ANUARI DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS 2022

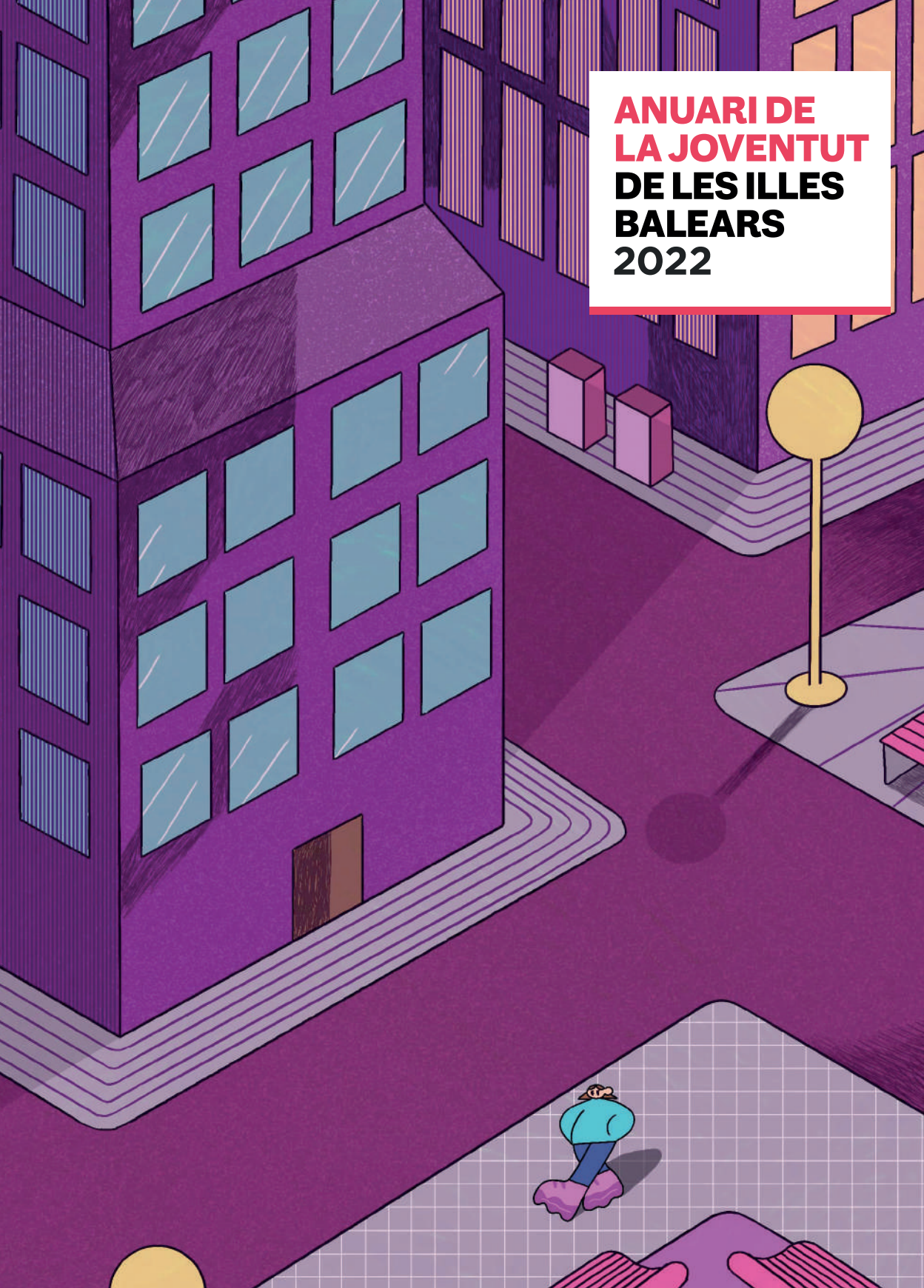

ANUARI DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS 2022

Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2022

Aquest *Anuari de la joventut* és el resultat de la col·laboració entre la Conselleria d'Afers Socials i Esports, a través de l'Institut Balear de la Joventut (IBJOVE); el Departament de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local del Consell de Mallorca, a través de la Direcció Insular de Participació i Joventut; el Departament de Cultura, Educació, Joventut i Esports del Consell Insular de Menorca, el Departament d'Hisenda, Gestió Econòmica, Esports i Joventut del Consell Insular d'Eivissa; la Conselleria de Joventut, Participació Ciutadana i Noves Tecnologies del Consell Insular de Formentera, i la Universitat de les Illes Balears, a través del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES), membres del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. La iniciativa compta, a més, amb el suport de la Fundació Guillem Cifre de Colonya de la Caixa d'Estalvis de Pollença, Colonya.

Coordinació:
Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social de la Universitat de les Illes Balears: Dra. Belén Pascual Barrio i Dra. Marga Vives Barceló

© de l'edició: Institut Balear de la Joventut (IBJOVE) de la Conselleria d'Afers Socials i Esports; Universitat de les Illes Balears, Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES), Departament de Desenvolupament Local del Consell de Mallorca (Direcció Insular de Participació i Joventut), Departament de Cultura, Educació, Joventut i Esports del Consell Insular de Menorca, Departament d'Hisenda, Gestió Econòmica, Esports i Joventut del Consell Insular d'Eivissa, Conselleria de Joventut, Participació Ciutadana i Noves Tecnologies del Consell Insular de Formentera.

© de la imatge de portada: Jaume Vadell Redondo, *No m'agrada aquesta ciutat*, còmic finalista del certamen ArtJove 2022 de l'Institut Balear de la Joventut.

Disseny: Moiré
Producció editorial: Esment Impremta
ISSN: 2605-5139
Dipòsit legal: PM 1416-2018

El contingut dels articles és responsabilitat dels autors i autores. El seu parer no representa l'opinió de la Universitat de les Illes Balears, ni de l'Institut Balear de la Joventut de la Conselleria de Cultura, Participació i Esports, ni del Departament de Promoció Econòmica i Desenvolupament del Consell de Mallorca (Direcció Insular de Participació i Joventut), ni del Departament de Cultura, Educació, Joventut i Esports del Consell Insular de Menorca, ni del Departament d'Hisenda, Gestió Econòmica, Esports i Joventut del Consell Insular d'Eivissa, ni de la Conselleria de Joventut, Participació Ciutadana i Noves Tecnologies del Consell Insular de Formentera. S'autoritza la reproducció total o parcial de l'obra si se n'esmenta la font i l'autor o l'autora.

Comissió de seguiment:
Institut Balear de la Joventut. Observatori de la Joventut de les Illes Balears:
Sra. Assumpta Mas Liñares i Sra. Rosa Maria Montalbán Gracia.
Direcció Insular de Participació i Joventut del Consell de Mallorca: Sra. Rosalia Benítez Gil.
Departament de Cultura, Educació, Joventut i Esports del Consell Insular de Menorca:
Sra. Núria Marquet Josa.
Departament d'Hisenda, Gestió Econòmica, Esports i Joventut del Consell Insular d'Eivissa:
Sr. Francesc Xavier Costa Garcia.
Conselleria de Joventut, Participació Ciutadana i Noves Tecnologies del Consell Insular de Formentera:
Sra. Mónica Rey Ferrer.
Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social de la Universitat de les Illes Balears: Dra. Rosario Pozo Gordaliza i Dr. Josep Lluís Oliver Torelló.

L'*Anuari de la joventut de les Illes Balears* es pot consultar a les pàgines web de: L'Observatori de la Joventut de les Illes Balears de l'IBJOVE: <http://observatorijove.caib.es>
Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social/UIB: <http://gifes.uib.cat/>
Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques: <http://dpde.uib.cat/>
Direcció Insular de Joventut del Consell de Mallorca: <https://joventut.conselldemallorca.cat/>
Consell Insular de Menorca
<http://www.cime.es>
Consell Insular d'Eivissa
<https://www.conselldeivissa.es/departaments/hisenda-joventut-esports/joventut>
Consell Insular de Formentera
<https://www.consellinsulardeformentera.cat/>
Fundació Guillem Cifre de Colonya: <http://www.colonya.com/cms/estatico/bl/colonya/web/ca/lobra-social/index.html>

Contacte:
Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. Ed. Guillem Cifre de Colonya. Campus de la UIB. Ctra. de Valldemossa, km 7.5. 07122 Palma (Illes Balears).
Tel.: +34 971 17 30 85. gifesuib@gmail.com

Observatori de la Joventut de les Illes Balears. Institut Balear de la Joventut. C/ de l'Uruguai, s/n. 07010 Palma (Illes Balears). Tel.: +34 971178951. Contacte: observatorijove@ibjove.caib.es

ANUARI DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS 2022

Índex

Presentacions 09

Pròleg 15

Introducció 19

LA JOVENTUT A LES BALEARS: CONTEXT SOCIODEMOGRÀFIC I NORMATIU

1 **Joves balears en xifres 2022** 25
ASSUMPTA MAS LIÑARES

2 **La nova llei de polítiques de joventut: una aposta per l'emancipació** 47
FINA SANTIAGO RODRÍGUEZ, MARTA CARRIÓ PALOU,
SEBASTIÀ LLITERES LLITERES

3 **Crònica de l'activitat parlamentària relacionada amb la política juvenil a les Illes Balears** 55
CARLOS ROTGER ROCA

4 **Punt i principi: joves i associacionisme davant la Llei de polítiques de joventut de les Illes Balers** 69
CONSELL DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS

INICIATIVES DE LES ADMINISTRACIONS

5 **Evolució dels serveis locals de joventut a Mallorca (2018-2022)** 83
ROSALIA BENÍTEZ GIL, ÀLEX SEGURA CASTELLTORT

6 **"Sweet Home", atenció a la violència filioparental a Menorca des d'una mirada d'equitat intergeneracional** 99
BLANCA ESPÍN FLORES

7 **Estudi sobre l'impacte de les xarxes socials en les relacions interpersonals d'adolescents i joves** 121
SANDRA SEDANO COLOM, MÒNICA GELABERT BOTELLA,
LLUÍS BALLESTER BRAGE

8 **Infants i adolescents migrants no acompanyats i el seu dret a la protecció** 141
JOAN ESCANDELL MAYANS, Mª LUISA MARTÍ LLORCA,
CONCEPCIÓ MONTCADES VALL, ÀNGELA RAMIS MURILLO

INICIATIVES DE LA SOCIETAT CIVIL

9 **Joves professionals de l'àmbit social: ajuntar-se per combatre la crisi ecosocial** 159
SUSANA BATLE CLADERA, NÚRIA MARTÍNEZ COMPANY

10 **Igualtat i equitat de gènere en la joventut. Conclusions del think tank de la federació Jóvenes e Inclusión en Palma** 175
GUILLEM CLADERA COLL

11 **"As de Guia": Projecte de ciència inclusiva i divulgació de la cultura oceànica per a la joventut resident a les llars tutelades de Mallorca** 189
FRANCESCA IUCULANO, MARTA FERNÁNDEZ CLEMENTE, LARA SILVIA CORRAL GARCÍA, ANTONIO JOSÉ MARTÍ BARRIONUEVO, ADRIÁN DOMÍNGUEZ FERNÁNDEZ, JOSEP LLUÍS OLIVER TORELLÓ

12 **Nomofòbia: una crítica social des de l'art a la psicopolítica i l'addicció tecnològica** 205
ANTONI AGUILÓ BONET, LLUÍS VIDAÑA LLADÓ

13 **Assetjament entre iguals en l'àmbit esportiu: prevenció, detecció i intervenció comunitària** 225
MARTA ESCODA TROBAT

RECERCA I DEBATS OBERTS

14 **Les polítiques locals de joventut a les Illes Balears** 241
IÑAKI ILLÁN FERRAGUT

15 **Tresquarts, una revista per entendre la joventut illenca** 267
MIQUEL ÀNGEL BALLESTER SALAS

16 **Avaluació de l'estat actual de l'associacionisme a la ciutat d'Inca** 295
SIMONA PAYERAS SERRA

17 **Transformació del moviment obrer sindical. Oportunitat o barrera per a la joventut treballadora?** 307
CARLOS DE LA TORRE-VERDEJO SOLA

18 **Principals factors de risc d'abandonament escolar prematur. El capital cultural i la desigualtat educativa** 331
JOAN VICENÇ CLADERA SALVÀ

19 **Els efectes adversos de l'ús abusiu d'Internet per part dels adolescents** 353
CATALINA COLL PEÑA

20 **Ús del telèfon mòbil, estil de vida i benestar psicològic en estudiants universitaris de la Universitat de les Illes Balears (UIB). Influència de la pandèmia COVID-19** 367
ANTONI AGUILÓ PONS, FÁTIMA SÁNCHEZ BRÍGIDO, ADRIÀ MUNTANER MAS, PATRICIA MOLINA GIL

21 **Estudi de l'estrès acadèmic en l'alumnat universitari** 387
FRANCESCA M. REBASSA XAMENA

22 **No m'agrada aquesta ciutat** 405
JAUME VADELL REDONDO

PRESENTACIÓ

Presentam l'*Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2022*, que enguany compleix cinc anys. En aquesta edició hi participen per primera vegada els quatre consells, de manera que els consells d'Eivissa, de Menorca i de Formentera se sumen al Consell de Mallorca. Aquesta col·laboració interinstitucional entre el Govern i els quatre consells consolida l'anuari i el complementa.

El punt de partida d'aquest any és diferent: en primer lloc, perquè després de molts d'esforços hem deixat enrere la pandèmia; en segon lloc, perquè el Parlament de les Illes Balears ha aprovat dues lleis fonamentals per a la joventut del país, la Llei de polítiques de joventut i la Llei de lleure educatiu. El 2022 serà recordat, en aquest àmbit, per l'avanç en termes legislatius que haurà viscut el nostre jovent i, per tant, tota la societat. Com a representants del Govern, estam satisfets d'haver creat aquest nou marc que ens ha d'ajudar a avançar amb un objectiu central: facilitar els projectes de vida de les persones joves en una societat cohesionada.

En aquest sentit, l'anuari es fa ressò d'aquest nou marc, i alguns articles parlen del context normatiu. Tot i no que hi ha un apartat monogràfic, les diferents iniciatives i preocupacions entorn del jovent a les Illes Balears hi surten reflectides: addiccions a les noves tecnologies, igualtat de gènere, assetjaments, situació dels professionals que treballen amb la joventut, iniciatives de caràcter local, etc. Una oferta investigadora plural, interessant i que no deixarà ningú indiferent.

Volem agrair a totes les persones que han redactat algun article –la qual cosa sempre suposa un esforç de síntesi i de dedicació de temps– la voluntat de compartir opinions i coneixements.

Fina Santiago Rodríguez
Consellera d'Afers Socials i Esports
Govern de les Illes Balears

Aquesta publicació va més enllà de ser un recull de dades. Teniu a les mans un conjunt d'articles que ofereixen una visió general de la joventut i una recopilació d'experiències que ajuden a entendre el present de les persones joves, que fonamentalment constitueixen una eina ben interessant per abordar reptes i començar a solucionar problemàtiques concretes.
En definitiva, es tracta d'una anàlisi que ens ha de facilitar la presa de decisions per millorar les polítiques actives de joventut i l'adopció d'altres mesures que repercuteixin directament en un sector de la població.

Jaume Alzamora Riera
Conseller de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local
Consell Insular de Mallorca

La publicació de l'*Anuari de la Joventut de les Illes Balears* es va consolidant com un repositori de referència obligat per conèixer de manera actualitzada la realitat juvenil, per analitzar i dissenyar les polítiques públiques que incideixen en aquest àmbit, i per compartir i difondre experiències de bones pràctiques que mereixen tenir la màxima divulgació.
La col·laboració entre el Govern, la Universitat de les Illes Balears i els consells insulars per elaborar aquest anuari –i d'altres com el d'educació o el de l'envelliment– posa en relleu les propostes per avançar cap a la cohesió social i la lluita contra qualsevol risc d'exclusió.

Miquel Àngel Maria Ballester
Conseller de Cultura, Educació, Joventut i Esports
Consell Insular de Menorca

Amb la tornada de la normalitat, després de dos anys marcats per la pandèmia, l'*Anuari de la Joventut de les Illes Balears* esdevé una oportunitat de posar en relleu els problemes, els reptes i les solucions a què estam exposats com a societat i que, d'una manera o altra, ens afecten a tots. La nova normalitat ha posat de manifest que alguns problemes que fins ara no ocupaven l'agenda pública ni política són prioritaris en la vida de molts joves, i ara és moment d'estar a l'alçada i donar-los resposta.
Amb aquest sentit crític, però també amb la intenció resolutiva, aquest Anuari ens ha de servir, als governants i a tothom qui treballa amb persones en edat juvenil, per identificar quines han de ser les nostres línies d'actuació i per donar una resposta efectiva a les adversitats que el dia a dia planteja en la vida de molts joves i que afecten tota la societat: familiars, docents, entrenadors, monitors i, clar, en els mateixos joves, a qui hem de recordar que tenen uns drets que s'han de respectar, protegir i promoure, però també unes obligacions que no poden ignorar.

Salvador Losa Marí
Conseller d'Hisenda, Gestió Econòmica, Esports i Joventut del
Consell Insular d'Eivissa

La present edició de l'Anuari de la Joventut de les Illes Balears, fruit de la col·laboració interinstitucional, compta amb la participació directa de la joventut de Formentera.
La realitat de les nostres illes és diversa i també ho és tot el que afecta i interessa als i a les nostres joves. Els reptes als quals ens enfrontem són diferents, i el treball conjunt de totes les administracions no només és enriquidor, sinó que també ajuda a plantejar camins i solucions alternatius o complementaris, i a sumar esforços per arribar més lluny.
Confiem que l'anuari serà a partir d'ara un espai més de reflexió, per compartir experiències, plantejar preguntes i trobar-hi respostes. Un espai de trobada entre la joventut de totes les illes, que no deixi ningú enrere i que permeti donar veu als i a les joves de tots els racons de casa nostra.
Gràcies, salut.

Vanessa Parellada i Torres
Consellera de Joventut, Participació Ciutadana i Noves Tecnologies
Consell Insular de Formentera

És un plaer per a la nostra Fundació poder seguir contribuint a l'edició de *l'Anuari de la Joventut de les Illes Balears,* que s'ha convertit en una eina clau per conèixer aquest segment vital per a la nostra societat.
Posarem l'accent en els temes que es tracten al de 2022: Llei de Joventut; joves i associacionisme; violència filio-parental; nins i nines migrants; ajuntar-se per combatre la crisi eco-social; addició tecnològica; assetjament; polítiques locals de joventut, entre d'altres, tots ells determinants en l'àmbit de la joventut de les nostres Illes.
Us convidam a llegir amb atenció aquest *Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2022,* que ens dona l'oportunitat de conèixer noves experiències, opinions dels experts, dels qui treballen dia a dia amb els joves i dels mateixos joves que hi participen.
L'enhorabona al Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social de la Universitat de les Illes Balears i a tots els col·laboradors pel resultat i encoratjar-los a seguir treballant per conèixer i entendre millor la nostra joventut.

Josep A. Cifre Rodríguez
President de Colonya, Caixa d'Estalvis de Pollença
i de la Fundació Guillem Cifre de Colonya

Carles López Picó

Manacor, 1996. Premi Nacional de Joventut 2022. Jurista i politòleg per la universitat Pompeu Fabra. Màster en Dret Constitucional per el Centre d'Estudis Polítics i Constitucionals, Ministeri de la Presidència. Investigador Predoctoral FPI a la Facultad de Dret de l'UNED.

Actualment és President de la Plataforma d'Infància, una xarxa de més de 70 organitzacions d'àmbit estatal que treballen pels drets dels infants. De la mateixa manera, és vocal coordinador de relacions institucionals a la Plataforma del Tercer Sector. Entre el 2017 i 2019, va ser President de la Confederació Estatal d'Asociacions d'Estudiants CANAE així com membre de la Comissió Permanent del Consell Escolar de l'Estat (2016-2019). Ha participat en diversos espais com el Consell de la Joventut d'Espanya, l'Observatori estatal de beques i ajudes a l'estudi o el Consell de Desenvolupament Sostenible, entre d'altres.

PRÒLEG

A pesar de tot, la joventut com a protagonista

CARLES LÓPEZ PICÓ

En els darrers anys, ens hem avesat a veure persones joves al capdavant de moviments o iniciatives socials de forma mediàtica. Així, les persones joves s'han caracteritzat per ser referents en la vida social i política: reivindicacions per la justícia climàtica, posada en l'ordre del dia de la greu situació en matèria de salut mental o recuperació dels consells de la joventut com a espais prioritaris de participació.

No obstant això, les persones joves han topat amb una autèntica carrera d'obstacles per dur endavant aquest lideratge, la qual cosa ha dificultat, sens dubte, que participassin en la vida política i social: d'una banda, per la inestabilitat que les actuals condicions de vida provoquen en el col·lectiu; de l'altra, per les dificultats que han tengut per introduir-se en la cadena de representació política.

Pel que fa a l'actual situació socioeconòmica, el punt de partida de les persones joves en la *competició* per liderar iniciatives socials (i qualsevol altre tipus d'iniciativa) és de clar desavantatge. Així, segons el darrer informe sobre la situació de la pobresa de la Xarxa contra la Pobresa d'Europa (European Anti Poverty Network, 2022), només les persones menors de 16 anys superen en taxa de pobresa les persones joves. D'aquesta manera, es presenta la infància i la joventut com les franges d'edat amb una taxa de pobresa més elevada, molt per sobre de la mitjana de la població. Aquestes xifres, més enllà de ser d'una gravetat enorme quantitativament, amaguen una realitat qualitativa encara més greu: la pobresa en els primers anys deixa una ferida greu i provoca unes conseqüències que s'arrosseguen du-

rant tota la vida. Si durant la crisi que es va iniciar l'any 2012 el perfil d'una persona pobra era d'una dona d'edat avançada, el perfil actual és d'una persona entre 0 i 29 anys. Si el debat s'ha centrat fins ara en la transmissió de la riquesa, s'observa que és cada vegada més prioritari el debat en relació amb la transmissió de la pobresa.

La taxa de pobresa s'explica fàcilment si pensam en els problemes que tenen els joves per accedir a l'habitatge o en el nivell d'atur juvenil. És cert que s'ha enfortit el sistema del benestar amb mesures específicament dirigides a les persones joves, com ara un augment de la dotació econòmica en matèria de beques i ajudes per estudiar o bonificacions a l'arrendament, entre d'altres. No obstant això, també és cert que el sistema del benestar mateix encara reflecteix un deute pendent amb la franja d'edat de la infància i la joventut.

Per tant, el primer obstacle amb el qual es troben les persones joves a l'hora de liderar és un punt de partida molt més endarrerit que el de la resta de la població: una bona part de les persones joves hauran de conviure tota la seva vida —molt més que cap altra franja d'edat— amb les ferides de la pobresa, i amb la necessitat de mesures valentes per part de les administracions públiques per tal d'evitar la inestabilitat constant en el moment d'organitzar el seu propi projecte vital.

En relació amb la problemàtica vinculada a la representació política, i tot i les contínues proclames quant a la poca participació de les persones joves, el fet cert és que l'interès d'aquestes per la vida política ha augmentat d'un 23,6 % l'any 2004 a un 37,4 % l'any 2020 (INJUVE, 2020, 184). En conseqüència, s'observa que hi ha una generació més interessada per la política que no les generacions anteriors, especialment per temàtiques com la igualtat, el mercat laboral, el sistema educatiu o el medi ambient. Tanmateix, encara que les taxes d'interès envers la política no varien excessivament entre la joventut i la resta de grups etaris, més del 50 % de les persones joves comparteixen l'afirmació «la política és massa complicada per a la gent com jo», un 67 % estan d'acord amb l'afirmació «el vot és l'única opció que tenc per influir en les decisions que pren el govern» i fins a un 85 % comparteixen que «els polítics no s'interessen per la gent com jo». La conclusió d'aquestes xifres pareix òbvia: si bé els joves tenen un interès per la política que no s'allunya dels altres grups etaris, hi ha la sensació majoritària que tenen poca capacitat d'influència en les decisions que es prenen i que no tenen més forma d'incidir-hi que el vot. Si atenem la «política de la presència» (és a dir, joves representants en les institucions), en primera instància hi ha un 3 % de diputats joves en el Congrés dels Diputats i al voltant d'un 5 % en el Parlament de les Illes Balears, en el marc d'un grup poblacional que representa més del 16 % de la població total.

Amb referència a l'interès per la política sumat al sentiment de poca capacitat per incidir en les decisions que prenen els governs, cal destacar un darrer assumpte: el procés de socialització i formació de la voluntat política. Tan sols un 26 % dels estudiants indiquen que a les aules es parla de temes socials i polítics amb freqüència, la qual cosa demostra una mancança de formació en matèries de participació política i social.

En aquest sentit, no s'ha d'oblidar que l'article 48 del nostre text constitucional –situat en una posició privilegiada, entre els principis rectors– destaca que «els poders públics promouran les condicions per a la participació lliure i eficaç de la joventut en el desenvolupament polític, social, econòmic i cultural». Ens podríem demanar fins a quin punt la participació és lliure i eficaç en unes condicions tan adverses, tant socioeconòmiques com de representació política. El que pareix clar, en tot cas, és el mandat als poders públics del nostre constituent d'afavorir i de promocionar la participació de les persones joves.

Amb tot això, malgrat les dificultats que hem comentat fins ara, les persones joves s'han convertit en una referència en bona part de les qüestions de l'agenda pública. D'aquesta manera, Greta Thunberg es va convertir en pionera respecte a les qüestions climàtiques, que són encapçalades pel moviment Fridays for Future i per milers de joves més; a les manifestacions del 8M i del 25N s'hi constata l'empenta de milers de dones joves; a més, són els joves mateixos que han estat capdavanters a l'hora d'alçar la veu davant les greus conseqüències de la pandèmia en la salut mental. S'observa, per tant, una gran capacitat de les persones joves i de les organitzacions juvenils per incloure temes en l'ordre del dia públic.

Així mateix, cal destacar el paper de les persones joves en el procés de recuperació dels espais associatius de participació i representació: els consells de la joventut. D'aquesta manera, grups de joves organitzats en plataformes d'entitats han aconseguit recuperar els consells de la joventut d'àmbit autonòmic –Comunitat de Madrid, Illes Canàries… Les Balears no en són una excepció, ja que es va recuperar el Consell de la Joventut l'any 2016, que es va convertir indubtablement en un referent en la matèria. Els consells, com a organismes dotats de personalitat jurídica pròpia i formats per entitats juvenils realment diverses –escoltisme, joventuts de partits polítics, oci i temps lliure, estudiants…– i amb sensibilitats variades, representen una mostra expressa, poc habitual en el conjunt de la societat, de capacitat de treball en equip, de canalització de la veu de les persones joves i de construcció d'un discurs d'entitats amb punts de vista ben diferents.

En aquest anuari també hi ha excel·lents exemples de joves que es converteixen en protagonistes del canvi en el seu entorn: des de l'article sobre les polítiques locals de joventut a Mallorca, passant pel laboratori d'idees (*think thank*) de joves i inclusió, fins a l'estudi de xarxes a Calvià. Es comprova que hi ha una tendència comuna: la voluntat de les persones joves de canviar el seu entorn.

De quina forma podríem explicar, per tant, que les persones joves sofreixin les més elevades taxes de pobresa, les més grans dificultats d'accés a l'habitatge o les xifres més altes d'atur, juntament amb una clara desafecció dels canals formals de representació política, però alhora siguin capaços d'incloure les seves prioritats en l'ordre del dia públic o de construir espais de participació i representació? Bona part de les respostes es troben en les pàgines d'aquest anuari, en què hi ha informació d'iniciatives de joves com a actors de canvi. En tot cas, aquesta resposta no es pot consi-

derar estàtica ni permanent, sinó que cal continuar investigant.

Precisament per la necessitat de conèixer amb profunditat les causes i les conseqüències de la participació de les persones joves com a agents de canvi, així com aprofundir les propostes que poden millorar les seves condicions de vida, el paper acadèmic és més rellevant que mai. Prioritzar els estudis de joventut des de diferents àrees —educació, dret, sociologia, economia…— és una tasca cada vegada més necessària. No tan sols per l'interès acadèmic que desperta, sinó també per l'exigència social que sorgeix de les xifres que acabam d'esmentar. Així, cal destacar unes quantes experiències. D'una banda, hi ha aquest mateix anuari, fruit de la col·laboració tant d'organismes públics com del món acadèmic, sens dubte una eina clau per conèixer la realitat dels joves de les Illes i un exemple de col·laboració plural i d'èxit. És un encert, igualment, que els joves mateixos siguin els autors d'alguns dels articles: no tindria sentit parlar de joves protagonistes sense deixar espai perquè exposin els seus propis projectes. D'altra banda, cal remarcar el pioner treball del professor Enrique Hernández, de la Universitat d'Extremadura, amb la seva tesi sobre les estructures de participació juvenil i les seves línies d'investigació posteriors, sense cap dubte inspiradores i una referència en la matèria.

En definitiva, sembla que la capacitat dels joves per incloure temes en l'agenda pública i liderar iniciatives socials s'ha consolidat, a pesar de la carrera d'obstacles amb què s'enfronten. És una tasca dels poders públics, acadèmics i de la resta de societat ser capaços d'eliminar aquests obstacles. Sens dubte, aquest anuari és una contribució més per suprimir-los.

Referències bibliogràfiques

- EAPN. (2022). *El estado de la pobreza. Seguimiento de los indicadores de la agenda 2030*. https://www.eapn.es/estadodepobreza/ARCHIVO/documentos/informe-2022-compilado.pdf

- INJUVE. (2021). *Informe juventud en España 2020*. http://www.injuve.es/sites/default/files/adjuntos/2021/11/informe_juventud_espana_2020_0_1_wdb_v1.pdf

INTRODUCCIÓ

BELÉN PASCUAL BARRIO
MARGA VIVES BARCELÓ
Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES) de la Universitat de les Illes Balears

L'*Anuari de la Joventut de les Illes Balears* és una iniciativa col·lectiva impulsada per l'Institut Balear de la Joventut de la Conselleria d'Afers Socials i Esports (Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies) del Govern de les Illes Balears; la Direcció Insular de Participació i Joventut del Consell de Mallorca; el Departament de Cultura, Educació, Joventut i Esports del Consell Insular de Menorca; el Departament d'Hisenda, Gestió Econòmica, Esports i Joventut del Consell Insular d'Eivissa; la Conselleria de Joventut, Participació Ciutadana i Noves Tecnologies del Consell Insular de Formentera; la Fundació Guillem Cifre de Colonya de la Caixa d'Estalvis de Pollença, Colonya, i la Universitat de les Illes Balears.

La Universitat de les Illes Balears, a través del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social, coordina el projecte i, en nom de tot l'equip de persones que en són responsables, té la satisfacció de presentar-ne la cinquena edició. Durant aquests anys de cooperació interinstitucional, hem tengut l'oportunitat de difondre recerques i experiències representatives en matèria de joventut del conjunt de les Balears. Ara, amb la incorporació de representants dels consells insulars de Menorca, Eivissa i Formentera, tenim la confiança i el repte fonamental d'enfortir els lligams de col·laboració d'aquest espai de trobada.

L'Anuari inclou treballs procedents de diferents àmbits. La participació de persones i equips diversos fa possible l'intercanvi i un diàleg interdisciplinari entre el món associatiu, professional, acadèmic i institucional. Enguany, comptam amb 22 treballs en què han

participat un total de 47 persones. De forma individual o col·lectiva, la contribució de totes elles és el major valor d'aquesta publicació, per això els feim arribar el nostre agraïment sincer.

A l'*Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2022* hi ha diferents recerques i propostes d'acció que contribueixen al debat i la discussió, o ens mostren nous espais i alternatives per millorar el benestar del jovent. Encara que les contribucions són diferents, totes parteixen de la voluntat de conèixer els reptes socials actuals i respondre-hi, sense perdre de vista el protagonisme i la participació dels joves. En aquest sentit, les iniciatives socioeducatives que es presenten coincideixen a salvaguardar la centralitat dels drets de les persones joves i posar en valor el potencial del treball comunitari i en xarxa.

En un primer apartat, es presenta una panoràmica general de la realitat de les persones joves a les Illes Balears, i es revisen els principals indicadors sociodemogràfics, educatius, d'ocupació i d'emancipació residencial. També s'aborden els reptes que planteja la nova Llei 5/2022 de polítiques de joventut de les Illes Balears, així com una anàlisi de les iniciatives parlamentàries relacionades amb la política juvenil al Parlament de les Illes Balears.

L'apartat d'iniciatives de les administracions consta de quatre articles: (a) un estudi sobre la realitat dels recursos de joventut i lleure disponibles en l'àmbit local a Mallorca; (b) un treball sobre violència filioparental a Menorca i les accions preventives incloses en el pla de detecció i diagnosi; (c) un estudi sobre les xarxes socials i l'impacte que tenen en les relacions interpersonals dels adolescents i joves del municipi de Calvià, i (d) un treball sobre la realitat dels infants i adolescents migrants no acompanyats i els programes orientats a protegir-los.

Sobre iniciatives de la societat civil, es presenten cinc propostes: (a) una revisió crítica del posicionament de les institucions i els àmbits professionals davant les situacions de vulnerabilitat i desigualtat social; (b) una iniciativa d'estudi i debat sobre igualtat i equitat de gènere en la joventut, protagonitzada per joves, professionals d'entitats, representants de les administracions i de la societat civil i persones expertes; (c) el projecte de ciència inclusiva As de Guia dirigit a joves residents en centres de protecció a la infància amb l'objectiu de generar motivació cap a l'aprenentatge, la ciència i el medi ambient; (d) una proposta crítica al voltant de la instal·lació visual *Nomofòbia*, un projecte que convida a la reflexió sobre els hàbits digitals de la generació mil·lennista i posteriors, i (e) un treball sobre bones pràctiques per prevenir l'assetjament entre iguals en l'àmbit esportiu, en particular, a partir de la implicació dels joves mateixos i de la comunitat.

A l'apartat de recerca i debats oberts, hi ha articles amb temàtiques diverses: (a) l'evolució recent de les dades d'ocupació i els possibles motius de la desafecció juvenil cap als sindicats; (b) els factors predictius de l'abandonament escolar en l'àmbit espanyol i de les Balears; (c) el grau de consolidació de les polítiques locals de joventut a les Balears; (d) la revista *Tresquarts*, una publicació especialitzada en joventut i lleure, editada entre 1997 i 2008, que mostra l'evolució i la connexió de les seves temàtiques amb l'actualitat; (e) els efectes de la

COVID-19 sobre les organitzacions socials i l'associacionisme en el municipi d'Inca; (f) els efectes l'ús d'internet abusiu sobre el benestar i la salut mental dels més joves; (g) les conseqüències de la COVID-19 en les persones joves universitàries, el seu estil de vida, el benestar psicològic i l'ús del telèfon mòbil, i (h) les situacions d'estrès acadèmic en l'alumnat universitari, les circumstàncies que el provoquen i les reaccions que implica.

Tancam el sumari amb el còmic finalista del certamen ArtJove 2022, de l'Institut Balear de la Joventut, *No m'agrada aquesta ciutat*, obra de la qual també s'extreu la imatge de portada d'aquesta edició. Els treballs que es presenten a *l'Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2022* són un bon exemple que les fonts del coneixement són diverses, encara que els reptes siguin compartits. Tots els treballs posen el jovent en l'eix central, i la participació activa de les persones joves és el punt comú que permet construir una mirada cap a elles com a protagonistes de la realitat individual i col·lectiva que viuen.

La joventut a les Balears: Context sociodemogràfic i normatiu

Joves balears en xifres 2022

ASSUMPTA MAS LIÑARES

Assumpta Mas Liñares

Palma, 1970. És tècnica de Joventut a l'Institut Balear de la Joventut, i a l'Institut Balear de la Joventut, i promotora i responsable de l'Observatori de la Joventut de les Illes Balears. És llicenciada en Filosofia i Lletres, secció Ciències de l'Educació, per la Universitat de les Illes Balears, i màster en Joventut i Societat per la UNED. És formadora i avaluadora de qualificacions de formació professionals per a l'ocupació. Ha elaborat estudis, informes i articles relacionats amb l'àmbit de la joventut. Les seves línies de feina se centren en el desenvolupament i l'avaluació de les polítiques de joventut i en el coneixement de la condició juvenil.

Resum

Aquest capítol ofereix una fotografia general de la realitat de les persones joves a les Illes Balears. En aquesta edició l'article recull alguns dels darrers indicadors disponibles respecte a sociodemografia, educació, ocupació i emancipació residencial de fonts estadístiques oficials que ens permeten dur a terme una anàlisi descriptiva.

Paraules clau: Joves / Joventut / Polítiques de joventut / Anàlisi de la realitat

Resumen

Este capítulo ofrece una fotografía general de la realidad de las personas jóvenes en las Illes Balears. En esta edición el artículo recoge algunos de los últimos indicadores disponibles en cuanto a sociodemografía, educación, empleo y emancipación residencial de fuentes estadísticas oficiales que nos permiten llevar a cabo un análisis descriptivo.

Palabras clave: Jóvenes / Juventud / Políticas de juventud / Análisis de la realidad

Introducció

El darrer article de joves balears en xifres va aparèixer a l'*Anuari de la joventut 2020*. A l'edició de l'any 2021 el grup de coordinació va voler cedir l'espai del context sociodemogràfic a l'*Informe d'emancipació a les Illes Balears* de l'Observatori de l'Emancipació del Consell de la Joventut d'Espanya, perquè cal reconèixer els esforços i la bona feina que fan, i perquè volem posar en valor les entitats i els organismes que duen endavant iniciatives que treballen perquè el coneixement de la realitat de les persones joves sigui el punt de partida imprescindible per desenvolupar millors actuacions i més adients.

El 2020 fou l'any en què tingué més incidència la COVID-19. La pandèmia capgirà les nostres vides i ens mostrà la vulnerabilitat de la nostra *normalitat*. La crisi que va provocar la pandèmia va comportar (a més de la mort de persones) reduccions de jornada, pèrdua de llocs de feina, irrupció de l'ensenyament a distància i interrupció de les relacions socials, entre altres aspectes que impactaren en les nostres vides, i va afectar de manera significativa les persones joves. Passat l'impacte inicial i els moments de major incidència, les dades estadístiques de l'any 2021 ens mostren l'inici de la recuperació.

Com recordam sempre, oferir una visió general de l'estat de la realitat de les persones joves que viuen a les Balears implica revisar múltiples dades que es troben en fonts estadístiques oficials disperses. La disparitat de cohorts, el nivell de representativitat o la dificultat de comptar amb dades desagregades per cada una de les illes, ens dificulten, o no ens permeten, el nivell d'anàlisi que volem.

Per aquest motiu, l'Institut Balear de la Joventut, a través de l'Observatori de la Joventut, duu a terme la Primera Enquesta a la joventut de les Illes Balears. Es tracta d'una estadística oficial del Govern de les Illes Balears, en col·laboració amb el Consell de Mallorca, el Consell Insular de Menorca, el Consell Insular d'Eivissa i el Consell Insular de Formentera, amb la participació de l'Institut d'Estadística de les Illes Balears (Ibestat). El treball de camp acaba el 2022, així que per al 2023 disposarem de dades actualitzades sobre la majoria d'àmbits vitals del jovent que aportaran coneixement de quines són les condicions de vida de les persones joves d'entre 15 i 34 anys i de com es produeixen els processos de transició a la vida adulta. A més a més, proporcionaran informació per actualitzar el sistema d'indicadors en matèria de joventut de les Illes Balears.

Població jove

Tot i la crisi provocada per la pandèmia de la COVID-19, en aquests anys la població a les Illes Balears ha continuat augmentant. Segons el padró municipal d'habitants, elaborat per l'Institut Nacional d'Estadística (INE), el nombre total de persones residents a les Illes Balears l'1 de gener de 2021 era d'1.173.008, la qual cosa suposa un increment de 23.548 habitants respecte al padró de 2019. Pel que fa a la població jove, tot i que va augmentant en nombres absoluts, el pes del col·lectiu es manté o disminueix encara que sigui en un petit percentatge. Així, hi ha 194.540 residents que tenen

entre 15 i 29, xifra que representa el 16,6 % de la població illenca; el 23,7 % si ampliam la franja d'edat fins als 35 anys (278.154 persones).

L'edat mitjana de la població a les Balears és de 41,42 anys: 40,81 anys en el cas dels homes (41,61 anys els espanyols i 37,41 anys els estrangers) i 42,6 anys en el cas de les dones (43,72 anys les espanyoles, amb una diferència de 6 anys d'edat respecte a la mitjana d'edat de les dones estrangeres, que és de 37,79 anys).

Des del 2019, Alcúdia és el municipi de les Balears amb un percentatge superior de població jove. D'acord amb el padró del 2021, el 18,2 % de la seva població té entre 15 i 29 anys. A Palma, el jovent, com el 2019, continua representant el 17,4 % de la població total del municipi, mentre que Inca manté el pes en el 17 %. Pel que fa a Ferreries, Son Servera i Capdepera, el percentatge de joves ha deixat de ser superior al 18 % (18,3 %, 18,2 % i 18,1 % respectivament el 2019), i Manacor passa a ser (17,5 %) el segon municipi amb més percentatge de joves el 2021 (vegeu la taula 1).

A l'altre extrem, el municipi amb menys nombre i percentatge de persones joves continua sent Escorca, amb 21 residents d'entre 15 i 29 anys, l'11,6 % de la seva població, que cau per sota dels 200 habitants (181). Altres municipis amb poca representació juvenil són Estellencs i Búger, amb un 11,7 % i un 11, 8 % respectivament. A Banyalbufar, Lloret de Vistalegre i Sant Joan de Labritja el pes és inferior al 13 %, i a Costitx, Algaida, Ariany, ses Salines i Mancor de la Vall els i les joves representen menys del 14 % de la població (vegeu la taula 1).

Taula 1. Municipis de les Illes Balears amb major i menor pes (*) de població jove de 15 a 29 anys. 2021

	Major pes de població jove		
	Població total	**Total de joves de 15 a 29 anys (2021)**	**Joves / població total (2021)**
Alcúdia	20651	3754	18,2%
Manacor	44809	7827	17,5%
Palma	419366	73081	17,4%
Son Servera	11835	2049	17,3%
Capdepera	12003	2074	17,3%
Ciutadella de Menorca	30638	5240	17,1%
Inca	33726	5731	17,0%
Ferreries	4892	830	17,0%

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de l'Ibestat

(*) El pes de la població jove al municipi és superior al pes mitjà de la CAIB (16,6 %).

Menor pes de població jove			
	Població total	**Total de joves de 15 a 29 anys (2021)**	**Joves / població total (2021)**
Escorca	181	21	11,6%
Estellencs	326	38	11,7%
Búger	1084	128	11,8%
Banyalbufar	542	65	12,0%
Lloret de Vistalegre	1465	186	12,7%
Sant Joan de Labritja	6635	859	12,9%
Costitx	1379	179	13,0%
Algaida	5963	780	13,1%
Ariany	897	118	13,2%
ses Salines	5010	688	13,7%
Mancor de la Vall	1569	216	13,8%

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de l'Ibestat

(*) El pes de la població jove al municipi és inferior al 14 %.

A Eivissa, el col·lectiu juvenil continua perdent pes. L'illa tradicionalment *més jove* ha passat a tenir el menor volum de persones d'entre 15 i 29 anys. Si el 2009 el col·lectiu representava el 21,4 % de la població i el 2011 el 19,7 %, el 2021 és del 15,6 %, volum que comparteix amb Formentera, que ha perdut un punt percentual respecte al 2019 i passa de tenir 2.019 residents joves a tenir-ne 1.821 el 2021.

A Mallorca i Menorca el volum de la població jove és del 16,8 % i del 16,6 % respectivament.

Gràfic 1: Evolució del volum de població jove (15-29 anys) per illa de residència

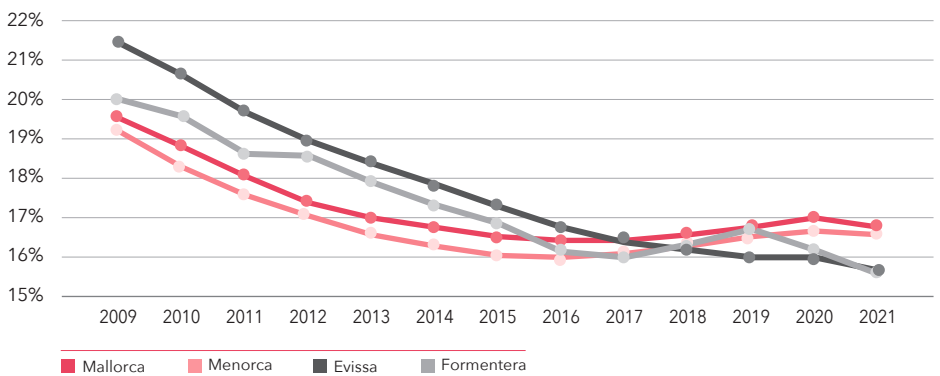

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Ibestat

El percentatge de població jove resident a les diferents illes i capitals no ha variat gaire des del 2019. El 78,6 % del jovent illenc viu a Mallorca, el 12,28 % a Eivissa, el 8,17 % a Menorca i el 0,94 % a Formentera. Dels qui viuen a Mallorca, el 47,79 % ho fa a Palma. El 30,6 % dels joves menorquins viuen a Maó i el 34,8 % dels Eivissencs a la ciutat d'Eivissa.

Taula 2. Pes de la població jove resident a les diferents illes i capitals (2021)

	Nombres absoluts		Percentages		
	Població total	**Joves de 15-29 anys**	**Joves / població total**	**Joves / població jove de les Balears**	**Joves de les capitals / població jove de cada illa**
ILLES BALEARS	1173008	194540	16,58%	100,00%	–
MALLORCA	912544	152937	16,76%	78,61%	–
Palma	419366	73081	17,43%	37,57%	47,79%
MENORCA	95936	15887	16,56%	8,17%	–
Maó	29578	4865	16,45%	2,50%	30,62%
EIVISSA	152.820	23895	15,64%	12,28%	–
Ciutat d'Eivissa	50643	8332	16,45%	4,28%	34,87%
FORMENTERA	11708	1821	15,55%	0,94%	–

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de l'Ibestat

Un 54 % de la població que resideix a les Balears (2021) hi ha nascut, un 21,6 % ha nascut en una altra comunitat autònoma i un 24,4 % és de procedència estrangera. L'any 2001, les persones residents nascudes a les Balears era del 62,11 %, el 27,42 % havia nascut en una altra comunitat autònoma i només el 10,46 % era de procedència estrangera. Pel que fa a les persones joves (15-29 anys), el pes de les que han nascut a les Balears puja fins al 60,33 %, només l'11,78 % procedeix d'una altra comunitat autònoma i el 27,89 % ha nascut a l'estranger, això significa que gairebé un terç dels joves i les joves són de procedència estrangera, un de cada quatre si ens fixam en el total de la població de les Illes.

Gràfic 2: Evolució del pes dels joves de 15 a 29 anys segons el lloc de naixement (2009-2021, Illes Balears)

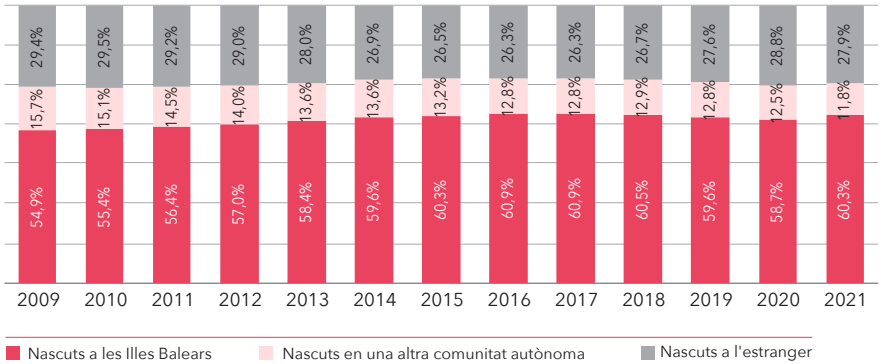

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Ibestat

L'any 2022 es comptabilitzen 41.662 persones inscrites a les Balears que resideixen a l'estranger, 2.177 més que l'any anterior i 3.213 més que l'any 2020, de manera que es consolida l'increment any rere any. Del 2009 al 2022 el nombre de joves residents a l'estranger d'entre 15 i 34 anys ha augmentat un 218 %, ja que ha passat de 3.410 l'any 2009 a 10.827 l'any 2022 (vegeu el gràfic 3). Les persones joves d'entre 15 i 19 anys són el grup més nombrós (3.412, amb 527 joves més que l'any 2020, en què va ser de 2.885), i amb l'increment més significatiu, excepte a Eivissa, que és el jovent d'entre 20 i 24 anys el que migra de manera exponencial, ja que passa de 18 joves el 2009 a 244 el 2022. Cal tenir present que les joves i els joves d'entre 15 i 19 anys generalment no tenen un projecte migratori propi, sinó que resideixen a l'estranger fruit del projecte migratori dels progenitors.

Gràfic 3: Persones joves de 15 a 34 anys inscrites a les Illes Balears però residents a l'estranger

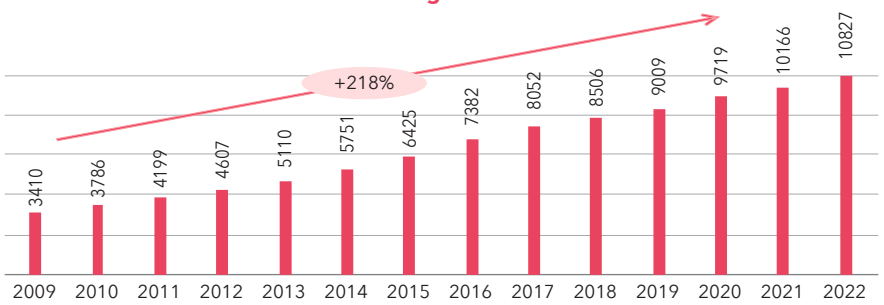

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Ibestat

Les joves i els joves illencs de 25 a 34 anys viuen en parella -- són part d'una parella de fet o viuen amb el cònjuge -- en en un percentatge superior que a la resta de l'Estat (vegeu el gràfic 4). De fet, és la principal forma de convivència per a més de la meitat de les al·lotes de les Balears (52 %), de les quals només el 26 % conviu amb un o dos progenitors, davant el 45 % dels al·lots illencs d'aquesta edat que encara ho fa. Ara bé, si comparam les dades del 2020 amb les del 2019 (Mas, 2020) es veu com a les Illes el 2019 vivien en parella el 59 % de les dones joves; per tant, en un any ha minvat 7 punts el percentatge; en canvi, s'ha incrementat del 6 % al 13 % el percentatge de dones joves a les Balears que viuen soles, cosa que fan en un percentatge quatre punts superiors que els homes joves.

Gràfic 4: Persones joves de 25 a 34 anys segons la situació a la llar (Espanya - Illes Balears, 2020)

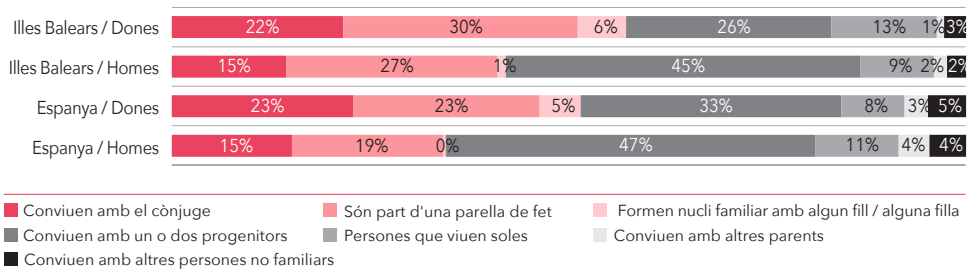

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Ibestat

A les Balears, la maternitat continua estrenant-se passats els 30 anys (vegeu el gràfic 5). El 2020, les mares primerenques tenien una mitjana d'edat de 30,55 anys, tot i que a Eivissa i a Menorca la mitjana és superior –31 anys a Eivissa– i prop de 32 anys a Menorca. El percentatge de mares no casades supera el 50 %, el 59,55 % dels casos a Eivissa. Si creuam aquestes dades amb les estadístiques de l'edat en què la població es casa per primera vegada, podem extreure que el matrimoni es produeix després de la maternitat o la paternitat. L'any 2020, la mitjana d'edat dels homes al primer matrimoni era de 37,17 anys (38,64 anys a Eivissa) i de 35 anys en el cas de les dones (36,63 anys les eivissenques i 36,42 anys les formenterenques).

Gràfic 5: Evolució de l'edat mitjana de la mare al naixement del primer fill per illes (2002-2020)

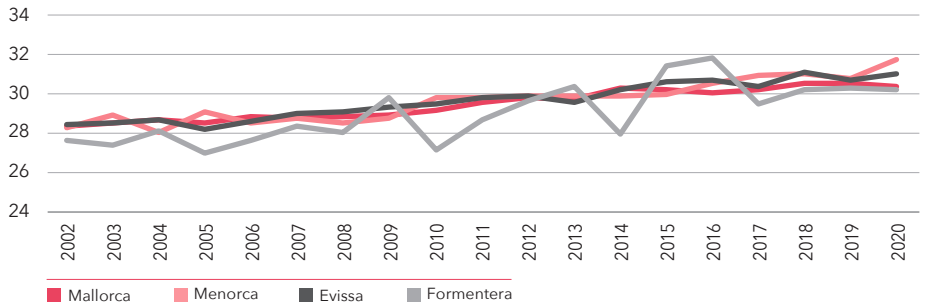

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Ibestat

Educació

D'acord amb el darrer anuari estadístic del Ministeri d'Educació i Formació Professional (edició 2023), a les Illes Balears, el curs 2020-2021, estaven matriculats en el sistema educatiu 211.520 alumnes, dels quals 192.921 cursaven ensenyaments no universitaris, 7.263 alumnes més que el curs 2017-2018; el 65,8 % matriculats en l'ensenyament públic. Hi havia 48.812 alumnes que estudiaven l'ESO (3.746 més que el curs 2017-2018); 14.351, el batxillerat (1.363 més que el curs 2017-2018); 1.947, formació professional bàsica; 9.965, formació professional de grau mitjà (2.701 més que el curs 2017-18), i 7.766, formació professional de grau superior (1.912 més que el curs 2017-18). En l'ensenyament universitari hi havia 18.599 alumnes (un increment de 1.286 alumnes respecte al curs 2017-2018); en els ensenyaments de règim especial, 11.669; en els estudis artístics, 2.774, i en els ensenyaments esportius, 200.

Les dades de graduats ens mostren un increment en els darrers anys en tots els nivells no universitaris. Tot i que les xifres són inferiors a les del conjunt de l'Estat, el curs 2020-2021 hi ha un increment significatiu respecte al curs 2017-2018 d'un 9 % de graduats en l'ESO, amb un 79 %; d'un 3 % més en el batxillerat, amb un 43 %; d'un 8 % més en cicles formatius de formació professional (CFFP) de grau mitjà, amb un 27 %; i d'un 6 % en CFFP de grau superior, amb un 21 %. No obstant això, el percentatge de graduats a la universitat baixa del 15 % al 14 %, i els màsters es mantenen en el 6 %, nivells en què hi ha una diferència significativament inferior respecte a les del conjunt d'Espanya, on la taxa bruta de població que acaba una carrera és del 44 %, davant el 14 % a les Balears, i del 29 % en els màsters, davant el 6 % illenc, xifres que encara minven més en el cas dels homes (vegeu el gràfic 6). La taxa bruta de graduats informa del percentatge de l'alumnat que es titula a *l'edat teòrica* d'acabar el nivell educatiu corresponent).

Gràfic 6: Taxa bruta de població que es gradua en cada nivell d'ensenyament. Curs 2020-2021

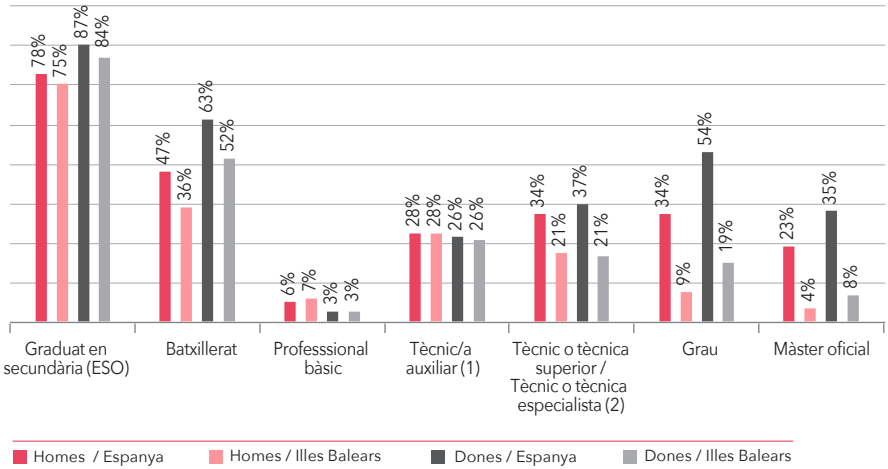

Font: elaboració de l'OBJIB a partir del Ministeri d'Educació, Las cifras de la Educación en España, curs 2020-2021

L'evolució de les taxes netes d'escolarització no universitària dels joves i les joves d'entre 16 i 18 anys continua sent positiva. La taxa d'escolaritat als 16 anys és del 88,6 % el curs 2020-2021; als 17 anys és del 82,1 %, i als 18 anys és de 50,07 %, deu punts superior que el curs 2018-2019 (40,7 %). Tot i aquest increment, les taxes continuen sent inferiors respecte al percentatge estatal: 95,7 %, 89,9 % i 77,8 % als 16, 17 i 18 anys respectivament.

Les taxes d'escolaritat de les al·lotes illenques continuen sent superiors a les dels al·lots (vegeu el gràfic 7).

L'abandonament educatiu, entès com el percentatge de persones joves de 18 a 24 anys que no ha completat la segona etapa de l'educació secundària i que no continua estudiant, encara que continua sent superior a les Balears (15,4 %) que al conjunt d'Espanya (13,3 %), consolida la tendència a la baixa, amb un descens de més de 10 punts respecte al 2017 (vegeu el gràfic 8), de manera que les Balears deixen de ser la comunitat autònoma amb una major incidència d'abandonament (vegeu el gràfic 9).

En relació amb la població jove d'entre 15 i 34 anys que ni estudia ni treballa, la tendència a la baixa des del 2013, tant a Espanya com a les Illes Balears, es va interrompre l'any 2020, fruit de les conseqüències derivades de la situació provocada per la COVID-19. Les persones joves varen patir especialment la pèrdua d'ocupació o la interrupció dels estudis presencials. L'inici de la *normalitat* va comportar que les xifres tornassin a baixar el curs 2020-2021 i que es gairebé recuperassin les del curs 2018-2019 (vegeu el gràfic 10).

Gràfic 7: Taxa d'escolaritat no universitària a les Illes Balears per edat i sexe

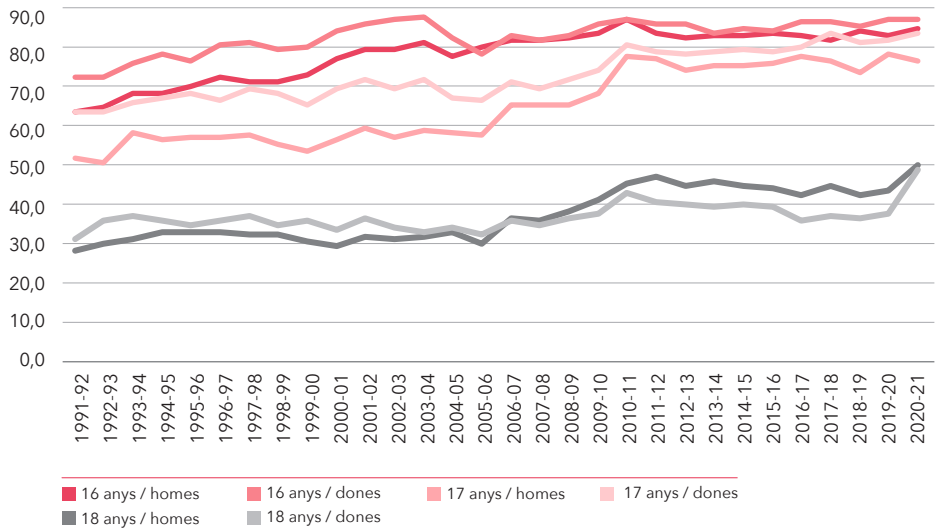

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'Ibestat i del Ministeri d'Educació

Gràfic 8: Evolució de l'abandonament educatiu per sexe. Illes Balears-Espanya

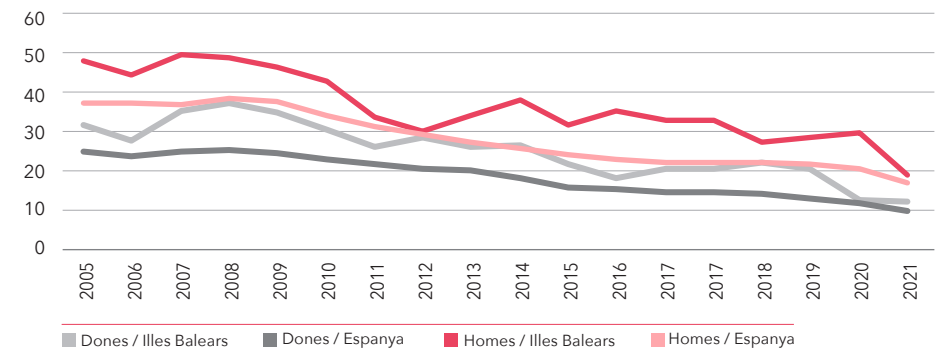

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades del Ministeri d'Educació

Gràfic 9: Abandonament educatiu per comunitat autònoma (2010-2019 i 2021)

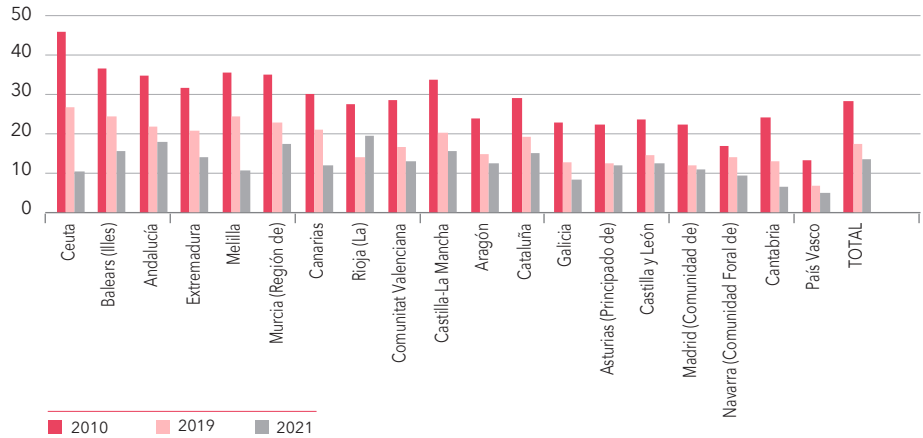

Font: elaboració de l'OBJIB a partir de les dades del Ministeri d'Educació

Gràfic 10: Percentatge de població jove que ni estudia ni treballa

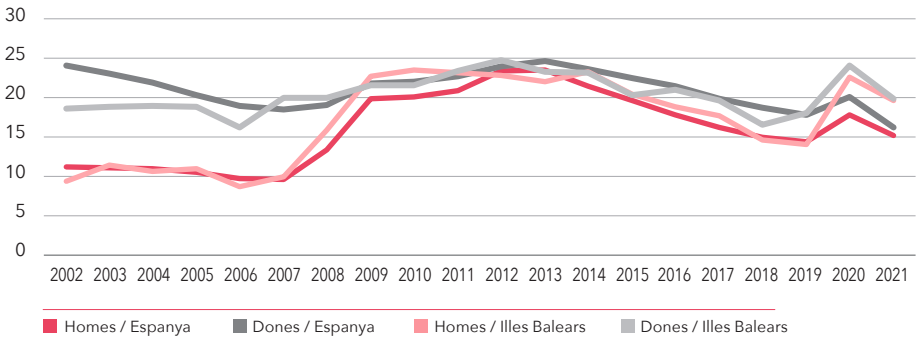

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de les dades del Ministeri d'Educació

Les taxes d'ocupació més altes entre les persones joves de 25 a 34 anys es donen en els casos amb nivells educatius més elevats. Com més nivell educatiu més probabilitats d'ocupació (vegeu el gràfic 11).

El curs 2020-2021 a la universitat pública de les Illes Balears s'han matriculat a estudis de grau 12.199 persones, de les quals el 60 % són dones, amb una presència del 66 % en els estudis de la branca de ciències socials i jurídiques i del 63 % en arts i humanitats. En els estudis relacionats amb les ciències de la salut, la presència femenina és del 76 %. Per contra, en els estudis de la branca d'enginyeria i arquitectura, 8 de cada 10 alumnes continuen sent homes. El repartiment és equitatiu en els graus de la branca científica, en què la presència de dones és del 51 %.

Gràfic 11: Taxa d'ocupació de la població jove (25-34 anys) segons el nivell educatiu assolit i per sexe (Illes Balears i Espanya, 2021)

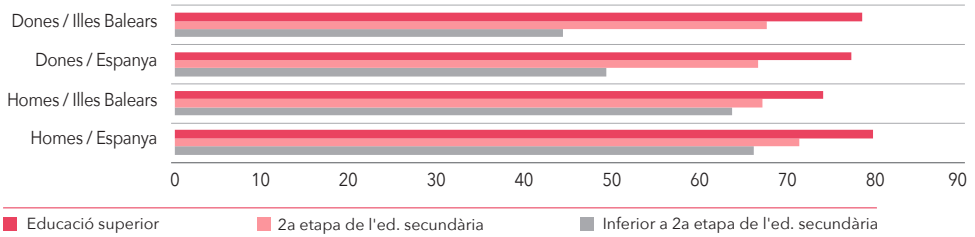

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades del Ministeri d'Educació i Formació

Ocupació

Per tenir una visió general de l'estat de l'ocupació del jovent a les Illes Balears, a continuació abordarem les taxes d'activitat, d'ocupació i d'atur, desglossades pels grups d'edat de 16 a 24 i de 25 a 34 anys. En primer lloc, compararem l'indicador amb les dades referides al total de la població i, en segon lloc, l'indicador de sexe.

L'any 2021, la taxa d'activitat (vegeu el gràfic 12) per als menors de 25 anys es situa en el 35,33 %, deu punts per sota de la taxa de l'any 2019 (45,93 %). En relació amb el jovent de 25 a 34 anys, la taxa d'activitat és del 83,41 % el 2021, vint punts superior a la del conjunt de la població (63,21 %). Observant el gràfic, es pot veure com la caiguda que es produeix en les taxes d'activitat de la població més jove en el moment de més incidència del coronavirus continua sense recuperar-se. És possible que les dificultats d'accés a l'ocupació hagin minvat la predisposició a incorporar-s'hi, mantenint-se o retornant al sistema educatiu i formatiu, tot i que aquesta dinàmica incideix de forma més significativa en els homes joves que no en les dones (vegeu el gràfic 13).

Gràfic 12: Evolució de la taxa d'activitat jove per grup d'edat (Illes Balears, 2007-2021)

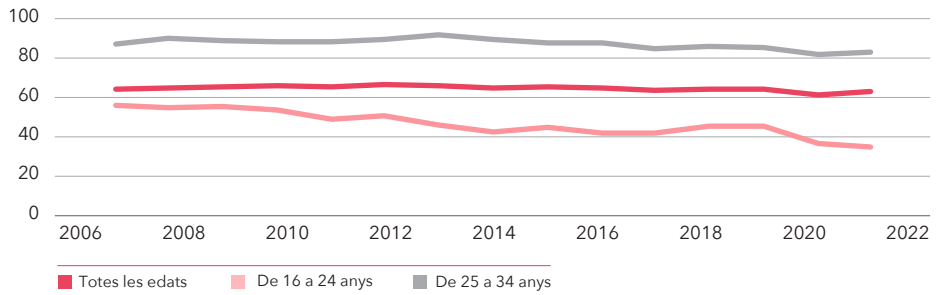

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Ibestat

Gràfic 13: Taxa d'activitat jove per grup d'edat i sexe (Illes Balears)

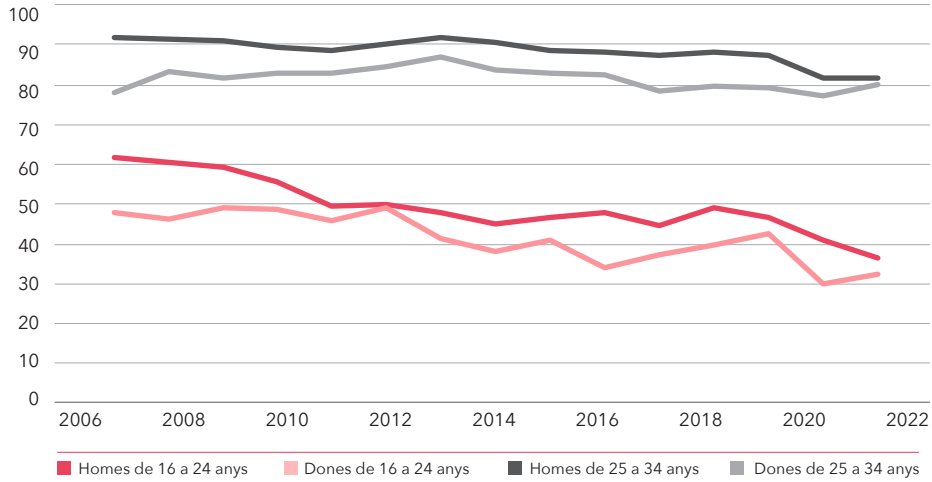

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Ibestat

El grup d'edat de 25 a 34 anys, que presenta la major taxa d'activitat, també té la major taxa d'ocupació, amb el 67,6 % l'any 2021; la del conjunt de la població és del 53,87 %. El col·lectiu d'entre 16 i 24 anys té unes taxes d'ocupació molt baixes (23,7 %), cosa que significa que només dos de cada deu joves fan feina. Com s'observa en el gràfic 14, la crisi de la COVID-19 incidí especialment en l'ocupació jove, que per regla general pateix més precarietat: més temporalitat, jornada reduïda no desitjada i sobrequalificació. Amb perspectiva de gènere, com es pot observar en el gràfic 15, les xifres posen de manifest que la recuperació de l'ocupació de les al·lotes joves és més ràpida que la dels al·lots.

Gràfic 14: Evolució de la taxa d'ocupació jove per grup d'edat (2006-2022)

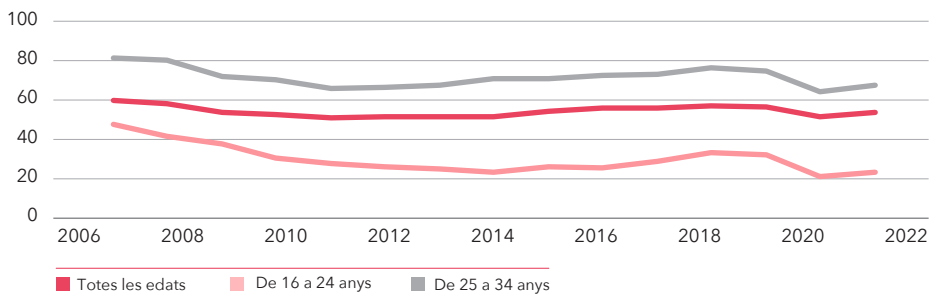

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Ibestat

Gràfic 15: Evolució de la taxa d'ocupació jove per grup d'edat i sexe (2007-2021)

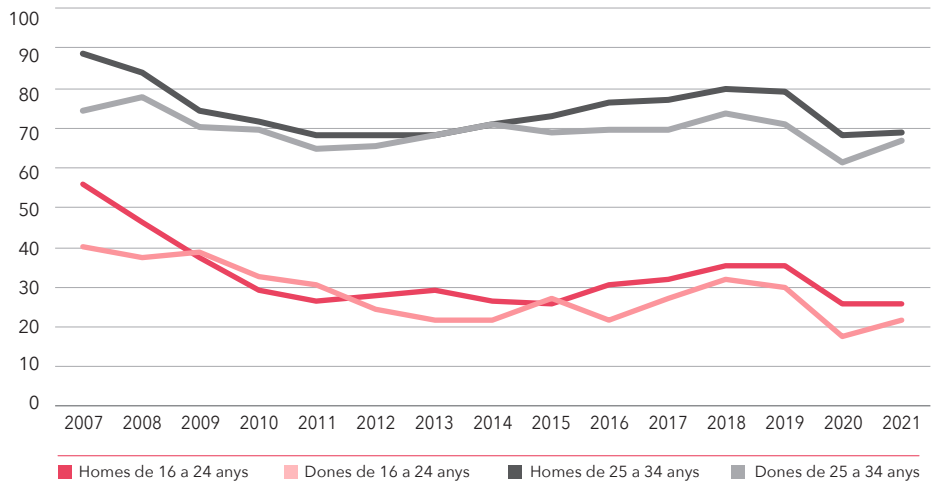

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Ibestat

El col·lectiu de 15 a 24 anys presenta les menors taxes d'activitat i d'ocupació, i les majors taxes d'atur amb un 32,92 % el 2021, en un context en què la taxa d'atur a les Balears és del 14,78 %, i del 18,95 % entre el jovent de 25 a 34 anys. El 2020, la taxa d'atur jove de menors de 25 anys arribà al 41,57 %, i al 21,24 % entre els joves de 25 a 34 anys. El 2021, mostra l'inici de la recuperació per a ambdós sexes (vegeu el gràfic 16), tot i que les dones joves sempre presenten unes taxes d'atur superiors, tal com s'observa en el gràfic 17.

Gràfic 16: Evolució de la taxa d'atur jove per grup d'edat (Illes Balears)

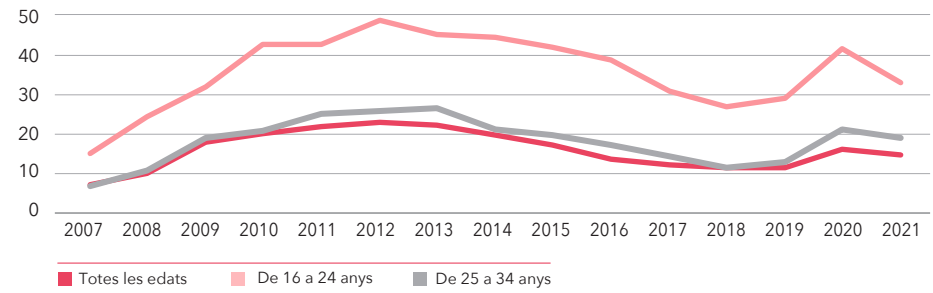

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Ibestat

Gràfic 17: Evolució de la taxa d'atur jove per grup d'edat i sexe (Illes Balears)

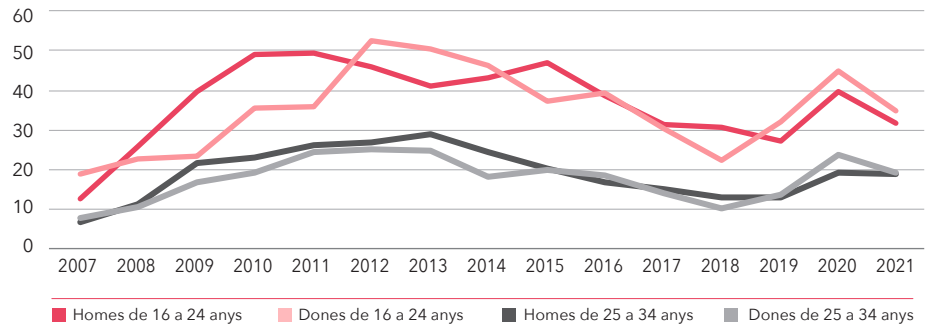

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Ibestat

Com és habitual a les Balears, l'ocupació es veu significativament marcada per l'estacionalitat (gràfic 18). El mercat laboral de les Illes ocupa el 84 % del jovent (més de 111 mil joves) en el sector de serveis (gràfic 19), en què el turisme té un paper predominant. Cal destacar que 1.400 joves s'han incorporat en el sector de la indústria en el darrer any i que en el sector agrícola i pesquer han passat de ser 400 a 1.800 les persones joves ocupades.

El 62 % dels contractes a joves de 16 a 34 anys són indefinits, mentre que en el conjunt de la població és del 77 %. La contractació va caure el 2020, any de més incidència de la COVID-19, i es va estabilitzar el 2021 la contractació indefinida. La contractació temporal afecta més les dones, ja que 4 de cada 10 dones joves tenen un contracte temporal; en canvi, la proporció és de 3 de cada 10 entre els homes de la mateixa edat (vegeu el gràfic 20).

Gràfic 18: Evolució de la taxa d'ocupació a les Illes Balears per trimestres entre joves de 16 a 34 anys per grup d'edat (de 2017T1 a 2022T3)

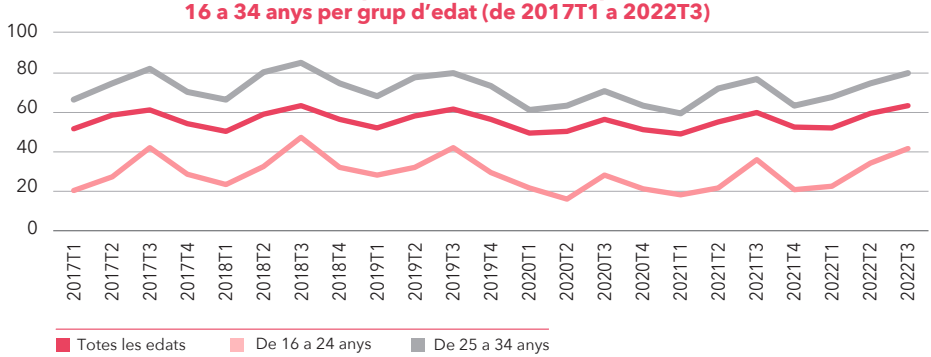

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Ibestat

Gràfic 19: Joves de 16 a 34 anys per sector d'ocupació (Illes Balears, 2021)

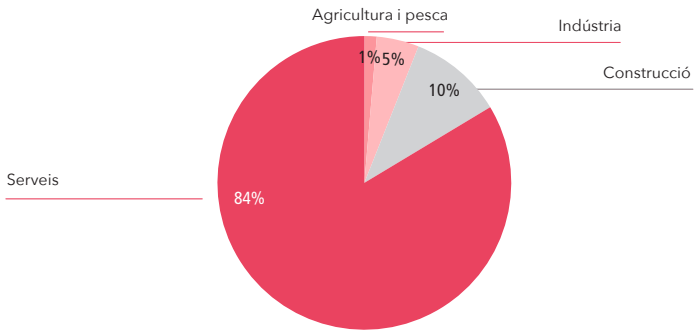

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de l'Ibestat

Gràfic 20: Evolució de la contractació laboral del jovent balear de 16 a 34 anys (2001-2021)

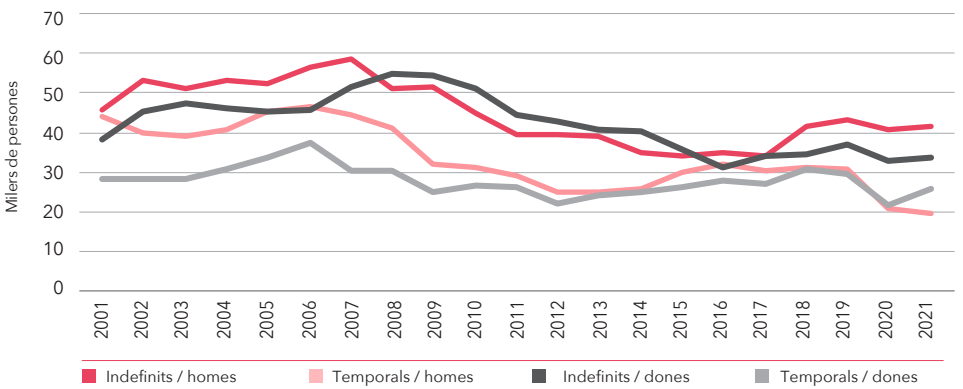

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'INE (Enquesta anual d'estructura salarial)

El 2020, a Espanya, el salari mitjà és de 25.165 € (23.881 € a les Balears), 20.090 € per al jovent d'entre 25 i 34 anys (19.413 € a les Balears) i 12.693 € per als menors de 25 (14.540 € a les Balears). Mentre que el sou mitjà s'ha incrementat en 3.282 € des del 2008, només ha augmentat en 884 € per al grup d'edat de 25 a 34 anys i és inferior en 260 € per al col·lectiu de menys de 25 anys.

Els sous mitjans a les Balears són inferiors al del conjunt de l'Estat, excepte per als joves menors de 25 anys. Per contra, el poder adquisitiu presenta un increment, del 2008 al 2020, lleugerament superior que al conjunt d'Espanya: 3.543 € per al conjunt de la població; 1.121 € per al jovent de 25 a 34 anys i 970 € per als menors de 25 anys.

Gràfic 21: Salari anual mitjà de les persones joves de 25 a 34 anys per sexe (Illes Balears - Espanya)

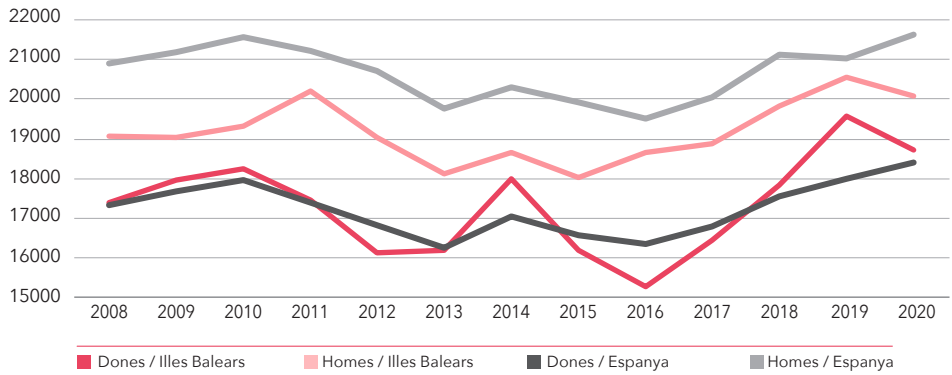

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'INE (Enquesta anual d'estructura salarial)

Emancipació Residencial

El 2020, la taxa d'emancipació jove (16 i 29 anys) a les Illes Balears baixa fins al 17,6 %, gairebé la meitat que l'any 2009, amb xifres del 35 % (vegeu el gràfic 22). Tot i així, hi continua havent taxes més elevades que a Espanya, que es troba en el 15,8 %. Per a la franja d'edat de 30 a 34 anys, les taxes són del 71,7 % (Balears), que també passa a ser la més baixa de la sèrie històrica des del 2009 (79,3 %), i del 68,9 % (Espanya).

Cal insistir, doncs, que el descens de les taxes d'emancipació juvenil tant a Espanya com a les Balears posen de manifest la dificultat, gairebé impossibilitat, de deixar la llar d'origen. La incidència de la pandèmia, que ha incrementat la dificultat d'accés o de permanència al mercat laboral, amb un mercat immobiliari inaccessible, tant en règim de lloguer com de compra, tanca les possibilitats del jovent de construir un projecte de vida autònom.

Aquest context porta moltes persones joves a compartir un pis en règim de lloguer, que implica invertir en l'habitatge, l'any 2020, una mitjana del 48 % del sou (21,6 % en el cas d'una llar jove), d'acord amb l'informe de l'Observatorio de la Emancipación.

L'increment del preu de lloguer d'un habitatge ha fet augmentar el percentatge de joves que el 2019 optaren per la compra, que passa del 46,6 % el 2018 al 64,2 %; en canvi, el lloguer cau fins al 31,5 % i només el 4,4 % viu en un habitatge cedit per un familiar (vegeu el gràfic 23). Després d'uns quants anys en què 6 de cada 10 joves optaven per una emancipació residencial en règim de lloguer, el jovent que pot, opta per la compra de l'habitatge, ja que sovint suposa una despesa mensual inferior que el lloguer.

Una llar jove (formada per més d'un jove), d'entre 16 a 29 anys, el 2020 ha de destinar una mitjana del 42,3 % del sou a la compra de l'ha-

bitatge, mentre que l'opció de llogar suposa destinar-hi el 50,1 % del salari. Si es tracta d'una persona jove assalariada, els requeriments pugen fins al 111,2 % del sou si vol llogar i fins al 93,8 % si decideix comprar.

L'any 2019, el 16 % del jovent d'entre 16 i 29 anys declara que arriba amb dificultat a final de mes, i el 50 % amb certa dificultat. Per tant, disminueix respecte a l'any anterior el percentatge de joves que arriben amb dificultat a final de mes, però ha augmentat més del doble la xifra de joves que hi té certes dificultats. Per contra, declaren que arriben a final de mes sense problemes el 34 % de les persones joves (vegeu el gràfic 24).

La taxa de risc de pobresa a les Balears se situa l'any 2019 en el 18,1 % (21,6 % l'any 2018) per al total de la població; per al grup de joves d'entre 16 i 29 la taxa és del 15,7 % (2,1 punts menys que l'any anterior). La major probabilitat de risc de pobresa continua afectant les persones de menys de 16 anys, amb un 33 %.

Gràfic 22: Taxa d'emancipació residencial joves de 16 a 29 anys (Illes Balears i Espanya)

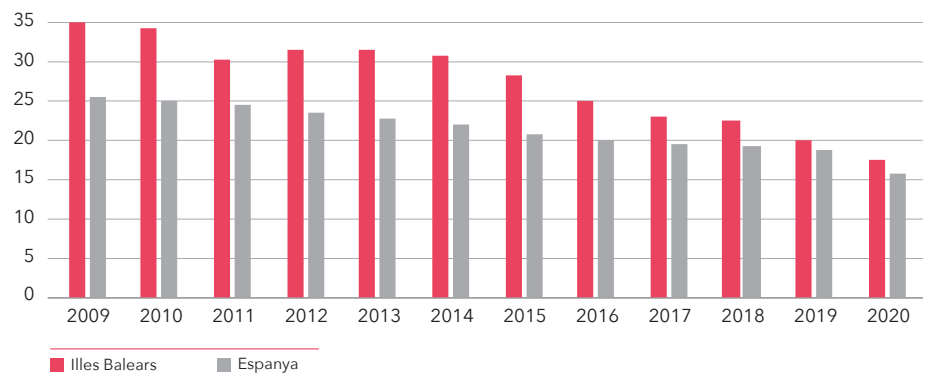

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de dades de l'Observatorio de la Emancipación

Gràfic 23: Llars on la persona de referència té de 16 a 35 anys segons el règim de tinença

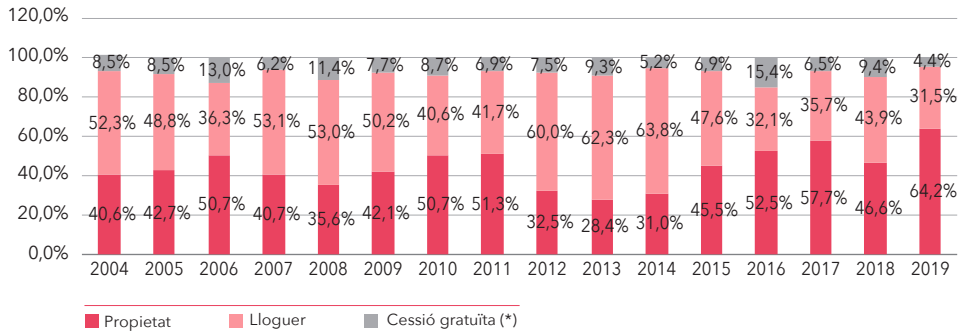

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'Ibestat

Gràfic 24: Distribució del jovent balear (16-29 anys) segons el grau de dificultat per arribar a final de mes

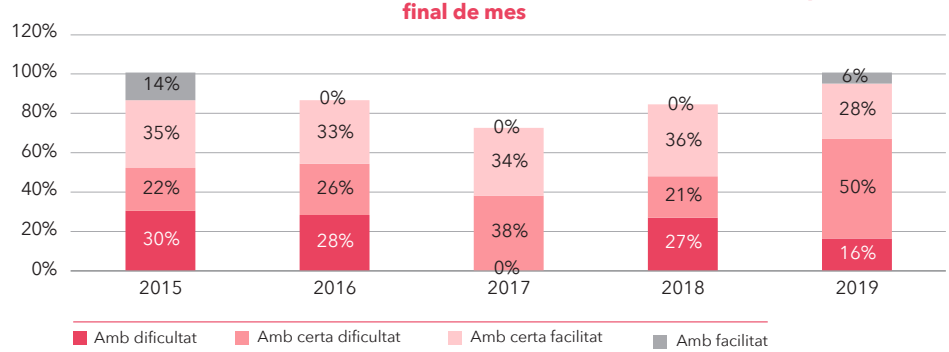

Font: Elaboració de l'OBJIB a partir de les dades de l'Ibestat

Enllaços i referències bibliogràfiques

- IBESTAT. https://ibestat.caib.es/ibestat/page?&p=inicio&lang=ca
- INE. https://www.ine.es/
- Mas, A. (2020). Joves balears en dades: una breu anàlisi de la realitat juvenil a les Illes Balears. *Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2020*, 25-55. https://www.caib.es/sites/objib/ca/anuari_de_la_joventut_de_les_illes_balears_2020/
- Ministeri d'Educació i Formació Professional. Las cifras de la educación en España | Ministeri d'Educació i Formació Professional. Anuario estadístico. Las cifras de la educación en España | Ministeri d'Educació i Formació Professional (educacionyfp.gob.es)
- Ministerio de Universidades. Estadísticas de estudiantes. Estadística de estudiantes. https://www.universidades.gob.es/
- Observatorio de Emancipación. Consejo de la Juventud de España. Observatorio Joven de Emancipación. http://www.cje.org/es/
- Observatori d'Emancipació. Consell de la Joventut de les Illes Balears. Consell de la Joventut d'Espanya. Primer i segon semestre de 2020. https://www.caib.es/sites/joventut/ca/estudis_i_publicacions/
- Observatori de la Joventut de les Illes Balears (OBJIB). Sistema d'indicadors de joventut de l'Observatori de la Joventut de les Illes Balears. http://www.caib.es/sacmicrofront/contenido.do?mkey=M10080912052716472036&lang=CA&cont=25425

- Observatori del treball (OTIB). http://www.caib.es/sacmicrofront/home.
- Portal Estadístic Unificat (PEU). https://ibestat.caib.es/ibestat/page?&p=peu-inventario&lang=ca

La nova llei de polítiques de joventut: una aposta per l'emancipació

FINA SANTIAGO RODRÍGUEZ
MARTA CARRIÓ PALOU
SEBASTIÀ LLITERES LLITERES

Fina Santiago Rodríguez

Palma, 1961. Consellera d'Afers Socials i Esports. Govern de les Illes Balears.

Marta Carrió Palou

Palma, 1984. Directora General d'Infància, Joventut i Famílies. Conselleria d'Afers Socials i Esports. Govern de les Illes Balears.

Sebastià Lliteres Lliteres

Porreres, 1993. Director de l'Institut Balear de la Joventut (IBJOVE). Conselleria d'Afers
Socials i Esports. Govern de les Illes Balears.

Resum

El juliol de 2022 s'aprovà al Parlament de les Illes Balears la Llei 5/2022, de 8 de juliol, de Polítiques de Joventut de les Illes Balears. La nova normativa, fruit de la voluntat de Govern i consells insulars, així com del consens i de la participació del CJIB i de la ciutadania i grups interessats, marca el camí de les polítiques de joventut a les Illes Balears. En aquest article s'expliquen breument el context del sorgiment de la Llei, i els objectius i continguts més rellevants.

Paraules clau: Joventut /Polítiques de Joventut / Emancipació / Llei de Polítiques de Joventut / Llei, Habitatge / Ocupaciót / Educació

Resumen

El julio de 2022 se aprobó en el Parlament de les Illes Balears la Ley 5/2022, de 8 de julio, de Políticas de Juventud de las Illes Balears. La nueva normativa, fruto de la voluntad del Govern y los consells insulars, así como del consenso y de la participación del CJIB y de la ciudadanía y grupos interesados, marca el camino de las políticas de juventud en las Illes Balears. En este artículo se explican brevemente el contexto del nacimiento de la Ley, y los objetivos y contenidos más relevantes.

Palabras clave: Juventud / Políticas de Juventud / Emancipación / Ley de Políticas de Juventud / Ley / Vivienda / Ocupación / Educación

1. Context del sorgiment de les noves lleis

La legislatura 2019-2023 haurà estat marcada, a les àrees de joventut i lleure tant del Govern com dels consells, per la nova normativa que s'ha generat [1]. Des del primer moment, al Govern de les Illes Balears vàrem tenir clar que havíem de canviar el marc per poder canviar les eines: la joventut del país necessita noves solucions als problemes que pateix, bàsicament centrats en la dificultat o la impossibilitat d'emancipar-se.

És cert que la pandèmia que hem viscut des del març de 2020 ha impedit que aquests canvis normatius poguessin produir-se i, per tant, implantar-se abans del que ho han fet. Tot i això, s'ha aconseguit tirar endavant dues normatives que creim que situen l'àmbit de les polítiques de joventut i de lleure en un altre context molt més favorable perquè es desenvolupin.

La nova llei de joventut, a més, era necessària perquè la de 2006 ja havia quedat obsoleta poc temps després d'haver estat aprovada. La crisi financera, social i econòmica iniciada el 2008 va provocar que les eines que establia la norma quedassin desfasades en només dos anys. A més, amb el traspàs de les competències de joventut i lleure al Consell de Mallorca (2018), les institucions i els agents del sector necessitaven ressituar-se i establir nous mecanismes de coordinació i implantació de polítiques. Amb aquests precedents, era necessària una nova norma centrada en les necessitats socials i materials de les persones joves per al desenvolupament vital d'aquestes, i que no es paràs tanta atenció en la fixació de programes concrets que no necessiten un text legislatiu per ser establerts.

2. Objectius i continguts més rellevants d'aquesta llei

La joventut no és una transició cap a la vida adulta, és un grup poblacional amb necessitats concretes i amb demandes pròpies; per tant, és susceptible d'actuacions específiques. Això que és molt evident no estava recollit en l'anterior llei de la joventut, que només caracteritzava la joventut com un col·lectiu divers i heterogeni, que ho és; però aquesta caracterització no era suficient i era necessari aprofundir el tema dels drets singulars per al col·lectiu. I aquest pas el fa la nova Llei de polítiques de joventut, que caracteritza la joventut com un col·lectiu poblacional específic.

En aquest sentit, la nova Llei estableix drets propis per als joves. S'hauria pogut tenir la temptació d'enumerar tots els drets que tenen com a ciutadans i ciutadanes, com ara el dret a l'educació o el dret a la salut, però la nova llei se centra en els drets que han de tenir els joves com a tals, com, per exemple, «ser destinataris de polítiques públiques d'emancipació». L'efecte pràctic ha de ser que totes les polítiques sectorials han d'incloure el vessant de l'emancipació dels joves, especialment l'accés a l'habitatge (la Llei mateixa estableix que el 15 % dels habitatges públics s'han de destinar als i les joves), les polítiques de formació i les polítiques actives d'ocupació.

1 En el moment de redactar aquest article, s'ha aprovat la Llei 5/2022, de 8 de juliol, de polítiques de joventut de les Illes Balears, i s'està tramitant al Parlament de les Illes Balears la nova Llei de lleure educatiu.

Un altre dret reconegut és el de la participació; fonamental. Hi ha joves que no tenen dret a la participació perquè no han complert 18 anys. És vital recollir aquest dret específic per al col·lectiu i facilitar-los espais i estructures de participació, com ara reconèixer les noves formes d'expressió de la joventut que són els grups de joves; donar rellevància al Consell de la Joventut de les Illes Balears dotant-lo de màxima autonomia administrativa i econòmica; constituir els consells insulars de la joventut, i promoure les associacions juvenils.

Tot això sense obviar la funció de coordinació que ha de tenir l'Institut Balear de la Joventut dins el Govern de les Illes Balears.

L'estructura bàsica de la Llei és la transversalitat de les polítiques dirigides a la joventut, ja que obliga totes les polítiques sectorials a pensar en la joventut i a planificar serveis específics per als i les joves dins l'àmbit de les seves competències. Així, per exemple, si la Conselleria de Salut elabora un pla contra l'obesitat, ha d'establir objectius específics per a la joventut, i així ha de succeir des de totes les administracions i en tots els sectors: serveis socials, educació, salut, formació, esport, igualtat, etc.

Per concretar aquesta transversalitat, s'obliga el Govern de les Illes Balears i els consells insulars a elaborar una cartera de serveis com a instrument que determini el conjunt de prestacions dirigides a la joventut, incloses les prestacions tècniques, econòmiques i tecnològiques. La cartera ha de definir cada tipus de prestació, i també ha d'especificar quines són les prestacions de dret subjectiu i, per tant, reclamables pels ciutadans i ciutadanes, i quines són les no garantides i subjectes a disponibilitat pressupostària.

El grup social amb menys reconeixement jurídic sempre ha estat el dels i les joves; els infants el tenen; les persones majors i adultes, també. Aquesta Llei ho vol canviar, vol reconèixer drets propis i generar polítiques específiques des de tots els sectors públics per a la joventut i amb la seva participació.

Més enllà d'aquestes motivacions, aquests canvis legislatius aporten una novetat important i destacable, atès que escenifica la separació de dos conceptes històricament lligats: l'àmbit de la joventut i el sector del lleure educatiu. Si bé el lleure educatiu està protagonitzat bàsicament per persones joves, les polítiques de joventut van molt més enllà del lleure educatiu. De fet, són polítiques transversals que s'han de cobrir des d'una perspectiva àmplia i des de diferents àrees de govern: habitatge, ocupació, educació, esports, territori i, efectivament, també lleure, però per separat.

Aquesta separació permet destriar dos tipus de professionals que treballen per a la joventut, que tenen un títol sencer en la Llei de polítiques de joventut: els professionals mateixos de les polítiques de joventut i els professionals de l'àmbit de la joventut. Aquest darrer grup engloba els professionals del món del lleure, que pensam que s'han de diferenciar dels professionals de les polítiques de joventut, ja que aquestes engloben molts d'altres aspectes. Queda per endavant, però, un desplegament reglamentari que permeti a tots aquests professionals tenir ben definides les funcions, la formació i els drets laborals específics. En resum, és una llei que en aquest sentit

proporciona el primer reconeixement de les categories professionals de joventut sense deixar de banda altres treballadors i treballadores que també s'hi dediquen sectorialment.

Les Illes Balears tenen la particularitat que als consells insulars els corresponen unes competències que fan imprescindible que la coordinació entre aquestes institucions insulars i el Govern, juntament amb els ajuntaments de totes les illes, hagin d'anar al compàs per poder establir polítiques que realment puguin arribar a la joventut, a peu de carrer. En aquest sentit, les lleis amplien i aclareixen les competències de cada un dels tres nivells competencials: el Govern i els consells com a institucions coordinadores i impulsores, i els ajuntaments com a institucions d'intervenció. Augmenten les competències i l'autogovern dels consells insulars, i es dona per tancat el cicle de transferències de competències que va començar el 2006 (Eivissa, Menorca, Formentera) i que va acabar el 2018 (Mallorca).

Així, la nostra conselleria, concretament la Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies, des del principi de la legislatura ha volgut exercir una coordinació funcional, profitosa i oberta amb els consells insulars. A més, s'ha de destacar la tasca de diàleg que s'ha mantingut des de l'inici de la pandèmia per coordinar actuacions i canvis de normativa. Per això, era important fixar mecanismes de coordinació senzills però útils, i és amb la creació de la Conferència Interinsular de Joventut que aquesta col·laboració s'ha de continuar donant.

I, no més important, però sí essencial, és la renovació i l'aposta per la Comissió Interdepartamental de Joventut. Com hem dit abans, les polítiques de joventut no són només les que tradicionalment s'han reconegut com a tals, sinó que són i han de ser polítiques que planifiquin i executin de forma coordinada cada una de les institucions competents, i també entre les institucions de diferents nivells. Per això, la reactivació de la Comissió Interdepartamental és una eina clau perquè totes les conselleries que tenen departaments susceptibles de dur a terme accions per als i les joves planifiquin les polítiques de joventut del Govern de les Illes Balears. A més, la Comissió ha de fer el seguiment de totes aquestes accions, coordinades de forma conjunta per l'Institut Balear de la Joventut amb el suport del Servei de Joventut de la conselleria competent en la matèria.

Aquesta tasca és fonamental per tenir una visió global de les polítiques de joventut, per poder fer el seguiment de les mesures i les accions que emprengui cada àrea del Govern, i per integrar de forma correcta les polítiques de joventut dins cada una de les conselleries que poden desenvolupar aquestes polítiques. L'objectiu és complir els principis rectors que marca la Llei de joventut, i també els continguts marcats per llei que han d'inspirar les polítiques, amb especial atenció a la joventut vulnerable. L'eina triada és el pla estratègic de polítiques de joventut, que, mitjançant un diagnòstic, establirà uns eixos i una metodologia d'aplicació de polítiques segons les necessitats de la joventut; establirà també les fases i els agents executors, i identificarà les conselleries competents per dur a terme les accions concretes.

Només prioritzant i regulant l'actuació de les institucions sobre determinades polítiques, com, per exemple, habitatge, treball i salut, podrem avançar cap a una societat en què la seva joventut tengui possibilitats d'emancipar-se d'una forma digna i completa. Aquests àmbits prioritaris, establerts per la Llei, són l'emancipació juvenil; la promoció d'una vida saludable; l'empoderament i la participació, i la garantia dels drets de les persones joves. Sense deixar de banda les polítiques pròpies i definidores de la condició juvenil, com ara les que fan referència a l'oci, la informació, la formació, etc., i que també han de fomentar les institucions. En resum, per entendre el canvi que planteja la Llei hem d'entendre el concepte de transversalitat de les polítiques de joventut.

Com totes les normes, a partir d'ara tocarà desenvolupar-la i, sobretot, complir-la i fer-la complir. Una bona part del present i del futur de la joventut de les Illes Balears en depenen.

Crònica de l'activitat parlamentària relacionada amb la política juvenil a les Illes Balears

CARLOS ROTGER ROCA

Carlos Rotger Roca

Maó, 1998. És graduat en Ciències Polítiques i de l'Administració per la Universitat de Girona i Màster en Dret Parlamentari, Eleccions i Estudis Legislatius per la Universitat Complutense de Madrid. Columnista al Diari de Menorca i altres portals web. Vinculat al teixit associatiu formant part de la direcció de diverses associacions juvenils i locals. És autor del llibre *La irrupción política de Teruel Existe* (2022).

Resum

Transcorreguts quasi quaranta anys de l'aprovació de l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears amb la conseqüent instauració del Parlament autonòmic i de la designació de l'any 2022 com a Any Europeu de la Joventut, resulta d'un extraordinari interès realitzar una comparació quantitativa de les iniciatives parlamentàries relacionades amb la política juvenil al Parlament de les Illes Balears per tal de valorar-ne el pes dins de l'activitat legislativa i de control dels nostres representants a cada legislatura. Per això, es prestarà especial atenció a la descripció d'aquests instruments de treball dels diputats i diputades per realitzar posteriorment l'anàlisi de les dades extretes.

Paraules clau: Iniciativa parlamentària / Joventut / Legislatura

Resumen

Transcurridos casi cuarenta años de la aprobación del Estatuto de Autonomía de las Illes Balears con la consiguiente instauración de Parlamento autonómico y de la designación del año 2022 como Año Europeo de la Juventud, resulta de un extraordinario interés realizar una comparación cuantitativa de las iniciativas parlamentarias relacionadas con la política juvenil en nuestra cámara autonómica para valorar su peso dentro de la actividad legislativa y de control de nuestros representantes en cada legislatura. Para ello, se prestará especial atención a la descripción de estos instrumentos de trabajo de los diputados y diputadas para realizar posteriormente el análisis de los datos extraídos.

Palabras clave: Iniciativa parlamentaria / Juventud / Legislatura

1. Introducció a l'estudi: metodologia i objectius

Amb el present article s'aborda l'anàlisi de les iniciatives parlamentàries relacionades amb la política juvenil al Parlament de les Illes Balears des de la tercera legislatura fins a l'actual, la desena[1]. Per això, es proposa realitzar un estudi quantitatiu per tal de reflexionar sobre el pes de l'àmbit relacionat amb la política de joventut dins de l'activitat parlamentària (principalment de l'activitat relacionada amb les funcions legislativa i de control i impuls al Govern) dels nostres representants de la cambra autonòmica, comparant les legislatures entre elles, i així esbrinar la relació existent entre el contingut de les iniciatives registrades al Parlament balear i la política juvenil, a fi de poder reflexionar sobre la seva evolució i tendència.

Així mateix, per desenvolupar una investigació que pretén ser rigorosa, és necessari realitzar prèviament una lectura científica adequada per poder fer un treball que pugui ser incorporat al debat social i acadèmic. Per això, les fonts d'informació per les quals s'ha recopilat la informació són la Constitució espanyola, l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears i el Reglament del Parlament de les Illes Balears, així com la doctrina científica al respecte per tal d'incorporar a la nostra investigació el que ja s'ha escrit sobre l'objecte d'aquest article.

Per dur a terme aquesta crònica s'han recopilat del portal de transparència del Parlament de les Illes Balears totes les iniciatives parlamentàries relacionades amb els termes *jove* (que inclou, a més, *jovent* i *joventut*), *juvenil*, *adolescent* i *adolescència*, tots els quals són sinònims d'acord amb el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans. Per això, s'han extret 2.810 iniciatives relacionades amb aquests àmbits per tal de desenvolupar aquesta crònica.

2. La competència de la política juvenil

Per esbrinar a quina administració correspon la competència de la joventut, cal fer una ullada a la Constitució espanyola, que en els articles 148 i 149 desglossa les competències que assumeixen i/o que poden assumir l'Estat i les comunitats autònomes, respectivament. Doncs bé, ni l'article 148 ni el 149 de la Constitució espanyola fan cap mena de menció a les polítiques juvenils. Tot i això, l'article 149.3 estableix que «Les matèries no atribuïdes expressament a l'Estat per aquesta Constitució podran correspondre a les Comunitats Autònomes en virtut dels Estatuts respectius», tenint en compte que «la competència sobre les matèries que no s'hagin assumit pels estatuts d'autonomia correspondrà a l'Estat». Doncs si ens fixam en l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears, trobam com l'article 30.13 considera la política juvenil com una competència exclusiva de la Comunitat Autònoma: «Joventut: Disseny i

1 El motiu pel qual es fa l'estudi a partir de la tercera legislatura és que el portal web del Parlament de les Illes Balears tan sols ofereix dades a partir de la tercera legislatura, i no pas de la primera ni de la segona.

aplicació de polítiques, plans i programes destinats a la joventut»[2].

Tot i així, l'Estatut mateix transfereix aquesta competència als consells insulars, tal com es desprèn de l'article 70.16, sota el títol de «Competències pròpies dels consells insulars»: «Joventut. Disseny i aplicació de polítiques, plans i programes destinats a la joventut». Així, amb la Llei 21/2006, de 15 de desembre, d'atribució de competències als consells de Menorca i d'Eivissa i Formentera en matèria de joventut i lleure, s'efectua aquesta transferència qualificada de «competència pròpia» dels consells insulars. El de Mallorca haurà d'esperar alguns anys més per assumir-la, fins a l'aprovació del Decret 26/2018, de 3 d'agost, de traspàs al Consell de Mallorca de les funcions i serveis inherents a les competències pròpies d'aquesta institució insular que exerceix l'Administració de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears en matèria de joventut. Tot i l'atribució d'aquesta competència als consells insulars, diversos autors assenyalen que són els ajuntaments les institucions encarregades de la implantació d'aquesta matèria com a òrgan més proper als ciutadans i, per tant, als joves (Gentile, 2015).

3. El Parlament de les Illes Balears com a complex orgànic

El Parlament de les Illes Balears és la cambra autonòmica de la nostra comunitat autònoma que, a més d'exercir la representació del poble de les Illes Balears, té encomanades les funcions de la potestat legislativa, l'aprovació dels pressuposts de la Comunitat Autònoma i el control de l'acció de govern, a més de totes les competències que li atribueixen l'Estatut, les lleis de l'Estat i les del mateix Parlament (article 40 de l'Estatut). Observam, doncs, una redacció similar de les funcions que atribueix la Constitució espanyola a les Corts Generals[3]. És a dir, els constituents varen optar per les característiques típiques de qualsevol parlament per al balear. No és fútil que la primera de les funcions que ha conferit l'Estatut a la cambra balear sigui la funció legislativa: es tracta de la funció arquetípica dels parlaments per la qual s'aproven les lleis, la qual és essencial, ja que és la que identifica, sens dubte, qualsevol parlament.

Així doncs, els cinquanta-nou diputats i diputades que representen el poble de les Illes Balears tenen la responsabilitat de fer les lleis, aprovar els pressuposts i fiscalitzar el Govern durant la legislatura en qüestió. I per dur a terme totes aquestes tasques, disposen al seu abast de tota una sèrie d'instruments:

2 Comas Arnau remarca que no tots els estatuts d'autonomia fan referència a la joventut en el seu articulat relatiu a les competències de la comunitat: quatre (Astúries, les Canàries, Galícia i La Rioja) i les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla no mencionen les competències en la matèria. Per altra banda n'hi ha tres (Aragó, Extremadura i Múrcia) que fan referència a l'articulat mateix de la Constitució, mentre que d'altres citen les competències però amb diferents termes, com *política juvenil* (Cantàbria, Navarra i el País Basc) o *joventut* (Castella i Lleó, la Comunitat Valenciana i les Illes Balears). Per la seva part, Castella-la Manxa fa referència a *joves* i altres afegeixen al terme *joventut* cognoms com *serveis* (Andalusia) i *promoció integral* (Comunitat de Madrid). Catalunya constitueix un cas especial perquè defineix en extensitat en què consisteixen aquestes polítiques de joventut.

3 L'article 66.2 estableix que «Les Corts Generals exerceixen la potestat legislativa de l'Estat, n'aproven els Pressupostos, controlen l'acció del Govern i tenen les altres competències que els atribueixi la Constitució».

- Per a la funció legislativa: projectes i proposicions de llei.
- Per a la funció de control: interpel·lacions, preguntes, proposicions no de llei, sol·licituds de compareixença i de recaptació de documentació i informació.

Abans de desgranar les iniciatives parlamentàries relacionades amb la política de joventut mitjançant aquests instruments de què disposen els diputats i diputades al Parlament balear, cal observar el total d'iniciatives parlamentàries relacionades amb la política juvenil des de la tercera legislatura fins a l'actual per analitzar-ne l'evolució i obtenir així una visió genèrica que ens permetrà una lectura més entenedora de les dades que precedeixen:

Gràfic 1: Nre. d'iniciatives parlamentàries sobre juventut

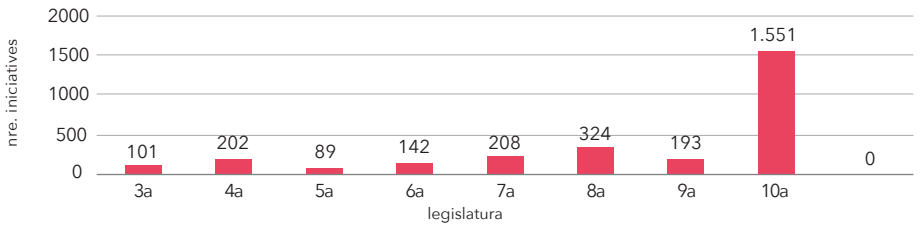

Observam una tendència a l'alça amb el pas de les legislatures, que era més o menys estable fins a la irrupció de l'actual desena legislatura, en què és palpable un notable increment del nombre d'iniciatives relacionades amb la joventut. Observam que quan el Govern balear governa amb majoria absoluta (quarta, sisena i vuitena legislatures) es produeix un increment del nombre d'iniciatives relacionades amb la joventut respecte a l'anterior legislatura: en la quarta legislatura s'experimenta un augment del 100 % del nombre d'iniciatives respecte a la tercera, i en les sisena i vuitena s'experimenta un augment del 50 % respecte a les legislatures que precedeixen. L'actual legislatura, la més pluralista de totes, ja que fins a nou partits han obtingut representació parlamentària, és la que sens dubte lidera el nombre d'iniciatives parlamentàries sobre temàtica juvenil: fins a 1.551.

Arran d'aquestes dades, també és interessant observar com durant la vuitena legislatura s'ha produït un increment considerable d'iniciatives parlamentàries relacionades amb la política juvenil respecte a les anteriors. I és que aquesta legislatura coincideix amb els quatre anys de major taxa d'atur juvenil de les Illes Balears (fins al 60%), fet que demostra un interès considerable en la joventut i els seus problemes a la nostra cambra autonòmica durant aquest període.

Així doncs, desgranant les iniciatives parlamentàries sobre política juvenil segons les modalitats de què disposen els nostres representants al Parlament de les Illes Balears, obtenim els següents resultats, que ens permetran fer unes conclusions finals:

3.1. La funció legislativa

La funció legislativa és la que dona lloc al primer esglaó jeràrquic del dret positiu immediatament per davall de la Constitució espanyola. Al Parlament balear, les lleis neixen a partir de la iniciativa del Govern o dels grups parlamentaris, d'un conjunt de diputats i diputades, dels consells insulars o de l'Ajuntament de Palma. En el primer cas, la proposta s'anomena projecte de llei, mentre que per als segons, proposició de llei.

Les dades extretes dels projectes i proposicions de llei relacionats amb la joventut ens permeten observar una tendència desigual per legislatures: mentre que n'hi ha algunes que destaquen per la presentació de textos que poden donar lloc a lleis sobre política juvenil, observam com també hi ha legislatures que es caracteritzen per l'absència d'aquests. En total, s'han presentat fins a 5 projectes de llei i 1 proposició de llei: en la cinquena legislatura es va presentar la (única) Proposició de llei integral de joventut, mentre que en la sisena es van presentar el Projecte de llei integral de la joventut i el Projecte de llei integral de l'atenció i dels drets de la infància i l'adolescència de les Illes Balears; en la novena es va presentar el Projecte de llei de l'atenció i els drets de la infància i l'adolescència de les Illes Balears, i en la desena el Projecte de llei de polítiques de joventut de les Illes Balears i el Projecte de llei del lleure educatiu per a infants i joves de les Illes Balears.

Però el fet que es presentin no comporta necessàriament que s'aprovin. Prova d'això és que l'única proposició de llei que s'ha presentat sobre joventut (la Proposició de llei integral de joventut) va ser rebutjada pel Ple un cop realitzat el debat per a la seva consideració. Diferent recorregut han experimentat els projectes de llei, els tres primers dels quals han estat aprovats i, recentment, el projecte de llei de polítiques de joventut de les Illes Balears. Mentrestant, el Projecte de llei de lleure educatiu per a infants i joves de les Illes Balears, presentat durant l'actual desena legislatura, encara està en tramitació a dia d'avui (la iniciativa va ser registrada el 26 de maig del 2022 i ha rebut fins a 166 esmenes a l'articulat. La Comissió d'Assumptes Socials, Drets Humans i Esports, que és la responsable del seu estudi, està en procés de designació dels ponents perquè aquests estudiïn i proposin un informe sobre el text del projecte de llei presentat).

Per la seva part, la tramitació del Projecte de llei de polítiques de joventut de les Illes Balears no ha tingut un camí curt. Tramesa la iniciativa per part del Govern al Parlament el 10 de desembre del 2021, ha necessitat gairebé deu mesos per ser aprovada i publicada en el *Butlletí Oficial de l'Estat*. El mes de febrer, els grups parlamentaris varen presentar les esmenes a l'articulat (des de les 30 esmenes d'un grup parlamentari fins a les 128 d'un altre grup) i les esmenes a la totalitat (presentada per un únic grup parlamentari). Un cop aprovades i/o rebutjades cada una de les esmenes, el 28 de juny el Parlament va aprovar, en sessió plenària, la Llei de polítiques de joventut de les Illes Balears.

Així, amb el següent gràfic, observam l'evolució al llarg de les legislatures de les presentacions de projectes i proposicions de llei relacionats amb la joventut al Parlament balear:

Gràfic 2: Nre. de projectes i proposicions de llei

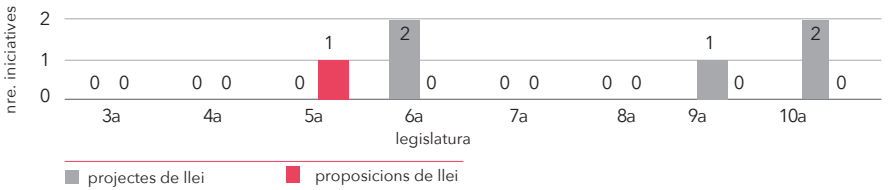

De fet, des de la tercera fins a l'actual legislatura s'han presentat 329 projectes de llei i 251 proposicions de llei. Per tant, la política juvenil ha estat la protagonista de l'1,5 % dels projectes de llei i del 0,40 % de les proposicions de llei.

3.2. La funció de control

El control parlamentari no només es limita a la fiscalització del Govern. Santaolalla (2013) va més enllà i defineix aquesta funció com «l'activitat que un subjecte (el controlant) exerceix sobre un altre (controlat) per a la tutela de certs valors que el primer té el deure de protegir». Aquests valors són la Constitució espanyola, l'Estatut d'autonomia i el programa polític del Govern, entre altres postulats. El control parlamentari es pot exercir de diverses maneres: mitjançant les interpel·lacions, les mocions, les preguntes (amb sol·licitud de resposta en format escrit o oral), les proposicions no de llei, les sol·licituds de compareixença, de mediació o de documentació i informació o a través del debat sobre l'acció política i de govern, entre altres modalitats.

Nosaltres en centrarem en les principals funcions (interpel·lacions, preguntes, proposicions no de llei, sol·licituds de documentació i les de compareixença). Així, si agrupam el nombre d'iniciatives presentades que de forma específica estan relacionades amb la política juvenil per a cada un d'aquests instruments de control a l'executiu per legislatures obtenim els resultats següents:

3.2.1. Les interpel·lacions

Les interpel·lacions són preguntes dirigides al Govern sobre matèries de caràcter general, de l'àmbit d'alguna conselleria o de particular relleu polític, i poden comprendre qüestions més àmplies i genèriques que les preguntes ordinàries (que solen ser sobre fets concrets i precisos). Les interpel·lacions, que van acompanyades d'un debat davant el Ple, poden donar lloc a una moció, en què la cambra manifesta la seva posició al respecte. Ara bé, la inclusió de les interpel·lacions dins de l'agenda parlamentària correspon a la Mesa del Parlament, que segons l'article 167.2 del Reglament té la facultat de qualificar l'escrit de la interpel·lació

Gràfic 3: Nre. interpel·lacions

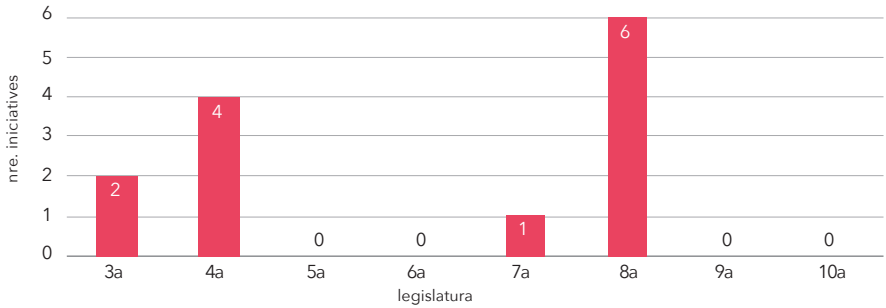

i admetre'l o no a tràmit, fet que pot provocar enfrontaments entre aquest òrgan i el grup parlamentari que la presenta, ja que la Mesa pot decidir si l'escrit inclou els requisits necessaris per poder ser admès. Assenyala Santaolalla (2013) que els debats de les interpel·lacions tenen més repercussió que les preguntes ordinàries, fet que pot donar lloc a un ús titllat d'excessiu per part dels grups parlamentaris per tal de guanyar aquesta repercussió mediàtica.

Tot i això, les interpel·lacions referides a qüestions relacionades amb la política juvenil no han estat gaire utilitzades i observam grans diferències per legislatures: mentre que hi ha legislatures (tercera, quarta, setena i vuitena) en les quals s'ha fet ús d'aquest instrument de control, observam com a la resta (cinquena, sisena, novena i desena) no se n'ha fet cap.

Respecte al contingut d'aquestes interpel·lacions, observam com la majoria han estat relacionades amb la joventut en termes generals[4] (6), mentre que les altres han estat més específiques sobre temes concrets relacionats amb els joves: les mancances en l'organització dels campionats d'Espanya de la Joventut a Mallorca i dels campionats de les Balears d'Esport per a l'Edat Escolar i dels campionats d'Espanya de la Joventut; sobre els menors i joves en risc d'exclusió social; sobre la campanya de vacunació contra la meningitis meningocòccica entre la població infantil i juvenil; sobre els plans i programes de garantia juvenil de les Illes Balears i sobre la seva execució.

3.2.2. Les preguntes

Les preguntes parlamentàries són l'instrument que tenen els diputats i diputades per obtenir informació del Govern, tant en format escrit com oral, sobre qüestions concretes. En aquest cas, si els diputats volen que la resposta sigui en format escrit, el Govern disposa d'un termini (prorrogable) de vint dies a partir de l'endemà de la recepció per respondre la pregunta. En el cas que el diputat vulgui que la resposta sigui oral, tant davant la comissió com del Ple, aquesta es debatrà en la sessió corresponent. En el cas de

4 L'expressió «interpel·lació relativa a la política general de joventut» ha estat utilitzada fins a 6 vegades pels nostres diputats i diputades per debatre amb el Govern sobre joventut en termes generals.

les preguntes relacionades sobre la joventut, observam com ha estat l'instrument de control i informació més utilitzat pels nostres representants en comparació dels altres instruments destinats a aquesta finalitat.

Gràfic 4: Nre. preguntes escrites i orals

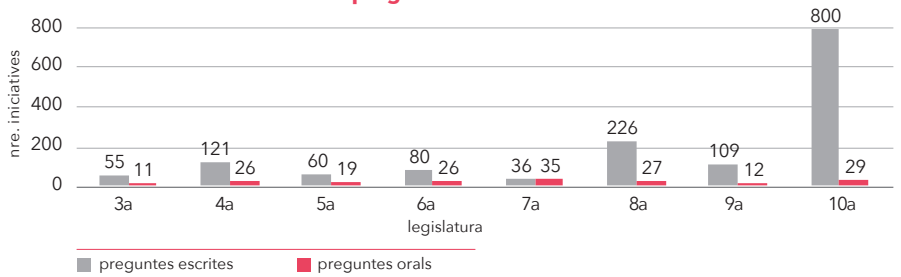

Les preguntes amb sol·licitud de resposta escrita han estat més utilitzades que les de resposta oral. Observam una tendència a l'alça en els dos formats, que s'ha anat estabilitzant en el cas de les preguntes amb resposta oral. Destaca, sobretot, la desena legislatura, que representa quasi la meitat del total de les preguntes realitzades sobre la matèria que ens ocupa. La raó per la qual la desena legislatura destaca exponencialment sobre la resta és la presentació de 666 preguntes amb sol·licitud de resposta escrita per part d'un mateix grup parlamentari sobre el desenvolupament d'uns tallers realitzats als centres educatius de les Illes Balears.

3.2.3. Les proposicions no de llei

Les cambres autonòmiques, a través dels seus diputats i diputades, a més d'aprovar lleis i controlar l'acció del govern, poden impulsar o orientar la direcció del Govern a través de les proposicions no de llei, vistes com a resolucions o acords de la cambra en què manifesta la seva voluntat en una qüestió concreta.

Observam en el següent gràfic una tendència heterogènia per legislatures quant a presentació de proposicions no de llei relacionades amb la temàtica juvenil. Entre la tercera i la setena legislatura, s'han presentat una mitjana de 4 proposicions no de llei per legislatura. A la vuitena, hi ha hagut un increment notable fins a arribar a les 19. En la següent legislatura s'han presentat tan sols 2 proposicions no de llei, mentre que en l'actual ja se superen les 10. D'aquest total, la majoria de les proposicions no de llei han estat aprovades, mentre que 17 han estat rebutjades, 4 s'han retirat durant la tramitació i 2 s'han tancat (tant per la inadmissió per part de la Mesa com pel final de la legislatura). Si filtram aquestes proposicions no de llei per matèries adreçades a la joventut, observam com una de cada quatre han estat relacionades amb els incentius destinats als joves per incrementar la seva ocupabilitat (13), el 15 % sobre l'activació o impuls de

comissions o altres temes relacionats amb assumptes interns del Parlament (8), l'11 % sobre temes relacionats amb la salut (suïcidis o obesitat, entre d'altres) i quasi el 10 % han versat sobre mesures per facilitar l'accés dels joves a l'habitatge (5). Prop del 8 % de les proposicions no de llei relacionades amb els joves han estat vinculades amb temes socials (4), mentre que un 4 % sobre associacions i l'altre 4 % sobre instal·lacions o espais juvenils. La resta (13) tracten temes diversos relacionats amb matèries més específiques i no relacionades entre elles.

De les cinquanta-tres proposicions no de llei relacionades amb la política juvenil, n'hi ha dues que criden l'atenció: una destinada a suprimir el Consell de la Joventut de les Illes Balears (rebutjada posteriorment pel Ple durant la vuitena legislatura) i una altra destinada la creació del Consell Autonòmic de la Participació de la Infància i Adolescència de les Illes Balears, presentada i aprovada en la desena legislatura.

En el següent gràfic podem observar la (dispar) tendència en la presentació de proposicions no de llei relacionades amb la joventut:

Gràfic 5: Nre. proposicions no de llei

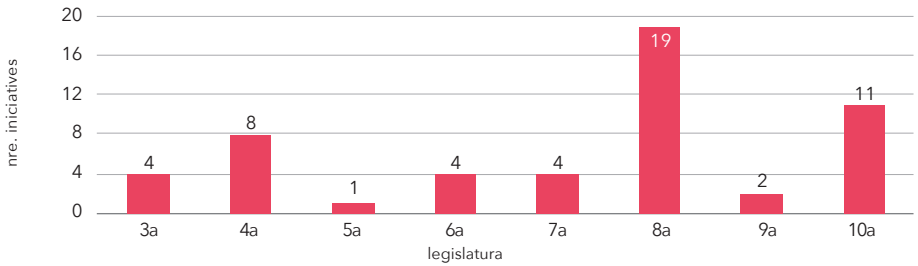

3.2.4. Les sol·licituds de documentació i informació

Els diputats i diputades del Parlament balear tenen reconeguda pel Reglament del Parlament la facultat de recaptar les dades, els informes o els documents que estiguin en poder de les administracions públiques per un «millor compliment de les funcions parlamentàries» dels nostres representants (és, per tant, un procediment d'informació similar a la figura de les preguntes mencionades anteriorment). D'acord amb Santaolalla (2013), es tracta d'una facultat desconeguda en el dret parlamentari d'altres països que sí que té el nostre parlament.

En el següent gràfic observam una tendència desigual per legislatures en l'ús d'aquest dret dels diputats i diputades per recaptar dades: des de la mitjana de 40 sol·licituds d'informació i documentació relacionades amb la joventut i les seves derivades, passant per les úniques 7 de la cinquena legislatura, fins a arribar a les 69 de la novena legislatura i les 702 de l'actual legislatura. La raó per la qual en aquesta legislatura s'han sol·licitat tantes recaptacions d'informació i

Gràfic 6: Nre. sol·licituds documentació

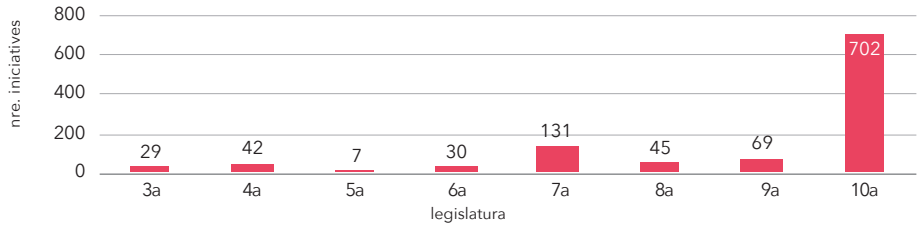

documentació relacionades amb els joves recau en un grup parlamentari, que ha formulat 662 peticions sobre una mateixa qüestió per obtenir informació sobre el contingut d'uns tallers als diferents centres educatius de les illes[5].

3.2.5. Les sol·licituds de compareixença

La darrera figura per controlar el Govern que analitzarem són les sol·licituds de compareixença a petició pròpia o quan ho sol·licita la comissió corresponent, una cinquena part dels diputats o els grups parlamentaris. Així, el Govern pot comparèixer en una sessió informativa per explicar els assumptes d'una conselleria en concret, en aquest cas, de la que exerceixi les competències en polítiques de joventut. Des de la tercera legislatura fins a la desena, hi ha hagut 11 compareixences perquè diferents membres de l'Administració autonòmica donin informació sobre qüestions relacionades amb la política juvenil. Aquestes compareixences han estat sol·licitades en la quarta, cinquena, setena, vuitena i desena legislatura i destaca aquesta darrera amb fins a 7 sol·licituds.

Concretament, s'ha sol·licitat la compareixença de la consellera de Presidència perquè informés sobre l'extinció de l'Institut Balear de Serveis a la Joventut (quarta legislatura); la de la consellera de Benestar Social, sobre la campanya d'estiu d'activitats infantils i juvenils de temps lliure (cinquena legislatura); la del conseller d'Esport i Joventut per informar sobre les línies d'actuació de la seva conselleria (setena legislatura) i la del conseller d'Educació, Cultura i Universitat perquè informés sobre les línies d'actuació en joventut (vuitena legislatura). Destaca la desena legislatura amb fins a set sol·licituds de compareixença: la de la directora general d'Infància, Joventut i Famílies per informar de la política general que ha desenvolupat la seva direcció general en relació amb la infància, així com la coordinació duta a terme amb altres institucions; la del director de l'Oficina Balear de la Infància i Adolescència en quatre ocasions; la d'un representant del Consell de la Joventut de les Illes Balears per retre comptes de les dades publicades en l'Observatori d'Emancipació Juvenil i,

5 El mateix grup parlamentari ha registrat tant preguntes amb sol·licitud de resposta escrita com sol·licituds de documentació i informació sobre uns tallers d'educació afectivosexual i de prevenció de l'explotació sexual infantil i adolescent, i va registrar tantes sol·licituds com tallers realitzats a cada centre educatiu.

finalment, la de la presidenta del Govern per informar sobre el macrobrot de COVID-19 a Mallorca durant els viatges d'estudiants.

En el següent gràfic podem observar la tendència de les sol·licituds de compareixença per informar sobre qüestions derivades de la política juvenil, marcada per legislatures en què s'han abstingut de sol·licitar aquestes compareixences, en contrast amb la desena:

Gràfic 7: Nre. sol·licituds compareixença

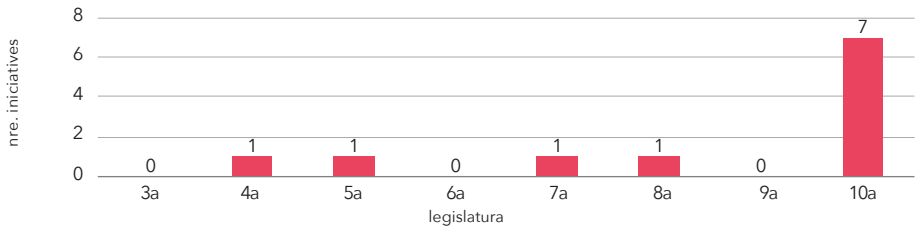

4. Conclusions

El nombre d'iniciatives parlamentàries relacionades amb la política de joventut per legislatures ha estat més o menys estable fins a la irrupció de la desena legislatura. Una tendència estable i a l'alça amb el pas de les legislatures, ja que, si bé és cert que hi ha diferències entre les legislatures que comprenen entre la tercera i la novena, en termes generals podem afirmar un creixement en el nombre d'iniciatives legislatives i de control dels nostres representants. La que destaca, sens dubte, és la desena, que representa el 55 % del total de les iniciatives presentades sobre joventut, a causa de l'elevat nombre de preguntes amb sol·licitud de resposta escrita i de sol·licituds de documentació i informació sobre una mateixa matèria per part d'un grup parlamentari.

Amb tot, comprovam com la política de joventut no ha estat una matèria que hagi generat gaire iniciatives parlamentàries. En aquesta línia, Benedicto Millán (2018) destaca que els joves i els seus problemes no han ocupat tradicionalment un lloc destacat en l'agenda pública del nostre país. Prova d'això és l'absència de la utilització d'alguns instruments de control al Govern i de la funció legislativa per part dels nostres representants sobre qüestions relacionades amb la política juvenil en algunes legislatures. En aquest sentit, la cinquena ha estat la legislatura menys productiva [6].

Observam com l'instrument més utilitzat per controlar el Govern en termes de política juvenil han estat les preguntes, i les sol·licitades amb resposta escrita han estat, lògicament, les més emprades. Així, el 59,6 % de les iniciatives parlamentàries relacio-

6 Si no tenim en compte la primera i segona legislatures, ja que el portal web del Parlament balear no disposa de les dades per realitzar una estadística com la que s'ha fet per a la resta de legislatures.

nades amb la política juvenil han estat preguntes, tant amb resposta escrita com oral. Seguidament, trobam les sol·licituds de documentació i informació per a un treball òptim de les funcions dels nostres representants, que representen el 37,6 % del total. Ja més lluny, trobam les proposicions no de llei en matèria de joventut (1,9 %), les interpel·lacions (0,5 %) i les sol·licituds de compareixença (0,4 %).

Tot i la transferència de les competències en matèria de política juvenil cap als consells insulars de Menorca, Eivissa i Formentera realitzada a la sisena legislatura i completada amb la cessió al Consell Insular de Mallorca cap a la novena legislatura, observam com hi ha hagut una tendència a l'alça en les iniciatives parlamentàries relacionades amb aquesta matèria amb el pas de les legislatures, tot i que la Comunitat Autònoma hagi perdut part de les competències i, per tant, bona part d'intervenció en aquesta matèria. Prova d'això és que, tot i la transferència de bona part de les competències de joventut als consells insulars de Menorca, Eivissa i Formentera efectuada durant la sisena legislatura, observam com en la següent legislatura es produeix un augment del 2 % en el nombre d'iniciatives relacionades amb la funció legislativa i de control al Govern. I aquest augment s'accentua en la vuitena legislatura, que passen a l'11 % del total, quan en la sisena legislatura eren del 5 %. Si bé és cert que durant la novena legislatura, que va completar la transferència d'aquesta competència amb el Consell Insular de Mallorca, el nombre d'iniciatives va baixar, la desena legislatura ha comportat un augment en el seu nombre. Per tant, podem evidenciar que la transferència de les competències de joventut del Govern autonòmic cap a l'administració territorial immediatament inferior no ha comportat que el nombre d'iniciatives relacionades amb els joves hagi experimentat un declivi, sinó més aviat al contrari: una tendència positiva.

Referències bibliogràfiques

- Benedicto Millán, J. (2018). Conèixer la joventut, visibilitzar els joves. *Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2018, 13-15*.
- Comas Arnau, D. (2011). ¿Por qué son necesarias las políticas públicas de juventud?. *Revista de Estudios de Juventud, 94, 11-28*.
- Gentile, A. ¿Por qué son necesarias las políticas públicas de juventud?. *Revista de Estudios de Juventud, 94, 11-28*.
- Llei orgànica 1/2007, de 28 de febrer, de reforma de l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears. BOE núm. 52 de 01/03/2007.
- Parlament de les Illes Balears - Portada. Parlament de les Illes Balears: http://www.parlamentib.es/.
- Reglament del Parlament de les Illes Balears.
- Santaolalla López, F. (2013). *Derecho Parlamentario Español*. 3a edició. Editorial Dykinson. 2022.

Punt i principi

Joves i associacionisme davant la Llei de polítiques de joventut de les Illes Balears

COMISSIÓ PERMANENT EN FUNCIONS
DEL CONSELL DE LA JOVENTUT DE
LES ILLES BALEARS (2022)

Comissió Permanent en funcions del Consell de la Joventut de les Illes Balears (2022)

El Consell de la Joventut de les Illes Balears (CJIB) és el màxim òrgan de representació del jovent i de les organitzacions de la joventut balear; la Comissió Permanent n'és l'òrgan d'execució.

La Comissió Permanent, autora d'aquest text, va ser elegida el 2 d'abril de 2022. Es va establir en funcions per l'entrada en vigor de la Llei 5/2022, de 8 de juliol, de polítiques de joventut de les Illes Balears, fins a l'assemblea general constituent. Els membres són Pau Emili Muñoz Canyelles, Maria Antònia Ferrer Perelló, Daniel Murano López, Margarita de Noia Blanc, Marta Serrano Martín, Aurian Botella Arbona i Jordi Prunés i Moyà.

Resum

Des del punt de vista del jovent organitzat de les Illes Balears que representa el CJIB, la Llei 5/2022 demostra un interès institucional per fer front a la situació difícil de la joventut illenca, agreujada a més per un afebliment del teixit associatiu.

A les Illes Balears, el cost d'accés a un habitatge i l'atur i la precarietat laborals dificulten el projecte vital de les persones joves, mentre que la mobilització social sol fer-se en forma de protesta i no de participació en moviments organitzats, la qual cosa s'evidencia en un baix grau d'associacionisme, degut a factors interns i externs al món associatiu.

La Llei 5/2022, des d'aquesta valoració contextualitzada que pretén fer l'article i nascuda del consens de la majoria de forces polítiques de les Balears, ofereix unes millores de la normativa anterior, però el desplegament efectiu de la Llei per fer front als problemes del jovent queda limitat en certs aspectes.

Paraules clau: CJIB / Llei 5/2022 / Atur / Habitatge / Associació / Polítiques de joventut

Resumen

Desde el punto de vista de las y los jóvenes de las Illes Balears que representan al CJIB, la Ley 5/2022 demuestra un interés institucional para hacer frente a la difícil situación de la juventud balear, agravada además por un debilitamiento del tejido asociativo.

En las Illes Balears, el coste de acceso a una vivienda y el paro y precariedad laborales dificultan el proyecto vital de las personas jóvenes, mientras que la movilización social suele hacerse en forma de protesta y no de participación en movimientos organizados, lo que se evidencia en un bajo grado de asociacionismo, debido a factores internos y externos al mundo asociativo.

La Ley 5/2022, desde la valoración contextualizada que pretende llevar a cabo este artículo y nacida del consenso de la mayoría de fuerzas políticas de las Baleares, ofrece unas mejoras sobre la normativa anterior, pero el despliegue efectivo de la Ley para hacer frente a los problemas de la juventud queda limitado en ciertos aspectos.

Palabras clave: CJIB / Ley 5/2022 / Paro / Vivienda / Asociación / Políticas de juventud

1. Introducció

En aquest article, la Comissió Permanent del CJIB pretén exposar la lectura justificada que fa del procés de desenvolupament i d'aplicació de la Llei 5/2022, de 8 de juliol, de polítiques de joventut de les Illes Balears, així com del seu context.

És, per tant, el relat des de l'òptica autoreferenciada del jovent organitzat de les Illes Balears, d'un moment específic i especial del qual ha estat partícip. No es pretendrà negar la subjectivitat de l'article, però sí subordinar-la a la justificació argumentada, amb l'objectiu de concebre un text d'interès per a qui valori l'anàlisi dels encerts, les mancances i els reptes suscitats entorn de la Llei de polítiques de joventut.

Amb aquesta voluntat, l'article es conforma en tres blocs. Els dos primers fan referència a la situació actual del col·lectiu jove i al teixit associatiu, i permeten contextualitzar el tercer bloc d'anàlisi del desenvolupament institucional, mediàtic i del contingut de la Llei 5/2022.

2. Joves

L'assumpció popular del col·lectiu jove com a generacions que viuran pitjor que la dels seus pares es va generalitzar davant el fet que les anomenades generacions mil·lennistes i Z s'hagin vist obligades a créixer i desenvolupar-se durant quatre grans crisis: la Gran Recessió (2008-16), la crisi de la COVID-19 (2020-21), la crisi de preus derivada de l'agressió russa a Ucraïna (2022-) i la crisi de l'emergència climàtica. Tot en conjunt, a més, configura un cinquè handicap, com ara una gran inseguretat davant el seu futur.

Realment, no tan sols el futur, sinó que també el present mostra tints obscurs. Quan el maig del 2022 el CJIB va presentar la separata de l'Observatori d'Emancipació per a les Illes Balears del primer semestre del 2021, va voler defensar la idea que les i els joves havien complert tot allò que s'esperava d'ells, però la societat els havia fallat, perquè, tot i així, no podien desenvolupar el seu projecte vital. En efecte, les dades de l'informe dibuixaven el perfil del jove illenc com una persona que, majoritàriament, ha acabat l'educació obligatòria, ha cursat estudis postobligatoris o superiors i ha trobat feina, però que li és impossible accedir en solitari a un habitatge. Aquest naufragi social és degut sobretot a dues vies d'aigua: el preu de l'habitatge i l'atur i la precarietat laboral juvenils.

L'atur juvenil a la Unió Europea es va disparar arran de la pandèmia, malgrat les mesures de contenció com els expedients de regulació temporal d'ocupació (ERTO). A Espanya, concretament, el setembre del 2022, la taxa se situava en el 32,1 % (Eurostat). D'aquí que, en l'àmbit estatal, 1 de cada 3 joves en cerca activa de feina creu que no en trobarà i que la mitjana d'edat d'emancipació sigui els 29,5 anys (*Informe de la juventud en España 2020*). Si bé la situació a les Illes Balears ofereix un panorama lleugerament més agradable (taxa d'atur del 25,8 % entre joves de 16-29 anys), més del 51 % del jovent treballa en un lloc de feina per al qual està sobrequalificat i possiblement ho fa de forma precària, a jutjar per la baixa taxa de cobertura de prestacions per atur (39,7 %).

La tragèdia adquireix la magnitud més colossal amb el tema de l'habitatge, especialment a la nostra comunitat. A escala estatal, les Balears lideren el cost d'accés a l'habitatge de compra i de lloguer per part de persones joves. No tan sols és que el liderin, sinó que estadísticament és impossible que un o una jove s'emancipi a les Illes Balears, almanco en solitari. Del sou mitjà d'un o una jove illenc (957 €/mes), se n'hauria de destinar el 82,9 % al pagament de la hipoteca o el 97,8 % al pagament del lloguer d'un habitatge mitjà. Això condueix al fet que només un 16,2 % de la població jove visqui emancipada a la nostra comunitat.

Com es pot intuir, aquests dos factors desencadenen un seguit de reptes estructurals molt alarmants: emigració de jovent qualificat, retard i reducció de la maternitat, escassa capacitat estalviadora, dependència econòmica (de la unitat de convivència, dels pares…), pèrdua de qualitat de vida, etc. Hom no pot deixar de pensar, per tant, que la societat ha fallat en la sostenibilitat intergeneracional i que al jovent balear li queda poc més que sentir-se abandonat mentre dorm sota els seus títols de grau, a falta d'un sostre.

3. Associacionisme

Si s'observa des del punt de vista de l'associacionisme juvenil, el CJIB, i qualsevol entitat anàloga, és merament una federació d'associacions, és a dir, una unió de diferents entitats per tal de disposar d'una veu mancomunada i amplificada a través de la qual defensar els seus interessos comuns. Quan, a final del 2021, es va formar la taula de relleu que desembocaria en aquesta Comissió Permanent que us escriu, se'ns va alertar que una de les tasques recurrents que tindríem seria haver d'explicar a la societat què era el CJIB, però també a les associacions juvenils mateixes.

El desconeixement de les funcions o de la mera existència dels consells de la joventut no és més que el reflex d'una situació el grau de gravetat de la qual potser ni la societat ni nosaltres mateixos no podem valorar: l'afebliment del moviment associatiu juvenil. La baixa participació del jovent en el teixit associatiu i de voluntariat és la realitat hegemònica a les Balears. L'*Anuari de la joventut de les Illes Balears 2020* ens va permetre fer una aproximació quantitativa a aquesta realitat. S'hi indicava que hi havia un total de 146 entitats relacionades amb jovent organitzat o vinculades a aquest, amb una distribució desigual al territori (la immensa majoria a Mallorca, seguida de lluny per Menorca) i amb distinta naturalesa jurídica (82 eren entitats prestadores de serveis a la joventut i 43 eren associacions i federacions, no totes estrictament juvenils), però aquestes dades no es traduïen en un nombre específic d'individus. Per tant, tampoc no es podia oferir una lectura qualitativa de quants d'aquests joves associats participen activament en la seva entitat i com ho fan.

Disposam de més dades d'àmbit estatal. A l'*Informe de la juventud en España 2020*, amb dades de l'Instituto de la Juventud de España (INJUVE) i de l'European Social Survey, es dibuixa una clara línia descendent d'ençà del 2016 en la categoria de participació juvenil en «grups ciutadans», que se situa per sota del 10 % i com

la desena fórmula de participació política dels joves, només superior a la participació en manifestacions il·legals i a la col·laboració en partits polítics o a contactes amb polítics. Aquest informe té un biaix relacionat amb la vinculació política de la participació, però altres estudis de l'INJUVE ja assenyalaven la mateixa tendència descendent, així com la diferència de participació entre homes i dones (a favor d'ells).

De tot aquest panorama lúgubre, encara no se n'ha pogut valorar el mal que se sap que ha provocat la pandèmia en el món associatiu. La participació en moviments associatius es basa en l'acció col·lectiva, la qual alhora es fonamenta en vincles de confiança i de cooperació que són més difícils d'establir en situació de confinament, per no parlar dels esdeveniments i actes públics de les entitats (raó de ser de moltes d'aquestes), que eren impossibles de fer o que es malmetien per qüestions de restriccions de capacitat dels locals o de desplaçament.

Aquest descens en la participació associativa podria semblar il·lògica si es pensa que la resposta racional a la difícil situació del jovent que hem descrit en el punt anterior seria justament enfortir l'associacionisme per canalitzar conjuntament les demandes. Que això no sigui així té causes endògenes i exògenes al moviment associatiu.

Amb referència a les primeres, cal fer autocrítica. Com qualsevol organització, l'associacionisme no està lliure de disputes, biaixos, personalismes o capelletes. Ara bé, com que això no és un fenomen exclusiu del món associatiu, segurament les claus que ens interessa analitzar es troben en un altre lloc. En aquest sentit, potser un dels elements diferencials i poc atractius és l'alt volum de càrrega orgànica i administrativa: actes, estatuts, reglaments, esmenes, certificats digitals, NIF, compte bancari, certificats de registres, informe d'activitats, pressuposts, justificants… Realment, tot això va a favor de més democratització, transparència i funcionalitat de les associacions, però també és cert que, si l'entitat té pocs membres i abraça àmbits molt limitats i poc problemàtics, suposa una pèrdua d'operativitat i de motivació, especialment si es tenen en compte dues coses: que per a la gent jove que no hi tengui experiència pot suposar un vertader maldecap i que cada interacció amb l'Administració sol suposar el pagament de la taxa que pertoqui.

De les causes externes, se n'ha de destacar, per una banda, la poca visibilització i el poc coneixement del sector del voluntariat i l'associacionisme en general, i especialment en el sistema educatiu (on hi ha les potencials persones membre), tot i que les diferents normatives hi fessin i hi fan referència. Per altra banda, hi ha l'èxit de l'individualisme en el model social occidental del segle XXI. L'individu és la unitat sobirana, amb tots els avantatges i inconvenients que això suposa, mentre que estructures col·lectives, especialment de caire voluntari (des de partits polítics fins a ONG), no s'adapten bé al model social o no acaben de ser compreses del tot pel gruix de la població, malgrat que, paradoxalment, puguin ser percebudes com a necessàries. Si, tot i així, joves com nosaltres entram a formar part d'una d'aquestes enti-

tats, ens trobam moltes vegades amb la dificultat afegida de la conciliació i/o del feble suport dels nostres cercles socials més pròxims, que no acaben d'entendre com és que dedicam temps a les nostres organitzacions en comptes d'anar al gimnàs, mirar sèries o quedar amb ells, o com és que hi dedicam recursos propis si no rebem cap contraprestació econòmica pels nostres serveis. A les Illes Balears, a més, s'hi sumaria el repte de la fragmentació territorial i la partida de molts d'estudiants de les illes menors a llocs d'estudi externs a la comunitat.

Hom podria inferir de tot això que el jovent mostra una apatia generalitzada vers la política i els moviments socials. La veritat és que res no està més lluny de la realitat, però la participació i els temes de participació provenen d'altres coordenades. De fet, segons l'*Informe de la juventud en España 2020*, la preferència és la participació de protesta (manifestacions, vagues…) per sobre de la participació institucional, així com enviar missatges polítics a través d'aplicacions digitals (una participació clarament individualista). D'altra banda, els temes que més mobilitzen els i les joves són la igualtat de gènere (amb clara hegemonia), l'educació i el medi ambient. El repte és veure com es poden configurar aquestes temes amb la participació associativa, i això és sempre partint de la convicció que l'associacionisme és una eina d'empoderament, que aporta valor afegit als seus integrants i que permet incidir amb més eficàcia en el debat públic i en la presa de decisions.

4. La Llei 5/2022

El context en el qual es desenvolupa la Llei 5/2022 no és una qüestió menor. L'aprovació va tenir lloc en la sessió plenària extraordinària del dimarts 28 de juny de 2022. A les Balears, és la culminació d'un interès destacat de les institucions vers el jovent. Un interès institucional que també quedava palès a escala europea, amb la declaració per part de la Unió Europea del 2022 com l'Any Europeu de la Joventut, tal com havia anunciat la presidenta Ursula von der Leyen en el discurs de l'estat de la Unió Europea del 2021, i a escala estatal, amb diferents accions del Govern d'Espanya, com els bons de lloguer jove (que després passarien a ser d'execució autonòmica) o els bons culturals per a joves de 18 anys, per esmentar dos casos mediàtics.

Mai no sabrem quin grau de compromís i quines mesures respecte als joves s'haurien adoptat políticament si l'any 2022 no s'hagués vist enterbolit per l'agressió russa a Ucraïna. En qualsevol cas, és just destacar aquest interès institucional a favor. Per limitats que n'hagin estat els resultats, és preferible a una situació de desenteniment o indiferència. La qüestió és saber d'on prové aquest interès.

Volem creure que l'interès, almanco en el cas balear, del qual el CJIB pot parlar per experiència pròpia, prové de la necessitat política d'establir qualque acció per combatre la desesperada situació del jovent que dibuixen tots els indicadors i que ja hem assenyalat abans. A més, a partir del segon mandat de Francina Armengol, certs càrrecs intermedis relacionats amb joventut, com la Di-

recció General d'Infància, Joventut i Famílies, varen passar a ser ocupats per persones que havien estat al CJIB, que coneixien les problemàtiques i que creien en la necessitat d'impulsar una llei de joventut que actualitzàs la del 2006 i que segregàs el sector del lleure, per al qual es preveuria una llei independent.

En aquest sentit va anar la intervenció de l'aleshores portaveu del grup parlamentari de Més per Mallorca, Miquel Ensenyat, en la sessió plenària que va debatre la Llei, que recordava que, quan ell era jove, parlar de joventut era parlar d'oci, drogues i malalties de transmissió sexual, en un clar estereotipatge de les persones joves, mentre que ara parlar de joventut era parlar de formació en salut, habitatge i una llarga llista de temes. Miquel Ensenyat també era el president de la Comissió d'Assumptes Socials del Parlament balear, en què es va treballar el projecte de llei, i que es va caracteritzar per l'agradable to proposador de la majoria de forces polítiques. No tan sols això, sinó que també va propiciar debats constructius de molt d'interès, com el del rang d'edat de la joventut, que algunes forces volien avançar fins als 14 o 15 anys com a mínim i que la portaveu d'El Pi, Lina Pons, proposava que també es pogués endarrerir fins als 35 anys perquè les polítiques de joventut donassin resposta a problemàtiques pròpies dels joves més enllà dels 30. Juanma Gómez, portaveu del grup de Ciudadanos a la comissió i antic membre del CJIB, proposava el rang dels 15 als 35 anys, i també en aquesta línia es va posicionar el PP, tot i que el resultat final va ser el de mantenir el rang d'edat dels 16 als 30 anys sense perjudici que certes accions poguessin incloure un ventall diferent.

Un altre fet positiu per destacar és la participació juvenil en aquest moment del debat del projecte de llei. El grup popular havia presentat un gran nombre d'esmenes mitjançant Noves Generacions i també una part substancial de les esmenes d'El Pi provenien de les sorgides d'un grup de treball sobre la llei de Joves per les Illes. Per part del grup socialista, el portaveu de la comissió era el secretari general de les Joventuts Socialistes de les Illes Balears, Ares Fernández. També és destacable la compareixença del CJIB en una de les sessions de la comissió, convidat per la presidència, que va poder donar el seu parer sobre el text del projecte de llei i de les esmenes.

La nota discordant dins l'ambient constructiu i proposador dels diferents grups legisladors la va protagonitzar el grup de Vox-Actua, que va presentar una esmena a la totalitat, rebutjada en el plenari del dia 22 de març de 2022. Ja en el debat en la Comissió d'Assumptes Socials, el CJIB va ser un blanc clar de les seves intervencions, fins a l'extrem que el portaveu de Vox-Actua, Sergio Rodríguez, va comentar: «Somos absolutamente contrarios a este engendro que se ha llamado el Consejo de la Juventud».

L'impacte de la bona feina feta i dels principals continguts del projecte de llei no varen atreure mai l'atenció mediàtica i sempre es varen mantenir en un segon terme. Malgrat l'alegria per l'aprovació de la Llei, aquell 28 de juny, s'ha de lamentar una qüestió. S'havia convocat plenari extraordinari, la qual cosa havia de ser positiva perquè la Llei tingués repercussió en

els mitjans, però es va decidir suprimir de l'ordre del dia les preguntes de control a l'executiu. Aquesta anomalia va comportar la crítica dels grups de l'oposició, fins al punt que això va ser aprofitat pel grup de Vox-Actua per anunciar, en el seu torn d'intervencions del debat de la Llei, que abandonava el plenari pel greuge democràtic sofert i, de passada, per estalviar-se la participació en la votació. El resultat va ser que aquell migdia aquest fet va obrir les notícies autonòmiques i la Llei 5/2022 de polítiques de joventut va quedar completament eclipsada.

A part de la llei, el tema respecte al qual els i les joves i el CJIB sí que ens hem sentit escoltats institucionalment i mediàticament ha estat el de l'habitatge, que ha esdevingut un dels debats socials d'àmbit autonòmic. Celebram que sigui així, però queda molta feina per fer per solucionar la problemàtica. De fet, les mesures adoptades han estat molt limitades en aquest aspecte. Per exemple, el bo de lloguer jove ha estat criticat pels diversos consells de la joventut, començant pel Consejo de la Juventud de España (CJE), perquè té una arribada real a molt poca població, entre altres motius.

Com s'ha dit abans, la predisposició institucional és favorable, però, ara com ara, dona resultats tímids o limitats. És comprensible, ja que són problemàtiques complexes, amb poques eines d'impacte a curt termini. Fins i tot la reforma laboral de principi del 2022, que semblava que canviaria d'un dia per l'altre la situació de la precarietat, està demostrant menys efectes a curt termini dels que s'esperaven. Al seu torn, el joc i els tempos polítics obliguen a prendre mesures més simbòliques que no d'impacte real en problemàtiques estructurals, com ara la declaració de l'Any Europeu de la Joventut o els bons culturals.

És a dir, entre la inacció i la solució, hi ha actuacions que milloren el nostre present sense que tampoc no resolguin els problemes automàticament. Això és important tenir-ho present, ja que, quan es parla amb gent poc vinculada a l'acció institucional sobre l'aprovació d'una llei de joventut, es detecta que hi ha la impressió que automàticament es produirà una millora substancial en la realitat del jovent.

El contingut de la Llei 5/2022 no propicia ni una revolució ni cap canvi de paradigma en el dia a dia de les persones joves de les Illes Balears, no. Ara bé, és una llei necessària i és millor que l'anterior o que no tenir-ne. No és el pas final, però és un pas endavant per al jovent, a qui se li reconeixen per primera vegada drets propis, dels quals és especialment important el primer, el que considera que és un col·lectiu amb necessitats i demandes específiques, susceptible d'actuacions dissenyades per al col·lectiu mateix. Per això, ja no tenim una llei integral de joventut com la del 2006, sinó una llei de polítiques de joventut que cerca, primer de tot, desvincular joventut i lleure (que tindrà una llei pròpia), per tal de disposar d'una concepció més transversal d'allò que suposa ser jove. Una concepció en la qual les institucions només intervenen des del camp de les polítiques públiques i en dos vessants:

a) Ordenar els diferents actors institucionals i les seves competències en l'àmbit de joventut. És en aquesta part en què el CJIB ha

treballat per evolucionar d'òrgan col·legiat adscrit a una conselleria a una nova fórmula jurídica que el doti de més eficàcia i autonomia, en la forma de corporació pública sectorial de base privada.

b) Definir els àmbits prioritaris de les polítiques destinades a la gent jove: emancipació juvenil (formació, ocupació, habitatge…); vida saludable (salut i esport), empoderament i participació, i garantia dels drets de les persones joves.

En certs temes i detalls, la Llei és clarament una millora d'allò que hi havia, però no hi ha més màgia més enllà d'això. Els problemes de la joventut no s'han extingit amb la publicació del text en el BOIB, i, com altres lleis, el potencial de desplegament dependrà de la voluntat i la capacitat de l'executiu de torn. Eventualment, se'n podrà fer una millora, ja que, esmentant les conclusions de l'anàlisi de *Passes Perdudes* sobre aquesta llei: «Només pot ser l'inici d'una intervenció que serà crítica i complexa. Serà fonamental que la joventut sigui àmpliament escoltada i implicada, atenent-la en tota la seva diversitat».

5. Conclusions

La Llei 5/2022 de polítiques de joventut de les Illes Balears sorgeix en un moment d'especial dificultat per al jovent illenc, el qual ja arrossegava les conseqüències de quatre grans crisis, i que ara es troba que, malgrat que moltes vegades disposa d'estudis i fins i tot de feina, no es pot emancipar i afronta un horitzó poc nítid. Les dades que hem exposat bé ho demostren.

Això no evita que la gent jove surti dia rere dia a la recerca d'un futur. La vida s'obre camí, com es diu a la famosa saga de Spielberg, i, davant les dificultats, s'han de trobar alternatives que, al seu torn, conformin un nou paradigma social. Les i els joves creen nous llocs de feina (fins fa uns quants anys inimaginables), o compaginen diferents treballs, mentre miren d'emancipar-se en parella o en cases compartides amb més gent, en diferents indrets o fins i tot diferents ciutats, en un model de vida en què tot sembla ser més canviant. Potser és el futur que ve, però serà un futur cercat o fruit de la precarietat?

Aquesta energia de lluita contra l'adversitat i aquesta recerca de nous horitzons vitals hi són, i ens duen a protestar per un demà més fàcil i just o, com a mínim, més suportable. El jovent és en la lluita feminista i contra el canvi climàtic, clars exemples d'aquest anhel d'un món millor. Les grans mobilitzacions del 2018 i del 2019 amb motiu d'aquestes reivindicacions eren plenes de gent jove, i també els interessen tota índole de temes.

En definitiva, dins la foscor que ens amenaça, encara hi brillen les espurnes de cors encesos. Part de l'èxit és agrupar aquestes espurnes per fer un vertader foc que pugui alimentar el motor del canvi. Per això, és imprescindible revertir la situació de minoració del teixit associatiu i del voluntariat juvenil.

Tant per als joves illencs com per al CJIB, la Llei 5/2022 no és el punt final a les seves problemàtiques. Però ha de ser, com canta Antònia Font, un punt i principi. El punt i principi per començar a construir les solucions. El CJIB que sorgeixi després de l'as-

semblea general constituent del 2 de desembre s'ha de sentir interpel·lat per les necessitats del jovent balear i ha de començar a construir solucions a partir de la pressió i la supervisió per al desplegament correcte de la Llei, braç a braç amb les institucions quan aquestes tenguin una actitud favorable al col·lectiu jove, i amb determinació, pedagogia i reivindicació quan no sigui així. L'ampli consens polític amb el qual ha esta concebuda permetrà suposadament que el treball en aquesta direcció sigui fructífer.

Potser el futur de les actuals generacions joves no sigui com el de generacions antecessores, però l'objectiu és que sigui un futur que hàgim dissenyat lliures i no precaris.

Referències bibliogràfiques

- Consejo de la Juventud de España (dir.). (2021). *Illes Balears. Primer semestre de 2021*. Consell de la Joventut de les Illes Balears.
- Institut Balear de la Joventut. (2021). *Anuari de la joventut de les Illes Balears 2020*.
- Instituto de la Juventud. (2021). *Informe de la juventud en España 2020*.
- Instituto de la Juventud. (Desembre de 2010). *Juventud en cifras. 8. Valores y actitu*des. http://www.injuve.es/sites/default/files/JCifras-Valores-Dic2010.pdf
- Merino, A. (2022, 7 febrer). Los jóvenes europeos, de crisis en crisis. *El Orden Mundial*. https://elordenmundial.com/mapas-y-graficos/evolucion-desempleo-juvenil-union-europea/
- Passes Perdudes. (2022, 16 febrer). La Llei de polítiques de joventut, davant un repte generacional històric. https://passes-perdudes.medium.com/la-llei-de-pol%C3%ADtiques-de-joventut-davant-un-repte-generacional-hist%C3%B2ric-9dc2e0b8d37a

Iniciatives de les administracions

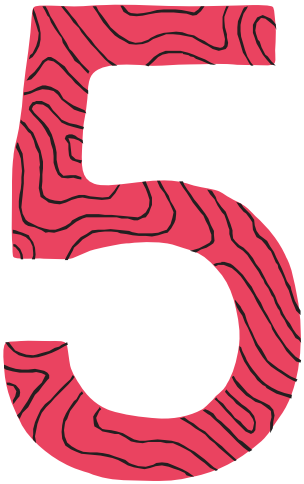

Evolució dels serveis locals de joventut a Mallorca (2018-2022)

ROSALIA BENÍTEZ GIL
ÀLEX SEGURA CASTELLTORT

Rosalia Benítez Gil

Palma, 1974. És diplomada en Magisteri en l'especialitat de llengua anglesa i llicenciada en Psicopedagogia per la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). Ha exercit com a docent en educació primària i secundària. Actualment, és tècnica de formació al Servei Insular de Joventut del Departament de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local del Consell de Mallorca.

Àlex Segura Castelltort

Palma, 1991. És graduat en Història per la Universitat de les Illes Balears i titulat del Màster Universitari en Formació del Professorat de la mateixa universitat i del Màster Interuniversitari en Joventut i Societat de la Universitat de Girona amb menció honorífica. A més d'haver treballat per a diferents entitats juvenils de Mallorca com a conseqüència de la seva trajectòria participativa, ha estat el president del Consell de la Joventut de les Illes Balears entre els anys 2014 i 2017. Actualment, és director insular de Participació i Joventut del Departament de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local del Consell de Mallorca.

Resum

Mitjançant el Decret 26/2018, de 3 d'agost, s'aprova el traspàs al Consell de Mallorca de les funcions i els serveis inherents a les competències pròpies d'aquesta institució insular que exerceix l'Administració de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears en matèria de joventut i lleure, i s'inicia una etapa de canvi en les polítiques locals i insulars de joventut.

Per aquest motiu, el Servei de Joventut del Consell de Mallorca va elaborar un estudi per conèixer la realitat dels recursos disponibles en l'àmbit local, dels serveis de dinamització i d'informació actius i de la implantació d'aquests al territori.

A més de tenir una fotografia de la situació dels recursos de joventut, la informació recollida va permetre identificar quines eren les principals línies que s'havien de reforçar i dissenyar les eines necessàries per reconduir les iniciatives locals cap a nous objectius i dinàmiques, com la convocatòria anual dirigida a ajuntaments.

Paraules clau: Serveis locals / Joventut / Canvi / Mallorca

Resumen

Con el Decreto 26/2018, de 3 de agosto, se aprueba el traspaso al Consell de Mallorca de las funciones y servicios inherentes a las competencias propias de esta institución insular que ejerce la Administración de la Comunidad Autónoma de las Illes Balears en materia de juventud y ocio y se inicia una etapa de cambio en las políticas locales e insulares de juventud.

Por este motivo, el Servicio de Juventud del Consell de Mallorca elaboró un estudio para conocer la realidad de los recursos disponibles en el ámbito local, de los servicios de dinamización e información activos y de la implantación de estos en el territorio.

Además de tener una fotografía de la situación de los recursos de juventud, la información recogida permitió identificar cuáles eran las principales líneas que se debían reforzar y diseñar las herramientas necesarias para reconducir las iniciativas locales hacia nuevos objetivos y dinámicas, como la convocatoria anual dirigida a ayuntamientos.

Palabras clave: Servicios locales / Juventud / Cambio / Mallorca

1. Realitat de les àrees de joventut en les entitats locals

L'any 2018, el Servei de Joventut del Consell de Mallorca posa en marxa un projecte d'investigació mitjançant el treball de tres joves qualificats del programa SOIB Jove. L'objectiu era fer un diagnòstic de la situació dels serveis en matèria de joventut als municipis de Mallorca; en concret, detectar-ne les mancances i les necessitats per crear noves línies d'actuació que millorassin l'assistència juvenil en l'àmbit local pel que fa als recursos materials i personals.

Es va iniciar un treball de coordinació entre ajuntaments i el Consell de Mallorca estructurat en dues fases: la primera consistia a passar un qüestionari base al personal destinat a les àrees de joventut dels ajuntaments i la segona a analitzar els resultats obtinguts mitjançant reunions periòdiques entre els representants dels ajuntaments i el personal responsable del Servei de Joventut del Consell de Mallorca.

Amb aquest treball es va poder conèixer si els ajuntaments comptaven amb un servei i professionals de joventut, si disposaven d'equipaments juvenils i, en cas de tenir àrees de joventut, quines prestacions tenien actives en l'àmbit municipal.

Inicialment, es va detectar una manca d'uniformitat en el tractament de les temàtiques sobre joventut i en la manera d'intervenir en aquesta matèria, la qual cosa va convidar a reflexionar sobre el tema. Era necessària una reestructuració interna i definir la composició de les àrees de joventut.

Tots els ajuntaments coincidien en un punt rellevant: la figura d'una persona dinamitzadora a les àrees de joventut per activar la participació dels joves era un referent clau en l'àmbit local, però la realitat mostrava que no es comptava amb aquesta persona per manca de recursos econòmics, majoritàriament.

2. Desenvolupament del projecte d'investigació

L'elaboració del projecte d'investigació va començar a final del 2017 i va acabar el mes de juny del 2018. Hi varen participar 52 municipis.[1]

El procés de treball es va establir des d'una perspectiva dual en què es combinaven tècniques quantitatives i qualitatives. La complementarietat dels dos tipus de tècniques va permetre aprofundir en major mesura en l'anàlisi de la realitat estudiada. La recollida d'informació de camp es va desenvolupar amb dos mètodes:

2.1. Elaboració d'un qüestionari adreçat als professionals i regidors de joventut, subjecte d'estudi

A cada ajuntament es va passar un formulari que es va dissenyar amb 36 preguntes enfocades a extreure informació en matèria de joventut: les prioritats i les necessitats dels joves del municipi, els recursos disponibles, les característiques de les activitats de-

1 Alaró, Escorca, Pollença, Alcúdia, Esporles, Porreres, Algaida, Estellencs, Puigpunyent, Andratx, Felanitx, sa Pobla, Ariany, Fornalutx, Sant Joan, Artà, Inca, Sant Llorenç des Cardassar, Banyalbufar, Lloret de Vistalegre, Santa Eugènia, Binissalem, Lloseta, Santa Margalida, Búger, Llubí, Santa Maria del Camí, Bunyola, Llucmajor, Santanyí, Calvià, Manacor, Selva, Campanet, Mancor de la Vall, Sencelles, Costitx, Maria de la Salut, ses Salines, Campos, Marratxí, Sóller, Capdepera, Montuïri, Son Servera, Consell, Muro, Sineu, Deià, Petra, Valldemossa i Vilafranca.

senvolupades i l'avaluació d'aquestes, el tipus de comunicació entre els joves i l'Administració, l'estructura politicoadministrativa de l'àrea de joventut i, per últim, la coordinació intermunicipal i intramunicipal. Les preguntes varen ser contestades pels representants encarregats de l'àrea de joventut, des del batle o batlessa fins a les persones dinamitzadores o educadores socials.

2.2. Tractament de la informació en grups focals

Es va analitzar la informació recollida per mitjà dels qüestionaris en quatre grups focals (grups de discussió) establerts segons el nombre d'habitants per municipi, amb la idea d'agrupar els ajuntaments amb característiques i peculiaritats comunes:

- Municipis de 0 a 5.000 habitants: Escorca, Estellencs, Banyalbufar, Deià, Fornalutx, Ariany, Búger, Costitx, Lloret de Vistalegre, Mancor de la Vall, Santa Eugènia, Valldemossa, Puigpunyent, Sant Joan, Maria de la Salut, Llubí, Campanet, Petra, Montuïri, Vilafranca de Bonany, Sencelles, Sineu, Selva, Consell, ses Salines i Esporles.

- Municipis de 5.001 a 10.000 habitants: Porreres, Alaró, Algaida, Lloseta, Bunyola, Muro, Santa Maria, Artà, Binissalem i Sant Llorenç des Cardassar.

- Municipis de 10.001 a 20.000 habitants: Campos, Andratx, Son Servera, Capdepera, Santanyí, Santa Margalida, sa Pobla, Sóller, Pollença, Felanitx i Alcúdia.

- Municipis de més de 20.000 habitants: Manacor, Calvià, Llucmajor, Marratxí i Calvià.

De l'estudi en va quedar exclosa Palma pel fet que la població del municipi és molt més gran que la de la resta de municipis.

Aquests grups estaven composts per professionals (tècnics) que treballen en les àrees de joventut locals i persones de la regidoria que estan al càrrec de joventut als ajuntaments. Dels ajuntaments en els quals no hi havia àrea de joventut, el representant n'era el batle o batlessa.

El treball dels grups focals amb professionals i polítics va ser molt interessant. La dinàmica consistia a crear un debat entre tots els assistents. La participació activa va permetre lligar coneixements des de diferents perspectives: professionals que programen activitats per a les persones joves i regidors o regidores que informen sobre polítiques de joventut existents. Aquestes aportacions varen contribuir a tenir una àmplia informació sobre la realitat de les àrees de joventut dels diferents municipis.

El procés de construcció del projecte d'investigació va passar per quatre fases:

1a fase: Recerca i planificació: desembre de 2017 - febrer de 2018

Aquesta fase va començar amb una recerca de les temàtiques principals relacionades amb la joventut. Primer, era essencial conèixer la normativa existent i, després, documentar-se sobre els diferents enfocaments en polítiques de joventut fins al moment. Al mateix temps, es va fer un

buidatge de documents per crear el procés participatiu pel qual s'establirien les persones que participarien en el projecte. Es va crear una llista de possibles professionals juvenils que fossin referents als municipis i que podien col·laborar en l'estudi per passar el qüestionari i després assistir a les sessions grupals.

2a fase: Desenvolupament del procés participatiu i d'avaluació: febrer de 2018 - maig de 2018

La tasca principal d'aquesta fase era, a més d'elaborar, per part de l'equip de joves qualificats, les preguntes del qüestionari relacionades amb temàtiques de joventut i fer una aproximació als resultats, organitzar el procés participatiu amb la formació dels grups focals i convocar els participants. Aquesta fase va suposar la tasca més llarga i exhaustiva del projecte, ja que requeria molta implicació i coordinació de tots els agents que hi intervenien.

3a fase: Tractament de la informació i estructuració de les conclusions (maig de 2018 - juny de 2018)

Aquesta fase del projecte va consistir a crear un document únic i acurat que reflectís els resultats obtinguts de l'estudi, és a dir, de la recollida d'informació dels qüestionaris i de les reunions grupals. L'objectiu era aconseguir una eina bàsica i útil per a l'equip de Joventut del Consell de Mallorca que pogués ajudar a establir uns mínims a l'hora de definir la composició de les àrees de joventut als municipis de Mallorca.

4a fase: Exposició i difusió de l'estudi (juny de 2018)

La fase final del projecte es va basar a donar visibilitat a la situació real de les àrees de joventut dels municipis per donar a conèixer les seves mancances i necessitats. A partir d'aquí, per iniciativa del Servei de Joventut del Consell de Mallorca, es varen començar a establir mesures de millora en col·laboració amb els ajuntaments. Una d'aquestes mesures, de la qual parlarem més endavant, va ser atorgar ajuts a les entitats locals perquè desenvolupin polítiques actives de joventut.

3. Resultats dels qüestionaris i grups focals

A continuació, hi ha els resultats dels qüestionaris i dels grups focals amb els gràfics corresponents. Es presenten agrupats segons el nombre d'habitants dels municipis i les temàtiques investigades.

S'ha de tenir en compte que la informació obtinguda va ser recollida abans de l'impacte causat per la pandèmia, la qual cosa avui dia les respostes podrien variar respecte a l'any 2018.

Centrarem aquest apartat a analitzar la recollida d'informació dels qüestionaris tal com es va debatre en les reunions grupals pel que fa a les necessitats i les prioritats dels serveis juvenils en l'àmbit municipal.

3.1. Municipis de 0-5.000 habitants

Segons les respostes als qüestionaris de les persones professionals i dels regidors i regidores, les principals necessitats del col·lectiu jove són

l'oci i el temps lliure (el 80,8 % dels municipis valoren aquest tema com de primera necessitat o molt important); en segon lloc hi ha l'educació i la formació (73,1 %), i, en tercer lloc, les infraestructures; l'agenda cultural; l'habitatge, i la participació i l'associacionisme (69,2 %).

Respecte a les prioritats de l'equip de govern en matèria de joventut, la majoria dels municipis consideren que són l'oci i el temps lliure (el 92,3 % troba que aquesta àrea és la màxima prioritat o una prioritat important per a l'ajuntament); la participació ciutadana i l'associacionisme (84,6 %), i l'educació i la formació (80,8 %).

En el gràfic 1 s'indica el nombre de municipis que han valorat com a necessitat màxima o important i com a prioritat cada una de les temàtiques que s'han presentat en el qüestionari.

Aquests resultats es varen debatre en els grups focals. La majoria de participants coincidien en la idea de la falta de coneixement sobre la creació d'àrees de joventut com a estructura pròpia.

Eren conscients que les necessitats de les persones joves anaven més enllà de l'oci i del temps lliure. Segons les persones professionals, el motiu pel qual no dedicaven tanta atenció a altres temes de l'àrea era perquè hi havia altres prioritats.

Varen comentar la importància d'adaptar-se als canvis esdevinguts en el col·lectiu jove en relació amb l'emancipació, l'habitatge i l'ocupació. Varen esmentar que notaven que les persones joves partien dels pobles en arribar a una edat més adulta. Els responsables de les àrees de joventut consideraven que s'hauria d'intervenir més en polítiques transversals que abordassin aquest fet, atès que són situacions que afecten la gent jove. Varen remarcar que no hi havia recursos suficients, sobretot humans, per afrontar les necessitats d'aquest col·lectiu als seus municipis.

Gràfic 1: Principals necessitats i prioritats del col·lectiu jove en ajuntaments de 0 a 5.000 habitants

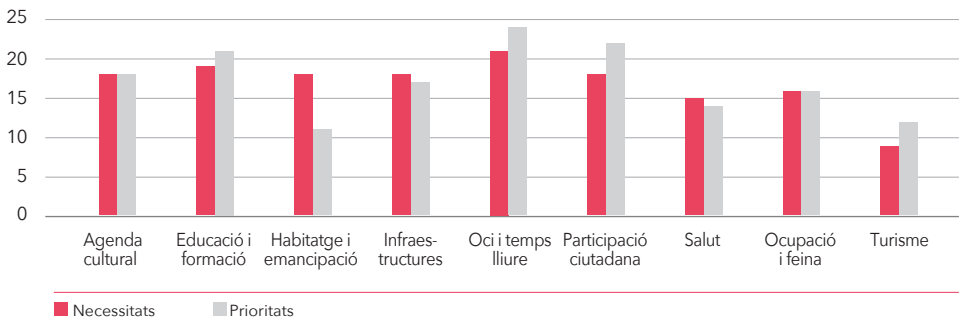

Font: Elaboració pròpia a partir de les respostes del qüestionari

Amb totes aquestes reflexions, varen arribar a la conclusió que s'hauria de replantejar la manera d'intervenir en l'àmbit municipal i definir unes línies estratègiques clares. La realitat els confirmava que els serveis de joventut eren pràcticament inexistents, i, no tan sols això, sinó que la manca de transversalitat de l'àrea dificultava l'atenció al jovent.

3.2. Municipis de 5.001-10.000 habitants

Les principals necessitats recollides en els qüestionaris es relacionen amb els temes d'ocupació i de feina (tots els municipis del grup valoren la temàtica com de primera necessitat o com una necessitat important); d'habitatge (8 municipis), i d'oci i de temps lliure, d'educació i de formació, d'infraestructures i de salut (7 municipis).

D'altra banda, les principals prioritats de l'equip de govern en matèria de joventut són l'educació i la formació (tots els municipis consideren que és de màxima prioritat o una prioritat important); l'oci i el temps lliure; la participació i l'associacionisme, i l'agenda cultural (8 municipis).

En el gràfic 2 s'indica el nombre de municipis que han valorat com a necessitat màxima o important i com a prioritat cada una de les temàtiques que s'han presentat en el qüestionari.

Els professionals participants en l'estudi varen confluir en el fet de no saber realment com gestionar l'àrea de joventut; per això, sol·licitaren que les administracions públiques elaborassin una guia orientativa que els pogués servir per tenir un punt de partida.

Gràfic 2: Principals necessitats i prioritats del col·lectiu jove en ajuntaments de 5.001 a 10.000 habitants

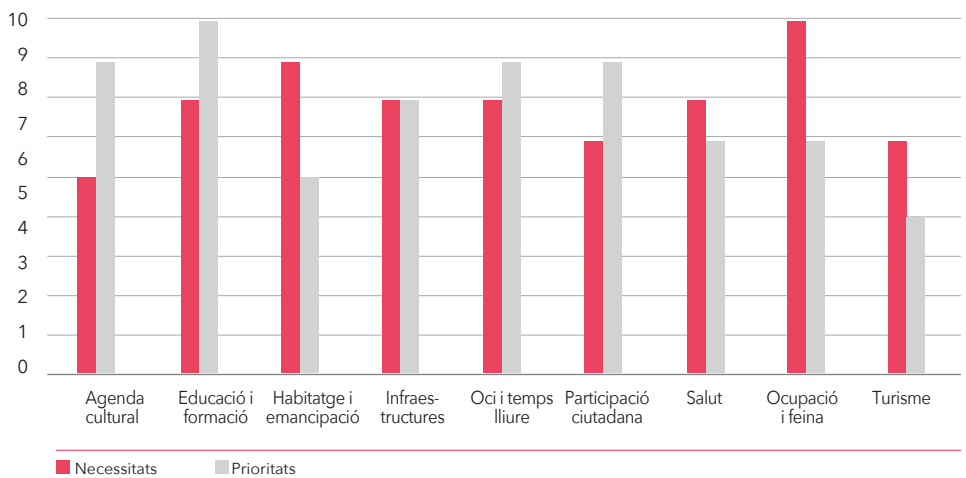

Font: Elaboració pròpia a partir de les respostes del qüestionari

A més, destacaren la importància que té intervenir amb els perfils més vulnerables i prioritzar la contractació de professionals especialitzats que abordin les demandes juvenils des d'una perspectiva integral (ocupació, situacions de consum, habitatge, salut, etc.).

3.3. Municipis de 10.001 - 20.000 habitants

Segons les respostes als qüestionaris, les principals necessitats són l'educació i la formació (10 municipis valoren la temàtica de primera necessitat o de necessitat important). En segon lloc hi ha l'habitatge (8 municipis). En tercer lloc hi ha l'oci i el temps lliure; l'ocupació i la feina, i la salut (7 municipis).

En comparació amb aquests resultats, les principals prioritats de l'equip de govern en matèria de joventut són l'educació i la formació (tots els municipis consideren que és de màxima prioritat o d'una prioritat important), i 10 municipis opinen que l'oci i el temps lliure i la participació i l'associacionisme també són matèries prioritàries per a l'ajuntament.

En el gràfic 3 s'indica el nombre de municipis que han valorat com a necessitat màxima o important i com a prioritat cada una de les temàtiques que s'han presentat en el qüestionari.

En el grup de debat, es va qüestionar la coordinació i la transversalitat dels diferents nivells de l'Administració local, que consideraren que s'havien de millorar. Per exemple, hi havia dificultats per coordinar el transport públic per moure's per l'illa, en especial per desplaçar-se a l'institut, la qual cosa agreuja la logística dels estudiants. Aquesta era la mateixa problemàtica a l'hora de dur a terme alguns projectes o programes juvenils. Com a aspecte positiu, sí que s'estava donant visibilitat a l'oferta d'oci per a la gent jove, encara que manca una feina més individual pel que fa a una atenció més personalitzada dels usuaris.

Gràfic 3: Principals necessitats i prioritats del col·lectiu jove en ajuntaments de 10.001 a 20.000 habitants

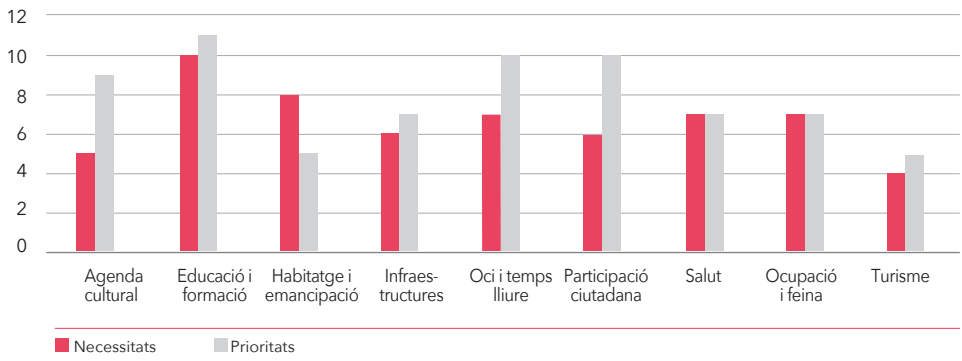

Font: Elaboració pròpia a partir de les respostes del qüestionari

Varen considerar que l'àrea de joventut requeria canvis: una resposta més àgil i eficaç als temes burocràtics ajudaria al fet que la intervenció amb les persones joves tingués més sentit, alhora que una actuació directa faria que la informació fos més entenedora.

3.4. Municipis de més de 20.000 habitants

Els resultats dels qüestionaris indiquen que les principals necessitats són l'educació; l'habitatge, i l'ocupació i la feina (tots els municipis d'aquest grup valoren aquestes temàtiques com una primera necessitat o una necessitat important). No obstant això, s'ha d'assenyalar que no hi ha diferències clares respecte a la resta de temàtiques presentades i que totes han obtingut puntuacions similars.

L'opinió dels participants és que les principals prioritats de l'equip de govern en matèria de joventut són l'agenda cultural; l'educació i la formació; l'oci i el temps lliure; la participació i l'associacionisme, i l'ocupació i la feina (tres dels quatre municipis consideren que és una màxima prioritat o una prioritat important). Com es pot veure, en aquest grup de municipis hi ha un gran bloc de temàtiques que es consideren importants.

En el gràfic 4 s'indica el nombre de municipis que han valorat com a necessitat màxima o important i com a prioritat cada una de les temàtiques que s'han presentat en el qüestionari.

Aquest grup de debat va arribar a la conclusió que si l'ajuntament disposàs de personal professional com a referent per al col·lectiu jove milloraria notablement la praxi i els resultats de les intervencions. Trobaven indispensable augmentar la partida pressupostària amb vista a ampliar els recursos disponibles pel que fa als equipaments juvenils.

De les respostes dels qüestionaris i del debat intern entre les persones dels grups focals que han integrat aquest estudi, en podem extreure les conclusions següents:

Gràfic 4: Principals necessitats i prioritats del col·lectiu jove en ajuntaments de més de 20.000 habitants

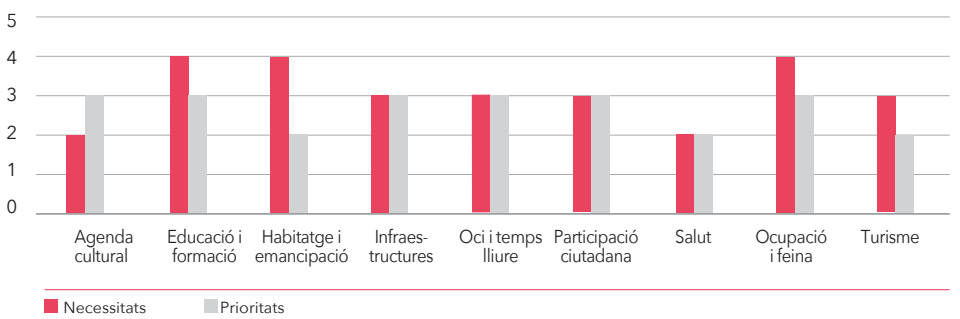

Font: Elaboració pròpia a partir de les respostes del qüestionari

1. L'àrea de joventut és un departament pràcticament inexistent en les entitats locals. Atesa la importància que té, seria fonamental crear un espai amb una cartera de serveis per impulsar polítiques de joventut i així promoure la participació de la gent jove.

2. Hi ha una manca de coordinació entre els diferents serveis de cada ajuntament i amb altres administracions. La falta de transversalitat en matèria de joventut dificulta una bona estructuració en el si del servei. La solució comença, primer de tot, per definir la composició i l'organització de l'àrea de joventut i, després, per determinar quines han de ser les línies d'actuació.

3. Una de les metes que cal aconseguir ha de ser l'elaboració d'un pla local de joventut que contextualitzi les necessitats i les prioritats del col·lectiu jove segons el municipi i en què s'estableixin uns objectius d'acció definits.

4. Les temàtiques haurien d'estar enfocades a una atenció integral d'aquest col·lectiu: donar informació i assessorament juvenil i proporcionar una oferta d'activitats d'oci alternatiu que permeti a la comunitat jove participar en l'elaboració d'aquestes.

Per tot això, es fa necessari disposar de professionals juvenils que siguin referents per a les persones joves, que els motivin a participar en activitats i que creïn vincles entre iguals. Les tasques que fan les àrees de joventut tenen més sentit amb aquestes figures. Per tal que sigui efectiu, fa falta dotar les àrees de recursos materials i humans. Per exemple, seria interessant habilitar un espai juvenil perquè les persones joves puguin reunir-s'hi i comptar amb professionals que els acompanyin en el desenvolupament de les activitats o per informar-les sobre temes d'interès (habitatge, ocupació educació, oci…) segons les necessitats que tenguin en aquell moment. Aquest enfocament és fonamental per poder disposar d'un servei juvenil de qualitat.

Els resultats d'aquesta investigació són de l'any 2018 i, per tant, a hores d'ara algunes de les dades aportades i l'objecte d'estudi poden haver variat. Un dels motius ha estat la pandèmia originada per la COVID-19, que en el transcurs dels anys ha afectat tothom, en especial el col·lectiu jove. Aquest fet posa de manifest, ara més que mai, la necessitat que les persones joves siguin escoltades d'alguna manera.

4. Mesures d'actuació del Servei de Joventut del Consell de Mallorca

Arran de les dades aportades al projecte d'investigació, el Servei de Joventut del Consell de Mallorca va publicar convocatòries de subvencions per donar suport al jovent.

Des del 2018, anualment s'han atorgat ajuts a les entitats locals perquè desenvolupin polítiques actives de joventut des de diferents àmbits amb la finalitat d'impulsar programes, campanyes i projectes que duguin a terme les àrees de joventut.

En el quadre 1, es pot veure el nombre d'ajuntaments que han obtingut els ajuts per al suport a la joventut des de l'any 2018 fins al 2022. Està classificat segons l'actuació subvencionable sol·licitada: per a la posada en marxa de projectes o per a la contractació d'un servei de dinamització.

Taula 1: Subvencions concedides als ajuntaments en matèria de joventut (2018-2022)

Evolució de la convocatòria de subvencions per a entitats locals amb 20.000 o menys habitants en matèria de joventut				
2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Concessió a 17 ajuntaments	Concessió a 23 ajuntaments	Concessió a 32 ajuntaments	Concessió a 30 ajuntaments	Concessió a 44 ajuntaments
Servei de dinamització: Muro, Puigpunyent, Santa Maria del Camí, Sant Llorenç des Cardassar, Algaida, Bunyola, Capdepera, Esporles, Son Servera, Andratx	**Servei de dinamització:** Bunyola, Llubí, Sóller, Algaida, Esporles, Alaró, Binissalem, Petra, Sant Llorenç des Cardassar, Capdepera, Muro	**Servei de dinamització:** Puigpunyent, Alaró, Algaida, Artà, Binissalem, Bunyola, Capdepera, Sóller, Esporles, Felanitx, Montuïri, Muro, Porreres , Santa Maria de Camí, Santanyí, Sencelles, Santa Eugènia, Sant Llorenç des Cardassar, Deià, Palmanyola, Campanet	**Servei de dinamització:** Artà, Esporles, Montuïri, Santanyí, Son Servera, Sineu, Muro, Capdepera, Deia, Lloret de Vistalegre, Pollença, Bunyola, Santa Maria del Camí, Campanet, Santa Eugènia, Sencelles, Algaida, Vilafranca de Bonany, Sóller, Porreres, Palmanyola, Maria de la Salut	**Servei de dinamització:** Sineu, Son Servera, Lloret de Vistalegre, Artà, Capdepera, Deià, Pollença, Santa Eugènia, Esporles, Santanyí, Sa Pobla, Santa Maria del Camí, Palmanyola, Porreres, Felanitx, Sencelles, Muro, Montuïri, Costitx, Maria de la Salut, Búger, Campanet, Sóller, Petra, Algaida, Llubí, Binissalem, Sant Llorenç des Cardassar, Alaró, Santa Margalida, Vilafranca de Bonany, Sant Joan, Inca, Marratxí, Llucmajor, Estellencs
Projecte: Artà, Binissalem, Costitx, Alaró, Sa Pobla, Ariany, Llubí,	**Projecte:** Lloseta, Selva, Ariany, Campanet, Búger, Santa Maria del Camí, Puigpunyent, Santa Eugènia, Son Servera, Palmanyola, Maria de la Salut, Vilafranca de Bonany	**Projecte:** Banyalbufar, Costitx, Llubí, Mancor de la Vall, Maria de la Salut, Petra, Son Servera, Vilafranca de Bonany, Valldemossa, Selva, Campos	**Projecte:** Sant Llorenç des Cardassar, Búger, Mancor de la Vall, Petra, Felanitx, Sa Pobla, Sant Joan Binissalem	**Projecte:** Ses Salines, Mancor de la Vall, Lloseta, Selva, Ariany, Manacor, Consell, Banyalbufar

Font: Elaboració pròpia a partir del nombre de subvencions concedides

La convocatòria de subvencions per als ajuntaments en matèria de joventut va començar l'any 2018 amb la concessió d'ajuts a 17 entitats locals. La majoria dels projectes presentats consistien a desenvolupar activitats d'oci per a joves d'entre 14-30 anys. Només un 18,51 % de les entitats locals demanaren la contractació d'un servei de dinamització. Es pot observar que la figura del professional de joventut era pràcticament inexistent a tot Mallorca, la qual cosa era un indicador del fet que en aquell moment aquest referent no es considerava important.

El 2019, es nota un petit increment (11,11 %) en el nombre de concessions d'ajuts als ajuntaments. La majoria de les sol·licituds eren per desenvolupar projectes d'oci sociocultural relacionats amb el lleure educatiu més que no per contractar serveis de dinamització.

Aquestes dades manifesten que l'àrea de joventut ja estava més present en els ajuntaments, encara que mancaven professionals encarregats de la dinamització juvenil.

El 2020, la quantitat de concessions d'ajuts de suport al jovent augmenta un 25,91 % respecte al 2018. Aquell any, l'impacte de la COVID-19 va suposar un agreujant per a aquest col·lectiu. La demanda dels ajuntaments es va centrar majoritàriament a contractar un servei de dinamització, la qual cosa va permetre una millora en l'atenció transversal de la gent jove. Aquest fet va marcar un punt d'inflexió. Per primera vegada, es comença a tenir en compte el rol del professional de joventut en l'àmbit local.

La convocatòria de subvencions del 2021 va establir una cobertura d'edat més àmplia, de 12 a 30 anys. Es varen concedir a 30 ajuntaments, un 55,55 % dels municipis de Mallorca.

El 2021, per primera vegada es presenten projectes, campanyes o formacions de més qualitat i es refermen els serveis de dinamització propis de l'ajuntament o de contractació externa.

Finalment, els ajuts per al suport a la joventut del 2022 s'adrecen a municipis de fins a 50.000 habitants.

S'incrementen un 50 % les concessions d'ajuts a la joventut en 4 anys, la qual cosa significa que quasi un 75 % d'entitats locals de l'illa disposen d'una àrea de joventut i que augmenta exponencialment la contractació d'un servei de dinamització.

Progressivament, es detecta una millora dels projectes de dinamització. Les àrees de joventut es consoliden com a espais amb capacitat pròpia que disposen d'equipaments juvenils per atendre el col·lectiu jove.

En el gràfic es pot veure clarament l'evolució de la concessió d'ajuts per a al jovent als municipis de Mallorca en els darrers quatre (2018-2022). Cal destacar que el principal augment es produeix en la contractació de serveis de dinamització (franja de color blau) més que no en al desenvolupament de projectes. Això vol dir que cada vegada més les àrees de joventut de l'Administració local opten per contractar professionals juvenils.

És evident que en els darrers quatre anys s'han activat polítiques de joventut als municipis de Mallorca mitjançant els ajuts que atorga el Servei de Joventut del Consell de Mallorca. Aquest ha estat un canvi favorable que ha permès que els municipis hagin consolidat els serveis i els recursos (materials i humans) que incideixen de forma efectiva en la vida dels i les joves.

Gràfic 5: Evolució anual del nombre d'ajuntaments amb ajuts per al suport a la joventut a Mallorca (2018-2022)

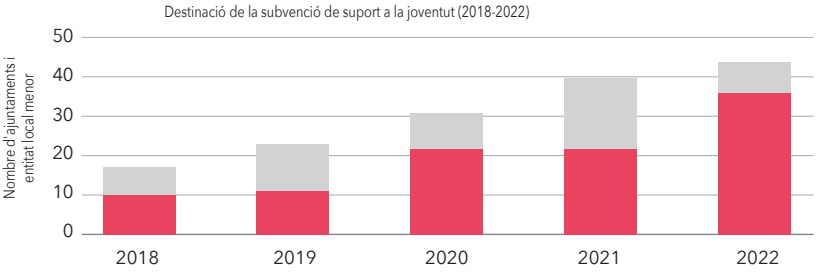

	2018	2019	2020	2021	2022
Projecte	7	12	11	8	8
Servei de dinamització	10	11	21	22	36

Font: Elaboració pròpia a partir del nombre de subvencions concedides

5. Reptes de futur

El reconeixement i la recuperació dels serveis de dinamització i d'informació per al jovent, que, d'acord amb la recent llei de polítiques de joventut de les Illes Balears, són serveis bàsics per a aquest grup poblacional, ha estat i és un pas bàsic per articular polítiques insulars i locals dirigides a les persones joves; però, tot i aquest pas endavant en matèria de polítiques locals, s'ha d'anar més enllà.

Segons les necessitats que s'han detectat mitjançant aquest estudi i l'evolució que ha observat el Consell de Mallorca en les polítiques locals, aquesta voluntat d'avançar i de donar més solidesa a aquestes actuacions locals, de mantenir-les en el temps, ha de passar per tres fites: consolidar els serveis locals de dinamització juvenil; adequar l'edat del jovent al qual s'adrecen aquests serveis, i construir una xarxa compartida de serveis, recursos i projectes conjunts entre diferents municipis.

Les actuacions futures s'han de dirigir a establir estratègies que tenguin com a finalitat consolidar a llarg termini els serveis locals d'informació i de dinamització, i reconèixer-los com a serveis bàsics i com una part del sistema de benestar de la nostra societat. És fonamental establir i definir els perfils professionals, els espais, la fórmula de gestió i els recursos que s'han d'oferir, i millorar els pressuposts.

La qüestió de l'edat dels usuaris és una altra troca que cal desembolicar en aquest procés de recerca de solidesa. Els serveis de joventut, tot i l'experiència aconseguida, continuen sent dispositius amb un recorregut curt dins l'Administració, i moltes vegades són considerats simples serveis de generació de contingut, d'activitats que cal omplir d'usuaris. La necessitat de continguts i d'assistència i el desconeixement per part dels responsables institucionals provoquen la desorientació en els serveis de dinamització i d'informació pel que fa als

seus usuaris principals, les persones joves (Segura, 2019). Cal tenir un debat profund entre tots els agents sobre les edats. Cal ser conscients que, segons els serveis, ens adreçam a joves d'edats diferents (dinamització, per a usuaris entre 12 i 23 anys, i informació, per a usuaris entre 16 i 30 anys, aproximadament i de forma general), i que la participació en els serveis de joves de determinades edats suposa que no n'hi participin d'altres per, entre d'altres, qüestions de caràcter sociològic. Els serveis, les regidories i les institucions supramunicipals hem d'explicar que no som dispositius dirigits a generar activitats per als més menuts (que també les mereixen, però no en som els responsables); que les famílies, si en tenen, exerceixen un paper secundari en els nostres projectes i actuacions, i que els serveis de joventut no són la solució a totes les necessitats municipals d'oci i culturals. Perquè això sigui possible, s'han de tenir clares les forquilles d'edat amb les quals hem de treballar.

La tercera fita, però no menys important, és la necessitat d'establir dinàmiques de relació entre els municipis. Tot i que en els darrers anys hi ha hagut experiències d'interrelació, la majoria de les quals són fruit de la vocació professional de les persones que hi estan al capdavant, és el moment d'establir estratègies que posin en valor aquestes iniciatives. La mancomunació de serveis i programes, la participació en projectes i/o la construcció conjunta d'aquests o la solució de problemàtiques comunes, com la manca de finançament, passen per construir aquests espais de relació.

Les tres fites exposades no són una exposició de les mancances, sinó que són els reptes que s'han d'aconseguir en l'àmbit local i insular.

Tota la informació d'aquest article i les fites que cal assolir en un futur pròxim pel que fa a les polítiques de joventut demostren la vitalitat d'aquest àmbit d'actuació i la necessitat social de mantenir-lo per continuar acompanyant tots els joves per tal que aconsegueixin ser la millor versió del que vulguin ser.

Referències bibliogràfiques

- Butlletí Oficial de les Illes Balears (2018). Decret 26/2018, de 3 d'agost, de traspàs al Consell Insular de Mallorca de les funcions i els serveis inherents a les competències pròpies d'aquesta institució insular que exerceix l'Administració de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears en matèria de joventut i lleure.

- Butlletí Oficial de les Illes Balears (2018). Resolució de la consellera de Presidència de 28 de setembre de 2018 per la qual s'ordena la publicació del certificat acreditatiu de les correccions i les rectificacions efectuades en la relació número 1 de l'annex del Decret 26/2018, de 3 d'agost, de traspàs al Consell Insular de Mallorca de les funcions i els serveis inherents a les competències pròpies d'aquesta institució insular que exerceix l'Administració de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears en matèria de joventut i lleure, com també el corresponent trasllat del certificat esmentat als òrgans pertinents de la Comissió Mixta Govern - Consells Insulars.

- Butlletí Oficial de les Illes Balears (2018). Decret 23/2018, de 6 de juliol, pel qual es desplega parcialment la Llei 10/2006, de 26 de juliol, integral de la joventut.

- Butlletí Oficial de les Illes Balears (2018). Convocatòria de subvencions per al suport de serveis i/o accions dirigides a la joventut desenvolupats per ajuntaments d'igual o menys de 15.000 habitants.

- Butlletí Oficial de les Illes Balears (2019). Convocatòria de subvencions als ajuntaments de Mallorca de 20.000 habitants o menys per al suport de la joventut.

- Butlletí Oficial de les Illes Balears (2020). Extracte de la convocatòria de subvencions per a ajuntaments de Mallorca de 20.000 habitants o menys per al suport de la joventut l'any 2020.

- Butlletí Oficial de les Illes Balears (2021). Convocatòria de subvencions per als ajuntaments de Mallorca de 20.000 habitants o menys per donar suport a la joventut l'any 2021.

- Butlletí Oficial de les Illes Balears (2022). Convocatòria de subvencions per als ajuntaments de Mallorca fins a 50.000 habitants per donar suport a la joventut l'any 2022.

- Pons, M.; Pastrana, V.; Navarro, M. M. (2018). Projecte d'investigació. *Realització d'un procés participatiu pel desenvolupament del Pla de Serveis Municipals Bàsics dirigits a la joventut*.

- Butlletí Oficial de les Illes Balears, de 8 de juliol de 2022, de polítiques de joventut de les Illes Balears. P28426

- Direcció Insular de Participació i Joventut. (2019). *Guia digital de Polítiques de la Joventut*. Consell Insular de Mallorca. https://joventut.conselldemallorca.cat/documents/867081/1040364/20190130_GUIA_JOVENTUT.pdf

«Sweet Home», atenció a la violència filioparental a Menorca des d'una mirada d'equitat intergeneracional

BLANCA ESPÍN FLORES

Blanca Espín Flores

Ciutadella, 1992. Educadora social, actualment treballadora del Consell Insular de Menorca al Departament de Benestar Social, amb experiència en l'àrea de menors i joventut en institucions com l'Ajuntament de Maó i el Consell Insular de Mallorca.

Resum

La creació d'un protocol d'activació en matèria de violència filioparental a Menorca és un fet necessari arran de l'augment de casos, sobretot després del confinament produït per la COVID-19. Per tant, aquesta problemàtica ha canviat i s'han d'atendre les noves variables que incideixen en la creació i aparició de la VFP per poder adaptar la resposta institucional. L'augment del malestar psicològic durant el confinament, la transformació dels processos d'aprenentatge i de socialització i l'hiperconsum de les TIC són els eixos centrals que s'han d'incloure en les investigacions tradicionals.

El canvi en la concepció de les possibilitats, beneficis i èxits de la reeducació de la infància i adolescència, treballat des d'una perspectiva ecològica, sembla ser la línia d'actuació que pot evitar el contacte amb les mesures de caire privatiu, però això implica una millora de l'actuació en matèria de prevenció i conscienciació social treballant des dels joves mateixos i per als joves. Per aquests motius, la creació d'un protocol d'activació per detectar i diagnosticar la problemàtica, concretat en la creació d'una xarxa institucional, permetrà treballar des de totes les esferes vitals els factors de risc característics, amb la finalitat d'intervenir al més aviat possible i fer front a la cronificació de la delinqüència juvenil des d'una perspectiva d'equitat intergeneracional.

Paraules clau: Protocol / Família / Infància i adolescència / TIC / Atenció

Resumen

La creación de un protocolo de activación en materia de violencia filioparental en Menorca es un hecho necesario debido al aumento de casos, sobre todo después del confinamiento producido por la COVID-19. Por consiguiente, esta problemática ha cambiado y deben atenderse las nuevas variables que inciden en la creación y aparición de la VFP para poder adaptar la respuesta institucional. El aumento del malestar psicológico durante el confinamiento, la transformación de los procesos de aprendizaje y de socialización y el hiperconsumo de las TIC son los ejes centrales que deben incluirse en las investigaciones tradicionales.

El cambio en la concepción de las posibilidades, beneficios y logros de la reeducación de la infancia y adolescencia, trabajado desde una perspectiva ecológica, parece ser la línea de actuación que puede evitar el contacto con las medidas de carácter privativo, pero esto implica una mejora de la actuación en materia de prevención y concienciación social trabajando desde y por los propios jóvenes. Por estos motivos, la creación de un protocolo de activación para detectar y diagnosticar dicho problema, concretado en la creación de una red institucional, permitirá trabajar desde todas las esferas vitales los factores de riesgo característicos de esta problemática, con la finalidad de intervenir lo antes posible y hacer frente a la cronificación de la delincuencia juvenil desde una perspectiva de equidad intergeneracional.

Palabras clave: Protocolo / Familia / Infancia y adolescencia / TIC / Atención

1. Aproximació al fenomen

La violència filioparental (d'ara endavant VFP) és una problemàtica que progressivament es visibilitza, ja que històricament ha passat desapercebuda pel fet que les agressions es produeixen en l'entorn privat, caracteritzat per l'hermetisme, el secretisme i la impermeabilitat familiar.

Contextualitzant breument la VFP s'ha de mencionar que es caracteritza per la intencionalitat de l'agressió amb la finalitat d'obtenir beneficis i adquirir poder i control sotmetent els pares o les persones que n'ocupen el lloc a les imposicions de l'agressor (Aroca *et al*., 2014). La VFP no apareix sobtadament, sinó que s'instaura progressivament. Comença amb unes agressions subtils i més indirectes, típiques de la violència econòmica i psicològica, i avança cap a una violència física (Bailín *et al*., 2007). Consegüentment, la dificultat per concebre l'inici de les agressions de caràcter més indirecte genera dificultats en les dinàmiques familiars, exaspera les situacions de violència i d'agressió intrafamiliar, les normalitza i fa que siguin concebudes com a típiques de l'adolescència i no com a abusives.

En la VFP, les diverses tipologies es veuen entrellaçades de manera que creen i instauren el cicle de la VFP (Aroca, 2013), que arribarà a cronificar-se en funció de les estratègies que adoptin els progenitors en relació amb l'establiment de límits i normes enfront de les conductes inadequades dels seus fills, així com la resposta que tenguin els menors. El cicle es va consolidant progressivament i es va extrapolant a totes les dinàmiques i relacions familiars. Alhora, se n'incrementa la intensitat i la freqüència a mesura que el cicle es va repetint i desarticula la jerarquia familiar. En funció de la resposta que hi donen els progenitors es parla de reacció simètrica, quan responen amb major agressivitat que la que ha mostrat el fill, o bé de reacció complementària, més suau, en què el menor incrementarà les seves exigències, ja que aguantarà la seva percepció de control i submissió parental (Pereira i Bertino, 2009).

Això no permet explicar quines són les característiques i factors explicatius que consoliden la VFP, ja que només constitueix un marc teòric des d'on començar a entendre i aproximar-nos a la VFP. Per això en el següent apartat s'analitzarà detingudament la multifactorialitat evidenciada d'aquesta realitat.

1.1. Els factors principals en la creació de la VFP

Aquesta problemàtica ha estat estudiada històricament (Agustina i Romero, 2013) amb relació a tres àrees factorials que permeten entendre la creació de la VFP: en l'àmbit intern, on es comprenen les esferes pròpies i biològiques del menor agressor; els factors externs, basats en les relacions i les característiques extrínseques de la família, i els contextuals, en què es comprèn la globalitat situacional i cultural.

En primer lloc, tenint en compte els factors interns són múltiples les investigacions que evidencien que l'aparició de conductes antisocials i agressives es veuen influenciades per dèficits funcionals i alteracions en

el sistema nerviós central (Goleman, 1996). Concretament, s'ha investigat com la deterioració de les estructures límbiques i les limitacions en l'escorça prefrontal (Sanmartín, 2004) són els elements explicatius del fet que els menors presentin una sèrie de trets antisocials que condueixen a l'agressivitat. Aquestes alteracions posen de manifest que els menors es caracteritzen per tenir una intel·ligència emocional molt poc desenvolupada que dificulta l'empatia cap a les víctimes, principalment a causa de l'alexitímia (Lozano *et al*., 2013), i que fa que per a ells sigui molt difícil la resolució de problemes sense violència. La dificultat en la presa de decisions racionals, empàtiques i assertives (Bárez i Fernández, 2007) retroalimenta la seva baixa tolerància a la frustració i la dificultat en el control d'impulsos. Alhora això afecta la seva autoestima i alimenta el sentiment d'insatisfacció vital i la motivació (Cottrell, 2001), cosa que fa augmentar l'ús de la violència (Pérez i Pereira, 2006; Martínez *et al*., 2015).

En segon lloc, tenint en compte els factors externs, en l'explicació sociodemogràfica (Pereira i Bertino, 2009) relacionada amb l'aparició de la VFP s'hi conclouen els canvis següents: la disminució del nombre de descendents, que fa dirigir i focalitzar l'atenció cap als menors i fa augmentar la preocupació per protegir-los, i el retard en l'edat de concebre els fills, que provoca que l'etapa de l'adolescència dels menors sigui afrontada per progenitors més grans, mitjançant respostes educatives més passives per evitar situacions estressants i conflictives, cosa que genera major permissivitat i tolerància enfront d'episodis violents.

Això incideix en el model i l'estil educatiu familiar, entès amb relació a dues variables: la instauració de límits i normes, i la relació d'afecte i proximitat amb el menor. Les pràctiques educatives estudiades que presenten major risc en la creació de la VFP (Calvete *et al*., 2014) es caracteritzen pel fet de presentar un excés o bé una absència de normes i límits, ja que en la instauració del cicle de la VFP la resposta que aportin els progenitors generarà un comportament o un altre en el menor. Per un costat hi ha l'estil permissiu liberal, caracteritzat per la formulació ambigua i difusa de normes, un exercici inconsistent de l'autoritat dels pares. Unit als canvis familiars, produeix que en el moment en què els progenitors volen aplicar normes o càstigs són vistos pels menors com una arbitrarietat difícilment acceptable, ja que els menors estan sobreprotegits per uns pares «helicòpter» que els supervisen, els faciliten les coses i recompensen contínuament, i això redueix l'autonomia i propicia un baix nivell d'acceptació de la frustració (Laurent, Derry, 1999; Millet, 2018). Contràriament, el model autoritari, caracteritzat per l'excés de límits, normes i l'elevat control que s'estableix en les relacions familiars, acaba saturant els menors i produint enfrontament familiar. Els menors que s'han criat sota aquest estil, en realitzar les conductes de desobediència, es topen amb una posició parental severa i, conseqüentment, enfront d'aquesta es genera un augment de l'agressivitat del menor (Pérez, Pereira, 2006; Romero *et al*., 2007). De la mateixa manera i per poder concebre l'escassesa d'altres habilitats socials que presenten aquests menors,

com la falta d'empatia, s'ha d'atendre la mancança i poca consistència de la relació afectiva. L'estil negligent, caracteritzat per la disciplina inconsistent i l'absència d'afecte, provoca que davant situacions d'agressivitat els progenitors prenguin una mesura dissuasiva i s'apartin del problema. Així, abdiquen del seu rol, fixen el menor com a independent en la presa de decisions i li atorguen una «pseudoindependència» (Alcalá, 2015). Els progenitors no assumeixen el seu rol com a educadors i donen pas a la «parentificació dels adolescents» (Muñoz, 2017), en què als menors se'ls cedeixen grans quotes de llibertat i autonomia per l'edat i la maduresa que tenen, cosa que resulta molt difícil de reduir i controlar en el futur.

Estretament vinculada amb l'anterior hi ha la influència de la bidireccionalitat de la violència intrafamiliar, en què l'exposició a la violència entre els progenitors, així com a qualsevol forma de maltractament envers els fills, s'associa a l'increment probabilístic en la creació de la VFP (Gámez, 2012), ja que els menors integren i legitimen la violència com a manera útil i vàlida de resoldre els problemes després d'haver presenciat i interioritzat (Ibabe i Jaureguizar, 2011) aquest tipus de conducta en els entorns de socialització, que alhora condueixen a estats d'alteració mental, com la depressió (Calvete *et al*., 2011). D'aquesta manera, els casos en què els menors han estat víctimes d'agressions familiars en el passat expliquen com en el moment en què els rols o les aparences físiques canvien els menors exerceixen i reprodueixen aquestes agressions. Directament relacionat amb això, el comportament agressiu i violent del menor incrementa les situacions d'enfrontament i conflicte entre els progenitors, la qual cosa reafirma el menor, que ho utilitza de justificació en la realització de conductes violentes (Barroso, 2014). Conseqüentment, les ruptures o malestar marital esdevé una variable que cal tenir en compte en el diagnòstic de la VFP.

Per un altre costat, s'ha estudiat que la influència del grup d'iguals en aquesta etapa vital desenvolupa un paper molt important per la necessitat d'autoafirmació i acceptació social d'aquests joves per configurar la seva pròpia identitat. Per tant, els joves poden cercar el contacte i relació amb altres menors que presentin relacions disfuncionals o dissocials (Cottrell i Monk, 2004), en què aquestes conductes siguin acceptades i reconegudes socialment, incloent-hi el consum de substàncies (González *et al*., 2013). Tot i que s'entén com un factor comú en els joves agressors, no es concep com a causa de l'aparició de VFP, sinó com un factor que influeix negativament en la comunicació intrafamiliar i produeix un clar distanciament amb els progenitors, ja que el fet de consumir produeix un seguit de canvis en el seu comportament i es mostren més irritats, alternant amb episodis agressius i depressius.

Per concloure l'apartat de factors externs s'ha de mencionar la variable educativa i laboral. S'evidencia que els joves agressors presenten conductes relacionades amb el fracàs i absentisme escolar, així com amb dificultats d'adaptació i rebuig cap a l'escola (Santos *et al*., 2020). Aquest fet té un clar paral·lelisme amb el contacte amb grups antisocials i la relació amb la figura d'autoritat dels profes-

sors (Suárez, 2012). En la incorporació al mercat de treball, aquestes característiques que defineixen els joves d'agressors s'han anat consolidant, de manera que presenten dificultats en la responsabilitat i el compromís laboral i són incapaços d'acceptar indicacions i correccions, cosa que desemboca en una trajectòria ocupacional caracteritzada per la precarietat.

En tercer lloc, l'atenció als factors contextuals permet comprendre la totalitat del problema, ja que dota de significació els factors interns i els externs, en correlació amb el context i l'entorn en el qual se situen (Nieto, 2012).

S'entén que les bases de la postmodernitat en l'estat del benestar s'han dirigit cap al foment de la igualtat d'oportunitats en tots els àmbits vitals i s'han traslladat a l'esfera privada, en què aquesta llibertat s'ha traduït de manera conflictiva. La reducció de la distància jeràrquica entre els menors i els progenitors, la reformulació del constructe de família, l'accentuació del procés d'individualització al llarg de la segona modernitat (López, 2006), han donat pas a la pèrdua i deconstrucció de les normes i rols tradicionals i han obert pas a noves realitats de risc en la creació de la VFP (Hernández i López, 2001).

L'evolució de la família ha recollit i ha integrat les influències del context, i ha passat de models autoritaris sustentats pel patriarcat a estils més liberals, en què la igualat entre els membres és la base. Això ha nodrit un enfrontament, contradicció i conflicte en la infància i adolescència, perquè els missatges presenten trets característics heretats del substrat patriarcal, fet que legitima la violència estructural i relacional mitjançant la simbologia dels missatges que es transmeten intergeneracionalment (Alonso i Castellanos, 2006). Per aquest motiu, si des de la societat s'accepten i es reforcen, tot i que sigui indirectament i de forma no conscient, les múltiples manifestacions de violència, en el nucli familiar és evident que es poden donar situacions de conflicte, ja que els menors són els més susceptibles a aquesta influència, ja que estan integrant i creant una imatge personal, influïda per la socialització que reben (Sanmartín, 2000).

Les noves tecnologies de la informació i la comunicació (d'ara endavant TIC) són el nou canal de transmissió dels missatges i són part dels nous mecanismes socialitzadors. Així, és evident que els menors es veuen exposats directament o indirectament a missatges violents explicits o implícits, que acaben essent interioritzats com a models a seguir. Afegit a les transformacions sociodemogràfiques i els canvis que ha sofert la família les darreres dècades, els joves tenen accés a les TIC a edats cada cop més primerenques, i amb menys control i supervisió dels riscos que se'n deriven. Progressivament, la vinculació comunicativa i afectiva de la família s'ha vist relegada a un segon pla i ha donat pas a un augment de les demandes en l'ús de les TIC. Això ha fet disminuir els espais familiars i ha reforçat una disciplina inconsistent, basada en les recompenses i en la falta de control.

Tot això desemboca en una societat en què l'equitat intergeneracional escasseja i perd progressivament la seva responsabilitat sobre aquestes noves generacions. Això dona pas a una societat agressiva, impacient,

manipuladora i irresponsable, en què els «nous valors» són contradictoris amb el benestar i la sostenibilitat social, cosa que aboca a la permissivitat davant qualsevol mena de violència, com una eina molt útil per assolir qualsevol propòsit, començant en l'àmbit familiar i extrapolant-se a tots els altres.

2. La VFP durant el confinament pandèmic per la COVID-19

La situació d'emergència decretada el 14 de març del 2020 per l'expansió de la COVID-19 va produir que l'Estat espanyol adoptés un seguit de mesures restrictives, com és el confinament domiciliari de la població, que va perdurar fins al 21 de juny del 2020, i posteriorment un seguit de restriccions i limitacions.

La convivència ininterrompuda va produir conseqüències en totes les esferes vitals de les persones, en va modificar les dinàmiques i afectà el benestar familiar, alhora que va agreujar el risc de patir VFP. A continuació s'exposaran i analitzaran les noves característiques generadores i agreujadores de la VFP, extretes i analitzades de la bibliografia científica actual després de l'impacte derivat del confinament per la COVID-19. Únicament si es complementen els factors explicatius que s'exposaven anteriorment, es podrà comprendre la realitat de la VFP de manera holística i s'evitarà que l'atenció a aquesta problemàtica quedi segmentada i parcialitzada, i consegüentment, també l'atenció que s'hi doni. És important remarcar que no es tracta de factors aïllants i desvinculats entre si, sinó que es retroalimenten i es complementen interaccionant entre ells, influint-se i alhora essent influïts.

2.1. Afectació en la salut mental dels joves i la repercussió en la família

La COVID-19 va tenir un impacte en la salut mental de la població en general i amb major incidència en el col·lectiu infantojuvenil, en comparació de les dades prepandèmiques (Ezpeleta *et al*., 2020; Royo *et al*., 2021; Marquina i Jaramillo, 2021). La pandèmia i el confinament van generar conseqüències negatives a escala psicològica i emocional i, per tant, en la conducta (Centro de Investigaciones Sociológicas [CIS], 2022), a causa de les situacions angoixants en les quals les famílies es veien immerses, que s'expliquen principalment des de dues línies factorials (Pedeira, 2020; García *et al*., 2020; Broche *et al*., 2021; Espada *et al*., 2020) en el desenvolupament d'estats ansiosos i d'explosió de malestar en la família: el distanciament social i la por a la infecció.

Per un costat, el distanciament social, l'aïllament imposat durant el confinament, va reduir la diversitat de contextos socials en què els joves interactuaven quotidianament (Sánchez, 2021), i el context familiar va esdevenir l'únic espai d'interacció directa. L'avorriment en la convivència (Pedeira, 2020; Ezpeleta *et al*., 2020; Cifuentes, 2020), l'augment de temps lliure no planificat i l'escassesa d'activitats significatives van potenciar els sentiments negatius de soledat en els menors (Sánchez, 2021; Agustina i Abadías, 2019). A més, una clara conseqüència de l'aïllament va ser el canvi en les activitats i les rutines

(Ghosh *et al*., 2020), la qual cosa va afectar l'estat emocional dels joves i en conseqüència la seva autoregulació, que donà pas a canvis en l'humor, augment del desinterès, increment de la labilitat emocional, majors nivells d'irritabilitat i nerviosisme (Rengel i Calle, 2020; Pedeira, 2020; Sánchez, 2021). La manifestació conductual d'aquests estats ansiosos depressius (Yaguana *et al*., 2021) s'ha traduït en un augment de conductes desafiants i oposicionistes cap als progenitors (Pedeira, 2020; Espada *et al*., 2020), retroalimentades pel malestar psicològic dels altres convivents (UNICEF, 2020). De manera que a causa de l'aïllament hi ha hagut un agreujament del malestar emocional per les limitacions relacionals que han afectat l'autoregulació infantojuvenil i conseqüentment la seva prosocialitat (Ezpeleta *et al*., 2020; Camargo i Rivera, 2021), i ha esdevingut una nova variable en l'atenció de la VFP, en funció de l'impacte que hagi tingut en la vida del jove i si el sentiment de solitud inicia un estat depressiu.

Per l'altre costat, la por a la infecció i a la mort és l'altre procés explicatiu generador d'estressors familiars (Broche *et al*., 2021), en què el procés de dol, la separació per contagi i el sentiment de pèrdua són variables d'impacte psicològic (Rengel i Calle, 2020; Cifuentes, 2020) que presenten major incidència en els preadolescents. S'evidencia que presenten alts nivells d'estrès i angoixa enfront del risc de contagi i de mort (Marquina i Jaramillo, 2021), i apareixen sentiments de confusió, ansietat per separació, sentiment d'abandó i frustració. La manifestació conductual en forma de desafiament als pares, desobediència a les indicacions i la irritabilitat manifestada durant el confinament van requerir una resposta educativa parental sòlida a l'hora de poder redirigir aquestes conductes derivades de l'ansietat. Per això, si no s'hi ha donat una resposta eficaç, els menors han augmentat la seva probabilitat d'establir aquestes conductes agressives com a mecanismes relacionals i alhora ha pogut influir en l'aparició i consolidació de problemes psicològics d'ansietat en el futur (Sánchez, 2021; Espada *et al*., 2020; Liu *et al*., 2020), variables estudiades en la literatura tradicional de la VFP que agafen consistència a partir d'aquest moment i esdevenen nous indicadors d'atenció a la VFP.

Un altre factor estudiat en les darreres investigacions postpandèmiques que va influir directament en el malestar familiar i va fer augmentar l'ansietat i l'estrès dels progenitors (Yaguana *et al*., 2021) va ser el risc o la por de perdre l'estabilitat econòmica, cosa que va repercutir en la relació familiar. S'ha evidenciat que el fet de no tenir casa en propietat (Royo *et al*., 2021) és un nou indicador explicatiu en l'aparició de VFP psicològica, i va ser un motiu d'instauració de conductes familiars disfuncionals durant el confinament. I el més important és que no s'evidencia que aquestes relacions hagin tornat després del confinament a establir-se com a relacions funcionals com eren abans.

Es conclou que durant el confinament hi ha hagut una afectació en la salut mental dels joves, concretament un augment d'estats emocionals ansiosos i depressius, que han propiciat que les dinàmiques familiars se'n veiessin afectades. Les dificultats relaci-

onals a les quals ha hagut de fer front la família han donat pas a l'aparició i instauració de dinàmiques familiars en què s'evidencia l'inici de la VFP psicològica, que augmenta el risc de transcendir en el futur en una VFP física, si no s'ha resolt correctament en les primeres manifestacions.

2.2. El canvi en les relacions durant el confinament: les relacions tecnològiques

El trencament amb els processos de socialització i aprenentatge tradicionals durant els mesos d'aïllament i posteriorment amb la desescalada van produir una sèrie de canvis en les dinàmiques relacionals dels menors i les seves famílies, en què les TIC van esdevenir un factor clau. Per aquest motiu a continuació s'exposen les principals transformacions que s'han produït i que estan estretament relacionades amb l'inici de VFP.

2.2.1. Els processos socialitzadors

Els canvis en els processos socialitzadors s'han anat readaptant en la darrera dècada, i s'observa com l'aparició de les TIC ha modificat les dinàmiques relacionals infantojuvenils i han debilitat l'assumpció de les normes socials (Agustina i Abadías, 2019; Rengel i Calle, 2020). En l'actualitat trobam que els interessos d'oci i temps lliure dels menors (Observatorio de la Juventud en España, 2022) han canviat i són l'ús de les TIC el canal de comunicació social interpersonal més utilitzat, alhora que sortir amb els amics ha quedat en un segon pla (El Homrani *et al*., 2017), tot i que utilitzen les TIC per comunicar-s'hi. Consegüentment, en l'actualitat ens trobam enfront de dos perfils de variable relacional, els que tenen el grup d'iguals i poden sofrir influència de conductes delictives que s'extrapolaran a la llar, i els que no tenen grup de referència i passen el temps emprant les TIC (Rengel i Calle, 2020), que presentaran problemes relacionals pel control i límit en l'entorn familiar, ambdós estretament vinculats amb l'aparició de la VFP.

Els factors explicatius en la creació de la VFP tradicional incloïen la necessitat dels joves de diferenciar-se i allunyar-se progressivament dels seus progenitors, en què el grup d'iguals presentava una influència en l'aparició de les primeres conductes antisocials (Santos *et al*., 2020; Garrido, 2009). Tradicionalment el fet de ser agressor en casos d'assetjament escolar no era una variable que determinés la VFP, però en les darreres investigacions s'ha constatat que sí que mostra influència, sobretot després del confinament, en què s'han expandit al grup social les conductes disfuncionals i agressives que s'esdevenien a la llar (Junco *et al*., 2022). De manera que s'obre un nou model de delinqüència i agressivitat entre els joves, ja que fan ús de les TIC, com és el ciberassetjament, nova variable d'atenció i extrapolació de les conductes agressives de caire psicològic cap als progenitors (Echeburúa i De Corral, 2010) manifestades en les relacions antisocials en el grup d'iguals. Per un altre costat, els joves que no tenen grup físic de referència han esdevingut una nova variable d'estudi de VFP, ja que en els menors que eren víctimes d'assetjament escolar, o que presentaven fòbia social, el confinament va ser un *safe place* (Pedeira, 2020), i el que va ser una dificultat i va fer in-

crementar les conductes violentes a la llar va ser l'obligació postpandèmica de reprendre els contactes socials, la qual cosa es va traduir en malestar en el nucli familiar.

Ens trobem doncs que la realitat socialitzadora ha canviat en els darrers anys i que no només podem atendre com a indicadors generadors de VFP les conductes delictives fora del domicili i la pressió del grup d'iguals, sinó que hi ha dues noves realitats que s'han d'atendre en la VFP: els joves sense grup i els agressors entre el grup d'iguals.

2.2.2. Escoles i centres formatius

Les escoles i els centres formatius durant el confinament es van adaptar a la situació digitalitzant els processos d'aprenentatge. Per aquest motiu la figura de control i supervisió de les tasques i compliment educatiu va passar dels professors als progenitors (Camargo i Rivera, 2021), els quals alhora també havien de continuar exercint les seves responsabilitats laborals, cosa que es va convertir en un estressor familiar i una font de conflicte (Quiñones, 2021), ja que la necessitat de control en l'esfera formativa empitjorava la relació filioparental (Ezpeleta *et al*., 2020). Anteriorment, l'absentisme i el fracàs escolar eren factors explicatius en la creació de la VFP, i durant el confinament s'evidencia que les dificultats educatives, així com algun problema de salut mental lligat a l'atenció i concentració (Rengel i Calle, 2020; Pedeira, 2020), agreujades per la dificultat de suport en la formació (Cifuentes, 2020), també esdevenen noves variables d'influència en la creació i consolidació de la VFP. Unit a això, la dificultat de poder gestionar autònomament les tasques educatives a causa de la necessitat de suport i de reconeixement de les fites assolides influeix negativament en l'autoregulació comportamental i emocional, que extrapolaran en forma de malestar en les relacions familiars.

Estretament lligat a l'educació, s'ha evidenciat que el col·lectiu dels joves que ni estudien ni treballen (Royo *et al*., 2021) ha presentat taxes d'agressivitat molt altes cap als progenitors, tant abans com després del confinament, en comparació dels joves que treballaven o estudiaven. De manera que si anteriorment el fet d'estudiar o treballar es considerava un factor de protecció en l'autoregulació de la conducta preventiva de la VFP (Aroca *et al*., 2014), després del confinament s'ha de prestar especial atenció a aquest grup que ni estudia ni treballa, ja que presenten majors probabilitats de cronificar la VFP.

Concloent s'ha de mencionar que aquesta necessitat d'adaptació a una educació en línia exigia que les famílies tinguessin dispositius electrònics suficients perquè cada un dels menors pogués seguir els estudis de manera no presencial, fet que va pronunciar les desigualtats socioeconòmiques, que si en estudis anteriors de VFP no es considerava un factor incipient (Calvete *et al*., 2014; Aroca *et a*l., 2012), ara sí que s'hi considera (Cifuentes, 2020).

2.2.3. La resposta parental

Tots aquests factors que s'analitzen en la creació i consolidació de la VFP no s'han d'entendre desvinculats dels canvis que s'han generat en les dinà-

miques familiars i conseqüentment en les transformacions en les pràctiques educatives i en els rols parentals (Camargo i Rivera, 2021).

Durant el confinament les TIC van ser potenciadores de contextos relacionals i també educatius, i això va comportar nous reptes per a les famílies, que van haver de modificar la resposta parental que s'hi donava. La dificultat en la instauració de límits, control i supervisió parental en la utilització de les TIC a la llar (Abadías, 2020b) són les bases dels conflictes familiars que s'iniciaren o accentuaren durant el confinament. Anteriorment, els menors gaudien d'una pseudollibertat en l'ús de les TIC i la imposició del control parental ha generat situacions d'oposició i confrontació en el nucli familiar. Com a conseqüència, el sentiment de competència parental ha disminuït (Santos *et al*., 2020; Ávila *et al*., 2021), ja que els progenitors s'han vist desbordats enfront de l'aparició i increment de conductes desafiants, respostes hostils i comportaments inadequats dels joves, la qual cosa ha fet augmentar el malestar intrafamiliar (Royo *et al*., 2021). La seva resposta registrada ha estat la dificultat i renúncia a imposar-se i establir horaris i normes en l'ús de les TIC i això ha desembocat en un augment de pràctiques desorganitzades en la dinàmica familiar. L'estrès generat davant aquestes dificultats en la criança deriva en la modificació dels estils parentals i potencia els extrems educatius autoritaris i permissius (Ávila *et al*., 2021), que són els que tradicionalment han presentat major risc en la creació del cicle de la VFP. S'evidencia que els models educatius inconsistents van fer menys seguiment de l'ús de les TIC en el procés d'aprenentatge escolar dels fills per l'augment de la resposta hostil i agressiva dels fills (Santos *et al*., 2020), sense que hi hagués una regressió significativa a les relacions comunicatives funcionals després de la COVID-19 i s'afirma que això és un nou indicador en la creació de VFP.

Referent a l'estructura familiar, en investigacions anteriors s'evidenciava que la monoparentalitat femenina era un factor de risc en la creació de la VFP (Aroca *et al*., 2014; Agustina i Romero, 2013; Lozano *et al*., 2013; Martínez *et al*., 2015; López, 2006), per la confluència de rols en aquesta figura amb relació a la criança i educació dels fills (Pedeira, 2020; Royo *et al*., 2021). Durant el confinament es veu influïda per l'augment de responsabilitats domèstiques, familiars i també educatives (Ezpeleta *et al*., 2020; Santos *et al*., 2020), en què l'estrès i malestar influïa negativament en la criança dels fills (Yaguana *et al*., 2021). Així mateix, una conseqüència que ha sorgit derivada de la convivència en el nucli matern ha estat un augment de resposta violenta cap al progenitor masculí, a causa de l'alienació parental cap a la figura femenina (Arrospide, 2022).

La dificultat per mantenir un entorn familiar positiu durant el confinament, els estressors i les conseqüències socials en els joves ha augmentat el risc de VFP (Santos *et al*., 2020). Es constata un increment de males respostes, insults i agressions cap als progenitors durant el confinament (Royo *et al*., 2021) i la seva permanència concretada en violència psicològica postpandèmica. De manera que la modificació en la resposta parental davant les situacions que es van viure durant el confinament, juntament amb la multicausalitat de factors exposats, ha

de ser considerada com una variable en l'atenció de la VFP en l'actualitat, ja que consolidarà en alt grau l'aparició de VFP física en el futur pròxim.

Així mateix, aquesta falta de control enfront de l'ús de les TIC, per evitar enfrontaments i per la percepció de pocs riscos atribuïts, exposa els menors a múltiples amenaces digitals, com la ciberseducció de menors (Abadías, 2020a), l'oversharing, l'accés a continguts pornogràfics (Echeburúa i De Corral, 2010), la influència dels influenciadors (Santos et al., 2020) i l'exposició intensa a la violència estructural reproduïda pels mitjans de comunicació de masses (Rengel i Calle, 2020). Tot plegat incideix en l'aparició de malestar i conductes agressives i fa augmentar les possibilitats tradicionals investigades en els factors contextuals de la VFP.

2.3. El canvi comportamental i l'addicció

Els factors tradicionals exposaven que el consum de substàncies tòxiques no era en si un generador de la VFP, però sí que incidia negativament en la comunicació i relació familiar i consegüentment es correlacionava amb la VFP (Noh *et al*., 2020), ja que augmentava directament la probabilitat d'agressió econòmica i psicològica cap als progenitors.

Durant el confinament els menors que tenien una addicció a alguna substància van incrementar les seves conductes explosives i va augmentar exponencialment sobretot la violència física cap als pares per l'abstinència (Abadías, 2020b), o bé pel consum de substàncies en el domicili. L'afectació en les dinàmiques familiars s'ha vist influïda per l'obligació d'aïllament i la dificultat per obtenir i consumir drogues durant el confinament (Noh *et al*., 2020), nous factors d'atenció que es veuen estretament relacionats amb la resposta parental que s'hi ha donat i la relació amb el cicle de la VFP. Així mateix, molts d'aquests joves han redirigit la seva addicció cap a les TIC (Santos *et al*., 2021) per intentar pal·liar els sentiments insatisfactoris generats per l'abstinència i això s'ha manifestat en l'augment de casos de ciberassetjament durant el confinament (Junco *et al*., 2022) i en un augment de casos d'assetjament escolar en el postconfinament.

A més, l'hiperconsum de les TIC, exacerbat durant el confinament per l'obligat ús en la formació i comunicació fora de la llar, així com la interactivitat per passar el temps, va produir que se'n fes un ús excessiu i inadequat per part de molts joves. La interactivitat sense necessitat de contacte a causa de l'aïllament va consolidar conductes d'addició sense substància, tant si aquestes s'havien iniciat abans (Rengel i Calle, 2020) de la pandèmia, com si s'havien establert durant aquesta, amb la finalitat de reduir els sentiments negatius personals (Echeburúa i De Corral, 2010) o situacionals. L'addicció a les TIC és doncs una nova variable d'atenció en l'aparició de la VFP, ja que provoca un seguit de canvis comportamentals que altern els hàbits i les rutines de les persones, relega a un segon pla activitats que anteriorment eren satisfactòries i també les obligacions, i fa augmentar el malestar familiar i la dificultat en la instauració de límits en l'ús, cosa que inicia el cicle de la VFP. Així mateix, s'han de mencionar conseqüències negati-

ves, com el sentiment de pèrdua de control, l'augment de la irritabilitat, la disminució en el rendiment educatiu i la influència tant sobre la capacitat d'autocontrol personal, com en la salut mental i alhora en les relacions familiars (Santos *et al*., 2021). També s'ha de tenir en compte que l'abús de les TIC implica un sedentarisme i una disminució d'exercici físic (Pedeira, 2020; Echeburúa i De Corral, 2010) i s'ha manifestat en un increment de l'obesitat infantil i dels trastorns de la conducta alimentària, la qual cosa influeix en la consolidació positiva de l'autoconcepte i l'autoestima (Rengel i Calle, 2020), desenvolupa malestar psicològic i fa augmentar el risc que siguin noves variables en la manifestació de la VFP.

2.4. Presenciar situacions i relacions disfuncionals a la llar

És per si mateix un factor de risc en l'aparició i creació de conductes de VFP (Royo *et al*., 2021) ser víctima o presenciar qualsevol classe de maltractament, conducta agressiva o desviada (Noh *et al*., 2020) en el nucli familiar. Ens trobam que durant el confinament hi va haver un augment de tensions intrafamiliars agreujades per la convivència, produïdes per les dificultats de readaptació dels rols familiars (Yaguana *et al*., 2021), en què la relació disfuncional amb els joves influïa negativament en la relació de parella i feia augmentar les discussions de parella (Ezpeleta *et al*., 2020). Així, es generaven tensions que s'agreujaven progressivament i donaven pas a majors probabilitats d'aparició de violència domèstica i de gènere, sobretot en els nuclis de convivència en què preexistien factors de risc previs (Arrospide, 2022).

Les múltiples formes de maltractament infantil i també l'exposició directa a l'agressivitat i la violència en l'entorn familiar durant el confinament (Rengel i Calle, 2020; Yaguana *et al*., 2021) han esdevingut variables d'incidència en la creació de la VFP (San Juan i Vozmediano, 201; Jofre, 2021) pel dany psicològic i emocional, que es traduirà en l'aparició d'agressivitat o l'acceptació de la violència com a mètode de resolució de conflictes (Papalia i Martorell, 2017). Si en l'atenció factorial de consolidació de la VFP (Pereira i Bertino, 2009; Calvete *et al*., 2011) s'entenia que els menors havien interioritzat la violència com un mecanisme de defensa o bé com una eina per solucionar els desacords, i una expressió del malestar en forma d'hostilitat cap als altres membres, l'exposició perllongada a aquestes situacions agressives en el si de la família ho ha agreujat.

L'aïllament relacional i la dificultat d'accés a serveis d'atenció especialitzats (Royo, 2021) han reforçat el secretisme familiar (Abadías, 2020b; Santos et al., 2020) i han fet augmentar els sentiments d'indefensió, ja que el malestar familiar ha situat les víctimes de la violència domèstica en una situació més vulnerable i aïllada.

3. La situació actual de la VFP

Per poder entendre la realitat de la VFP, s'han d'analitzar quantitativament les dades, que ens ajudaran a comprendre quina és la incidència poblacional, i quins canvis es presenten temporalment en el període comprès

entre abans del confinament i després del confinament.

En primer lloc, és necessari mencionar breument com afecta l'iceberg de la delinqüència (Garrido *et al*., 2001), ja que les dades tractades en la VFP es basen en les denúncies interposades pels progenitors cap als menors, però aquesta no n'és la realitat, només en són les xifres oficials. Existeix una delinqüència oculta que només pot ser estimada, en la qual s'inclou la VFP, ja que molts progenitors no atribueixen prou importància a aquests comportaments i els justifiquen pel fet de ser un esdeveniment esporàdic, o fins i tot per la no comprensió de tipologies com l'econòmica o la psicològica. A més, durant el període de confinament es va potenciar l'hermetisme i secretisme familiar, a causa de la dificultat per sol·licitar ajuda i acudir a serveis i recursos especialitzats, cosa que va fer augmentar la «xifra negra» (Abadías, 2020b).

En segon lloc, atenent breument al marc legislatiu, cal recordar que la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors (d'ara endavant LORPM) (BOE núm. 11 de 13/01/2000), va concretar les bases d'intervenció de la justícia juvenil a la nova realitat social. La violència intrafamiliar ascendent es veu recollida per aquest marc legal, que comprèn com a menors infractors els joves majors de catorze anys fins als divuit, amb la finalitat d'exigir les responsabilitats legals en relació amb la comissió de delictes. Així mateix, exposa en l'article 3 que als menors de catorze no se'ls pot exigir responsabilitat legal per l'actual llei, sinó que el tractament legal se centrarà en les bases de protecció de menors, concretament en la Llei 9/2019, de 19 de febrer, de l'atenció i els drets de la infància i l'adolescència de les Illes Balears (BOIB núm. 26 de 28/02/2019), amb la finalitat de la comprovació de factors de desemparament.

Per això, atenent a les dades que s'exposen per quantificar la incidència real, no només es presenten les dades registrades del Servei de Justícia Juvenil concretades en la participació en el programa de VFP del Govern de les Illes Balears, sinó que també es presenten les derivacions de Fiscalia al Servei de Protecció en els casos de menors de 14 anys i concretament els que presentaven VFP.

El següent gràfic permet l'anàlisi i comparació de casos dels dos sistemes (*Bolletí Oficial de l'Estat*, 2019) que donen atenció a la VFP, i dels quals podem concloure el següent:

L'any posterior a l'aparició de la COVID-19, hi ha un augment de casos en edats primerenques, com ja indicaven diverses investigacions (Pérez i Pereira, 2006; Pereira i Bertino, 2009).

Gràfic 1: Comparativa de les dades enregistrades de VFP

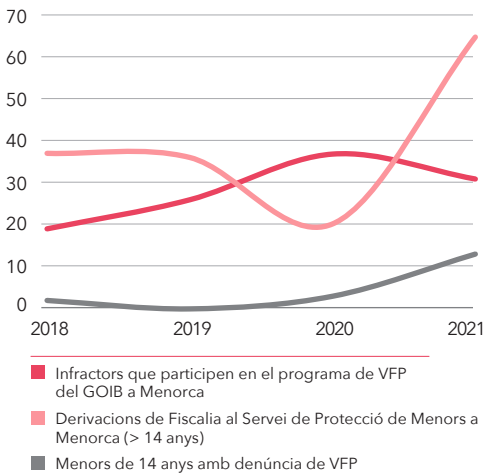

Així mateix, durant el confinament hi ha una disminució de casos detectats, a causa de l'aïllament i la falta de contactes amb institucions potencials de detecció de conductes antisocials com són l'escola, els Serveis Socials, el servei de salut, entre altres que permeten el treball socioeducatiu i de reinserció precoç. De manera que durant el confinament es va enfortir el secretisme familiar i va créixer la percepció i el sentiment d'incapacitat parental per fer front autònomament als conflictes familiars, la qual cosa va generar que s'instauressin les relacions disfuncionals i es cronifiqués i instaurés la VFP. L'any posterior al confinament s'evidencia un augment de casos enregistrats de menors de 14 anys, que com s'ha explicat en el desglossament de factors i noves variables havien iniciat la VFP durant el confinament, però que no han estat denunciats fins que les situacions no han esdevingut més violentes, explosives i insostenibles, en estreta relació amb l'iceberg de la delinqüència.

Per tot això, es reafirma la necessitat d'atenció i intervenció socioeducativa en la família davant els primers indicadors de VFP en el col·lectiu de preadolescents, amb la finalitat d'oferir un tractament preventiu i efectiu en el moment que s'hi reconeixen les primeres manifestacions de VFP a la llar.

4. Proposta i aplicació d'un protocol d'activació

Per tot el que s'ha exposat s'evidencia la necessitat creixent i explícita d'aplicar el protocol d'activació (d'ara endavant PA) titulat «Sweet home: retrobant la família» en matèria de VFP. Aquest PA està en l'actualitat creat i desenvolupat i està a l'espera del suport institucional per poder ser implementat, amb la finalitat de reduir els costos i augmentar l'eficàcia en l'atenció de la VFP a Menorca. El PA està pensat per realitzar-ne la primera implementació a Menorca, ja que estudiat aquest territori es constata que hi ha una gran escassesa d'atenció en l'esmentada problemàtica, concretada en l'absència d'un protocol que treballi des d'una perspectiva de detecció precoç de manera comunitària i interinstitucional amb tots els agents socials implicats.

Aquest PA es basa en l'anàlisi constatada dels factors de risc característics interns, externs i contextuals de menors i famílies que expliquen la nova VFP i els canvis que s'han generat després de la pandèmia de la COVID-19, i completa el tractament tradicional centrant-se en la detecció de conductes abusives a la llar des d'una perspectiva multidimensional. És per aquest motiu que el PA necessari per intervenir eficaçment s'ha centrat en la delimitació de les àrees vitals per a la detecció precoç de la VFP, ja que aquesta sembla ser l'única estratègia possible per atendre de manera global els indicadors reals i actuals d'aquesta problemàtica.

La finalitat principal del PA en VFP se centra en el fet que a diferència de programes d'intervenció i conscienciació en el territori espanyol, no hi ha constància de cap PA que sigui de detecció, que és el principal element que permetria el reconeixement real dels casos que presenten indicis d'inici de VFP. Alhora les característiques de la mateixa illa de Menorca, caracteritzada pel secretisme familiar, la influència que presenten els prejudicis socials en

aquest territori i la falta de conscienciació i visibilització, són la base que perpetua que aquesta violència sigui ocultada, com s'ha evidenciat en les dades registrades, i que els progenitors esperin que la situació sigui molt greu per denunciar-ho i cercar ajuda. Per tots aquests motius s'ha proposat que aquest territori fos l'elegit a l'hora de realitzar una detecció de la problemàtica de caire indirecte, mitjançant la interconnexió d'entitats i organismes. Així mateix, la proximitat geogràfica de les institucions permet la interconnexió de manera eficaç, mentre que en una gran ciutat aquesta xarxa multiinstitucional no permetria establir la detecció de manera tan organitzada i empobriria el PA.

En conclusió, la necessitat d'atenció a totes les variables que expliquen i influeixen en la perpetuació de la VFP és la base que permet guiar la detecció i la intervenció i reduir-ne les conseqüències negatives, d'acord amb l'equitat intergeneracional que se'n deriva, i apodera i beneficia tota la societat. Únicament d'aquesta manera es podrà evolucionar i adequar una problemàtica oculta en el model de benestar en el qual ens emmarcam i enriquir i beneficiar la societat completament sota la premissa de gens de tolerància enfront de la violència.

5. Conclusions

Són múltiples els canvis i transformacions sociorelacionals i psicoemocionals que ha sofert el col·lectiu infantojuvenil durant el període de confinament, que s'han manifestat en el si de la família i han començat a instaurar nous indicadors d'inici de VFP. Per aquest motiu, és necessari que en la bibliografia tradicional d'atenció a la VFP es facin les corresponents modificacions i aportacions extretes dels estudis i investigacions postpandèmics, ja que únicament així es farà una aproximació real i holística al fenomen.

Establertes les noves variables d'influència en l'aparició de la VFP, com són l'hiperconsum de les TIC, els canvis en els processos de socialització, les transformacions en les dinàmiques familiars a causa de l'augment de malestar i els canvis en l'addicció, és necessari readaptar la intervenció i atenció als menors i a les famílies que sofreixen VFP i adequar-la a la nova realitat social.

Únicament amb l'aplicació d'un PA en VFP es podrà fer una atenció holística a la problemàtica tant en l'àmbit primari, com secundari o terciari, amb la finalitat de reduir els costos que se'n deriven en l'actualitat. Així mateix, l'atenció a les noves condicions postpandèmiques permetrà modificar l'actuació que en l'actualitat s'hi fa, minimitzar-ne els efectes i les conseqüències en el col·lectiu infantojuvenil i evitar la cronificació d'episodis incipients en l'actualitat. Si no s'hi fa un tractament adequat a les noves característiques de creació de la VFP ens trobarem en un període breu de temps –ja que les dades ens ho comencen a manifestar– amb un augment considerable de casos de VFP en edats primerenques.

En resum, les conseqüències sociorelacionals derivades de les noves realitats postpandèmiques són els escenaris en què en l'actualitat ens hem de centrar a l'hora d'intervenir per reduir l'inici, la cronificació i l'agreujament de la VFP.

6. Referències bibliogràfiques

- Abadías, A. (2020a). El peligro de la sobreexposición de los menores a internet frente al child grooming en tiempos del covid-19 (1). *La ley penal: revista de derecho penal, procesal y penitenciario* (144), 4.

- Abadías, A. (2020b). La violencia filio-parental en los tiempos de la COVID-19: entre la patología del amor y la pandemia. *La ley penal: revista de derecho penal, procesal y penitenciario* (146), 3.

- Agustina, J.R., Abadías, A. (2019). ¿Hijos tiranos o padres indolentes? Claves ante la violencia filio-parental. *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*.

- Agustina, J.R., Romero, F. (2013). Análisis criminológico de la violencia filio-parental. *Revista de derecho penal y criminología* (9), 225-266.

- Alonso, J.M., Castellanos, J.L. (2006). Por un enfoque integral de la violencia familiar. *Psychosocial intervention*, *15*(3), 253-274.

- Aroca, C. (2013). La violencia de hijos adolescentes contra sus progenitores. *Revista sobre la infancia y la adolescencia* (5), 12-30.

- Aroca, C., Bellver, M.D.C., Alba, J.L. (2012). La teoría del aprendizaje social como modelo explicativo de la violencia filio-parental. *Revista complutense de educación*.

- Aroca, C., Lorenzo, M., Miró, C. (2014). La violencia filio-parental: un análisis de sus claves. *Anales de Psicología/Annals of Psychology*, *30*(1), 157-170.

- Arrospide, J. (2022). Dinámicas de resistencia y rechazo filio-parental, violencia filio-parental y COVID-19. A A. Abadias (Coord.) Violencia filio-parental entre la patología del amor y la pandemia (pp. 125-150). JM Bosch Editor.

- Ávila, J.H., Álvarez, E., Rambal, L.I., Vargas, L. (2021). Importancia de los estilos de socialización parental en los roles del acoso entre pares. *Interdisciplinaria*, *38*(1), 203-216.

- Bailín, C., Tobeña, R., Sarasa, M.D. (2007). Menores que agreden a sus padres: resultados de la revisión bibliográfica. *Revista de psicología general y aplicada: Revista de la Federación Española de Asociaciones de Psicología*, *60*(1), 135-148.

- Bárez, N.B., Fernández, S. (2007). Repercusiones forenses del daño en el córtex prefrontal ventromedial: relevancia de la toma de decisiones. *Psicopatología Clínica Legal y Forense*, *7*(1), 127-145

- Barroso, O. (2014). El apego adulto: la relación de los estilos de apego desarrollados en la infancia en la elección y las dinámicas de pareja». *Revista digital de medicina psicosomática y psicoterapia*, *4*(1), 1-25.

- Boletín Oficial del Estado (2000). Ley Orgánica de Responsabilidad Penal de los Menores, 5/2000, de 12 de enero.
- Boletín Oficial del Estado (2019). Ley de la atención y los derechos de la infancia y adolescencia de las Illes Balears.
- Broche, Y., Fernández, E., Reyes, D.A. (2021). Consecuencias psicológicas de la cuarentena y el aislamiento social durante la pandemia de COVID-19. *Revista Cubana de Salud Pública*, *46*, e2488.
- Caib (2022). *Memòries de la Conselleria d'Afers Socials i Esports*.
- Calvete, E., Gámez-Guadix, M., Orue, I. (2014). Características familiares asociadas a violencia filio-parental en adolescentes. *Anales de psicología*, *30*(3), 1176-1182.
- Calvete, E., Orue, I., Sampedro, R. (2011). Violencia filio-parental en la adolescencia: características ambientales y personales. *Infancia y aprendizaje*, *34*(3), 349-363.
- Camargo, F.Y., Rivera, D.L. (2021). Violencias filioparentales en tiempos de Covid-19: Las presiones familiares, la escuela y la crianza. *Geoconexões online*, 81-89.
- Chorres, A., Jiménez, Y.A., Paola, Y. (2020). *Evidencia de los procesos psicométricos de la escala de evaluación de la cohesión y adaptabilidad familiar (FACES IV) en estudiantes de las universidades de la ciudad de Piura*.
- Cifuentes, J. (2020). Consecuencias en los niños del cierre de escuelas por Covid-19: El papel del gobierno, profesores y padres». *Revista internacional de educación para la justicia social*, *9*(3), 1-12.
- Centro de Investigaciones Sociológicas (2022). *Encuesta sobre la salud mental de los/las españoles/as durante la pandemia de la COVID-19*.
- Cottrell, B. (2001). *Parent abuse: The abuse of parents by their teenage children*.
- Cottrell, B., Monk P. (2004). Adolescent to parent abuse: A qualitative overview of common themes. *Journal of Family Issues*, 25, 1072-1095.
- Echeburúa, E. (2004). *Superar un trauma: el tratamiento de las víctimas de sucesos violentos*. Pirámide.
- Echeburúa, E., De Corral, P. (2010). Adicción a las nuevas tecnologías y a las redes sociales en jóvenes: un nuevo reto. *Adicciones*, *22*(2), 91-95.
- El Homrani, M., Ávalos, I., Báez, D. E. (2017). *Respuestas e intervenciones educativas en una sociedad diversa*. Comares.
- Espada, J. P., Orgilés, M., Piqueras, J. A., Morales, A. (2020). Las buenas prácticas en la atención psicológica infanto-juvenil ante el COVID-19. *Clínica y salud*, *31*(2), 109-113.

- Ezpeleta, L., Navarro, J. B., de la Osa, N., Trepat, E., Penelo, E. (2020). «Life conditions during COVID-19 lockdown and mental health in Spanish adolescents». *International journal of environmental research and public health*, *17*(19), 7327.

- Gámez, M., Calvete, E. (2012). Violencia filioparental y su asociación con la exposición a la violencia marital y la agresión de padres a hijos. *Psicothema*.

- García, L., de la Fuente-Tomás, L., García, M.P., Sáiz, P.A., Mova, C., Dal Santo, F., González, L., Bobes, M.T., Vallueña, M., Álvarez, C., Velasco, Á., Martínez, C., García, A., Bascarán, M.T., Portilla, A., Rodríguez, J., Seijo, E., Zurrón, P., Suárez, M., Paredes, Á., Fernández, C., Casaprima, S., Menéndez, I., Jiménez, L., Paniagua, G., Abad, I., Pedrosa, C., Riera, L., Marina, P., Fonseca, E., Bobes, J. (2020). Early psychological impact of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) pandemic and lockdown in a large Spanish sample. *Journal of global health*, *10*(2).

- Garrido, V. (2009). *Mientras vivas en casa*. Barcelona: Versátil.

- Garrido, V. J., Stangeland, P., Redondo, S. (2001). *Principios de criminología*. Tirant lo Blanch.

- Ghosh, R., Dubey, M. J., Chatterjee, S., Dubey, S. (2020). Impact of COVID-19 on children: special focus on the psychosocial aspect. *Minerva pediatrica*, *72*(3), 226-235.

- Goleman, S. (1996). *Inteligencia emocional*. Barcelona: Kairós.

- González, M., García-Vera, M., Graña, J., Morán, N., Gesteira, C., Fernández, I., Moreno, N., Zapardiel, A. (2013). Programa de tratamiento educativo y terapéutico por maltrato familiar ascendente. *Agencia de la Comunidad de Madrid para la Reeducación y Reinserción del Menor Infractor*.

- Hernández, J., López, A. (2001). *La familia ante el cambio social*. Valencia: Nau Llibres.

- Ibabe, I., Jaureguizar, J. (2011). ¿Hasta qué punto la violencia filio-parental es bidireccional?. *Anales de Psicología/Annals of Psychology*, *27*(2), 265-277.

- Ibabe, I., Jaureguizar, J., Díaz, O. (2007). *Violencia filio-parental. Conductas violentas de jóvenes hacia sus padres*. Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco.

- Instituto Nacional de Estadística (2019). *Encuesta sobre equipamiento y uso de Tecnologías de la Información y Comunicación en los hogares*.

- Jofre, S.C. (2021). *Los factores que inciden en la intensidad del trauma psicológico en la violencia filio-parental*. Universidad Pontifica Comillas, Grado en Criminología, Madrid.

- Junco, M., Cantón, D. (2022). La relación entre la violencia filio-parental y estrés en adolescentes y

cyberbullying. A I. Loinaz, J. Sanmarco, V. Marcos (Eds.) XIV Congreso (Inter)Nacional de Psicologia Jurídica y Forense. Libro de Actas. Sociedad Española de Psicología Jurídica y Forense.

- Laurent, A., Derry, A. (1999). Violence of French adolescents toward their parents: characteristics and contexts. *Journal of adolescent health*, *25*(1), 21-26.

- Liu, J.J., Bao, Y., Huang, X., Shi, J., Lu, L. (2020). Mental health considerations for children quarantined because of COVID-19. *The Lancet Child i Adolescent Health*, *4*(5), 347-349.

- López, A. (2006). La familia como respuesta a las demandas de individualización: ambivalencias y contradicciones. *Papers: revista de sociologia*, 263-284.

- Lozano, S., Estévez, E., Carballo, J.L. (2013). Factores individuales y familiares de riesgo en casos de violencia filio-parental. *Documentos de trabajo social: Revista de trabajo y acción social*, (52), 239-254.

- Martínez, M.L., Estévez, E., Jiménez, T.I., Velilla, C. (2015). Violencia filio-parental: principales características, factores de riesgo y claves para la intervención. *Papeles del psicólogo*, *36*(3), 216-223.

- Marquina, R., Jaramillo, L. (2021). *El COVID-19: Cuarentena y su impacto psicológico en la Población*. SciELO Preprints, 1-13. https://doi.org/10.1590/SciELOPreprints.452

- Millet, E. (2018). *Hiper-niños: ¿hijos perfectos o hipo-hijos?* Barcelona: Plataforma.

- Muñoz, M. T. (2017). ¿Qué hacer con los hijos? Violencia, parentalidad y parentificación. *Pensamiento Psicoanalítico*, (1), 58-64.

- Nieto, C. (2012). *Perfil de los menores en conflicto con la ley*.

- Noh, P.M., Ahumada, J.G., Valdez, C., Gámez, M.E., López, M.A. (2020). Violencia filioparental y su relación con el consumo de drogas en adolescentes: una revisión sistemática. *Revista inteRnacional de investigación en adicciones*, *6*(1), 34-44.

- Observatorio de la Juventud en España (2022). *Informe de la Juventud en España 2020*. Instituto de la Juventud (INJUVE), Madrid.

- Papalia, D., Martorell, G. (2017). *Desarrollo humano.* 13a ed. México: McGraw Hill.

- Pedeira, J.L. (2020). Salud mental y COVID-19 en infancia y adolescencia: visión desde la psicopatología y la salud pública. *Revista española de salud pública*, (94), 23.

- Pereira, R., Bertino, L. (2009). Una comprensión ecológica de la violencia filio-parental. *Violencia familiar*, 226.

- Pérez, T., Pereira, R. (2006). Violencia filio-parental: revisión de la bibliografía. *Revista Mosaico*, (36), 10-17.

- Quiñones, Y.Y. (2021). *Estilos de crianza y agresividad en adolescentes de una institución educativa pública, en contexto de pandemia, Lima 2021*.

- Rengel, M.Y., Calle, I.I. (2020). Impacto psicológico de la pandemia del COVID 19 en niños. *Revista de Investigación Psicológica*, (ESPECIAL), 75-85.

- Romero, F., Melero, A., Cánovas, C., Antolín, M. (2007). *Violència dels joves en la família*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (Justícia i Societat; 28).

- Royo, J., Masana, A., Busquets, I., Feliu, M.À., Baliarda, C., Ivern, J., Vilella, E., Muntané, G. (2021). Percepciones parentales de incremento de violencia filioparental de los adolescentes españoles durante el confinamiento por COVID19. *Revista española de salud pública*, (95), 100.

- San Juan, C., Vozmediano, L. (2018). *Psicología criminal*. Madrid: Editorial Síntesis.

- Sánchez, I.M. (2021). Impacto psicológico de la COVID-19 en niños y adolescentes. *Medisan*, *25*(1), 123-141.

- Sanmartín, J. (2000). *La violencia y sus claves.* Barcelona: Ariel

- Sanmartín, J. (2004). *El laberint de la violència. Causes, tipus i efectes*. Barcelona: Ariel.

- Santos, M.J., Leiva, J.J., Alcalá del Olmo, M.J. (2020). La violencia filio-parental desde una perspectiva pedagógica inclusiva: implicaciones en la educación familiar y escolar. *Revista de Educación Inclusiva*, *13*(2), 22-39.

- Santos, M.J., Matas, A., Alcalá del Olmo, M.J., Leiva, J.J. (2021). Perfiles de estudiantes y violencia filioparental: una identificación a través del análisis jerárquico lineal. *Revista Prisma Social*, (33), 261-288.

- Suárez, B. (2012). Violencia filio-parental: Aproximación a un fenómeno emergente. *Revista de humanidades y ciencias sociales*, (11), 73-107.

- Terán, J.D., Bravo, L.S. (2020). Diagnóstico psicopatológico en mujeres expuestas a violencia intrafamiliar durante la pandemia. *Dominio de las Ciencias*, *6*(4), 1399-1408.

- UNICEF, C. (2020). Psychosocial support for children during COVID-19. *Child Line India Foundation, 2â*, *5*.

- Yaguana, Y.V., Calvopiña, L.Z., Espín, M.L., Romer, J.P. (2021). Impacto psicológico de la Covid-19 en niños y su entorno familiar. *RECIMUNDO*, *5*(4), 323-331.

Estudi sobre l'impacte de les xarxes socials en les relacions interpersonals d'adolescents i joves

SANDRA SEDANO COLOM
MÒNICA GELABERT BOTELLA
LLUÍS BALLESTER BRAGE

Sandra Sedano Colom

Palma, 1973. Llicenciada en Psicopedagogia, Experta Universitària en Estudis de Gènere i la seva Aplicació als Àmbits Socials i Especialista Universitària en Coeducació. És cap del Servei d'Igualtat de l'Ajuntament de Calvià i professora associada de la UIB. Ha estat responsable del Servei de Joventut de l'Ajuntament de Calvià (2007-2014) i corresponsable tècnica de l'*Estudi sobre els coneixements i la percepció sobre l'educació afectiva i sexual i de prevenció de les violències masclistes al municipi de Calvià*.

Mònica Gelabert Botella

Palma, 1989. Diplomada en Treball Social i Experta Universitària en Intervenció Social en Situacions de Tracta de Persones i Prostitució. És coordinadora de la Mesa de Violències Masclistes de Calvià i la Mesa d'Atenció a Dones Prostituides de Calvià (MAPCAL). Ha estat membre de l'equip investigador de l'*Estudi sobre els coneixements i la percepció sobre l'educació afectiva i sexual i de prevenció de les violències masclistes al municipi de Calvià*.

Lluís Ballester Brage

Santiago de Compostela, 1960. Doctor en Sociologia (UAB) i en Filosofia (UIB) i diplomat en Treball Social (UIB). Actualment, és investigador col·laborador del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques i president del Instituto Galego de Xestión para o 3o Sector (IGAXES). Ha estat professor de Mètodes d'Investigació a la Universitat de les Illes Balears fins al 2020 i director de la Unitat de Planificació i Estudis del Consell de Mallorca, de l'Institut de Ciències de l'Educació de la UIB i de l'Agència de Qualitat Universitària de les Illes Balears. Ha fet feina en programes socioeducatius per a joves, justícia juvenil i serveis socials comunitaris. En el context de l'anàlisi de les relacions interpersonals, desenvolupa des del 2013 una investigació sobre nova pornografia en línia. Les seves publicacions es poden trobar en *Researchgate*.

Resum

L'Ajuntament de Calvià està elaborant un estudi sobre les xarxes socials i l'impacte social que tenen en les relacions interpersonals d'adolescents i joves del municipi (12-18 anys), amb l'objectiu d'entendre com influeixen en les percepcions, les actituds i les conductes de socialització del jovent calvianer. L'estudi es desenvolupa en dues fases. En la primera (2021), s'analitza quines xarxes fan servir els i les adolescents de Calvià, com i per a què, i s'examinen amb profunditat les característiques de les més utilitzades i l'impacte que tenen en el jovent de Calvià. En la segona fase (2022), s'analitzaran els nivells de consum problemàtic i s'estudiaran rigorosament les opinions i els discursos mitjançant grups de discussió i jornades amb persones expertes i professionals.

Paraules clau: Xarxes socials / Ús problemàtic / Impacte / Identitat

Resumen

El Ajuntament de Calvià está elaborando un estudio sobre las redes sociales y el impacto social que tienen en las relaciones interpersonales de adolescentes y jóvenes del municipio (12-18 años), con el objetivo de entender cómo influyen en las percepciones, actitudes y conductas de socialización de la juventud calvianera. El estudio se desarrolla en dos fases. En la primera (2021), se analiza qué redes usan los y las adolescentes de Calvià, cómo y para qué, y se examinan en profundidad las características de las más utilizadas y el impacto que tienen en la juventud de Calvià. En la segunda fase (2022), se analizarán los niveles de consumo problemático y se estudiarán rigurosamente las opiniones y los discursos mediante grupos de discusión y jornadas con personas expertas y profesionales.

Palabras clave: Redes sociales / Uso problemático / Impacto / Identidad

1. Fonamentació teòrica

En els darrers anys, especialment a partir del 2020, pel confinament i la pandèmia a causa de la COVID-19, ens hem fet molt més conscients de la relació que mantenim amb la cultura de pantalles, especialment del que representen les xarxes socials.

En moments d'aïllament físic, s'ha pogut mantenir la connexió rebent i enviant missatges constantment en àmplies xarxes de persones i des de qualsevol lloc del món. Per a l'adolescència, l'impacte d'aquest període d'aïllament, en una etapa de la vida orientada a experimentar les relacions amb iguals de tot tipus, i a intercanviar opinions, estils de vida, imatge, consum cultural, emocions i sexe, entre d'altres, només s'ha moderat parcialment gràcies als contactes que han mantingut per internet.

En el cas de Calvià, la realitat observada mitjançant l'estudi elaborat el 2020 sobre les relacions emocionals, afectives i sexuals va permetre tenir coneixement d'una part fonamental de la identitat: les relacions. Justament, el sentit d'aquest estudi és saber les relacions que s'estableixen en l'àmbit virtual mitjançant les xarxes socials.

1.1. Com definir les xarxes socials?

L'ús de les xarxes socials en la societat actual (Facebook, Twitter, Instagram, YouTube, WhatsApp o TikTok) és omnipresent. L'arribada de les tecnologies de la comunicació als mòbils, la generalització de l'accés a connexions Wi-Fi, juntament amb altres tendències i nocions d'unificació, com la convergència dels mitjans i els continguts digitals, permeten a les persones usuàries integrar aquestes xarxes en la seva vida quotidiana (Mady i Baadel, 2020).

1.2. Però de què parlam quan deim «xarxes socials»?

Les característiques principals de les xarxes socials comporten una certa consideració de comunitat amb la creació de xarxes de persones usuàries que interactuen, dialoguen i aporten comunicació i coneixement. L'aprofitament de les necessitats de relació i l'aportació de reconeixement es basen en funcionalitats, rituals i pràctiques que s'instauren amb facilitat i estructuren bona part del temps de la vida quotidiana de les persones adolescents (Campos, 2013). L'arribada d'internet i, conseqüentment, de les xarxes socials enfocades des d'aquesta perspectiva ha canviat les condicions tradicionals a l'hora de construir la identitat. Entre altres impactes, es redueix la rellevància de la interacció física, compensada amb l'augment, de manera considerable, de la interacció no presencial, és a dir, amb la dimensió virtual de les relacions.

1.3. Tipus de xarxes socials. Principals xarxes utilitzades per adolescents i joves

Les xarxes socials es poden classificar en dos tipus segons la funcionalitat i els objectius. Per una part, hi ha les anomenades *xarxes horitzontals* o *generalistes*, que són les més comunes i que tenen usos de tot tipus i interessos diversos. S'hi tracten temes generals, sense cap fi en particular.

Són, per exemple, Facebook, Twitter o Google+1. Per altra part, hi ha les *xarxes verticals*, en què, a diferència de les horitzontals, sí que ofereixen un objectiu concret i comú a totes les persones usuàries. LinkedIn en seria un exemple.

A més d'aquesta classificació, també es pot parlar de quatre tipus de xarxes:

- Xarxes socials genèriques: Són les més conegudes i les que tenen més persones usuàries, per exemple, Facebook, Twitter: S'hi han incorporat funcionalitats orientades a produir, distribuir i consumir vídeos, música i altres modalitats de comunicació properes a la cinematografia popular: En aquest darrer sector, el més dinàmic de totes les xarxes, han fet fortuna YouTube, Instagram i TikTok.

- Xarxes socials professionals: Són les que permeten que els membres es relacionin laboralment. Destaca la xarxa social Linkedin. Els i les adolescents no segueixen aquest tipus de xarxes, per motius evidents.

- Xarxes socials temàtiques: Es basen a connectar persones que comparteixen la mateixa activitat (consum de música en línia, per exemple) o que volen relacionar-se en comunitats tancades amb funcionalitats específiques (xarxes de contactes), com Flickr, Spotify, Tinder o Azar.

- Xarxes socials orientades a la comunicació: Es tracta de xarxes que capten l'interès de les persones usuàries mitjançant l'oferta de modalitats de comunicació múltiple: text, imatges, documents, videoconnexió, etc. En aquest tipus s'hi poden classificar WhatsApp, Telegram, Signal o Messenger.

De manera coherent amb els interessos que marquen el seu moment evolutiu, les i els adolescents sobretot se centren a entretenir-se, experimentar, socialitzar, i conèixer com són i com viuen els seus iguals i saber-ne les preferències i opinions.

Contra el que es pot pensar, les xarxes socials no són tan sols un àmbit d'incitació al consum, a la pèrdua de temps i a l'entreteniment improductiu, sinó que també són un àmbit en el qual s'adquireixen nous coneixements i es fa una socialització especialment significativa. A les xarxes socials, les i els adolescents poden trobar persones amb qui comparteixen interessos i aficions i crear un vincle virtual. A més, poden trobar ràpidament vídeos, publicacions, grups o pàgines sobre un tema específic; contactar amb persones rellevants d'un determinat àmbit que els poden orientar (disseny, roba, música, cinema, etc.), i tenir accés ràpid a tutorials, vídeos de diversos nivells d'utilitat, etc. (Peña-Ayala, 2019).

1.4. Aspectes positius i risc de les xarxes socials per a adolescents i joves

El ciberassetjament i la ciberviolència estan presents a totes les xarxes i de maneres molt diverses. L'explotació sexual d'infants i adolescents (ESIA) també es pot identificar a partir de xarxes que freqüenten les i els adolescents, això al marge que hi ha xarxes orientades a la producció

i distribució directa de pornografia, feta en molts de casos per menors d'edat, com ara OnlyFans.

Entre els darrers riscs identificats, hi ha el ciberseducció de menors (*grooming*), en què un abusador cerca un perfil de víctima normalment jove i s'aprofita de la seva ingenuïtat o innocència per guanyar-se'n la confiança –moltes vegades fent ús de perfils falsos– amb l'únic objectiu d'obligar-la a tenir conductes d'abús sexual.

Arab i Díaz (2015) assenyalen que aquest procés passa per diferents etapes:

1. Amistat. Moment en el qual l'abusador vol crear confiança amb la víctima fent-se passar per un altre jove, i intenta treure-li informació personal: residència, edat, centre educatiu…
2. Engany. L'abusador fingeix estar enamorat de la víctima per aconseguir que prengui imatges o faci vídeos de contingut sexual, inclús davant la càmera web.
3. Xantatge. La víctima se sent manipulada per l'abusador, el qual l'amenaça de fer públic el contingut sexual que anteriorment la víctima li ha enviat si no continua fent-li arribar imatges o vídeos de caire sexual.

Les característiques de les xarxes fan que un dels perills més rellevants per a les i els adolescents sigui la connexió en línia amb desconeguts, que es vincula a diversos riscs identificats (ciberseducció de menors, però també sèxting, ESIA, etc.).

El sèxting, a diferència de la ciberseducció de menors (*grooming*), es fa sense una manipulació tan directa, però condueix al mateix tipus de risc, és a dir, a mostrar contingut sexual. És una pràctica que consisteix a compartir imatges de caire sexual, personal o d'un altre tipus per mitjà de les xarxes socials. El risc és que les imatges siguin publicades i viralitzades sense permís. Així, la intimitat queda exposada a la mirada pública.

La ciberaddicció o conducta addictiva és un risc persistent entre els i les adolescents. Es pot definir com la pèrdua de control sobre la conducta de consum o sobre pràctiques concretes a les xarxes socials. Aquest conducta comporta l'aïllament, i la desatenció de les relacions socials, les activitats acadèmiques, les activitats recreatives, la salut i la higiene personal. Alguns indicadors de la ciberaddicció són els següents:

- Disminueix notablement el rendiment acadèmic perquè dediquen massa temps a estar connectats.
- Manifesten gran irritabilitat si algú els molesta quan estan connectats.
- Tenen estrès, ansietat o depressió quan no estan connectats a les xarxes.
- Deixen de reunir-se amb les amistats per passar temps connectats.
- Revisen constantment el mòbil per veure si ha arribat un missatge. Arriben a rebre vibracions fantasmes, és a dir, creuen que els ha arribat un missatge, però només són missatges imaginats.

Des d'una perspectiva cognitiva, emocional i conductual, es pot concloure que el mal ús de les xarxes

socials o l'ús problemàtic d'aquestes obstaculitza la formació de la pròpia identitat com a subjectes, ja que les i els adolescents no tenen les eines adequades per entendre el perill que impliquen determinades activitats a les xarxes socials. Les persones usuàries de les xarxes socials ja no són tan sols consumidores, sinó que també són convidades constantment a crear contingut, en forma d'imatges, opinions, recomanacions de consum per a altres persones, etc. Construeixen el seu perfil, fan que aquest pugui ser públic o privat, s'expressen amb comentaris, missatges o imatges que altra gent pot bloquejar o afegir en el seu mur, etc. La creació de contingut en línia a les xarxes significa per a moltes persones un mitjà per gestionar la identitat, l'estil de vida i les relacions socials.

2. Objectius i metodologia

L'estudi de l'impacte de les xarxes socials inclou dues etapes diferenciades: la primera es basa en una consulta central a l'alumnat adolescent de Calvià, i la segona, més llarga, es basa en consultes qualitatives fetes al llarg del primer semestre del 2022.

La consulta central a l'alumnat adolescent es du a terme amb una enquesta semiestructurada que inclou preguntes obertes i preguntes amb enfocament quantitatiu. Té com a objectiu general descriure i analitzar les xarxes socials utilitzades pels i les joves de Calvià, i comprovar com influeixen en les percepcions, les actituds i les conductes de socialització del jovent calvianer.

Els objectius específics són els següents:

1. Analitzar quines xarxes fan servir els i les adolescents de Calvià, i com i per a què les utilitzen.
2. Conèixer amb profunditat les característiques de les xarxes més usades.
3. Conèixer l'impacte de les xarxes socials en el jovent calvianer.

L'estudi s'ha fet d'acord amb un disseny que respon als criteris que hi ha a continuació:

1. Aconseguir que sigui tan fiable com sigui possible per poder confiar en els resultats obtinguts.
2. Diferenciar l'estudi en dues fases. Els resultats de la primera part serviran per definir les consultes de la segona.
3. Desenvolupar la primera recollida de dades i informació centrada en l'alumnat adolescent de Calvià.
4. Mantenir l'equilibri per sexe i grups d'edat a la mostra empírica de l'enquesta.
5. Mantenir la distribució territorial com a referent a totes les consultes i garantir la representació de la realitat diversa del municipi.
6. Incloure totes les qüestions plantejades com a objectius específics a l'encàrrec fet per l'Ajuntament.

La primera investigació que forma part de l'estudi (2021-2022) s'ha desenvolupat amb un mètode que té doble enfocament: enquesta semiestructurada, amb preguntes obertes i preguntes amb enfocament quantitatiu. Les preguntes amb enfocament qualitatiu han estat analitzades al llarg dels primers mesos del 2022 i se n'inclouran els resultats en un segon informe juntament amb

els resultats de la resta de consultes qualitatives.

L'estudi centrat en l'alumnat de l'ESO i els cursos d'educació postobligatòria no universitària (12-18 anys) ha comptat amb una mostra de 774 enquestes vàlides. Amb una distribució entre 18 nuclis de població i 3 centres públics de Calvià, la mostra té una excel·lent representativitat de la població entre 11 i 18 anys escolaritzada en centres públics (ESO, batxillerat i cicles formatius). La mostra empírica, la realment validada, finalment té un marge d'error de l'1,959 % i un nivell de confiança de 2 sigmes (p = q). Es tracta d'una mostra probabilística amb unes característiques que la fan fiable.

El qüestionari ha estat dissenyat i revisat mitjançant un procediment de consulta de persones expertes; posteriorment, ha estat sotmès a una consulta entre els dos equips de recerca implicats: el Servei d'Igualtat de l'Ajuntament de Calvià i l'equip complet aportat per la UIB.

Totes les dades i la informació recollida s'han protegit mitjançant l'anonimat de l'alumnat i s'han analitzat amb els programes SPSS (versió 25) i NVIVO (versió 12). S'ha fet una anàlisi descriptiva i una anàlisi comparativa, amb estadística no paramètrica (Chi-quadrat) i ocasionalment amb estadística paramètrica (t test). Les respostes s'han analitzat diferenciant per sexe i per grups d'edat.

3. Anàlisi de dades i resultats

Durant el mes de desembre es varen fer enquestes a l'alumnat dels instituts de secundària de Calvià per obtenir informació i dades quantitatives. La caracterització de l'alumnat adolescent participant és la següent: alumnat de 1r a 4t ESO, batxillerat i cicles formatius, la majoria del qual pertany a una unitat de convivència amb pare-mare i adolescents (63,7 %); amb una presència rellevant de famílies monoparentals (14 %), majoritàriament mares i fills o filles, i un 15,1 % de situacions de convivència associades a separacions o divorcis.

No hi ha cap nucli del municipi sense representació i s'ajusta a la distribució de la població entre 11 i 18 anys. S'ha prescindit de l'alumnat que resideix a Palma i del que està escolaritzat en centres privats o concertats.

Pel que fa al sexe, la mostra és molt equilibrada (51 % dones, 49 % homes) i correspon a la configuració dels cursos escolars als centres educatius.

Amb la finalitat de mostrar els resultats d'acord amb l'evolució psicosocial de les i els adolescents enquestats i poder recomanar les intervencions que derivin de l'anàlisi, s'han distribuït en dos grups: d'11 a 14 anys i de 15 a 18 anys.

Un dels impactes de les xarxes socials que s'ha volgut analitzar és el que provoca en el resultat acadèmic, mesurat per les notes. Si tenim en compte el sexe, s'observen pitjors notes entre els alumnes que en les alumnes. Si distribuïm els resultats entre els dos grups d'edat esmentats, hi ha pitjors notes entre l'alumnat de 15 a 18 anys, amb un 60,1 % d'aprovats amb algun suspens, davant un 39,9 % de l'alumnat d'11 a 14 anys.

L'anàlisi del consum problemàtic i l'impacte que té en les notes mostra com es produeix una associació significativa (Chi-quadrat = 16,35;

p = 0,001) entre l'increment del nombre de suspensos i la presència d'ús problemàtic, i entre la millora de les notes i l'absència d'ús problemàtic.

La confiança, base de la bona comunicació i relació clau per poder posar límits o demanar assessorament, és la gran absent en els i les adolescents a l'hora de parlar sobre xarxes socials. L'única figura adulta en la qual confien, més elles que no ells, són les mares (23,1 %), seguides dels germans o germanes (13,3 %), i dels pares (7,1 %), més ells que no elles. Podem afirmar que la confiança en les mares es manté, mentre que en els pares disminueix, així com en els germans i germanes. No es mencionen altres figures adultes, com professorat, personal sanitari o altres professionals.

S'observa un domini quasi absolut dels mòbils (92 %) davant la resta de dispositius per usar les xarxes socials, les quals estan absolutament presents en la vida quotidiana dels i les adolescents (98,2 %), sense diferències significatives segons el sexe o els grups d'edat. Les més conegudes són Whatsapp (96,6 %), Youtube (95,4 %), Instagram (94,2 %) i TikTok (93,7 %).

L´ús d'aquestes xarxes segons el sexe és el següent:

- Dones: (1) WhatsApp, (2) TikTok, (3) Instagram i (4) YouTube

- Homes: (1) WhatsApp, (2) YouTube, (3) Instagram, (4) TikTok

Les quatre xarxes més conegudes són les que més fan servir, però quan analitzam les diferències per sexe, Instagram és més usada per elles (73,72 %) que no ells (66,03 %). Hi ha diferències notables amb la segona més utilitzada: per elles, TikTok (72,70 %), i per ells, YouTube (61,96 %).

Les diferències per edats mostren patrons clarament diferenciats. En el grup d'11-14 anys, la xarxa més utilitzada és TikTok (71,6 %), i la segona és Instagram (61,0 %). En canvi, en el grup de 15-18 anys, la primera xarxa és Instagram (79,36 %), i la segona, també a molta distància, és TikTok (61,13 %). Això significa que segurament TikTok està llevant públic adolescent a Instagram. La xarxa amb la dinàmica de creixement més rellevant és, en aquests moments, TikTok. En qualsevol cas, totes dues tenen un sector de negoci molt similar: les imatges i els vídeos de producció pròpia, combinats amb els que produeixen les empreses, els anunciants de productes singulars i altres agents.

Podem diferenciar tres nivells en funció de la freqüència amb què les consulten o les revisen:

- Alta intensitat d'interacció: Clarament es concentra en tres xarxes socials: Instagram, amb un 65,3 % d'adolescents; WhatsApp, amb un 55,7 %, i TikTok, amb un 54,5 %.

- Nivell mitjà d'interacció: Hi ha 5 xarxes amb nivells decreixents de consulta: YouTube, amb un 35,3 %; Spotify, amb un 16,7 %; Google Classroom, amb un 15,7 %; Snapchat, amb un 14,5 %, i Discord, amb un 10,1 %.

- Nivell baix d'interacció: La resta de xarxes s'inclouen en aquest nivell. En conjunt, només són de les més consultades per menys del 10 % d'adolescents.

Pel que fa a les diferències per sexe, cal dir que per als uns i els altres les tres primeres xarxes són les més rellevants, amb percentatges superiors al 50 %, amb una excepció: per als homes TikTok suposa un 47,8 %, i per a les dones, un 60,7 %; Youtube mostra una diferència de 21 punts percentuals, és a dir, 46,5 % d'homes i 24,7 % de dones. Això indica les preferències, però també quines són les xarxes més importants en la vida quotidiana de les i els adolescents.

A més, es pot fer una indicació interessant sobre les xarxes de nivell mitjà de consulta. Hi ha una xarxa clarament preferida per les dones, es tracta de Snapchat, amb un 19,6 %; en canvi, entre els homes baixa a un 9,0 % de preferència. D'altra banda, hi ha dues xarxes clarament preferides pels homes: Discord (16,3 %) i Twitch (13,3 %), que, en canvi, només són consultades per un 4,3 % i un 3,1 % de les dones.

La diferència per edats és significativa per a una de les xarxes: Instagram és la més consultada entre adolescents de 15 a 18 anys (74,3 %). Entre els d'11-14 anys, WhatsApp (58,1 %), TikTok (57,9 %) i Instagram (56,6 %) estan en nivells molt similars.

Quant a la freqüència amb què fan les consultes, és major en les dones adolescents (52,2 % diverses vegades al dia) que en els homes adolescents (48,4 %). A la inversa, es pot observar com és clarament més nombrós el grup d'homes que en fan un ús ocasional (10,3 %) que el de les dones (5,1 %). Les diferències segons l'edat són significatives: la consulta diverses vegades al llarg del dia arriba al 54,2 % entre el grup de 15-18 anys; en canvi, es manté en un 46,6 % entre el d'11-14 anys. La major independència als 15-18 anys s'expressa mitjançant l'ús més intens de les xarxes per comunicar-se i consumir vídeos o música. Amb l'edat, també baixa el control parental, imposat o negociat: del 6,4 % entre els d'11-14 anys a l'1,3 % entre els de 15-18 anys.

Cal constatar que només hi ha interaccions rellevants, identificades, amb pares i mares en un 3,9 % d'adolescents, o bé perquè decideixen l'horari de consulta o bé perquè l'han negociat. Atès que hi ha xarxes que s'orienten a la comunicació en temps real (WhatsApp, Telegram, Messenger...) i substitueixen el telèfon, aquests horaris són molt difícils d'imposar o de negociar. Mantenir la comunicació oberta és la prioritat per a la majoria de les famílies.

Com es concreta en hores de dedicació el nivell de freqüentació? Les dades estadístiques indiquen alts nivells de dedicació:

- Mitjana d'hores diàries, de dilluns a divendres: 3,55 (DE = 2,120)
- Mitjana d'hores diàries, el cap de setmana: 3,61 (DE = 1,863)
- Mitjana d'hores diàries, en el total de la setmana: 21,73 (DE = 10,297)

En el nivell d'ús, mesurat per les hores, no hi ha diferències estadístiques significatives per sexe, encara que les dones adolescents sempre tenen mitjanes d'hores de dedicació a les xarxes una mica superiors. Les diferències per grups d'edat sí que són significatives en el total setmanal. El grup d'11-14 anys hi dedica una mitjana de 20,22 hores, mentre

que el de 15-18 anys hi dedica 22,03 hores. És comprensible l'increment d'hores de dedicació amb l'edat, atès que els i les adolescents tenen més independència i relació amb iguals. La disponibilitat del mòbil, la intensificació de les relacions autònomes, al marge de la família, així com altres factors maduratius, justifiquen l'increment de la dedicació. En qualsevol cas, aquesta també significa més hores d'exposició als efectes de les xarxes socials, com s'intentarà mostrar amb altres resultats.

Un dels aspectes que cal comprovar és com s'administren les hores de dedicació a les xarxes al llarg del dia. És molt diferent l'impacte de perdre hores de descans nocturn o de deixar d'atendre a classe que el d'invertir hores en les xarxes a l'horabaixa. Per aquest motiu, s'han estudiat els horaris preferents per usar les xarxes socials. La franja horària més freqüent és l'horabaixa, amb un 30,3 %; després hi ha l'horari variable al llarg de tot el dia, amb un 29,3 %, i la dedicació a qualsevol hora, tant del dia com de la nit, amb un 19,9 %. El 7 % d'adolescents dedica temps a les xarxes en l'horari més pertorbador per al descans, el nocturn. Cal destacar que només el 5,7 % de l'alumnat enquestat hi destina temps en altres horaris amb conseqüències negatives (coincidint amb classes, abans d'aixecar-se i d'altres).

Pel que fa a les dades per sexe, hi ha tres diferències:

- Horari d'horabaixa: 32,7 % de dones, 27,7 % d'homes
- Horari nocturn: 9,2 % d'homes, 4,8 % de dones
- Qualsevol hora del dia o de la nit: 23,1 % d'homes, 16,8 % de dones.

No són grans diferències, però es pot interpretar que l'horari dels homes adolescents és més negatiu per al descans.

Les diferències d'horaris per edat tampoc no són gaire rellevants. N'hi ha tres de significatives:

- Increment, amb l'edat, de l'ús de xarxes socials en qualsevol horari (tot el dia i a la nit, i no té un horari preferit), amb un 47,3 % en el grup d'11-14 anys i un 51,2 % en el de 15-18 anys.
- Reducció de l'horari d'horabaixa, amb un 33,9 % en el grup d'11-14 anys i un 26,5 % en el de 15-18 anys.
- Increment moderat de l'horari nocturn, amb un 8,3 % en el grup de 15-18 anys i un 5,7 % en el d'11-14 anys.

La funcionalitat és una de les variables clau per entendre la gran importància de les xarxes en la vida quotidiana dels i les adolescents. Es poden diferenciar tres nivells d'importància en funció de la freqüència d'ús:

- Per sobre del 50 % d'adolescents les fan servir per a aquestes activitats: comunicar-se amb amistats (82,9 %), passar l'estona mirant vídeos, mems i d'altres (56,4 %) i escoltar música (52,4 %).
- Entre el 25 % i el 50 % destaquen: assabentar-se de què passa (37,8 %), jugar en línia (33,0 %) i quedar amb gent que ja es coneix (32,1 %). També és interessant tenir

present que un 25,9 % assenyala que les fa servir per aprendre i fer treballs acadèmics.

- Menys del 25 % d'adolescents les utilitzen per seguir comptes de youtubers (22,9 %), mostrar fotos i vídeos seus (20,9 %), fer amistats i concertar cites (10,9 %) i d'altres de menys freqüència d'ús.

Com es pot observar, són les activitats del darrer punt a les quals cal posar atenció, per l'impacte que poden tenir, i pel risc que experimenten els i les adolescents.

Pel que fa als usos, hi ha una gran diferència per sexe:

- Usos de les xarxes per part de les dones, significativament menys freqüents entre els homes: passar l'estona i mirar curiositats (D: 63,5 %; H: 48,9 %), escoltar música (D: 60,7 %; H: 43,5 %), aprendre i fer treballs (D: 30,4 %; H: 21,2 %).

- Usos de les xarxes per part dels homes, significativament menys freqüents entre les dones: jugar en línia (H: 48,6 %; D: 18,4 %), seguir youtubers (H: 27,7 %; D: 18,4 %).

- Usos de les xarxes per part de les dones i dels homes, però amb diferències moderades: comunicar-se amb amistats (D: 85,5 %; H: 80,2 %), mirar què fan les amistats (D: 28,1 %; H: 23,6 %).

Les diferències per grup d'edat quant als usos de les xarxes es concentren en tres increments:

- Augmenta la curiositat pels altres: assabentar-se de què passa, del 21,4 % en el grup d'11-14 anys al 47,7 % en el grup de 15-18 anys; mirar què fan les amistats, del 21,4 % al 30,6 %.

- Escoltar música: passa del 46,5 % al 58,4 %.

- Mostrar fotos i vídeos seus: passa del 16,3 % al 25,7 %.

Per tant, s'incrementa la curiositat pels iguals, el consum cultural i l'exposició mitjançant imatges.

Si es concreta el tipus de pràctiques que duen a terme les i els adolescents, hi ha dos grans grups d'activitats molt freqüents, més el consum passiu:

- Mostrar imatges: fotos (47,1 %) i vídeos (28,6 %).

- Comunicar-se: és una de les activitats més freqüents orientada a les amistats (45,0 %) o a altra gent (18,0 %).

- Consum passiu del que fan altres persones: mirar el que hi ha (31,8 %), posar m'agrada (32,5 %), compartir mems (21,3 %).

Les activitats basades en la productivitat personal són menys freqüents. Afortunadament, també sembla molt poc freqüent la publicació d'imatges sexuals, tot i que en aquest cas és possible que hi hagi una certa ocultació, que es podrà explorar a les anàlisis qualitatives.

Pel que fa a les activitats, les diferències per sexe es concentren en dos tipus d'activitats:

- Comunicar-se és una preferència de les adolescents: amb amistats (D: 54,1 %; H: 35,3 %) i amb altra gent (D: 22,4 %; H: 13,3 %).

- Mostrar imatges també és una preferència de les adolescents: fotos (D: 56,6 %; H: 37,0 %) i vídeos (D: 36,7 %; H: 19,8 %).

A més d'aquests dos tipus d'activitats, pel que fa al consum passiu del que fan altres persones, s'observa una diferència d'estratègia:

- Observar de manera oculta és una estratègia preferentment dels adolescents: mirar el que hi ha (H: 39,7 %; D: 24,5 %).

- Observar, però donant una valoració, és una estratègia preferentment d'elles: posar m'agrada (D: 39,5 %; H: 25,0 %).

Les diferències per grups d'edat també indiquen que hi ha un increment de dos tipus d'activitats amb l'edat:

- La comunicació augmenta més d'un 10 %: amb amistats (40,1 % en el grup d'11-14 anys, 50,1 % en el de 15-18 anys) i amb altra gent (12,4 % en el grup d'11-14 anys, 23,9 % en el de 15-18 anys).

- Mostrar imatges també augmenta: fotos (39,3 % en el grup d'11-14 anys, 55,2 % en el de 15-18 anys), de manera sorprenent és similar en el cas dels vídeos (27,9 % en el grup d'11-14 anys, 29,2 % en el de 15-18 anys).

Per conèixer quin és el contingut d'allò que mostren, comuniquen o miren, el més destacat és que no hi ha un tema concret preferit (46,7 %), tot i que n'hi ha tres de freqüents: la vida personal i les opinions (25,4 %), els llocs visitats o coneguts en imatges (16,4 %) i la música (12,0 %). Com es pot observar, l'exposició pública és molt rellevant (vida, opinió, preferències), però la comunicació, com a activitat dominant, és molt variada.

Les diferències per sexe confirmen tres temàtiques amb pràctiques diferenciades:

- Preferències de les dones: la vida personal i les opinions (D: 32,9 %; H: 17,4 %), mostrar els llocs visitats o coneguts en imatges (D: 23,5 %; H: 9,0 %).

- Preferències dels homes: videojocs (H: 13,6 %; D: 5,9 %).

L'única diferència significativa entre grups d'edat s'observa en l'increment de l'exposició pública de la vida personal i les opinions (19,4 % en el grup d'11-14 anys, 31,6 % en el de 15-18 anys). La resta de temàtiques es mantenen constants amb els canvis d'edat.

Estudiant les motivacions de les pràctiques observades, s'ha constatat l'exploració de les que estan vinculades a generar simpatia, a agradar a altres persones. La majoria contesta clarament que aquesta no és la seva motivació principal (83,6 %), però un 25,4 % reconeix que és un dels seus objectius. Les adolescents reconeixen que fan més aquesta pràctica, encara que no sigui la seva motivació principal (D: 29,6 %; H: 20,9 %). Les

diferències per grups d'edat també s'observen en aquesta opció (20,7 % en el grup d'11-14 anys, 30,3 % en el de 15-18 anys).

Les pràctiques identificades a les xarxes inclouen molta comunicació sobre continguts privats, com la manera de viure, opinions o imatges. Així, la preocupació per la privacitat és perfectament coherent. S'ha estudiat des de diverses perspectives, començant per comprovar fins a quin punt els importa el tema, i s'ha pogut constatar que la majoria està preocupada (79,6 %) i, no tan sols això, sinó que no dona a ningú ni publica a les seves xarxes les seves dades personals (62,5 %). Només un 15,5 % no es preocupa en absolut pel tema de la privacitat.

En aquest sentit, hi ha un patró diferenciat entre ells i elles:

- Entre els adolescents, és més freqüent despreocupar-se de la privacitat (H:24,8 %; D: 6,9 %);

- Entre les adolescents, hi ha una preocupació significativament més freqüent (D: 88,8 %; H: 69,9 %), però també un estímul que ha fet que no donin a ningú ni publiquin a les seves xarxes les seves dades personals (D: 70,7 %; H: 53,8 %).

Hi ha diversos factors que intervenen en la motivació per adoptar mesures de prevenció; però, tal vegada, destaca la freqüència en què han tingut experiències de convidades desagradables, tal com es comprovarà més endavant.

La diferència més destacada per grups d'edat és que, encara que els preocupi la privacitat, s'adopten menys mecanismes preventius en el grup d'edat de 15-18 anys (el 19,0 % no n'adopta) que en el grup d'11-14 anys (l'11,1 % no n'adopta).

L'ús de les xarxes no és estàtic, va canviant amb el temps, d'acord amb l'augment o la disminució del prestigi de les xarxes; la necessitat de funcionalitats diferents o l'interès; el procés maduratiu, o el cansament respecte a determinades xarxes socials. Per captar aquest aspecte dinàmic, s'ha estudiat quines xarxes fan servir cada vegada més. En relació amb l'increment de l'ús, es poden identificar tres nivells segons l'augment de la freqüència d'ús en els darrers anys:

- Increment molt considerable (> 40 %): TikTok (43,6 %) i Instagram (41,1 %).

- Increment moderat (entre el 10 % i el 40 %): WhatsApp (20,9 %), Spotify (18,4 %), YouTube (17,0 %), Snapchat (16,1 %), Facebook (13 %) i Google Classroom (10,8 %).

- Increment reduït (< 10 %): Discord (9,3 %), Pinterest (8,0 %), Twitter (7,9 %) i Twitch (7,2 %).

Les diferències per sexe mostren un augment diferenciat:

- Increment significativament superior entre les dones: Pinterest (D: 14,0 %; H: 1,6 %), Snaptchat (D: 20,7 %; H: 11,1 %), TikTok (D: 47,4 %; H: 39,4 %).

- Increment significativament superior entre els homes: Twitch (H: 12,5 %; D: 2,3 %), YouTube (H: 21,7 %; D: 12,5 %), Discord (H: 14,4 %; D: 4,6 %).

Quant als grups d'edat, només cal remarcar un major interès en el grup d'11-14 anys per començar amb xarxes com Instagram (47,8 %) i WhatsApp (30,0 %) que en el grup de 15-18 anys.

Un dels usos més comuns entre els i les adolescents és el seguiment de gent famosa, influenciadors, youtubers o retransmissors en línia (*streamers*). Per aquest motiu, s'ha explorat l'opinió sobre aquesta gent:

- Només el 8,6 % no segueix ningú.
- El 50,1 % manifesta que algunes vegades són creïbles i fiables, opinió ampliada per la convicció que són persones valentes i que se les creuen (4,3 %) i que són bastant creïbles i fiables (9,9 %).

En conjunt, aquestes tres opinions molt favorables són compartides per un 64,3 % d'adolescents. Només un 22,8 % considera que són poc creïbles.

Si s'analitzen les diferències per sexe, es pot establir una doble diferenciació:

- Les tres opinions més favorables són significativament més freqüents entre els homes (H: 70,7 %; D: 58,4 %).
- L'opinió clarament en contra de la credibilitat d'aquestes persones és significativament més freqüent entre les dones (D: 27,8 %; H: 17,4 %).

En els dos grups d'edat es manté una freqüència similar en les posicions bàsiques:

- Les tres opinions més favorables són similars (en el grup d'11-14 anys: 63,6 %; en el grup de 15-18 anys, 65,1 %).
- L'opinió clarament en contra també és similar quant a freqüència (en el grup d'11-14 anys: 22,2 %; en el grup de 15-18 anys, 23,3 %).

Una de les experiències més tòxiques de les xarxes és la convidada a fer coses que no agraden, sigui per invitacions entre ells i elles o per invitacions fetes per persones adultes. Per aquest motiu, s'ha explorat directament aquesta situació. Un 22,4 % de les i els adolescents declara haver rebut invitacions a fer coses que no els agraden, que no volen fer.

L'anàlisi diferencial per sexe mostra una major exposició de les dones adolescents (30,1 %). Els adolescents no estan lliures d'aquest tipus de convidades, ja que les ha experimentades un 14,1 %. És molt interessant observar que cap adolescent no ha deixat de contestar aquesta qüestió, ja que el nombre d'adolescents que no saben o no contesten és zero. Això indica que sí que saben que han experimentat aquest tipus de convidades i que volen que quedi clar.

Pel que fa a l'anàlisi diferencial per grups d'edat, com és lògic en aquest cas a més edat hi ha hagut més oportunitats de rebre aquest tipus de convidades desagradables. Així, un 28,2 % dels adolescents entre els 15-18 anys ja ha experimentat aquestes situacions; en canvi, el percentatge és d'un 16,8 % entre els d'11-14 anys.

Aquesta diferència té almenys dues conseqüències:

- L'augment de l'edat no protegeix més d'aquestes experiències, en

especial pel que fa a les dones adolescents.

- És necessari desenvolupar mecanismes de protecció, per tal d'evitar aquestes experiències que les i els més joves encara no han tingut.

La resposta d'aquest 22,4 % que ha reconegut haver experimentat convidades desagradables va ser la següent:

- No fer-ne cas (58,2 %).
- Demanar ajuda a les amistats, al pare o mare o al centre educatiu (22,4 %).
- No ho sap o prefereix no contestar (19,4 %).

Els nivells de demanda d'ajuda són baixos en les tres opcions, però amb una diferència clara entre el 12,9 % que n'ha demanada al pare o la mare, i el baixíssim 1,2 % que n'ha demanat al centre educatiu.

El comportament diferencial per sexe mostra com els adolescents no han fet cas dels consells amb més freqüència (63,5 %); en canvi, les adolescents no n'han fet cas en menys casos (55,9 %). Pel que fa a la demanda d'ajuda, elles n'han demanada en un 23,7 % dels casos i ells en un 19,7 %. Cal recordar que les dades només es refereixen a persones que han experimentat convidades desagradables.

Entre els grups d'edat, les diferències tampoc no són especialment significatives, ja que, si el 24,6 % en el grup d'11-14 anys ha demanat ajuda, en el grup de 15-18 anys ha estat un 21,0 % qui ho ha fet.

S'ha d'explorar si les vegades que han demanat ajuda l'han obtinguda de manera efectiva, així com les experiències associades per poder entendre per què els nivells són tan baixos, en especial pel que fa als centres educatius.

Per completar la recollida d'opinions, s'ha demanat l'opinió global dels i les adolescents sobre l'interès de les xarxes. S'ha esperat a fer aquesta pregunta després de conèixer les experiències positives i les negatives, per tal de convidar a fer una valoració que les tingui en compte. Els resultats són coherents amb la importància de les hores dedicades, la varietat de xarxes que coneixen i fan servir, així com les altres valoracions fetes. Un 82,9 % les considera positives (interessants o molt interessants). Només un 3,6 % les considera negatives (poc o molt poc interessants). Hi ha una valoració positiva més freqüent entre les adolescents (85,5 %) que entre els adolescents (80,2 %). També hi ha una valoració positiva més freqüent entre adolescents majors (el 85,0 % en el grup de 15-18 anys) que entre adolescents més joves (el 80,9 % en el grup d'11-14 anys). Aquestes dues diferenciacions, per sexe i edat, són poc rellevants, atesa la valoració tan positiva de les xarxes.

El coneixement de les xarxes, així com les pràctiques, la preservació de la privacitat, les experiències positives i negatives i les aspiracions d'utilització, conformen uns patrons d'ús determinats. No sempre han estat els més recomanables, des del punt de vista de l'ús responsable de les xarxes, com és lògic. És a dir, com a tots els tipus de consum amb forta capacitat d'influència, cal un aprenentat-

ge. Aquest és el motiu pel qual es va plantejar la qüestió que hi ha a continuació, centrada en els consells sobre com utilitzar les xarxes socials de manera segura.

La majoria d'adolescents reconeix haver rebut consells per part del pare o la mare (59,7 %), seguits amb freqüència del professorat (43,2 %) i, amb freqüències decreixents, d'altres agents. Per tant, una part apreciable d'adolescents no ha tingut oportunitat de rebre informació, de reflexionar, de consultar dubtes o de conèixer els riscs i les bones pràctiques en relació amb les xarxes socials.

Curiosament, hi ha una diferència per sexe significativa, amb una freqüència superior de demanda de consell per part de les adolescents. Es pot comprovar aquesta diferència parant atenció en les fonts principals de consell:

- Pare o mare: les dones n'han rebut consell en un 63,3 % de casos, mentre que els homes en un 56,0 %.
- Professorat: les dones n'han rebut consell en un 50,8 % de casos, mentre que els homes en un 35,1 %.
- Equip d'orientació del centre educatiu: les dones n'han rebut consell en un 38,8 % de casos, mentre que els homes en un 30,4 %.

Les diferències es poden relacionar amb diverses causes: (1) les adolescents són tractades de manera diferent, (2) les adolescents demanen més consells que els homes, (3) les adolescents cerquen contexts d'assessorament amb més freqüència que els adolescents.

La diferenciació per edats mostra altres resultats també interessants, ja que hi ha una major freqüència d'assessorament dels pares i mares a l'alumnat d'11-14 anys (65,1 %) que al de 15-18 anys (54,2 %). Això es pot explicar tal vegada pel fet que les famílies saben que a partir d'aquesta edat (15-18 anys) el grups d'iguals són els referents dels seus fills i filles i que necessiten desenvolupar l'autoconeixement i l'autoestima de manera autònoma, sense deixar de tenir un paper fonamental en la vida dels i les adolescents. Com es podia esperar, amb l'edat augmenta la freqüència d'ús de la resta de fonts d'assessorament, és a dir, han tingut més oportunitats de rebre consell als 15-18 anys. Així, per exemple, els equips d'orientació del centre educatiu han aportat assessorament al 40,2 % de l'alumnat major (15-18 anys). Una part apreciable de l'alumnat declara haver rebut consells de mitjans de comunicació (22,4 %) o pàgines web (14,9 %), és a dir, de manera autònoma, sense adults educatius de referència amb qui elaborar la informació.

4. Conclusions

L'ús de les xarxes socials està molt estès entre l'alumnat adolescent, i és molt important en la seva vida quotidiana i en els seus processos psicosocials clau. L'ús problemàtic de les xarxes socials s'estudia en el marc de l'ús problemàtic d'internet (UPI), motiu pel qual es poden utilitzar part dels instruments d'avaluació dissenyats en les investigacions de l'UPI en l'adolescència. L'objectiu d'aquesta darrera part del treball ha estat conèixer la prevalença de l'ús problemàtic de les

xarxes socials entre l'alumnat adolescent de Calvià.

Aquest ús problemàtic és més present en l'adolescència, perquè es tracta d'una etapa de més vulnerabilitat per causes diverses, com l'inici d'experiències amb les xarxes, la maduració en procés, l'accés per part d'agents amb capacitat de manipular i d'altres, amb un risc incrementat de patir trastorns psicosocials i implicar-se en conductes de risc.

Les conseqüències més significatives d'aquest ús problemàtic són l'alteració del rendiment escolar, el distanciament de l'entorn, els problemes psicosomàtics, els trastorns del son i altres dificultats menys freqüents.

Les dades de prevalença són molt variables segons els diferents estudis. També s'observen dades diferents segons les àrees geogràfiques, atès que aquesta prevalença és major als països asiàtics i menor a Europa i als EUA. Les darreres dades a Espanya, extretes de l'enquesta ESTUDES 2018-2019, estimen el possible ús compulsiu de les xarxes socials per part dels adolescents de 14 a 18 anys en un 20 %, cosa que fa que el problema relacionat amb l'ús que fan els i les adolescents de les xarxes socials hagi de formar part de l'agenda política a tots els nivells de l'Administració.

Algunes de les conclusions que es poden avançar s'expliquen a continuació.

La confiança, base de la bona comunicació, és un dels elements clau per aconseguir posar límits a l'ús de les xarxes, però també per parlar-ne, per demanar assessorament o ajuda. Pel que fa a les xarxes socials, les i els adolescents majoritàriament no confien en ningú (53,6 %). L'única figura adulta en la qual tenen prou confiança són les mares (23,1 %).

Les xarxes socials estan absolutament presents en la vida quotidiana de l'alumnat adolescent. Un 98,2 % en fa servir regularment i un 92 % a través del mòbil.

Les xarxes més conegudes i les més utilitzades (més del 90 %) són WhatsApp, YouTube, Instagram i TikTok.

En conjunt, hi ha una freqüentació de les xarxes d'alta intensitat (diverses vegades al dia) en un 50,3 % de l'alumnat adolescent. Clarament es concentra en tres xarxes socials: Instagram, amb un 65,3 % d'adolescents que la revisen unes quantes vegades al dia; WhatsApp, amb un 55,7 %, i TikTok, amb un 54,5 %. El nivell de dedicació en hores és elevat, i es concentra en l'horabaixa (30,3 %). L'horari més pertorbador per al descans és el nocturn, en el qual accedeix a les xarxes el 7 % de l'alumnat adolescent.

Sobre la utilitat de les xarxes, més del 50 % les fan servir per comunicar-se amb les amistats (82,9 %), passar l'estona mirant vídeos, mems i d'altres (56,4 %) i escoltar música (52,4 %).

L'exposició pública és molt rellevant (vida, opinió, preferències). Les publicacions se centren a mostrar imatges: fotos (47,1 %) i vídeos (28,6 %), així com a comunicar-se amb les amistats (45,0 %) o amb altra gent (18,0 %).

Les pràctiques identificades a les xarxes inclouen molta comunicació sobre continguts privats, com ara detalls de la manera de viure, opinions o imatges. De manera coherent amb aquestes pràctiques, la preocupa-

ció per la privacitat és una prioritat. Només el 15,5 % no es preocupa en absolut pel tema de la privacitat i l'11,3 % té tots els comptes públics. Per tant, el nivell de protecció és millorable, però no està en una situació alarmant.

L'ús de les xarxes no és estàtic, canvia amb el temps, d'acord amb l'augment o la disminució del prestigi de les xarxes, la necessitat de funcionalitats diferents o l'interès, el procés maduratiu o el cansament en relació amb determinades xarxes socials. Les xarxes que s'han fet servir cada vegada més en el darrer any són TikTok i Instagram, amb un increment molt considerable.

Un dels usos més comuns és el seguiment de gent famosa: influenciadors, youtubers o retransmissors en línia (*streamers*). Només el 8,6 % no segueix ningú. Domina una opinió favorable respecte a aquestes persones. Només un 22,8 % considera que són poc creïbles.

Una de les experiències més tòxiques de les xarxes és la convidada a fer coses que no agraden (22,4 %). Encara que la majoria d'adolescents reconeix haver rebut consells, els nivells de demanda d'ajuda són baixos en relació amb tots els interlocutors disponibles en el seu entorn.

Encara que es pot dir que la prevalença de l'ús problemàtic a Calvià (11,3 %) és més baixa que la de l'Estat (20 %), amb un nivell clarament superior en el cas les dones (13,0 %) que en el dels homes (9,5 %), no es pot infravalorar el resultat, ja que es tracta d'adolescents que expressen situacions d'ansietat i de descontrol envers les xarxes socials.

5. Referències bibliogràfiques

- Arab, L. E., Díaz, A. (2015). Impacto de las redes sociales e internet en la adolescencia: Aspectos positivos y negativos. *Revista Médica Clínica, 26*(1), 7-13. https://doi. org/10.1016/j. rmclc.2014.12.001

- Astorga-Aguilar, C., Schmidt-Fonseca, I. (2019). Peligros de las redes sociales: Cómo educar a nuestros hijos e hijas en ciberseguridad. *Revista Electrónica Educare, 23*(3), 339-362.

- Cohen, R., Moffatt, K., Ghenai, A., Yang, A., Corwin, M., Lin, G., Gray, L. (2020). Addressing Misinformation in Online Social Networks: Diverse Platforms and the Potential of Multiagent. Trust Modeling. *Information, 11*(11), 539.

- López-Belmonte, J., Pozo-Sánchez, S., Fuentes-Cabrera, A. (2020). La realidad de la aplicación de redes sociales en el entorno educativo. El caso de una cooperativa de enseñanza de Ceuta. *Revista Electrónica Educare, 24*(1), 326-347.

- Mady, M. A., Baadel, S. (2020). Technology-Enabled Learning (TEL): YouTube as a ubiquitous learning aid. *Journal of Information & Knowledge Management, 19*(01), 2040007.

- Peña-Ayala, A. (Ed.). (2019). *Educational networking: A novel discipline for improved learning based on social networks.* Springer Nature.

- Vanderhoven, E., Schellens, T., Valcke, M. (2014). Enseñar a los adolescentes los riesgos de las redes sociales: Una propuesta de intervención en secundaria. *Comunicar, 22*(43), 123-132. https://doi.org/10.3916/C43-2014-12

Infants i adolescents migrants no acompanyats i el seu dret a la protecció

JOAN ESCANDELL MAYANS
M.ª LUISA MARTÍ LLORCA
CONCEPCIÓ MONTCADES VALLS
ÀNGELA RAMIS MURILLO

Joan Escandell Mayans

Eivissa, 1967. És llicenciat en Psicologia per la UIB (1994). La seva relació amb la infància vulnerable començà com a educador social en un centre de reforma de menors d'edat del Govern de les Illes Balears. Després va ser psicòleg del Servei de Protecció de Menors en els programes d'acolliment familiar i d'adopcions. Des del 2018 és el coordinador del Servei d'Atenció a la Família de l'IMAS (Consell de Mallorca). Pel que fa a la recerca, ha participat en diferents projectes relacionats amb l'acolliment familiar i residencial.

Mª Luisa Martí Llorca

València, 1966. És llicenciada en Psicologia per la UIB (1990) i especialista en psicologia social i psicologia forense. La seva experiència de treball amb població vulnerable s'inicià en els serveis socials comunitaris bàsics de l'Ajuntament de Palma. Des de l'any 2001 s'incorpora a l'IMAS com a funcionària i fa feina tant en l'equip de prevenció comunitària com en el Servei d'Infància i Família. És formadora en el Pla de Formació Oberta de l'IMAS dirigit a agents socials comunitaris en matèria de prevenció. Actualment, ocupa el càrrec de directora gerent d'Acolliment Residencial de l'IMAS.

Concepció Montcades Valls

Palma, 1966. És diplomada en Treball Social per la UIB. Treballa a l'IMAS (Consell de Mallorca) des de l'any 2000 en el camp de la inclusió social i la protecció a la infància. Té formació en intervenció psicosocial i educativa amb infants en dificultat social, famílies multiproblemàtiques i acolliment residencial de menors. Ha col·laborat amb la Universitat de Barcelona en l'elaboració d'instruments i de criteris de selecció dels acolliments familiars en família extensa i com a formadora del Pla de Formació per a Professionals del Servei d'Infància i Família en regularització de menors migrants no acompanyats. Ha publicat l'article «Acollida, intervenció i regularització documental de les persones menors d'edat migrants no acompanyades a Mallorca» a la revista *Alimara*. Ha ocupat el càrrec de directora gerent de Llars del Menor del 2009 al 2011 i actualment és coordinadora de la Unitat de Menors Migrants no Acompanyats del Servei d'Infància i Família.

Àngela Ramis Murillo

Palma, 1978. És diplomada en Educació Social, llicenciada en Psicopedagogia, titulada del Màster en Intervenció Socioeducativa amb Menors i Família i doctora en Educació per la UIB. La seva experiència laboral des de l'any 2000 se centra en l'àmbit de la protecció de menors, en el treball directe amb infants i adolescents i les seves famílies des de centres d'acolliment residencial i en l'àmbit de l'acolliment familiar. Actualment, és directora de les Llars del Menor de l'IMAS. Ha fet tasques d'investigació i d'avaluació a l'Observatori de la Infància de Mallorca, i ha col·laborat en la redacció i l'elaboració de diferents informes. Té publicat un llibre, *Evaluación de la calidad de la atención residencial en el sistema de protección a la infancia*, i diversos articles. És professora associada de la UIB al Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques.

Resum

La migració d'infants ha existit en les grans migracions que hi ha hagut al llarg de la història, o bé acompanyats de les seves famílies o bé de manera autònoma, però no va ser fins a final del segle xx quan va suscitar l'interès i l'atenció de les institucions, moment en el qual entra en joc un nou tipus de migració, la dels infants i adolescents que travessen la mar Mediterrània per venir a Europa a guanyar-se la vida i que arriben a les nostres costes com a destinació final del seu viatge o com a lloc de pas per continuar el seu projecte migratori. Aquest fenomen migratori d'infants i adolescents planteja una problemàtica definida per la seva doble situació de migrats il·legals i de menors d'edat, que els garanteix una protecció especial. La legislació vigent determina que és competència de les comunitats autònomes (en el nostre cas, dels consells insulars) la protecció i l'atenció d'aquests infants. L'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS) és la institució amb competència per adoptar les mesures de protecció a la infància una vegada determinada la seva minoria d'edat i assumir-ne la tutela fins als devuit anys. Com qualsevol altre infant o adolescent en situació de desprotecció, els migrants menors d'edat passen a ser beneficiaris del sistema de protecció a la infància amb accés als diferents programes d'acolliment residencial i familiar que ofereix el Servei d'Infància i Família de l'IMAS.

Paraules clau: Infància en risc / Protecció de menors / Acolliment residencial / Acolliment familiar / Infants i adolescents migrants no acompanyats

Resumen

La migración de niños ha existido en las grandes migraciones que ha habido a lo largo de la historia, o bien acompañados de sus familias o bien de forma autónoma, pero no fue hasta finales del siglo xx cuando suscitó el interés y la atención de las instituciones, momento en el que entra en juego un nuevo tipo de migración, la de los niños, niñas y adolescentes que cruzan el mar Mediterráneo para venir a Europa a ganarse la vida y que llegan a nuestras costas como destino final de su viaje o como lugar de paso para continuar su proyecto migratorio. Este fenómeno migratorio de niños, niñas y adolescentes plantea una problemática definida por su doble situación de migrados ilegales y de menores de edad, que les garantiza una protección especial. La legislación vigente determina que es competencia de las comunidades autónomas (en nuestro caso, de los consells insulars) la protección y atención de estos niños. El Instituto Mallorquín de Asuntos Sociales (IMAS) es la institución con competencia para adoptar las medidas de protección a la infancia una vez determinada su minoría de edad y asumir su tutela hasta los dieciocho años. Como cualquier otro niño, niña o adolescente en situación de desprotección, los migrantes menores de edad pasan a ser beneficiarios del sistema de protección a la infancia con acceso a los distintos programas de acogimiento residencial y familiar que ofrece el Servicio de Infancia y Familia del IMAS.

Palabras clave: Infancia en riesgo / Protección de menores / Acogimiento residencial / Acogimiento familiar / Niños, niñas y adolescentes migrantes no acompañados

Introducció

El fet de desplaçar-se pel món cercant llocs més adequats per viure ha estat una constant en la història, a més d'un dret reconegut pels organismes internacionals. La migració dels infants i adolescents ha estat entesa com a part d'una estratègia familiar, i el seu protagonisme ha estat sotmès a aquesta. Diverses recerques han començat a prestar més atenció als infants en els processos migratoris. Atès que la migració d'infants i d'adolescents no acompanyats és un nou actor de la migració en general, aquest sector es converteix en una prioritat política i social per als estats membres de la Unió Europea, que tenen el repte de construir una política comuna per afrontar aquest fenomen.

D'acord amb el Protocol Marc sobre determinades actuacions en relació amb els menors estrangers no acompanyats, aprovat mitjançant la Resolució de 13 d'octubre de 2014, així com l'article 189 del capítol III del Reial decret 557/2011, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, es considera menor estranger no acompanyat (MENA) la persona estrangera menor de devuit anys que sigui nacional d'un estat al qual no sigui aplicable el règim de la Unió Europea, que arribi a territori espanyol sense una persona adulta que en sigui responsable, ja sigui legalment o d'acord amb el costum, i en la qual s'aprecïi risc de desprotecció, així com qualsevol persona menor estrangera que un cop a Espanya es trobi en aquesta situació. Actualment, l'acrònim MENA està en desús; per això, ens referim a infants i adolescents migrants no acompanyats.

En aquest article es parlarà dels infants i adolescents menors d'edat que migren del seu país d'origen sense la companyia d'un adult. En una primera part, es descriuran les característiques d'aquest col·lectiu i s'aportaran dades que ajudin a conèixer de qui parlam. Després, s'explicarà la resposta que dona l'IMAS per atendre aquests infants i se n'aportaran testimonis.

1. Infants i adolescents migrants no acompanyats

S'entén per infants i adolescents migrants no acompanyats els menors de 18 anys nacionals d'un tercer país que es troben al país receptor sense la protecció d'un familiar o d'un adult que en sigui responsable, ja sigui legalment o d'acord amb els usos i els costums, mentre no estiguin efectivament sota la cura d'un adult que en sigui responsable de conformitat amb la Resolució del Consell de 26 de juny de 1997 relativa als menors no acompanyats nacionals de països tercers (97/C 221/03) (*Diari Oficial de les Comunitats Europees* núm. C 221/23, de 19 de juliol de 2003, p. 0023-0027).

Per tant, els infants i adolescents migrants no acompanyats són persones menors de 18 anys que han arribat soles a Espanya, estan separades dels seus pares i tampoc no estan sota la cura d'un adult, per la qual cosa queden exposades a un greu risc d'exclusió i de desemparament.

A l'hora de definir aquest col·lectiu no es pot parlar d'un perfil homogeni, ni basar-se en estereotips. Cal superar la tendència a generalitzar.

Els criteris més rellevants per establir diferents perfils són la situació socio-familiar d'origen; la motivació i les expectatives del seu projecte migratori, i el tipus de vida tant al lloc d'origen com de destinació. Altres criteris per establir-ne una classificació podrien ser segons el lloc d'origen, l'edat o la situació documental.

Suárez Navaz (2004) estableix els grups següents:

- Grup I: menors migrants amb vincles familiars, projecte migratori clar i hàbits més o menys consolidats.

  Provenen d'un ambient familiar més o menys estable i mantenen el vincle amb la seva família. Solen tenir un projecte migratori clar i el seu objectiu és fonamentalment aconseguir regularitzar la documentació i fer feina. Solen migrar amb el suport de la família. En general, es distingeixen per un perfil poc problemàtic. Utilitzen el sistema de protecció per assolir els seus objectius i solen aconseguir permisos de residència i feina en pocs mesos. Psicològicament, presenten un grau de maduresa i d'autonomia superior als joves de la seva edat i rebutgen els paternalismes. El seu objectiu és aconseguir ingressos econòmics al més aviat possible per enviar-los a les seves famílies; si no ho aconsegueixen, corren el risc de seguir dinàmiques més pròpies dels grups II i III. Els tipus d'intervencions amb aquest grup s'han de centrar en la regularització documental, el manteniment dels vincles familiars i la inclusió en projectes educatius integrals.

- Grup II: menors del carrer amb itinerància transnacional, sense vincles familiars positius, sense projecte migratori clar i amb un trajectòria de carrer des del lloc d'origen.

  Provenen de famílies altament desestructurades i marginals amb situacions de separació conjugal, violència domèstica i agressions. Tenen antecedents de vida al carrer, mendicitat i alguns robatoris. Han abandonat de manera primerenca l'escolarització. Han rebut un educació autoritària i violenta. Han desenvolupat comportaments agressius i són addictes a substàncies estupefaents. No tenen un projecte migratori clar i actuen per impulsos sense una noció clara de futur ni projecte vital. Per la seva manca d'hàbits, no estan capacitats per inserir-se en el mercat laboral. Rebutgen les figures d'autoritat i els centres d'acollida. Tenen ànsies de llibertat i independència. Adopten una actitud defensiva i intolerant. La intervenció amb aquest grup de menors s'ha de centrar en l'atenció personalitzada i, si hi ha rebuig, s'ha de limitar a l'aproximació, l'acollida i la reducció de riscs.

- Grup III: menors amb greus problemàtiques personals amb antecedents delictius, comportaments agressius greus o problemes seriosos de salut (inclosos els de salut mental). També són joves de carrer.

  Aquest grup representa una minoria, però crea gran alarma social. Es tracta d'un perfil similar al grup II però agreujat, perquè estan en un camí de no retorn. Pels seus antecedents delictius, han passat per centres de

reforma. Entren a formar part de bandes de menors i joves delinqüents. Duen a terme pràctiques delictives per aconseguir doblers fàcils. No respecten els adults i es riuen dels valors i les normes de convivència. Per a aquest tipus de menors, s'imposa el tractament psiquiàtric i mèdic amb medicació específica, mesures de control i centres especialitzats.

L'arribada d'infants i joves completament sols a Mallorca ha passat de ser un fet anecdòtic entre els anys 2010 i 2015 a ser una realitat freqüent i en continu creixement. A la taula següent es pot observar aquest increment.

Taula 1. Infants i adolescents migrants no acompanyats arribats a Mallorca per anys

2010	2
2011	2
2012	4
2013	3
2014	2
2015	2
2016	11
2017	29
2018	48
2019	36
2020	37
2021	73
2022	134

Font: Base de dades de l'IMAS

El 2021 ha estat l'any en què més arribades s'han comptabilitzat (u73). El 2019 i el 2020 la corba va disminuir coincidint amb la pandèmia. Del 2022 podem oferir dades parcials fins a mitjan octubre: 134 infants arribats a l'IMAS (no en tots els casos s'ha pres una mesura protectora), dels quals 81 són d'origen ucraïnès, desplaçats amb motiu del conflicte bèl·lic. La motivació migratòria i les circumstàncies d'aquests darrers no són comparables amb la resta de menors migrants no acompanyats d'origen africà, que es desplacen principalment per motius econòmics. Els procediments per regularitzar-ne la situació administrativa també són diferents, ja que aquests adquireixen la protecció temporal pel règim d'asil i refugi, i obtenen documentació de forma directa.

En relació amb el país de procedència, fins al 2022 la gran majoria ha provingut del continent africà, fet que ha canviat pel conflicte bèl·lic d'Ucraïna.

Taula 2. Infants i adolescents migrants no acompanyats arribats a Mallorca (2022)

Ucraïna	60 %
Algèria	28 %
Guinea Conakry	5 %
Marroc	2 %
Ghana	1 %
Mali	1 %
Burkina Faso	1 %
Senegal	1 %
Sàhara	1 %

Font: Base de dades de l'IMAS

Quant a la variable de sexe, hi ha dues realitats ben diferenciades segons el continent de procedència i la causa de la migració. Si arriben d'Àfrica, el 99 % són homes i només l'1 %

són dones. En canvi, pel que fa als infants i adolescents migrants no acompanyats desplaçats d'Ucraïna, un 54 % són dones i un 46 % són homes.

En relació amb l'edat d'arribada a Mallorca, seguint la mateixa distinció entre el lloc d'origen i la causa de la migració, també hi ha dues realitats ben diferenciades.

Taula 3. Edat d'arribada dels infants i adolescents migrants no acompanyats procedents d'Àfrica (2022)

17 anys	47%
16 anys	29%
15 anys	18%
14 anys	7%

Font: Base de dades de l'IMAS

Taula 4. Infants i adolescents migrants no acompanyats arribats d'Ucraïna pel conflicte bèl·lic (2022)

De 3 a 10 anys	28%
De 11 a 15 anys	51%
De 16 a 17 anys	21%

Font: Base de dades de l'IMAS

Tenint en compte la descripció de Suárez Navas (2004), podem afirmar que en general els infants i adolescents migrants no acompanyats que han arribat a Mallorca en els darrers anys provinents del continent africà són joves de gènere masculí d'entre 16 i 17 anys, amb bon estat de salut i procedents en bona part d'Algèria. Arriben indocumentats. Des de Mallorca, continuen mantenint contacte freqüent amb les famílies. Poden presentar dificultats d'adaptació a les normes i a les convencions socials, i també manca d'habilitats de negociació i resolució de problemes. Provenen de famílies en situació econòmica precària. Desconeixen els idiomes oficials de Mallorca. Solen haver deixat prematurament els estudis, ja que abandonen l'escolarització abans de sortir del país intentant guanyar-se la vida de forma autònoma (venda ambulant) per ajudar en l'economia familiar. Per aquest motiu, sovint ja han tingut incidents amb la policia i han estat víctimes de robatoris abans de sortir del país. Migren amb una visió utòpica de la realitat d'Europa i dels riscs als quals s'enfronten. Tenen por del futur, ansietat pel desarrelament i poca tolerància a la frustració. A vegades, al cap de pocs dies d'haver arribat, es destapen consums de drogues que ja es produïen als països d'origen i que aquí s'intensifiquen. No sempre les famílies són partidàries del viatge: sovint els menors han viatjat sense el consentiment i el coneixement dels pares, encara que una vegada aquí els pares els solen donar suport. Coincideixen en el sentiment de decepció cap al seu país i en la manca d'esperança de futur allà per als joves, motiu pel qual veuen com a única oportunitat de futur partir cap a Europa. En un nombre determinat de joves, hi ha problemàtica mental i autolesions, amb dificultats per rebre tractament a causa de la barrera idiomàtica. Els primers objectius que es plantegen en arribar són l'aprenentatge de l'idioma i la regularització documental, encara que tots tenen la vista posada en una futura inserció en el mercat laboral en diferents oficis i alguns en el desenvolupament de la pràctica esportiva

(principalment, futbol). Algunes vegades hi ha joves que sol·liciten tornar al seu país amb la seva família per enyorança o per la presa de consciència de les dificultats i dels entrebancs que comporta el projecte migratori. Contradient els estereotips, només un 3 % de les persones menors ateses han estat en centres de justícia juvenil a Mallorca durant la minoria d'edat (Montcades, 2022).

Exceptuant-ne els casos dels menors ucraïnesos, no són infants i adolescents que escapen de conflictes. No es tracta de sol·licitants d'asil i refugi, sinó de joves que fugen de la pobresa, la violència estructural i l'exclusió social. Fugen d'un context que els nega una vida digna i oportunitats de futur, d'un entorn precaritzat i amb manca d'horitzó. Per això, cal distingir entre migrants econòmics i refugiats. Aquests joves cerquen millorar la seva vida, obrir-se un nou camí amb noves alternatives i possibilitats. Els seus objectius majoritàriament són aconseguir «papers i feina». La lluita per la supervivència, l'autonomia i la dignitat els empeny cap a l'emigració. En molts de casos consideren l'emigració com un ritu de pas cap a la vida adulta i comencen a pensar des de molt joves en aquesta alternativa.

Les causes que motiven la migració de menors d'edat no acompanyats són moltes i estan interrelacionades. Hi ha infants i joves estrangers no acompanyats que arriben a territori europeu perquè escapen de guerres, conflictes, terrorisme, situacions de persecució i discriminació, catàstrofes naturals, fam, pobresa, sequeres… D'altres simplement són enviats per les seves famílies amb l'expectativa de trobar una feina o d'accedir a unes condicions de vida i d'educació que manquen als seus països d'origen. Molts són potencialment sol·licitants d'asil. Sigui quin sigui el motiu, el fet que siguin menors d'edat i que no estiguin acompanyats pels seus progenitors o tutors els converteix en un grup vulnerable per la condició que imposa el seu grau de desenvolupament i per la seva situació d'indefensió, que ha de ser objecte d'atenció i de protecció per part dels poders públics. Una protecció que té el marc de referència específic en la Convenció de Ginebra de 1951 i el Protocol sobre l'Estatut de Refugiats de 1966 (UNICEF, 2019).

2. L'atenció d'infants i adolescents migrants no acompanyats per part de l'IMAS

L'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS), en concret, la Direcció Insular d'Infància i Família, té les competències transferides en matèria de protecció a la infància, i per tant ha de vetlar pel benestar integral de qualsevol infant que es trobi en situació de desprotecció i vulnerabilitat, sigui quina sigui la seva procedència. L'augment d'arribades a Mallorca d'infants migrants no acompanyats ha estat progressiu, la qual cosa ha suposat un repte per al Servei d'Infància i Família, que s'ha vist en la necessitat d'adaptar els seus procediments i de crear nous recursos i dispositius específics que responguin a les seves necessitats per tal de facilitar-los una bona acollida i la inserció en la nostra comunitat.

Els infants i adolescents migrants no acompanyats que són acollits pel sistema de protecció al nostre país tenen característiques socials, culturals

i demogràfiques específiques, la qual cosa implica, com s'ha dit, que hagin de ser atesos per recursos i dispositius específics. Aquesta situació, unida a la intensitat de la pressió migratòria i a les dificultats per generar nous recursos de manera constant, ha provocat la necessitat de plantejar un nou model d'atenció per part del sistema públic de protecció a la infància.

La resposta a les necessitats concretes dels infants i adolescents migrants no acompanyats s'articula per norma general amb l'acolliment residencial, encara que també, en menor mesura, amb l'acolliment familiar, amb la pretensió que aquesta opció augmenti. Tots dos casos es proposen com una mesura transitòria orientada a un procés d'autonomia i d'emancipació.

2.1. L'acolliment familiar dels infants i adolescents migrants no acompanyats: una realitat possible

Hi ha un marc normatiu ampli que estableix el dret dels infants i adolescents a viure o desenvolupar-se en l'àmbit familiar, així com la responsabilitat que tenen els estats d'enfortir les famílies i de donar-los suport per exercir les seves funcions de cura i protecció en igualtat de condicions. No obstant això, persisteixen situacions en les quals els infants i adolescents estan privats del seu entorn familiar per diferents motius, un de les quals és la migració sense acompanyament d'un adult.

En aquests casos, l'entitat competent pot adoptar mesures de protecció la finalitat de les quals consisteixi en l'atenció transitòria d'aquests infants i adolescents migrants no acompanyats en programes d'acolliment familiar, per tal de garantir el dret a la convivència familiar d'aquests infants.

L'acolliment familiar es configura com una alternativa socioeducativa propícia per abordar les conseqüències derivades dels processos de desemparament i/o maltractament familiar que col·loquen molts d'infants i adolescents migrants no acompanyats en una situació d'extrema vulnerabilitat.

L'IMAS té un programa d'acolliment familiar específic per a aquests infants i adolescents, el programa ACOTE, els objectius del qual són els següents:

1. Facilitar a l'infant un context normalitzat que li doni seguretat, estabilitat i afectivitat i que li cobreixi totes les necessitats bàsiques.

2. Garantir una figura de vincle que estableixi una relació de confiança amb l'infant.

3. Oferir a l'infant un entorn i una intervenció educativa i terapèutica per minvar les dificultats d'inserció en la societat d'acollida i les dificultats socials o emocionals.

4. Proporcionar a l'infant o l'adolescent un tractament psicoterapèutic per reparar les seqüeles de la seva experiència de migració en solitari.

Aquest programa es va posar en marxa l'any 2021. Fins a l'arribada d'infants que fugen del conflicte bèl·lic a Ucraïna el 2022, s'ha dirigit principalment a infants i adolescents de procedència africana, sobretot del Senegal. Al principi es va contactar amb diverses associacions per tal d'explicar el projecte i cercar famílies que

estiguessin disposades a acollir a casa seva infants i adolescents migrants no acompanyats de forma temporal. Inicialment, cinc famílies varen estar disposades a començar un acolliment d'infants de la seva mateixa cultura o similar. Enguany, amb l'arribada d'infants i joves ucraïnesos, aquestes famílies d'acollida s'han incrementat fins a arribar a 23.

Independentment de la procedència dels infants, mitjançant el programa ACOTE es detecten les possibles famílies d'acollida que siguin de la mateixa procedència o coneixedores de la cultura dels infants i adolescents migrants no acompanyats i que tenguin motivació i capacitat per atendre'ls. Es dona formació a aquestes famílies de manera específica i adequada perquè puguin exercir des de la parentalitat positiva les responsabilitats que implica l'acolliment familiar d'aquests infants. S'inicia un procés de valoració psicosocial per valorar l'aptitud de la família. Se selecciona la família que millor s'ajusti a les característiques de cada infant; que pugui donar resposta a les seves necessitats personals, i que comparteixi amb l'infant identitat territorial, idiomàtica i cultural. Una vegada formalitzat l'acolliment, un equip interdisciplinari ofereix suport a les famílies i als infants.

2.2. L'acolliment residencial com a mesura protectora dels infants i adolescents migrants no acompanyats

L'acolliment residencial es defineix a la Cartera insular de serveis socials i dels serveis a menors i família de l'IMAS de la manera següent: «Servei d'acolliment residencial d'adolescents estrangers sense adults responsables en el territori, que presenten problemes de desprotecció familiar total i requereixen una atenció residencial específica a causa de les dificultats d'identificació i de treball, agreujades per les diferències idiomàtiques, culturals i socials».

L'entitat pública té les obligacions bàsiques següents:

- Assegurar la cobertura de les necessitats de la vida quotidiana i garantir els drets dels adolescents acollits.
- Disposar d'un pla individualitzat de protecció de cada adolescent que estableixi clarament la finalitat de l'ingrés, els objectius i el termini per assolir-los. Aquest pla ha de preveure la preparació de l'adolescent, tant a l'arribada com a la sortida del centre.
- Adoptar totes les decisions en relació amb l'acolliment residencial dels adolescents a interès seu.
- Fomentar la convivència i la relació entre germans, sempre que això redundi en els seus interessos.
- Promoure la relació i la col·laboració familiar, i programar, a l'efecte, els recursos necessaris per possibilitar el retorn a la família d'origen, si es considera que aquest és l'interès de l'adolescent.
- Sol·licitar la col·laboració dels familiars en tots els casos que els infants i adolescents migrants no acompanyats estiguin indocumentats per

gestionar la documentació oficial (partides de naixement, notes acadèmiques...) i regular la seva situació a l'Estat espanyol.

- Promoure el trasllat de territori o país en cas que tenguin familiars propers i que els pares i mares i els adolescents estiguin d'acord amb l'acolliment.

- Perseguir l'èxit escolar o formatiu dels adolescents en acolliment residencial i potenciar-ne l'educació integral i inclusiva. En el cas dels adolescents de setze a divuit anys, un dels objectius prioritaris és la preparació per a la vida independent, l'orientació i la inserció laboral.

- Revisar periòdicament el pla individualitzat de protecció amb l'objecte de valorar l'adequació del recurs residencial a les circumstàncies personals de l'adolescent.

L'acolliment residencial es va especialitzant i, a Mallorca, arran de l'increment d'arribades l'any 2021, els serveis d'acolliment residencial especial per a infants i adolescents migrants no acompanyats s'han organitzat en dos nivells d'intervenció: un primer nivell de recepció i d'atenció immediata que acull els adolescents acabats d'arribar amb pastera i un segon nivell d'atenció per als adolescents que ja tenen una certa orientació del lloc on han arribat i dels recursos dels quals poden disposar per a la seva cura i protecció però que encara requereixen el suport de la figura del professional de la mediació intercultural. D'aquesta manera, es redueix l'estada en el servei d'atenció immediata, més inestable per definició (amb entrades d'urgència a qualsevol hora) i es facilita una transició més suau cap a un acolliment residencial *ordinari*.

L'objectiu bàsic de l'acolliment residencial és oferir de manera immediata a l'arribada a Mallorca un context segur als adolescents, en el qual les persones adultes que hi treballen es regeixen per l'interès superior dels adolescents i el respecte als seus drets.

Lògicament, primer, s'ha de garantir que aquesta atenció en situació d'urgència cobreixi les necessitats bàsiques i, posteriorment, s'ha de treballar amb la persona la cobertura de les seves necessitats singulars i se li han de procurar els recursos perquè s'emancipi i s'integri.

L'acolliment residencial especial per a infants i adolescents migrants no acompanyats es distingeix per garantir la presència permanent de prou professionals de mediació intercultural, que poden establir la comunicació amb els adolescents en un idioma que comprenen perfectament i que, a més, estan formats en la protecció d'infants. També es disposa (com en les altres tipologies d'acolliment residencial) d'una diversitat d'especialistes que permeten assegurar la protecció efectiva dels seus drets. Els professionals del treball social, de la psicologia i de l'educació social i els auxiliars educatius funcionen com a equip interdisciplinari i treballen en xarxa.

Especialment sensible és la conservació de la identitat familiar de les persones acollides, com a element bàsic de la seva identitat personal i del seu desenvolupament adequat, així com el respecte a la seva cultura i religió.

«Per a la meva salut mental, és fonamental practicar la meva religió» (jove acollit en un servei de segon nivell d'intervenció).

L'assistència juridicoadministrativa i la formació lingüística dels joves per facilitar-ne la integració, juntament amb l'atenció de les necessitats de salut, són intervencions que duu a terme de manera gairebé immediata el Servei d'Infància i Família en una xarxa interprofessional i interadministrativa.

La convivència en els serveis d'acolliment residencial es basa a donar prioritat a la relació, a la relació educativa. Malgrat que moltes vegades és difícil contenir el patiment dels adolescents i les conductes que se'n deriven, és en el desenvolupament de la quotidianitat en què hi ha l'oportunitat d'anar més enllà de la conducta, l'oportunitat de superar el model purament disciplinari i obrir el camí d'una nova manera d'acompanyar els adolescents en el seu itinerari cap a l'emancipació.

«Necessitam persones que es vulguin implicar amb nosaltres, en el nostre dia a dia, per ajudar-nos a aconseguir els nostres objectius» (Hamza, d'Algèria).

Els adolescents, en un període de temps molt breu (la majoria arriben amb 16-17 anys), han de superar molts de reptes i treballar per integrar-se en la terra a la qual han arribat, la qual cosa han de fer superant barreres de tot tipus, inclosa la desconfiança dels altres generada en molts de casos durant la travessia que els ha duit a Mallorca.

«Degut a la migració i a la vida que hem tingut, solem tenir por de persones que no coneixem, però agraïm els vincles que respecten la confiança, des del respecte i l'estimació» (Abdulrazak, de Ghana).

2.3. Xarxa d'emancipació de la Conselleria d'Afers Socials i Esports (CAIB)

Aquesta xarxa s'adreça a persones en procés d'autonomia personal. Tenen dret a ser beneficiàries les persones que han estat sotmeses a tutela o guarda per part de l'entitat pública de protecció competent i/o a mesures de justícia juvenil, que compleixen els requisits que estableixen diferents decrets i que segueixen el programa d'autonomia personal subscrit amb la Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies. Per tant, els infants i adolescents migrants no acompanyats amb mesura de protecció són susceptibles de ser receptors de les ajudes i dels suports que ofereix.

Les prestacions que s'ofereixen són les prestacions següents:

- Servei de la Renda d'Emancipació: adreçat a proporcionar una prestació econòmica mensual a persones joves en procés d'autonomia personal que no tenen dret a l'ingrés mínim vital.

- Servei d'Acompanyament: acompanyament educatiu amb la finalitat de donar suport als joves en el procés d'autonomia personal per assolir-ne la integració i la participació social.

- Servei d'Habitatge: allotjament temporal adreçat a persones joves amb dificultats d'accés a un habitatge a causa de la seva situació sociofamiliar o socioeconòmica i a les quals cal oferir un suport i una intervenció educativa per tal d'arribar a aconseguir la plena emancipació.

Des de gener de 2022 fins a dia d'avui, des de l'IMAS s'han derivat un total de 48 adolescents migrants no acompanyats al programa d'autonomia personal, tots ells d'origen africà. D'aquest grup, un 70 % procedien d'Algèria; un 10 %, del Marroc, i la resta, de Guinea, Costa de Marfil i el Senegal. La majoria provenia de l'entorn residencial, llevat d'un que provenia d'acolliment familiar.

2.4. La intervenció amb na K. A. des del model d'atenció centrat en la persona

Na K. A. és una nina de 16 anys nascuda a Burkina Faso que arriba a Mallorca amb pastera des d'Algèria. En arribar, és atesa de manera immediata al servei d'acolliment residencial i, una vegada comprovat el seu desemparament, l'IMAS n'assumeix la tutela.

Des de l'acolliment residencial, es fa una cobertura integral de les seves necessitats mentre es proposa la recerca d'una família apta per acollir-la. Passa un temps en un recurs d'acolliment residencial, en el qual se li cobreixen les necessitats bàsiques; rep atenció educativa, social i psicològica; es fa mediació i se li dona assistència jurídica. Inicialment, participa en activitats culturals, esportives i formatives, sobretot en l'aprenentatge de l'idioma i en la formació prelaboral, de manera que la jove pugui comptar amb unes mínimes competències que l'ajudin en la inserció social.

Es considera que la millor opció disponible del banc de famílies del programa ACOTE és na M. N., una dona senegalesa que viu tota sola a Mallorca. Aquesta manifesta que vol ajudar na K. A. Una vegada que la jove hi dona el consentiment, s'inicia l'acolliment. Ara ja fa 8 mesos que estan juntes. Durant aquest temps, l'acollidora ha ajudat la jove a agafar confiança i autonomia per integrar-se en la comunitat. S'ha ocupat d'ella, li ha ensenyat coses bàsiques (moneda, compra…) i l'ha acompanyada a fer gestions (empadronament, targeta sanitària, matrícula a classes de castellà i valoració d'altres activitats formatives o d'oci).

Al principi, la jove s'hi mostrava reticent i fins i tot expressava el desig d'anar-se'n a França, no perquè hi tingués cap familiar, sinó perquè a la pastera va coincidir amb gent que tenia com a destinació aquest país. La jove es mostrava poruga i desconfiada, i també manifestava una actitud molt submisa, com si hagués de «servir» la seva acollidora. A poc a poc, ha anat aprenent que viu en un país democràtic; que no és esclava de ningú, ni de la seva acollidora, i que té uns drets i també uns deures. Ha anat agafant confiança fins al punt de trobar-se en aquests moments molt arrelada, integrada en la família i en la comunitat. Na K. A. està matriculada en un centre d'educació d'adults i obté uns resultats positius. Està aprenent castellà i català, fet imprescindible per poder integrar-se totalment en la nostra societat. L'acollidora explica que en el dia a dia es troben entrebancs,

per exemple, no poder fer activitats d'estiu o esportives, com jugar a futbol, perquè no té papers (passaport o similar). Gestionar la documentació és un procés complicat i gens fàcil.

Malgrat les dificultats amb les quals s'ha trobat, un cop superades les pors inicials na K. A. està contenta, més adaptada a la seva nova vida i plenament integrada en el seu entorn. Té més confiança i és més autònoma. Es valora millor en general, però sobretot en l'aspecte del benestar emocional. Quan faci els 18 anys, vol quedar a viure a Mallorca, independitzar-se i continuar comptant amb l'ajuda de la seva família d'acollida. Se l'ha derivada al programa d'emancipació de la Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies de la Conselleria d'Afers Socials i Esports (CAIB), i sol·licitarà el suport que necessita per poder dur una vida autònoma.

La intervenció amb na K. A. només és un exemple de com l'IMAS respon a les necessitats que pot presentar una o un adolescent migrant no acompanyat, amb els recursos específics que s'han posat en marxa i fent un treball en xarxa i interdisciplinari amb altres serveis de la nostra comunitat.

3. Discussió i conclusions

En aquest article hem intentat fer visible la realitat que experimenten tots els infants que migren del seu país sense la companyia d'un adult referent. Les circumstàncies de cada un són diferents, però tots tenen en comú una doble vulnerabilitat (menors d'edat i migrants no acompanyats) que fa necessària l'articulació de tot un sistema que en garanteixi la protecció.

Com hem vist, l'IMAS posa al seu abast tots els programes dels quals disposa. Malgrat els avanços i l'increment de recursos per poder donar una bona atenció, cal fer algunes consideracions.

El benestar dels infants i adolescents migrants no acompanyats, com el de qualsevol infant, s'insereix en una comunitat específica, i totes les persones que formam part d'aquesta comunitat podem contribuir al seu benestar.

L'atenció adequada als infants i adolescents migrants no acompanyats s'ha d'abordar necessàriament des de tots els prismes possibles tenint en compte el conjunt de les seves necessitats des d'una visió integral, com la formació educativa, la formació ocupacional, la inserció laboral, l'aprenentatge de l'idioma, el coneixement de la cultura receptora, l'entrenament d'habilitats socials i d'autonomia, l'atenció als problemes psicològics i psiquiàtrics, l'atenció als problemes de consums, la gestió de la documentació i la integració social en la comunitat d'acollida.

Dins aquest col·lectiu hi ha, a més, persones i grups d'especial vulnerabilitat que requereixen una atenció específica, en especial dones, persones amb diversitat funcional relacionada amb la salut mental o física, d'altres que podrien ser mereixedores de protecció internacional o víctimes de tràfic d'éssers humans.

En el vessant legal, hi ha un abans i un després amb l'aprovació del Reial decret 903/2021 i del Reial decret 629/2022, que modifiquen el Reglament 557/2011 de la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i

la seva integració social, que obren un nou horitzó i faciliten que tots els joves que anteriorment quedaven en situació irregular en complir els 18 anys puguin continuar en situació regular amb una tramitació més senzilla, entre moltes altres indiscutibles millores destinades a afavorir i facilitar la inserció dels joves inclús quan ja han complert la majoria d'edat.

També hi ha hagut millores a l'hora de fer efectiu el seu dret de participació a través del Consell de la Infància i l'Adolescència de l'IMAS, en el qual tenen representació. Compartir amb conselleres i consellers d'altres serveis d'acolliment residencial i familiar sessions de debat, reflexions i propostes de millora del servei que els atén és una manera de poder ajustar l'atenció a les seves necessitats i també de resoldre conflictes de manera democràtica.

Així i tot, encara ens queden molts de reptes al davant per millorar l'atenció d'aquests infants i (sobretot) adolescents.

Un repte important per als professionals de les diferents administracions i entitats implicades és tenir cura, tant física com emocional, d'aquest col·lectiu tan vulnerable, proporcionar-los les millors condicions perquè aconsegueixin un alt grau d'autonomia personal i la integració social. En aquest sentit, topam amb un obstacle important: les dificultats per regularitzar la seva documentació. Necessitam conscienciació i una empenta diplomàtica per facilitar que els consolats documentin i emetin passaports per a un alt percentatge de joves que arriben indocumentats i posar fi a les traves burocràtiques.

Ens manquen recursos especialitzats per atendre els joves, com ara ampliar l'oferta d'activitats acadèmiques i lúdiques, i facilitar i flexibilitzar les condicions d'accés als ja existents mentre estan pendents de la documentació.

És necessari millorar les tècniques per valorar i determinar l'edat dels joves quan arriben indocumentats, amb proves més exactes i precises. La determinació incorrecta de l'edat fa que els processos d'integració i d'emancipació s'accelerin o s'interrompin.

Igual d'important és millorar l'acompliment del seu dret a conviure amb una família. Tenim com a repte trobar més famílies disposades a acollir aquests infants a casa seva.

I, sobretot, ens queda compartir una mirada realista, però sensible i empàtica cap a aquests infants. Una mirada que no sotmeti un col·lectiu a un prejudici basat en la generalització de comportaments minoritaris. Cal la sensibilització de la població general sobre la realitat diversa dels infants i adolescents migrants no acompanyats i rompre els prejudicis existents.

Referències bibliogràfiques

- Decret 66/2016, de 18 de novembre, pel qual s'aprova la Cartera bàsica de serveis socials de les Illes Balears 2017-2020.
- IMAS. (2017). *Cartera de serveis de l'IMAS 2017*. https://www.imasmallorca.net/ca/imas/1304
- IMAS. (s. d.) *Documents interns i base de dades de l'IMAS*.
- Montcades Valls, C. (2022). Acollida, intervenció i regularització documental de les persones menors d'edat migrants no acompanyades.

Revista Alimara, 65. 54-83. https://www.revistaalimara.net/revista/wp-content/uploads/2022/06/Alimara_65_3_acolliment_menors.pdf

- Suárez Navaz, L. (2004), Niños entre fronteras: migración de menores no acompañados en el Mediterráneo occidental. *Migración y desarrollo, 2*, 35-48. https://estudiosdeldesarrollo.mx/migracionydesarrollo/wp-content/uploads/2018/11/2-4.pdf

- UNICEF. Comité Español. (2019). *Recomendaciones para una protección integral de los niños y niñas migrantes no acompañados en la frontera su española*. https://www.bienestaryproteccioninfantil.es/imagenes/tablaContenidos03SubSec/recomendaciones-ninos-migrantes-no-acompanados.pdf

Iniciatives de la societat civil

Joves professionals de l'àmbit social: ajuntar-se per combatre la crisi ecosocial

SUSANA BATLE CLADERA
NÚRIA MARTÍNEZ COMPANY

Susana Batle Cladera

Palma, 1987. És educadora social i doctora en Treball Social per la Universitat de Barcelona, on ha exercit com a investigadora en l'avaluació qualitativa del programa pilot Primer Llar (*Housing First*), impulsat per l'Ajuntament de Barcelona. Actualment, és sòcia fundadora de la microcooperativa Runa Blanca.

Núria Martínez Company

Palma, 1985. És educadora social per la Universitat de les Illes Balears i terapeuta corporal integrativa.
Ha desenvolupat la seva tasca laboral com a coordinadora d'equips d'acompanyament a la infància i la joventut en l'oci i el temps lliure, la participació ciutadana i les relacions afectivosexuals igualitàries. Actualment, és sòcia fundadora de la microcooperativa Runa Blanca.

Resum

Ens trobem immerses en l'anomenada *crisi ecosocial*, que afecta la vida al planeta en totes les seves dimensions. En els darrers anys, les professions que es dediquen a l'àmbit social estan cada vegada més discutides en relació a aquesta crisi. Quin és el seu paper? Com afrontaran l'augment ferotge de les desigualtats, el qüestionament de drets i l'atomització de les persones més vulnerabilitzades?

La desmobilització i la minva de capacitat crítica i d'anàlisi independent de les noves generacions d'estudiants porten a pràctiques professionals més mecàniques i jeràrquiques que poc contribueixen a la reclamada transformació social i que perpetuen la institucionalització, l'estigmatització i la precarietat. En aquest sentit, cal remarcar la figura del professional activista o militant, que lluita, individualment, per revertir aquestes dinàmiques exclusògenes al seu lloc de feina. Ara bé, sense una col·lectivització, aquestes posicions són difícils de mantenir en el temps.

La microcooperativa Runa Blanca es planteja una contribució directa acompanyant joves professionals i estudiants de l'àmbit social a observar les conductes pròpies i els intercanvis amb les altres persones, a escoltar les necessitats pròpies i alienes, a expressar-se des de la comunicació no violenta i a propiciar una transformació social des de les seves pròpies accions. Reforça la capacitat de col·lectivització per evitar la despersonalització pròpia de la institucionalització, tant dels equips com de les persones ateses.

Paraules clau: Transició ecosocial / Joventut / Pràctica professional / Violència institucional / Emprenedoria

Resumen

Nos encontramos inmersas en la llamada *crisis ecosocial*, que afecta a la vida en el planeta en todas sus dimensiones. Las profesiones que se dedican al ámbito social están siendo cada vez más discutidas ¿Cuál es su papel? ¿Cómo afrontarán el feroz aumento de las desigualdades, el cuestionamiento de derechos y la atomización de las personas más vulnerabilizadas?

La desmovilización y la mengua de capacidad crítica y de análisis independiente de las nuevas generaciones de estudiantes llevan a prácticas profesionales más mecánicas y jerárquicas que poco contribuyen a la reclamada transformación social y que perpetúan la institucionalización, la estigmatización y la precariedad. En este sentido, cabe remarcar la figura del profesional activista o militante, que batalla, individualmente, para revertir estas dinámicas exclusógenas en su puesto de trabajo. Ahora bien, sin una colectivización, estas posturas son difíciles de sostener en el tiempo.

La microcooperativa Runa Blanca se plantea una contribución directa acompañando a jóvenes profesionales y estudiantes del ámbito social a observar las conductas propias y los intercambios con las demás personas, a escuchar las necesidades propias y ajenas, a expresarse desde la comunicación no violenta y a propiciar una transformación social desde sus propias acciones. Así mismo, refuerza la capacidad de colectivización para evitar la despersonalización propia de la institucionalización, tanto de los equipos como de las personas atendidas

Palabras clave: Transición ecosocial / Juventud / Práctica profesional / Violencia institucional / Emprendimiento

1. La crisi ecosocial com a escenari laboral per a professionals de l'àmbit social

Entenem la crisi ecosocial com el col·lapse de la civilització, com el conjunt de desequilibris que ha generat l'activitat humana i que ha fet superar els límits biofísics del planeta a la seva disposició. És el punt d'inflexió de l'anomenada *era de l'antropocè* (Fernández Duran, 2022). Podem afirmar que no som davant dues crisis separades, sinó davant una única i complexa crisi socioambiental (papa Francesc, 2015). En tant que són els mateixos elements que la provoquen, aquesta dinàmica de relació tòxica, alienada i violenta entre els éssers humans i els recursos naturals apareix també entre les persones.

Tot i que el terme *crisi ecosocial* emergís a principi dels anys setanta (Álvarez Cantalapiedra, 2020), en els darrers cinc anys ha ocupat més espai públic de discussió a causa de la urgència per iniciar una transició cap a altres models de vida més justs i regeneratius. El capitalisme ferotge i les seves dinàmiques de funcionament continuen provocant més desigualtats locals i globals entre la població, la qual cosa augmenta els reptes que han d'assumir les professions relacionades amb l'àmbit social. Fenòmens com les migracions per qüestions climàtiques, per l'espoli de la terra o per l'esvaïment dels drets més bàsics, com l'accés a un habitatge o a alimentació, ja són un fet. Per fer front a aquesta situació, es necessiten altes dosis d'esperit crític que permetin pensar, amb creativitat i rebel·lia, noves formes de lluita per defensar les condicions que farien el món més habitable: noves cultures, noves estructures i renovades formes de relació són, avui dia, indispensables per a la supervivència.

En aquest punt, cal emfatitzar que aquesta crisi, social i ecològica alhora, configura uns temps i uns espais diferents en què s'interpel·la constantment l'individu, sempre per davant d'allò col·lectiu, i se silencien les estratègies de resistència naturals de l'ésser humà com a ésser social. Un primer pas és indagar com es configuren aquestes noves dimensions i revertir les dinàmiques relacionals.

2. Els i les professionals socials

D'un temps ençà, les professions que es dediquen a allò social, com ara l'educació, el treball o la integració social entre les més representatives, estan cada vegada més qüestionades. Aquestes varen aparèixer com a eina política per donar resposta a l'augment de precarització, marginació i exclusió que genera l'escenari neoliberal (García i Sáez, 2013), amb l'objectiu de construir un conjunt de serveis i estructures que actuàs com a catalitzador dels processos de normalització social i de *tornada* a la societat, tot i concebent un dins i un fora avui absolutament qüestionables. No obstant aquests esforços polítics i econòmics, sembla que les persones usuàries i beneficiàries d'aquests serveis queden segrestades institucionalment, que n'augmenta la dependència i que se n'engrosseix el nombre que els i les professionals perceben en relació amb la població vulnerabilitzada. Què feim malament?

A banda de controlar la població més vulnerabilitzada perquè no suposi un despropòsit a la quotidianitat

de les vides normalitzades (Bauman, 2003), una de les missions dels equips d'atenció és assegurar una vida habitable o una *bona vida*. Cristina Carrasco (2022) assumeix que es tracta d'un procés col·lectiu de construcció contínua que preveu i pretén superar l'escenari heteropatriarcal, racista, colonialista i extractivista. Un dels principals entrebancs en la consecució de *vides gaudibles* dins els serveis d'atenció és que aquesta construcció parteix d'una definició i d'uns paràmetres imposats. Les maneres d'estimar, de construir xarxes afectives, de en què gastar els doblers i de com aconseguir-los; la concepció de la salut i la malaltia, o la definició del que significa habitar una llar, entre d'altres, són potes de la mateixa narrativa hegemònica que referencien i encotillen la pràctica professional en absència de reflexió.

Els i les joves estudiants de ciències socials que s'insereixen per primer cop en el món laboral es troben davant aquest escenari de crisi ecosocial ple de tensions que es plantegen com a reptes per superar (Carrasco *et al*., 2022). Les noves generacions de graduades també pateixen les conseqüències de la crisi quant a la precarietat material i laboral per la inestabilitat, l'ambigüitat i les normatives o les clàusules contractuals fraudulentes (Alonso, 2014). Això provoca una hipermobilitat que impossibilita teixir vincles professionals i personals harmoniosos, basats en la confiança i la seguretat que el temps distès i els espais amables poden oferir.

Aquestes generacions han nascut en un món –sempre parlant del Nord global– que es presenta en crisi constant, de manera que afecta l'imaginari d'un futur possible i d'una vida plena i provoca, fins i tot en els casos més extrems, el fenomen –gens menyspreable en termes d'incidència– de l'ecoansietat. Segons l'American Psychology Association, aquest neologisme reflecteix el temor crònic a patir un cataclisme ambiental i la incapacitat de les societats per fer-hi front. Les recomanacions davant aquest estat emocional conviden a teixir i cultivar vincles amb el territori i a nodrir relacions afectives saludables en els contextos familiars i d'amistats. No obstant això, l'actual alienació digital, sumada a la precarietat en termes de temps disponible, dificulten aquestes pràctiques i contribueixen, fins i tot en els espais més íntims, a un deslligament social i a la sensació de desarrelament.

En suma, és coneguda entre els nous professionals i també entre el professorat la minva en la capacitat crítica i d'anàlisi independent, així com en la capacitat d'autoorganització i d'acció col·lectiva. És absolutament comprensible que, davant aquesta manca d'eines, acabin per desenvolupar feines mecàniques, seguint els protocols establerts.

Com a elements disruptors davant aquest panorama, emergeixen com a indispensables la creació –o el manteniment– d'espais de reflexió col·lectiva, la incorporació de la gestió emocional de caire formal, la formació específica en violència estructural, la investigació de les conseqüències de les lògiques verticals d'intervenció o de l'atenció sense temps de qualitat, entre d'altres. Totes són oportunitats de desconstrucció del rol professional hegemònic amb les quals es pot construir resistència i transformació,

omplir de manera pràctica aquella idea de transformar de baix a dalt i qüestionar les estructures mitjançant l'experiència i l'observació.

Engegar una transició cap a altres models que posin la vida en el centre implica assumir que treballam en contextos hostils, que responen a la urgència, que anul·len els tempos necessaris per observar(-nos), escoltar(-nos), reflexionar(-nos), dialogar i actuar. Aquesta crisi es presenta com l'oportunitat per deixar de mirar les altres persones com a categories contenidores de problemàtiques i reclamar espais per construir conjuntament els objectius i els camins cap a l'autonomia. Un espai d'esperança per transitar cap a altres models d'atenció.

Aquesta esperança s'ha materialitzat en la mobilització de la joventut a tot Europa contra la precarietat derivada del contracte social i de les relacions que s'hi han instaurat. Entre els moviments socials i agrupacions del nostre país sorgits de la crisi del 2008 hi ha Marea Granate, Oficina Precaria, Juventud sin Futuro, Federación de Jóvenes Investigadores Precarios, Fridays for Future, ExMenas, etc. El 15M va ser una empenta indispensable per reactivar resistències. A Mallorca, en l'àmbit de l'atenció social, va aparèixer la secció estudiantil de l'associació Prosocial, que promogué un pensament crític a les aules universitàries. Així i tot, les expressions de mobilització política de la joventut no acaben de ser estables i es dissolen. Una mostra més de la precarietat existencial i generacional (Soler-i-Martí *et al.*, 2021) que impossibilita la conciliació de la vida personal, educativa i laboral amb la militància.

3. Professionals militants o activistes

Davant aquesta situació atomitzadora, hi ha resistències individuals en els llocs de feina. És el que Karen Healy (2018) anomena *professionals militants o activistes*. Encarnen una posició ambivalent entre la classe dirigent i la lluita de classes, sempre amb dilemes i la sensació d'estar a dues bandes. I és que ho estan en relació amb els mandats que reben i el seu compromís social (García Molina, 2011, 2013; García Molina; Sáez, 2017).

Les teories crítiques posen de manifest la relació entre les estructures socials globals i les relacions locals de poder i d'identitat (Healy, 2018). Aquestes basen el seu discurs en tres punts:

- Els i les professionals formen part de la classe mitjana, mentre que les usuàries dels serveis pertanyen a les classes populars. Aquesta relació perpetua l'*statu quo*.

- El poder conferit a les professionals com a agents de l'estat del benestar reprimeix tota classe de dissidència entre qui pateix precarietat.

- Qui representa el rol professional es relaciona com la veu experta. Desfer-se d'aquesta expertesa no sempre és fàcil perquè condueix a demanar-se què faig aquí?, per a què la meva presència?

A partir d'aquí proposen reduir la presència controladora, permetre que la vida flueixi espontàniament. No obstant això, les teories postestructuralistes defensen que el poder no és estàtic ni es col·loca en una de

les parts (professionals). Romp, per tant, aquesta visió dicotòmica i mostra com el poder es troba en les relacions i opera a través dels discursos i les pràctiques. Així doncs, resulta indispensable reconèixer i ubicar els canals simbòlics a través dels quals es transmet el poder.

En aquest sentit, abandonar l'acompanyament i retirar-se de la vida dels altres pot tenir inconvenients en la consecució de l'autonomia. Suposa acomiadar-se de la possibilitat d'exercir com a frontissa entre diferents sistemes, institucions i persones i, per tant, deixar de servir els interessos de la persona usuària com a mediadora entre agents.

Aquí, la idea de professional com a agent doble (García Molina, 2011, 2013) pren sentit. Aquest autor assegura que sosté l'ambigüitat pròpia de rebre dos encàrrecs —el de la institució o l'estat i el de la persona del servei— per trobar el punt apropiat segons cada situació des d'un punt de vista més ètic que no polític: «Es pensar y actuar agazapado a la vista de todos, con los pies en el suelo, pero al borde del acantilado» (García Molina, 2013, p. 25).

Adoptar aquesta posició comporta un suïcidi de classe en el sentit freirià; renunciar als seus privilegis, comprometre's voluntàriament a deslligar-se del seus propis interessos per endinsar-se en l'equitat col·lectiva. Destaca també el sentiment de soledat de qui representa aquest rol perquè manca una estructura col·lectiva d'empenta i de coherència ideològica, de suport mutu davant les injustícies i els dilemes viscuts, així com de reflexió de les pràctiques professionals desenvolupades. Aquesta soledat, juntament amb el judici de la resta de l'equip i del propi, pot conduir la persona a abandonar la professió, a patir inseguretats i a sentir-se assenyalada i discriminada en l'entorn laboral.

Actualment, davant una situació postpandèmica i una crisi incipient que s'entreveu amb una pujada desorbitada dels preus dels productes de primera necessitat, els combustibles fòssils i l'habitatge, sabem que moltes vides començaran a ser menys vivibles, i la missió dels i de les professionals de procurar qualitat de vida o *vides bones* serà més complicada. Això implica més frustracions, més desesperança, més violència institucional, més preguntes al voltant de com podem millorar la vida de les persones.

És així com s'evidencia que les cures han d'estar al centre, tal com han reclamat les teories feministes. Però, com ho duim a la pràctica? Sense una mirada crítica que assenyali els ritmes imposats pel capital i reclami un ambient laboral amb altres temps i espais, aquest camí es planteja com una quimera.

Els principis de posar la persona en el centre o d'acompanyar en processos de recuperació sense contrapartides, propis del model *Housing First* i adoptats per altres programes, són molt engrescadors. A cops ens porten a mirar cap al futur amb il·lusió i a renegar de pràctiques passades, però de res serveix aquest oblit que ens manté ancorats en una manca d'herència cultural pròpia (Batle *et al.*, 2021). Aprendre de les errades i ser conscients que les persones ateses poden estar dolgudes per les nostres pràctiques forma part de la transformació o regeneració cap a altres formes de relació més honestes i obre

la remota possibilitat d'una justícia restaurativa. No és una qüestió fàcil i sovint troba tota una sèrie de resistències als diferents nivells de governança, així com contradiccions a escala personal.

Quan parlam de la crisi ecosocial, és prou fàcil dibuixar els límits planetaris. Ara bé, fer-ho amb relació a la qüestió social és més complicat. En el nostre cas, el *quid* de la qüestió rau en les relacions que es generen entre qui usa el servei i qui hi treballa. És a dir, fer front a la violència que es genera dins la institució.

4. Violència institucional

El concepte de violència institucional fa referència a una categoria política local relacionada amb l'experiència i amb un corpus teòric al voltant dels drets humans i la violència d'estat (Pita, 2017). La mateixa autora afirma que és una eina per a la lluita política, per a la batalla contra la violència generada, en bona part, per les forces de seguretat (2017). En termes globals, les professions socials han passat de l'assistencialisme en la gestió de les poblacions i dels grups improductius, exclosos del mercat laboral (Castel, 2002), a recol·locar aquestes persones o «rebuigs humans» en llocs estratègicament útils per al sistema mateix (Bauman, 2013). A partir d'aquesta deducció podem afirmar que els professionals socials executen tasques de *controladors socials*.

Aquesta violència és exercida per diferents agents de l'estat de forma directa o indirecta mitjançant normes, omissions o pràctiques rutinàries i quotidianes en un context de restricció d'autonomia i de llibertat. La presència d'aquesta violència indica una aproximació a la vulneració de drets i l'ultratge a les persones. Ara bé, identificar-la no és senzill perquè es mou en una certa al·legalitat i indefinició que difumina les possibilitats de denúncia.

Pren sentit, doncs, posar la mirada en les violències institucionals en l'atenció social; assenyalar la burocràcia, l'abús de poder, la denegació d'accés a recursos, la derivació indiscriminada, la medicalització dels malestars, etc., i examinar què de tot això s'expressa a partir de les pràctiques professionals individuals i institucionals. En paraules de Bourdieu (2000), ens trobam davant un poder invisible que no pot exercir-se si no és amb la complicitat dels qui no volen saber que la pateixen o que l'exerceixen. Què cal fer al respecte?

Crear espais de reflexió crítica sobre aquest fenomen és una de les opcions per combatre la crisi social i generar relacions més plenes (Ávila *et al.*, 2019; Carrasco *et al.*, 2022). Obrir la caixa de les possibilitats i reconèixer-se com a subjecte opressor del sistema genera sensació de caiguda i enceta una etapa d'assumpció seguida del dol. Reconèixer-se com a controlador o controladora social i canal de transmissió de violències obre la porta a indagar altres possibilitats de relació, i just és aquí el lloc al qual s'ha d'arribar amb aquest exercici.

5. Altres perspectives laborals: el cas de Runa Blanca

Davant el dolor i la incomoditat que suposa encarnar el rol d'educadores socials en un escenari tan cru i dolorós, neix la microcooperativa

Runa Blanca, fundada per Núria Martínez i Susana Batle.

Nosaltres ens vàrem conèixer a la carrera d'Educació Social, en què configuràrem el nostre tàndem tant d'amistat com de projectes professionals i vitals. Va ser en el marc de l'assignatura de violències masclistes en què vàrem iniciar un treball d'investigació i el documental *Carrer Dona. Ningú no és més que ningú* (Adrover *et al.*, 2013).

Amb aquest audiovisual pretenïem donar visibilitat a les múltiples violències a què s'enfronta una dona en situació de sense llar al llarg de la seva vida i destacar les que tenen a veure amb el gènere. Aquesta experiència ens va canviar la vida i la manera d'entendre l'educació social. Va ser quasi mig any de rodatge durant el qual ens vàrem acostar al sensellarisme. Ens adonàrem que era i continua sent un fenomen invisible que rep una atenció vertaderament precària i unes polítiques d'habitatge molt cruels i en què les violències estan molt presents a tots els nivells.

Amb tot allò que havíem vist i viscut havíem de fer alguna cosa. Volíem cercar respostes, indagar altres maneres d'actuar i sobretot investigar noves metodologies d'atenció molt més humanes per dissoldre aquella injustícia viscuda. Avui dia, sabem i som conscients que connectar amb el dolor i la ràbia continua sent el motor dels nostres projectes.

Un any després, vàrem anar a Barcelona a fer el Màster d'Estudis Avançats en Exclusió Social, amb la idea d'especialitzar-nos en violències institucionals, sensellarisme i noves metodologies. Veníem de fer feina durant anys en l'àmbit social (centres d'educació especial, pisos de protecció a la infància, programes comunitaris, etc.), i gràcies al màster i a una visió antropològica de l'exclusió, ens varen assaltar tantes qüestions com incomoditats que a la fi podíem verbalitzar:

> Què és la nostra professió?, que pretén?, són tots els encàrrecs i mandats coherents?, som conscients que som figueres de control?, realment coneixem les conseqüències que tenen els nostres actes sobre la vida de les persones?, posam atenció a les violències estructurals o tan sols a les conseqüències que aquestes generen?, són justes les normes que feim complir a les persones que atenem?, com influeixen els nostres moralismes i vivències en la nostra professió?, de veritat sé més jo de la vida amb vint anys que la dona o l'home que tenc davant i que té una història de vida molt més dura?, som conscient de les violències i les situacions injustes que jo també gener?, què faig en nom de la institució?

Avui encara no tenim resposta a tot, però sí que som conscients dels dilemes ètics als quals ens afrontam. Nosaltres tenim la intenció de posar-hi llum. Des de la cura i l'amor volem iniciar altres accions possibles que ajudin a acompanyar les persones a ser més lliures, a superar els moments de vulnerabilitat i a respectar en tot moment els seus processos i decisions, malgrat que moltes vegades no siguin els nostres.

Al màster, vàrem especialitzar-nos cada una en una branca. Na Núria es va centrar en l'elaboració de projectes i l'atenció directa, experteses que va

complementar amb més experiència laboral coordinant projectes socioeducatius especialitzats en joventut, oci i temps lliure i desigualtats de gènere en l'adolescència. Va adquirir coneixements en gestió d'equips professionals, intermediació amb l'administració, coordinació de projectes en totes les seves fases, etc. Na Susana es va centrar en la recerca. Durant els darrers anys ha fet feina en l'avaluació qualitativa del projecte pilot Primer la Llar, impulsat per l'Ajuntament de Barcelona, i ha fet una tesi doctoral en treball social titulada «La intervención social como interacción social. La transformación de la práctica entre dos modelos de atención a personas en situación de sin hogar» (Batle, 2021).

Ambdues anhelàvem iniciar un projecte conjuntament. De fet, el somiàvem en els nostres viatges a les muntanyes. El confinament ens va regalar temps per posar en ordre les nostres idees i prioritats. Durant aquell temps de calma, vàrem definir Runa Blanca.

L'emprenedoria, en una professió que acostuma a exercir-se amb el treball per compte d'altri, esdevé el primer pas per donar veu a un posicionament personal i polític clar. La tria de la forma jurídica esdevé un dels angles abans mencionats per fer les coses d'una altra manera. Pertanyem a la xarxa de mercat social de les Illes Balears, amb l'objectiu de contribuir a una societat basada en els valors democràtics, ecològics i solidaris i en el benestar col·lectiu. A més, estam en procés de ser sòcies de la Coop57, per contribuir a la transformació social de l'economia a partir del cooperativisme i la solidaritat.

Rompre la roda del «sempre ho hem fet així» esdevé una aturada en sec en la forma de treballar al nostre territori, i més enllà. Runa Blanca irromp a les Balears com un altaveu per denunciar les violències institucionals, els rols de poder i la manca de sensibilitat davant la vulnerabilitat. També per oferir possibilitats de canvi que permetin evitar pràctiques buides de contingut, exclusògenes i estigmatitzants.

5.1. Com treballam?

Arribam amb seguretat, però també amb molta humilitat. Conscients que acompanyar persones és aprendre de l'altre i no tan sols ensenyar. És ballar seguint el ritme d'una quotidianitat concreta. La nostra aportació a la crisi ecosocial se centra a formar i acompanyar equips aportant un vessant crític a les seves pràctiques, convençudes que amb això la transformació dels models, de les instal·lacions i de les relacions és possible. Aconseguir una societat saludable passa per contemplar tots els actors del sistema.

A partir de la recerca feta per a la tesi doctoral mencionada, hem desenvolupat una metodologia de treball pionera a Espanya que s'emmarca en la innovació social. Posam la pràctica professional —allò que els professionals fan— en el centre d'interès i d'anàlisi per entendre l'atenció social. Repensar les nostres accions obre oportunitats per fer les coses de formes diferents, per fer possibles altres realitats més desitjables i alineades amb els drets de les persones que atenem. És justament aquí on comença el debat sobre què és l'exclusió social, quina és la nostra tasca des dels

equips interdisciplinaris i com podem millorar la salut tant de les persones usuàries com de les professionals.

A més de treballar aquesta mirada crítica, la nostra perspectiva microsociològica permet activar processos de reversió de les violències institucionals i oferir eines als equips per fer feina de forma coherent entre qui són i el que fan.

- Acompanyam projectes des d'una mirada holística. Reinterpretam els mandats i posam a ballar la creativitat. Això ens duu a resultats diferents, amb xarxes de relació revolucionàries i èxits percebuts des d'altres geografies humanes. Acompanyam amb cura, perseverança i passió el projecte en totes les fases.

- Transformam els models d'atenció des de la pràctica: obrim espais de reflexió sobre allò que feim per canviar la definició dels marcs conceptuals. Fer-ho és el primer pas per promoure les ganes de revisar-se i qüestionar-se, la qual cosa ens permet transitar diferents rols. D'aquesta manera impulsam equips valents, que treballin des de la coherència i honestedat.

- Feim divulgació científica i democratitzam el coneixement. El coneixement adquirit i en constant evolució, cal compartir-lo. La co-construcció enriqueix els processos i obre possibilitats d'intercanvi compromeses, enriquidores i equitatives. Recollim, publicam i difonem. Participam en conferències i congressos a escala nacional i internacional. A més de les tasques pròpies d'elaboració i de divulgació de material acadèmic, volem garantir l'accessibilitat a aquesta informació a les persones usuàries dels serveis. Oferir transparència és un acte de deferència profund. Repercuteix positivament en la vida de les persones i ajuda a una presa de decisions més conscient.

5.2. Què feim?

Els nostres serveis van destinats a tots els agents de l'àmbit social amb ganes de remoure el món, de donar-se l'oportunitat de mirar-lo des d'altres angles i de participar en primera persona del canvi social. Ens dirigim a entitats del tercer sector, a l'administració pública i a professionals particulars.

Les formacions a professionals, activistes i persones ateses estan dissenyades com a resposta a situacions d'injustícia, malestars i dilemes ètics. Els tallers grupals comencen generant un espai de seguretat. Procuren també un acompanyament col·lectiu en què treballar, de forma creativa i vivencial, qüestions quotidianes doloroses –les desigualtats, el patiment i les seves causes estructurals– que ens travessen a totes i cada una de nosaltres. De forma progressiva, s'introdueixen temàtiques que ens condueixen a la reflexió conjunta, a la identificació dels orígens, i mitjançant el debat es procura aconseguir un canvi en la vida de les persones, orientada a les solucions.

Sempre es fa feina considerant la globalitat de les persones (ment, cos, emocions, espiritualitat…), cercant l'estimulació del potencial personal de cada persona perquè actuï mobilitzant els seus recursos per mitjà de

les seves motivacions, preguntes i necessitats.

Destacam que col·laboram amb un equip de terapeutes. Som conscients de la cruesa dels temes que es tractaran i, per això, volem donar una resposta tan coherent com sigui possible a les persones que ho necessitin.

Entre els paquets formatius, en què podem trobar la violència masclista, la resposta al sensellarisme o benestar i consciència, entre d'altres, remarcam el paquet de gestió i politització dels malestars com una novetat. Com a societat, ens trobam davant un escenari complex en què la lògica capitalista monetitza la nostra salut, la nostra manera d'estar al món, les relacions amb els altres i amb nosaltres mateixes.

Els patiments, els neguits, les angoixes o els estats allunyats d'una normalitat capacitista, neurotípica i eurocentrista es tracten actualment des de la perspectiva psiquiàtrica o psicològica, que medicalitzen els malestars. Es tracta d'una gestió silenciosa, individualitzada i passiva.

En aquest espai, no tan sols treballam la simple identificació i enumeració d'allò que sentim com un dolor, sinó que volem construir lligams estratègics perquè puguin ser compartits, expressats. Exploram noves maneres de relacionar-nos i d'assumir un rol més actiu davant aquesta realitat.

Es procura principalment establir bases sòlides de seguretat des de l'inici dels tallers i es permeten obertament estats d'ànim que no s'accepten socialment: tristesa, ràbia, fàstic, còlera, histèria; amb la medicació com a única alternativa. Per experiència sabem que aquests són espais terapèutics, ja que les persones hi poden abocar el desassossec i l'angoixa acumulada.

A més, la investigació és una de les nostres passions; per això, feim recerca aplicada, per millorar el funcionament i la satisfacció de les entitats socials, els serveis i tots els agents implicats. Avaluam projectes i polítiques públiques, en feim una diagnosi i apropam el coneixement a les bases socials. Tot i treballar des de mètodes mixtos, advocam per la presència de mètodes qualitatius. Ja fa temps que el fet d'aplicar aquesta opció no necessita justificacions per demostrar-ne el rigor. Basar els projectes i els programes en recerques prèvies des d'enfocaments fenomenològics o narratius garantirà que la nostra tasca prioritzi les persones per sobre dels pressuposts, que es valorin les experiències de les persones per sobre de lectures més administratives.

La nostra trajectòria en la recerca està lligada al sensellarisme, als processos d'institucionalització i d'estigmatització i a la pràctica professional. Actualment, i atesa la precarització que pateix el jovent a les Balears (Pascual i Oliver, 2021), així com l'augment del sensellarisme juvenil al nostre país, estam dissenyant una recerca que pugui donar veu als i les joves en risc de patir situacions d'exclusió residencial. Aquesta informació permetrà guiar les possibilitats dels professionals per promoure una vida lliure i autònoma.

Finalment, oferim el nostre acompanyament amb dues fórmules: la supervisió d'equips i la consultoria. En l'atenció social, les relacions internes entre l'equip d'atenció i els diferents nivells de governança són un reflex de com serà la comunicació i el tracte amb les persones que s'acompanyen. Justament aquí rau un dels sis indicadors de salut i qualitat en l'atenció

social (Milaney, 2011, 2012). Runa Blanca vol garantir aquesta interdependència guiant espais de reflexió en els equips i les entitats. Amb creativitat i imaginació, aquest exercici pot orientar les pràctiques cap a nous horitzons.

La supervisió és un espai periòdic en què una persona externa acompanya un grup seguint els principis ètics de les cures feministes i posant la salut en el centre de l'equip, de les persones ateses i de la institució. Les professions que es dediquen al món social estan basades en les relacions, els intercanvis i la compartició. Acompanyar persones en situació de vulnerabilitat acostuma a incloure càrregues emocionals que no sempre són fàcils de pair. Per això, és tan necessari cuidar-se, com un acte de responsabilitat enfront de la tasca de cuidar els altres, acceptant que totes som iguals davant la nostra concepció de persones. L'acord entre la supervisora i les professionals permet generar un espai de confiança en què es garanteix la paraula, l'escolta i l'acceptació de la diferència per superar dilemes ètics, sentiments controvertits i defugir de rols de poder i sotmetiment. És imprescindible que les entitats cuidin els seus professionals per mitjà d'aquest acompanyament per fomentar la seva salut; treballar d'acord amb una identitat grupal i institucional forta; permetre els dubtes, les errades, la tendresa, la passió...; convidar a la participació en la governança, la creativitat i l'emergència d'altres sabers; ajudar en la càrrega de la quotidianitat, i obrir la possibilitat de fer feina a partir de relacions basades en l'amor.

Els serveis de consultoria estan relacionats amb l'assessorament a serveis i entitats per poder mantenir una línia de coherència tant interna com externa. Ens posam al servei de forma personalitzada, particular i adaptada a les necessitats concretes. En aquesta línia, s'ofereixen campanyes de comunicació transformadores posant a ballar les idees, les imatges, la teoria i la creativitat. Visibilitzam els marges i acostam històries des d'una mirada més reflexiva.

6. Possibilitats calidoscòpiques per persones amb ganes de capgirar el món

La transformació social demana deixar que les preocupacions de la nostra professió estiguin centrades en els subjectes atesos, les categories problema i les derivacions infinites per recaure en el mateix quefer professional (Batle *et al.*, 2021). Això passa perquè els i les professionals es mirin a si mateixes tant a escala personal com laboral, i prenguin consciència del poder que posseeix el seu rol, de l'ona expansiva que provoquen les seves accions i de les possibilitats individuals i col·lectives per afavorir el canvi. Perquè s'allunyin també de la neutralitat i l'asèpsia de l'expert. Perquè assumeixin la seva responsabilitat.

Enfront de qui s'inclina per un treball més automatitzat seguint la línia de gerència *top-down*, hi ha qui s'inclina per treballar amb contradiccions, cercant els angles morts del sistema per poder actuar amb més coherència. Militar als nostres llocs de feina no té per què convertir-se en una batalla entre la institució i la professional si es disposa d'espais de cures i suport mutu. Cal organitzar-se i assumir que l'amor i el respecte és

el pal de paller que sustenta la vida autònoma i lliure de tots els éssers vius del planeta (Freire, 2011). Dedicar-se a l'atenció social des d'aquesta creença evita la institucionalització, l'estigmatització, l'alienació, i contribueix directament al fet que el món sigui habitable, compassiu, amable i enèrgic. Si les noves generacions de professionals treballen des d'aquesta visió, la transformació de llocs de feina, de protocols, de normatives i de canals i formes de comunicació està cada cop més pròxima. Significa que som part de la transició ecosocial.

Emprendre en temps de crisi econòmica, social i planetària és tot un repte i requereix un compromís profund amb aquest somni. Pot ser vist com una utopia quan volem fer canvis a escala global. Tot canvia quan posam la mirada en el nostre entorn i començam per canviar les relacions quotidianes, en aquest cas en el context laboral. Runa Blanca es planteja una contribució directa acompanyant joves professionals i estudiants de l'àmbit social a observar les conductes pròpies i els intercanvis amb les altres persones, a escoltar les necessitats pròpies i alienes, a expressar-se des de la comunicació no violenta (Marshall i Rosenberg, 2013) i a propiciar una transformació social des de les seves pròpies accions. Reforçam la capacitat de col·lectivització per evitar la despersonalització pròpia de la institucionalització, tant dels equips com de les persones ateses. Aquesta possibilitat no és únicament de la cooperativa, sinó que està a l'abast de tots i totes les treballadores.

Nosaltres, d'ençà que hem impulsat Runa blanca, ens sentim més properes a les persones, més lliures d'expressar i d'acompanyar processos d'una forma més cuidada i passional. Realment no sabem on arribarem ni quin és el nostre futur, però sabem que som on volem estar. Que aquesta iniciativa ens ha fet sortir d'allà i d'allò a què ja no volíem pertànyer.

7. Referències bibliogràfiques

- Adrover, F., Batle, S., Martínez, N., Munar, M., Soler, A. (2013). *C/ Dona. Ningú no és més que ningú*. Oficina de Cooperació al Desenvolupament i Solidaritat. UIB. https://www.youtube.com/watch?v=s0nX3azzby8it=8s

- Alonso, L. E. (2014). La producción política de la precariedad juvenil. A L. Alonso, J. Bernat, F. Fernández, A. Martínez, i Y. Santos (Eds.). *La juventud, un estado precario de completa incertidumbre* (pp. 1-19). FUHEM Ecosocial.

- Álvarez Cantalapiedra, S. (2020). Crisis ecosocial, injusticia ecológica y ciudadanía global 3. A R. Díaz-Salazar (Coord.) *Ciudadanía global. Una visión plural y transformadora de la sociedad y de la escuela* (pp. 43-50). SM.

- Ávila, D., Cassián, N., García, S., Pérez, M. (2019). *Por una acción social crítica. Tensiones en la intervención social*. Editorial UOC.

- Batle, S. (2021). *La intervención social como interacción social. La transformación de la práctica entre dos modelos de atención a personas en situación de sin hogar*. Universitat de Barcelona.

- Batle, S., Llobet, M., Uribe, J., Cartoixà, J. (2021). Análisis de la práctica en transformación y sus efectos en los profesionales: estudio cualitativo en el programa Primer la Llar en Barcelona (Housing First). *Zerbitzuan*, *74*, 133-148.

- Bauman, Z. (2003). *Modernidad líquida*. FCE.

- Bauman, Z. (2013). *Vidas desperdiciadas. La modernidad y sus parias*. Paidós.

- Bourdieu, P. (2000). Sobre el poder simbólico. A A. García (Ed.), *Poder, derecho y clases sociales* (pp. 87-100). Desclée de Brouwer.

- Carrasco, C. (2022). ¿Cuáles son los componentes o dimensiones que consideras fundamentales en cualquier definición de «calidad de vida» o «vida buena»? ¿Qué es lo que hace buena la vida humana? A S. Fernández (Ed.), *Diálogo sobre calidad de vida y necesidades humanas* (pp. 15–22). FUHEM Ecosocial.

- Castel, R. (2002). *Las metamorfosis de la cuestión social. Una crónica del salariado*. Paidos Iberica.

- Fernández Durán, F. (2022). *El antropoceno*. Virus Editorial.

- Freire, H. (2011). *Educar en verde*. Grao.

- García, J., Sáez, J. (2013). Educación social y exclusión social. A J. García (Coord.), *Exclusiones. Discursos, políticas, profesiones* (pp. 133-177). Editorial UOC.

- García Molina, J. (2011). Agentes dobles. A J. García, i J. Sáez (Coord.), *Metáforas del educador* (pp. 15–20). Nau llibres.

- García Molina, J. (2013). Profesar la profesión de profesor: entre el filósofo y el agente doble. *Athenea Digital*, *13*(1), 1-15.

- García Molina, J., Sáez, J. (2017). Investigadores, docentes y educadores frente a la exclusión social: paradojas y apuestas. *Educación XXI: Revista de La Facultad de Educación*, *20*(2), 95-112.

- Healy, K. (2018). *Trabajo social: perspectivas contemporáneas*. Ediciones Morata.

- Marshall, B., Rosenberg. (2013). *Comunicación no violenta. Un lenguaje de vida*. Gran Aldea Editores.

- Milaney, K. (2011). The 6 Dimensions of Promising Practice for Case Managed Supports to End Homelessness. Part 1. Contextualizing Case Management for ending Homelessness. *Professional Case Management*, *16*(6), 281-287.

- Milaney, K. (2012). The 6 dimensions of promising practice for case managed supports to end homelessness. Part 2: the six dimensions of quality. *Professional Case Management*, *17*(1), 4-12.

- Papa Francesc. (2015). Carta encíclica laudato si' *del sant pare francesc sobre la cura de la casa de tots*. http://www.bisbatlleida.org/sites/default/files/enciclica%20Lau-

dato%20si%E2%80%99%20en%20catal%C3%A0.pdf.

- Pascual, B., Orte, C., Oliver, J. L., Pozo, R. (2021). Joves, salut i prevenció: algunes reflexions en temps de la covid-19. *Anuari de la joventut de les Illes Balears 2021*, 319–333.

- Pita, M. V. (2017). Pensar la violencia institucional. Vox populi y categoría política local. *Espacios de Crítica y Producción*, *53*, 33-42.

- Soler-i-Martí, R., Ballesté, E., Feixa, C. (2021). Desde la periferia: la noción de espacio social en la movilización sociopolítica de la juventud. *Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud*, *19*(1), 1-26.

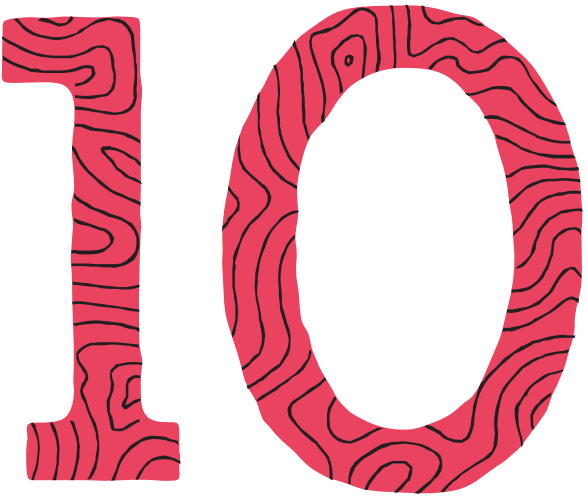

Igualtat i equitat de gènere en la joventut. Conclusions del think tank de la federació Jóvenes e Inclusión en Palma

GUILLEM CLADERA COLL

Guillem Cladera Coll

Alaró, 1963. És educador social. De 1998 a 2002 va ser director de la Xarxa d'Instal·lacions de les Illes Balears per a Joventut, del Govern de les Illes Balears. És director de la Fundació Natzaret (ONG que es dedica a la infància, la joventut i les famílies en risc) des del 2002; tresorer de la Fundació Ames; gerent de la Fundació Castell d'Alaró; jutge de pau d'Alaró; vicepresident de la federació estatal Jóvenes e Inclusión, i tresorer i membre de la Junta Directiva de la Federació Internacional de Comunitats Educatives (FICE). Ha estat ponent a diversos congressos a tot l'Estat, com el Congrés Estatal d'Infància Maltractada (FAPMI), el congrés Juntos contra la Violencia i el Congrés Internacional de Pedagogia Social, entre d'altres.

Resum

Jóvenes e Inclusión[1] és una xarxa d'ONG que treballen i investiguen juntes per millorar la intervenció amb la infància i la joventut en situació vulnerable a Espanya. En els darrers anys ha organitzat una reunió anual que acaba amb debats i un estudi sobre temes rellevants. Aquestes sessions es denominen *think tank* ('fàbrica d'idees') perquè es pretén que compleixin una funció de referència amb força en el panorama del coneixement i el debat participatiu en infància i joventut.

Els dies 7 i 8 d'octubre de 2021, les jornades monogràfiques de Jóvenes e Inclusión van tenir lloc a Palma. Aquesta vegada es van centrar en la igualtat i l'equitat de gènere en la joventut i van ser finançades pel Ministeri de Drets Socials i Agenda 2030. Hi van participar joves, professionals d'entitats, representants de les administracions i de la societat civil i persones expertes de tot l'Estat. En el IV Think Tank: Igualtat i equitat de gènere en la joventut, la Fundació Natzaret de les Illes Balears hi va participar com a entitat amfitriona. El nivell de participació al llarg dels mesos previs, així com la qualitat del document de treball i de les dues jornades, fan que es pugui qualificar el procés com un excel·lent referent de treball. Les conclusions i les propostes es presenten a continuació.

Paraules clau: Joves / Inclusió / Igualtat i equitat de gènere / Desigualtat / Obstacles

Resumen

Jóvenes e Inclusión es una red de ONG que trabajan e investigan juntas para mejorar la intervención con la infancia y la juventud en situación vulnerable en España. En los últimos años organiza una reunión anual que acaba con debates y un estudio sobre temas relevantes. Estas sesiones se denominan *think tank* ('fábrica de ideas') porque se pretende que cumplan una función de referencia con fuerza en el panorama del conocimiento y el debate participativo en infancia y juventud.

Los días 7 y 8 de octubre de 2021, las jornadas monográficas de Jóvenes e Inclusión tuvieron lugar en Palma. En esta ocasión se centraron en la igualdad y la equidad de género en la juventud y fueron financiadas por el Ministerio de Derechos Sociales y Agenda 2030. Participaron jóvenes, profesionales de entidades, representantes de las administraciones y de la sociedad civil y personas expertas de todo el Estado. En el IV Think Tank: Igualdad y equidad de género en la juventud, la Fundación Nazaret de las Illes Balears participó como entidad anfitriona. El nivel de participación a lo largo de los meses previos, así como la calidad del documento de trabajo y de las dos jornadas, hacen que se pueda calificar el proceso como un excelente referente de trabajo. Las conclusiones y propuestas se presentan a continuación.

Palabras clave: Jóvenes / Inclusión / Igualdad y equidad de género / Desigualdad / Obstáculos

1 *www.joveneseinclusion.org*

Introducció

Jóvenes e Inclusión neix el 2012 per facilitar la inclusió social d'infants i joves en situació de risc i/o dificultat amb projectes que promouen la generació de coneixement mitjançant la investigació i que es difonen en publicacions, articles, informes i accions formatives i de sensibilització. Desenvolupa i comparteix eines, experiències i bones pràctiques, i col·labora amb altres institucions, públiques o privades, en el disseny i el desenvolupament de polítiques o projectes de suport a la infància i la joventut. Jóvenes e Inclusión està formada per dotze organitzacions d'acció social d'onze comunitats autònomes (Andalusia, Aragó, Astúries, Illes Balears, Castella-la Manxa, Castella i Lleó, Catalunya, Euskadi, Galícia, Illes Canàries i Madrid). Anualment, i amb finançament del Ministeri de Drets Socials i Agenda 2030, organitza una trobada de treball amb joves, professionals d'entitats, representants de diferents administracions autonòmiques i experts universitaris sobre temes d'interès per complir la seva missió. L'any 2021 aquesta trobada va tenir lloc a Palma.

Participació i debat: la intel·ligència col·lectiva

Jóvenes e Inclusión som una xarxa d'entitats que treballam amb infants i joves en risc d'exclusió. Ens unim per millorar la vida de les persones, i per fer-ho necessitam influir en les polítiques públiques. Els nostres valors són la transparència, l'honestedat, l'equitat i la rendició de comptes. Des del 2012, feim feina per generar coneixement i recursos per a professionals, i defensar l'equitat i la igualtat d'oportunitats. Feim investigacions, accions formatives, campanyes de sensibilització, incidència política i social, i a més compartim recursos i experiències. Una fàbrica o laboratori d'idees, conegut en anglès com a *think tank*, és un col·lectiu que ofereix coneixement contrastat i propostes sobre diferents assumptes. En el nostre cas, temes i qüestions relacionats amb la infància i la joventut. El *think tank* de Jóvenes e Inclusión és un espai de trobada regular en el qual diferents generacions de joves, professionals de les entitats i altres agents socials, com professorat d'universitats, personal tècnic de diferents administracions i persones amb responsabilitat política, tracten de temes d'actualitat i elaboren propostes de bones pràctiques o propostes de rellevància política sempre relacionades amb els interessos de la gent jove, de tota la gent jove i, en especial, de joves en situacions de més dificultat.

La dinamització de les trobades és participativa, amb un protagonisme destacat per a la gent jove. Hi intervenen persones de tot l'Estat, que assumeixen aquesta tasca de manera rotativa, de manera que es fomenta el compromís col·lectiu i el treball col·laboratiu. Per ara, s'han fet quatre jornades (Santiago de Compostel·la, Sevilla i Palma). La propera està programada a Saragossa.

La principal premissa d'aquest *think tank* és fer servir la informació contrastada, l'experiència i el pensament crític per elaborar propostes constructives de canvi social, viables i necessàries.

Durant dos dies, les 85 persones que participaren directament en les jornades, al marge de les persones convidades, van analitzar dades i van fer debats i propostes en quatre grups de treball:

- Representants de les administracions públiques
- Representants de les universitats i la societat civil
- Representants de les entitats del tercer sector
- Representants de la joventut

Cal recordar que, a més de joves i representants de les entitats de Jóvenes e Inclusión, també hi van participar, com a organitzacions convidades, la Cooperativa Aguintzari (Euskadi), Amés (Illes Balears, en procés d'incorporació en Jóvenes e Inclusión), la Federació d'Entitats d'Atenció a la Infància i l'Adolescència de les Illes Balears (FEIAB) i la Unió d'Associacions, Centres i Federacions d'Assistència a Persones amb Discapacitat de Balears (UNAC). També es va comptar amb la participació de representants de les entitats següents: Ministeri de Drets socials i Agenda 2030, Govern de les Illes Balears, Consell de Mallorca (IMAS), Institut Balear de la Dona, Ajuntament de Palma, Ajuntament de Calvià, i de les administracions d'Andalusia, Aragó, Astúries, les Illes Canàries, Castella-la Manxa, Castella i Lleó, Catalunya, Euskadi, Galícia, Madrid i La Rioja.

Persones de totes aquestes procedències es van reunir per tractar de diferents temes d'igualtat i d'equitat de gènere amb la idea d'obtenir unes conclusions que ajudin a formar programes d'incidència que corregeixin les desigualtats.

Les jornades partien d'unes dades que mostren les desigualtats establertes en les percepcions dels joves i que ajuden a perpetuar la desigualtat. L'estudi previ a les jornades conclou que si els joves identifiquen les desigualtats tendeixen a no donar-los suport, però si no aconsegueixen identificar-les, les repliquen.

A més de l'estudi i del debat previ a les jornades, es van fer tres conferències:

- Noemí Pereda. Professora titular de Victimologia a la Universitat de Barcelona i investigadora d'ICREA Acadèmia i de l'Institut de Neurociències (UBNeuro). Dirigeix el Grup d'Investigació en Victimització Infantil i Adolescent (GReVIA). El tema de la conferència va ser «Infància i violència a Espanya: situació actual i futures línies de treball». Va aportar indicadors, dades i reflexions sobre criteris i modalitats d'intervenció.

- Sandra Sedano. Cap del Servei d'Igualtat de l'Ajuntament de Calvià i professora de la Universitat de les Illes Balears. Va desenvolupar el tema «A l'educació afectiva i sexual, les vostres inquietuds són les nostres propostes». Va aportar les dades de les darreres anàlisis sobre educació afectiva i sexual, i conclusions sobre els programes i el seu fonament en les inquietuds de la gent jove. Va explicar les experiències de diagnòstic i el programa d'intervenció a Calvià.

- Lluís Ballester. Professor de la UIB. Va comptar amb la participació destacada en aquesta darrera conferència de Margalida de Noia i Lluís Fullana, joves de dos centres de Mallorca (IES Esporles i IES Antoni Maura). Tots tres van tractar del tema «No et fiquis a la meva vida. Emocions, afectes, sexualitat, plaer i altres experiències en l'adolescència». Van plantejar com la desigualtat s'ha d'abordar des d'una perspectiva interseccional, és a dir, amb una mirada multidimensional de les experiències, dels diversos eixos de desigualtat. Això permet superar la segmentació i el tractament basat en l'homogeneïtat, la qual no té en compte les diferències, per exemple, entre els al·lots i les al·lotes en situació de risc, davant dels qui es troben en posicions socials més afavorides.

Les conferències i les intervencions de responsables de les entitats, de la xarxa o de l'Administració aportaren part del marc del debat, però el factor determinant del col·loqui va ser la feina que s'havia anat fent des del mes de febrer del 2021. Algunes de les dades destacades d'aquest informe van permetre mostrar les dimensions de la realitat. Per exemple:

- Bretxa salarial: El salari anual de les dones és 4.915 euros més baix que el dels homes, i 2 de cada 10 joves pensen que no hi ha diferències.

- Maltractament i violència de gènere: 2 de cada 10 joves pensen que el maltractament el pateixen dones i homes per igual. El 2020 van ser assassinades per les parelles o exparelles 45 dones.

- Invisibilitat i manca de consciència de la desigualtat de gènere: 4 de cada 10 joves diuen que no han patit ni presenciat mai la desigualtat. El 57,3 % de les dones residents a Espanya han patit algun tipus de violència masclista.

Aquest informe que comentam es va fer a partir de dues metodologies complementàries: la revisió documental dels informes oficials i de les organitzacions de la societat civil, i l'enquesta a joves de 13 a 21 anys de les onze comunitats de l'Estat en les quals està implantada la xarxa Jóvenes e Inclusión. El nivell de participació va permetre disposar d'una mostra equilibrada respecte al gènere i els grups d'edats i captar des de situacions objectives fins a opinions i experiències. El document final va ser distribuït a totes les entitats de la xarxa, les organitzacions convidades i els mitjans de comunicació, i es pot descarregar de la pàgina web. [2]

Igualtat i equitat de gènere en la joventut

Nous estudis en igualtat de gènere continuen mostrant una bretxa entre les condicions de les dones i els homes en múltiples àrees vitals. Per exemple, el segon índex ClosinGap (març de 2022), que quantifica l'impacte de les diferents bretxes de gènere en el PIB espanyol, indica un augment de gairebé un punt percentual en la bretxa de gènere respecte a l'any passat, especialment com a conseqüència de la pandèmia.

2 *https://joveneseinclusion.org/informes/igualdad-y-equidad-de-genero-en-la-juventud/*

El IV Think Tank: Igualtat i equitat de gènere en la joventut va permetre concloure que la igualtat de gènere continua sent un repte que se'ns resisteix. Això també s'observa en la població jove i, especialment, en la joventut en risc d'exclusió, tant pel que fa a la percepció que hi ha desigualtat com pel que fa a patir-ne les conseqüències. En aquesta línia, observam en el nostre estudi que la identificació de les desigualtats és crucial per poder lluitar-hi en contra. Si els i les joves les identifiquen, defensen la igualtat; en cas contrari, repliquen les conductes de desigualtat.

Moltes de les conclusions a què van arribar de manera col·laborativa les persones participants en el IV Think Tank subratllen de manera clara algunes de les causes i possibles solucions de la desigualtat de gènere que pateixen les dones joves —encara que tota la joventut pot sentir-ne l'impacte de manera més o menys indirecta.

Per exemple, els i les joves continuen percebent una classificació per gènere dels diferents tipus de formació. A més, manquen referents femenins atractius que puguin orientar les decisions a l'adolescència i la joventut. A això cal sumar-hi l'estancament en l'evolució de la igualtat en educació, provocat per la pandèmia, o la doble desigualtat que pateixen les dones joves de l'àmbit rural, que solen tenir nivells educatius cada cop més superiors i molt poques oportunitats laborals adequades.

Les desigualtats afecten tots i totes les joves, però en el cas de persones en risc d'exclusió és un pes afegit a una situació ja desfavorable. L'impacte negatiu de les desigualtats es reflecteix en totes les àrees vitals: família, comunitat, ocupació, educació i, fins i tot, salut. Vegem, a continuació, algunes de les conclusions més destacables obtingudes en el Think Tank: Igualtat i equitat de gènere en la joventut amb referència a algunes d'aquestes àrees.

Igualtat i equitat de gènere en relació amb la feina

Per presentar de manera resumida els debats i les principals conclusions s'han fet set grups de qüestions relatives als processos d'ocupació en relació amb la desigualtat.

1. Consciència de desigualtat.

- Un percentatge molt alt de participants donen suport a la desigualtat. Molts i moltes joves no tenen consciència de la desigualtat i de com els afecta. Hi ha una generació jove que no entén per què s'activen polítiques d'igualtat.
- Hi ha menys percepció de desigualtat entre la joventut en risc pel seu model de partida, pels referents amb qui conviuen i pel model cultural del qual provenen.

2. Estereotips de gènere encara vigents.

- La publicitat de les ofertes d'ocupació s'enfoca a un gènere determinat i utilitza estereotips.

3. Feminització del mercat laboral.

- Les feines més precàries i que no requereixen formació estan feminitzades.
- Hi ha diferències de gènere en l'ocupació. Encara es poden identificar trajectòries femenines i masculines.

4. Obstacles per a les dones.

- Les dones han de demostrar més que els homes per accedir als mateixos llocs; han de manifestar més responsabilitat i empatia. El nivell d'exigència és més alt pel fet de ser dona.
- La maternitat és una barrera molt significativa quant a la trajectòria professional.
- La dona és la que assumeix la majoria dels permisos per a criança i cura.

5. Obstacles per a la gent jove en risc d'exclusió: doble dificultat per a les dones.

- La joventut més normalitzada té més formació en comparació amb joves en situació de risc d'exclusió social.
- En el cas de les dones, la discapacitat incrementa les dificultats d'accés a l'ocupació.
- L'accés a la feina no garanteix la plena inclusió, i encara menys en el cas de les dones.

6. Desigualtats de gènere.

- La bretxa salarial no tan sols s'evidencia en la diferència del salari base, sinó també en el repartiment del pes de responsabilitats, l'accés a complements…

7. Les administracions i els plans d'igualtat.

- A l'Administració es treballa per a la igualtat des de la desigualtat. Es considera que hi ha igualtat d'accés a l'Administració, però no és del tot real, ja que les dones tenen més càrrega familiar.
- La principal preocupació de la joventut en risc d'exclusió és tenir cobertes les necessitats bàsiques, com habitatge o alimentació. La intervenció amb aquesta població se centra a cobrir aquestes necessitats sense posar la mirada en les desigualtats de gènere.
- Manca formació per als responsables d'elaborar els plans d'igualtat. El canvi ha de començar pels tècnics i les tècniques.
- El criteri per aplicar els plans d'igualtat en el sector públic i en el sector privat no és igual. L'aplicació real difereix en diversos aspectes, com la maternitat, la valoració del currículum…
- Els plans d'igualtat es veuen com a «paper banyat», sense efectes reals per al canvi.
- En la societat no hi ha consciència de la necessitat de reivindicar els drets d'execució dels plans.
- L'objectiu final és que no hi hagi necessitat de tenir plans d'igualtat.

Igualtat i equitat de gènere en relació amb l'educació

Pel que fa als debats i les principals conclusions sobre processos formatius, també s'han fet set grups.

1. Percepció de les desigualtats entre grups socials.

- La joventut percep que és fàcil accedir a la formació si es tenen els recursos i els mitjans necessaris.
- Molts de joves no són conscients que pateixen situacions de desigualtat pel que fa a la formació.
- L'educació és un reflex de la nos-

tra societat; per això, cal fer plans específics per compensar les desigualtats a les escoles.
- La igualtat no és una competència específica de l'educació, sinó que ha de ser transversal.

2. Els estereotips de gènere es transmeten a l'educació.

- En l'àmbit educatiu hi ha la percepció que hi ha formacions per a homes lligades a la força física i formacions per a dones lligades a l'atenció de persones. L'elecció primerenca del futur formatiu pot estar condicionada per aquests estereotips. Els prejudicis es posen de manifest entre el professorat i la família de forma inconscient i repercuteixen i influeixen en el que transmeten a la joventut.
- Han de canviar els temaris formatius (currículums). Hi ha molta resistència al canvi, atès que els estaments amb més capacitat de decisió no canvien.
- El sistema educatiu no ha sabut adaptar-se a l'evolució de la societat, i crea models excloents que no es basen en l'equitat i que són tolerants amb la desigualtat.

3. L'educació en igualtat supera l'àmbit educatiu. La coeducació és la clau.

- L'educació va més enllà de la formació reglada. És important ser models en igualtat. Hem de donar importància a la coeducació perquè pot generar models d'inclusió per a persones vulnerables.
- El llenguatge amb perspectiva de gènere és una arma per a la igualtat.

4. Cal formar el professorat i dignificar aquesta professió.

- Hauria de ser obligatori un reciclatge en perspectiva de gènere, igualtat i equitat del professorat i dels referents que treballen amb infància i joventut.
- Cal dignificar la figura dels professors i les professores des de la carrera universitària, per la importància que tenen com a agents del canvi social.

5. És necessari que hi hagi bons diagnòstics del que passa.

- Moltes vegades les escoles no són conscients del que succeeix, o no saben com abordar o atallar situacions de conflicte a l'aula.

6. L'escola s'ha de vincular a la comunitat.

- Cal fomentar l'escola relacional. Haurien de ser escoles obertes a la comunitat que fomentin el coneixement de l'entorn i el treball en xarxa.

7. Cal despolititzar el sistema educatiu.

- És imprescindible despolititzar el sistema educatiu. Hi hauria d'haver plans educatius més estables. La igualtat hauria de ser un pilar fonamental de les polítiques legislatives d'educació.
- No són els i les joves els qui fracassen, sinó que és el sistema educatiu neocapitalista el que falla.

Les frases seleccionades són les que van elaborar els grups. S'han recollit com les van transcriure dels debats.

Igualtat i equitat de gènere en relació amb la família i les llars

Pel que fa als debats i les principals conclusions sobre les situacions de convivència i els processos de socialització, s'han fet cinc grups.

1. Concepció idealitzada de la família i la maternitat.

- El paper de la maternitat canvia en la societat en general. L'edat del primer embaràs ha augmentat i se cerca més estabilitat. En canvi, les dones joves del sistema de protecció tenen una visió de la maternitat primerenca idealitzada i reprodueixen els patrons familiars.
- S'ha d'informar, acompanyar i prevenir els joves perquè puguin prendre decisions de vida conscients. Cal fer-los conèixer altres models familiars que aconsegueixen trencar els estereotips culturals. Els patrons culturals són hereditaris i es perpetuen de generació en generació.
- Els qui perceben la desigualtat són els qui donen suport a la igualtat.

2. Els equips d'intervenció socioeducativa mantenen estereotips de gènere.

- En els equips d'intervenció educativa es repeteixen els estereotips de gènere. És necessari modelar des de l'exemple.
- La maternitat encara és considerada socialment com un objectiu vital i un element bàsic per sentir-se realitzada com a dona i incompatible amb la trajectòria professional.

3. Conciliació i corresponsabilitat.

- La conciliació familiar i laboral és una utopia.
- No es visibilitzen les responsabilitats i la càrrega de feina que tenen les dones.
- La corresponsabilitat passa per acceptar la pèrdua de privilegis erròniament assumits pels homes.

4. Violència de gènere

- La violència de gènere sempre ha existit, tot i que ara se li dona més visibilitat. Hem de visibilitzar també la violència econòmica.

5. Què es pot fer?

- Totes les àrees d'intervenció han d'implementar accions preventives per trencar la inèrcia de la desigualtat.
- És preocupant el maneig mediàtic de la informació sobre igualtat.
- Cal educar les persones en el feminisme per promoure la igualtat. No és un atac als homes, és una feina cap a la igualtat.

La complexitat dels processos de socialització fa més difícil fer una anàlisi unificada del que està passant i del que és necessari fer. Per exemple, es pot observar com no va ser possible concloure propostes relatives a altres qüestions que van ser apuntades, però el debat va ser intens en relació amb les modalitats de transmissió de patrons de gènere convencionals (estereotipats).

Igualtat i equitat de gènere en relació amb la comunitat i les xarxes socials

Pel que fa als debats i les principals conclusions sobre comunitat i xarxes socials, s'han fet també cinc grups.

1. Les xarxes socials tenen una gran capacitat d'influència.

- Les xarxes són empreses i nosaltres el producte. Les desigualtats existeixen i les xarxes socials les estenen.
- Les xarxes socials tenen molt de poder i influència. Personatges rellevants i influents amb un discurs sexista i sense censura s'estan convertint en referents de la joventut i distorsionen l'autoestima.
- La realitat virtual és la realitat de moltes persones joves, ja que s'hi creen relacions i s'hi mouen diàriament.
- La infància creix amb l'exposició a xarxes socials que la mateixa societat els imposa.
- Es considera que la joventut cada vegada està més exposada a patrons sexistes de la música, les xarxes, la casa...

2. Les xarxes socials fomenten la desigualtat de gènere.

- Les xarxes socials fomenten els estereotips entre la joventut, comportaments, opinions…, i fan més visible la desigualtat.
- Les xarxes socials afavoreixen una informació sobre el tema afectivosexual que deriva en una greu desinformació.
- L'anonimat en les xarxes socials és fals, atès que es tracta d'una arma de doble tall perquè facilita conductes més agressives i també la manipulació inconscient.

3. Ha de millorar la consciència de l'impacte de les xarxes socials.

- Encara no tenim consciència de l'abast que té el que puja el jovent a les xarxes.
- La pressió del grup repercuteix en la presa de decisions també en les xarxes socials.
- El canvi passa per la unió. Hi ha d'haver un canvi individual perquè es doni un canvi social. La indiferència és còmplice.

4. Cal millorar la formació del personal professional en relació amb les xarxes socials.

- Hi ha poca formació i sensibilització de les i els professionals per executar les lleis i els plans d'igualtat, i això dificulta la detecció del delicte i el suport a les víctimes.
- Els i les professionals han de cercar estratègies que els acostin a aquest nou model relacional, s'han de reciclar i continuar aprenent junts i juntes.
- Vivim un debat sobre la prevenció i la regulació en les xarxes socials. Aquestes ofereixen accés a molta informació, però és necessària la formació per poder gestionar-la.

5. Canvis en la comunitat

- La legislació ha d'anar de la mà de la intervenció.
- El tema cultural influeix molt en la percepció de les desigualtats.

- No s'entén el maltractament, la violència de gènere, en tota la seva dimensió. Hi ha molts de tipus de maltractaments que el jovent ha de conèixer i controlar.

Aquest darrer bloc també té una gran complexitat. Per aquest motiu i per l'actualitat del tema, els debats es van centrar en les xarxes socials.

Què fer a partir dels debats, les conclusions i les propostes?

L'informe elaborat al llarg del 2021 i les conclusions (4 temes, 24 seccions i 65 qüestions concretes) serveixen d'orientació per a la actuació, tant en una dimensió interna com de cara a la societat civil i les administracions públiques. Les conclusions que hem obtingut es traslladen a la realitat de cada territori amb programes concrets basats en el coneixement compartit obtingut del procés dilatat de debat previ i de les sessions de treball. El 2021 va ser el quart any en què ens reunírem amb aquest format, i els resultats aplicats de les anteriors experiències ens animen a consolidar una manera de treballar que ens enriqueix a tots i a totes.

Tota aquesta feina és possible gràcies al compromís de les persones i les entitats de la nostra xarxa: Inserta Andalusia (Andalusia), FAIM (Aragó), Identidad para Ellos y Ellas (Astúries), Asociación Hestia (Illes Canàries), Asociación Vasija (Castella-la Manxa) , ASECAL (Castella i Lleó), Associació Educativa Itaca (Catalunya), IGAXES (Galícia), Fundació Natzaret (Illes Balears), Redes Cooperativa (Madrid) i Zabalduz (País Basc).

Representants de la taula de joves

«S'han de compartir estereotips i també expectatives. Una dona pot treballar en soldadura. Però nedar a contracorrent és molt més difícil».

Ilias Bakkouch

«El lideratge es valora quan és un home qui l'exerceix. Si és una dona, té una connotació negativa».

Margarita de Noia

«Molts d'homes no volen aquesta lluita. En fer balança, pesa més el costat de conservar els seus privilegis».

Adrián Vila

Representants de la taula de joves

«Com a demandant d'ocupació, el que se m'ofereix són llocs de netejadora o cambrera. Són coses que sentim des de petits».

Teresa Moscoso

«Si hi continua havent sectors masculinitzats i feminitzats és només per estereotips que venen de molt enrere. És una qüestió d'educació».

Lluís Fullana

«En els centres educatius no es parla d'igualtat. Encara hi ha escoles on es continua utilitzant el color rosa i blau per distingir els sexes».

Laura Martínez

Referències bibliogràfiques

- Ballester, L., Rosón, C., Quesada, V., Cabellos, A. (2021). La integración del análisis cualitativo y cuantitativo en la evaluación de un programa familiar en procesos de emancipación juvenil. *New Trends in Qualitative Research*, *5*, 13-27. https://doi.org/10.36367/ntqr.5.2021.13-27

- Ballester, L.; Caride, J. A.; Melendro, M.; Montserrat, C. (2016). *Jóvenes que construyen futuros. De la exclusión a la inclusión social*. Ediciones de la Universidad de Santiago de Compostela.

- Gradaílle, R., Montserrat, C., Ballester, L. (2018). Transition to adulthood from foster care in Spain: a biographical approach. *Children and Youth Services Review*, *89*, 54-61. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.04.020

11

As de Guia: Projecte de ciència inclusiva i divulgació de la cultura oceànica per a la joventut resident a les llars tutelades de Mallorca

FRANCESCA IUCULANO
MARTA FERNÁNDEZ CLEMENTE
LARA SILVIA CORRAL GARCÍA
ANTONIO MARTÍ BARRIONUEVO
ADRIÁN DOMÍNGUEZ FERNÁNDEZ
JOSEP LLUÍS OLIVER TORELLÓ

Francesca Iuculano

Monfalcone (Itàlia), 1985. És llicenciada en Biologia Marina (2009) per la Universitá degli Studi di Trieste (Itàlia) i doctora en Canvi Global (2017) per la Universitat Internacional Menéndez Pelayo. És cofundadora de l'Associació Noctiluca i ha coordinat el projecte Ciència a la Llar, Heroes Libera 2010, 2020 i 2021, i el projecte As de Guia de ciència ciutadana inclusiva a les Illes Balears.

Marta Fernández Clemente

Madrid, 1984.És llicenciada en Ciències Ambientals (2009) per la Universitat Autònoma de Madrid, Màster de Formació del Professorat (2009) i Màster en Oceanografia (2011) per la Universitat de Barcelona. És cofundadora de l'Associació Noctiluca. És marinera, educadora ambiental i divulgadora científica a Eivissa.

Lara Silvia Corral García

Madrid, 1986. És llicenciada en Ciències Ambientals (2009) per la Universitat Autònoma de Madrid (UAM), Màster en Espais Naturals Protegits (2010) per la UAM, Màster de Formació del Professorat (2021) per la Universitat Rei Joan Carles i doctora en Canvi Global (2016) per la Universitat Internacional Menéndez Pelayo. Actualment, és professora al Departament d'Ecologia de la Universitat Autònoma de Madrid. És cofundadora de l'Associació Noctiluca.

Antonio José Martí Barrionuevo

Palma, 2002. Jove protagonista del projecte As de Guia i voluntari de l'Associació Noctiluca.

Adrián Domínguez Fernández

San Fernando (Cádiz), 2002. Jove protagonista del projecte As de Guia i voluntari de l'Associació Noctiluca.

Josep Lluís Oliver Torelló

Barcelona, 1960. Professor titular de Pedagogia Social a la Universitat dels Illes Balears i avaluador del projecte As de Guia.

Resum

As de Guia és un projecte de ciència inclusiva duit a terme durant el 2019 gràcies a la col·laboració i el patrocini de la Fundació Espanyola per a la Ciència i la Tecnologia (FECYT). És una extensió del projecte pilot Ciència a la Llar, desenvolupat durant el 2018 i finançat pel primer premi de la convocatòria de projectes de divulgació innovadora també per a altres públics (D+I TOP) de la Fundación Zaragoza Ciudad del Conocimiento (FZCC). S'ha dirigit a joves residents en centres de protecció a la infància amb l'objectiu d'aproximar la ciència a aquest col·lectiu, i així despertar sensibilitats i generar motivació cap a l'aprenentatge, la ciència i el medi ambient.

Paraules clau: Cultura oceànica / Ciència ciutadana inclusiva / Divulgació horitzontal / Conservació marina / Biodiversitat / Educació no formal

Resumen

As de Guía es un proyecto de ciencia inclusiva llevado a cabo durante el año 2019 gracias a la colaboración y el patrocinio de la Fundación Española para la Ciencia y la Tecnología (FECYT). Es una extensión del proyecto piloto Ciencia en el Hogar, desarrollado durante el 2018 y financiado por el primer premio de la convocatoria de proyectos de divulgación innovadora también para otros públicos (D+I TOP) de la Fundación Zaragoza Ciudad del Conocimiento (FZCC). Se ha dirigido a jóvenes residentes en centros de protección a la infancia con el objetivo de aproximar la ciencia a este colectivo, y así despertar sensibilidades y generar motivación hacia el aprendizaje, la ciencia y el medio ambiente.

Palabras clave: Cultura oceánica / Ciencia ciudadana inclusiva / Divulgación horizontal / Conservación marina / Biodiversidad / Educación no formal

1. Introducció

Amb aquest projecte local cercam nous mètodes per acostar la mar i la ciència a la societat, perquè aquesta sigui conscient de la importància que tenen els oceans per a les nostres vides en el planeta i per contribuir al foment de la cultura científica i l'alfabetització oceànica (Santin *et al.*, 2017), promoguda per l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO) i tan necessària per a la conservació del planeta. Els oceans són essencials per a la vida al planeta i gairebé no en som conscients. Aproximadament un 40 % de la producció fotosintètica d'oxigen prové dels ecosistemes aquàtics (Field *et al.*,1998), i els oceans són els grans reservoris de biodiversitat, sobretot microscòpica (Grosberg *et al.*, 2012), tot i que més del 90 % de las espècies de l'oceà continuen sent encara desconegudes (Mora *et al.*, 2011). Els ecosistemes marins ens proporcionen serveis de proveïment essencials com aigua i aliments, suporten tot el transport marítim internacional, fixen i emmagatzemen el diòxid de carboni (CO_2) antropogènic i regulen el clima planetari mitjançant els corrents i les dinàmiques de les nostres platges. Tots aquests són elements clau per a la nostra qualitat de vida. No obstant això, aquests serveis ecosistèmics estan amenaçats i afeblits a causa del model actual de la nostra societat industrial i consumista (pèrdua de biodiversitat, contaminació per plàstics, canvi climàtic, etc.). Per tant, és fonamental comprendre els ecosistemes per protegir-los, així com crear responsabilitat adreçada a conservar-los i treballar per l'educació ambiental i la consciència ciutadana.

Ens dirigim als infants i joves que habiten en pisos tutelats de Mallorca i que estan en un procés d'escolarització normal en què la ciència és present. No obstant això, es tracta d'un col·lectiu de joves amb necessitats educatives especials, alguns amb casos d'absentisme escolar; per tant, és necessari utilitzar un mètode més motivador, participatiu i inclusiu d'acord amb les seves necessitats. Sovint, es tracta d'un col·lectiu de joves mancat de referents familiars positius, amb problemes afectius i de conducta que es manifesten amb desestructuració d'horaris, fugides, mancances de normes i límits. Creim que el mètode científic pot ajudar-los a trobar respostes a les seves demandes, a acceptar normes i respectar-les amb convicció. Afavorim el treball conjunt en equip, i incentivam una dinàmica relacional que potenciï la participació activa, la cohesió de grup i l'obertura cap a noves relacions socials amb persones fora dels seus cercles (per exemple, el col·lectiu Noctiluca, companys i companyes del món científic, tripulació marítima i altres col·laboradors).

Estam convençudes que la ciència i la tecnologia contribueixen a millorar la vida de les persones i la relació sostenible d'aquestes amb el medi ambient. Aquests canvis poden repercutir en les vides diàries dels i les joves als seus pisos de referència i en la seva vida personal, i poden fer que adquireixin també habilitats de relació i comunicació.

Concretament, feim partícip aquesta joventut del gran patrimoni natural marí i litoral de l'illa en la qual viuen, i posam de manifest com es veu i es veurà afectada pels impactes de les ac-

tivitats humanes (antròpiques) que es desenvolupen tant en zones costaneres (platges, badies, ports, complexos turístics…) com a l'interior (habitatges, comerços…), ja que, fins i tot, cadascun de nosaltres contribuïm directament i indirectament a la degradació de l'hàbitat i a la pèrdua de la biodiversitat.

Si observes, coneixes; si coneixes, estimes; si estimes, protegeixes. Jordi Sabater

2. Objectius

El projecte s'ha planificat amb els objectius següents:

Objectius generals

- Acostar les ciències marines a col·lectius de joves tradicionalment allunyats o exclosos de la cultura i de la divulgació científica.
- Donar visibilitat al problema de l'equitat en l'educació informal (STEM - Science, Technology, Engineers, Mathematics) i a la importància de la diversitat en les ciències.
- Fer un experiment pilot (diagnòstic) amb col·lectius de menors amb menys accés a la divulgació científica per identificar barreres, metodologies i indicadors que influeixen en l'aïllament de l'educació informal en les àrees científiques, i millorar aquest accés per a futures línies de recerca.

Objectius específics

- Millorar i promoure l'educació científica i la cultura oceànica en joves en risc d'exclusió social.
- Promoure la diversitat de vocacions científiques, i donar a conèixer el treball de recerca de camp i els centres de recerca on els científics i les científiques desenvolupen les seves recerques.
- Conscienciar aquests joves sobre la importància de la biodiversitat marina i la conservació del medi ambient marí mitjançant el patrimoni natural marí i litoral de la mar Balear, on viuen.
- Ajudar a la inclusió social dels i les joves amb la seva participació en la ciència i col·laborar en iniciatives de ciència ciutadana.
- Crear un col·lectiu jove i actiu de divulgació científica, i dotar-los d'eines perquè siguin ells mateixos els protagonistes que expliquin a la societat la importància de la ciència i de la conservació del medi ambient marí.
- Promoure en aquest col·lectiu de joves l'interès per la cultura científica i millorar-ne la confiança en relació amb les matèries STEM.

3. Metodologia

En el projecte As de Guia utilitzam la ciència ciutadana com una eina efectiva per aprendre el mètode científic, abordam una educació no formal i promovem la divulgació horitzontal com una fórmula nova i innovadora per transmetre la ciència a la societat.

Amb l'objectiu d'involucrar més en el projecte els educadors socials que viuen el dia a dia amb els i les menors, vàrem celebrar al juny, a la llar

El Temple, el primer curs de formació per als educadors i educadores socials de pisos d'acolliment, titulat »Cultura científica i conservació del medi ambient marí». En aquest, després de presentar el projecte de divulgació horitzontal i ciència inclusiva marina As de Guia, vàrem tractar el programa següent:

- Biodiversitat marina i serveis ecosistèmics
- Cultura oceànica: connectant la mar, la ciència i les persones
- Impactes humans en el medi marí: contaminació per plàstics i altres residus, canvi global, espècies invasores, sobrepesca i transport marítim
- Conservació i eines de gestió sostenible: solucions, àrees marines protegides, educació ambiental
- Ciència ciutadana: plataforma Observadors de la Mar i projecte Microplastic Watchers

Després d'haver obtingut els permisos i les autoritzacions pertinents, amb la finalitat de donar a conèixer el projecte als i les joves i despertar-ne la curiositat i l'interès per les ciències marines, vàrem fer unes primeres visites informals als centres de menors interessats a participar en el projecte. Durant aquestes trobades, l'equip de Noctiluca, a través de dinàmiques interactives, ha acostat als joves les problemàtiques de la contaminació per plàstics, la importància de la biodiversitat marina i de la conservació de la mar Balear i com el canvi climàtic està amenaçant els oceans.

4. Mètode científic: a peu de platja, a bord de l'embarcació *La Balear* i experiència als centres de recerca

En col·laboració amb la plataforma de ciència ciutadana Observadors de la Mar, vàrem aplicar el protocol del projecte Microplastic Watchers, que consisteix a mostrejar en grups de dues o tres persones una parcel·la d'1 m^2 en la línia de marea i repetir una presa de mostra cada 10 metres. Seguidament, es classificaven i s'identificaven els tipus de plàstics que s'havien trobat en cada quadrat de mostreig (imatge 1).

Imatge 1.
Protocol de mostreig de Microplastic Watchers a la platja de Can Pere Antoni (Mallorca)

Font: Noctiluca, 2019

L'activitat de mostreig de microplàstics es va dur a terme en tres platges de Mallorca: Can Pere Antoni, Ciutat Jardí (Palma) i platja de Muro/s'Albufereta (Alcúdia) durant els mesos de juliol, agost i setembre. Paral·lelament, en col·laboració amb la plataforma de ciència ciutadana Reefcheck ONLUS, continuàrem acostant el mètode científic als joves i férem la segona activitat de mostreig a les mateixes tres platges. Seguint el protocol MAC-Emerso, els joves varen aprendre a caracteritzar la platja, més enllà dels residus acumulats per l'activitat i la contaminació humana, i a identificar i quantificar les diferents restes d'espècies vegetals i animals que trobaren en el quadrat de mostreig.

Gràcies a la col·laboració al Departament de Medi Ambient del Consell de Mallorca, vàrem proposar als centres de menors activitats de navegació i mostreig a la mar, a bord del llaüt *La Balear*. En format de campanya oceanogràfica, vàrem fer experimentar de manera pràctica la vivència a bord, navegant i entenent diferents conceptes de ciències marines. Mostrejàrem les partícules de plàstics flotants a la mar (imatge 2) i ensenyàrem alguns dels paràmetres que mesuram a la mar: la temperatura, el pH, els nitrats i la transparència. A més, gràcies a la gran experiència dels mariners de *La Balear*, els joves adquiriren coneixements marítims sobre els diferents components de la barca, el mesurament de coordenades, com fer nusos i com es treballa en equip.

Durant els mesos de setembre, octubre, novembre i desembre, vàrem completar el programa d'activitats científiques per als i les joves, i els vàrem donar l'oportunitat de visitar i conèixer de primera mà els científics i científiques que desenvolupen recerques a l'Institut Mediterrani d'Estudis avançats (IMEDEA-CSIC) i a l'Institut Espanyol d'Oceanografia (IEO).

Imatge 2: Estratègia de mostreig amb una *manta trawl* (manta d'arrossegament) per recol·lectar i quantificar microplàstics a la superfície de la mar

Font: Horacio Fernández

5. Divulgació horitzontal inclusiva

Per involucrar més en el projecte As de Guia els joves mateixos, protagonistes i vectors de la divulgació a la societat, es varen fer 9 sessions radiofòniques, quinzenals, en directe, als estudis d'IB3 Ràdio, gràcies a la col·laboració en el programa *Balears fa ciència*.

Imatge 3. No Plàstic Festival II. Actuació d'Estefania Dalmau, de la Fundació Amaranta

Font: Fàbrica Ramis

A més, en l'esdeveniment inclusiu No Plastic Festival II també hi varen participar els i les joves.

També dos dels joves protagonistes del programa As de Guia varen viatjar a Saragossa per divulgar el projecte en les Jornades de Divulgació Innovadora.

6. Avaluació del projecte i proposta de diagnòstic per a activitats inclusives amb infants i joves tutelats

L'avaluació es va centrar en els aspectes següents:

1. Coneixement de l'impacte del projecte en els participants:

- Nivell de coneixement i interès per la ciència.
- Nivell d'interès per desenvolupar una carrera professional en l'àmbit de la ciència i la tecnologia (imatge social de les carreres i professionals de l'àmbit científic).
- Nivell de conscienciació sobre la importància de la biodiversitat i la cura del medi marí.
- Inclusió social amb la participació en el projecte (entre altres accions, els joves participaren en una recerca real aportant dades a un projecte de ciència ciutadana i divulgaren a tercers la conscienciació sobre la biodiversitat).
- Nivell de confiança (percepció d'autoeficàcia respecte a les ciències).

2. Altres tipus d'impacte.

3. Així mateix, i com a part aplicada de l'avaluació, també s'han redactat una sèrie de recomanacions per treballar amb el col·lectiu de joves residents en centres de protecció de menors a l'hora de desenvolupar projectes de divulgació científica i educació informal o ciència ciutadana que es puguin tenir en compte en el disseny de projectes dirigits a aquest tipus de destinataris.

Aquesta aportació es considera de molt d'interès ateses les especificitats del col·lectiu al qual es dirigeix el projecte As de Guia i les dificultats especials que revesteix el treball en centres residencials de protecció de menors.

6.1. Destinataris de l'avaluació

Per avaluar el projecte, s'ha recollit informació relacionada amb els col·lectius següents:

- Equip de recerca i execució del projecte.
- Educadors i educadores dels menors participants.
- Joves participants en el projecte.
- Altres (voluntaris, si n'hi ha hagut).
- Població en general. Emissions radiofòniques (l'audiència habitual del programa *Balears fa ciència*).

7. Resultats

7.1. Àmbit intern

Els objectius de les diferents activitats del projecte As de Guia han estat clars, ben definits i assolibles. Així i tot, determinades particularitats pròpies del context residencial de menors han limitat la realització i l'eficàcia d'algunes activitats (canvis en l'assistència comunicats amb poc marge de reacció, elevada rotació de joves en els centres, canvis freqüents d'educadors, etc.). Malgrat això, alguns educadors i educadores sí que han participat de manera activa en les diferents activitats i valoren de manera positiva la participació en el projecte dels i les joves a càrrec seu.

7.2. Coneixement i interès per la ciència (aprenentatges)

Podem afirmar que els 106 joves que han participat en alguna de les activitats del projecte han après aspectes relacionats amb la ciència ciutadana, en concret amb la metodologia de mostreig de la ciència ciutadana i el medi marí. Pràcticament tots han après què és un mostreig i la seva metodologia, ja que l'han executat ells mateixos.

Tot i això, el projecte ha tingut un impacte molt concentrat en dos dels joves participants. Aquests s'han vinculat de forma molt important al projecte estudiant, participant en activitats, organitzant accions i divulgant determinats aspectes científics. En suma, podem afirmar que aquests s'han convertit en agents divulgadors i que en aquests dos casos, pendents de poder constatar-ne l'evolució en anys futurs, probablement mantindran la seva orientació en relació amb la ciència o l'activitat laboral relacionada amb qüestions científiques, especialment amb el medi marí.

També els equips d'educadors i educadores dels centres indiquen que han après aspectes científics que normalment estan molt allunyats de la seva vida quotidiana.

Entre els aprenentatges, cal esmentar els aprenentatges de continguts (residus que es dipositen l'arena; la naturalesa, la procedència i el nom d'aquests residus; els impactes que genera l'activitat humana; el pH; la transparència de l'aigua; la manta

d'arrossegament o *manta-trawl*, etc.); els aprenentatges instrumentals (maneig d'una embarcació, mesures de precaució i seguretat en les sortides a la mar, metodologia dels diferents mostreigs, mesurament de transparència…), i, com veurem a continuació, els aprenentatges socialitzadors amb impacte conductual (pautes de conducta, treball cooperatiu, conductes conservacionistes i de consum, etc.). També observam més interès per desenvolupar una carrera professional en l'àmbit de la ciència i la tecnologia (imatge social de les carreres i professionals de l'àmbit científic), així com un augment del nivell de conscienciació sobre la importància de la biodiversitat i la cura del medi marí.

7.3. Aspectes conductuals

Un nombre important de joves declara que ha après continguts relacionats amb l'acció humana i el mal que aquesta pot ocasionar als diferents ecosistemes. Aquest coneixement ha generat una sensibilització especial cap a la conducta individual que té implicacions directes en el comportament quotidià relacionat amb el consum. En aquest sentit, l'impacte generat per la participació en l'activitat de mostreig en relació amb la concepció dels participants del medi marí es va modificar en un 63,2 %. Això evidencia que el coneixement que es pugui aportar al col·lectiu amb el qual s'ha treballat és necessari i té un impacte positiu en el pensament dels joves. Tanmateix, la majoria limita la major part d'accions de preservació del medi marí i la naturalesa a la dimensió individual, i es troba a faltar una visió més global, social, comunitària i sistèmica de les accions possibles per preservar el medi marí i natural en general.

7.3.1. Nivell de confiança (percepció d'autoeficàcia respecte a les ciències)

A l'inici de l'avaluació del projecte, i després de les sessions de formació, molt pocs joves manifestaven haver pensat a convertir-se en científics o científiques. A mesura que s'ampliaven i es diversificaven les activitats, aquesta tendència ha anat canviant cap a un sentit més positiu que evidencia més predisposició a estudiar o treballar en àmbits relacionats amb la ciència. També ha augmentat la seva percepció d'autoeficàcia pel fet d'haver estat inclosos socialment en un projecte de recerca real amb l'aportació de dades i en la divulgació a tercers per promoure la conscienciació sobre la biodiversitat.

7.3.2. Participació

En els moments inicials del projecte, l'interès per continuar participant-hi era molt contingut. En qualsevol cas, a mesura que s'han fet altres activitats, s'ha incrementat aquest interès, especialment pel que fa a l'activitat de mostreig des de l'embarcació.

A vegades, quan els grups de joves han estat excessivament nombrosos, l'activitat ha obtingut pitjors resultats que quan els grups han estat menys nombrosos.

Les particularitats del col·lectiu amb el qual s'ha treballat, especialment les relacionades amb la presència de joves que fa poc que han arribat a Espanya i no dominen la llengua

vehicular, ha implicat que alguns hagin fet amb dificultat els registres dels mostreigs i les avaluacions.

7.3.3. Impacte social

A pesar que no es disposa de dades d'audiència, el projecte ha generat un important impacte social, ja que els i les joves, juntament amb científics i professionals relacionats amb el medi marí, han participat de manera molt activa en un nombre elevat de programes de ràdio i també han assistit al Festival No Plàstic, de manera que han arribat a un nombrós sector de la població.

7.4. Comunicació i impacte del projecte: l'experiència directa dels joves

A continuació, es reprodueixen literalment alguns comentaris d'un dels joves implicats en el projecte.

El meu nom és A. i tenc desset anys. Actualment, estic cursant segon de batxillerat cientificobiològic a l'institut Sant Josep Obrer, però compagín els meus estudis amb la docència particular per a estrangers. Som un jove membre de l'Associació Noctiluca, a més de ser activista en el moviment Fridays for Future contra el canvi climàtic. Tenc experiència en intervencions en públic i oratòria. Simpàtic i proactiu, focalitz els meus esforços en la difusió de la necessitat real d'un canvi radical en les polítiques referents al control de l'impacte mediambiental, que és insuficient. Per a mi, Noctiluca ha estat un gran canvi en la meva vida, ja que m'ha dotat d'una visió crítica i amb perspectiva de la realitat, a més d'acostar-me de manera pràctica al meu somni, que és la ciència.

M'agradaria donar-vos a conèixer la meva experiència durant la meva breu aventura amb el projecte As de Guia.

Diari d'un divulgador científic amateur

En primer lloc, diré diverses activitats duites a terme gràcies a aquest projecte. Les activitats varen ser tant teoricodinàmiques com pràctiques.

- *Navegar a bord de* La Balear.
- *Divulgar en la ràdio d'IB3, en el programa* Balears fa ciència.
- *Excursió a l'IEO.*
- *Festival No Plàstic.*
- *Viatge a Saragossa (Jornades de Divulgació Innovadora). En aquest llarg i meravellós viatge vaig aprendre molt dels diferents mètodes de divulgació innovadora, com, per exemple, publicar interessants dades sobre qualsevol branca de la ciència;* scape rooms *on s'aconsegueix escapar tenint coneixements de les diferents branques de la ciència en la qual estigui ambientada; l'exposició al públic de figures importants que ens han ajudat a avançar quant a la ciència; fer un cafè xerrada cap al públic donant l'oportunitat de contribuir a resoldre dubtes comuns entre la societat i intentar destruir faules quant a la ciència; proporcionar* kits *a centres escolars per fomentar la part pràctica de les activitats científiques; organitzar esdeveniments humorístics relacionats amb la ciència per, d'una banda, fomentar-la i, de l'altra, donar-la a conèixer d'una ma-*

nera dinàmica amb la qual arribi a tots; crear apps; fer divulgació en periòdics locals; combinar ciència i art, teatre més ciència.

En segon lloc, vull donar a conèixer breument les qualitats de cadascuna de les activitats esmentades anteriorment.

Gràcies a les excursions a bord de La Balear*, he pogut aprendre a reconèixer diferents instruments oceanogràfics, metodologia rigorosa per a l'obtenció de dades mitjançant l'anàlisi de mostres, teoria relacionada amb l'àmbit de navegar (un exemple és el nus: equival a una milla nàutica per hora), orientació, identificació de diferents espècies marines, identificació de tres capes oceàniques diferents (fòtica, pelàgica i afòtica), orientació de l'estructura del vaixell (popa, babord, estribord i proa)…, i mil coses més que no puc recordar. Un altre exemple positiu que m'ha proporcionat és la proximitat amb un dels mariners del vaixell* La Balear*, en Jordi, el qual m'ensenyà amb molt de gust i afecte dades curiosíssimes sobre la restauració d'aquesta barca tan important i els seus components més vetustos.*

Divulgar en el programa de ràdio Balears fa ciència *m'ha donat l'oportunitat de donar a conèixer dades que jo consider curiosíssimes perquè la gent les tengui en compte a l'hora de decidir dur a terme les seves accions, ja que aquestes poden desembocar en conseqüències perjudicials per a la comunitat. A més, m'ha donat proximitat amb persones supersàvies i meravelloses, com n'Enric Culat i en Xavi Canyelles. En part, gràcies a l'ajuda d'ells i al suport de les fundadores d'As de Guia, he pogut aprendre tècniques sobre com afrontar la situació a l'hora de divulgar davant el públic. Uns exemples serien:*

- *Exposar amb el to o l'essència d'una conversa amb els que es troben al voltant.*
- *No ajuda donar a conèixer una informació memoritzada.*
- *Tractar de divulgar de manera senzilla, és a dir, donar un punt més col·loquial/informal o més tècnic/formal segons el que sigui consideri adequat.*
- *Preparar el tema que he d'exposar al públic amb molta antelació per entendre'l.*
- *Mai detenir el ritme, sempre recórrer a donar importància i recalcar el que es consideri oportú i necessari.*
- *Donar diferents punts de vista del tema divulgat.*
- *No fer voltes a un tema rellevant.*
- *Definir què és important.*
- *…I mil tècniques més.*

A l'excursió i la visita guiada a l'IEO dirigida per n'Ana Morillas vaig aprendre mil coses sobre història, geografia, teoria, anàlisi de l'oceà, espècies marines, tipus de vehicles d'expedició, dades curioses, equipaments per a la immersió, intrusió d'espècies invasores… Tot relacionat amb els nostres oceans i els instituts de recerca oceanogràfica d'Espanya. A part vàrem tenir l'oportunitat de debatre com s'ha-

vien de combatre els canvis nefastos que sofreix l'oceà, com la contaminació, l'increment de l'acidesa de l'aigua, etc. I, a més, per aconseguir atenuar els efectes negatius plantejam alternatives sobre la composició dels diferents materials nocius que actualment estan contribuint d'una forma negativa en la superfície oceànica de tot el globus. D'aquesta manera i anant cap enrere en el temps, també vaig poder veure el contrast i conèixer tots els passos positius que s'han donat cap a la modernització i sofisticació quant als materials necessaris i instal·lacions dedicades al rigorós estudi de les mars i oceans que contemplam.

N'Ana Morillas és una inspiració en estat pur. Gràcies a As de Guia he aconseguit conèixer aquesta meravellosa i preciosa persona. Cada vegada que n'Ana em roba un trosset de temps, em proporciona mesos de saviesa.

El Festival No Plastic II m'aporta la capacitat de veure com tot té connexió. És a dir que pots veure treballar un munt de persones amb un objectiu en comú: el de donar a conèixer, avançar, ampliar coneixements i millorar la crítica social respecte a les actituds amb el medi. Et proporciona el contacte amb noves i genials persones supersàvies. Vaig tenir l'oportunitat d'exposar un tema. Gràcies a aquesta oportunitat reconec que encara tenc ganes de continuar per aquest camí, és a dir que m'ha donat la capacitat de sentir plaer per divulgar. A més, va aconseguir fer-me sentir atret per la química (per als químics: que no se'ls pugi això al cap! ha ha ha). Una cosa molt curiosa que em va ocórrer en el festival va ser aprendre a com sortir ràpid de situacions en les quals no avances i dones voltes. És a dir que avui dia no sé com deixar de cometre aquests errors, però ara en som una micona més conscient. I tenc la capacitat de detectar-los amb claredat per intentar sortir-ne airós. També vaig aconseguir aprendre a fer jo mateix les meves pròpies pastes dentals i diferents cosmètics que no afecten el medi marí. Superguai.

Desgraciadament, en el viatge a Saragossa vaig aprendre que hi ha més gent de la que jo creia amb manca de coneixements científics bàsics. D'això vaig aprendre que cal lluitar perquè la gent disposi d'una forma fàcil de qualsevol informació imprescindible per anar per la vida (amb perdó). De forma molt resumida diré que vaig aprendre biologia, maneres de difondre contingut, geografia, botànica, noves maneres de fomentar la ciència…, però sobretot vaig aprendre que la curiositat és el primer que s'ha de despertar per poder absorbir informació sobre un tema. Tot bàsic (però jo, ni idea).

En tercer i últim lloc, em posaré un »poquet més tendre» i m'agradaria dir el que m'ha aportat cada activitat tirant cap al sentimental (amb perdó):

Navegar a bord de La Balear *ha fet que tengui en compte la importància d'efectuar amb molta rigor totes les mesures necessàries per a l'obtenció de dades importants, i el treball en grup. Sempre s'aconsegueix més si estam units.*

A la ràdio, he après a organitzar-me mentalment. Les al·lotes (amb referència a les directives de Noctiluca) m'han aportat en tot moment el seu suport de manera incondicional. Sense elles no hauria suportat la situació.

A l'IEO amb n'Ana Morillas de guia, va ser una bogeria. És increïble que m'hagi aportat tanta energia conèi-

xer-la. Per la seva culpa ara ho analitz tot amb cautela i cerc mil relacions. A més, vaig aprendre que encara queden moltes coses per fer per poder progressar quant a l'estudi de l'oceà. A nosaltres ens queda continuar avançant per obtenir (una no) la millor precisió en la recaptació de dades que ens ajudin a veure amb claredat solucions a les nefastes situacions actuals i a les futures també. Cadascun aporta un granet d'arena i jo som un més amb moltíssima energia.

El festival va ser d'allò més. El desenvolupament d'aquest va ser exquisit. Va aconseguir que estigués a gust en tot moment. M'encantaria repetir-ne 20 com aquest. Aquí sí que vaig aprendre de tot. Per una vegada sentia de prop les connexions que tots els temes tenen entre si. És a dir que em va donar la capacitat d'organitzar i de relacionar d'una forma senzilla diversos temes que semblen ser molt poc pròxims. Més aviat he pogut comprendre que totes les accions que es cometen afecten i afectaran sempre qualsevol altre àmbit per molt diferent que sembli ja que hi ha recursos dels quals tots estirem (amb perdó) per continuar les nostres vides.

Aquest viatge em va proporcionar una cosa tan insignificant com una clau. Però aquesta és una de les mil claus que desconeixia i desconec per fer que un tema sigui agradable tant per a mi com per a uns altres. És a dir que m'ha atorgat el poder de crear contingut respectable i digerible per a tots els públics. Això és superimportant. Avançament que ha aconseguit meravelles en la forma en la qual veig un tema i l'intent fer comestible.

En conclusió, sé que em queda un gran camí però m'ha semblat genial poder haver après mil i una coses. Estic segur que sense el suport d'elles i de tots els que han proliferat la meva aventura en As de Guia això no hauria estat possible. I per això els estic eternament agraït!

8. Conclusions

El projecte ha obert noves portes a la realitat dels joves acollits a centres de protecció de menors. La seva dura realitat sovint els allunya de trajectòries escolars o formatives. Descobrir que la ciència i l'aprenentatge poden ser divertits, útils i que, sobretot, es troben al seu abast, obre una mar de possibilitats que van des de l'enriquiment personal fins a la possibilitat de fer d'aquest àmbit una professió.

Creim que les institucions responsables en la matèria en són conscients, i que són sensibles a aquest fet. El sistema de protecció a la infància necessita molta diversificació de recursos per tal de poder donar resposta a les també diverses necessitats dels infants i joves protegits.

En aquest sentit, les actuacions del programa As de Guia poden generar sinergies amb el sistema de protecció i convertir-se en una línia d'actuació estable que canalitzi de forma regular l'atenció a les necessitats d'alguns dels i de les joves residents als centres o atesos pel sistema des de qualsevol altre programa de protecció.

Agraïments

FECYT, FEIAB, IMAS, Observadors de la Mar (Dr. L. F. Ruíz-Orejón i G. Agell), Reefcheck Onlus, IB3 Ràdio *Balears fa ciència* (E. Culat), IEO, CSIC, Departament de Medi Ambient del Consell Mallorca (*La Balear*), Pelo-

pantón, Fundació Sa Nostra i tots els voluntaris i col·laboradors de l'Associació Noctiluca

Referències bibliogràfiques

- Deudero, S.; Alomar, C. (2015). Mediterranean marine biodiversity under threat: reviewing influence of marine litter on species. *Marine pollution bulletin*, *98*(1-2), 58-68. DOI 10.1016/j.marpolbul.2015.07.012

- Field, C. B.; Behrenfeld, M. J.; Randerson, J. T.; Falkowski, P. (1998). Primary production of the biosphere: integrating terrestrial and oceanic components. *Science*, *281*(5374), 237-240.

- Grosberg, R. K.; Vermeij, G. J.; Wainwright, P. C. (2012). Biodiversity in water and on land. *Current Biology*, *22*(21), R900-R903.

- Mora, C.; Tittensor, D. P.; Adl, S.; Simpson, A. G.; Worm, B. (2011). How many species are there on Earth and in the ocean?. *PLoS biology*, *9*(8), e1001127.

- Ruiz-Orejón, L. F.; Sardá, R.; Ramis-Pujol, J. (2018). Now, you see me: high concentrations of floating plastic debris in the coastal waters of the Balearic Islands (Spain). *Marine Pollution Bulletin*, *133*, 636-646. DOI 10.1016/j.marpolbul.2018.06.010

- Santoro, F.; Santin, S.; Scowcroft, G.; Fauville, G.; Tuddenham, P. (2017). *Ocean literacy for all: A toolkit*. IOC.

- UN Environment. (2019). Global environment outlook-GEO6: healthy planet. *Healthy People*. DOI 10.1017/9781108627146

- Zettler, E. R.; Takada, H.; Monteleone, B.; Mallos, N.; Eriksen, M.; Amaral-Zettler, L. A. (2017). Incorporating citizen science to study plastics in the environment. *Analytical Methods*, *9*(9), 1392-1403. DOI 10.1039/c6ay02716d

Nomofòbia: una crítica social des de l'art de la psicopolítica i l'addicció tecnològica

ANTONI AGUILÓ BONET
LLUÍS VIDAÑA LLADÓ

Antoni Aguiló Bonet

Palma. És llicenciat en Filosofia per la Universitat de les Illes Balears (UIB). Posteriorment, va obtenir el Diploma d'Estudis Avançats en Filosofia del Dret, Moral i Política i el doctorat europeu en Ciències Socials i Humanes. Actualment, és investigador postdoctoral del Departament de Filosofia i Treball Social de la UIB i membre de la línia temàtica Democràcia, justícia i drets humans del Centre d'Estudis Socials (CES) de la Universitat de Coïmbra, on també ha estat professor. El seu principal camp de recerca és la filosofia política, amb especial incidència en les qüestions relacionades amb la democràcia, les dissidències sexogenèriques i les epistemologies del Sud.

Lluís Vidaña Lladó

Palma, 1992. És graduat en Disseny Gràfic per l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears, i té el Màster de Formació del Professorat, en l'especialitat de Dibuix, de la UIB. Ha fet el curs de Community Management de la Fundació UNED. Ha estat tècnic superior del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social de la UIB. Actualment, és professor de dibuix a l'ESO i es dedica a la creació artística. Empra la pintura i la instal·lació com a recursos expressius per al tractament de diverses temàtiques com el capitalisme, el gènere, el canvi climàtic o la relació amb la tecnologia.

1 Aquesta experiència ha estat possible gràcies al suport del programa de projectes de recerca liderats per personal investigador postdoctoral de la Universitat de les Illes Balears (convocatòria 2021) finançat per la UIB i pel Fons FEDER (Una manera de fer Europa). També és beneficiària del Premi Castellitx de Pintura 2021 que atorga l'Ajuntament d'Algaida

Resum

L'objectiu principal d'aquest article és analitzar la crítica social que l'artista Lluís Vidaña transmet amb la instal·lació visual *Nomofòbia*, amb la finalitat de relacionar-la amb l'ús compulsiu que una part significativa de l'actual població adolescent i juvenil fa del telèfon mòbil. A aquest efecte, l'article es divideix en quatre parts. En la primera, a manera d'introducció, s'exposa breument el recorregut artístic de l'obra de Vidaña sobre entorns digitals. En la segona, a la llum de la filosofia política i la teoria social crítica contemporània, es presenten els conceptes *addicció tecnològica*, *nomofòbia* i *psicopolítica*. En la tercera part, aquests conceptes es posen en relació amb els hàbits digitals de la generació mil·lennista i posteriors. La quarta part dona a conèixer el contingut i el significat de la instal·lació esmentada. Per acabar, es plantegen algunes reflexions.

Paraules clau: Telèfons mòbils / Addiccions / Psicopolítica / Joventut

Resumen

El objetivo principal de este artículo es analizar la crítica social que el artista Lluís Vidaña transmite con la instalación visual *Nomofòbia* con el fin de relacionarla con el uso compulsivo que una parte significativa de la actual población adolescente y juvenil hace del teléfono móvil. A tal efecto, el artículo se divide en cuatro partes. En la primera, a modo de introducción, se expone brevemente el recorrido artístico de la obra de Vidaña sobre entornos digitales. En la segunda, a la luz de la filosofía política y la teoría social crítica contemporánea, se presentan los conceptos *adicción tecnológica*, *nomofobia* y *psicopolítica*. En la tercera parte, estos conceptos se ponen en relación con los hábitos digitales de la generación milenial y posteriores. La cuarta parte da a conocer el contenido y el significado de la mencionada instalación. Por último, se plantean algunas reflexiones.

Palabras clave: Teléfonos móviles / Adicciones / Psicopolítica / Juventud

1. Introducció

Des que es varen popularitzar a partir de la segona meitat de la dècada de 1990, els telèfons mòbils s'han convertit en un objecte que ha guanyat una presència ubiqua i massiva en la nostra vida, tal com mostra la literatura acadèmica sobre telefonia mòbil (Katz i Aakhus, 2002; Sheller i Urry, 2003; Ling, 2004; Ling i Pedersen, 2005; Nyíri. 2005).

A diferència dels seus predecessors, els telèfons mòbils intel·ligents o *smartphones* tenen un caràcter multifuncional que els fa molt atractius i pràctics: serveixen com a ordinador, televisió, ràdio, videojoc, eina per a la gravació i l'edició de vídeos, dispositiu de connexió a les xarxes socials, font d'informació i d'estudi, entre moltes altres prestacions a partir de senzilles aplicacions posades a disposició dels usuaris per empreses interessades a comercialitzar els seus productes en el marc de la cultura globalitzada contemporània, en la qual els consumidors són «víctimes de la velocitat de la moda» (Appadurai, 1991, p. 50).

Però quina relació es pot establir entre l'ús social de la tecnologia mòbil i l'art com a pràctica social i estètica? Com traduir al llenguatge pictòric les construccions de sentit que es produeixen al voltant del fenomen del telèfon intel·ligent? Quin paper té aquest en les nostres vides i com ens afecta? Quins són els valors ètics que envolten l'ús adequat d'aquestes realitats tecnològiques i comunicatives? Aquestes són algunes de les preguntes al voltant de les quals Lluís Vidaña, amb la seva obra sobre entorns digitals, explora críticament de quina manera l'ús de la telefonia mòbil de darrera generació està alterant el nostre comportament, les nostres relacions i, en definitiva, la nostra identitat individual i col·lectiva.

La seva breu però intensa trajectòria artística ho posa de manifest. L'any 2019, Vidaña va obtenir el primer premi d'Art Jove d'Arts Visuals de les Illes Balears amb *Mobilitzats*, que es va exposar al Casal Solleric de Palma. L'obra reflexionava respecte a la sobreexposició als aparells electrònics que sofreixen els infants, i sobre com aquests aparells, com diu Bauman (2007, p. 13), transformen la nostra vida social en una *cibervida*.

L'agost de 2020, Vidaña va presentar la instal·lació *Els 7 pecats digitals* a Can Gelabert, Binissalem, mostra que també es va presentar al Festival Inund'Art de Girona, el juny de 2021, i al Casal Solleric, el mes de setembre del mateix any. Amb aquesta instal·lació, l'artista ens convidava a reflexionar sobre els nostres propis comportaments com a criatures digitals traslladant els set pecats capitals de la tradició catòlica a l'àmbit digital. Hàbits quotidians arrelats en la nostra societat que ara, gràcies a l'ús de les tecnologies de la comunicació, s'amplifiquen per arribar a tota mena de població.

El mes de març de 2021, Vidaña va guanyar el Premi Castellitx de Pintura d'Algaida. Arran d'haver obtingut aquest guardó, va sorgir la possibilitat de fer una exposició individual al poble. Amb el suport de l'Ajuntament d'Algaida, la mostra, titulada *Nomofòbia*, es va inaugurar a Sa Peixateria Espai d'Art el 14 d'octubre de 2022 i es va poder visitar fins al 4 de novembre. L'exposició es va presentar en el marc de la fira d'Algaida. L'artista hi presen-

ta una col·lecció d'obres que funcionen com a mirall de l'actual societat de l'accessibilitat, de la immediatesa i de la mobilitat (Katz i Aakhus, 2002, p. 194; Sheller i Urry, 2003, p. 108; Virilio, 1997), però també de la hipervisibilitat i de l'exhibició digital, de la qual Vidaña fa una dura crítica social basada en l'omnipresència de les pantalles i els possibles riscs que pot comportar l'activitat que hi duguem a terme.

2. Addicció tecnològica, nomofòbia i psicopolítica

Investigacions científiques recents sobre addiccions tecnològiques evidencien que l'ús compulsiu dels telèfons mòbils pot desencadenar problemes psicològics, físics, socials i emocionals, com, entre d'altres, sentiments d'ansietat; pèrdua de concentració; insomni; comparacions negatives associades a la preocupació per sentir-se impopular; necessitat d'estar permanentment disponible; baix rendiment acadèmic; menyspreu de la persona amb qui s'està en un moment donat (*phubbing*); por de perdre's alguna cosa (FoMO, sigles angleses de *fear of missing out*), com, per exemple, vídeos, converses o esdeveniments en línia, i, en el pitjor dels casos, risc de conductes suïcides (Betts, *et al*., 2021; Abi-Jaoude *et al.*, 2020; Boer *et al*., 2020; Asensio, Díaz i Garrote, 2018; Félix, *et al*., 2017; Montagni *et al*., 2016).

D'acord amb Griffiths (1995), quan es parla d'addiccions tecnològiques es fa referència a un tipus concret d'addicció conductual que, en el cas concret del telèfon mòbil, es caracteritza, en línies generals, per la necessitat imperiosa de tenir-lo a la mà, mirar la pantalla del dispositiu constantment per revisar els missatges, estar pendent dels sons que emet i, en cas de perdre el dispositiu, la persona usuària experimenta una situació d'estrès, dependència i ansietat. Tot i que no es tracta d'una addicció a una substància química, Griffiths (2005) inclou en el concepte d'addicció tecnològica tots els components bàsics de les addiccions: la rellevància (l'activitat té una importància excessiva en la vida de l'individu), la modificació de l'estat d'ànim (l'activitat altera l'estat afectiu de la persona), la tolerància (entesa com la necessitat d'involucrar-se cada cop més en l'activitat), l'abstinència (irritabilitat o ansietat quan no es té accés a l'activitat), el conflicte (interferències significatives en el funcionament vital de l'individu) i la recaiguda. Griffiths (2013) proposa un test de deu preguntes que es poden utilitzar com a indicadors d'un possible ús compulsiu o addictiu del telèfon mòbil.

Per la seva part, Díez Mercet (a Sánchez Mateos, 2017) matisa que aquesta addicció no es deu tant al telèfon mòbil en si mateix com a les aplicacions i a les funcionalitats que aquest ofereix, ja que, si el mòbil oferís exclusivament la possibilitat de telefonar, no estaríem parlant d'aquest fenomen.

Precisament, per descriure tota aquesta problemàtica relativa a l'ús addictiu del mòbil es va crear el terme *nomofòbia* (acrònim anglès de *no mobile phobia*), neologisme que remet al temor irracional generat pel fet de no tenir accés al dispositiu mòbil (Gonçalves, Dias i Correia, 2020; Rodríguez-García *et al*., 2020; Maziero i Oliveira, 2016; Bragazzi i Del Puente, 2014).

Malgrat que actualment no hi ha un consens mèdic generalitzat sobre si la nomofòbia constitueix un trastorn de la salut mental,[1] com dèiem, els estudis sobre les possibles repercussions del telèfon mòbil en la salut física i mental han augmentat considerablement en els darrers anys. De fet, hi ha qui afirma que l'ús dels telèfons intel·ligents s'ha convertit en un autèntic «problema de salut pública» i que cal conscienciar la gent sobre els perills relacionats amb l'ús excessiu i els comportaments addictius (Niaz, 2008). El que sí que hi ha, però, és un cert acord generalitzat sobre la pertinença del terme *addicció al telèfon mòbil*, tot i que no hi ha consens sobre els criteris que la defineixen.

D'altra banda, no podem passar per alt l'estreta relació que s'estableix entre la nomofòbia i la lògica del neoliberalisme o capitalisme contemporani. En aquest sentit, Bauman (2003, p. 60) descriu la presència d'un *capitalisme lleuger*, líquid, centrat en el desig i la satisfacció personal, que de cara als seus interessos se serveix de la societat de la informació i la digitalització. De manera complementària, Illouz (2007, p. 60) parla d'un *capitalisme emocional* que s'apodera dels afectes i dels sentiments de les persones per gestionar-los com si fossin mercaderies i béns de consum.

En aquest context, en què la publicitat, les xarxes socials i els mitjans de comunicació tenen una forta influència social, els usuaris o consumidors tenen accés a una àmplia oferta de serveis que, per alguns acadèmics, els torna més sensibles a la manipulació, al control i a la vigilància. El filòsof Byung-Chul Han (2022) afirma que darrere la pantalla dels dispositius mòbils s'hi amaguen diversos actors que ens governen i ens distreuen. Segons l'autor, aquesta forma de control social d'aspecte seductor (recordem les simpàtiques veus de Siri d'Apple o d'Alexa d'Amazon), que Han (2014) anomena *psicopolítica*, no es basa en la repressió ni en el control dels cossos, sinó en el control de la nostra pròpia llibertat i en la vigilància mental. La crisi actual de llibertat consisteix en el fet que ens trobam davant una tècnica de poder subtil que no nega la llibertat, sinó que l'explota: els usuaris, amb les seves eleccions individuals, se sotmeten lliurament al poder de la xarxa digital, que mercantilitza amb les dades i la informació acumulada sobre persones en la seva intimitat o sobre el comportament de determinats grups socials. Així, el que anomena Han (2014, p. 17) *capitalisme del m'agrada*, el narcisisme creixent i l'imperi del telèfon intel·ligent ens repleguen en una bombolla que ens protegeix dels altres, però que al mateix temps, i paradoxalment, ens sotmet a noves tècniques de control i dominació de masses per mantenir-nos dòcils.

1 En la cinquena edició revisada del *Manual de diagnòstic i estadístic dels trastorns mentals* (DSM), de l'Associació Americana de Psiquiatria (APA, 2022), la nomofòbia no es considera un trastorn mental, ni tampoc forma part de la darrera edició de la Classificació Internacional de Malalties (CIM-11), elaborada per l'Organització Mundial de la Salut (WHO, 2018).

3. Nomofòbia, joventut i capitalisme del m'agrada

L'addicció al telèfon intel·ligent es pot generar en qualsevol etapa del cicle vital d'una persona. No obstant això, es visualitza sobretot entre la població jove i adolescent, tenint en compte que amb freqüència la gent gran s'enfronta a la por de familiaritzar-se amb les noves tecnologies.

D'acord amb Chóliz (2012, p. 34), el telèfon mòbil reuneix una sèrie de característiques bàsiques que el converteixen en un recurs especialment atractiu per a la població adolescent, ja que satisfà tota una sèrie de necessitats socials i psicològiques pròpies d'aquesta edat. Algunes de les més importants són les següents: *a)* influeix en el procés de socialització i reforça l'autonomia personal, especialment pel que fa als pares; *b)* proporciona estatus i prestigi en el context de les relacions entre els iguals; *c)* afavoreix l'establiment de relacions interpersonals mitjançant recursos tecnològics (telefonades perdudes, missatges de text, etc.) que tenen una clara funció social i afectiva, i *d)* serveix com a font d'oci i d'entreteniment.

Els mil·lennistes, també anomenats generació Y (persones nascudes aproximadament entre els anys 1980-2000), han estat identificats com una generació estretament vinculada a la ràpida evolució de les tecnologies de la comunicació pel que fa, sobretot, a la introducció de la telefonia mòbil, del correu electrònic i dels programes de missatgeria instantània en les comunicacions interpersonals, de la mateixa manera que la generació dels *baby boomers* (1943-1960) va créixer amb el telèfon fix i la generació X (1960-1980) ho va fer amb el televisor.[2] Al llarg de la seva infància o adolescència, els mil·lennistes varen assistir als processos de globalització i revolució digital, així com al sorgiment de les primeres xarxes socials, com l'MSN Messenger l'any 1999. En aquest sentit, entre els membres de la generació mil·lennista hi ha individus que mai no han experimentat el món sense ordinadors personals (Lingelbach *et al*., 2012, p. 136).

Segons dades de l'Institut Nacional d'Estadística (INE), entre les activitats que la població espanyola de 16 a 74 anys duu a terme de manera més freqüent amb les TIC hi ha comunicar-se per missatgeria instantània —com Whatsapp—; rebre o enviar correus electrònics, i llegir notícies, diaris o revistes d'actualitat en línia. El 93,9 % d'aquests usuaris empra el mòbil com a dispositiu de connexió (INE, 2021, p. 4). Segons dades de la mateixa enquesta, els grups més participatius en les xarxes socials, en què impera el capitalisme del m'agrada, són els estudiants (96,4 %) i els joves de 16 a 24 anys (93,2 %).

2 A més de les generacions esmentades, altres estudis parlen de noves categories, com la generació Z (Seemiller i Grace, 2018) i la generació Alfa (McCrindle i Fell, 2021). La generació Z (1995-2010) és una generació nascuda en un ambient altament tecnològic, caracteritzat pel sorgiment de tecnologies com la nanotecnologia, la impressió 3D i la informàtica en el nigul. És una generació molt dependent d'internet, per la qual cosa està constantment connectada. Està acostumada a la velocitat de la vida quotidiana, a fer diferents tasques simultàniament (*multitasking*) i a interactuar amb els altres sense necessitat d'interaccions físiques. Per la seva banda, la generació Alfa (persones nascudes a partir de l'any 2010) és una generació que, des del moment del part, neix sent filmada i fotografiada pels mòbils i que, per tant, està absolutament immersa en la cultura digital. Totes aquestes descripcions generacionals es poden englobar en allò que Prensky (2001) anomena *nadius digitals*, persones que han nascut amb l'adveniment i l'ús massiu de les TIC, sobretot de l'ordinador personal, d'internet i del telèfon mòbil.

Més recentment, pel que fa l'ús del telèfon mòbil per part d'estudiants universitaris amb una mitjana de 22,9 anys, l'informe *Uso del teléfono móvil, estilo de vida y bienestar psicológico en estudiantes universitarios*, elaborat per la Xarxa Espanyola d'Universitats Promotores de la Salut (REUPS) amb el suport de la Fundació MAPFRE, revela que el 29,5 % de l'alumnat enquestat fa servir el mòbil més de cinc hores al dia en dies laborables i el 34 % en caps de setmana. A més, destaca que el 30,9 % de l'alumnat s'ha gastat més de cinc-cents euros en l'adquisició del telèfon mòbil (Fundación MAPFRE, 2022, p. 8). Pel que fa a la UIB, membre de la REUPS, l'estudi posa de manifest que al 60,4 % dels alumnes els afecta l'ús del telèfon mòbil en la qualitat del son (ibídem, p. 45) i que el 28,9 % usa el mòbil més de 5 hores diàries (ibídem, p. 69).

4. «Nomofòbia»: una crítica artística de l'addicció tecnològica i del psicopoder digital

Quantes hores al dia passam davant una pantalla? Quant de temps de qualitat hi ha en tot això? Preferiríem habitar en un món virtual el cent per cent del nostre temps? Com han modificat els mòbils els nostres hàbits quotidians? I els nostres hàbits socials? Què passa amb la bretxa tecnològica generacional? Les tecnologies aïllen o per contra apropen les persones? Amb quins perills ens podem trobar? Arran d'aquests interrogants, neixen una sèrie de pintures i installacions visuals que configuren la proposta expositiva.

Les set peces que conformen *Nomofòbia* es poden dividir estèticament i tècnicament en dos grups. D'una banda, *Pin8* i *@taula!*, en què en els elements que les componen hi predomina el color gris i la fredor (característiques tecnològiques). Uns quants estan materialitzats amb impressora 3D. D'altra banda, hi ha els retrats luminescents (cinc obres restants). Tots tenen una part visible amb llum i una altra visible a les fosques. Comparteixen l'ús de la pintura luminescent. El blanc, el negre i el verd fosforescent en componen la paleta cromàtica. Mai no es pot arribar a apreciar l'obra completa al mateix temps, encara que sempre l'invisible hi continua sent present.

Això sí, conceptualment, totes les peces segueixen la mateixa línia. Totes volen reflexionar sobre l'omnipresència de les pantalles en el nostre entorn i els perills que poden comportar. Se cerca remoure la consciència del públic despertant les emocions, les percepcions o les idees més profundes. Aquesta crítica es fa a través de l'art, que és una eina formidable de denúncia social, és el mirall de la societat. I, a la vegada, és font de coneixement, ens ajuda a expressar les nostres realitat internes.

En el primer grup, formalment, hi ha objectes procedents de la impressió 3D, com poden ser les cares de *Pin8* i la coberteria de *@taula!*. Tots han estat dissenyats prèviament amb Blender, programa dedicat al modelatge 3D. Per tant, al començament, tots aquests objectes són simplement dígits (uns i zeros), informació que, posteriorment, adquireix una forma física, corpòria, matèrica amb la impressió 3D. Com diu Byung-Chul Han (2022, p. 15), la impressora 3D devalua el ser de les coses, que es degraden fins a esdevenir materials derivats de la informació. Els diferents

elements que componen l'obra són de color gris. Com s'indica a *Psicología del color* (Heller, 1999, p. 249), aquest és un dels colors d'allò artificial, d'allò creat per la tecnologia. El gris és un color aparentment neutre; però, depenent del color amb què es relacioni, pot tendir a una sensació o a una altra. Els tons emprats han estat el gris marengo (tonalitat mesclada amb blau per generar fredor) per a la taula, les pantalles i el tauler de fons del rellotge, i el color gris fòssil per a tots els elements restants obtinguts amb la impressió 3D: cares, coberts, plats i tassons. El primer és més fosc i s'ha usat majoritàriament com a color de fons; el segon, gràcies a la claredat que proporciona, destaca damunt el primer. La il·luminació de les obres procedeix exclusivament de les pantalles dels mòbils, una llum blanca, freda i artificial.

En el segon grup, allò que preval tècnicament és la pintura, i, en concret, la pintura luminescent. S'estableix una dicotomia visual entre el que és visible i el que és invisible. Dues realitats que coexisteixen, però que no són visibles al mateix temps. En tots els retrats, la font de llum procedeix de les pantalles dels dispositius mòbils. La seva llum artificial es reflecteix damunt els rostres i part del cos dels retratats, en especial, les mans. Allò que es pinta és, literalment, la llum. Amb la il·luminació de la sala apreciam la part de l'obra que s'ha fet amb pintura acrílica no luminescent: negre per al fons i verd fosforescent per a les figures. En apagar les llums, sobre la part de l'obra amb fons blanc sobresurt la figura que ha estat pintada amb la pintura fosforescent verdosa. Es tracta d'obres monocromàtiques en què es juga amb les transparències i els degradats per generar la sensació de volum i profunditat. Les expressions de les cares estan dramatitzades, cerquen representar emocions i sentiments d'una forma directa i clara. L'efecte de la fosforescència té un caràcter efímer, és a dir, quan s'apaga el llum de la sala, la pintura brilla amb intensitat sobre la foscor de l'ambient, però a poc a poc va perdent força fins que arriba a desaparèixer. S'apaga, com les pantalles del mòbil.

Les obres que formen part de l'exposició són *PIN8*, *@taula!*, *Distància*, *La telefonada*, *Ciberestafa*, *Blanc del ciberassetjament* i *Jesucrist 3.0*.

A continuació, s'analitza cada obra per parlar dels sentiments que es transmeten, de la temàtica, de la iconografia, del context, dels aspectes formals i de la tècnica emprada.

4.1. PIN8

Què hi ha de real en el món virtual? No deu ser que tots som una mica Pinotxo (*Pin8*)? Ens sentim persones de veritat en l'entorn digital? Ens hauria de créixer el nas en mentir o ocultar la veritat en les xarxes socials? De manera anàloga, si *Pin8* va aconseguir convertir-se en un nin de carn i ossos (en el conte de Disney, no en la versió original de la història), per què no podem nosaltres acabar convertits en persones cent per cent virtuals, abandonar l'enutjós món físic que tant ens esclavitza per un món lliure de preocupacions fet a mida per satisfer els nostres desitjos? Temps al temps. L'avanç sembla imparable i els múltiples Geppettos (magnats de les tecnologies) ja s'encarregaran que així continuï.

Imatge 1. *PIN8*. PLA (impressió 3D), metacrilat, flexos, fusta i agulles de rellotge. Mesures variables. 120 x 120 x 18 cm. Visió general de l'obra (esquerra) i detall de l'obra (dreta)

Que el metavers, com Disney, sigui una fantasia molt real plena de finals feliços. Encara que, si es compleix això del transhumanisme, de traspassar la nostra consciència a un dispositiu artificial o internet, significa que no hi haurà més finals? Que transcendirem més enllà del temps que ens ha tocat viure?

I què hi ha millor que representar el temps que passam davant una pantalla que amb un rellotge. Molts de nosaltres, el primer que feim quan ens aixecam, és mirar el mòbil, i el darrer que feim quan anam a dormir també és mirar el mòbil. La noció del temps varia quan estam amb el dispositiu a les mans, sembla que passa més aviat. Arribam a establir una relació molt íntima amb els nostres mòbils; de fet, hi ha persones que passen més temps amb aquests aparells que amb ningú.

Cada hora està representada amb una cara davant un dispositiu. Totes són inexpressives, estan absortes en aquestes superfícies que els tapen mig rostre i que dificulten la comunicació amb qui tenen davant físicament. Els aparells actuen com una barrera física. Ens separen de l'altre o ens apropen? La il·luminació de l'obra procedeix de les pantalles. Una llum blanca que il·lumina els rostres des de sota els dota d'un aire fantasmagòric, tètric, dramàtic.

A les cares tridimensionals hi destaca la grandària dels nassos, que al·ludeixen al personatge de Pinotxo. De fet, el títol de l'obra és un joc de paraules, s'ha de llegir en castellà. PIN (codi) + 8 (*ocho*) = Pinocho. Com el personatge del conte, Pinotxo era un titella de fusta que volia ser un nin de carn i ossos. Nosaltres, que som de

carn i ossos, sembla que volem ser virtuals. Viure en un entorn digital en què tenim més control, en què cercam satisfer els nostres desitjos i fantasies. En els videojocs, per exemple, podem reiniciar la partida tantes vegades com vulguem, construir i destruir a voluntat. En el món real, les coses no sempre surten com voldríem; per això, quan un món no es correspon amb l'altre, sorgeix la frustració. I un món mai no podrà coincidir amb l'altre.

Tècnicament, l'acabat 3D dota els caps d'una textura lineal escalonada produïda per les capes que genera la impressora. Aquesta es podria associar amb la textura de les vetes de la fusta (Pinotxo era un titella d'aquest material), o bé és podria relacionar amb les empremtes dactilars o les ones de llum. El color gris accentua la fredor i la cruesa del tema tractat.

4.2. @taula!

Què hi ha que sigui més social que asseure's a menjar amb més persones? Menjars en família, amb amics, amb companys de feina. Units en l'espaitemps per compartir una cosa tan quotidiana i necessària com és l'acte de menjar. D'uns anys enrere, s'ha transformat en un acte que també es comparteix amb els dispositius mòbils. Sense que formin part del menú, han guanyat un lloc preferent a les nostres taules.

A la vegada que estam de cos present a la taula ens comunicam amb persones que no hi són, interrompem l'àpat i menyspream la persona amb qui compartim taula. El mateix passa quan anam a restaurants i massa sovint observam que algunes famílies deixen els mòbils als més menuts perquè s'entretenguin i els deixin menjar tranquils. Les pantalles han anat guanyant omnipresència a la taula.

Imatge 2. *@taula!*. PLA (impressió 3D), metacrilat, flexos, taula de fusta i mirall. Mides variables. La taula fa 120 x 75 cm. El mirall fa 195 x 130 cm. Els plats, els tassons i els coberts tenen mides pròximes als utensilis reals. Les pantalles fan 14 x 7 cm cadascuna. Visió frontal de l'obra (esquerra) i visió general de l'obra (dreta)

La instal·lació *@taula!* consisteix en una mitja taula (només dues potes) que es reflecteix en un mirall per formar una taula completa (amb quatre potes). Hi ha la vaixella i la coberteria posada per a cinc persones, per a deu si comptam els reflexos. Però en lloc de comensals, damunt la taula hi ha pantalles. Superfícies amb llum blanca pròpia que es disposen una davant cada plat.

El mirall involucra i cerca estimular la reflexió crítica. Representa les pantalles, nosaltres les miram, però elles també ens miren a nosaltres. Són finestres a un univers paral·lel o metavers? Una rèplica del món físic en l'entorn virtual? Nosaltres som al mirall, però només és un reflex de

qui som, com la imatge que donam a les xarxes socials. S'estableix també un paral·lelisme entre aquest vidre i el d'una sala d'interrogatoris, ja que, com en aquest darrer, hi ha persones que ens observen; darrere la pantalla s'amaguen diversos actors que ens vigilen i ens manipulen.

Tècnicament, s'empra l'acabat de la impressió 3D i el color gris per enllaçar amb les característiques pròpies associades a la tecnologia. La il·luminació procedeix únicament de les pantalles i dels seus reflexos.

4.3. Distància

Imatge 3. *Distància*. Pintura fosforescent i acrílic sobre tela. 130 x 89 cm. Visió de l'obra amb el llum encès (esquerra) i visió de l'obra a les fosques (dreta)

Hi ha una bretxa digital generacional, és innegable. Desigualtats a l'hora d'accedir a les tecnologies de la informació i la comunicació i d'usar-les que afecten especialment moltes persones majors. L'exclusió digital pot portar a l'aïllament. Un distanciament social que en major o menor mesura tots hem sentit recentment a causa del confinament imposat per la pandèmia de la COVID-19. Contràriament a això, la distància física s'ha suplert amb un major acostament digital? Ens han ajudat les tecnologies a suportar el tancament? A mantenir el contacte entre generacions? Per a bé o per a mal, la clau és l'adaptació.

A la pintura, amb el llum encès veim dos infants que contemplen absorts la pantalla d'un mòbil. Ambdós es recolzen sobre una superfície que no arribam a visualitzar, potser estan ajaguts en un llit o en un sofà. Ella, aparentment més gran, subjecta el dispositiu amb les dues mans. Ell, més innocent, es fica un polze a la boca i amb l'altra mà se subjecta el cap. Només quan s'apaga el llum, descobrim que a l'altre costat de la videotelefonada hi ha una dona gran, la seva àvia, que els observa emocionada. La cara d'ella cerca transmetre tendresa, enyorança, alegria i tristesa, entre altres emocions.

Els nets representen la generació de nadius digitals, persones que han nascut i crescut en l'era digital. Per contra, a l'àvia, que ha adquirit familiaritat amb els sistemes digitals ja com a persona adulta, se la considera una immigrant digital. En general, els més joves tenen una habilitat innata per al llenguatge i l'entorn virtual, les eines tecnològiques ocupen un lloc central en les seves vides i en depenen per a tota classe de tasques quotidianes: estudiar, comprar, relacionar-se, divertir-se, informar-se, etc. Se'ls fa molt difícil imaginar-se sense estar constantment connectats.

4.4. La telefonada

És un delicte penal assetjar una persona, exparella o no, mitjançant telefonades, missatges de text o

Imatge 4. *La telefonada*. Pintura fosforescent i acrílic sobre tela. 90 x 60 cm. Visió de l'obra amb el llum encès (esquerra) i visió de l'obra a les fosques (dreta)

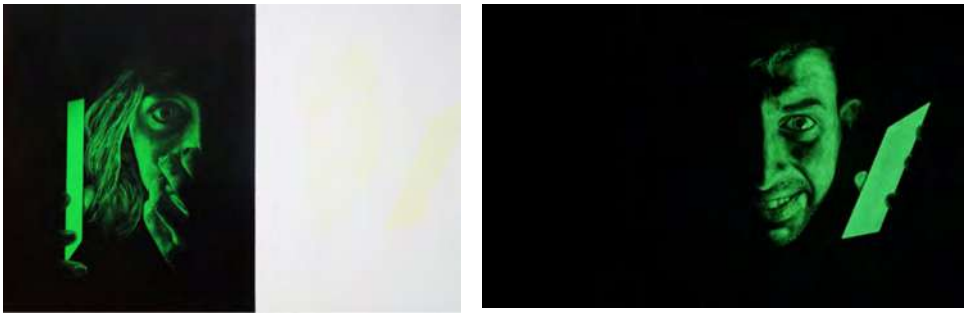

missatges a través de les xarxes socials, de tal manera que això impedeixi el desenvolupament de la seva vida quotidiana en atemptar contra la seva llibertat i sensació de seguretat. Es tracta d'un comportament insistent cap a una persona caracteritzat per amenaces, humiliacions, maltractament verbal o altres actituds.

En el quadre, amb el llum encès, veim la cara d'una al·lota espantada que amb una mà agafa el telèfon i amb l'altra es tapa la boca. La lluentor de la pantalla li il·lumina mitja cara, cosa que dona més dramatisme a la seva expressió. Té l'ull molt obert. Quan els llums s'apaguen, descobrim el motiu pel qual està atemorida: és víctima d'un assetjador. Apareix en penombra la cara d'un al·lot que somriu amb no gaires bones intencions. La seva mirada és penetrant i provoca incomoditat. Amb la foscor, s'accentua l'aspecte sinistre de la imatge, les seves faccions resulten més misterioses i perilloses. El fet que la cara no es vegi amb els llums de la sala ens permet jugar amb l'anonimat de l'agressor. A voltes aquest és algú conegut, però, a vegades, desconeixem qui s'amaga a l'altre costat del telèfon.

Generalment, les conductes d'assetjament telefònic estan relacionades amb la vigilància i el control (l'assetjador pretén manipular la persona damnificada), amb l'ús de diferents mitjans de connexió (l'assetjador cerca la manera d'estar en contacte amb la víctima a través de diferents canals, fins i tot mitjançant persones properes a ella) i amb l'ús de les dades personals de la víctima (l'assetjador empra aquestes dades com a mitjà per atacar). Independentment de la situació, aquesta és complexa i emocionalment destructiva. Per això, a part de denunciar, cal prendre mesures dràstiques per evitar que l'assetjador aconsegueixi comunicar-se: no respondre a les telefonades ni als missatges, bloquejar els números no registrats i, en cas de persistir, canviar la línia telefònica. Denunciar a temps pot ser decisiu.

4.5. Ciberestafa

Hi ha multitud d'estafes telefòniques que s'aprofiten del fet que les telefonades comercials siguin una

pràctica permesa perquè les empreses comuniquin accions, promocions o qüestions particulars a les persones consumidores. Cal estar en guàrdia davant aquestes pràctiques fraudulentes. Persegueixen obtenir dades confidencials, fins a arribar a les dades bancàries que els poden donar doblers. Per evitar ser-ne víctimes, és recomanable verificar la identitat de qui ens telefona, no proporcionar dades personals i no agafar telefonades estranyes.

En aquesta obra, podem observar, amb el llum encès, la cara d'un home que està amb el mòbil en una mà i amb la targeta en l'altra. Sembla que recita les dades bancàries. Quan s'apaguen els llums, descobrim, a l'altre costat de la línia, un home amb caputxa i un ordinador portàtil. Encara que no li arribam a veure els ulls, s'aprecia en el seu somriure que trama fer alguna cosa amb les dades extretes, i no sembla que sigui una bona acció.

Imatge 5. *Ciberestafa*. Pintura fosforescent i acrílic sobre tela. 90 × 60 cm. Visió de l'obra amb el llum encès (esquerra) i visió de l'obra a les fosques (dreta)

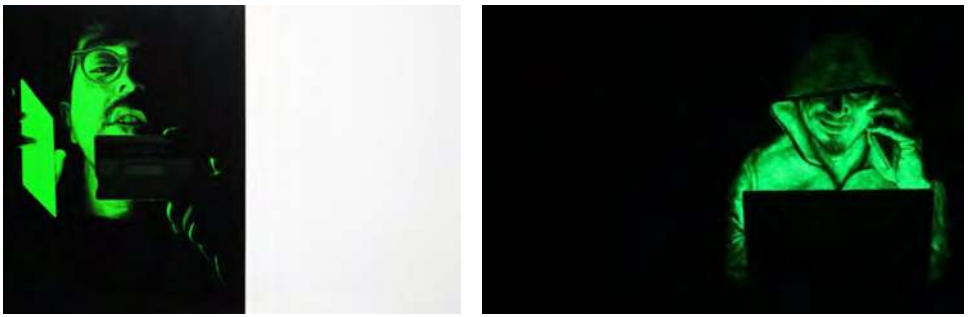

4.6. Blanc del ciberassetjament

El ciberassetjament és una realitat a les aules. Cada vegada en surten més casos a la llum que afecten joves d'edats i de contextos diferents. És un tipus d'assetjament en el qual s'utilitzen els mitjans digitals per fer mal a la víctima, conscientment i repetidament. Burles, humiliacions, insults, difusió de mentides i rumors, fer-se passar per la víctima per deixar-la en evidència, tancar els seus comptes en les xarxes socials amb denúncies falses i altres accions amb la intenció de fer-li mal psicològicament, emocionalment i socialment. Com a eina, s'usen mòbils, xarxes socials, fotos, vídeos, jocs en línia, correus electrònics, etc. És habitual que aquests casos generin seqüeles psicològiques greus que danyen l'autoestima de les víctimes i la seva capacitat de relacionar-se amb els altres, fins i tot en alguns casos poden conduir a una depressió o a idees suïcides.

El títol de l'obra és un joc de paraules. «Blanc», amb relació al punt blanc central que s'observa enmig de la tela quan el llum està encès, però també amb referència al fet que la víctima és el «blanc» de totes les crítiques. Amb el llum de la sala podem veure aquest cercle blanc en el centre envoltat de mans anònimes, totes amb dispositius mòbils.

Imatge 6. *Blanc del ciberassetjament*. Pintura fosforescent i acrílic sobre tela. 140 × 140 cm. Visió de l'obra amb el llum encès (esquerra) i detall de l'obra a les fosques (dreta)

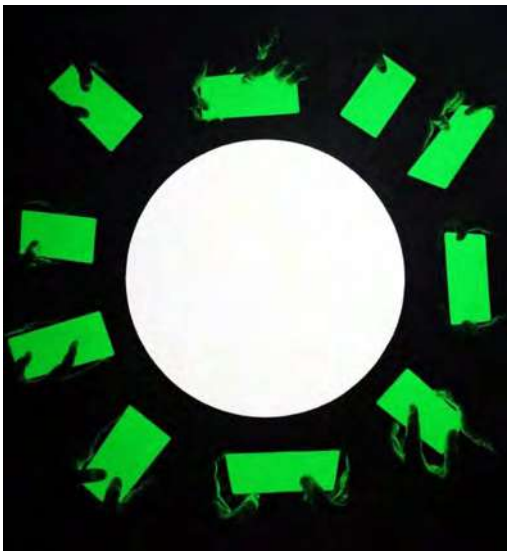

Aquestes subjecten les pantalles disposant els dits de diferent manera, es dona a entendre que estan fent fotos, enregistrant vídeos compartint arxius o escrivint comentaris. Totes dirigeixen l'atenció cap al centre del llenç, on, quan s'enfosqueix la sala, es revela la figura d'una al-lota asseguda en posició fetal, de protecció, que observa el seu mòbil amb una mescla de ràbia, impotència i tristesa. Una llàgrima li llisca per la galta. Amb una mà agafa el dispositiu mòbil, i amb l'altra mà, on se li marquen les venes per la tensió que exerceix, el cap. Les persones representades del voltant no veuen (o no volen veure) la gravetat de les seves accions. Tal vegada les consideren una broma sense importància, però no és un joc d'infants. Si un n'és testimoni, ha de trencar la cadena i no l'ha de viralitzar.

4.7. Jesucrist 3.0

Parlam de narcisisme digital quan una persona es torna dependent dels m'agrades i dels comentaris a les seves publicacions i cerca guanyar més i més seguidors. La persona acaba per crear un personatge fictici que no es correspon amb la realitat. Les xarxes socials són l'escenari en què surt a interpretar el seu paper estrella, el que interessa en determinats moments. El jo és el principal protagonista en aquesta època en què l'egocentrisme (que a vegades frega la patologia) guanya força, especialment en els mitjans digitals. Darrere aquesta façana, en molts de casos el que s'amaga és la por de la solitud i de ser invisible, el temor de no ser admirat o afalagat. Una autoestima inestable, una gran sensació d'inseguretat i la desaparició de l'altre (a causa d'una relació me-

rament instrumental) també són conseqüències d'aquest comportament. Quan l'aparença ho és tot, se'ns oblida mirar cap a dins, per la qual cosa s'acaba alimentant una sensació de buit existencial.

Imatge 7. *Jesucrist 3.0*. Pintura fosforescent i acrílic sobre tela. 180 × 120 cm. Visió de l'obra amb el llum encès (esquerra) i detall de l'obra a les fosques (dreta)

El protagonista de la pintura pretén evocar la imatge de Jesús a la creu, tant per la posició corporal –els braços estirats–, com per l'expressió facial –cara de devoció. El braç esquerre s'estira cap amunt, i a la mà hi té un mòbil, un element que distorsiona l'aparent religiositat icònica de la imatge. La mirada es dirigeix a la pantalla del dispositiu i expressa veneració. No sabem si amb el gest del braç elevat cerca connexió amb Déu o cobertura wifi. El que sí que ens indica la direcció de la llum de la pantalla, com aquesta es projecta sobre el seu cos, és que s'està enfocant a si mateix; així, podem deduir que s'està fent una autofoto. Per tant, aquesta aparent devoció per la tecnologia acaba sent devoció per la pròpia imatge: narcisisme digital.

Pel que fa a la tècnica emprada, gràcies a la pintura luminescent podem representar plàsticament el conceptes *invisibilització*, *aparença* i *buidor* esmentats prèviament.

5. Conclusions

De veritat volem ser lliures o és que necessitam que ens diguin què fer i com? La *llibertat*, a quin preu? Tenim a l'abast uns dispositius amb un sense fi de possibilitats, però a quin cost? Com podem resistir-nos-hi i fer front a la psicopolítica? Es pot escapar del capitalisme del m'agrada si tot el que ofereix és plaent? És possible rebel·lar-s'hi? Contra qui exactament? Com fer-ho? Abandonant les dades personals com a principal font d'ingressos? Defugint la sobreexposició de la nostra intimitat? Són molts els interrogants que sorgeixen.

«Quina és la clau del wifi?». Aquesta pregunta habitual exemplifica molt bé la preocupació de la joventut per estar constantment connectada. La necessitat de formar part d'una comunitat global en l'era digital en què la tecnologia ocupa un lloc capdavanter. El desenvolupament d'aquesta modifica tots els àmbits, del personal al social, de l'educatiu al laboral.

L'art és sensibilitat i també provocació, denúncia, un mitjà de conscienciació. A partir de la contemplació d'una obra d'art s'obren noves vies, es plantegen noves alternatives i s'amplia la visió dels conceptes que sovint utilitzam de manera acrítica, sense aturar-nos a pensar en el seu significat profund. Les imatges que componen la mostra empren un llenguatge directe per parlar de l'addicció als mòbils, dels mals usos que se'n fan. Les

tècniques emprades doten l'obra de més significat i n'amplifiquen el missatge. Per una banda, la corporeïtat grisa de la impressió 3D; per l'altra, el joc de llums de la fosforescència.

Si, com diu Byung-Chul Han (2022, p. 48), el telèfon mòbil és un «objecte narcisista i autístic» que ens tanca en nosaltres mateixos i reclama el monopoli exclusiu del temps i l'atenció, l'exposició *Nomofòbia* es pot llegir com una crida a rompre amb la dependència digital; un recordatori que l'ésser humà necessita connexions socials i emocionals reals, i una reivindicació del plaer de desconnectar i de perdre's coses.

Referències bibliogràfiques

- Abi-Jaoude, E., Naylor, K. T., Pignatiello, A. (2020). Smartphones, social media use and youth mental health. *Canadian Medical Association Journal, 192*(6), 136-141.
- American Psychiatric Association. (2022). DSM-5-TR (TM) Classification.
- Appadurai, A. (1991). *La vida social de las cosas*. Grijalbo.
- Asensio I., Díaz L., Garrote L. (2018). Nomofobia. Enfermedades del siglo XXI. *Medicina de Familia*. *SEMERGEN, 4*(7), 117-118. https://www.elsevier.es/es-revista-medicina-familia-semergen-40-articulo-nomofobia-enfermedades-del-siglo-xxi-S113835931830203X [Consulta: novembre 2022].
- Bauman, Z. (2003). *Modernidad líquida*. Fondo de Cultura Económica.
- Bauman, Z. (2007). *Vida de consumo*. Fondo de Cultura Económica.
- Betts, L., Buglass, S., Abell, L., Doak, L.; Harding, R.; Hill, R.; Steer, O., Throuvala, M. A., Paechter, C. (2021). Inquiry into «Living Online: The Long-Term Impact on Wellbeing». Report submitted to the House of Lords Covid-19 Committee (Beyond Digital: Planning for a Hybrid World). https://committees.parliament.uk/publications/5537/documents/56741/default/ [Consulta: novembre 2022].
- Boer, M., Stevens, G., Finkenauer, C., Eijnden, R. (2020). Attention Deficit Hyperactivity Disorder-Symptoms, Social Media Use Intensity, and Social Media Use Problems in Adolescents: Investigating Directionality. *Child Development, 91*(4), 853-865. https://srcd.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/cdev.13334?src=getftr [Consulta: novembre 2022].
- Bragazzi, N. L., Del Puente, G. (2014). A proposal for including nomophobia in the new DSM-V. *Psychology research and Behavior Management, 7,* 155-160. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4036142/pdf/prbm-7-155.pdf [Consulta: novembre 2022].
- Chóliz, M. (2012). Mobile-phone addiction in adolescence: The Test of Mobile Phone Dependence (TMD). *Progress in Health Sciences, 2*(1), 33-44. https://www.umb.edu.pl/photo/pliki/progress-file/phs/phs_2012_1/33-44_choliz.pdf [Consulta: novembre 2022].

- Félix, Y., Mena, L., Osto, R., Acosta, M. (2017). Nomofobia como factor nocivo para los hábitos de estudio. *Revista de filosofía y cotidianidad, 3*(6), 23-29. https://www.ecorfan.org/bolivia/researchjournals/Filosofia_y_Cotidianidad/vol3num6/Revista_de_Filosofia_y_Cotidianidad_V3_N6_3.pdf/ [Consulta: novembre 2022].

- Fundación MAPFRE (2022). *Uso del teléfono móvil, estilo de vida y bienestar psicológico en estudiantes universitarios*. https://documentacion.fundacionmapfre.org/documentacion/publico/es/media/group/1117134.do [Consulta: novembre 2022].

- Gonçalves, S., Dias, P., Correia, A. (2020). Nomophobia and lifestyle: Smartphone use and its relationship to psychopathologies. *Computers in Human Behavior Repor*ts, 2. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2451958820300257 [Consulta: novembre 2022].

- Griffiths, M. D. (1995). Technological addictions. *Clinical Psychology Forum, 76*, 14-19.

- Griffiths, M. D. (2005). A «components» model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use, 10*(4), 191-197. http://www.addictionpsychologist.org/wp-content/uploads/2019/03/griffiths-2005-addiction-components.pdf [Consulta: novembre 2022].

- Griffiths, M. D. (2013). Adolescent mobile phone addictions: A cause for concern? *Education and Health, 31*(3), 76 - 78. https://sheu.org.uk/sheux/EH/eh313mg.pdf [Consulta: novembre 2022].

- Han, B. (2014). *Psicopolítica: neoliberalismo y nuevas técnicas de poder*. Herder.

- Han, B. (2022). *No-coses*. Herder.

- Heller, E. (2004). *Psicología del color. Cómo actúan los colores sobre los sentimientos y la razón*. GG.

- Illouz, E. (2007). *Intimidades congeladas. Las mociones en el capitalismo*. Katz.

- Instituto Nacional de Estadística. (2021). Encuesta sobre equipamiento y uso de Tecnologías de información y comunicaciones en los hogares [Nota de premsa]. https://www.ine.es/prensa/tich_2021.pdf [Consulta: novembre 2022].

- Katz, J., Aakhus, M. (2002). *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*. Cambridge University Press.

- Maziero, M. B., Oliveira, L. A. (2016). Nomofobia: uma revisão bibliográfica. *Unoesc & Ciência - ACBS*, *8*(1), 73-79. https://periodicos.unoesc.edu.br/acbs/article/view/11980/pdf [Consulta: novembre 2022].

- McCrindle, M.; Fell, A. (2021). *Generation Alpha*. Hachette.

- Montagni, I., Guichard, E., Kurth, T. (2016). Association of screen time with self-perceived attention problems and hyperactivity levels in French students: A cross-sectional study. *BMJ Open, 6*(2), 1-8. https://bmjopen.bmj.com/content/bmjopen/6/2/e009089.full.pdf [Consulta: novembre 2022].

- Niaz, U. (2008). Addiction with Internet and Mobile: An overview. *Journal of Pakistan Psychiatric Society,* 5(2). https://www.jpps.com.pk/article/addictionwithinternetandmobileanoverview_2352.html [Consulta: novembre 2022].

- Ing, R., Pedersen, P. E. (Eds.). (2005). *Mobile Communications: Re-Negotiation of the Social Sphere*. London: Springer-Verla

- Ling, R. (2004). *The mobile connection: the cell phone's impact on society*. Morgan Kaufmann Publishers.

- Lingelbach, D., Patino, A., Pitta, D. (2012). The emergence of marketing in Millennial new ventures. *Journal of Consumer Marketing, 29*(2), 136-145. https://mdsoar.org/bitstream/handle/11603/4107/out%20(2).pdf?sequence=1 [Consulta: novembre 2022].

- Nyiri, K. (Ed.). (2005). *A sense of place. The global and the local in mobile communication*. Passagen.

- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon, 9*(5), 2-6. http://portafoli.ub.edu/portfolios/jlrodriguez/4571/last/media/prensky-1.pdf [Consulta: novembre 2022].

- Rodríguez García, A. M., Belmonte, J. L., Moreno-Guerrero, A. J. (2020). Nomophobia: An individual's growing fear of being without a smartphone. A systematic literature review. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(2), 580. https://www.mdpi.com/1660-4601/17/2/580 [Consulta: novembre 2022].

- Sánchez Mateos, A. (31 març 2017). Nomofobia, el motivo psicológico por el que no eres capaz de dejar de mirar el móvil. *La Vanguardia*. https://www.lavanguardia.com/vivo/psicologia/20170331/42857887210/nomofobia-adiccion-movil.html [Consulta: novembre 2022].

- Seemiller, C., Grace, M. (2018). *Generation Z: A century in the making*. Routledge.

- Sheller, M., Urry, J. (2003). Mobile transformations of 'Public' and 'Private'. *Theory, Culture & Society, 20*(3), 107-25.

- Virilio, P. (1997). *El cibermundo, la política de lo peor*. Cátedra.

- World Health Organization. (2018). International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11). https://icd.who.int/ [Consulta: novembre 2022].

Assetjament entre iguals en l'àmbit esportiu: prevenció, detecció i intervenció comunitària

MARTA ESCODA TROBAT

Marta Escoda Trobat

Badalona (Barcelona), 1973. Llicenciada en Pedagogia per la UIB. Actualment, és coordinadora de centres socioeducatius d'execució de mesures de Justícia Juvenil de la Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies de la Conselleria d'Afers Socials i Esports i professora del Curs oficial de formació pedagògica i didàctica equivalent de la UIB. Està especialitzada en convivència escolar, resolució de conflictes i inclusió social. És membre col·laboradora del grup d'investigació GIFES. Té experiència en l'àmbit social i educatiu. Ha treballat com a educadora i pedagoga del centre socioeducatiu Es Pinaret, com a orientadora de centres de primària i secundària i com a professora associada a la UIB, també ha estat coordinadora del programa Alter, directora de l'Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar i Cap de Servei d'Atenció a la Diversitat.
És membre de l'Associació de Justícia i Pràctica Restaurativa de les Illes Balears i del Comitè d'Experts de Bullying de la Fundació F.C. Barcelona. És coautora del Protocol d'actuació davant el bullying a l'esport de la Fundació Barça.

Resum

L'assetjament entre iguals (o bullying) fa referència a conductes agressives que s'esdevenen de forma reiterada entre infants i joves i que produeixen greus conseqüències a tots els integrants, especialment als qui en són les víctimes. Aquest fenomen ha estat molt analitzat i tractat en l'àmbit escolar.

Malgrat tot, l'assetjament entre iguals no tan sols es produeix en l'àmbit escolar, atès que les activitats extraescolars, esportives, culturals o d'oci i temps lliure no estan lliures d'aquestes agressions. Tot i les grans virtuts que s'atribueixen a les activitats esportives formatives de grup pels valors que fomenten, com l'esforç, la feina en equip, la solidaritat, l'empatia, la diversió…, aquests valors sovint perden força en alguns àmbits, com, per exemple, el futbol, perquè també s'hi manifesten actituds i estereotips que fomenten entorns en què es cultiva la violència en la pitjor de les seves formes.

La necessitat de fer una societat que no permeti que els infants creixin en entorns violents ha estat el detonant del fet que alguns clubs esportius s'hagin posat a treballar per prevenir aquestes conductes agressives i situacions de maltractament. Així, en aquest article s'exposen les primeres iniciatives de què disposam a les Illes Balears i l'Estat espanyol sobre bones pràctiques per prevenir el maltractament infantil, en general, i l'assetjament entre iguals en l'àmbit esportiu, en particular, a partir de la implicació dels joves mateixos i de la comunitat.

Paraules clau: Assetjament entre iguals / Bullying / Maltractament infantil / Esport / Protecció a la infància

Resumen

El acoso entre iguales (o bullying) hace referencia a conductas agresivas que se dan de forma reiterada entre niños y jóvenes y que producen graves consecuencias a todos los integrantes, especialmente a quienes son víctimas. Este fenómeno ha sido muy analizado en el ámbito escolar.

Sin embargo, el acoso entre iguales, no solo se produce en el ámbito escolar, ya que las actividades extraescolares, deportivas, culturales o de ocio y tiempo libre no están libres de estas agresiones. A pesar de las grandes virtudes que se atribuyen a las actividades deportivas grupales por los valores que fomentan, como el esfuerzo, el trabajo en equipo, la solidaridad, la empatía, la diversión…, estos valores a menudo pierden fuerza en ámbitos como el fútbol porque también se manifiestan actitudes y estereotipos que fomentan entornos en los que se cultiva la violencia en la peor de sus formas.

La necesidad de hacer una sociedad que no permita que los niños crezcan en entornos violentos ha sido el detonante de que algunos clubes deportivos se hayan puesto a trabajar para prevenir estas conductas agresivas. Así, en el presente artículo se exponen las primeras iniciativas de que disponemos en las Illes Balears y en España sobre buenas prácticas para prevenir el maltrato infantil, en general, y el acoso entre iguales en el ámbito deportivo, en particular, a partir de la implicación de los propios jóvenes y de la comunidad.

Palabras clave: Acoso entre iguales / Bullying / Maltrato infantil / Deporte / Protección a la infancia

1. Introducció

La Llei orgànica 8/2021, de 4 de juny, de protecció integral a la infància i l'adolescència davant la violència, incorpora l'obligació que les entitats que duen a terme activitats esportives de forma habitual apliquin protocols d'actuació en relació amb la protecció de les persones menors d'edat.

Una de les situacions que s'ha de protegir en la infància és l'assetjament entre iguals —anomenat bullying per la majoria de la comunitat internacional—, que és una forma de violència i una vulneració dels drets dels infants i joves que té conseqüències greus en les seves vides, tant en el present com en el seu desenvolupament futur. En els darrers temps, l'assetjament entre iguals es considera una problemàtica amb importants efectes negatius en la salut mental.

Els estudis demostren que l'assetjament entre iguals es produeix a tots els espais on es relacionen els infants i adolescents i, per tant, s'esdevé també de manera freqüent en l'àmbit extraescolar, com pot ser l'entorn esportiu. Tot i això, també sabem que l'assetjament entre iguals és evitable i prevenible, però requereix una resposta multidisciplinària que compti amb la implicació i la col·laboració del grup d'iguals i del conjunt de la societat.

Per parlar d'assetjament entre iguals en l'àmbit esportiu, hem de fer referència a l'àmbit escolar, ja que la investigació i la preocupació respecte al bullying va començar a l'escola. Aquest article s'inicia, doncs, amb la contextualització d'aquest maltractament en l'àmbit escolar, en el qual es basen la majoria d'estudis i d'iniciatives duites a terme. Així, es fa una descripció teòrica d'aquest fenomen, que ha tingut un creixement exponencial sobretot durant el segle XXI.

D'altra banda, en els darrers temps, les Illes Balears disposen en l'àmbit esportiu formatiu destinat als més joves de les primeres iniciatives per fer front al maltractament i a l'assetjament entre iguals. El CE Es Pla, que integra esportistes de tres pobles del Pla de Mallorca, ha presentat el mes de juny del 2022 el Protocol de prevenció i actuació de l'assetjament entre iguals en l'àmbit esportiu a les localitats de Porreres, Montuïri i Vilafranca, a iniciativa del CE Es Pla, un protocol en la línia del Protocol d'actuació davant el bullying en l'esport presentat dies abans per la Fundació FC Barcelona. L'Athletic Club de Bilbao ha posat en marxa el programa ATERPE i la figura del responsable de protecció de la infància. L'Administració, a través de la Direcció General d'Esports, ha impulsat iniciatives per fomentar els valors en l'esport. En aquesta línia, el Pollença i Port FC també ha posat en marxa una iniciativa formativa de prevenció del maltractament infantil mitjançant la formació dels entrenadors per part dels policies tutors.

Aquestes iniciatives parteixen del foment del compromís i la participació de la comunitat com un element clau en la prevenció i la resolució tant de les diferents situacions de violència com de l'assetjament entre iguals. Són propostes que demostren la implicació d'alguns clubs esportius en la construcció d'una societat més cohesionada, més justa, i en què l'esport pugui ser un espai segur per a tots els infants i adolescents.

2. Contextualització de l'assetjament entre iguals a l'escola

La investigació sobre assetjament entre iguals ha anat evolucionant des dels primers estudis elaborats als països nòrdics els anys setanta, uns estudis centrats en la descripció d'aquest fenomen escolar en què sobretot s'analitzava el perfil dels menors víctimes i agressors. El primer congrés internacional sobre bullying es va organitzar a Stavanger, Noruega, el 1987 (Roland i Munthe, 1989). A partir d'aquell moment comença un augment de la recerca en l'àmbit internacional en què ja es detallen aspectes específics del bullying amb anàlisis que tenen una mirada més educativa i sociològica (Escoda, 2016).

Dan Olweus (1994) defineix el bullying com una «conducta de persecució física i/o psicològica que practica un o una menor d'edat contra un altre o una altra, la qual escull com a víctima de repetits atacs». Aquesta acció, negativa i intencionada, situa la víctima en una posició de la qual difícilment pot sortir-se'n pels seus propis mitjans. Les primeres investigacions d'Olweus estimen que el 15 % de l'alumnat de les escoles de primària i secundària tenen problemes d'assetjament, el 9 % com a víctimes, el 7 % com a agressors i l'1,6 % com a víctimes i agressors (Orte i March, 1996). Tot i això, les dades sobre la incidència de l'assetjament entre iguals varien segons l'estudi (UNESCO, 2018).

Qualsevol situació de maltractament afecta totes les persones implicades, sobretot qui el pateix, però també afecta qui el provoca i fins i tot qui l'observa. Actualment, l'assetjament entre iguals es considera una problemàtica social que afecta tot el món i que té conseqüències negatives importants en la salut mental (UNESCO, 2018).

Per identificar qualsevol situació d'assetjament entre iguals és necessari saber diferenciar tres conceptes: conflicte, agressió i maltractament. El conflicte és inherent a la vida mateixa i, malgrat que té una connotació negativa, té una funció molt positiva i necessària per madurar i créixer. En situacions de convivència, i més si hi ha competitivitat, com en l'esport, es generen conflictes que els i les esportistes han d'aprendre a gestionar de forma pacífica. Quan el conflicte no es resol proactivament, hi pot haver situacions de violència, que poden ser puntuals (agressió) o reiterades (maltractament). Per tant, s'ha de saber diferenciar el que és una agressió –conducta nociva cap a una altra persona (o grup) feta amb la intenció de fer mal– i maltractament –reiteració de conductes agressives o abusives que poden dur a la victimització de qui les rep. L'assetjament entre iguals és una de les diferents situacions de maltractament que podem trobar i, com tots els maltractaments, té conseqüències molt negatives (Fundació FC Barcelona, 2022).

La Comunitat Autònoma de les Illes Balears disposa des del 2016 del Protocol de prevenció, detecció i intervenció en l'assetjament escolar als centres educatius, que s'ha anat revisant i actualitzant anualment per tal que els centres docents puguin implantar mesures davant aquest maltractament. Com s'especifica en la memòria del curs 2020-2021 de l'Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar, el percentatge de sol·licituds

d'assessorament sobre assetjament presentades a aquest Institut per part dels centres es redueix any rere any des que es disposa del protocol perquè «els centres estan sensibilitzats i formats per fer-hi front d'una manera restaurativa». «La mirada dels centres respecte als indicadors de possibles assetjaments i l'ús del protocol d'assetjament, així com la recerca d'estratègies de prevenció, detecció, identificació, gestió i resolució dels conflictes, és cada vegada més present» (Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar, 2022).

Així, l'avaluació de la convivència escolar en l'educació secundària obligatòria duita a terme a les Illes Balears (Govern de les Illes Balears, 2019) comprovà un reducció molt significativa de l'assetjament escolar en comparació amb les dades de l'avaluació feta el 2010. La prevalença de víctimes d'assetjament escolar baixà un 32,2 % i la de l'alumnat que agredeix disminuí un 45,7 %. Un dels principals arguments que expliquen aquesta reducció és l'aplicació del Protocol de prevenció, detecció i intervenció de l'assetjament escolar als centres educatius de les Illes Balears, que, a més, compta amb la implicació dels diferents sectors de la comunitat educativa i amb un pla de formació adreçat sobretot al professorat.

3. L'assetjament entre iguals en l'àmbit esportiu

L'assetjament que es produeix en l'àmbit esportiu comparteix elements amb l'assetjament escolar, tot i que també presenta algunes diferències: l'assistència a l'escola és diària i obligatòria; en canvi, la presència al club esportiu sol ser voluntària i de menor periodicitat; la funció i el rol dels responsables també és diferent, i l'entorn escolar sol ser més estructurat i un lloc on els aspectes relacionals i l'educació emocional reben un tractament prioritari. De tota manera, l'enfocament de la intervenció és similar.

3.1. Característiques de l'assetjament en l'àmbit esportiu

L'assetjament entre iguals, com s'ha dit, és i ha estat un fenomen molt explorat en l'entorn escolar en les darreres dècades; tot i això, no n'hi ha gairebé estudis en l'àmbit esportiu.

La Fundació FC Barcelona és una de les entitats que ha investigat el bullying en l'esport. L'estudi Bullying i ciberbullying al futbol formatiu a Catalunya (2019) indica que el 9 % dels esportistes entre 6 i 12 anys són víctimes de bullying en el futbol.

Els centres docents de les Illes Balears, per exemple, tenen més capacitat de prevenció i actuació que els responsables de les entitats esportives, d'extraescolars o d'oci i temps lliure, ja que les escoles disposen d'un protocol i de formació al respecte.

La Fundació FC Barcelona també ha elaborat el Protocol d'actuació davant el bullying a l'esport, en el qual es considera l'assetjament entre iguals en l'àmbit esportiu com «qualsevol conducta d'agressió física, verbal o d'exclusió social, reiterada en el temps i efectuada per un, una o diversos membres d'un equip (o entitat esportiva) envers un altre company o companya, que es troba en una situació de major indefensió». Les formes en què es pot manifestar l'assetjament entre iguals poden ser

directes o indirectes. En l'actuació directa, la conducta agressiva és visible per part de la víctima, i en l'actuació indirecta, l'agressió no és visible per part de la víctima, però en pateix les conseqüències.

L'assetjament es pot manifestar amb diferents conductes:

- Maltractament físic: empentes, cops, coces, pilotades…
- Maltractament verbal: insults, malnoms que no agraden…
- Maltractament sexual: insinuacions sexuals, tocaments en zones íntimes, violació…
- Exclusió social: no passar la pilota constantment, deixar de costat…
- Maltractament psicològic: desvalorar, humiliar, mostrar els defectes en públic…
- Ciberassetjament: El ciberassetjament (ciberbullying) comparteix amb l'assetjament entre iguals algunes de les característiques indicades, com la repetició, la intencionalitat i el desequilibri de poder. A més, s'hi ha d'afegir l'anonimat i la difusió que proporcionen les xarxes. Així, la repetició en el ciberassetjament ja es produeix amb una sola acció, atès el gran abast i la capacitat de difusió que implica. També hem de recordar que el rastre o la petjada digital no s'esborren de la xarxa i persegueixen la víctima durant tota la vida (Fundació FC Barcelona, 2022).

Hi ha quatre elements imprescindibles perquè es produeixi assetjament entre iguals:

- Desequilibri de poder entre la persona que agredeix i la víctima. No es tracta d'un conflicte entre iguals i, per tant, hi ha una situació de domini-submissió.
- Reiteració de les conductes, que poden parèixer innocents, però que són nocives pel caràcter persistent que presenten.
- Intencionalitat. No és un fet causal o fortuït. Hi ha una voluntat de causar mal a la víctima o a les víctimes.
- Fenomen de grup que no es pot aïllar del context en què es produeix. El grup coneix l'assetjament i el permet.

Alguns infants i adolescents pateixen assetjament a l'escola i a l'espai on practiquen esport, la qual cosa implica una doble victimització. A més, hi ha esports que estimulen més que d'altres el desenvolupament de determinades actituds i qualitats; per això, és fonamental potenciar el paper protector que pot tenir l'esport i tenir en compte que també pot esdevenir un factor de risc.

L'assetjament entre iguals és un fenomen complex, i l'esport pot ser una estratègia eficaç que pot ajudar a combatre'l. Així, és molt important que s'imparteixi formació als responsables d'aquestes entitats i que es creïn protocols comunitaris que facilitin la coordinació de tots els sistemes en què es mouen els infants i joves.

3.2. El grup i la força dels lideratges per fer front a l'assetjament entre iguals

La detecció de l'assetjament entre iguals a vegades no és fàcil. Es construeix a poc a poc i es manté ocult als adults, encara que és ben conegut pels infants i joves. És el que s'anomena la llei del silenci, que fa que la

víctima no comparteixi amb ningú el maltractament que rep i que els qui l'observen tampoc l'ajudin.

Per això, l'assetjament s'alimenta i creix amb el suport del grup, en el qual tothom fa un paper molt important. Per tant, no es pot considerar ni la prevenció ni la intervenció partint només de víctimes i agressors, sinó que s'han de tractar aspectes com els valors del club i aspectes relacionals del grup, perquè és un fenomen grupal que es dona sobretot en grups poc cohesionats i disfuncionals, que estructuren les seves relacions segons una dinàmica de domini-submissió. Un aspecte en el qual en alguns esports, com el futbol, s'ha de posar molta cura.

Figura 1: El cercle de l'assetjament (adaptat d'Olweus 2001)

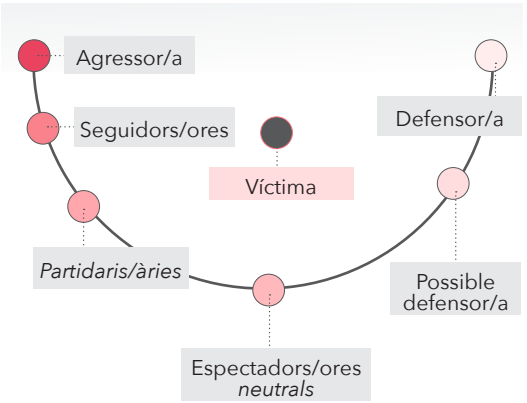

En el cercle de l'assetjament es descriuen els diferents rols que poden adoptar els integrants d'un grup en una situació aguda d'assetjament.

Agressor o agressora: Comença l'assetjament i hi pren part activa.

Seguidors o seguidores: No comencen l'assetjament, però hi prenen part activa.

Partidaris o partidàries: No prenen part activa en l'assetjament, però hi donen un suport més o menys obert.

Espectadors o espectadores neutrals: No prenen posició. Consideren que el que succeeix no assumpte seu.

Possible defensor o possible defensora: Pensa que cal ajudar la víctima, però no sap com fer-ho o no ho fa perquè té por.

Defensor o defensora: No li agrada l'assetjament i ajuda la víctima o intenta ajudar-la. Se sap que basta un infant o jove amb el rol de defensor per prevenir i aturar l'assetjament.

Tot i que hi ha estabilitat temporal en alguns rols, aquests poden variar segons les circumstàncies. Així, en un context determinat, un infant en pot agredir un altre, i en una altra situació aquest mateix infant pot ser víctima o defensor, per exemple, dels seus amics, inclús en un espai de temps relativament curt.

Els grups amb esportistes que actuen davant situacions injustes en què hi ha patiment tenen un factor de protecció molt important davant l'assetjament. La implicació dels companys és imprescindible per aturar les conductes agressives i l'assetjament entre iguals; per tant, és necessari que eduquem infants amb lideratges positius perquè acullin les persones nouvingudes, integrin les persones amb dificultats i, si hi ha un conflicte, sàpiguen actuar de forma assertiva intentant resoldre les situacions sense emprar la violència.

Els lideratges també són molt importants. Els entrenadors i entrenadores sovint són joves que també necessiten el suport formatiu dels clubs per fer front a l'assetjament que pot aparèixer en l'àmbit de la pràctica es-

portiva. Ríos i Ventura (2022) han fet un estudi amb 161 entrenadors i entrenadores de diferents modalitats esportives de Catalunya per avaluar els coneixements que tenen sobre l'assetjament entre iguals, així com les estratègies de prevenció que tenen incorporades. En l'estudi s'observa que els entrenadors i entrenadores defineixen de manera poc concreta aspectes clau (repetició, intenció de fer mal i desequilibri de poder). Coneixen estratègies de prevenció relacionades amb el foment d'un clima positiu entre els i les esportistes, però no tenen gaires coneixements relacionats amb l'observació, la sensibilització, la normativa, la comunicació, l'educació emocional i la intervenció davant els conflictes. En conclusió, es detecta que els entrenadors i entrenadores tenen pocs coneixements sobre l'assetjament entre iguals, per la qual cosa es considera imprescindible que rebin una major formació específica sobre aquest fenomen.

Els companys i companyes esportistes i el personal tècnic esportiu tenen una posició privilegiada per detectar de manera precoç situacions incipients d'assetjament i per permetre bons nivells de convivència i respecte mutu. Algunes de les accions que pot dur a terme el personal tècnic esportiu per prevenir situacions d'assetjament són les següents (CE Es Pla, 2022):

- Acollir els nous esportistes.
- Promoure un ambient social de rebuig i de resposta adequada davant qualsevol forma de violència o maltractament: no tolerar comentaris despectius, no usar malnoms, desprestigiar…
- Saber destriar bromes o conflictes puntuals de situacions de maltractament (per exemple, si és una broma, riu tothom).
- Fomentar l'esperit d'equip, l'acceptació de tots els components, el respecte a la diversitat i les característiques individuals.
- Percebre que l'entrenador o l'entrenadora dona una resposta eficaç als conflictes i s'interessa pel benestar del grup.
- Modelar i modular l'expressió emocional, especialment emocions com la ira i la frustració.
- Gestionar la comunicació entre els membres del grup, fer un ús adequat del vocabulari, potenciar el diàleg, l'escolta, les reunions amb jugadors i jugadores…
- Gestionar la comunicació dels grups de Whatsapp de l'equip posant límits a les faltes de respecte i potenciant els valors positius.
- Vetlar per la cohesió grupal i el respecte.
- Seguir un protocol d'actuació en casos d'assetjament entre iguals.

4. Iniciatives d'àmbit nacional i autonòmic per prevenir l'assetjament

Des de l'aprovació de la Llei orgànica 8/2021, les entitats que es dediquen a fer activitats esportives de forma habitual estan obligades a aplicar els protocols d'actuació que adoptin les administracions públiques, així com a implantar un sistema de monitorització per assegurar-ne el compliment en relació amb la protecció de les persones menors d'edat.

Les entitats esportives també han de dur a terme altres funcions dirigides a protegir la infància i l'adoles-

cència: designar la figura del delegat o delegada de protecció, adoptar les mesures necessàries perquè la pràctica de l'esport no sigui un escenari de discriminació, fomentar la participació activa dels infants i adolescents o oferir formació específica per atendre adequadament les diferents aptituds i capacitats dels infants i adolescents amb discapacitat per fomentar i desenvolupar l'esport inclusiu, entre d'altres.

En l'àmbit nacional, s'han establert iniciatives a l'Athletic Club de Bilbao i al FC Barcelona, la primera sobre protecció de la infància i la segona sobre prevenció i intervenció en l'assetjament entre iguals. Respecte a l'àmbit autonòmic, hi ha un impuls de l'Administració respecte a aquest tema, així com iniciatives incipients al CE Es Pla i al Pollença i Port FC.

4.1. Iniciatives d'àmbit nacional

L'Athletic Club de Bilbao compta des del 2019 amb la figura del responsable de protecció a la infància. Aquest ha estat el primer club de primera divisió que ha implantat estratègies dirigides a protegir els menors i a crear espais segurs en els quals els joves futbolistes puguin desenvolupar el seu talent sense riscs. L'entitat aplica el programa ATERPE, que cerca protegir i generar espais segurs per a la infància en les institucions esportives. És un programa que posa les bases per a una política de protecció integral de la infància i que inclou elements de prevenció, formació i protocols d'actuació que tenen com a únic fi el benestar de tots els infants de l'entitat.

Algunes de les accions que duu a terme aquest programa són les següents:

- Formar entrenadors, monitors dels campus d'estiu, professionals del transport, serveis mèdics i personal de la fundació mitjançant el responsable de protecció a la infància.
- Educar en la prevenció de la violència en l'esport amb un postgrau de la Universitat del País Basc, per treballar la convivència en l'àmbit esportiu.
- Col·laborar amb la seva fundació i amb Save The Children per treballar amb infants vulnerables en temps de confinament.
- Col·laborar en el projecte THINK per formar jugadors de Lezama per a la prevenció de la violència.
- Oferir assistència tècnica a entitats, clubs i institucions.

Un altre club de primera divisió que treballa per a la protecció de la infància és el FC Barcelona, que amb el pla estratègic de la Fundació Barça incideix en la prevenció de la violència amb una línia específica contra l'assetjament entre iguals. També aborda la inclusió social dels joves esportistes (refugiats o migrants, benestar pediàtric, diversitat amb la Fundació Barça Genuine) i el reforç i l'accés a l'educació (Masia Solidària i col·laboració amb l'UNICEF).

L'assetjament entre iguals és un dels eixos de feina de la Fundació Barça, que ha elaborat informes i ha posat en marxa eines amb l'objectiu de fer de l'esport un factor protector contra l'assetjament, així com de prevenir, sensibilitzar i generar coneixement sobre aquest tema. Entre les ini-

ciatives més importants sobre assetjament entre iguals hi ha les següents (Fundació FC Barcelona, 2022):

- Investigacions sobre assetjament entre iguals.
- Un programa de prevenció del bullying en l'àmbit escolar que s'ha ofert a les escoles de Catalunya i de les Illes Balears.
- Formació sobre bullying a entitats esportives de Catalunya.
- Presentació del Protocol d'actuació davant el bullying en l'esport.
- Campanyes, congressos, material didàctic i activitats de sensibilització.
- Decàleg d'actuacions per lliurar a la Generalitat de Catalunya, que ha elaborat un consell d'assessors experts en assetjament entre iguals.

4.2. Experiències a les Illes Balears

4.2.1. «Posam valors a l'esport» i altres iniciatives de la Direcció General d'Esports

El programa «Posam valors a l'esport», creat per la Direcció General d'Esports de la Conselleria d'Afers Socials i Esports, ha posat en marxa iniciatives interessants per fomentar els valors positius de l'esport i prevenir els factors de risc que també tenen un impacte en la prevenció de l'assetjament entre iguals.

A més, aquest organisme ha creat la Comissió contra la Violència a l'Esport de les Illes Balears, amb l'objectiu de prevenir qualsevol tipus d'acció o de manifestació de violència, racisme o xenofòbia, o que la pugui generar, en la pràctica d'activitats o competicions esportives en l'àmbit territorial de les Illes Balears.

Mitjançant el programa «Posam valors a l'esport» s'han impulsat campanyes i publicacions, com ara Pautes per millorar la intervenció educativa en esportistes i les seves famílies en edat escolar, amb consells molt adients per promoure l'esport en un entorn saludable. Així mateix, s'han elaborat decàlegs que marquen el compromís dels esportistes, les famílies, els entrenadors i entrenadores i el públic. Els compromisos que proposa per als esportistes són els següents (Direcció General d'Esports, 2022):

- Donar el millor de mi mateix com a persona.
- Gaudir fent esport i cuidar la meva salut.
- Respectar els companys, els adversaris, els entrenadors, els àrbitres i el públic.
- Utilitzar amb seny i cura el material i les instal·lacions esportives.
- Mostrar solidaritat i cooperació amb companys, entrenadors i adversaris.
- Dialogar en qualsevol situació problemàtica i fomentar la resolució de conflictes.
- Fer feina en equip per aconseguir uns resultats millors.
- Tenir tolerància i solidaritat amb les altres persones, acceptar-ne les debilitats i els errors, i ajudar-les quan ho necessitin.
- Acceptar els èxits i els fracassos i aprendre'n al màxim de l'experiència.
- Sacrificar l'interès particular en benefici de l'equip.

4.2.2. Pollença i Port FC i l'Associació Nacional de Policies Tutors

L'Associació Nacional de Policies Tutors ha signat un conveni amb el Pollença i Port FC per formar els entrenadors i entrenadores, el personal tècnic i les famílies en aspectes relacionats en la protecció a la infància, i també per millorar la convivència i donar suport al club amb referència als valors i les actituds positives.

L'Associació Nacional de Policies Tutors representa els policies tutors de les Illes Balears i està formada per policies locals especialitzats i formats en el treball amb menors d'edat, sobretot en l'àmbit escolar, feina que duen a terme de forma conjunta i coordinada amb els professionals de l'àmbit educatiu i social. A més, presten suport a les famílies amb fills i filles menors d'edat. També són presents als espais públics dels municipis i als locals i establiments públics que freqüenten menors d'edat, i actuen en el món virtual, al qual avui en dia la majoria de menors d'edat accedeixen diàriament.

4.2.3. El Club Esportiu Es Pla i el protocol de Porreres, Montuïri i Vilafranca

El maig del 2022, els ajuntaments i centres educatius de Porreres, Vilafranca i Montuïri signaren amb el CE Es Pla el Protocol de prevenció i intervenció de l'assetjament entre iguals a l'àmbit esportiu de les localitats de Porreres, Montuïri i Vilafranca, a iniciativa del CE Es Pla, amb l'objectiu de coordinar actuacions entre les entitats esportives, socials i educatives per cercar el compromís de millorar l'atenció, la protecció i les relacions dels infants i adolescents.

Els compromisos adquirits per les diferents parts (CE Es Pla, ajuntaments i centres educatius) pretenen fomentar uns valors que a curt i llarg termini tenguin un impacte important en el benestar dels infants i joves. Alguns d'aquests compromisos són els següents:

- Establir un codi de conducta per part del CE Es Pla, que ja està imprès i disponible a les instal·lacions de Ses Forques.
- Designar un delegat o delegada de protecció, a qui les persones menors d'edat poden acudir i que pot comunicar casos de presumptes situacions de violència a la infància o l'adolescència.
- Organitzar diades o jornades festives basades en la convivència i la inclusió.
- Formar entrenadors i entrenadores per part dels policies tutors cada inici de curs sobre els valors en l'esport, el protocol d'assetjament i altres aspectes preventius.
- Informar les famílies del protocol de prevenció i d'intervenció en l'assetjament.
- Coordinar-se en cas de detecció d'un possible cas d'assetjament perquè el protocol s'apliqui en l'àmbit educatiu i se n'avisi els serveis socials.

Cal destacar el compromís de totes les parts de fer activitats de cohesió i convivència entre els infants i de fomentar el valor de l'esport.

També s'ha de remarcar el compromís de les entitats dels tres pobles

per treballar conjuntament: el CE Es Pla, els cinc centres educatius (IES Porreres, CEIP Climent Serra i Servera, CC Verge de Monti-sion, CEIP Joan Mas i Verd, CEIP Es Cremat) i els tres ajuntaments, governats per partits polítics diferents.

5. Conclusions i discussió

Qualsevol forma de violència o d'assetjament es mantén i creix si les persones que l'observen no fan res per aturar-la. En l'àmbit esportiu hi ha alguns factors que poden potenciar la prevalença de situacions d'assetjament, com ara l'excés de competitivitat, normes poc clares, l'individualisme, l'intervencionisme de les famílies, models agressius entre els adults (personal tècnic esportiu i famílies) o la justificació de la violència. El món del futbol, especialment, és un entorn que pot ser devastador per al creixement dels nostres infants, que aprenen a viure en ambients poc segurs en què està permès insultar, agredir i humiliar de forma habitual sense que ningú no faci res.

La bona notícia és que les conductes agressives es poden esmorteir quan el conjunt de la comunitat rebutja la violència en qualsevol de les seves formes i es potencia l'esport com una eina de promoció del benestar. El respecte per la diferència, el fet de potenciar la inclusió, el rol dels esportistes i del personal tècnic esportiu i el de les famílies són factors protectors que cal potenciar.

Començam a veure algunes iniciatives en els clubs esportius de la nostra comunitat, com la del Club Esportiu Es Pla i la del Pollença i Port FC, que han posat fil a l'agulla, inspirats també per altres iniciatives de clubs esportius de primera línia, com el FC Barcelona, l'Athletic Club de Bilbao, o de l'Administració, com la Direcció General d'Esports de la Conselleria d'Afers Socials i Esports.

La implicació i el compromís dels esportistes és el primer pas per aconseguir espais protegits lliures de violència. Aquesta implicació s'ha d'acompanyar del compromís del públic i de les famílies, que serà també rellevant en aquesta lluita contra la violència. Finalment, el personal tècnic esportiu (sovint joves) ha de ser el garant del benestar dels infants i adolescents.

Per tant, destacam que el rol dels companys i del personal tècnic esportiu són elements prioritaris per afavorir una bona convivència entre els membres de l'equip i acompanyar de forma educativa en la gestió dels conflictes. Tant els esportistes com el personal tècnic esportiu tenen una posició privilegiada per a la detecció precoç de situacions incipients d'assetjament i, pel que fa als tècnics responsables, per fer plantejaments que permetin assolir bons nivells de convivència i respecte mutu.

Finalment, es fa necessari disposar de protocols comunitaris sobre assetjament entre iguals, motiu pel qual es valora molt positivament la creació del Protocol per la prevenció i la intervenció de l'assetjament entre iguals a l'àmbit esportiu del CE Es Pla, un protocol comunitari que amplia la possibilitat d'actuació en situacions d'assetjament, fins ara centrada només en l'àmbit educatiu.

6. Referències bibliogràfiques

- Athletic Club. (2022). Programa ATERPE. https://www.athletic-club.eus/programa-aterpe
- CE Es Pla. (2022). Protocol de prevenció i intervenció de l'assetjament entre iguals a l'àmbit esportiu a les localitats de Porreres, Montuïri i Vilafranca.
- Direcció General d'Esports. (2022). Posam valors a l'esport. http://valorsesport.caib.es
- Escoda, M. (2016). Dades sobre assetjament escolar. *Anuari de l'educació de les Illes Balears 2016,* 503-520.
- Escoda, M. (19-20 de setembre de 2019). Impacto del protocolo (restaurativo) prevención, detección e intervención del acoso escolar en los centros educativos de las Illes Balears [Presentació]. I Congreso Internacional de Justicia Restaurativa. Universitat Carlos III de Madrid.
- Fundació Barça. (2022). https://fundacion.fcbarcelona.es/inicio
- Fundació Barça. (2022). Protocol d'actuació davant el bullying a l'esport. https://fundacio.fcbarcelona.cat/protocol-d-actuaci%C3%B3-contra-el-bullying
- Govern de les Illes Balears. (2019). Estudi sobre la convivència escolar a l'educació secundària obligatòria de les Illes Balears 2017-18. https://www.caib.es/sites/convivexit/ca/normativa_autonamica /
- Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar. (2022). Memòria de l'Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar 2020-2021. https://www.caib.es/sites/convivexit/ca/normativa_autonamica /
- Espanya, Corts Generals (2021) Llei orgànica 8/2021, 4 de juny, de protecció integral a la infància i l'adolescència davant la violència. Butlletí Oficial de l'Estat, 05-06-2021, 134.
- Olweus, D. (1994). Bullying at School: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry, 35*(7), 1171–1190. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1994.tb01229.x
- Orte, C.; March, M. X. (1996). El bullying versus el respeto a los derechos de los niños. La escuela como espacio de disociación. *Pedagogia Social, 14,* 47-62.
- Ríos, X., Ventura, C. (2022). Bullying in Youth Sport: Knowledge and Prevention Strategies of Coaches. *APUNTS Educación Física y Deportes, 148,* 62-70. https://doi.org/10.5672/apunts.2014-0983.es.(2022/2).148.07
- Roland, E., Munthe, E. (Ed.). (1989). Bullying. An international perspective. Routledge
- UNESCO. (2018). School violence and bullying: Global status and trends, drivers and consequences. https://www.observatoriodelainfancia.es/ficherosoia/documentos/5805_d_BULLYING_UNESCO.pdf

Recerca i debats oberts

Les polítiques locals de joventut a les Illes Balears

IÑAKI ILLÁN FERRAGUT

Iñaki Illán Ferragut

Palma, 1981. És diplomat en Educació Social (UIB, 2009). Ha fet el Màster en Gestió de Polítiques Públiques (UIB, 2021) i el Màster Interuniversitari en Joventut i Societat (UDG, 2022). Ha gestionat serveis de joventut locals i projectes europeus juvenils. Actualment, treballa com a tècnic de l'Àrea de Participació, Instal·lacions i Formació de l'Institut Balear de la Joventut.

Resum

La planificació i l'avaluació de polítiques públiques són imprescindibles en societats cada vegada més complexes. En l'àmbit de joventut, les polítiques locals són especialment rellevants perquè els municipis són l'administració més propera a la ciutadania i, en conseqüència, són els que tenen més capacitat d'interlocució amb el jovent. En aquest estudi s'avalua el funcionament de les polítiques locals de joventut que s'estan desenvolupant als municipis balears. Per elaborar-lo, s'han explotat dades estadístiques i territorials, enquestes adreçades a tots els serveis de joventut dels municipis balears i entrevistes a persones informadores clau fetes durant el primer trimestre de l'any 2022. Finalment, s'analitza el grau de consolidació i d'institucionalització de les polítiques locals de joventut i es fan 21 recomanacions per afavorir que aquestes siguin més eficients i eficaces i generin un major impacte.

Paraules clau: Joventut / Planificació estratègica / Polítiques locals / Professionals de les polítiques de joventut

Resumen

La planificación y la evaluación de políticas públicas son imprescindibles en sociedades cada vez más complejas. En el ámbito de juventud, las políticas locales son especialmente relevantes porque los municipios son la administración más próxima a la ciudadanía y, en consecuencia, son los que tienen más capacidad de interlocución con la juventud. En este estudio se evalúa el funcionamiento de las políticas locales de juventud que se están desarrollando en los municipios baleares. Para elaborarlo, se han explotado datos estadísticos y territoriales, encuestas dirigidas a todos los servicios de juventud de los municipios baleares y entrevistas a personas informadoras clave llevadas a cabo durante el primer trimestre del año 2022. Finalmente, se analiza el grado de consolidación e institucionalización de las políticas locales de juventud y se hacen 21 recomendaciones para favorecer que estas sean más eficientes y eficaces y generen un mayor impacto.

Palabras clave: Juventud / Planificación estratégica / Políticas locales / Profesionales de las políticas de juventud

1. Introducció

En aquest estudi s'analitzen les polítiques de joventut dels municipis de les Illes Balears partint de la hipòtesi que no són tan eficaces i efectives com seria desitjable. Els motius són diversos: moltes vegades «l'acció política en joventut s'ha centrat més en l'execució d'accions i projectes concrets que en la planificació i l'avaluació» (Soler-Masó, Planas-Lladó i Fullana-Noell, 2015, p.1109); les diferents perspectives per atendre les necessitats del jovent han ocasionat debats profunds que han allunyat la teoria de l'acció (Montes, 2011; Comas, 2007); les accions són desenvolupades per professionals de les polítiques de joventut sense un perfil definit (Bravo, 2005; Cádiz i Cardona, 2011; Montes, 2015), i les àrees de joventut han comptat, tradicionalment, amb poc pes polític (Comas, 2007; Camacho-Grande, 2011).

Els objectius que proposa aquest estudi són els següents:

1. Entendre els efectes de l'estructura territorial en el desenvolupament de la població jove.
2. Identificar els àmbits d'actuació i els models de polítiques de joventut aplicats pels diferents municipis balears.
3. Analitzar l'impacte de les estructures polítiques, tècniques i econòmiques en l'àmbit de la joventut.
4. Reflexionar sobre el perfil professional del personal de joventut.
5. Presentar recomanacions per millorar l'execució i l'impacte de les polítiques locals de joventut (PLJ).

2. Contextualització

Segons les dades oficials del padró de gener de 2021, les Illes Balears (IB) tenen 1.173.008 habitants. A la taula I es mostren les dades per illa ordenades de la més gran a la més petita.

Pel que fa a la població jove, a les Balears hi resideixen 194.540 joves de 15 a 29 anys (IBESTAT, 2021), la qual cosa suposa un 16,58 % de la població. «La joventut és una minoria en el conjunt de la població a Espanya» (Pérez Díaz, 2020, p.27), i encara més a les Balears. Per illes, el 78,61 % del jovent viu a Mallorca, el 12,28 % a Eivissa, el 8,17 % a Menorca i el 0,94 % a Formentera.

Taula 1. Població per illa de residència

	Població	%
ILLES BALEARS	1.173.008	100,00
Mallorca	912.544	77,80
Menorca	95.936	8,18
Eivissa	152.820	13,03
Formentera	11.708	1,00

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'IBESTAT (2021). Espanya (CC BY 3.0)

El jovent es concentra principalment a les ciutats, segons dades de l'Observatori de la Joventut de les Illes Balears (OBJIB) del 2020. El 37,84 % del jovent de les Balears i el 48,3 % dels mallorquins viuen a Palma, el 30,93 % dels menorquins a Maó i el 35,55 % dels eivissencs a la ciutat d'Eivissa.

El pes de la població jove balear ha disminuït un 2,9 % durant els darrers onze anys, però la intensitat de la baixada varia segons l'illa. Destaca que a Eivissa hagi baixat un 5,4 % i que la reducció a Mallorca i Menorca fos forta fins a l'any 2016, moment en què es va començar a revertir la situació (OBJIB, 2021). Les Balears tenen un total de 67 municipis, que estan distribuïts de la manera següent: 53 a Mallorca, 8 a Menorca, 5 a Eivissa i 1 a Formentera.

Mallorca concentra la majoria dels municipis menys poblats. Al contrari, Palma té un percentatge altíssim de la població de l'illa, i més encara si hi sumam els habitants de la resta de la badia de Palma (Calvià, Llucmajor i Marratxí). La major part de municipis menorquins tenen entre 5.000 i 9.999 habitants, i Eivissa té la població més repartida perquè concentra la majoria dels seus municipis en la franja de més de 20.000 habitants. Formentera és un cas especial i únic al territori espanyol perquè és al mateix temps municipi i consell insular. A més, en el Decret 39/1997, de 14 de març, de mesures especials i transitòries per a l'illa de Formentera, se li reconeix la doble insularitat.

El 38,81 % dels municipis de les Balears tenen una població inferior a 5.000 persones, «la qual cosa implica que, en principi i en teoria, es tractaria d'entitats amb poca capacitat econòmica, necessitades d'assistència per part del Consell Insular» (Mas, 2002, p.8). Aquest fet afectarà sobre manera la capacitat d'aquests municipis per cobrir les necessitats del jovent.

Taula 2. Nombre de municipis per rang d'habitants i illa

Habitants	Nre. de municipis	%	Mallorca	Menorca	Eivissa	Formentera
De 0 a 499	2	2,99 %	2	0	0	0
De 500 a 1999	10	14,93 %	9	1	0	0
De 2.000 a 4.999	14	20,90 %	13	1	0	0
De 5.000 a 9.999	17	25,37 %	12	4	1	0
De 10.000 a 19.999	11	16,42 %	10	0	0	1
De 20.000 a 49.999	10	14,92 %	5	2	3	0
De 50.000 a 99.999	2	2,99 %	1	0	1	0
Més de 100.000	1	1,48 %	1	0	0	0

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'IBESTAT (2021). Espanya (CC BY 3.0)

La mida i la posició geogràfica dels municipis són factors determinants per al jovent. El pes de la població jove és menor en els municipis poc poblats i d'interior, i els municipis costaners amb més dinamisme econòmic i més poblats són els que tenen taxes de població juvenil més significatives. La taxa juvenil dels municipis amb menys de 500 habitants està per sota del 12,7 % (OBJIB, 2021).

3. Metodologia

3.1. Anàlisi quantitativa

La primera part s'ha basat en l'explotació de dades geogràfiques i territorials i d'enquestes telefòniques adreçades a les persones responsables de joventut dels municipis fetes durant els mesos de febrer i març del 2022. S'ha enquestat el 100 % de l'univers d'estudi, que ha quedat conformat per una persona responsable de l'àrea de joventut de cada ajuntament balear. Per determinar el càrrec funcional de la persona enquestada, s'ha seguit el següent ordre de prioritat: personal tècnic; dinamitzadors i dinamitzadores o informadors i informadores juvenils; regidors i regidores de joventut, i batles i batlesses. En alguns casos s'ha entrevistat les educadores socials perquè l'ajuntament ha informat que eren les que dinamitzaven les activitats juvenils, sol·licitaven subvencions i promovien la participació del jovent.

El 55,22 % de les respostes provenen del personal de joventut (personal tècnic, de coordinació i de dinamització i informació juvenil), el 28,36 % correspon a càrrecs polítics (regidors i regidors i batles i batlesses) i el 16,42 % de les respostes són de personal de serveis socials.

3.2. Anàlisi qualitativa

L'estudi qualitatiu s'ha fet mitjançant entrevistes semiestructurades focalitzades a informadors i informadores clau. Així, s'ha entrevistat persones amb una llarga trajectòria i s'han valorat especialment les que han demostrat tenir una visió àmplia durant les enquestes telefòniques. S'han fet 7 entrevistes a personal tècnic (2 a Mallorca, 2 a Menorca, 2 a Eivissa i 1 a Formentera), de les quals una ha estat presencial i la resta en línia. La mostra de l'estudi s'ha confeccionat seguint les condicions següents:

- Personal tècnic de municipis de diferents mides (0-4999, 5000-19999, 20.000-49.999 i més de 50.000 habitants). S'ha assegurat la selecció de persones de cada illa.

- Personal tècnic d'administracions supramunicipals amb competències en joventut de cada illa.

4. Resultats de l'estudi

4.1. Polítiques de joventut

Al llarg del temps s'han definit diferents models de polítiques de joventut que, al principi, s'han pogut percebre com a antagònics, però que, finalment, han demostrat ser complementaris. Els models han posat l'accent en diferents aspectes de la condició jove.

Àmbits d'actuació

L'esport, entès com a activitat de temps lliure, és el primer àmbit, ja que s'hi desenvolupen més accions. Les persones entrevistades veuen una relació directa entre les àrees de joventut i esports. El consideren un àmbit important perquè les iniciatives esportives tenen molt bona acollida per part del jovent, fomenten hàbits saludables i generen espais de participació. En segon lloc, apareix l'àmbit de participació i associacionisme, en què destaca el suport a l'associacionisme juvenil. En tercer lloc, hi ha l'àmbit d'orientació i d'informació juvenil.

Gràfic 1: Predomini d'accions per àmbit d'actuació escala 0-4

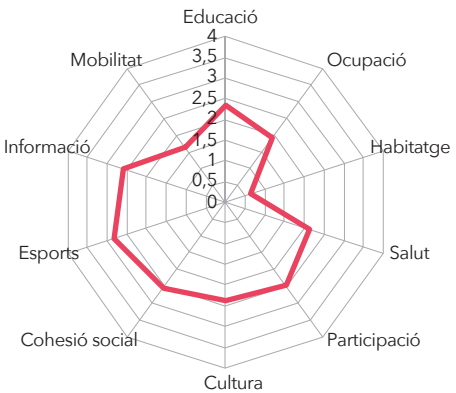

Font: Elaboració pròpia

D'altra banda, l'habitatge, la mobilitat i l'ocupació són els àmbits en què menys es treballa en els municipis. Moltes persones argumenten que les competències d'habitatge no són municipals. D'altres expliquen que són competències difícils d'abordar: «Habitatge se'ns escapa […]. Hi ha molta gent que paga habitacions, hi ha molta gent que es queda al marge de la part legal i que no pot demanar la subvenció (municipal)» (tècnic/a de joventut 4, 2022). Quant a l'ocupació, expliquen que no tenen gaire demanda d'aquest tema perquè els majors d'edat deixen d'acudir als serveis de joventut. «No travessa la porta dels casals ningú que tengui més de 20 anys, ni de 18!» (tècnic/a de joventut 2, 2022). A la taula III es poden observar els resultats obtinguts per àmbit d'actuació segons la mida dels municipis.

La mida dels municipis afecta considerablement la seva capacitat per atendre el jovent. Aquest fet és molt evident en els municipis de menys de 2.000 habitants, però també s'observa en els de menys de 5.000. Així mateix, els municipis de més de 50.000 persones mostren una major capacitat per cobrir aquestes necessitats, encara que tenen àmbits que estan per sota de la mitjana: mobilitat, esports i salut.

Els municipis que no tenen reservat pressupost específic per a joventut i els que no tenen regidories de joventut mostren, en tots els àmbits, graus d'intervenció menors que la mitjana total. Si comparam les dades, la manca de regidoria afecta més el desenvolupament d'accions en matèria de joventut que la falta de partida pressupostària específica.

A partir de l'anàlisi dels àmbits d'intervenció, s'han identificat els models de polítiques de joventut (afirmatives, transicions i orientades als eixos de desigualtat) que es desenvolupen als municipis balears.

Taula 3. Àmbit d'accions implantades segons la mida del municipi (escala 0-4)

	Mitjana total	+50.000 hab.	Diferència	De 20.000 a 49.999	Diferència	De 10.000 a 19.000	Diferència
Educació	2,36	2,67	0,31	2,92	0,56	2,36	0,00
Ocupació	1,93	3,00	1,07	2,17	0,24	2,00	0,07
Habitatge	0,64	3,00	2,36	0,75	0,11	0,18	-0,46
Salut	2,16	2,00	-0,16	2,75	0,59	2,55	0,38
Participació	2,61	3,33	0,72	3,17	0,55	2,73	0,12
Cultura	2,39	3,33	0,95	2,58	0,20	2,45	0,07
C. social	2,55	3,00	0,45	2,92	0,36	2,55	-0,01
Esports	2,84	2,67	-0,17	2,75	-0,09	3,09	0,26
Informació	2,60	4,00	1,40	3,00	0,40	2,73	0,13
Mobilitat	1,64	1,33	-0,31	2,33	0,69	1,55	-0,10

	De 5.000 a 9.999	Diferència	De 2.000 a 4999	Diferència	De 500 a 1.999	Diferència	De menys de 499	Diferència
Educació	2,50	0,14	2,43	0,07	1,67	-0,69	0,00	-2,36
Ocupació	2,19	0,26	2,21	0,29	0,67	-1,26	0,00	-1,93
Habitatge	0,94	0,30	0,43	-0,21	0,22	-0,42	0,00	-0,64
Salut	2,25	0,09	1,86	-0,31	1,67	-0,50	0,50	-1,66
Participació	2,63	0,01	2,21	-0,40	2,22	-0,39	2,00	-0,61
Cultura	2,63	0,24	2,50	0,11	1,56	-0,83	0,50	-1,89
C. social	2,56	0,01	2,79	0,23	1,67	-0,89	2,00	-0,55
Esports	3,44	0,60	2,71	-0,12	2,00	-0,84	2,00	-0,84
Informació	2,56	-0,03	2,71	0,12	1,89	-0,71	0,00	-2,60
Mobilitat	1,69	0,05	1,43	-0,21	1,56	-0,09	0,00	-1,64

Desviació +0,50 punts inferior a la mitjana total Desviació +0,50 punts superior a la mitjana total

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 2: Polítiques de joventut aplicades segons la mida del municipi (escala 0-4)

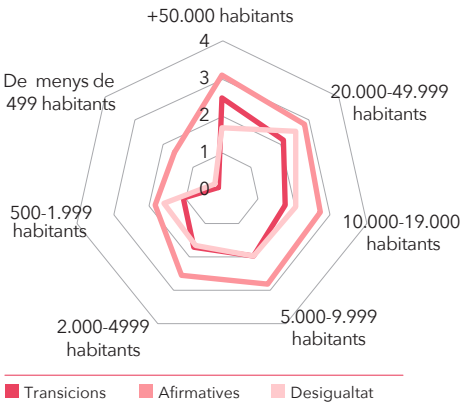

Font: Elaboració pròpia

Es pot veure un predomini de les polítiques afirmatives considerant els àmbits de participació, cultura i esports. Són les que volen fer costat la joventut en la seva condició juvenil; polítiques identitàries que solen incloure aspectes com la mobilitat, la prevenció, les activitats lúdiques, etc. No se cerca una projecció de futur, sinó acompanyar la joventut en aquesta etapa evolutiva (Comas, 2007; Fabra i Anton, 2018). «Treballam el lleure, bastant, sobretot amb adolescents, i després informació juvenil […], però costa» (tècnic/a de joventut 6, 2022). «En l'àmbit de l'administració local, jo crec que es continuen treballant molt les polítiques afirmatives i crec que és l'administració per excel·lència que ha de dur a terme aquestes polítiques» (tècnic/a de joventut 3, 2022).

Quant a les polítiques orientades als eixos de desigualtat, s'han valorat els àmbits de mobilitat i cohesió social; són les segones en importància. Però, així i tot, els i les professionals de les polítiques de joventut (PPJ) consideren que es fan entre poques i algunes accions en aquests àmbits. Aquestes polítiques volen pal·liar les desigualtats generades per la dinàmica d'estratificació social que pateix el jovent en funció dels anomenats eixos de desigualtat social: gènere, classe, ètnia… (Fabra i Anton, 2018).

Finalment, les polítiques enfocades a la transició del jovent són les que menys es treballen als municipis balears, i la grandària del municipi afecta directament la seva capacitat per poder donar suport en aquests àmbits. Les polítiques de joventut de transició o emancipació són les que posen l'èmfasi a promoure l'accés de la joventut a la plena ciutadania. Aposten per «facilitar la transició dels i les joves cap a la vida adulta, i per tractar els aspectes determinants de l'emancipació: el treball, l'habitatge, l'educació i la salut, fonamentalment» (Planas-Lladó, Soler-Masó i Feixa-Pàmpols, 2014, p.557). «Des de l'àmbit local, de polítiques d'emancipació, de transició, se'n fan menys, és a dir, es desitja, però es tenen menys competències per desenvolupar-les» (tècnic/a de joventut 3, 2022).

Plans locals de joventut

Per desplegar una intervenció de qualitat en joventut, és necessari conèixer els recursos disponibles i la realitat del jovent del territori; saber què és el que es vol aconseguir; definir uns objectius clars; establir les responsabilitats de les persones implicades, i, especialment, transformar les idees en accions concretes (European Commission, 2017).

Cal afavorir polítiques que se centrin en solucions en lloc de fer-ho en problemes i plans integrals de joventut; polítiques que ajudin a definir-les, impulsar-les i coordinar-les (Brunet, 2002). Els serveis de joventut només tenen sentit quan mantenen la seva capacitat d'interlocució amb el jovent, i l'àmbit local és on això es pot donar amb més intensitat perquè és el més proper a la ciutadania (Montes, 2011). Així doncs, ha de ser una prioritat fer arribar la planificació estratègica en matèria de joventut a tots els ajuntaments.

El 88 % dels municipis no tenen un pla local de joventut i el 7 % l'estan elaborant i tenen previst acabar-lo durant l'any 2022. El 40 % dels municipis que els estan desenvolupant tenen entre 20.000 i 50.000 habitants. Finalment, el 5 % dels municipis declaren tenir un pla local de joventut, però la majoria no són públics.

Totes les persones entrevistades valoren que és necessari planificar les accions en l'àmbit de la joventut; això no obstant, hi ha divergències sobre com s'ha de dur a terme aquesta planificació i en quin nivell. Per una banda, hi ha PPJ que consideren que els plans locals de joventut són massa complicats i difícils d'implementar: «Són difícils de planificar i d'executar i no hi ha interès polític per desenvolupar-los» (tècnic/a de joventut 1, 2022). D'altres, mostren escepticisme sobre la seva utilitat real: «Si hi ha un pla de joventut amb un pressupost que li doni suport, perfecte; però que quedi com un llibre, no» (tècnic/a de joventut 4, 2022). Hi ha qui dubta sobre la necessitat d'implantar plans locals de joventut en territoris reduïts: «L'illa no és gaire gran […], hauríem de començar per un pla insular i després veure si és necessari o no crear un pla municipal» (tècnic/a de joventut 5, 2022); «el meu municipi és molt petit, té 1500 habitants, i el cost que suposa fer un pla de joventut és massa elevat pel volum de gent. Crec que és més interessant […] fer-lo a escala intermunicipal» (tècnic/a de joventut 6, 2022). D'altres PPJ els consideren imprescindibles: «No anam enlloc perquè no tenim un nord, i aquest nord ha de ser consensuat per tothom que tengui un paper en les polítiques de joventut» (tècnic/a de joventut 2, 2022). Per acabar, hi ha els qui apunten la necessitat d'un canvi de cultura: «Tot això hauria de ser una cultura, una cultura de la planificació […], i planificar amb els diferents agents» (tècnic/a de joventut 3, 2022).

4.2. Professionals de les polítiques de joventut

Les funcions i les tasques del personal de joventut són molt variades, i per cobrir-les han sorgit diversos perfils professionals identificats en diferents estudis i treballs. A l'estudi s'han tingut en compte els següents: personal tècnic, de coordinació, de dinamització i d'informació juvenil (Bravo *et al*., 2005; Mas i Colorado, 2019). A més, s'hi ha inclòs l'opció d'altres per recollir perfils no assenyalats.

El personal tècnic de joventut fa referència a les persones responsables de la planificació, l'execució i l'avaluació de les polítiques de joventut del municipi (Mas i Colorado, 2019). Habitualment, es parla del personal de coordinació en joventut quan es contracten entitats privades per gestionar els serveis de joventut del municipi, encara que alguns municipis

grans també tenen en la seva plantilla aquest perfil per dirigir diferents seccions o serveis.

Les persones dinamitzadores «s'encarreguen de l'atenció al públic, del treball directe amb joves i de la dinamització d'espais» i les informadores juvenils «treballen directament amb la població jove, en l'atenció al públic i fan la comunicació i la difusió de programes» (Mas i Colorado, 2019).

Perfils professionals de les polítiques de joventut

Els resultats de l'estudi han permès determinar que a les Illes Balears hi reballen un total de 190 professionals de les polítiques de joventut en l'àmbit local. A més, alguns ajuntaments manifesten que la plantilla s'amplia considerablement durant els mesos d'estiu per respondre a l'increment de demanda.

Taula 4. Perfil professional del personal de joventut segons la mida del municipi

	Total	Més de 50.000	De 20.000 a 49.999	De 10.000 a 19.999	De 5.000 a 9.999	De 2.000 a 4.999	De 500 a 1999
Personal tècnic	17,89 %	20,00 %	15,56 %	32,00 %	14,81 %	12,50 %	20,00 %
Coordinació	15,26 %	7,27 %	22,22 %	12,00 %	22,22 %	12,50 %	0,00 %
Dinamització	40,53 %	34,55 %	53,33 %	36,00 %	55,56 %	62,50 %	60,00 %
Informació juvenil	10,53 %	21,82 %	4,44 %	8,00 %	3,70 %	12,50 %	20,00 %
Altres	15,79 %	16,36 %	4,44 %	12,00 %	3,70 %	0,00 %	0,00 %

Font: Elaboració pròpia

Els perfils més nombrosos són el de dinamització juvenil i el de personal tècnic i de coordinació. Els municipis més petits prioritzen la contractació de personal de dinamització, excepte en els d'entre 10.000 i 19.999 habitants, on sovint el personal tècnic també assumeix les tasques de dinamització i d'informació juvenil. Els serveis d'informació juvenil estan més dotats als municipis de més de 50.000 habitants. Si atenem el gènere de les persones enquestades, el 76,12 % són dones. Així doncs, es confirma que és un sector feminitzat, tal com es veu en els darrers censos i estudis sobre PPJ de les Balears, Catalunya i la Comunitat Valenciana (ACPPJ, 2018; Mas i Colorado, 2019; APJCV, 2020).

Les titulacions més sol·licitades són les que estan relacionades amb el lleure educatiu infantil i juvenil, que constitueixen un 35,37 %, seguides pels estudis universitaris i la formació professional de grau superior. Cap municipi de menys de 2.000 habitants no sol·licita personal de joventut amb estudis universitaris, i el 58,14 % dels llocs de feina amb perfil universitari s'han ofert a ajuntaments de més de 20.000 habitants. El 85,29 % de les places que requereixen estudis de formació pro-

fessional superior corresponen a municipis de més de 50.000 habitants. El 41,67 % de places que exigeixen la titulació de batxillerat es troben a municipis de menys de 5.000 habitants. Els municipis de més de 20.000 habitants concentren el 75 % dels perfils de l'ESO, que corresponen a personal administratiu. Per norma general, es demanen requisits acadèmics més elevats als ajuntaments més grans.

S'observa un consens ampli sobre la necessitat de comptar amb PPJ amb formació universitària: «Es necessita formació universitària en l'àmbit de la joventut, això ho veig clar» (tècnic/a de joventut 5, 2022). A més, es considera prioritari que aquest personal tengui formació específica en l'àmbit educatiu o social: «En temes de joventut jo crec que les figures han de ser de l'àmbit social: treballadors socials, educadors socials, animadors socioculturals, pedagogs…» (tècnic/a de joventut 6, 2022). N'hi ha que també assenyalen la importància tenir formació específica sobre polítiques de joventut: «Estaria bé tenir una formació comuna en polítiques de joventut» (tècnic/a de joventut 2, 2022).

Situació laboral dels i les PPJ

El 46,84 % del personal de joventut dels municipis de les Illes Balears està contractat a través d'entitats privades i el 69,32 % d'aquest personal ha estat contractat per treballar en municipis de més de 20.000 habitants. El 16,84 % ha de combinar les tasques de tècnic de joventut amb altres com les de dinamització, informació o administració, i el 10 % fa feina per a més àrees de l'ajuntament. «Feim de tot, jo som informadora, dinamitzadora, la responsable de subvencions, la responsable administrativa de joventut… Totes les tasques» (tècnic/a de joventut 6, 2022).

El 62,80 % està a jornada completa. La contractació a jornada parcial és més comuna en els municipis petits, ja que el 56 % dels contractes a jornada parcial es donen als municipis de menys de 10.000 habitants i només el 8 % en ajuntaments de més de 50.000. El 51,31 % dels contractes a temps parcial són per menys de 20 hores setmanals, la qual cosa indica que proliferen jornades molt reduïdes. Comparant les dades amb el darrer estudi sobre els i les PPJ fet a les Illes Balears (Mas i Colorado, 2019), observam que la temporalitat ha augmentat del 20 % al 37,20 % i que els contractes de menys de 10 hores constitueixen el 21,62 % dels contractes temporals.

Els i les PPJ tenen una visió negativa sobre la situació que pateix el col·lectiu, «poc personal, poc qualificat, amb unes condicions laborals precàries i menysvalorat» (tècnic/a de joventut 2, 2022). Desenvolupen la seva tasca amb dificultats perquè la seva figura professional és molt desconeguda: «Crec que ni els ajuntaments són conscients què és un tècnic de joventut, un informador, un dinamitzador» (tècnic/a de joventut 6, 2022). D'altres destaquen la importància d'adequar les condicions laborals a les característiques específiques del sector: «Som uns funcionaris que estam al servei, en el nostre cas, dels joves. Quan hi són els joves? A l'horabaixa, ells no es poden adaptar a l'horari, tu t'has d'adaptar a les seves necessitats» (tècnic/a de joventut 4, 2022). Denuncien condicions laborals precàries: «Els sous, en general, són baixos, molts no estam ni contractats pel que realment feim» (tècnic/a de joventut 6, 2022). I n'hi ha que defensen la necessitat de

cercar un millor encaix de l'àmbit de joventut amb les administracions públiques: «Pens que són equips que no són prioritaris dins l'administració […] perquè joventut no és una prioritat» (tècnic/a de joventut 7, 2022).

4.3. Institucionalització de les polítiques locals de joventut

Regidories de joventut

Els resultats de l'enquesta mostren que el 94,6 % dels ajuntaments compten amb regidoria de joventut i que el 86 % ho fa de manera compartida amb altres àrees. Destaquen la d'esports (present en el 42 % de les regidories compartides), festes (28 %) i educació (24 %).

Coordinació interdepartamental i interinstitucional

La coordinació interdepartamental (entre regidories), més consolidada que la interinstitucional, es dona més intensament en els municipis grans. El 83,58 % dels municipis declara que té entre alguna i bastanta coordinació interdepartamental. Els municipis que no tenen pressuposts específics de joventut mostren graus de col·laboració més baixos en tots els casos, i els que no tenen regidoria de joventut declaren tenir més coordinació interdepartamental, tal vegada perquè totes les accions les han de desenvolupar altres departaments. «Fa anys teníem àrea i serveis específics de joventut, però ara es treballen les seves necessitats directament des de les altres regidories (habitatge, serveis d'ocupació, educació)» (tècnic/a de joventut 1, 2022). Amb tot, hi ha PPJ que parlen d'interferències a l'hora d'intervenir amb el jovent: «Hi ha molta interferència entre departaments, tothom vol fer de tot, i nosaltres estam aquí enmig de tots els altres departaments (habitatge, formació, treball) i en quedam un poc al marge» (tècnic/a de joventut 6, 2022). D'altres descriuen diferències metodològiques que dificulten el desenvolupament de la transversalitat i de la cooperació entre departaments: «[Joventut] està molt lluny de com entenen les feines altres departaments […]. La transversalitat queda molt polida en els papers, però a l'hora de la pràctica, aquí almenys, no» (tècnic/a de joventut 4, 2022). Finalment, altres PPJ demanen més recursos per desenvolupar el treball interdepartamental i transversal: «La clau és tenir un departament de joventut que disposi de molts de recursos» (tècnic/a de joventut 5, 2022).

La cooperació interinstitucional es produeix de diferent manera segons l'organisme amb el qual es dugui a terme. Els consells insulars són les entitats amb les quals es reconeix que hi ha més coordinació; tenen competències en joventut i ofereixen finançament i suport tècnic. Després apareix l'apartat d'altres, en què destaca la coordinació amb centres educatius i entitats privades locals. La coordinació amb les mancomunitats és baixa –com era d'esperar, per la manca de competències en joventut–, però alguns municipis l'han destacada perquè l'educadora social mancomunada desenvolupa algunes tasques pròpies de l'àrea de joventut per falta de personal especialitzat. Pareix que els municipis col·laboren poc entre ells per generar sinergies en matèria de joventut i també hi ha poca coordinació amb el Govern de les Illes Balears (GOIB), organisme que ofereix formacions i assessorament.

Gràfic 3: Valoració de la coordinació

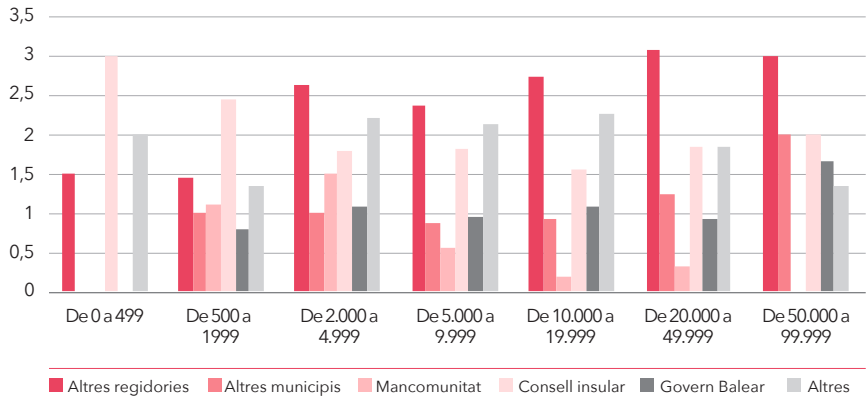

Font: Elaboració pròpia

L'organització de les competències dels diferents nivells de l'Administració no està prou clara: «La coordinació amb el Consell Insular va per èpoques. Hi ha èpoques amb molt bona relació i en èpoques estam un poc deixats. I a escala autonòmica cal dir que quasi no sé el que fa el GOIB» (tècnic/a de joventut 6, 2022). Tal vegada aquest fet genera confusió i dificulta que la ciutadania conegui els recursos disponibles: «Aquesta triple administració (GOIB, consell insular, ajuntament), a la gent la fa confondre; no es té clar quines competències té cada un» (tècnic/a de joventut 4, 2022). La separació geogràfica per illes tampoc no hi ajuda: «Jo crec que aquesta distància física que hi ha, realment, és el que més ens afecta» (tècnic/a de joventut 7, 2022); però les noves tecnologies estan ajudant a reduir l'impacte d'aquesta distància: «La part tecnològica ha facilitat moltíssim que tinguem una bona comunicació» (tècnic/a de joventut 4, 2022).

Encara que els resultats mostren que hi ha una certa coordinació interinstitucional, aquesta depèn de la voluntat política i del personal de joventut perquè no s'utilitzen mecanismes oficials de cooperació: «L'entesa personal és molt senzilla […], però en la pràctica no hi ha absolutament cap sistema protocol·litzat de coordinació de res» (tècnic/a de joventut 2, 2022).

Pressupost

El 75,8 % dels municipis balears tenen pressupost específic per a joventut. La taula V mostra el percentatge de municipis que tenen pressupost per a joventut segons la mida, i es veu una relació entre la mida i la reserva pressupostària.

Dels resultats de les entrevistes es desprèn que la inversió pública en l'àmbit de la joventut a les Illes Balears és escassa. «No es destinen recursos en l'àmbit de la joventut» (tècnic/a de joventut 2, 2022). Això afecta tots els

altres aspectes analitzats. «Sense una estructura, un personal, un pressupost propi, és impossible» (tècnic/a de joventut 4, 2022).

Taula 5. Percentatge de municipis amb pressupost específic per a joventut

Habitants	% de municipis amb pressupost específic per a joventut
De 0 a 499	50,00 %
De 500 a 1999	55,56 %
De 2.000 a 4.999	57,14 %
De 5.000 a 9.999	87,50 %
De 10.000 a 19.999	81,82 %
De 20.000 a 49.999	91,67 %
De 50.000 a 99.999	100,00 %

Font: Elaboració pròpia

5. Conclusions i propostes

5.1. Arquitectures que donen suport al treball en joventut

Taru *et al.* (2020) proposen valorar les arquitectures que donen suport al treball juvenil per analitzar el nivell de desenvolupament de les polítiques de joventut. Les avaluen considerant els factors següents: el reconeixement normatiu del treball en joventut i de sistemes que garanteixin la qualitat; el suport econòmic i d'aprenentatge per als i les PPJ, i el fet que hi hagi associacions de PPJ. Els resultats de l'avaluació de les arquitectures permeten classificar-les en quatre grups: ben desenvolupades, amb espai de desenvolupament, parcialment desenvolupades i necessitades de desenvolupament.

El perfil professional i les categories dels i les PPJ s'ha introduït, de manera genèrica, en la Llei 5/2022, de 8 de juliol, de polítiques de joventut de les Illes Balears, però no s'hi determinen les titulacions mínimes. La mateixa normativa estableix que el GOIB, els consells insulars i les entitats locals tenen les competències per desenvolupar plans estratègics, i en concreta, quant al contingut, la vigència, la metodologia, el desplegament i l'avaluació.

Respecte al suport econòmic i d'aprenentatge, no s'ofereix formació professional o educació terciària sobre joventut, només hi ha suport institucional a l'educació no formal en l'àmbit de l'oci educatiu, i el suport econòmic a les polítiques locals de joventut és baix. Finalment, cal destacar que les Balears compten amb l'Associació de Professionals de la Joventut de les Illes Balears (APROJIB).

Segons les categories establertes per Taru *et al.* (2020), les arquitectures que donen suport al treball juvenil a les Balears estan parcialment desenvolupades, i necessiten desplegar-se especialment en l'àrea de suport als i les PPJ i en sistemes que garanteixin la qualitat.

5.2. Nivell d'institucionalització de les polítiques locals de joventut

S'ha valorat el nivell de consolidació de les polítiques locals de joventut adaptant la proposta de Brugué et al. (2019) de la forma següent:

- Existència de regidoria (0 si no hi ha regidoria; 0,5 si n'hi ha, però és compartida, i 1 si és exclusiva).
- Existència de personal assignat a la matèria (0 si no hi ha personal; 0,5 si

l'equip disposa d'una o dues persones, i 1 si disposa de tres persones o més).

- Disponibilitat de partida (0 si no hi ha partida pressupostària, i 1 si se n'ha previst).

- Existència d'un pla local de joventut (0 si no s'ha elaborat cap pla; 0,5 si està previst aprovar-lo dins l'any 2022, i 1 si se n'ha elaborat un).

Gràfic 4: Índex d'institucionalització de les polítiques locals de joventut segons la mida dels municipis

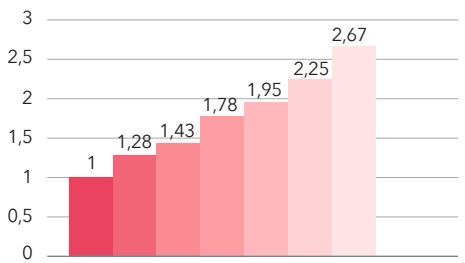

Font: Elaboració pròpia

Els municipis més petits tenen un menor índex d'institucionalització llastrat per la manca de recursos econòmics i professionals. Els de menys de 10.000 habitants tenen un índex entre mitjà i baix. En general, l'índex d'institucionalització de les polítiques locals de joventut de les Balears és baix, a causa de la poca planificació estratègica i la falta de recursos humans i econòmics.

A Mallorca, pel fet de tenir una gran quantitat de municipis petits, l'índex d'institucionalització de les polítiques locals de joventut és baixa (1,34). Menorca i Eivissa mostren resultats semblants, ja que tenen un índex mitjà (2,13 i 2,10 respectivament). Formentera, a causa de la seva condició de municipi i consell, té un índex alt (3). La disseminació de la població en municipis més petits dificulta i encareix la gestió dels serveis de joventut, aspecte que s'ha de considerar a l'hora de distribuir els recursos.

Gràfic 5: Índex mitjà d'institucionalització de les PLJ segons illa

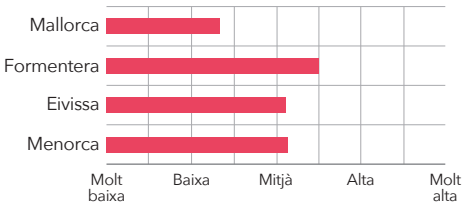

Font: Elaboració pròpia

5.3. Propostes d'intervenció

La municipalització de les polítiques de joventut afavoreix la proximitat, la interlocució i l'adaptació de les intervencions a les necessitats reals del jovent (Montes, 2011), però la situació dels serveis de joventut és molt diferent segons el municipi, i no tots poden oferir els mateixos serveis. S'observa que les intervencions en els àmbits propis de les polítiques de transició són febles, sobretot en els municipis més petits; hi manca planificació a mitjà i llarg termini, i hi predominen les accions a curt termini que mostren resultats dèbils (Comas, 2007; Dunne *et al.*, 2015). A més, és necessari consolidar el procés de professionalització dels equips de joventut. A continuació, es detallen recomanacions per desenvolupar les polítiques locals de joventut de les Balears,

cosa que implicaria la mobilització de recursos de tots els nivells de l'Administració de la Comunitat Autònoma:

1. Clarificar la distribució de les competències en matèria de joventut. El procés de traspàs de competències s'ha fet de forma gradual i desorganitzada. És necessari revisar el repartiment de les competències per estructurar-les (Camacho-Grande, 2011; Castaño i Zinkunegi, 2011). «Des del Consell tenim competències en joventut, però això no es tradueix en una capacitat de decisions sobre la normativa i la legislació que després ha de marcar el marc d'actuació […]. Hem d'executar competències quan, moltes vegades, no encaixa la normativa amb la realitat» (tècnic/a de joventut 2, 2022). S'han d'obrir processos de negociació horitzontal (Brugué, Canal i Paya, 2015) en els quals totes les administracions competents decideixin quins àmbits d'intervenció s'han de treballar a cada nivell i de quina manera s'han d'ajustar a les necessitats de cada territori. També cal determinar quins són els serveis que han d'oferir els diferents nivells de l'administració. Es tracta d'avançar cap a la corresponsabilitat que introdueix la Llei de polítiques de joventut de les Illes Balears.

2. Incrementar la cooperació interdepartamental i interinstitucional. «Jo crec que la coordinació interinstitucional és una de les grans mancances» (tècnic/a de joventut 3, 2022). La cooperació interinstitucional és fonamental per desenvolupar polítiques de joventut (Nico, 2014; Brugué i Canal, 2012; Montes, 2011). Així es facilita la distribució de les competències de les matèries que afecten el jovent, s'eviten duplicitats i es millora la implantació de plans integrals de joventut. També és necessari desenvolupar la coordinació interdepartamental, «hem demanat que la nova llei de joventut […] creï mecanismes perquè hi hagi coordinació, presa de decisions i debat a totes les conselleries» (tècnic/a de joventut 2, 2022). S'han de crear comissions que disposin d'un paraigua legal i flexible que les legitimi i que faciliti la innovació; que tenguin objectius ben definits; que estiguin compostes per membres amb capacitat real de prendre decisions; en què hi hagi un bon equilibri entre personal tècnic i càrrecs polítics compromesos, i que comptin amb lideratge polític i tècnic i amb estratègies de cooperació i estils de lideratge intensos però modests (Brugué, Canal i Paya, 2015). «Sempre que n'hi ha hagut [de comissions interinstitucionals i intertepartamentals] i que les hem treballat, jo he observat que s'ha millorat en la cultura de la política de joventut» (tècnic/a de joventut 3, 2022). D'altra banda, s'han d'afavorir reunions bilaterals i trilaterals per enfortir les relacions i la coordinació entre diferents departaments o institucions (Residori *et al.,* 2015).

3. Elaborar un pla de municipalització de les polítiques de joventut. A les Balears, els consells insulars són l'administració més pròxima als ajuntaments, i per aquesta raó haurien de liderar el disseny, la implementació i l'avaluació d'aquests plans amb la col·laboració del GOIB. Els plans haurien de preveure, com a mínim, la dotació de personal amb les categories professionals i la formació acadèmica

adequades; la implantació de la planificació estratègica, i la corresponsabilitat municipal, amb l'aportació de partides pressupostàries específiques per a joventut.

4. Implantar la planificació estratègica en la gestió de les polítiques locals de joventut i garantir la sostenibilitat dels serveis de joventut. «Les polítiques de joventut són com una muntanya russa, uns anys estàs a dalt perquè és una prioritat i d'altres estàs a baix perquè no es fa res» (tècnic/a de joventut 1, 2022). Cal passar de la teoria a la pràctica (Dunne *et al.*, 2015), deixar d'improvisar i planificar accions a mitjà i llarg termini (Soler *et al.*, 2002). Es recomana desenvolupar la planificació estratègica territorial amb un sistema semblant al que proposa la llei catalana de polítiques de joventut. Això suposaria que el GOIB dissenyàs, implementàs i avaluàs plans de joventut; plans de territori, els consells insulars i els municipis, i plans del jovent amb participació de les entitats juvenils locals i regionals. Especialment, en els àmbits autonòmic i insular, és necessari diferenciar entre plans estratègics, que defineixen les polítiques de joventut en tots els àmbits, i plans d'acció, que són l'instrument de planificació que concreta, estructura i organitza l'acció (Pla Nacional de Joventut de Catalunya, 2013). Així, es recomana desplegar plans estratègics de sis anys que es concretin en plans d'acció bianuals (INJUVE, 2014). Per desenvolupar els plans locals de joventut, caldria garantir que els municipis tinguessin mínimament desenvolupades les seves intervencions en joventut perquè es pogués justificar la inversió tècnica i econòmica necessària (Montes, 2008).

5. Parar especial atenció a la planificació de l'avaluació de les polítiques locals de joventut per analitzar el procés (desenvolupament), el resultat (eficàcia i eficiència) i l'impacte de les accions.

6. Implicar el jovent i tots els altres actors en el disseny, la planificació i l'avaluació de les polítiques locals de joventut (Schild *et al*. 2017).

7. Promoure la recollida sistemàtica de dades locals i regionals sobre joventut (European Commission, 2015) per avaluar les accions, millorar el coneixement de la realitat i així planificar segons les necessitats reals. A més, s'hauria d'establir un sistema d'indicadors que ens serveixi com a eina de monitoratge de la situació del jovent (Serracant, Estivill i Sales, 2020). Per facilitar la comparació i el manteniment del sistema, s'hauria d'acordar a tots els nivells la divisió de les franges d'edat per recollir dades. L'actualització de les dades hauria de ser molt regular. S'haurien de fer estudis sobre les polítiques locals de joventut, com a mínim, cada quatre anys per poder diagnosticar-les i valorar-ne l'evolució.

8. Fer un replantejament metodològic que faciliti el disseny i la implementació de plans de joventut en el dia a dia. Els i les professionals de les polítiques de joventut han destacat la dificultat de dissenyar plans a causa de la manca de dades i de comunicació entre departaments. «Aquí no feim estudis, […] no tenim dades» (tècnic/a de joventut 4, 2022). En aquestes condicions, impulsar un pla local de joventut suposa un gran esforç perquè implica fer una diagnosi

des de zero, i els ajuntaments no tenen recursos econòmics ni tècnics per dur-la a terme. Per aquesta raó, és important que les dades quantitatives que recull el GOIB es puguin desglossar per municipis i que es puguin revisar les bases metodològiques de tots els serveis de joventut per introduir la planificació estratègica en la quotidianitat dels serveis de joventut. Les programacions han d'incloure accions de recollida de dades qualitatives sobre la situació del jovent. Això implica planificar activitats pensades per recollir l'opinió del jovent i mantenir reunions periòdiques amb agents clau en temes de joventut del municipi. És una feina constant per conèixer la situació del jovent en tot moment i així facilitar la implantació de plans de joventut i l'adaptació d'aquests als canvis que es puguin produir. Les accions per recollir l'opinió del jovent s'han de plantejar amb metodologies pròpies de l'educació no formal i no han de suposar un esdeveniment aïllat, ja que haurien d'estar integrades en la resta d'activitats. Es poden trobar diversos manuals i treballs que proporcionen multitud de tècniques i recursos adaptats al jovent (Hernando, 2002; Escudero, 2004). Per tenir una base sòlida a l'hora d'iniciar un pla local de joventut, cal coordinar-se constantment amb les altres àrees municipals i no limitar-se al període de disseny del pla; fer informes d'avaluació del funcionament dels plans anteriors i dels serveis de joventut, i disposar de dades quantitatives i qualitatives sobre la situació actual del jovent.

9. Els plans locals de joventut han de ser una eina de feina i no un document enrevessat per exhibir en el portal d'internet de l'ajuntament. Els plans i els informes d'avaluació han de ser públics, però han de ser realistes i s'han d'ajustar a les capacitats i les necessitats de cada territori (Comas, 2007).

10. Desplegar personal tècnic de joventut altament especialitzat en el territori per fer tasques de coordinació, afavorir la internacionalització del treball juvenil i generar continguts i eines metodològiques adaptades a cada localitat. Per una banda, els i les professionals de les polítiques de joventut destaquen la necessitat de comptar amb persones que puguin coordinar i liderar la cooperació interinstitucional. «Aquesta legislatura, el Consell Insular va posar una coordinadora […] que és molt activa i gràcies a ella estam molt més units i treballam més en comú» (tècnic/a de joventut 4, 2022). Per l'altra, els i les professionals de les polítiques de joventut manifesten que tenen dificultats per desenvolupar algunes accions específiques perquè no poden tenir coneixement especialitzat sobre tots els àmbits que afecten el jovent, i perquè tenen poques hores per dissenyar les seves pròpies accions, especialment en els municipis més petits. A més, els resultats de l'estudi mostren la infrautilització dels recursos que ens ofereixen la Unió Europea i altres organitzacions internacionals per afavorir la mobilitat juvenil i millorar la qualitat de les intervencions en matèria de joventut. El GOIB podria contractar aquest personal, el lloc de feina del qual hauria d'estar ubicat físicament en diferents municipis de les Illes perquè estiguin realment integrats en el seu territori d'actuació i coneguin millor la realitat

que els envolta. Per acabar, es proposa que cada tècnic o tècnica desplegat tengui una especialització diferent (comunicació, salut, habitatge, etc.) per liderar la innovació i la creació de continguts i eines metodològiques altament especialitzades per a tots els municipis balears.

11. Determinar els perfils de professionals de la joventut detallant-ne les funcions, les tasques i els requisits acadèmics mínims. Les tasques que han de desenvolupar els serveis de joventut són complexes i exigents (Soler *et al*. 2002; Schild *et al*. 2017). En aquest sentit, es considera encertada la proposta de l'ACPPJ (Bravo *et al*., 2005). Així i tot, es recomana que tots els ajuntaments comptin almanco amb una persona amb titulació universitària que s'encarregui de dissenyar, d'implementar i d'avaluar les polítiques locals de joventut (Montes, 2015). A fi de garantir això, és necessari el suport dels consells insulars per donar recursos als ajuntaments, sobretot als de menys de 5.000 habitants.

12. Millorar l'oferta formativa dirigida als i les professionals de les polítiques de joventut amb la creació d'estudis bàsics sobre aquest tema, com fa l'Observatori Català de la Joventut; l'afavoriment de la formació contínua des de totes les administracions amb competències en joventut (Montes, 2015); la inclusió de continguts sobre polítiques de joventut en els graus d'educació social i pedagogia (Soler *et al*. 2002) i en la formació professional de grau superior d'animació sociocultural; la promoció de l'intercanvi de bones pràctiques entre professionals (Schild *et al*., 2017; Taru, Krzaklewska i Basarab, 2020); l'establiment de col·laboracions entre la Universitat de les Illes Balears i altres universitats per crear màsters i postgraus sobre joventut, i la implantació de certificats de professionalitat dels nivells 3, 4 i 5 per afavorir l'especialització dels i les professionals de les polítiques de joventut i el reconeixement de la seva formació contínua.

13. Augmentar el nombre de professionals de les polítiques de joventut amb equips mínims i ràtios. Es podria agafar com a exemple la Llei de serveis socials, que té en compte el nombre mínim de professionals segons la població per determinar l'obligatorietat d'aquesta figura i les ràtios de professionals en cada municipi (ACPPJ, 2022).

14. Mancomunar les tasques dels i les professionals de les polítiques de joventut per oferir millors condicions laborals als treballadors i treballadores (reducció dels contractes a temps parcial) i possibilitar l'atenció dels municipis més petits. «La possibilitat de mancomunar –hi ha altres comunitats autònomes que tenen experiències molt bones i aquí en tenim algunes– […] és molt enriquidora» (tècnic/a de joventut 3, 2022). No és necessari utilitzar les estructures administratives ja creades; es proposa que els consells insulars promoguin l'associació de municipis per gestionar els serveis de joventut. Un bon criteri per unir els municipis podria ser compartir el mateix centre d'educació secundària (Soler *et al*., 2002).

15. Garantir per part de les administracions públiques que es contracti el personal de joventut amb les cate-

gories adequades segons el conveni del sector públic o el conveni col·lectiu que pertoqui en el sector privat (ACPPJ, 2022). Per aconseguir-ho, els consells insulars han de donar suport econòmic als ajuntaments més petits a canvi que els municipis garanteixin les contractacions amb les categories adequades; a més, els ajuntaments haurien d'establir l'obligatorietat de contractar el personal en el conveni i la categoria professional adequats en els plecs de condicions dels processos de contractació pública.

16. Crear un cens de professionals de les polítiques de joventut per conèixer-ne les característiques i les necessitats i per donar-los suport.

17. Promoure el desenvolupament de les associacions de professionals del sector i establir un sistema de col·laboració fluid amb l'objectiu de millorar la implementació de polítiques de joventut. «És molt important tenir força com a col·lectiu [PPJ] i estar associats» (tècnic/a de joventut 2, 2022).

18. Donar a conèixer, a través del personal de joventut altament especialitzat esmentat en el punt 10, els recursos econòmics i formatius europeus per impulsar la creació de nous projectes, la formació contínua dels i les professionals de les polítiques de joventut i l'intercanvi d'experiències. En el cas que no hi hagi aquesta figura, una altra opció seria que el GOIB incrementàs el suport tècnic i la formació per desenvolupar aquesta funció.

19. Impulsar la perspectiva jove entre les administracions per afavorir una major conscienciació sobre la justícia intergeneracional i la necessitat de pal·liar les desigualtats que pateix el col·lectiu jove. El fet de dur a terme aquesta acció suposa un canvi de paradigma, però sens dubte s'haurien d'usar les dues estratègies que han impulsat la perspectiva de gènere: formació específica per conscienciar sobre les desigualtats que pateix el jovent, amb indicació de com les ha d'abordar cada sector, i l'obligatorietat de comptar amb informes d'impacte en la joventut per aprovar qualsevol proposta legislativa, incloent-hi els pressuposts (Rodríguez, 2020).

20. Desenvolupar el marc legislatiu en matèria de joventut (Taru et al., 2020). Una vegada aprovada la Llei de polítiques de joventut de les Illes Balears, s'ha de concretar per definir els perfils professionals dels i les professionals de les polítiques de joventut (categories, funcions i requisits acadèmics); regular les carteres mínimes de serveis de joventut en els àmbits insular i local, i establir les ràtios de professionals.

21. Incrementar la inversió pública en joventut. «Hi ha d'haver doblers com en totes les polítiques» (tècnic/a de joventut 3, 2022). S'hauria d'establir un percentatge mínim d'inversió pública en matèria de joventut, que es podria marcar entre l'1 % (Observatorio de la Juventud de la Comunidad de Madrid, 2010) i el 2 % a escala municipal (Fundació Ferrer i Guàrdia, 2019).

Nota: aquest article sorgeix a partir dels resultats del Treball de Final de Màster «Les polítiques locals de Joventut a les Illes Balears» (Màster en Joventut i Societat, UDG) presentat el mes de juliol de 2022.

6. Referències bibliogràfiques

- Associació Catalana de Professionals de les Polítiques de Joventut. (2018). *Informe del cens de professionals en l'àmbit de la joventut de Catalunya 2018*. https://n9.cl/imq3d

- Associació Catalana de Professionals de les Polítiques de Joventut. (2022). *Necessitats i prioritats dels i les professionals de joventut pel Parlament de Catalunya*. https://joventut.info/?lang=es

- Associació de Professionals de la Joventut de la Comunitat Valenciana. (2020). *Informe de resultats del cens de professionals de joventut de la Comunitat Valenciana*. https://n9.cl/f7m02

- Bravo, M. *et al*. (2005). *Els perfils professionals de les polítiques de joventut: 'del retrat al repte'*. Associació Catalana de Professionals de les Polítiques de Joventut. Comissió Professional (ACPPJ). https://n9.cl/in869

- Brugué, J.; Canal, R. (2012). Govern multi-nivell: dependència, independència o interdependència?. A Díaz *et al*. *Polítiques públiques dels municipis catalans* (pp. 279-299). Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer. https://acortar.link/Tbs0ci

- Brugué, Q. *et al*. (2019). *La situació de les polítiques municipals de joventut a Catalunya. Una anàlisi del desplegament del PNJCat a través de les dades de l'Enquesta a municipis i comarques 2016-2017*. Generalitat de Catalunya. Col·lecció Estudis, núm. 38. https://n9.cl/a02x9

- Brugué, Q., Canal, R., Paya, P. (2015). ¿Inteligencia administrativa para abordar 'problemas malditos'? El caso de las comisiones interdepartamentales. *Gestión y Política Pública, 24*(1), 85-130. https://n9.cl/fh2aw

- Brunet, D. (2002). *Com fer un pla integral de joventut. Sinergia*. Generalitat de Catalunya. Col·lecció de Guies Pràctiques. https://n9.cl/wvdm4

- Cádiz, X., Cardona, M. (2011). ¿Cómo convertir las intervenciones locales en política de juventud? *Revista de Estudios de Juventud*, (94), 117-128. https://n9.cl/bcmph

- Camacho-Grande, J. M. (2011). Principales retos de las políticas de juventud. *Revista de Estudios de Juventud, (94)*, 49-67. https://n9.cl/bcmph

- Castaño, J. A., Zinkunegi, T. (2011). De la práctica del simulacro a la sistematización de la práctica. *Revista de Estudios de Juventud, 94*, 101-116. https://n9.cl/bcmph

- Cerdà E., Mas, A., Millán, A. (2011). *Polítiques locals de joventut a les Illes Balears 2010*. Observatori de la Joventut de les Illes Balears. https://n9.cl/7y1wt

- Comas, D. (2007). *Las políticas de juventud en la España democrática*. Instituto de la Juventud de España. https://n9.cl/vrxyb

- Consell Insular de Mallorca. Convocatòria de subvencions per als ajuntaments de Mallorca fins a 50.000 habitants per donar suport a la joventut a l'any 2022. *Butlletí Oficial de les Illes Balears* núm. 2, de 4 de gener de 2022, 554-575. https://n9.cl/v5huv

- Decret 39/1997, de 14 de març, pel qual es regulen mesures especials i transitòries per a l'illa de Formentera. *Butlletí Oficial de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears* núm. 041, de 5 d'abril de 1997. https://n9.cl/4wevm

- Dunne, A., Ulicna, D., Murphy, I., Golubeva, M. (2015). *Working with Young People: The Value of Youth Work in the European Union*. Publications Office of the European Union. https://n9.cl/3losv

- Escudero, J. (2004). *Análisis de la realidad local. Técnicas y métodos de investigación desde la animación sociocultural.* Madrid: Narcea.

- European Commission. (2015). *Quality Youth Work a common framework for the further development of youth work. Report from the Expert Group on Youth Work Quality Systems in the EU Member States*. Directorate-General for Education and Culture. https://n9.cl/vhg8h

- European Commission. (2017). *Improving Youth Work: Your Guide to Quality Development*. Brussel·les: Publications Office of the European Union. https://n9.cl/yrk51

- Fabra i Anton, S. (2018). *Estratègies dels municipis en matèria de joventut a Catalunya. Una anàlisi de l'enquesta a municipis i comarques 2016-2017*. Generalitat de Catalunya. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. https://n9.cl/lac6l

- Fundació Ferrer i Guàrdia. (2019). *Propostes per a unes polítiques de joventut transformadores*. https://n9.cl/49vd3

- Hernández, R. M. (2014). La investigación cualitativa a través de entrevistas: su análisis mediante la teoría fundamentada. *Cuestiones Pedagógicas, 23,* 187-210. https://n9.cl/kz7hx

- Hernando, M. A. (2002). Métodos e instrumentos para el análisis de la realidad. Planificación y diseño de proyectos en animación sociocultural. A M.T. Martín, M.A. Hernando, C. Quiroz, M.L. Sarrate (Coords.) *Planificación y diseño de proyectos en animación sociocultural* (pp. 67-110). Madrid: Sanz y Torres.

- Institut Balear d'Estadística (IBESTAT). (2021). *Dades anuals 2021*.

- Instituto de la Juventud (INJUVE). (2014). *Plan de Acción de la Estrategia de Juventud 2020*. Gobierno de España. Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. https://n9.cl/wkx51

- Llei 7/1985, de 2 d'abril, reguladora de les bases del règim local. *Butlletí Oficial de l'Estat* núm. 80,

de 3 d'abril de 1985. https://n9.cl/a0t9n

- Llei 5/2022, de 8 de juliol, de polítiques de joventut de les Illes Balear. Butlletí Oficial de les Illes Balears núm. 91, del 14 de juliol de 2022. https://n9.cl/ibdsu

- Llei 33/2010, de l'1 d'octubre, de polítiques de joventut. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* núm. 5731, de 8 d'octubre de 2010. https://n9.cl/g7wj7

- Mañé, J., Alonso, O., Luque, S., Panadero, H. (2021). *Consells comarcals i polítiques de joventut. Una anàlisi de l'Enquesta a municipis i comarques sobre polítiques de joventut 2016-2017*. Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya. https://n9.cl/9tu4i

- Mas, A., Colorado, S. (2019). Els perfils dels i les professionals de les polítiques de joventut a les Illes Balears. A: *Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2019* (p. 61-81). https://n9.cl/aouz4

- Mas, P. A. (2002). Els municipis a les Illes Balears. *Revista Catalana de Dret Públic, 28*. https://n9.cl/vqap0

- Montes, P. (2008). *Polítiques locals de joventut: criteris, eines i recursos*. Diputació de Barcelona. https://n9.cl/jmevy

- Montes, P. (2011). Los retos pendientes: la proximidad y la consolidación profesional. *Revista de Estudios de Juventud, 94,* 69-88. https://n9.cl/bcmph

- Montes, P. (5 d'octubre de 2010). *Els professionals de les polítiques de joventut* [Conferència] Sessió inaugural del Curs de formació bàsica en polítiques de joventut 2010-2011, Secretaria de Joventut de la Generalitat de Catalunya. https://n9.cl/to28i

- Nico, M. (2014). *Life is Cross-Sectoral: Why shouldn't youth policy be? Overview of existing information on cross-sectoral youth policy in Europe*. Council of Europe and European Commission. https://n9.cl/kufq8

- Observatori de la Joventut de les Illes Balears (OBJIB). (2021). *Col·lecció d'infografies de l'OBJIB #JovesBalearsEnXifres*. https://n9.cl/qx34b

- Observatori de la Joventut de les Illes Balears (OBJIB). (2011). *Estudi diagnòstic de la joventut dels municipis rurals de les Illes Balears*. Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats. Fundació Universitat-Empresa de les Illes Balears. https://n9.cl/wq4fo

- Observatorio de la Juventud de la Comunidad de Madrid. (2010). *Políticas públicas de juventud en la Comunidad de Madrid*. Consejo de la Juventud de Madrid. https://n9.cl/y59lyk

- Pérez Díaz, M. T. (Dir). (2020). *Informe de la juventud en España 2020*. Instituto de la Juventud. https://acortar.link/JIc5h9

- Pla Estratègic d'Infància i Joventut de Formentera 2018-2022. (2019).

Consell Insular de Formentera. https://acortar.link/kNQKJj

- II Pla Estratègic de Joventut de les Illes Balears. (2010). Direcció General de Joventut. Govern de les Illes Balears. https://n9.cl/w5ks9

- Pla Nacional de Joventut de Catalunya 2020. Direcció General de Joventut. Generalitat de Catalunya, 2013. https://n9.cl/vwgeg

- Planas-Lladó, A., Soler-Masó, P., Feixa-Pàmpols, C. (2014). Juventud, políticas públicas y crisis en España: ¿Triángulo mágico o triángulo de la Bermudas? *Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud, 2*(12), 551-554. https://n9.cl/4ylo9

- Ramió, C. (1999). *Teoría de la organización y Administración pública*. Madrid: Editorial Tecnos.

- Residori, C., Reichert, C., Grimm, S., Willems, H. (2015). *Building Strategic Cooperation: The Implementation of Cross-Sectoral Youth Policy in Luxembourg*. Universitat de Luxemburg. https://acortar.link/tpHJnF

- Rodríguez, R. (2020). Los presupuestos locales desde la perspectiva de género: la elaboración del informe de impacto de género. *Auditoría pública. Revista de los Órganos Autónomos de Control Externo, 76*, 77-84. https://n9.cl/jc2x3

- Schild, H., Connolly, N., Labadie, F., Vanhee, J., Williamson, H. (2017). *Thinking seriously about youth work and how to prepare People to do It*. Estrasburg, Council of Europe and European Commission. https://acortar.link/8rqAoP

- Serracant, P., Estivill, J., Sales, J. (2020). *Estat de la joventut 2019*. Observatori Català de la Joventut. Generalitat de Catalunya. https://n9.cl/pbvqu

- Soler, P. (Coord.). (2002). *Els tècnics en la política de joventut de l'Administració pública catalana*. Generalitat de Catalunya.

- Soler-Masó, P., Planas-Lladó, A., Fullana-Noell, J. (2015). La evaluación de las políticas municipales de juventud a partir de un sistema de indicadores. *Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud*, *13*(2), 1107-1123. https://n9.cl/fgy4y5

- Taru, M., Krzaklewska, E., Basarab, T. (Ed.). (2020). *Youth worker education in europe: Policies, structures, practices*. Council of Europe and European Commission. https://n9.cl/opmd7

- Testa, M. (1989). *Pensamiento estratégico y lógica de programación (el caso de salud)*. Buenos Aires: Lugar Editorial.

Tresquarts, una revista per entendre la joventut illenca

MIQUEL ÀNGEL BALLESTER SALAS

Miquel Àngel Ballester Salas

Palma, 1967. És llicenciat en Filosofia. Té el títol del Màster en Filosofia Contemporània i del Màster en Formació del Professorat per la UIB. Està habilitat com a educador social pel Col·legi d'Educadores i Educadors Socials de Madrid. Actualment, és professor de Filosofia de la Conselleria d'Educació i ha treballat com a professor associat del Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació de la UIB. És membre de la Comissió Espanyola d'Educació i Comunicació de la UICN. Ha coordinat el Departament d'Educació Ambiental del GOB-Mallorca. És conferenciant i activista ecosocial. Ha comissariat exposicions sobre mobilitat sostenible i espais naturals. És autor d'articles sobre temes d'educació, joventut, ecologisme i medi ambient, i del llibre *L'alteritat en el diàleg* (Lleonard Muntaner, 2018).
És autor també de la *Guia de residus urbans per ajuntaments de Mallorca* (GOB, 2007) i de la *Guia de consum sostenible a les escoles* (GOB, 2003).

Resum

En aquest article es presenta un estudi sobre la revista *Tresquarts*, una publicació especialitzada en joventut i lleure, editada per la Direcció General de Joventut del Govern de les Illes Balears, que va arribar a ser un referent al llarg dels 11 anys en què es va editar. L'autor fa una descripció de la revista, els temes, les seccions i els continguts, i proporciona una classificació temàtica dels articles, així com una ressenya dels que estan relacionats amb les institucions públiques, l'educació ambiental, l'educació social i l'associacionisme. L'autor també esmenta alguns articles basats en recerques i treballs acadèmics, i valora molt positivament les aportacions fetes per estudiants i docents.

A continuació, es presenta una relació de les entrevistes fetes, amb les opinions més rellevants expressades pels entrevistats, i es fa una selecció i una descripció de les experiències i iniciatives més curioses i originals publicades, juntament amb algunes efemèrides de les quals es va fer ressò *Tresquarts*. També es dedica un apartat a parlar de les monografies sobre el Pla Jove, l'estudi de la realitat social dels joves i la immigració. Finalment, es fa balanç de les principals dificultats i aportacions de la revista, i es destaca la idea que, després de dotze anys des que es va deixar d'imprimir la revista, encara continua sent un recurs molt útil com a font documental i de consulta.

Paraules clau: Tresquarts / Revista / Joventut / Lleure educatiu

Resumen

En este artículo se presenta un estudio sobre la revista *Tresquarts*, una publicación especializada en juventud y ocio, editada por la Direcció General de Joventut del Govern de les Illes Balears, que llegó a ser un referente a lo largo de los 11 años en que se editó. El autor describe la revista, los temas, las secciones y los contenidos, y proporciona una clasificación temática de los artículos, así como una reseña de los que están relacionados con las instituciones públicas, la educación ambiental, la educación social y el asociacionismo. El autor también cita algunos artículos basados en investigaciones y trabajos académicos, y hace una valoración muy positiva de las aportaciones hechas por estudiantes y docentes.

A continuación, se presenta una relación de las entrevistas efectuadas, con las opiniones más relevantes expresadas por los entrevistados, y se hace una selección y una descripción de las experiencias e iniciativas más curiosas y originales publicadas, juntamente con algunas efemérides de las que se hizo eco la revista *Tresquarts*. También se dedica un apartado a hablar de las monografías sobre el Plan de Juventud, el estudio de la realidad social de los jóvenes y la inmigración. Finalmente, se hace balance de las principales dificultades y aportaciones de la revista, y se destaca la idea que, después de doce años desde que se dejó de imprimir, aún continúa siendo un recurso muy útil como fuente documental y de consulta.

Palabras clave: Tresquarts / Revista / Juventud / Ocio educativo

La declaració d'intencions d'un projecte editorial innovador

Tresquarts era el nom d'una revista especialitzada en joventut i lleure que va editar el Govern de les Illes Balears durant onze anys de manera ininterrompuda, entre 1997 i 2008.

La identitat corporativa de la revista feia referència a la joventut i el temps lliure, i definia amb exactitud els seus continguts, com es veurà al llarg d'aquest article.

Els destinataris de la revista no eren els joves, sinó els tècnics de joventut, els responsables d'associacions juvenils, els professionals del lleure, els directors de temps lliure, els docents, els educadors socials i els estudiants de carreres universitàries, a més de subscriptors i particulars, entre d'altres.

La finalitat i els destinataris del projecte editorial es varen definir en l'editorial del primer número de la revista, del març del 1997, amb el títol «Una nova publicació a l'abast de les persones i entitats implicades en el món juvenil i del lleure». Segons aquest editorial, l'objectiu de la revista era «oferir un nou recurs informatiu destinat al conjunt de persones i entitats que treballen en el món de la joventut i el lleure». La revista afirmava néixer per cobrir «un espai buit com a revista especialitzada», amb reportatges, experiències, estudis, entrevistes i articles d'opinió sobre l'actualitat en joventut i lleure, des d'una perspectiva plural i diversa. L'editorial, a més, manifestava la intenció d'obrir la revista a les col·laboracions i les aportacions externes de grups i persones que duien a terme la seva tasca dins l'àmbit temàtic de la publicació.

La *Tresquarts* va ser una iniciativa editorial sense precedents a les Illes Balears. Fora de la nostra comunitat, només seria comparable, pel que fa als continguts relacionats amb l'esplai i l'oci educatiu, a la revista catalana *Estris*, editada per la Fundació Pere Tarres, encara que aquesta publicació no tenia ni l'ampli abast temàtic ni la línia d'investigació i recerca de la *Tresquarts*.

Algunes dades tècniques

En total, se'n varen editar 28 números, amb una periodicitat més o manco regular de tres números a l'any (encara que, excepcionalment, els anys 2002, 2003 i 2008 només se'n va editar un número per circumstàncies alienes a la revista). El tiratge aproximat era d'uns 1.500 exemplars.

L'idioma de la revista era el català. La sistemàtica preveia que si un article s'entregava en un altre idioma es traduïa. Tots els exemplars es varen editar en llengua catalana, exceptuant un monogràfic sobre immigració.

La pràctica totalitat dels exemplars tenia una extensió de 62 pàgines, llevat dels monogràfics i del primer exemplar, que va tenir 82 pàgines. L'administració responsable distribuïa la revista. Era una publicació gratuïta que no es podia adquirir a llibreries comercials, sinó a través de la xarxa d'oficines i punts d'informació juvenils, biblioteques, centres culturals i educatius, associacions juvenils i centres de formació del lleure.

El consell editorial

El consell de redacció estava liderat i dirigit per Sebastià Marí, i tenia un caràcter independent, amb perso-

nes procedents de diversos àmbits i àrees de coneixement, amb un perfil professional més o manco acadèmic, amb experiència directa en el camp de l'associacionisme juvenil i el lleure i en el de la comunicació periodística. Conformava un grup divers que es complementava i que aportava la diversitat necessària per abordar la pluralitat de les temàtiques juvenils, l'actualitat i les polítiques de joventut, i el lleure educatiu, des de múltiples perspectives.

El primer consell de redacció estava format per Sebastià Marí (coordinador), la pedagoga Aina Calvo, el periodista i escriptor Sebastià Bennàssar, el sociòleg i filòsof Lluís Ballester, i el filòsof i aleshores educador ambiental del GOB-Mallorca Miquel Àngel Ballester. A partir de l'any 2000 es varen produir una sèrie de canvis. Aquest mateix any es va incorporar al consell de redacció Mar Andrés, en qualitat de coordinadora, un càrrec que va acabar combinant amb el de redactora. L'any 2001, el consell de redacció es va ampliar amb la incorporació de l'escriptora i periodista Marga Font, que, a més de redactora, va assumir també, juntament amb Andrés, les tasques de coordinació. L'any 2003, Aina Calvo va deixar de col·laborar en la revista. L'any següent, el 2004, l'equip de redacció es va reforçar amb la incorporació del periodista Joan Fàbregues. En l'apartat visual, el màxim responsable va ser sempre l'artista gràfic Pere Joan, que comptava amb el suport puntual d'altres il·lustradors illencs, com Álex Fito. Una part de les fotografies eren aportades pels membres del consell de redacció, i també es varen utilitzar bancs d'imatges i arxius de premsa; es comptava amb la col·laboració estable de fotògrafes, com Irene Peña.

Orígens i evolució

La revista *Tresquarts* neix com un projecte editorial independent, impulsat per Sebastià Marí, amb el suport de la Direcció General de Joventut (Govern de les Illes Balears). A partir de l'edició del quart número, l'empresa Inrevés, SLL, va assumir la producció i la gestió de la revista. L'objecte social d'Inrevés era la gestió de serveis i d'activitats culturals, el disseny gràfic i publicitari, les edicions i la divulgació i les creacions artístiques i gràfiques.

La revista *Tresquarts* s'editava únicament en paper, ja que en els seus orígens no hi havia l'actual desenvolupament de la tecnologia digital.

La revista va viure diferents etapes i es va editar durant tres legislatures senceres i l'inici d'una quarta. Va dependre de diverses conselleries, concretament de la conselleria que després de cada cicle electoral assumia les competències en matèria de joventut. Així, inicialment, la revista va ser editada per la Conselleria de Presidència (1997-1999); posteriorment per la Conselleria de Benestar Social (2000-2002), la Conselleria de Presidència i Esports (2003-2007) i la Conselleria d'Esports i Joventut (2007-2008), però sempre estava lligada a la Direcció General de Joventut.

La revista, malgrat que era una publicació finançada per l'Administració autonòmica, mai no es va convertir en un òrgan de propaganda partidista, sempre va mantenir la seva independència i la seva orientació crítica, encara que, naturalment, va ser sensible

als serveis, als programes i a les iniciatives públiques en matèria de joventut. Es va anar adaptant a les diferents sensibilitats polítiques amb la inclusió d'alguns articles escrits per tècnics de joventut de l'Administració o bé dedicant alguns monogràfics a exposar i valorar les polítiques de joventut del moment.

Els continguts de la *Tresquarts* es varen ajustar a les noves realitats, i a mesura que es generalitzava l'ús d'Internet i s'establien nous hàbits tecnològics, es varen incrementar progressivament els articles amb continguts relacionats amb l'ús i l'aplicació de les noves tecnologies de la informació i la comunicació en l'àmbit juvenil, amb la generalització dels ordinadors portàtils i els telèfons mòbils. D'aquesta manera, la revista s'adaptava als canvis tecnològics que s'anaven produint, i que acabarien per revolucionar les relacions i la comunicació interpersonal, així com la gestió de les organitzacions. Les noves tecnologies varen arribar a ocupar un espai important de la revista, amb articles que parlaven sobre els blocs o diaris digitals personals, els jocs en línia, la Viquipèdia, i el creixement i la fiabilitat d'aquesta. La revista es va preocupar d'oferir claus per entendre com es podia lligar a la xarxa; per lluitar contra l'exclusió digital, i perquè els menors fessin un ús responsable i segur d'Internet, amb consells per a les famílies.

També es varen produir alguns canvis i desplaçaments en les temàtiques tractades que implicaven un increment d'articles sobre determinats temes, com, per exemple, la importància que varen anar adquirint les qüestions relacionades amb la cooperació i la immigració.

En el número 7 de la revista es va oferir el primer índex temàtic dels articles dels sis primers números de la Tresquarts. Aquest índex, en format de quadre desplegable, proporcionava als lectors informació sobre els títols dels articles, els autors, els temes, la secció, el número i l'any en què s'havien publicat, a més del nombre de pàgines.

En el número 15 de la revista es va publicar un segon índex temàtic, amb referències bibliogràfiques sobre els quinze primers números.

Com a curiositat, destacam que en el número 21 el consell de redacció de la revista va impulsar el I Concurs de Fotografia Tresquarts amb la publicació de les bases del concurs en format de cartell desplegable. Era una iniciativa que intentava, en part, fer front a la dificultat creixent de disposar d'imatges per il·lustrar els articles.

En el número 24 es va encartar un breu qüestionari d'avaluació de la revista, amb la finalitat de copsar l'opinió dels lectors i valorar la possibilitat d'introduir alguns canvis en seccions, així com saber si agradaven els àmbits temàtics i l'enfocament de la revista en general. Però malauradament no hi va haver gaire temps d'implementar els suggeriments rebuts, ja que la revista es va deixar d'editar un any després.

Els continguts, els temes i les seccions

Des dels inicis, la revista *Tresquarts* va publicar estudis i investigacions, entrevistes, recursos, experiències i opinions, amb gran rigor i objectivitat. Va aportar nombroses referències bibliogràfiques, però també un com-

promís socioambiental ferm i sostingut en el temps, i una sensibilitat cap als grups i col·lectius més marginats i amb més dificultats per dur una vida normalitzada.

La llista de temes va ser molt àmplia, i el seu abast anava des de l'associacionisme juvenil fins a la informació jove, passant per l'animació sociocultural, la convivència a les aules, els còmics, la cooperació per al desenvolupament, la desigualtat digital, el desenvolupament comunitari, les discapacitats, els drets dels joves, les drogues i les addiccions, la globalització, l'explotació laboral, la formació juvenil, l'habitatge, la igualtat i la violència de gènere, la immigració, la intervenció socioeducativa, la integració sociolaboral, el maltractament entre iguals, els maltractaments domèstics, la multiculturalitat, el medi ambient i la sostenibilitat, els menors i la seva problemàtica, els intercanvis internacionals, les malalties, les noves tecnologies, la prevenció i la resolució dels conflictes juvenils, les polítiques de joventut, la salut i la prevenció, les relacions intergeneracionals, la seguretat viària i la sexualitat, entre d'altres.

Hi havia una sèrie de temes que es varen tractar de manera més periòdica pel fet de ser considerats d'actualitat permanent, com ara l'assetjament, l'anorèxia i la bulímia, els conflictes de convivència en l'àmbit escolar i la formació en el lleure. Malgrat la repetició temàtica, la perspectiva canviava, i els continguts es treballaven unes vegades en forma d'estudi, d'altres en format d'entrevista, d'aquesta manera es proporcionava una visió més complementària i s'ampliava l'horitzó de reflexió i d'anàlisi.

Una part important dels temes tenien a veure amb l'educació: l'educació ambiental, l'educació sexual, l'educació en el lleure, l'educació social, l'educació per al consum, l'educació i la família, i l'educació per la pau.

La revista també va divulgar els serveis i programes impulsats per la Direcció General de Joventut i per altres entitats públiques i privades, d'àmbit insular i municipal.

Els temes es classificaven en un índex o sumari que els agrupava en seccions, fet que facilitava la consulta per part dels lectors. Les seccions habituals de la *Tresquarts* eren actualitat, experiència, entrevista, opinió, recursos, recerca i investigació. I, de manera molt més esporàdica, hi havia aquestes altres seccions: agenda, concurs, exposició, formació, informació, personatge, publicacions, projecte i reportatge.

Els estudis i la connexió amb el món acadèmic

La revista va difondre les investigacions universitàries i va dedicar un espai considerable a divulgar els resultats d'estudis acadèmics relacionats amb la temàtica juvenil i l'oci educatiu. La relació va ser especialment fluida amb els departaments de Ciències de l'Educació i Psicologia de la Universitat de les Illes Balears, ja que eren col·laboradors habituals de la revista i proporcionaven una gran quantitat d'articles que resumien investigacions i treballs de recerca de docents i d'alumnes.

En el primer número de la *Tresquarts* ja es varen incloure tres estudis: el primer, el signava la professora Aina Calvo, i donava a conèixer els resul-

tats d'una investigació sobre l'impacte dels videojocs en els anys noranta; el segon, estava signat per un grup de treball lligat a la UIB, i tractava de la realitat sociolaboral dels joves del Raiguer, i el tercer, signat per Immaculada Sureda, analitzava la influència familiar en la motivació dels joves.

Després d'aquest primer número, el consell de redacció va continuar apostant de manera regular per mantenir un pont obert amb la Universitat i els seus docents, els grups d'investigació i els estudiants, i oferia la revista per divulgar els resultats de les seves investigacions i dels seus treballs de recerca. Aquesta estreta col·laboració es va materialitzar amb la publicació de nous articles, com el que va escriure la professora María Teresa Adame, actual cap del Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació de la UIB, sobre els itineraris educatius a l'educació secundària obligatòria (ESO), i l'article sobre la hiperactivitat infantil del professor de psicologia de la UIB Mateu Servera. Altres articles d'investigació signats a títol individual varen ser els següents: un article sobre recursos per educar en la pau, escrit pel professor i activista pels drets humans Sebastià Barceló; un text de Lluís Ballester sobre els plans joves a l'Estat espanyol; un article sobre prevenció de l'assetjament escrit per la catedràtica Carmen Orte, adscrita a l'actual Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la UIB, i un article sobre addiccions escrit pel professor Ricardo Tejeiro, de la UNED, entre d'altres.

Entre els treballs col·lectius, destacam un estudi sobre l'educació intercultural a les Illes Balears, a càrrec del Grup de Recerca d'Educació Intercultural (GREI) de la UIB; un article en què s'analitzaven els contractes per a la formació a les Balears, de Francesca Salvà i Josep Quevedo; un article sobre la imatge corporal dels joves adolescents de Mallorca, fet per un altre grup de treball adscrit als estudis de pedagogia de la UIB; un estudi sobre la realitat social dels joves de les Illes, elaborat per un equip del Departament de Ciències de l'Educació de la UIB, i un estudi sobre la inserció laboral de les dones joves, en què s'analitzaven les dades de l'Enquesta de població activa del darrer trimestre del 1996, a càrrec de Belén Pascual i Lluís Ballester.

A vegades, els articles acadèmics resumien els continguts d'altres publicacions, com l'exposició sobre els itineraris educatius, de Maria Teresa Adame, en el número 2 de la revista. En altres ocasions, els articles acadèmics comentaven estudis d'altres entitats i institucions, com és el cas de dels articles de Lluís Ballester sobre l'ús del temps dels joves durant els caps de setmana, les dades referents als joves del padró del 1996 o l'article, publicat el juny del 1997, en què comentava un estudi fet pel Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) sobre expectatives i preocupacions socials dels joves.

Alguns dels estudis de recerca que es resumien no provenien directament de la universitat, sinó que eren encàrrecs de l'Administració a entitats privades. Un exemple d'aquest tipus de treballs va ser l'estudi de les necessitats dels fillets de Ciutadella, que va ser elaborat per un equip del GREC per encàrrec de l'Ajuntament d'aquest municipi menorquí i que es va publicar en el número 2.

La revista també va fer aportacions per ajudar a comprendre la conducta alimentària dels adolescents. Així, va dedicar dos números a divulgar l'estudi elaborat per un col·lectiu interuniversitari de docents sobre els hàbits alimentaris i la salut en l'adolescència, en què s'exploraven la influència dels factors psicològics en les pràctiques alimentàries i la percepció que en tenien les famílies.

Una menció especial mereixen els articles que al llarg d'aquests anys es varen dedicar als estudis de gènere, a la igualtat i al tema de la violència de gènere, una conducta delictiva alarmant, inseparable del masclisme, que malauradament continua ben present en la nostra societat i que causa un degoteig constant de dones assassinades. En aquesta temàtica s'emmarca l'article «Masculinitat i violència», de Nadal Blázquez, que presentava dues experiències sobre violència domèstica.

Serveis, programes i activitats de la Direcció General de Joventut i d'altres organismes públics

La revista va divulgar els programes i els serveis de la Direcció General de Joventut, amb informació del programa cultural Art Jove, del Servei d'Autoocupació Descentralitzat, que tenia com a destinataris els presents i futurs joves emprenedors de les Illes Balears, entre d'altres que veurem amb més detall.

En el número 15 de la revista s'informava de l'existència del Servei d'Informació d'Educació Sexual, que havia posat en marxa durant l'estiu del 2001 l'Institut Balear de la Dona i que consistia en un servei d'atenció telefònica. Segons Joan Fàbregas, l'autor de l'article, les consultes més freqüents tenien a veure amb la prevenció d'embarassos i les malalties de transmissió sexual.

La revista va dedicar un article al programa Alter, impulsat per la Direcció de Menors i Família, un recurs d'intervenció socioeducativa de formació que s'adreçava a joves de 14 a 16 anys, amb risc alt de fracàs escolar, i en perill d'inadaptació al centre escolar, d'absentisme crònic i de desinterès pels estudis, i també a joves amb expedients de la fiscalia de menors. Aquest programa oferia activitats alternatives als joves de les Balears, que consistien bàsicament en tallers de formació professional en restauració de mobles, jardineria, manteniment d'instal·lacions, mecànica, xapatge, fusteria, cuina i perruqueria. Amb aquesta formació es pretenia que els joves adquirissin una sèrie d'aprenentatges bàsics que els permetessin retornar a l'ensenyament reglat.

Un altre programa important del qual es va ocupar la revista era el Programa de Formació i Inserció Laboral de Menors d'Es Pinaret, que tenia com a destinataris joves amb alguna mesura judicial d'internament i que estava promogut per la Direcció General de Menors i Família. Segons Mayte Alvarado (2005, abril, 18), autora del text, «la finalitat d'aquest programa no és només ajudar que el jove es reinsereixi en la societat, sinó que utilitzi els recursos laborals i formatius de la comunitat».

La *Tresquarts* número 11 va fer referència al Servei de Dinamització de Joves del Consell de Mallorca i al treball que feia amb joves de la part forana. Segons l'autora de l'article, An-

tònia Abraham (2001, desembre, 60), els proporcionava «un canal de comunicació entre els joves i els municipis on viuen» i «les eines perquè puguin dur a terme els seus propis projectes».

La revista, en el número 19 (2005, juliol), donava notícia de la segona edició del concurs «Emprèn i juga a Palma», una iniciativa que havia posat en funcionament l'IMFOF als instituts, i que consistia en un joc de taula que permetia als joves estudiants adquirir coneixements d'emprenedoria de manera lúdica per estimular l'esperit empresarial.

L'educació ambiental

L'educació ambiental ha tingut una presència constant en la publicació, des del número inicial, en què es parlava de «com fer una descoberta del medi?». L'aproximació a aquest àmbit educatiu es va fer des de diferents cairres, que oscil·laven entre la teoria i la praxi.

Pel que fa a l'aspecte més teòric i valoratiu, destaquen les reflexions aportades sobre l'impacte dels esports d'aventura, la sostenibilitat, el voluntariat ambiental, l'ètica animalista i els drets per als grans simis, el transhumanisme i el futur de l'espècie humana, l'Estratègia balear d'educació ambiental, el potencial d'Internet per a l'educació ambiental i la professionalització dels educadors ambientals.

Una gran part dels articles d'educació ambiental tenien un enfocament pràctic i proporcionaven als lectors nombrosos recursos didàctics senzills d'aplicar. En aquesta línia, destacam els jocs, els tallers, els contes i altres recursos lúdics que oferia la revista, com els jocs de bosc, per aprendre jugant a la naturalesa, i els jocs de simulació com «El judici al cotxe», per aproximar-se als problemes de la mobilitat i «Vivint a la nau Terra», una dinàmica per entendre en què consistia el desenvolupament sostenible i les dificultats per aplicar-lo. Altres recursos lúdics que es varen donar a conèixer foren el dòmino ecològic, una adaptació del popular joc de taula, així com els tallers de fabricació de cuines solars per aprendre a estalviar energia i d'elaboració de sabó a partir de la reutilització dels olis de cuina; el compostatge de residus orgànics, els reculls de contes ecològics, les històries per comprendre el món i una guia de lectura de les revistes ambientals. També es varen publicar reculls de recursos digitals i audiovisuals, seleccions de jocs i pel·lícules ambientals per treballar el canvi climàtic i comprendre la crisi ecològica, com la trilogia Qatsi.

La revista *Tresquarts* també va donar a conèixer diversos itineraris de naturalesa que es desenvolupaven en indrets naturals i urbans de les Balears i que s'adreçaven tant als educadors formals com als qui treballaven en l'àmbit no formal, entre els quals destacam l'itinerari per la costa d'Alcanada d'Alcúdia i la descoberta dels animalons o insectes.

La *Tresquarts* també es va interessar per donar a conèixer els equipaments per a l'educació ambiental, com el Centre de Recursos d'Educació Ambiental de les Illes Balears, que es coneixia pel seu acrònim, CREAIB, article que va escriure la que aleshores n'era la directora, Aina Borràs. Un altre equipament del qual es va parlar va ser l'Aula Interactiva de l'Aire, una aula educativa situada en un vell molí

restaurat per AENA que permetia treballar l'atmosfera i que, malauradament, ja ha deixat de tenir aquest ús educatiu.

L'enfocament més naturalístic també hi va tenir cabuda, a la revista, amb un article que proporcionava orientacions pràctiques per aprendre a usar la il·lustració naturalística com una eina educativa, i encara alguns altres més sobre sons de la natura i la descoberta del medi.

També es va incidir en la introducció d'hàbits ecològics en l'àmbit domèstic mitjançant l'explicació de com fer compostatge amb les restes alimentàries i de la reflexió sobre la urgència de fer un consum d'aliments crític per tal de garantir la seguretat alimentària a escala planetària.

En diversos articles es varen fer aportacions innovadores que anaven més enllà de les activitats educatives i que plantejaven la importància de transformar la gestió i l'organització escolar i del lleure per esdevenir models afavoridors de comportaments responsables i sostenibles. En aquest tipus d'articles s'incidia molt en les estratègies organitzatives per ambientalitzar els centres educatius i les activitats de temps lliure. Aquest mateix enfocament s'adoptava en altres articles que posaven el focus d'atenció en l'avaluació ambiental i la introducció de millores en la gestió ambiental de les instal·lacions de lleure.

En aquest àmbit temàtic, es varen publicar també experiències significatives i exemplars, com els camps de voluntariat a la Trapa, unes estades a aquesta reserva natural propietat del GOB-Mallorca en les quals els joves participants, a més de col·laborar en el manteniment de la finca, tenien l'oportunitat de consumir aliments de procedència ecològica i aprenien a minimitzar l'impacte ambiental estalviant aigua i fent un ús responsable dels recursos.

L'any 2005, la revista, en l'exemplar de juliol, va divulgar una altra experiència modèlica, la campanya de sensibilització domiciliària feta per l'Ajuntament de Puigpunyent, amb la finalitat d'informar la ciutadania de la posada en funcionament de la recollida selectiva de residus porta a porta. L'article, escrit per Joan Fàbregas (2005, juliol, 49-52), destacava que anteriorment l'ajuntament ja havia fet una campanya reeixida per sensibilitzar sobre l'estalvi d'aigua, en què posava l'accent en el cost econòmic de l'aigua i informava els veïns de la implementació de tarifes progressives per persona que gravaven el sobreconsum individual. En aquest article, el regidor de Medi Ambient de la localitat, Miquel Ramon, expressava la convicció personal que «és més important la sanció social que una sanció administrativa, que no aclarirà res». Ramon manifestava amb orgull que «Cada persona de Puigpunyent genera ara només 300 grams de residus o rebuig per dia, quan la mitjana per persona a Mallorca són dos quilos». L'article acabava obrint l'interrogant de si el model de gestió de residus aplicat a Puigpunyent era exportable a la resta de municipis.

L'educació social

L'educació social ha estat un altre dels temes que ha ocupat un gran nombre de pàgines de la revista. Es va donar veu al col·lectiu d'educadors i se'ls va convidar a compartir amb

els lectors reflexions sobre la seva pròpia activitat. Aquesta metareflexió va esdevenir una necessitat a partir de la fundació, el 2003, del Col·legi d'Educadores i Educadors Socials de les Illes Balears (CEESIB). Això no obstant, el primer article sobre educació social es va publicar el 1997, en el segon nombre de la revista, i estava escrit per Mateu Vanrell. El títol, «Acompanyar a…», indicava que es tractava d'un article molt personal i vivencial.

Dos anys després, el 1999, es publicava un segon article, «Educació social: I després de la carrera, què?», en què es recollien les opinions de quatre estudiants d'educació social i les seves reivindicacions de reconeixement professional i de la importància de crear un col·legi professional. L'article següent sobre aquest àmbit no es va publicar fins al 2003, coincidint amb el moment de la fundació del CEESIB. En aquest text, escrit per la Comissió Gestora del Col·legi (2003, novembre, 49), s'analitzava el passat, el present i el futur de l'educació social a les Illes Balears, i es recordava que la figura de l'educador social a les Illes «neix de l'educador especialitzat que atenia persones amb dificultats». Una fita important per a aquest col·lectiu va ser la creació l'any 1993 de l'Associació Professional d'Educadors Socials de les Illes Balears. L'educació social va rebre una gran empenta amb la instauració de la diplomatura a la UIB i la impartició d'aquests estudis el curs acadèmic 1994-1995. L'article esmentat també revisava les principals dedicacions dels educadors socials en l'animació sociocultural, l'educació d'adults i l'educació especialitzada en la socialització. Finalment, es feia referència als reptes de futur, que en aquell moment eren els següents: ordenar l'exercici professional, representar els interessos generals de la professió, promoure el reconeixement social i professional de l'educació social i continuar treballant en un codi deontològic, entre d'altres.

L'any següent, el 2004, es va publicar un nou article sobre aquesta temàtica, concretament sobre l'acció socioeducativa i els valors que orienten els joves que treballen amb adolescents. En el número 17, de desembre del 2004, es va parlar dels educadors socials com a mediadors familiars, un nou àmbit de treball que aleshores s'obria per a aquest col·lectiu.

En el número 19, de juliol del 2005, Xemi Bosch utilitzava el provocador títol «A Catalunya, l'educador social ja no està de moda» per cridar l'atenció dels lectors sobre el grau de consolidació i professionalització de l'educador social en els diferents camps en els quals intervé. Segons Bosch, l'educador social estava plenament integrat en l'àmbit penitenciari i de la justícia juvenil, però, paradoxalment, la diplomatura d'educació social no estava reconeguda pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya per fer funcions d'orientació escolar.

L'any 2006, es va publicar un article sobre les propostes concretes que podia aportar l'educació social per combatre l'absentisme escolar al municipi d'Inca. En aquest mateix any, es publicava un article que plantejava la inclusió dels educadors socials en els departaments d'orientació dels centres educatius de secundària, una reivindicació que es va acabar produint en el curs 2017-2018 amb la incorporació dels anomenats tècnics d'intervenció sociocomunitària (TISOC).

L'associacionisme

Des dels inicis, la revista va fer una aposta clara i decidida per l'associacionisme com un dels eixos temàtics prioritaris, com demostra el fet que en cadascun dels primers set números, publicats entre 1997 i 1999, hi havia articles sobre aquest tema. El primer dels articles, sobre associacionisme, el va escriure Albert de Gregorio en el número 1, i estava enfocat a parlar dels canvis que s'estaven produint en les associacions no lucratives de resultes del seu creixement i dels avenços en els mitjans informàtics i en les tecnologies de la comunicació. En el número 2 es parlava de l'associacionisme juvenil a les Pitiüses. En el número 3 es va fer una breu ressenya de les I Jornades d'Associacionisme Juvenil, organitzades per la Direcció General de Joventut i Família, i de l'Escola de Tardor del Consell de la Joventut. En el número 4 es varen exposar les conclusions de les jornades a les quals feia referència el número anterior. En el número 5 s'informava de l'escola del voluntariat. En el número 6 es feia referència a les II Jornades d'Associacionisme Juvenil. El número 7 donava compte del I Festival Mundial de la Joventut celebrat a Lisboa, amb el lema «Junts per a un món millor».

L'associacionisme es va tractar com un tema de permanent actualitat, tant des d'una perspectiva global, com també de manera molt concreta, amb la qual cosa s'aconseguia donar més visibilitat a associacions juvenils o que treballaven amb joves, i a la vegada s'afavoria una visió més analítica i reflexiva.

Al llarg de la seva existència, la revista *Tresquarts* va parlar de nombroses entitats en articles dedicats a agrupaments d'escoltes, com, per exemple, el que es referia a l'agrupament Capità Angelats de Sóller o al club d'esplai de Porreres. La revista també va fer esment de la tasca socioeducativa d'entitats com AMADIP i la seva acció centrada en l'atenció i la rehabilitació de persones amb discapacitats psíquiques.

Continuant amb les entitats orientades a millorar la qualitat de vida de les persones amb discapacitats, s'ha d'esmentar l'article sobre l'associació ASPAS, una entitat de mares i pares i amics de persones amb discapacitat auditiva que tenia com a objectiu principal millorar la qualitat de vida d'aquestes persones a través de l'assessorament, un servei d'atenció i de rehabilitació logopèdica i un servei d'orientació i suport a la formació i la inserció laboral.

Dins l'àmbit ecologista i excursionista, es varen dedicar articles a parlar del Grup Balear d'Ornitologia i de Defensa de la Naturalesa (GOB) i del Grup Excursionista de Mallorca (GEM).

Pel que fa a la cooperació i el desenvolupament, la revista va dedicar un article, signat per Catalina Socies, a divulgar la tasca del Fons Mallorquí de Solidaritat i Cooperació, concretament en el número 3, de desembre del 1997.

També es va parlar de la tasca socioeducativa dels educadors de carrer del GREC, del treball de l'Institut de Treball Social i Serveis Socials (INTRESS) amb discapacitats físics i psíquics en el centre de formació ocupacional del Migjorn de Llucmajor; de la

Societat Cooperativa Jovent i la seva feina d'inserció sociolaboral per a joves, i del projecte comunitari Barri en Acció, desenvolupat a la barriada de sa Indioteria de Palma.

Quant a l'àmbit sociolaboral, en el número 28 es va exposar el projecte de la Fundació Natzaret d'assessorament sociolaboral a joves tutelats o extutelats.

La revista també va donar a conèixer els programes informatius de Ben Amics, i la tasca d'inserció dels més desfavorits feta per PROBENS, una entitat sense afany de lucre d'àmbit estatal que tenia presència a les Balears i que en aquells moments, l'any 2005, estava iniciant una experiència al barri de la Penya d'Eivissa d'educar els propietaris d'habitatges socials llogats a immigrants per mirar de trencar els estereotips que estigmatitzaven aquests inquilins com a persones perilloses.

L'any 2007, amb motiu de l'obertura del Centre d'Atenció Sociosanitària a Persones que Exerceixen la Prostitució (CASSPEP), la *Tresquarts* va dedicar un reportatge a aquest centre gestionat per l'organització no governamental Metges del Món.

La revista no s'ocupava únicament de divulgar l'existència de les associacions i dels seus programes i iniciatives, sinó que també s'interessava en l'anàlisi d'aspectes més generals que afectaven tot el moviment associatiu. Així, després d'entrar en vigor la Llei orgànica 1/2002, de 22 de març, reguladora del dret d'associació, la revista va voler aclarir en un article com afectava la nova llei a les associacions i especificar en quins casos s'havien de modificar i d'adaptar els estatuts i en quins altres no era necessari fer-ho.

Les efemèrides

La revista *Tresquarts* va recollir les diferents efemèrides relacionades amb l'associacionisme juvenil a mesura que s'anaven produint amb la publicació d'articles sobre els 15 anys d'esplai a Porreres, els 10 anys del Servei d'Educació Ambiental del GOB-Mallorca o l'aniversari de la inauguració de la comunitat terapèutica de Ses Sitjoles, dependent del Projecte Home. També es va dedicar un article a parlar de la Cooperativa Jovent, amb motiu del seu 20è aniversari.

La commemoració dels 20 anys del Consell de la Joventut de les Illes Balears (CJIB) va ser una oportunitat perquè la Comissió Permanent del CJIB escrigués unes retxes per fer-ne balanç i reflexionar sobre com veia el seu paper en relació amb el moviment associatiu. Segons aquesta Comissió (2005, juliol, 19), «durant aquests vint anys el CJIB ha estat al capdavant del debat social, els moviments socials i la promoció d'una joventut participativa que no es mostri indiferent a les qüestions que els afecten». També destacava el paper d'interlocutor del Consell amb l'Administració. En l'apartat d'autocrítica, la Comissió reconeixia la importància de fomentar la participació de les entitats juvenils en el Consell. Entre els reptes de futur, establia l'objectiu de lluitar per aconseguir més reconeixement de l'Administració pública.

L'any 2004 era el 25è aniversari del Centre d'Estudis de l'Esplai, un esdeveniment que va ser aprofitat per l'equip de redacció de la revista per entrevistar Pere Carrió, l'aleshores director d'aquesta escola laica de formació en el lleure, que va recordar els

principis d'independència, llibertat i laïcisme, i la implicació de l'escola en la defensa del català. L'article, escrit per Joan Fàbregas, aportava la dada significativa d'haver titulat gairebé dues mil persones des que es va obrir el 1979. També donava compte de la diversitat d'activitats fetes al llarg d'aquells anys, des de la gestió d'un casal de barri fins a la creació d'un club d'esplai.

L'any 2004, en l'exemplar de desembre de la revista, s'informava de la desaparició de Ràdio Jove després de 17 anys d'activitat. L'article destacava el paper de l'emissora en la formació de joves periodistes i la seva funció informativa al servei de l'actualitat juvenil, amb una especial dedicació a la música, la qual cosa va permetre la retransmissió en directe del Festival Pop Rock de Palma i la del Festival de Cançons de la Mediterrània, per exemple.

La celebració del 25è aniversari de la Constitució espanyola va ser un esdeveniment que es va aprofitar per reflexionar sobre els canvis experimentats en els joves durant aquest període històric. Aquesta efemèride jurídica va ser l'oportunitat triada pel professor Lluís Ballester per fer un balanç de l'evolució dels joves en els camps de l'educació, el mercat laboral, els estils de vida i el desenvolupament dels drets polítics i socials. El balanç general de Ballester (2003, novembre, 8-9) era de llums i ombres, identificava el perill d'exclusió de l'estat del benestar i dels conflictes socials, i el problema de «la manca de consciència política dels joves, l'apatia i el desinterès que mostren respecte de les qüestions polítiques i també la seva manca de participació en el procés polític». Una altra conclusió de Ballester sobre les polítiques de joventut era que «una bona política de joventut es basa més en inversions de futur […] i no només en activitats més tradicionals de campaments d'estiu, concerts, rebaixes en el consum, etc.».

Les entrevistes

La revista incorporava habitualment entrevistes a personatges populars d'un ampli espectre de perfils professionals, des del món de l'esport fins al món de l'espectacle. A més de l'atractiu que les entrevistes despertaven en si mateixes, de les opinions i dels temes que s'hi tractaven, aquest gènere periodístic era un recurs que acomplia la funció interna d'equilibrar els continguts de la revista i compensar els articles més especialitzats que requerien més concentració i temps de lectura. Generalment, les entrevistes oferien als lectors una aproximació informal a temes menys acadèmics i permetien conèixer una mica millor l'entrevistat i les seves opinions.

L'any 1997 es va publicar la primera entrevista, tot just en el primer número de la revista, i va ser a Mateu Tomàs, l'aleshores secretari del Centre d'Estudis de l'Esplai, una de les escoles de formació en temps lliure més antigues de les Balears. També en aquest primer número es va parlar d'educació formal i, més concretament, de la desmotivació als instituts, en format d'entrevista, a la conversa amb Margalida Rosselló, una docent que aquell any estava exercint d'orientadora a l'Institut Juníper Serra de Palma.

De manera més general, aquest mateix any es va parlar d'associacionisme juvenil amb Antoni Serra, en qualitat de president del Consell de la

Joventut d'Eivissa i Formentera, i d'associacionisme a les Pitiüses amb María José García, que exercia de directora de l'escola d'educadors de temps lliure S'Estaló, a Eivissa.

En el número 2, de juny del 1997, es va donar veu a Josep Pizà, el gerent de la recentment creada Xarxa d'Instal·lacions Balears (XIB), en una entrevista que tenia un caire més institucional. Posteriorment, l'any 1998 es va donar continuïtat a la temàtica sobre associacionisme, però en un vessant més vinculat al lleure illenc, amb una entrevista col·lectiva a diversos directors de temps lliure en què varen parlar críticament de les activitats de vacances. Aquest número també va incloure una entrevista a Juan Manuel Gómez, l'aleshores president del Consell de la Joventut de les Illes Balears.

L'any 1999, la Tresquarts va entrevistar Ramon Serra i Pere Carrió, directors de l'Escola d'Esplai de les Illes i del Centre d'Estudis de l'Esplai respectivament, les dues entitats que lideraven la formació de monitors i directors de temps lliure en aquell moment. Un any abans, l'any 1998, s'havia publicat la primera entrevista a un esportista professional, el futbolista manacorí Miquel Àngel Nadal, en què recordava el seu pas pel RCD Mallorca. L'entrevista següent es va publicar l'any 2000, i va tenir per protagonista una altra esportista professional, en aquest cas la ciclista llorencina Margalida Fullana. Aquesta línia temàtica d'entrevistes a esportistes va continuar amb la conversa amb l'alpinista i viatger Juan Antonio Olivieri, més conegut en el món de l'esplai com a «Oli», aprofitant la seva gesta d'haver coronat l'Everest. També es va publicar un extens diàleg amb Joan Carles Palos, un dels màxims referents illencs de l'excursionisme i el muntanyisme. En l'entrevista, conduïda per Joan Fàbregas, Palos analitzava l'evolució històrica del Grup Excursionista de Mallorca (GEM), en qualitat de president, i posava en relació l'afició a l'excursionisme amb la conservació de la naturalesa.

L'any 1999, es va publicar la primera entrevista amb enfocament ambiental al periodista català Jordi Bigas, aprofitant la seva vinguda a Palma convidat pel GOB, per pronunciar una conferència sobre les noves professions ambientals. El títol, «Les crisis ambientals han fet néixer noves professions», resumia de manera molt precisa la seva opinió sobre el tema.

L'any 2001, la periodista Marga Font va entrevistar el secretari general de la Unió de Pagesos, Jaume Pocoví, un jove pagès marratxiner de 27 anys. Pocoví incidia en els canvis de la pagesia i la modernització tecnològica, que permetia controlar el reg, abonar, i fins i tot, graduar la intensitat lumínica dins un hivernacle a distància amb un ordinador. Font (2001, maig, 41-46) va destacar l'opinió de Pocoví sobre la influència positiva de la mecanització en la supervivència del camp mallorquí i el manteniment de l'activitat agrària dels pagesos, malgrat l'estancament dels preus. Concretament, va destacar el fet que «un home del camp fa el doble de feina de la que abans en feien vint».

El maig de l'any 2001 es va publicar una entrevista a Javier Barés, director de l'Oficina de Defensa del Menor, centrada en la recentment aprovada llei del menor. L'opinió de Barés sobre aquesta llei era positiva, ja que, segons va dir, pretenia «reeducar els joves

que cometen qualque mena de delicte», però també hi veia algun aspecte negatiu, en la mesura que «continua essent una llei penal». Barés també reclamava la creació de centres propers als llocs de residència habitual dels joves, i també sol·licitava més celeritat als fiscals i jutges per dictar sentències. La seva proposta era que la imposició de la sanció no es podia torbar més de dos mesos, comptats des de la comissió del delicte.

L'any 2002, el periodista Sebastià Bennàssar va ser l'encarregat d'entrevistar l'escriptor i també periodista Joan Manuel Oleaque. La conversa va girar entorn de l'ètica periodística. Oleaque reivindicava un periodisme normal, que no hagués de recórrer a la informació fems, ni «apel·lar a les vísceres de l'espectador» per aconseguir audiència.

Un altre personatge entrevistat va ser el sociòleg Joffre López, un dels coautors de l'estudi sobre habitatge promogut per l'Observatori Jove d'Habitatge a Espanya (OBJOVI). Segons el presentava l'avanç editorial de la revista de novembre del 2003, pretenia «determinar el grau d'emancipació dels joves i l'esforç que realitzen per accedir a l'habitatge». Ja anant als continguts, en l'article, Joffre reconeixia que «la major part del sou dels joves es destina a pagar la compra d'un habitatge, en unes proporcions que són molt fortes», un fet que s'agreujava si es tenia en compte la cultura de la propietat existent a Espanya.

L'any 2004 es publicava una entrevista a tres joves militants de diferents partits polítics, PSM, PP i PSIB. En aquest col·loqui, conduït per Marga Font (2004, octubre, 58), s'observava que els entrevistats coincidien en algunes opinions, que Font va resumir amb aquestes paraules: «els joves que militen coincideixen en alguns punts: veuen la política com una eina per transformar la societat, donen molta importància als petits temes locals […] i creuen que cal obrir els partits als joves per fer caure els prejudicis que envolten el món de la política».

Pel que fa l'àmbit de la cultura i l'espectacle, no podem deixar d'esmentar l'entrevista al conegudíssim i provocador pallasso italià Leo Bassi que es va publicar l'any 2001. Bassi s'hi autodefinia com a «pallasso del poble» i comentava que evitava ser un «pallasso per a intel·lectuals». El missatge que traslladava a l'entrevista concedida a Marga Font (2001, maig, 32) era que «cal mantenir la diferència, i el plaer de ser diferent i únic; aquest és el missatge central dels meus espectacles. Diversitat és bellesa, actuar fora dels criteris de tota lògica, ser lliure».

L'any 2006, Joan Fàbregues va entrevistar l'actor mallorquí Miquel Àngel Torrens, i va repassar la seva extensa carrera teatral i televisiva com a presentador i intèrpret i sobretot, l'experiència de representar un dels papers principals a la sèrie televisiva d'IB3 *Vallterra*. L'interès pels personatges del món de l'espectacle va continuar el 2007 amb una nova entrevista, aquesta vegada a Toni Masegosa, un tereseter, clown i mag, en la qual explicava com havia deixat la seva feina com a educador de carrer per dedicar-se als espectacles de carrer per a infants.

La *Tresquarts* també va publicar altres entrevistes relacionades amb temes d'actualitat, com la mobilitat urbana. Així, l'any 2005 es va abordar el tema de l'accidentalitat en una entre-

vista al músic Víctor Uris, tetraplègic des dels setze anys a causa d'un accident de moto, va explicar les seves vivències des que va haver d'aprendre a viure assegut a una cadira de rodes en xerrades a instituts. Finalment, l'any 2008 es va organitzar un col·loqui amb ciclistes de Palma, en què es varen recollir les seves impressions i sobretot les dificultats que tenien a l'hora desplaçar-se per la ciutat.

Els monogràfics

Durant els onze anys de vida de la revista *Tresquarts* es varen editar fins a tres números monogràfics, 2001, 2005 i 2007, dedicats al Pla Jove, l'estudi de la realitat social dels joves i la immigració respectivament.

En el monogràfic sobre el Pla Jove, que corresponia al número 11 de la revista, de desembre del 2001, s'exposaven les línies mestres del Pla Estratègic de Joventut que estava previst desenvolupar durant el període 2001-2004. Un dels aspectes destacables del Pla era que no tractava de joventut, sinó de joves, en un intent de substituir la rigidesa d'un concepte molt marcat històricament per un altre de més obert i dinàmic que valorava la joventut com un procés que es perllongava en el temps, una etapa vital que acabava quan es donaven simultàniament quatre factors: la independència econòmica, l'autoadministració dels recursos, l'allotjament en propietat i l'autonomia personal. El Pla també rompia la concepció transicional de la joventut, en la mesura que ja no es considerava únicament un estat o una etapa de transició cap a la vida adulta que es podia atribuir a un grup social homogeni que compartia una determinada edat, talment ens recorda Lluís Ballester (2001, desembre, 52-53) quan diu que: «les característiques, els valors, les expectatives i els comportaments dels joves no són un producte exclusiu del fet de compartir la mateixa edat, sinó també de compartir unes determinades experiències històriques».

Per la seva banda, Assumpta Mas (2001, desembre, 56-59), tècnica de Joventut del Govern balear i coordinadora del Pla Jove, destacava la voluntat del Govern de donar resposta «a les necessitats, els problemes i les demandes dels joves de les Illes», tenint en compte que eren molt plurals i que aquesta constatació requeria un enfocament transversal de les polítiques de joventut. També feia referència al fet que el Pla era el resultat d'un procés de participació, de debat i de diàleg amb els diversos agents de joventut i entre direccions generals de l'Administració. Segons Mas, el Pla Jove era un pla de govern centrat en «els nous enfocaments de les polítiques afirmatives de drets», amb «un conjunt d'actuacions estructurades i avaluables», que implicaven vint-i-tres direccions generals i tres entitats autònomes. A més, el Pla preveia el seguiment, l'avaluació i l'actualització anual.

El Pla establia 249 mesures concretes distribuïdes en 9 àmbits: cultura i temps lliure; educació; esports; habitatge; informació i mediació; participació, associacionisme i cooperació; salut; serveis socials, i treball i formació.

Una de les valoracions positives del Pla era que les actuacions definides anaven acompanyades d'un pressupost i de terminis d'execució i de compliment dels objectius.

La *Tresquarts* va voler saber quina valoració feien del Pla alguns dels destinataris que es veurien afectats per les seves directrius, més concretament un regidor de l'Ajuntament de Porreres, relacionat amb l'esplai juvenil; un informador juvenil de l'Ajuntament de Sant Josep d'Eivissa, i una treballadora de l'oficina d'informació del Castell, a Menorca. Tots tres coincidiren a valorar la necessitat de l'aprovació del Pla; en canvi, els treballadors d'Eivissa i Menorca no esperaven que tingués gaire repercussió en els municipis respectius, mentre que el regidor de Porreres pensava que la incidència del Pla en el seu municipi podria ser molt important i serviria de termòmetre del seu èxit o fracàs.

Pel que fa al medi ambient, el Pla establia que era un objectiu prioritari, però segons Miquel Àngel Ballester (2001, desembre, 27-36), l'autor de la valoració de les mesures proambientals recollides en algunes àrees temàtiques del Pla, aquestes eren parcials i insuficients. D'altra banda, Ballester trobava a faltar «una àrea temàtica específica referida al medi ambient», ja que no era incompatible amb la transversalitat adoptada.

El monogràfic també va analitzar la normativa referent als joves a les Illes Balears en comparació amb les normes vigents a altres cinc comunitats autònomes de l'Estat. El Pla plantejava que calia actualitzar la normativa d'activitats de temps lliure i la formació dels monitors i directors de lleure, i preveia incloure criteris de qualitat referits als serveis d'informació, entre d'altres.

El segon monogràfic, per ordre de publicació, va sortir en el número 20 de la revista i es va publicar el mes de novembre del 2005. Se centrava a divulgar l'anàlisi de la realitat social dels joves a les Balears. Es tractava d'una investigació sociològica emmarcada en el Pla de Joventut 2005-2008. Aquest estudi va proporcionar una radiografia de la realitat dels joves balears de 15 a 29 anys. Els temes que es varen analitzar a l'article es corresponien amb els de l'estudi: la demografia, les condicions de vida, les relacions de parella, i els fills, els estudis, la feina, la salut i la sexualitat, els valors i la ideologia, la llengua i els serveis per a joves.

Els titulars aportaven una visió molt ajustada als resultats de l'estudi. Així, es podia llegir en relació amb l'emancipació que «els joves de les Illes s'independitzen més prest que la resta, malgrat les dificultats econòmiques i d'habitatge». Un altre titular destacava que «els illencs comencen les relacions més prest que la resta», que es detallava amb la dada que «les Balears compten amb el doble de parelles joves i el triple de separacions que la mitjana nacional». Quant a les relacions socioafectives, el titular indicava que «la gran majoria de joves té amistats íntimes i alhora un ampli cercle d'amics». La conclusió sobre els estudis no era gens bona perquè reflectia la pèrdua d'estudiants a escala insular i també estatal. La dada més rellevant sobre la feina era que el percentatge de joves actius havia augmentat de manera molt notable, ja que «fins al 77,1 % dels joves manifesten que han tingut alguna activitat laboral remunerada». En relació amb l'oci, el titular afirmava que «els joves de les Illes veuen més televisió que la resta, però també llegeixen més». L'article sobre lleu-

re deia que els joves illencs «també viatgen i van més d'excursió, i usen més l'ordinador i les videoconsoles». Pel que fa a la salut i la sexualitat, el titular era que «els joves de les Balears tenen la primera relació sexual completa als 16,8 anys, quasi un any abans que la mitjana espanyola». En salut alimentària, les notícies no eren bones, ja que s'havia observat que «el 40 % dels joves no tenen el pes adequat». En relació amb la identitat, els joves manifestaven que se sentien tant espanyols com de la seva illa o ciutat. En el tema dels valors, «la gran majoria dels joves es mostren a favor de l'avortament lliure. D'altra banda, són contraris que es permeti el consum de drogues toves o que una comunitat autònoma se separi d'Espanya». Quant als coneixements lingüístics, «gairebé el 67 % dels joves parla i escriu el català de les Illes; un 9 % declara que el parla, però no l'escriu, i més del 16 % assenyala que el coneix, encara que no el parla ni l'escriu». Finalment, el monogràfic acabava fent referència al desconeixement dels joves dels serveis que els presten les institucions públiques.

El tercer i últim monogràfic tractava del tema de la immigració, va sortir en el número 26 de la *Tresquarts* i es va publicar el mes de desembre del 2007. En els diversos articles s'analitzaven les dades sobre l'evolució de la població de les Balears en els darrers anys i la funció integradora de l'educació a través de l'experiència d'un centre de secundària ubicat a la perifèria de Madrid. També s'analitzava l'evolució de la població estrangera a Espanya segons les dades proporcionades per l'Institut Nacional d'Estadística. Finalment, s'estudiava la resposta educativa donada a la diversitat durant l'etapa de primària als centres educatius de les Balears.

Les experiències i les iniciatives més curioses i originals

En aquest apartat, hem seleccionat algunes de les experiències i iniciatives més curioses, innovadores i sorprenents que es varen publicar a la revista.

L'any 1998, la revista es va fer ressò d'una iniciativa molt interessant i atractiva anomenada "Tiram sa casa per sa finestra", organitzada per la Delegació de Joventut de l'Ajuntament de Manacor, una diada que convidava els col·lectius i associacions juvenils de la comarca a donar-se a conèixer mitjançant actuacions i espectacles al carrer.

L'any 1999, hi ha dos articles que es poden incloure en aquesta categoria. El primer parlava sobre la prevenció dels atropellaments infantils a partir de l'audició. En aquest article, els autors sostenien la idea que «determinades estratègies d'entrenament en atenció i percepció auditives poden accelerar el procés normal de maduració i milloren la capacitat de discriminació auditiva i la percepció de risc de l'infant», d'aquesta manera es pot contribuir a minvar l'elevada taxa d'accidents infantils. El segon text era un recurs que consistia en l'aplicació de les paradoxes en el treball socioeducatiu amb joves i adolescents. El sociòleg Lluís Ballester, l'autor, proposava estimular el procés de raonament i les habilitats mentals dels joves mitjançant el joc amb paradoxes, és a dir, fent servir afirmacions que inicialment poden semblar absurdes,

però que posteriorment poden ser correctes des d'un punt de vista lògic. Ballester (1999, setembre, 56-57) posava l'exemple de la famosa paradoxa de Russell del barber d'un poble que «afaita totes les persones que no s'afaiten a si mateixes, i només a elles. Inicialment no hi ha cap problema, aquest barber afaita tots els qui li ho demanen, sempre que no s'afaitin ells mateixos. Però què passa amb el barber? És un habitant del poble, però s'afaita a ell mateix?». La paradoxa es planteja obertament quan suposam que el barber s'afaita a si mateix: «com que resulta que és un habitant del poble que s'afaita a ell mateix, no hauria de ser afaitat pel barber i, per consegüent, no hauria de ser afaitat per ell mateix».

L'any 2004, la revista va dedicar un article a quatre estudiants mallorquins de Física de la Universitat de les Illes Balears que varen ser seleccionats per l'Agència Espacial Europea (ESA) per participar en un experiment en condicions de gravetat zero. L'autor de l'article, Joan Fàbregas (2004, octubre, 12) escrivia que els estudiants que havien de participar en aquest experiment d'ingravidesa «havien de tenir unes condicions físiques satisfactòries. Per aquest motiu hagueren de passar per una sèrie de proves que es realitzaren a Barcelona». Un dels estudiants comparava la sensació d'ingravidesa amb bussejar a la mar o colcar en una atracció de fira, encara que eren aproximacions que no podien reproduir del tot el fet que durant la ingravidesa el cos no pesàs.

Una altra iniciativa remarcable va ser l'edició del llibre *Cuina per a universitaris*, en una edició de la UIB, que va cridar l'interès de Joan Fàbregas, que va dedicar l'article «I aquí, com es diu *tomillo*?» a comentar amb l'autora, Antònia Serrano, els continguts del seu llibre, que anava dirigit als joves sense gaire experiència a la cuina. A l'entrevista feta l'any 2007, Serrano feia referència a la riquesa toponímica de la cuina. Durant la conversa, es varen posar de manifest els barbarismes culinaris, causats pel fet que la majoria de l'etiquetatge dels aliments no era en català. L'article es tancava amb dues receptes que explicaven l'elaboració de dues begudes.

Continuant amb els llibres, l'any 2006, en el número 21, la revista va fer una ressenya en els temes d'actualitat de la publicació del llibre *SMS en català*, un treball pioner, ja que no hi havia constància d'un precedent ni en castellà ni en català sobre aquesta temàtica. El llibre estava escrit per les filòlogues Caterina Canyelles i Margalida Cunill, i tenia com a finalitat oferir al lector jove pautes senzilles per escriure missatges de mòbil respectant la normativa gramatical catalana. En el pròleg, Joan Melià considerava que la publicació, a més de ser molt oportuna, tenia altres mèrits, com oferir nombrosos exemples per aprendre a abreujar de forma gramaticalment correcta.

Un dels articles més curiosos es va publicar aquell mateix any amb el títol "Posa una telesèrie al teu mòbil". En aquest text, Joan Fàbregas presentava la primera telesèrie «de butxaca» espanyola, titulada *Supervillanos*, un serial que havia estat enregistrat per ser vist en pantalla de mòbil, i que contava una història, entre sorprenent i surrealista, protagonitzada per «una família alienígena que, després d'avariar-se la seva nau espacial en plenes

vacances, ha de fer una aturada tècnica al planeta Terra, concretament a un polígon industrial d'un barri madrileny». Fàbregas (2006, abril, 43) recordava que els nord-americans havien estat els primers «a posar en marxa la moda del serial via mòbil, que allà anomenen *mobilsades*, de l'anglès *mobile* i *episodes*».

Una altra experiència radicalment diferent de l'anterior, però igualment interessant, es va publicar el juliol del 2006, en el número 22, i donava visibilitat a una convivència intergeneracional entre una estudiant i una padrina mallorquina en el marc del programa «Viure i conviure pels estudiants», que impulsava en aquell temps l'Ajuntament de Palma. Es tractava d'una iniciativa pública basada en la convivència entre generacions, que «posa en contacte estudiants que cerquen allotjament durant el curs acadèmic amb una borsa de gent gran disposada a acollir-los a ca seva a canvi de companyia», i que implicava una disposició solidària i de generositat per part dels estudiants.

En el número 24 d'abril del 2007, la redacció de la revista va escriure un article titulat «Second Life, una vida virtual amb pros i contres reals», en què descrivia Second Life, un joc creat el 2003 —inspirat en la novel·la de ciència-ficció *Snow Crash* i el moviment cultural *ciberpunk*— que permetia a l'usuari convertir-se en un personatge virtual o avatar i adquirir una segona vida; que el deixava interactuar amb altres personatges de ficció, i que li oferia manejar una moneda virtual, els anomenats dòlars *linden*. En aquest entorn digital es podia invertir i anar de compres, practicar sexe virtual i fer moltes altres accions del món real. L'usuari disposava de les eines informàtiques per construir edificis i fabricar qualsevol objecte. L'article també analitzava els riscs psicològics i econòmics d'aquest joc.

En aquest mateix número, es parlava d'una altra experiència, la de viure sense doblers, en un article que duia per títol «Recursos gratuïts a la xarxa per dur una vida més barata i solidària» i que informava els lectors de les oportunitats de fer activitats gratuïtes amb idees extretes i seleccionades de la pàgina web *sindinero.org*. Segons l'article, escrit per la redacció de la revista, el web oferia assessorament gratuït sobre ajudes socials, habitatge, urbanisme, salut, dret, consum, etc. Una altra secció d'aquesta mateixa web donava notícia de formació gratuïta en diverses disciplines artístiques, idiomes, ciències i informàtica. Hi havia també una secció molt curiosa que es deia «Fes-ho tu mateix», en què es donaven consells pràctics i s'explicava, per exemple, com desembossar un inodor, construir una guitarra elèctrica o fer iogurt casolà. A la secció sobre viatges s'oferien idees per viatjar de franc a través d'intercanvis d'allotjaments i de la compartició de vehicles.

Una altra iniciativa que mereix ser recordada es deia «Artà, amb ulls d'infants», que havia estat promoguda per l'Ajuntament d'aquest localitat del llevant mallorquí. Es tractava d'una exposició que mostrava els treballs i les activitats desenvolupades pels infants dels centres educatius d'Artà en què ensenyaven el seu poble des de la seva pròpia mirada «amb l'objectiu que tothom conegués els seus criteris i per tenir una eina que servís per millorar-ne l'entorn més immediat» i que

culminava una feina prèvia feta durant uns quants cursos escolars. L'exposició permetia visualitzar un mapa emocional del poble. Segons Margalida Morey (2007, desembre, 4-7), la tècnica de l'Ajuntament responsable del projecte: «Aquest mapa havia d'expressar la visió afectiva dels nins i nines del seu poble: els llocs que els provoquen sentiments positius i els que els provoquen emocions negatives». El mapa emocional era el resultat d'una metodologia participativa i oferia una informació valuosa que el consistori podia tenir en compte per millorar la qualitat de vida dels seus habitants. Aquesta experiència infantil, recollida en el número 27, de desembre del 2007, estava basada en el projecte del pedagog i il·lustrador italià Francesco Tonucci «La ciutat dels infants».

En aquest mateix número, l'educadora Maria Rosselló parlava d'una experiència saludable molt singular, la hipoteràpia, i descrivia la influència positiva de la pràctica de l'hípica en infants amb discapacitats. Dos anys abans, el 2005, ja s'havia parlat d'hipoteràpia i dels seus efectes particularment beneficiosos en paraplègics i pacients amb trastorns neurològics.

El llegat i l'actualitat de la *Tresquarts*

A tall de conclusió, és el moment de compartir unes breus reflexions sobre les dificultats i les aportacions de la revista *Tresquarts* després de dotze anys des que es va deixar d'imprimir que donen una certa perspectiva temporal.

En primer lloc, destacam algunes de les mancances o dificultats. En aquest sentit, un dels principals inconvenients que ha tingut la revista ha estat la pressió d'aconseguir equilibrar els continguts per tal de donar cabuda a la realitat pluriinsular en relació amb la juventut i l'oci educatiu. Aquest equilibri no sempre s'ha aconseguit, com es pot observar amb una anàlisi detallada dels continguts, car la presència de la realitat juvenil de Mallorca ha tingut molt més pes que la menorquina, eivissenca i formenterera. Aquest biaix es va produir a causa de la confluència dels problemes següents: per una banda, la manca de col·laboradors i de contactes fora de Mallorca per part de l'equip de redacció, i, per una altra banda, el resultat de la debilitat intrínseca del teixit associatiu de Menorca, Eivissa i Formentera, conseqüència lògica d'una menor agenda d'activitats, de serveis i de programes per les seves dimensions geogràfiques i poblacionals.

Un altre punt dèbil deriva de la periodicitat, més o manco quadrimestral, de la *Tresquarts*. Aquesta periodicitat irregular va impedir donar una resposta més immediata als temes d'actualitat, a la vegada que va dificultar el manteniment d'una agenda d'activitats, com a secció fixa, que fos realment útil per als lectors. Sovint, la revista es publicava a massa distància de les activitats fetes o bé massa aviat quan els actes encara no acabaven d'estar programats.

L'objectiu fundacional de promoure la participació dels lectors en la revista tampoc no es va acomplir, ja que els autors de la major part dels textos formaven part del consell de redacció, o bé eren el resultat de contactes i col·laboracions externes sol·licitades per ells mateixos.

La revista va patir una mancança que no es podia atribuir a cap debilitat interna, ni tampoc als promotors ni editors, sinó a la realitat analògica del moment, i era que el seu abast estava molt limitat a causa del format imprès. Si la revista s'hagués publicat avui en dia, amb l'actual desenvolupament d'Internet i les xarxes socials i del món digital, hauria tingut molt més ressò i visibilitat. Les conseqüències del format físic de la revista encara tenen una incidència negativa en l'actualitat, que es pot mesurar per l'escassa presència de referències i citacions de la revista a Internet.

Entrant en les aportacions i els mèrits de la publicació, és indubtable que la revista *Tresquarts* va cobrir un buit històric en les publicacions especialitzades en joventut i lleure a les Illes Balears, com també és igualment cert que es va convertir en un referent per a l'elaboració d'estudis sobre aquests àmbits.

La revista va saber mantenir el rigor informatiu, i a la vegada va seguir una línia editorial compromesa i sensible amb l'actualitat jove, preocupant-se de donar visibilitat a col·lectius socials marginats i en risc d'exclusió. A més, va saber estar atenta a les problemàtiques que afectaven més directament els joves, com l'accés a l'habitatge o els riscs per a la salut de les drogues i les conductes addictives.

Un altre punt positiu que cal destacar és la imatge que es va donar dels joves. La *Tresquarts* va oferir una mirada que defugia el victimisme i la visió negativa que la societat projectava sobre aquesta etapa vital, i que associava la joventut amb les drogues, la delinqüència i altres problemes socials. Això no vol dir que no es parlàs dels problemes juvenils, però l'aproximació defugia la criminalització i els tòpics i arquetips socials. Els articles que tractaven dels problemes associats a la joventut estaven molt allunyats del sensacionalisme i dels titulars fàcils, estaven enfocats a sensibilitzar i incidien en les actuacions preventives.

La revista *Tresquarts* també va saber donar valor a la feina associativa d'entitats i de voluntaris donant importància al medi ambient; cridant l'atenció sobre la gravetat de la crisi climàtica i socioecològica, i aportant solucions. Va saber posar el focus en la divulgació d'iniciatives i en programes públics dirigits als joves.

Un altre encert de la revista va ser contribuir a trencar el reduccionisme que identificava el lleure juvenil principalment amb les activitats de vacances i els campaments d'estiu. La *Tresquarts* va saber ampliar el camp de visió, i incidir en les associacions, la seva tasca continuada, els agents i la formació dels educadors. En definitiva, va aportar una perspectiva molt més rica i diversa de l'àmbit del lleure.

La periodicitat de la revista també va implicar un aspecte positiu, en la mesura que va permetre fer anàlisis dels fets i dels esdeveniments d'actualitat amb més perspectiva i profunditat, de manera que evitava improvisacions i precipitacions.

Al llarg dels onze anys d'existència, la revista va donar veu a nombrosos docents, grups de recerca universitaris i estudiants, i va resultar un estímul per aprofundir en determinades temàtiques i problemàtiques. Es pot dir que els estudis dedicats a analitzar la realitat social dels joves de les Illes han proporcionat percepcions i informacions vàlides per dissenyar i

millorar les actuacions públiques en matèria de joventut, així com incrementar-ne l'efectivitat i l'eficàcia sobre el col·lectiu jove.

Com a persona directament implicada en aquest projecte editorial, puc dir que sempre va ser un repte de l'equip de redacció mantenir un equilibri entre els interessos personals, les preferències dels lectors potencials i els criteris tècnics i polítics, i crec que no m'equivoc gaire si dic que aquest equilibri es va aconseguir la major part del temps.

Més enllà de la implicació personal en la revista, i adoptant un punt de vista tan objectiu com sigui possible, és necessari reivindicar la bona feina duita a terme, el grau d'implicació dels agents de joventut i lleure, el valor històric del projecte editorial, les aportacions fetes i la utilitat que tenen avui en dia com a font de consulta i radiografia de l'evolució de les polítiques públiques entorn dels joves i les seves problemàtiques.

A més, la revista continua sent un recurs molt útil com a font documental per elaborar estudis sobre la problemàtica juvenil illenca, però també pot proporcionar informació per conèixer i valorar les polítiques de joventut desenvolupades a les Illes Balears.

Actualment, tots els exemplars de la revista estan sota la custòdia de l'Institut Balear de la Joventut, en dipòsit en el seu arxiu. Per afavorir-ne la consulta, la Direcció General de Joventut n'ha digitalitzat els continguts, encara que en el moment de redactar aquest article la versió digital de la revista encara no està a disposició del públic.

Finalment, es pot considerar que l'Anuari de la Joventut, que ha acollit aquest article, està donant continuïtat al vessant més investigador de la revista *Tresquarts*. Per tant, es pot entendre que l'esperit que va veure néixer la *Tresquarts*, ara fa tot just 25 anys, continua viu i donant els seus fruits.

Agraïments finals

Voldria donar les gràcies a Sebastià Marí i Lluís Ballester, perquè, encara que no apareguin com a autors d'aquest article, han contribuït indirectament a fer-lo realitat amb la seva bona feina a la revista *Tresquarts*. També els he d'agrair la revisió de l'article i la diligència a l'hora de fer-la. Per acabar, vull donar les gràcies a l'equip de l'Anuari de la Joventut, per la confiança dipositada en mi cedint-me aquest espai i, especialment, per haver sabut donar continuïtat a la recerca en matèria de joventut iniciada per la *Tresquarts*. Per molts d'anys!

Referències bibliogràfiques

- Abraham, A. (2001). El servei de dinamització sociocultural del Consell de Mallorca. *Tresquarts, 11*, 60-65.
- Alvarado, M. (2005). Es Pinaret. Programa de formació i inserció sociolaboral de menors. *Tresquarts*, *18*. 35-42.
- Ballester, M. À. (2001). El Pla Jove i altres estratègies d'acció ambiental. *Tresquarts, 11*, 27-36.
- Ballester, Ll. (1999). L'aprofitament de les paradoxes en el treball socioeducatiu. *Tresquarts, 7*, 55-57.

- Ballester, Ll. (2001). La construcció de la «joventut» a les modernes «societats del benestar». *Tresquarts, 11*, 44-55.
- Ballester, Ll. (2003). Els joves davant 25 anys de canvis: Constitució i reforma social. *Tresquarts, 14*, 4-10.
- Bennàssar, S. (2001). Entrevista a Javier Barés, director de l'Oficina del defensor del Menor. *Tresquarts, 10*, 19-21.
- Bennàssar, S. (2002). Entrevista a Joan Manuel Oleaque: «Es pot fer periodisme normal, sense recórrer al fems». *Tresquarts, 13*, 19-21.
- Bennàssar, S. (2003). Joventut i habitatge a les Illes Balears. Joffre Lòpez: «Al final sempre són les administracions les que han de fer una política pròpia d'habitatge». *Tresquarts, 14*, 31-39.
- Comissió Gestora del Col·legi d'Educadores i Educadors Socials de les Illes Balears. (2003). Present i futur de l'educació social a les Illes Balears. *Tresquarts, 14*, 48-52.
- Comissió permanent del CJIB. (2005). 20 anys de CJIB. *Tresquarts, 19*, 19-20.
- Direcció General de Joventut i Família [DGJiF]. (1997). *Tresquarts, 1.* Palma: Conselleria de Presidència.
- DGJiF. (1997). *Tresquarts, 2.* Palma: Conselleria de Presidència.
- DGJiF. (1997). *Tresquarts, 3.* Palma: Conselleria de Presidència.
- DGJiF. (1998). *Tresquarts, 4.* Palma: Conselleria de Presidència.
- DGJiF. (1998). *Tresquarts, 5.* Palma: Conselleria de Presidència.
- DGJiF. (1999). *Tresquarts, 6.* Palma: Conselleria de Presidència.
- Direcció General de Joventut [DGJ]. (1999). *Tresquarts, 7.* Palma: Govern de les Illes Balears.
- DGJ. (2000). *Tresquarts, 8.* Palma: Conselleria de Benestar Social.
- DGJ. (2000). *Tresquarts, 9.* Palma: Conselleria de Benestar Social.
- DGJ. (2001). *Tresquarts, 10.* Palma: Conselleria de Benestar Social.
- DGJ. (2001). *Tresquarts, 11.* Palma: Conselleria de Benestar Social.
- DGJ. (2001). *Tresquarts, 12.* Palma: Conselleria de Benestar Social.
- DGJ. (2002). *Tresquarts, 13.* Palma: Conselleria de Benestar Social.
- DGJ. (2003). *Tresquarts, 14.* Palma: Conselleria de Presidència i Esports.
- DGJ. (2004). *Tresquarts, 15.* Palma: Conselleria de Presidència i Esports.
- DGJ. (2004). *Tresquarts, 16.* Palma: Conselleria de Presidència i Esports.

- DGJ. (2004). *Tresquarts, 17*. Palma: Conselleria de Presidència i Esports
- DGJ. (2005). *Tresquarts, 18*. Palma: Conselleria de Presidència i Esports.
- DGJ. (2005). *Tresquarts, 19*. Palma: Conselleria de Presidència i Esports.
- DGJ. (2005). *Tresquarts, 20*. Palma: Conselleria de Presidència i Esports.
- DGJ. (2006). *Tresquarts, 21*. Palma: Conselleria de Presidència i Esports.
- DGJ. (2006). *Tresquarts, 22*. Palma: Conselleria de Presidència i Esports.
- DGJ. (2006). *Tresquarts, 23*. Palma: Conselleria de Presidència i Esports.
- DGJ. (2007). *Tresquarts, 24*. Palma: Conselleria de Presidència i Esports.
- DGJ. (2007). *Tresquarts, 25*. Palma: Conselleria d'Esports i Joventut.
- DGJ. (2007). *Tresquarts, 26*. Palma: Conselleria d'Esports i Joventut.
- DGJ. (2007). *Tresquarts, 27*. Palma: Conselleria d'Esports i Joventut.
- DGJ. (2008). *Tresquarts, 28*. Palma: Conselleria d'Esports i Joventut.
- Editorial. (1997). *Tresquarts, 1*, 3.
- Fàbregas, J. (2004). Gravetat zero. *Tresquarts, 16*, 10-12.
- Fàbregas, J. (2005). Puigpunyent recicla porta per porta. *Tresquarts, 19*, 49-52.
- Fàbregas, J. (2006). Posa una telesèrie al teu mòbil. *Tresquarts, 21*, 42-43.
- Fàbregas, J. (2006). Estudiant cerca allotjament… Padrina cerca atenció i companyia. *Tresquarts, 22*, 18-21.
- Fàbregas, J. (2007). I aquí, com es diu *tomillo*. *Tresquarts, 25*, 35-38.
- Font, M. (2001). Entrevista a Jaume Pocoví, secretari general d'Unió de Pagesos. *Tresquarts, 12*, 41-46.
- Font, M. (2004). Joves que militen. *Tresquarts, 16*, 58-61.
- Mas, A. (2001). Pla Jove: transversalitat i cooperació interdepartamental. *Tresquarts, 11*, 56-59.
- Morey, M. (2007). «Artà amb ulls d'infant… perquè tothom hi visqui bé». *Tresquarts, 27*, 4-7.
- Munar, E., Rosselló, J., Rosselló, M. I. (1999). Prevenir els atropellaments infantils a partir de l'audició. *Tresquarts, 7*, 8-13.

Avaluació de l'estat actual de l'associacionisme a la ciutat d'Inca

SIMONA PAYERAS SERRA

Simona Payeras Serra

Sa Pobla, 1978. És educadora social (UIB) i tècnica superior en animació sociocultural. Inicia la tasca professional a l'Àrea de Joventut de l'Ajuntament de Calvià, en diferents projectes de dinamització i d'acompanyament de grups de joves. Posteriorment, ha coordinat els serveis del Casal de Joves de Migjorn de l'Ajuntament de Palma; ha treballat en la dinamització de vacances socials de la tercera edat de l'ONCE; ha coordinat la gestió de centres culturals de l'Ajuntament de Palma; ha estat responsable de projectes d'animació sociocultural i del programa de difusió i de tasques de gestió i administratives del Servei Dinamo (Servei de Dinamització del Lleure de Joves de l'Ajuntament de Palma), i ha estat dinamitzadora del Casal de Joves Sa Fàbrica, en què ha gestionat projectes de dinamització, participació i foment de l'associacionisme de l'Àrea de Joventut de l'Ajuntament d'Inca. Actualment, coordina les àrees de Participació Ciutadana i Joventut de l'Ajuntament d'Inca.

Resum

L'objectiu de l'article és avaluar l'estat de l'associacionisme en el municipi d'Inca després de la crisi sanitària, social i econòmica provocada per la pandèmia de la COVID-19 i plantejar l'impacte que hagi pogut tenir aquesta crisi sense precedents en les entitats.

La crisi de la COVID -19 ha afectat totes les entitats d'alguna manera. En primer lloc, el confinament i les restriccions sanitàries varen obligar al cessament de l'activitat normal de la majoria de les entitats, sobretot de les associacions culturals, juvenils, esportives, veïnals, de gent gran i d'educació en el lleure. Aquesta aturada forçosa i prolongada en el temps a voltes ha pogut provocar pèrdua d'hàbits i de rutines de les organitzacions, desvinculació d'alguns membres de l'entitat, crisis de funcionament i manca de relleus, o, en casos extrems, la dissolució de l'associació.

En canvi, hi ha hagut entitats que varen haver d'augmentar l'activitat a causa de la pandèmia; fins i tot algunes es varen veure superades per la situació d'extrema emergència. Aquesta circumstància s'ha donat sobretot en les entitats assistencials i en totes les que varen ser considerades essencials durant la pandèmia, però també en entitats que treballen en el camp de la inclusió social, la inserció laboral, l'emergència d'habitatge i altres àmbits que s'han vist agreujats per culpa de la crisi.

Paraules clau: Entitats / Associacionisme / Voluntariat / Pandèmia / Participació / Cohesió social

Resumen

El objetivo del artículo es evaluar el estado del asociacionismo en el municipio de Inca después de la crisis sanitaria, social y económica provocada por la pandemia de la COVID-19 y plantear el impacto que haya podido tener esta crisis sin precedentes en las entidades.

La crisis de la COVID-19 ha afectado a todas las entidades de alguna manera. En primer lugar, el confinamiento y las restricciones sanitarias obligaron al cese de la actividad normal de la mayoría de las entidades, sobre todo de las asociaciones culturales, juveniles, deportivas, vecinales, de gente mayor y de educación en el tiempo libre. Este parón forzoso y prolongado en el tiempo a veces ha podido provocar pérdida de hábitos y rutinas de las organizaciones, desvinculación de algunos miembros de la entidad, crisis de funcionamiento y eliminación de los relevos, o, en casos extremos, la disolución de la asociación.

En cambio, ha habido entidades que tuvieron que aumentar su actividad a causa de la pandemia; incluso algunas se vieron superadas por la situación de extrema emergencia. Esta circunstancia se ha dado, sobre todo, en entidades asistenciales y en todas aquellas que fueron consideradas esenciales a lo largo de la pandemia, pero también en aquellas entidades que trabajan en el campo de la inclusión social, la inserción laboral, la emergencia habitacional y otros ámbitos que se han visto agravados por culpa de la crisis.

Palabras clave: Entidades / Asociacionismo / Voluntariado / Pandemia / Participación / Cohesión social

1. Contextualització

1.1. Associacionisme

El terme *associacionisme* el comencen a usar a principi del segle XIX els seguidors del socialisme utòpic. Cal tenir en compte, com s'explica en el web del Museu d'Història de Catalunya, que a Europa ja tenia importància el corporativisme professional per defensar interessos comuns. A Espanya, el dret d'associació no és reconegut fins al 1869, i anteriorment es dificultava enormement l'exercici del dret a l'agrupació per part de ciutadans. Malgrat que a Espanya la primera llei d'associacions és del 1887, va sofrir suspensions per problemes d'ordre públic i de garanties constitucionals.

La història de l'associacionisme al nostre país ha passat per diferents èpoques: comença amb moviments obrers, que intentaven mobilitzar la classe popular per lluitar pels seus drets, i no és fins a la instauració de la democràcia que sorgeix de manera plena.

El web del Museu d'Història de Catalunya centra la definició d'associacionisme en les persones que promouen projectes col·lectius i s'involucren per aconseguir unes finalitats. Així doncs, podem dir que l'associacionisme sorgeix de la necessitat i que les diferents associacions es posen en marxa segons aquestes necessitats.

La cooperació de persones que s'organitzen formalment per aconseguir uns interessos en comú esdevé un escenari en la nostra societat.

1.2. El paper de les entitats durant la crisi de la COVID-19

La participació de les entitats i la col·laboració amb les administracions públiques han estat decisives a l'hora de fer front a l'impacte de la crisi sanitària, social i econòmica provocada per la COVID-19. En aquest aspecte, destaca el paper del tercer sector d'acció social com a servei complementari o substitutori del serveis públics (Ayala, Laparra i Rodríguez, 2022). En aquest punt cal destacar les xarxes veïnals, que han estat en primera línia per ajudar les persones a resistir les conseqüències de la pandèmia (Panadero i Sendrós, 2020).

1.3. L'impacte de la crisi de la COVID-19 en les entitats

La crisi sanitària, social i econòmica ha tingut un fort impacte en les entitats. Com indiquen Celma, Benavides i Soler (2020), aquest ja era un sector tocat per la crisi del 2008, sobretot les entitats petites, i ara és evident que la pandèmia ha repercutit en tota l'heterogeneïtat d'associacions de maneres distintes.

Aquest impacte moltes vegades s'ha reflectit en canvis en la missió de l'entitat i l'adaptació forçada a la situació del moment per treure endavant projectes (Gómez, 2022), amb un sobreesforç que a voltes ha desbordat la capacitat de les entitats. Com comenta Ocaña (2020, p. 44), durant aquesta crisi sanitària, les ONG han duit i continuen duent a terme una labor social fonamental i eviten que les condicions de vida de molta gent en situació de necessitat severa sigui encara més crítica, però també sembla

clar que la pandèmia ha desbordat la seva capacitat i les ha obligades a sobreesforços desconeguts. Aquesta crisi també ha afectat la resta d'entitats: cessament de l'activitat o adaptació a les noves situacions, en general amb certes dificultats.

1.4. Recuperar l'associacionisme com a eina de cohesió social

És evident que la crisi provocada per la COVID-19 ha marcat profundament les entitats, a les quals ja havia colpit la crisi del 2008 al 2013. Això ha implicat l'augment de les desigualtats socials i de l'exclusió social, amb el perill que aquestes situacions es tornin cròniques per als grups o les persones més vulnerables que atenen moltes entitats que donen serveis a diferents col·lectius (Ayala, Laparra i Rodríguez, 2022).

Serà necessari un entorn favorable, un consens polític i la cohesió social per implantar mesures efectives. En aquest nou escenari, l'economia social s'ha d'implicar en polítiques de reconstrucció i recuperació (Chaves, 2020).

Així mateix, les interaccions socials que es donaven en espais associatius es varen interrompre o es varen limitar, la qual cosa va ocasionar un distanciament i un refredament de les relacions socials. Per tant, pren importància la necessitat de reconstruir aquests espais de relacions socials. Les associacions mateixes i els poders públics han de tenir molt en compte els grups més exclosos o vulnerables, ja que l'aïllament augmenta els factors de risc de l'exclusió social. Cal destacar el paper important que tenen les entitats relacionals en la recuperació i la reconstrucció després de la pandèmia (Ayala, Laparra i Rodríguez, 2022).

2. Objectius i metodologia

Els objectius del treball han estat els següents:

1. Determinar l'estat de l'associacionisme a la ciutat d'Inca
   1.1. Enumerar i descriure les entitats que tenen seu a Inca
1.2. Determinar l'estat i les expectatives de les entitats
2. Millorar la vida associativa d'Inca
   2.1. Proposar accions de reactivació
   2.2. Donar eines per activar les entitats
   2.3. Possibilitar a la població en general ser part de les entitats d'Inca

La **metodologia** per determinar l'estat de l'associacionisme a la ciutat d'Inca ha estat, en primer lloc, avaluar les entitats que conviuen en aquest moment a la ciutat, i, en segon lloc, analitzar l'estat de les entitats i sobretot de quina manera la pandèmia ha afectat les seves dinàmiques.

Per tal d'enumerar les associacions i de descriure el teixit associatiu d'Inca, ens hem basat en tres fonts d'informació: el Registre d'Associacions del Govern de les Illes Balears, el Registre Municipal d'Associacions d'Inca i el web *www.entitatsinca.com* com a eina fonamental per extreure les entitats actives i en connexió amb el municipi.

En el Registre d'Associacions, dependent de la Conselleria de Presidència, Cultura i Igualtat del Govern de les Illes Balears, hi ha totes les associacions que posen com a domicili la ciutat d'Inca.

El Registre Municipal d'Associacions d'Inca és un recull actualitzat de les entitats que treballen a la ciutat que inclou les dades de contacte i la composició.

El web *www.entitatsinca.com* neix de la necessitat d'aglutinar totes les entitats que conviuen a Inca i donar-los un espai perquè puguin donar-se a conèixer i informar del que fan.

Per analitzar l'estat de les entitats, i sobretot com els ha afectat la pandèmia, se'ls va demanar la situació actual a través d'un Google Forms.

El qüestionari es va enviar a 108 entitats per correu electrònic i Whatsapp.

El formulari va estar obert del 7 de maig de 2022 al 3 de juny de 2022. Les preguntes eren les següents:

Taula 1: Preguntes de l'enquesta feta a les entitats d'Inca

Bloc I: dades referents a l'entitat
1. Nom de l'entitat 2. Persona de contacte 3. Forma preferent de contacte 4. Telèfon, correu o una altra forma de contacte
Bloc II: composició de l'entitat
5. Any de creació 6. Nombre de socis 7. Nombre de participants (persones que participen de les seves accions o activitats) 8. Objectius de l'entitat 9. Activitats que duu a terme l'entitat 10. La vostra entitat, es coordina amb altres entitats? 11. Si la resposta és sí, amb quines? 12. La vostra entitat disposa de voluntariat?
Bloc III: relació amb l'Ajuntament Inca
13. La vostra entitat, disposa d'un espai municipal? 14. Si la resposta és sí, on està ubicat? 15. La vostra entitat, està inscrita en el Registre Municipal d'Associacions de l'Ajuntament d'Inca? 16. La vostra entitat, està registrada en el web municipal *www.entitatsinca.com*? 17. La vostra entitat, comunica les activitats que duu a terme al web o mitjançant un altre mitjà?
Bloc IV: estat actual de l'entitat
18. En aquests moments, es troba activa l'entitat? 19. L'activitat que teniu en aquests moments, és igual que la que teníeu abans de la pandèmia? 20. Si la resposta anterior és no, com ha variat? 21. Com va afectar la pandèmia la vostra associació? 22. Com ha afectat la pandèmia els vostres socis/usuaris? 23. Quins reptes o plans de futur teniu? 24. Amb vista al futur, com creis que pot millorar la vostra entitat? 25. Creis que l'Ajuntament d'Inca pot fer alguna acció per afavorir aquestes millores? 26. Si la resposta és sí, quines?

3. Descripció i avaluació

3.1. Enumeració i descripció de les entitats al municipi d'Inca

En primer lloc, de l'anàlisi de les tres fonts d'informació esmentades, es conclou que, segons el Registre d'Associacions del Govern de les Illes Balears, a Inca hi ha un total de 251 associacions donades d'alta, de les quals 55 no es varen adaptar a la Llei 1/2002, de 22 de març, reguladora del dret d'associació; per tant, en el registre hi ha 196 associacions donades d'alta i adaptades a la llei.

En segon lloc, de l'anàlisi del registre municipal d'associacions, s'extreu que en aquest registre hi ha 139 associacions, de les quals 14 han notificat la baixa. Les associacions que han actualitzat les dades en els darrers tres anys són 46. Cal tenir en compte que aquest registre inclou els clubs esportius, àmbit que no tindrem en compte a l'hora de fer aquest estudi.

En darrer lloc, en el web *www.entitatsinca.com* comptabilitzam 82 entitats inscrites. Després d'eliminar les esportives i les de pares i mares de centres educatius, actualment hi ha 72 entitats inscrites.

Els resultats de l'anàlisi d'aquestes 72 entitats, com a font més actualitzada, són els següents:

- Segons la categoria en què l'entitat mateixa es classifica, la majoria són de caire social, seguides per les culturals i les de salut.

- Segons l'àmbit d'actuació, 44 són de caire municipal (61 %) i centren la seva activitat a Inca. L'àmbit d'actuació de les 28 restants (39 %) és fora d'Inca, malgrat que tenen la seu física a la ciutat.

- Segons el grau de professionalitat de les persones que integren les entitats, n'hi ha 47 que no compten amb personal professional i que estan integrades per persones voluntàries, i 25 que sí que compten amb professionals per dur a terme les funcions o els objectius.

- Pel que fa a l'objecte de l'entitat, n'hi ha 42 que es poden classificar com a autocentrades, és a dir, l'objecte

Gràfic 1: Categoria de les entitats registrades en el web *www.entitatsinca.com*

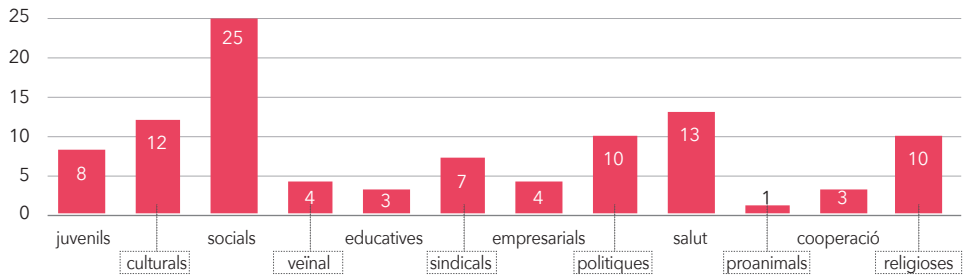

Font: www.entitatsinca.com

de l'entitat seria fer activitats, actes i processos centrats en la relació i el foment de la cohesió social, i n'hi ha 30 que són heterocentrades, és a dir, centren la seva activitat a fer accions per als altres: prestar ajuda, assistència, suport, orientació…

Així, la majoria d'entitats que ara mateix funcionen a Inca són de caire municipal, no compten amb personal professional i són autocentrades, o es basen a dur a terme activitats que promouen la cohesió social mitjançant diferents accions culturals, veïnals, d'oci i juvenils.

3.2. Determinació de l'estat actual i de les expectatives de les entitats

L'enquesta es va enviar a 108 entitats; es varen rebre 40 respostes.

3.2.1. Resultats del bloc I: dades referents a l'entitat

En aquest bloc les associacions han facilitat el nom de l'entitat, la persona de contacte i la forma en què els era més fàcil comunicar-se.

En aquest sentit, la forma preferent de contacte ha estat per Whatsapp, per la qual cosa es va replantejar la forma de comunicació. De les 39 respostes obtingudes, un 56,4 % preferia la comunicació per aquest mitjà, seguit del correu electrònic i el telèfon.

3.2.2. Resultats del bloc II: composició de l'entitat

Segons l'antiguitat, les 39 entitats que han contestat la pregunta s'han constituït en diferents períodes, de manera que hi ha entitats que estan en un moment de la seva trajectòria molt diferent, des de les que s'han constituït recentment fins a les que són centenàries.

Quant al nombre de socis, cal destacar que algunes consideren que són socis les persones que participen en les seves activitats o les persones de la junta directiva, en els casos en què no hi ha un quota fixada per als socis o en què en aquests moments no s'està cobrant. En aquest sentit, no es poden comparar les dades extretes.

Pel que fa a la relació i la coordinació amb altres entitats i el treball conjunt amb entitats amb les quals poden compartir objectius, un 64 % es coordina amb alguna entitat, però un 36 % encara no ho fa.

El fet de disposar de voluntariat és bàsic per a moltes entitats, ja que la majoria, estiguin o no professionalitzades, es basen en aquesta figura per dur a terme molts de projectes i actuacions.

La majoria d'entitats disposen de voluntariat, tot i que moltes no el tenen com a tal ni formalitzat segons la Llei 11/2019, de 8 de març, de voluntariat de les Illes Balears. Moltes associacions estan en tràmits per adaptar-se a la Llei; de fet, han rebut la formació al llarg del darrer mes per formalitzar aquest tràmit.

3.2.3. Resultats del bloc III: relació amb l'Ajuntament d'Inca

Moltes vegades els municipis comencen a donar suport a les entitats amb la cessió d'un espai. Així, les entitats d'Inca estan aglutinades en quatre espais.

El 64 % de les 39 entitats que han respost la pregunta tenen a la seva

disposició un espai; el 36 % que no disposa d'una seu en aquests espais tenen a la seva disposició espais conjunts per organitzar actes, cursos de formació, trobades, conferències i altres activitats, per a la qual cosa han de presentar una sol·licitud d'espai prèvia.

La inscripció en el Registre Municipal d'Associacions d'Inca es preveu en el capítol I del Reglament de participació ciutadana de l'Ajuntament d'Inca (1998), que estableix la necessitat de crear el registre per conèixer les entitats que treballen al municipi.

Cal esmentar que l'associació ha d'estar inscrita en els darrers anys per poder optar a les subvencions que atorga l'Ajuntament, malgrat que les dades del registre no estan actualitzades. La majoria d'entitats estan inscrites en el registre, i aquestes sí que tenen les dades actualitzades.

A més, es va dissenyar el web *www.entitatsinca.com* per la reiterada demanda de les entitats de poder disposar d'informació d'altres entitats i per fer arribar a la ciutadania de forma visible el teixit associatiu de la ciutat.

A final del 2020, es posa en funcionament el web. L'Àrea de Participació Ciutadana, aprofitant la situació de pandèmia, crea una eina per poder donar a les entitats la possibilitat de continuar difonent les seves accions.

Avui dia, la majoria de les entitats en actiu (83 %) estan registrades i usen el web; d'altres (17 %) encara no ho han fet, ja sigui perquè s'estan reactivant en aquests moment o per la inoperativitat del recurs.

Pel que fa a la comunicació de les entitats amb l'Administració municipal, les entitats i la ciutadania en general (77 %) comuniquen les seves activitats mitjançant el web o altres vies a l'Ajuntament perquè les pugui difondre. El 23 % encara no ho fa.

3.2.4. Resultats del bloc IV: estat actual de l'entitat

La gran majoria d'entitats continuen la seva activitat i estan en actiu. Cal destacar que les que no estan en actiu no han contestat el qüestionari.

Si es compara aquesta activitat amb la que duien a terme abans de la pandèmia, la meitat de les entitats que han contestat pensen que la seva activitat és igual que abans de la pandèmia i l'altra meitat fan referència als canvis que han sorgit i que han fet modificar les seves accions.

Les entitats que opinen que ha canviat la seva activitat comenten que els motius han estat les dificultats per complir les normatives de capacitat dels espais i les normes canviants segons el moment, la dificultat per mobilitzar la gent, la davallada substancial de participants, la desmotivació del personal, la inseguretat i l'execució d'altres projectes perquè tenen més demanda social.

Amb referència a l'impacte de la pandèmia, és evident que ha afectat tota la societat, en tots els seus estaments, i és clar que també ha afectat les entitats del municipi d'Inca.

Veim que és diferent la manera com ho han viscut les persones involucrades en aquestes associacions, ja que depèn del tipus d'entitat. Els arguments que donen es poden resumir en dos de molt concrets:

- La pandèmia va fer aturar l'activitat, la qual cosa va implicar que les persones es desmotivassin. A vegades, es va intentar suplir la manca d'activitat mitjançant plataformes

digitals, però, en definitiva, s'ha produït la desvinculació total de les persones que formaven l'entitat.

- La pandèmia va provocar una activitat intensa de l'associació, que va haver fer esforços per adaptar-se a la gran demanda i a les normes per afrontar una emergència elevada, amb l'esgotament consegüent, tant físic com psicològic, de les persones que formaven part de l'entitat.

Pel que fa a com va repercutir la pandèmia en els usuaris de l'associació, les respostes són les mateixes que en la pregunta anterior. Depenent de la finalitat de l'entitat, els va influir en la desvinculació i en la manca d'activitat i de socialització; a usuaris d'altres tipus d'entitats, els va afectar de manera econòmica i en l'emergència social.

En parlar dels seus reptes de futur, la majoria de respostes fan referència a reactivar l'entitat, iniciar nous projectes, recuperar la normalitat, créixer com a entitat, arribar a més persones i oferir més serveis, així que en general les expectatives de futur de les entitats són molt positives i optimistes.

Quant al futur, les respostes més repetides són que necessiten disposar de més espais, de més socis, de més persones sensibilitzades amb la finalitat de l'associació, de més gent involucrada en el projecte, en la comunitat i en les iniciatives, a més necessiten fer més difusió de les accions i tenir més finançament i recursos econòmics.

A la pregunta de si l'Ajuntament d'Inca pot fer accions per afavorir les millores, la gran majoria (86 %) opina que sí, només el 14 % opina que no, que les millores que necessiten no són de competència municipal.

En general, les respostes indiquen la necessitat d'espais per desenvolupar les seves activitats i, en el cas que en tenguin, d'espais més ben dotats i més grans.

D'altra banda, les demandes fan referència a una millor finançament. També es demana a la corporació municipal més organització d'actes en què les entitats puguin desenvolupar les seves finalitats i fer més difusió de la seva tasca.

També cal destacar les respostes que aposten per continuar col·laborant com fins ara.

4. Discussió i conclusió

hi ha dues tipologies d'entitats, i la pandèmia les ha afectades totes dues, però de diferent manera.

Per una banda, hi ha les entitats majoritàriament professionals, que tenen una àmbit d'actuació supramunicipal, que treballen a diferents llocs de Mallorca (fins i tot en l'àmbit estatal) i que basen la seva activitat a donar algun tipus de servei, denominades heterocentrades per Ariño Villarroya (2004)

Per l'altra, hi ha les entitats que majoritàriament no tenen personal professional, que compten amb persones que dediquen el seu temps lliure a assolir certs objectius motivades per la missió de l'entitat, que tenen un caràcter més municipal o local, que treballen exclusivament al municipi d'Inca, que exerceixen una activitat més socialitzadora i que tenen una funció de cohesió social, denominades autocentrades per Ariño Villarroya (2004).

A continuació, s'explica com les ha afectades la pandèmia.

a) Les entitats heterocentrades o assistencials

La pandèmia no ha fet cessar l'activitat de les entitats heterocentrades; de fet, l'ha feta augmentar a voltes de manera no assumible, de manera que ha desbordat els serveis i ha causat que la seva organització interna se'n ressentís, com ara els protocols i les formes de funcionar.

Aquestes entitats han hagut de centrar la seva activitat a atendre l'emergència, cosa que ha implicat un canvi imprescindible en les seves metodologies de feina; una ràpida modificació de la manera de relacionar-se amb els seus usuaris, el nombre dels quals s'ha incrementat de manera exponencial, i la innovació a l'hora de prestar els serveis.

La pandèmia ha impactat econòmicament en les entitats heterocentrades. Per aquest motiu, han hagut de suspendre les activitats habituals de recaptació i han hagut d'efectuar inversions en material de protecció i dotació informàtica; a vegades, les circumstàncies han fet que siguin més conservadores econòmicament.

El personal d'aquest tipus d'entitat ha sofert una situació de caos i d'estrès per resoldre situacions d'emergència, atès que ha hagut de fer nous aprenentatges de manera molt ràpida i ha viscut situacions emocionals complicades.

Els usuaris de les entitats heterocentrades estan en una situació més complicada que abans de la pandèmia (problemes econòmics, d'habitatge, d'inserció laboral, psicològics…), així que els professionals tindran més feina que abans i més objectius per complir.

Els projectes a mitjan i llarg termini s'han hagut de modificar, i a vegades s'han hagut de canviar i replantejar els plans de ruta marcats per afrontar nous projectes.

b) Les entitats autocentrades o relacionals

En aquest cas, les entitats varen haver d'aturar l'activitat de manera rotunda. La tornada gradual a la normalitat ha estat molt dificultosa a causa de les normes canviants segons les situacions pandèmiques, algunes de més restrictives que d'altres.

Pel que fa a la qüestió econòmica, aquestes entitats han deixat de tenir ingressos perquè no cobren quotes. Tampoc no han rebut els ingressos derivats de les activitats que duen a terme, ni fins i tot les subvencions, pel fet de no poder justificar despeses. Per tant, en l'actualitat, econòmicament estan en una situació precària.

L'estat de les persones que formen part d'aquestes entitats és complicat, ja que s'han trencat totes les dinàmiques de manera radical. Ha disminuït la seva empenta i el seu entusiasme per fer coses amb l'associació. Han restat en un estat d'apatia.

En conclusió, les entitats heterocentrades o assistencials han estat essencials per suportar l'impacte dels primers moments de la pandèmia; d'altra manera, l'Administració no hauria pogut intervenir en situacions de vertadera emergència.

Cal aprendre que l'Administració ha d'estar al seu costat i ajudar-les per afrontar futurs cops, tant si es tornen a presentar en forma de pandèmia com de qualsevol altra manera.

Les entitats autocentrades o relacionals han vist com es trencava la seva rutina i la seva estructura, i han tingut una crisi de funcionament. S'hi ha instal·lat l'apatia i s'hi ha produït una pèrdua de relleus generacionals, amb la qual cosa la situació actual, malgrat que comença a remuntar, és delicada.

En molts de casos aquestes associacions varen ser un suport essencial per a les entitats heterocentrades i es varen convertir en moviments veïnals molt potents en els pitjors moments.

Després de superar la pitjor part de la pandèmia, hem pogut veure com són aquest tipus d'entitats les que fomenten i afavoreixen la cohesió social, tan necessària per instaurar sinergies de relacions, col·laboracions i, en definitiva, per fer que l'ésser humà es relacioni i visqui en una societat de la qual és part i se'n sent part.

Cal aprendre que l'Administració ha de cuidar aquest tipus d'entitats per no perdre la cohesió, que és imprescindible per poder afrontar qualsevol onada d'emergència.

Referències bibliogràfiques

- Ariño, A. (2004). Asociacionismo, ciudadanía y bienestar social. *Papers, 74 85-115.* https://doi.org/10.5565/rev/papers/v74n0.1088

- Ayala, L.; Laparra, M.; Rodríguez, G. (Coord.). (2022). *Evolución de la cohesión social y consecuencias de la COVID-19 en España*. Colección de Estudios 55. Fundación Foessa. https://www.caritas.es/main-files/uploads/sites/31/2022/01/Informe-FOESSA-2022.pdf

- Celma, F.; Benavides, A.; Soler, J. G. (Dir.) (2020). *Impacto COVID-19 en entidades no lucrativas*. Fundación Deloitte, Fundación Española de Frundraising, Fundación Lealtad. https://www.fundacionlealtad.org/wp-content/uploads/2020/12/Impacto-COVID-19-Entidades-no-lucrativas-1.pdf

- Chaves, R. (2020). Crisis del Covid-19: impacto y respuestas de la economía social. *Noticias de la Economía Pública, Social y Cooperativa, 63*, 28-43. http://ciriec.es/wp-content/uploads/2020/10/Revista_63_Tema.pdf

- Gómez, M. L. (Coord.) (2022). *El tercer sector de acción social en España 2021: Respuesta y resiliencia durante la pandemia.* Ministeri de Drets Socials i Agenda 2030, Plataforma de ONG de Acción Social. https://www.plataformaong.org/ARCHIVO/documentos/biblioteca/1644580843_estudio-2021-informe-completo_digital.pdf

- Ocaña, C. (Coord.) (2020). *Impacto social de la pandemia en España. Una evaluación preliminar*. Funcas. https://www.funcas.es/wp-content/uploads/2020/11/Impacto-social-de-la-pandemia-en-Espa%C3%B1a.pdf

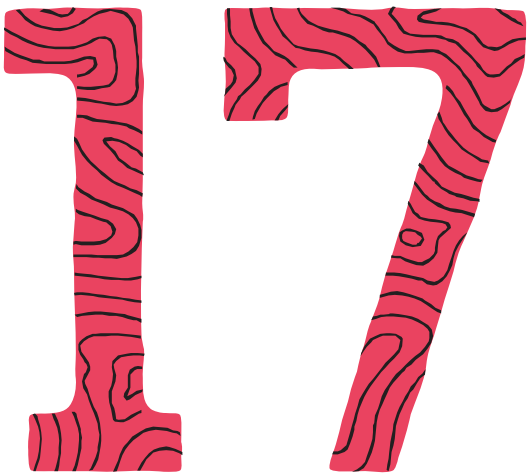

Transformació del moviment obrer sindical. Oportunitat o barrera per a la joventut treballadora?

CARLOS DE LA TORRE-VERDEJO SOLA

Carlos de la Torre-Verdejo Sola

Pamplona-Iruña, 1996. És informàtic. Ha estudiat tres graus superiors de diferents branques d'aquest àmbit de coneixement. Actualment, treballa com a responsable de les secretaries de Joventut, Noves Realitats del Treball, Migracions i Medi Ambient de Comissions Obreres (CCOO) a Navarra. Després d'anys de militància en el moviment estudiantil mentre compaginava estudis i treball, sobretot en l'hostaleria, el telemàrqueting i la indústria, va començar a militar en el moviment obrer a través de CCOO, tant en els seus espais de participació com en l'acció sindical jove. El contacte amb la joventut és quotidià en el seu dia a dia. Entre els seus objectius fonamentals hi ha el d'organitzar la joventut treballadora davant la precarietat estructural i els abusos per part de les empreses.

Resum

Les persones treballadores joves s'han vist immerses en les darreres dècades en dues crisis econòmiques i socials –i tenint en compte les recents i creixents conseqüències econòmiques de la guerra a Ucraïna i l'espiral inflacionista de preus, seran tres crisis–, les quals han anat precaritzant les seves condicions laborals. Aquesta precarització suposa un allunyament de la població treballadora jove del món laboral, una fugida del dret laboral que l'obliga a ocupar llocs de feina en perifèries en què hi ha més facilitat i flexibilitat d'explotació de mà d'obra juvenil. Aquest allunyament del món laboral tal com tradicionalment s'ha conegut també suposa un allunyament del sindicalisme. Però, és aquest l'únic motiu de la desafecció juvenil cap als sindicats?

S'analitzen les dades d'ocupació en sèries que comprenen les diferents èpoques precrisi del 2008, la crisi mateixa, la fase de recuperació i l'arribada de la crisi sanitària de la COVID-19. Després s'estudien diferents tesis que aborden les causes de la desafecció juvenil cap al moviment obrer sindical de classe, i es proposen tasques per millorar en aquest sentit. Per acabar, s'exposen diferents reflexions per promoure el debat i la discussió.

Paraules clau: Precarietat / Sindicalisme / Desafecció / Transformació

Resumen

Las personas trabajadoras jóvenes se han visto inmersas en las últimas décadas en dos crisis económicas y sociales –y teniendo en cuenta las recientes y crecientes consecuencias económicas de la guerra en Ucrania y la espiral inflacionista de precios, serán tres crisis–, que han ido precarizando sus condiciones laborales. Esta precarización supone un alejamiento de la población trabajadora joven del mundo laboral, una huida del derecho laboral que la obliga a ocupar puestos de trabajo en periferias en las que hay más facilidad y flexibilidad de explotación de mano de obra juvenil. Este alejamiento del mundo del trabajo tal y como tradicionalmente venimos conociéndolo también supone un alejamiento del sindicalismo. En cualquier caso, ¿es este el único motivo del desapego juvenil hacia los sindicatos?

Se analizan los datos de empleo en series que comprenden las diferentes épocas precrisis del 2008, la propia crisis, la fase de recuperación y la llegada de la crisis sanitaria de la COVID-19. Posteriormente, se estudian diferentes tesis que aborden las causas del desapego juvenil hacia el movimiento obrero sindical de clase, y se proponen tareas para mejorar en este sentido. Para acabar, se exponen diferentes reflexiones para promover el debate y la discusión.

Palabras clave: Precariedad / Sindicalismo / Desapego / Transformación

1. Introducció

En la darrera dècada i mitja, la joventut treballadora s'ha vist involuntàriament immersa en dues crisis econòmiques i socials –i comptant les recents i creixents conseqüències econòmiques de la guerra a Ucraïna, seran tres crisis–, les quals han anat precaritzant les seves condicions laborals. Aquesta precarització suposa un allunyament de la població treballadora jove del món del treball, una fugida del dret laboral que l'obliga a ocupar llocs de feina en perifèries que disposen de més facilitat i flexibilitat d'explotació de mà d'obra juvenil. Aquest allunyament del món laboral tal com tradicionalment l'hem conegut també suposa un allunyament del sindicalisme. Però, és aquest l'únic motiu de la desafecció juvenil cap als sindicats?

En primer lloc, s'analitzen dades d'ocupació, salaris mitjans, tipus de contractes, qualitat de l'ocupació, etc. de les persones joves a Espanya (de 16 a 34 anys) en sèries que comencen el 2006, abans de les crisis econòmiques anteriorment esmentades, i acaben en l'actualitat, tenint en compte les diferents fases de les crisis esdevingudes (2008, 2012, 2015, 2019) i sense poder valorar objectivament ara per ara les conseqüències econòmiques i socials de la guerra a Ucraïna. Posteriorment, s'intentarà donar una resposta tan objectiva com sigui possible a la desvinculació juvenil amb els sindicats per poder acceptar o rebutjar una premissa base: l'estabilitat i la qualitat de l'ocupació jove afecta directament la sindicalització de la joventut.

Tot i que l'anàlisi estadística es faci per al conjunt del país, la reflexió al voltant de la precarietat patida per part de la joventut s'aprofundeix en el context de les Illes Balears, atès que el model productiu cada vegada més dedicat al sector de serveis, externalitzat, desindustrialitzat i desintegrat s'ofega en major mesura a les Illes a causa del factor turístic.

Després d'aquesta anàlisi de caràcter més quantitatiu, s'introduiran una sèrie de tesis per debatre que es basen en estudis d'autoria reconeguda, amb l'objectiu que aquest article pugui aconseguir una reflexió crítica al voltant de la intencionalitat, la responsabilitat i les conseqüències de la desafecció i l'allunyament juvenil respecte als sindicats.

Cal aclarir que en tot moment es parlarà de sindicats de classe i que la base de l'anàlisi quantitativa seran les dades del sindicat Comissions Obreres (CCOO), encara que puguin ser perfectament extrapolables al conjunt de sindicats de classe existents. Se'n deixen al marge els sindicats corporatius, perquè s'adrecen a un o diversos sectors específics i perquè moltes vegades no defensen els interessos dels i les treballadores en conjunt i, en conseqüència, de la joventut treballadora. De la mateixa manera, es deixen al marge sindicats d'empresa (grocs) i sindicats reaccionaris (Solidaridad, Jusapol…) per raons que resulten evidents.

2. La població jove a Espanya

Cal començar l'anàlisi avaluant les dades demogràfiques en les quals després es basaran la resta de dades estadístiques que es donaran i s'analitzaran. Es pot observar (vegeu el gràfic 1) l'evolució de la població jove entre 16 i 34 anys a Espanya, que

ha passat de 12.399.616 persones a principi de 2006, la qual cosa suposava un 28,17 % de la població total, a 9.965.372 persones a principi de 2022, la qual cosa suposa un 20,31 % de la població total del país. D'acord amb la taula que incorpora el gràfic, l'evolució demogràfica per sexes segueix la mateixa tendència i el nombre de dones i homes es manté estable, encara que en l'actualitat es redueix lleugerament la diferència: un 50,99 % de les persones d'entre 16 i 35 anys són homes i un 49,01 % són dones.

Gràfic 1: Evolució demogràfica de la població d'entre 16 i 34 anys a Espanya, total i per sexes

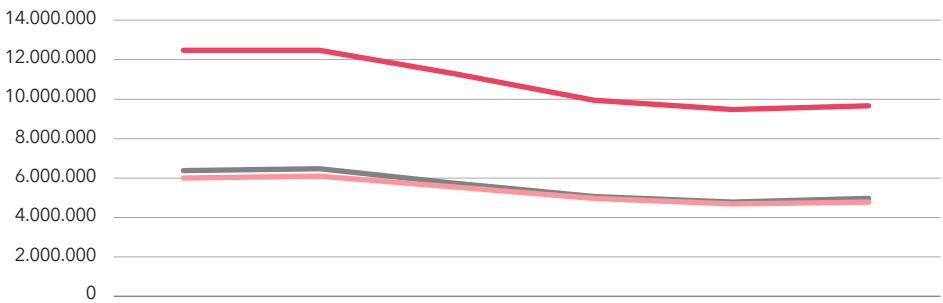

	1 gen. 2006	1 gen. 2008	1 gen. 2012	1 gen. 2015	1 gen. 2019	1 gen. 2022
Homes	6.392.332	6.431.746	5.716.332	5.028.141	4.794.721	4.913.598
Dones	6.007.282	6.033.538	5.496.785	4.914.322	4.672.374	4.721.774
Total	12.399.616	12.465.286	11.213.116	9.942.461	9.467.095	9.635.372

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut Nacional d'Estadística (INE)

Aquesta tendència de disminució del pes demogràfic de la població jove ens fa plantejar una primera tesi que actualment està de ple en el debat públic i social: la baixada de la taxa de natalitat i la problemàtica que aquesta pot comportar si no s'acompanya d'unes correctes polítiques d'inserció a l'ocupació i de polítiques migratòries, per exemple.

3. La joventut i el mercat de treball

3.1. Població jove activa

Analitzant les dades de població jove activa al llarg de les diferents etapes, també s'observa que davalla el nombre de persones joves menors de 35 anys en situació activa, que passa de 9.142.400 persones (5.029.800 homes i 4.112.400 dones) abans de la crisi del 2008 a 5.899.700 persones (3.134.400 homes i 2.854.300 dones) en el primer trimestre del 2022.

Aquest descens de població jove activa no tan sols es produeix pel descens demogràfic, sinó que també guarda relació amb la sortida tardana al món laboral, moltes vegades per la durada cada vegada més llarga dels estudis acadèmics, atès que hi ha un nombre de joves en augment que no treballen ni estan en cerca activa de feina (vegeu el gràfic 2).

Gràfic 2: Evolució del pes percentual de joves de 16 a 34 anys en situació activa sobre el total de població d'aquest tram d'edat

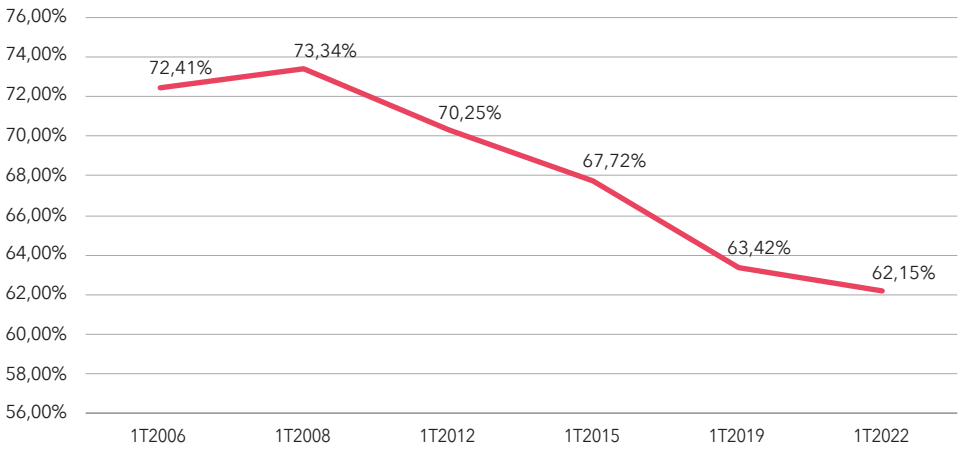

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Finalment, també podem observar com disminueix gradualment el pes de la població activa menor de 35 anys sobre el total de població de qualsevol edat. En el primer trimestre del 2022 es dona el mínim de les sèries estudiades.

Gràfic 3: Evolució del pes percentual de joves de 16 a 34 anys en situació activa sobre el total de població activa

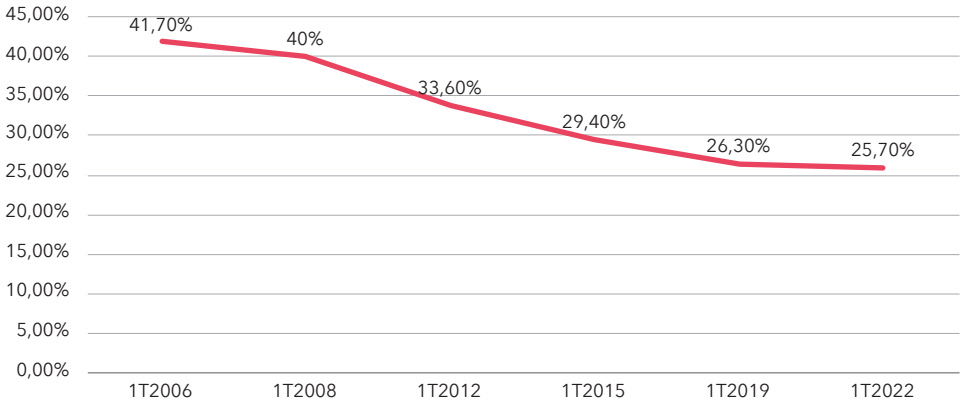

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

3.2. Població jove ocupada

Quant a la població menor de 35 anys ocupada, la tendència és la mateixa: descens radical amb l'arribada de la crisi del 2008, en què es passa de 7.990.200 persones ocupades en el primer trimestre del 2008 a 5.324.100 persones ocupades en el primer trimestre del 2012, i no recuperació de les dades d'ocupació anteriors, tot i ser conscients que la població activa jove també disminueix. El total de població ocupada en el primer trimestre del 2022 és de 4.824.600. Si dividim aquesta dada per sexes, són 2.530.400 homes ocupats i 2.294.200 dones ocupades.

Gràfic 4: Evolució del pes percentual de joves de 16 a 34 anys en situació ocupada sobre el total de població ocupada

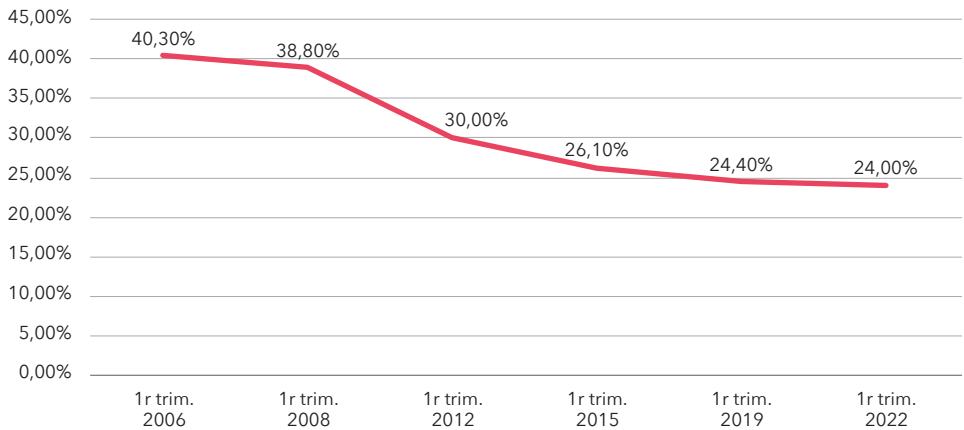

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Gràfic 5: Evolució del pes percentual de joves de 16 a 34 anys en situació ocupada sobre el total de població activa en aquest tram d'edat (taxa d'ocupació)

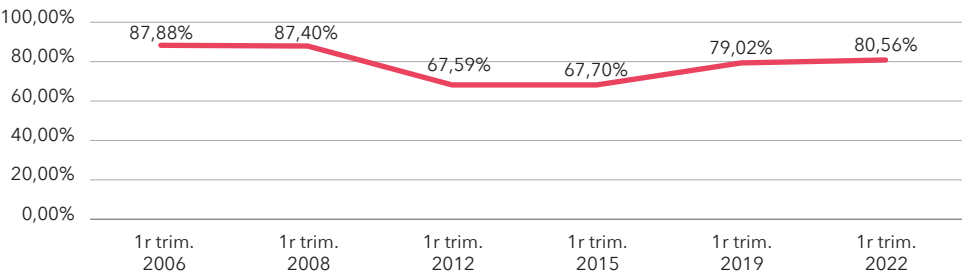

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Gràfic 6: Evolució del pes percentual de joves de 16 a 34 anys en situació ocupada sobre el total de població en aquest tram d'edat

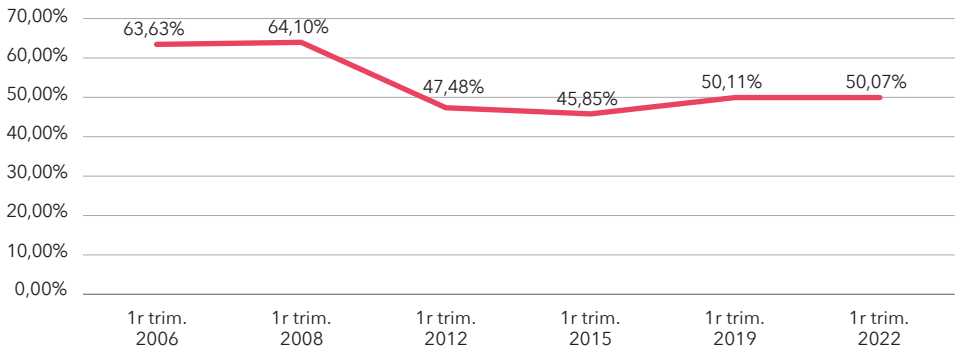

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Es pot observar la disminució del pes de la població jove menor de 35 anys ocupada, tant sobre el total de la població ocupada, independentment de l'edat (vegeu el gràfic 4), com sobre el total de la població activa jove (vegeu el gràfic 5), encara que en aquesta sí que n'hi ha un augment lleuger després de la recuperació de la crisi del 2008. El mateix es produeix respecte al pes de la població jove menor de 35 anys ocupada sobre el total de població menor de 35 anys (vegeu el gràfic 6) (persones actives més persones inactives).

Aquestes dades confirmen la tesi que la joventut encara no s'ha recuperat de la gran crisi financera del 2008 i que ja n'hi ha hagudes dues més que aprofundiran els efectes de la primera, tot i que ara per ara no puguem afirmar-ho amb referència a la crisi sanitària de la COVID-19, ni molt menys pel que fa a les conseqüències econòmiques de la guerra a Ucraïna i l'espiral inflacionista de preus actual.

3.3. Població jove aturada

En analitzar les dades d'atur, comprovam que són enganyoses, atès que la tendència es repeteix respecte a les anteriors dades estadístiques analitzades (situació estable abans i després de la recuperació de la crisi del 2008), però, tal com hem vist, si el total de població jove menor de 35 anys disminueix, la població activa i l'ocupada també, i el nombre de persones aturades suposarà un pes més gran respecte a la població jove total (i l'activa), com veurem a continuació, encara que el nombre total de població aturada en el primer trimestre del 2022 sigui semblant a l'època prèvia a la crisi del 2008: 1.088.400 persones menors de 35 anys aturades en el primer trimestre del 2006, repunt fins a 2.553.000 en el primer trimestre del 2012 i 1.164.100 durant el primer trimestre del 2022.

Gràfic 7: Evolució percentual de joves de 16 a 34 anys en situació d'atur

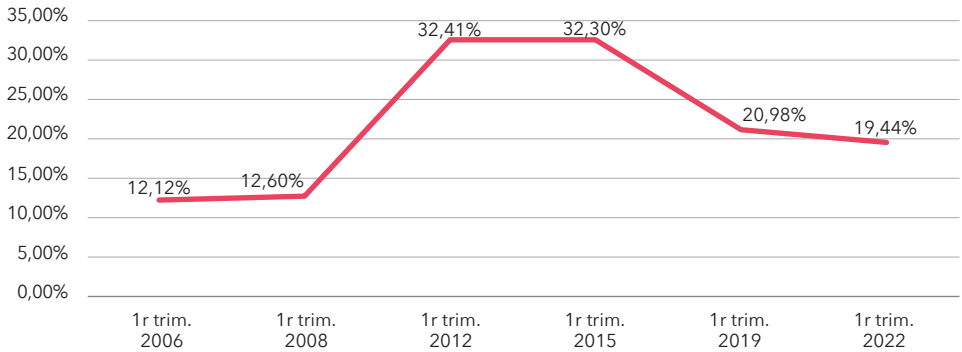

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

És interessant veure com també disminueix el pes de la població aturada menor de 35 anys sobre el total de població aturada, independentment de l'edat. Això no s'explica per l'augment de la taxa d'atur durant la crisi del 2008 o la disminució després de la recuperació posterior, sinó per, com hem comentat anteriorment, la pèrdua de pes que representa la població jove sobre el total, i més concretament, de la població jove menor de 35 anys activa sobre el total.

Gràfic 8: Evolució del pes percentual de joves de 16 a 34 anys en situació d'atur sobre el total de població aturada

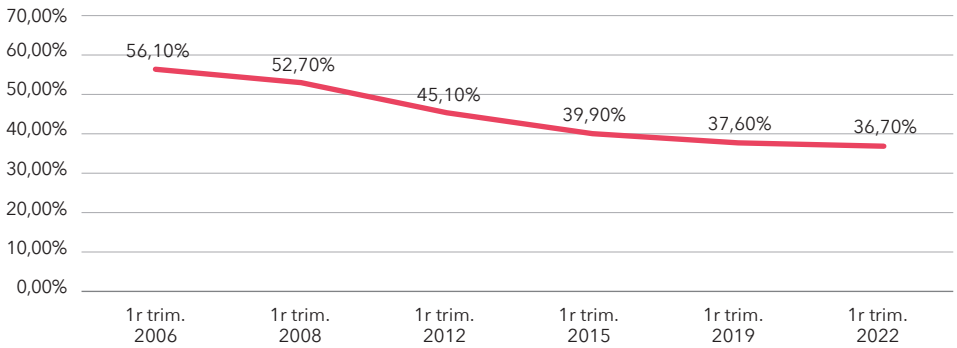

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

3.4. Salaris mitjans bruts de la població jove

A més de les dades d'ocupació, n'hem de tenir en compte la qualitat; per tant, l'estructura salarial de la joventut ocupada en entrar en el mercat laboral és important per analitzar globalment la situació.

L'entrada dels i les joves en el mercat laboral es tradueix en una cursa d'obstacles per superar fins a aconseguir unes condicions salarials dignes. La multitud de fases per les quals *han de passar* les persones joves és esgotadora en la majoria de casos: feines temporals a temps parcial mentre estudien i després pràctiques no laborals curriculars, i en alguns casos d'extracurriculars. Una vegada acabada la formació acadèmica, en el millor dels casos comencen a formar part del mercat laboral per al qual han estudiat mitjançant un contracte formatiu. Finalment, si han superat les barreres anteriors, formen part de la plantilla d'una empresa mitjançant un contracte indefinit. Però molts de cops també amb trampa, ja que, quan sembla que arriben a la meta després d'anys de precarietat, les categories professionals que figuren en els contractes solen ser d'aprenents o d'ajudants. A més, no disposen de certs plusos ni llicències que sí que gaudeixen i han gaudit les generacions antecessores, la qual cosa implica que els salaris de la població joves siguin més baixos.

Podem veure com el salari mitjà de les persones joves menors de 35 anys també es veu llastrat en èpoques de crisi, amb una disminució des del 2008, que ja en fase de recuperació, el 2020 (no hi ha dades de l'Institut Nacional d'Estadística a partir d'aquest any), ascendeix a màxims dins la sèrie estudiada (vegeu el gràfic 9).

Si contraposam l'evolució de l'increment o la disminució dels salaris mitjans de les persones joves menors de 35 anys a l'evolució del salari mínim interprofessional (SMI) o dels salaris mitjans de les persones de 35 anys en endavant, podem observar que, d'una banda, les tesis que s'han exposat en el paràgraf anterior són certes, i, de l'altra, que els increments de l'SMI d'aquests darrers anys, tot i no que es disposa de dades de més enllà del 2020, fan ascendir el salari mitjà dels i les joves perquè són els qui pateixen les pitjors condicions salarials.

A més, és interessant observar com, efectivament, amb l'arribada de la crisi del 2008 varen ser les persones joves les més perjudicades, com passava en termes d'ocupació, respecte a les condicions salarials. Mentre es produïen lleugers ascensos dels salaris mitjans de les persones majors de 35 anys, els de les persones menors d'aquesta edat davallaven.

Pel que fa a l'increment percentual de cada dada, la més perjudicada és la del salari mitjà de la població entre 16 i 34 anys. En l'època de la crisi del 2008, els increments del salari mitjà de la població jove es varen frenar i varen arribar a gairebé no incrementar-se (0,29 % el 2015 respecte al salari mitjà del 2006), mentre que els de la resta de la població treballadora es varen mantenir en aquest ascens estable. Si tenim en compte l'increment de l'SMI, del qual es podria extreure la hipòtesi que podria fer pujar els salaris mitjans de la població jove, veim com, si bé s'ha produït un efecte positiu, crida l'atenció que percentualment l'SMI el 2020 hagi crescut

un 75,63 % respecte al del 2006, davant només el 15,5 % que ascendeixen els salaris mitjans de les persones menors de 35 pel que fa als del 2006.

Gràfic 9: Evolució dels salaris mitjans bruts de la població d'entre 16 i 34 anys enfront de l'evolució de l'SMI i els salaris mitjans bruts de la població major de 34 anys

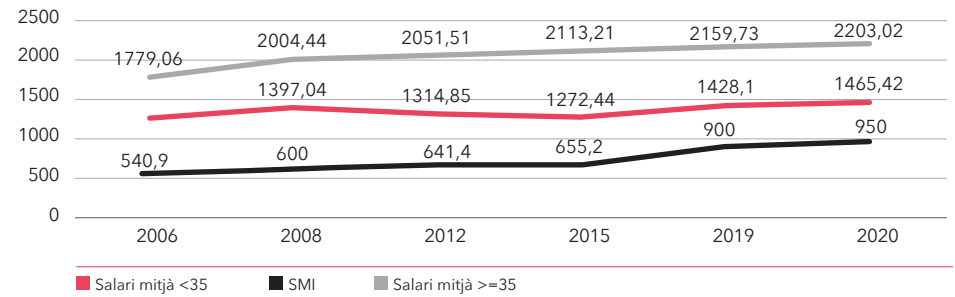

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Gràfic 10: Evolució de l'increment percentual que han mantingut els salaris mitjans bruts de la població d'entre 16 i 34 anys davant el que han mantingut l'SMI i els salaris mitjans bruts de la població major de 34 anys

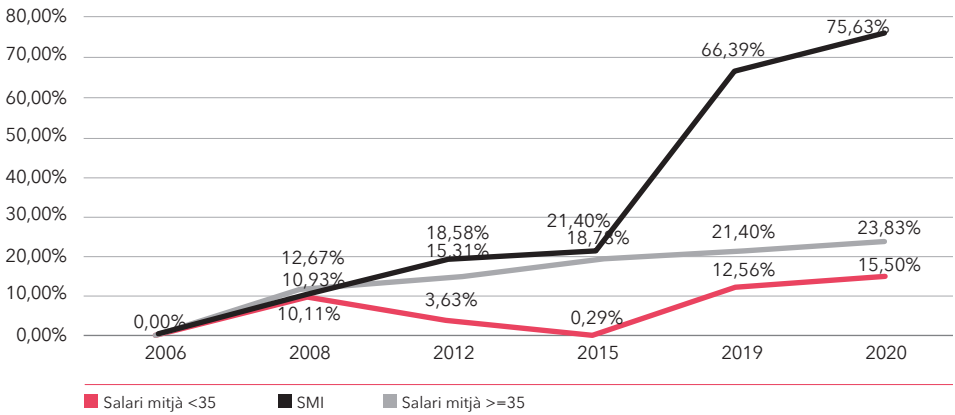

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Finalment, quant a la diferència econòmica de cadascun dels anys analitzats en la sèrie entre el salari mitjà de les persones treballadores joves i l'SMI i el salari mitjà de les persones treballadores a partir de 35 anys, s'agreuja la distància entre salaris mitjans i disminueix la distància respecte a l'SMI, i es produeix aquesta tendència i ruptura de la tendència anterior durant l'any 2012. Es pot concloure (vegeu el gràfic 11) que és una tendència clara de precarització de les condicions laborals de la joventut, atès que, a mesura que puja el salari mitjà de la població, el de la joven-

tut puja menys, i que disminueix la distància de l'SMI respecte als salaris mitjans de la joventut, cosa que pot indicar que les persones joves són les qui pateixen les pitjors condicions salarials.

Gràfic 11: Evolució de la diferència entre els salaris mitjans bruts de la població d'entre 16 i 34 anys enfront de l'SMI i els salaris mitjans bruts de la població major de 34 anys

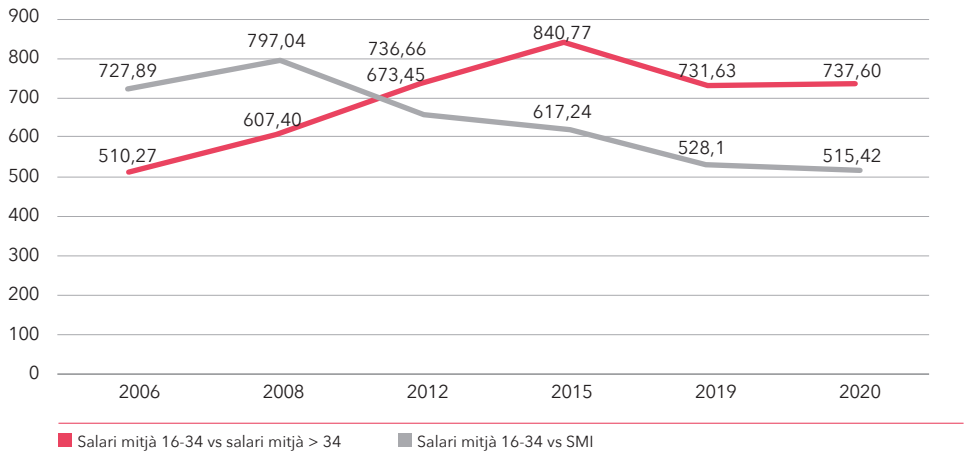

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

3.5. Model de contractació de la població jove menor de 30 anys

Per analitzar els tipus de contractes signats per les persones joves, no es pot seguir el mateix criteri que amb la resta de dades estadístiques. Això es deu al fet que, amb referència a aquestes dades, l'INE no preveu el rang de població d'entre 30 i 35 anys, sinó el rang de 30 a 44 anys. Per això, es presentaran les dades del tipus de contractació de joves fins a 29 anys.

3.5.1. Temporalitat

Quant a com afecta la temporalitat les persones joves menors de 30 anys, les dades demostren que és un mal endèmic que s'arrossega des de la crisi del 2008. Només es produeix un fals descens de la taxa, degut a l'augment exponencial de l'atur –i el descens de la contractació temporal– que es va donar en aquesta època. Amb la sortida de la crisi, la taxa de la temporalitat va tornar a repuntar i l'any 2021 (encara no hi ha dades del 2022) es va situar en màxims en la sèrie estudiada.

També cal destacar que són les dones les qui pateixen més la problemàtica de la temporalitat, que el 2021 es va situar 7 punts per sobre de la que pateixen els homes menors de 30 anys. Així, augmenta la bretxa en aquests darrers anys respecte a la d'anys anteriors.

Gràfic 12: Evolució de la taxa de temporalitat en joves d'entre 16 i 29 anys

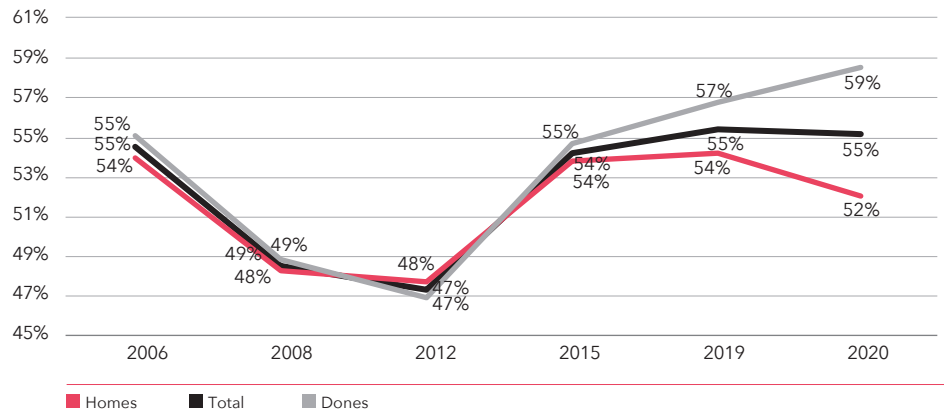

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

L'alta rotació laboral que pateixen les persones joves a Espanya deriva en gran manera –tot i que no únicament– de les taxes de temporalitat que veim en aquest apartat. Per això, quan es parla d'índexs de rotació de personal a les empreses, cal aclarir que prové directament de la precarietat endèmica al voltant de la inestabilitat patida en l'ocupació.

3.5.2. Parcialitat

Un altre dels mals endèmics que pateix la joventut és la parcialitat contractual, que obliga una gran quantitat de persones a compatibilitzar dues feines o a patir les conseqüències econòmiques que suposa el fet no treballar a jornada completa.

Gràfic 13: Evolució de la taxa de parcialitat per sexes dels joves d'entre 16 i 29 anys

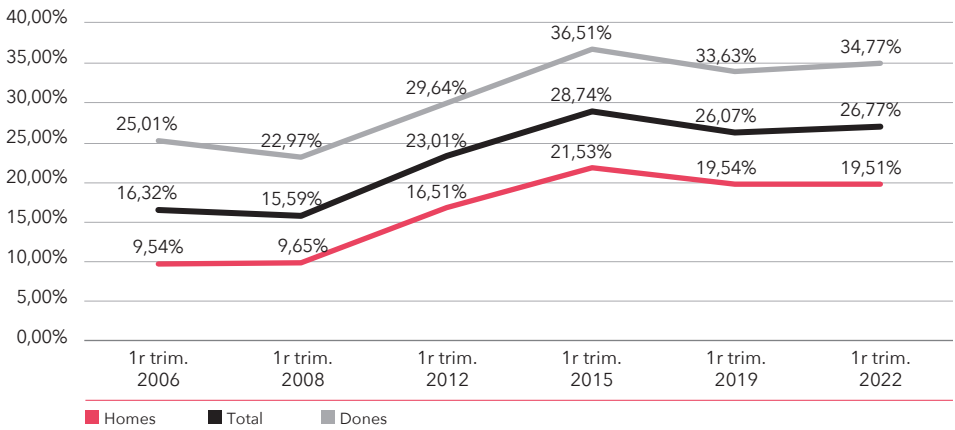

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

En el gràfic 13 podem observar que la taxa de parcialitat va repuntar àmpliament durant la crisi del 2008, que va arribar al seu màxim el 2015 i que va descendir lleugerament després de la recuperació d'aquesta crisi; tanmateix, mai no ha tornat als valors d'abans de la gran recessió.

Es tracta d'un altre dels mals endèmics entorn de les condicions del model contractual dels joves a Espanya. És sagnant la diferència entre com les pateixen els homes i les dones, atès que podem afirmar que, segons les dades, les dones pateixen aquest model de parcialitat en la contractació més que no els homes, concretament un 15,26 % més.

3.5.3. Durada dels contractes

Els contractes *fugaços* suposen, com les variables estudiades més amunt, un dels problemes als quals s'enfronta la joventut d'Espanya pel que fa al model de contractació. Els contractes de menys de 3 mesos en el cas de joves menors de 30 anys mantenen una estabilitat estadística des d'abans de la crisi del 2008 (vegeu els gràfics 14 i 15).

Gràfic 14: Evolució del nombre de contractes de persones d'entre 16 i 29 anys per durada i inferiors a 3 mesos respecte al total

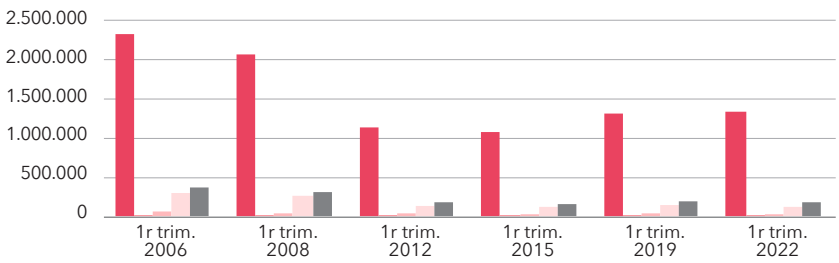

	1r trim. 2006	1r trim. 2008	1r trim. 2012	1r trim. 2015	1r trim. 2019	1r trim. 2022
Total contractes	2.333.600	2.077.100	1.144.400	1.078.300	1.322.400	1.343.700
1 dia	10.100	7.500	11.800	9.900	9.600	20.800
2 dies a < 1 mes	59.500	42.200	33.400	32.000	34.300	31.500
1 a 3 mesos	302.900	261.100	135.200	116.000	144.500	123.800
< 3 mesos	372.500	310.800	180.400	157.900	188.400	176.100

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Gràfic 15: Evolució del pes percentual del nombre de contractes de la població d'entre 16 i 29 anys amb durada inferior a 3 mesos respecte al total de contractes

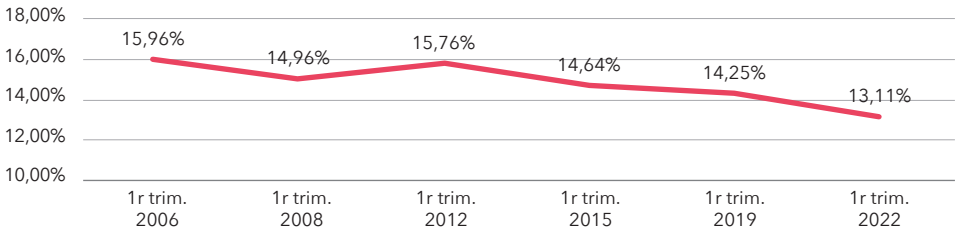

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Si bé la taxa creix i decreix en funció de la sèrie estudiada i en l'actualitat se situa en el mínim de les sèries analitzades, és altament preocupant que entre un 13 % i un 16 % dels contractes de les persones joves hagin durat menys de 3 mesos durant aquests darrers 16 anys.

3.5.4. Sector d'ocupació

La darrera variable que s'analitza en aquest apartat és la del sector d'ocupació. És socialment coneguda la desindustrialització i la terciarització de l'economia d'Espanya durant les darreres dècades. Si es té en compte com afecta això el lloc que ocupen en el model productiu les persones joves, es comprova que aquesta terciarització és evident.

Si bé mitjançant l'ordenació per sectors que fa l'INE segons la Classificació nacional d'activitats econòmiques (CNAE) és complicat categoritzar els sectors primari, secundari i terciari perquè n'engloba qualcuna en sectors com el transport (terciari) i l'emmagatzematge (secundari), es veu com en gairebé tots els sectors que pertanyen a aquests dos primers hi ha un descens de l'ocupació de persones joves menors de 30 anys, mentre que en el sector terciari augmenta l'ocupació juvenil (vegeu la taula 1).

Taula 1. Comparació d'ocupació sectorial per part de joves menors de 30 anys entre el primer trimestre del 2008 i el segon trimestre del 2022

SECTOR	< 30 anys empleats 1r trim. del 2008	% respecte al total del 1r trim. del 2008	< 30 anys empleats 2n trim. del 2022	% respecte al total del 2n trim. del 2022	Diferència 2008 - 2022
Agricultura, ramaderia, silvicultura i pesca	147.000	3,14 %	103.400	3,48 %	0,34 %
Indústria manufacturera	691.200	14,77 %	316.900	10,66 %	-4,11 %
Construcció	710.700	15,19 %	131.800	4,43 %	-10,75 %
Comerç a l'engròs i minorista; reparació de vehicles	899.100	19,21 %	458.600	15,43 %	-3,78 %
Transport i emmagatzematge	168.400	3,60 %	121.900	4,10 %	0,50 %
Hostaleria	393.600	8,41 %	437.500	14,72 %	6,31 %
Informació i comunicacions	151.000	3,23 %	137.700	4,63 %	1,41 %
Activitats professionals, científiques i tècniques	215.400	4,60 %	202.900	6,83 %	2,22 %
Educació	193.100	4,13 %	210.200	7,07 %	2,95 %
Activitats sanitàries i de serveis socials	224.200	4,79 %	287.100	9,66 %	4,87 %
TOTAL	3.793.700	81,07 %	2.197.800	81,01 %	

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

La distribució de l'ocupació en els grans sectors d'activitat es manté estable quant al total de l'ocupació, però varia entre els uns i els altres, amb un augment del pes del sector de serveis i una disminució substancial en el sector industrial i de la construcció, en què es produeix la gran pèrdua de llocs de feina de joves. També és destacable l'augment del pes que suposa la contractació laboral en les diferents administracions públiques i entitats privades d'educació, sanitat i serveis socials.

L'ocupació sectorial de la joventut també és un factor determinant per a les condicions laborals i de vida. La terciarització de l'economia espanyola, basada cada vegada més en els serveis, en el capital financer i en els sectors improductius dins la cadena de valor, provoquen una precarització del mercat laboral, ja que no generen riquesa per si mateixos i depenen intrínsecament de la riquesa real produïda per la indústria, fonamentalment.

Això, com s'ha comentat en la introducció, en el cas de les Illes Balears és més intens, pel pes del sector del turisme, l'hostaleria i el comerç, fonamentalment, i pel fet de ser una de les zones més turistificades i, per tant, més terciaritzades d'Espanya. Segons les dades de l'Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT), la distribució per sectors de les persones menors de 35 anys durant el primer trimestre del 2008 era d'un 0,56 % dels ocupats que pertanyen al sector agrícola, un 8,52 % al sector industrial, un 19,32 % al de la construcció i un 71,6 % al sector de serveis, davant l'ocupació actual en el segon trimestre del 2022, que es distribueix amb un 0,65 % que pertany al sector agrícola, un 6,69 % a l'industrial, un 9,81 % al de la construcció i un 82,86 % al de serveis.

Per tant, és evident la baixada de pes del sector de la construcció a les Balears després de la crisi del 2008 i del *boom* de la construcció, així com del sector industrial. L'efecte que té això en la qualitat de l'ocupació, com no pot ser d'una altra manera, obliga la joventut balear o bé a ocupar llocs de feina subalterns a la perifèria laboral o bé a emigrar a la cerca de les oportunitats que no ofereix la seva terra natal.

No es tracta de rebutjar un sector pel seu caràcter improductiu, sinó perquè aquesta derivació descontrolada de l'economia cap a sectors terciaris i emergents, moltes vegades basant-se en la digitalització de la societat, es dona en unes condicions de desindustrialització que acaben precaritzant la feina de les persones i, com veim, de manera més concreta la feina de les persones joves.

4. Les persones joves i el sindicalisme

Una vegada analitzades les dades i després d'exposar la posició que ocupen socialment i laboralment les persones joves a Espanya, l'objecte d'aquest darrer apartat és estudiar com això afecta el sindicalisme; l'organització dels i les joves en la defensa dels seus drets laborals, i la millora o el detriment de les condicions salarials i l'estabilitat laboral.

Fa uns quants anys, el Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) feia enquestes a la població espanyola sobre els sindicats i el seu paper en la societat i elaborava estudis concrets sobre aquesta temàtica, com el del maig de 1994. També incloïa en el

baròmetre preguntes sobre aquest àmbit, feia estudis concrets sobre les condicions laborals en l'àmbit nacional i estudiava l'opinió sobre els efectes de les vagues generals. Això es va deixar de fer gradualment i a hores d'ara falten estudis més precisos i profunds que analitzin l'opinió de la població espanyola sobre el sindicalisme de la forma més objectiva possible.

Si bé hi ha una apagada estadística sobre l'opinió generalitzada i concreta respecte a diferents àmbits relacionats amb l'organització dels i les treballadores i el sindicalisme, és un fet que la confiança en els sindicats de classe en el transcurs de la democràcia s'ha anat llastrant.

La dada més recent és l'informe sobre l'enquesta de la monarquia de l'agència d'investigació 40db feta per a la Plataforma de Mitjans Independents. Tot i que no hi consten les dades per grups d'edat, la mitjana de confiança que té la població en els sindicats se situa en un 3,7 sobre 10 els anys 2020 i el 2021. En l'informe fet pel CIS el 1994, la mitjana de confiança se situava en un 4,7. És interessant avaluar les respostes que es donaven en aquell any sobre el món del treball i el paper dels sindicats en la reducció de desigualtats en l'ocupació.

D'altra banda, també s'ha analitzat el sindicalisme i el poder sindical en sectors o empreses, així com l'afiliació sindical i el poder de reducció de la desigualtat en funció tant de la capacitat del sindicalisme per a la mobilització i la negociació col·lectiva com de la sindicalització en una empresa o sector. Les conclusions, tot i que evidents, confirmen la tesi de la necessitat d'un sindicalisme fort i com a eina de lluita de classes per generar un contrapoder de la classe treballadora davant la burgesia en forma de patronal de capital mitjançant l'explotació i l'extracció de plusvàlua dels i les treballadores.

La tesi anterior es confirma contraposant la densitat sindical (sindicalització dels i les treballadores) als Estats Units des del 1917 fins al 2017 amb la taxa de desigualtat entre el 10 % de la població més rica i l'altre 90 % (Shierholz, 2019) (vegeu el gràfic 16).

Gràfic 16: Evolució històrica de la taxa de desigualtat als EUA respecte a l'afiliació als sindicats estatunidencs

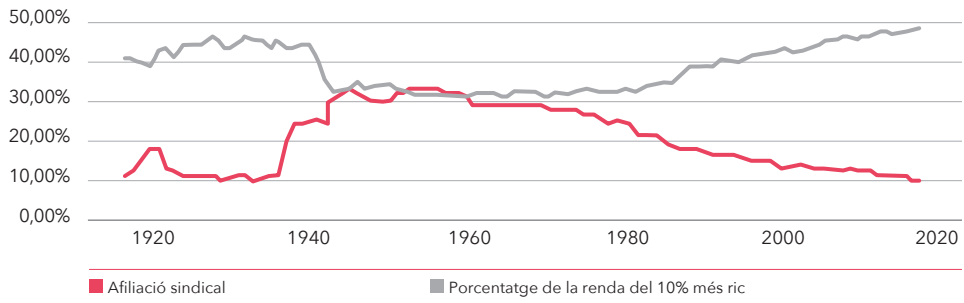

Font: Economic Policy Institute

A Espanya, segons les dades d'afiliació a Comissions Obreres (CCOO) de persones menors de 35 anys en les sèries que s'han analitzat en els apartats anteriors, es pot confirmar aquesta desafecció juvenil cap al sindicalisme o, almenys, una manca de confiança i de comprensió del paper sindical pel que fa a la reducció de la desigualtat i la millora de les condicions socioeconòmiques.

Gràfic 17: Evolució del pes percentual de joves menors 35 anys respecte al total d'afiliació a CCOO

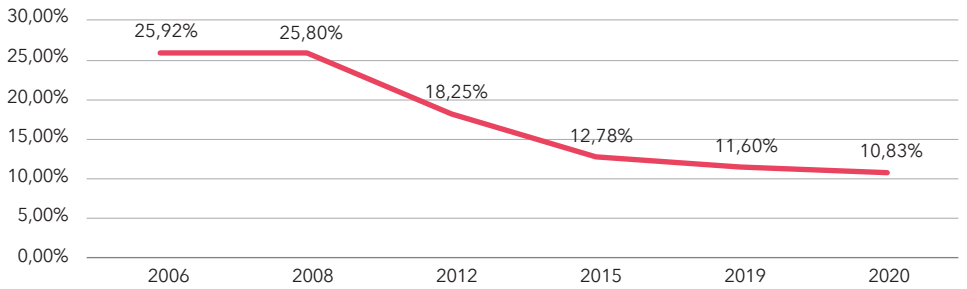

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de CCOO

El 2006, l'afiliació jove a Comissions Obreres representava un 25,92 % del total d'afiliació, davant el 10,83 % que representa avui dia. Si bé, com s'ha comentat, el pes demogràfic i el pes de la població jove activa descendeixen i, per tant, hi ha menys persones joves inserides en el mercat laboral a les quals apel·lar sindicalment, el descens del pes d'aquest grup social si més no s'han d'analitzar.

Quant a dades globals d'afiliació sindical al nostre país, només un 12,5 % de les persones assalariades a Espanya estan afiliades a un sindicat, segons el darrer informe de l'Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). El 2009, el percentatge de població treballadora sindicada era del 18,3 %.

Després d'haver analitzat totes les dades estadístiques de caire socioeconòmic que s'han presentat en aquest estudi, resulta contradictori acabar aquest apartat esmentant com, malgrat la situació de precarietat estructural en la qual estan immerses les persones joves després d'aquestes crisis, la pèrdua de confiança en el moviment obrer sindical continua augmentant.

5. Conclusions i discussió

Aquest estudi pretén orientar una sèrie de debats de fons i generar discussions i reflexions col·lectives respecte a les causes de la desafecció juvenil cap al sindicalisme i, més concretament, cap als sindicats de classe. Però, a més, també té l'objectiu d'introduir una sèrie de tasques al sindicalisme amb referència a la transformació del moviment obrer sindical en un mercat de treball globalitzat, desintegrat, individualitzat, digitalit-

zat i altament liberalitzat, i de fer una reflexió col·lectiva del paper del sindicalisme davant aquest escenari de transicions i transformacions.

La primera reflexió que podem fer és si veritablement hi ha un immobilisme juvenil davant la situació socioeconòmica del país o no. El fet que la joventut no s'organitzi al voltant dels sindicats no vol dir que no s'organitzi, sinó que veu com a propis altres tipus d'organització o moviments més concrets o més arrelats a àmbits concrets, com el moviment ecologista, feminista, estudiantil, pel dret a l'habitatge o veïnal. A partir d'aquí, es pot continuar amb debats sobre el rebuig juvenil al sindicalisme i els aspectes que produeixen aquest desgast organitzatiu en els sindicats.

Hi ha factors externs en els quals es pot incidir, però sobre els quals no tenim el control. I també hi ha factors més interns respecte als quals es poden plantejar tasques o objectius.

En l'àmbit extern i en el lapse temporal en el qual es basa l'article, la crisi del 2008 implica una forta ofensiva antisindical que es reforça amb cada mesura política presa relacionada amb el món laboral, i que posa en qüestió el paper de les centrals sindicals en la negociació col·lectiva i el diàleg social tripartit (agents socials, patronal i Govern). Això, sumat a un sentiment de llunyania dels i les joves en relació amb el que s'ha negociat i s'ha aconseguit en aquests àmbits de concertació, pot explicar un dels aspectes, del qual podem examinar les culpes tant externes com internes.

L'ofensiva antisindical anteriorment esmentada i reforçada al llarg d'aquestes dècades té un vessant mediàtic i un vessant pràctic:

- Mediàticament, aquesta ofensiva ha tingut i té l'objectiu d'apartar del centre la política laboral, de generar una opinió adversa al sindicalisme i d'orientar l'opinió pública cap a això.

- En la pràctica es tradueix en una política sociolaboral basada en els principis del neoliberalisme més rapinyaire: individualització de les relacions laborals, atomització del treball amb l'externalització i la ramificació de parts dins la cadena de valor del sistema productiu, *uberització* de l'economia i aparició de nous sectors emergents basats en la digitalització del treball que ofega amb els pretextos anteriors. Tot això impregnat d'un discurs mediàtic i acadèmic sobre l'emprenedoria, la individualitat de l'èxit i el creixement personal individual dins l'ascensor social.

La materialització concreta de tot plegat, encara que ja s'ha enunciat en part en apartats anteriors, es concreta en la joventut treballadora de diferents formes: pràctiques no laborals (curriculars i extracurriculars) moltes vegades com a forma encoberta de feina no remunerada, entrada en el mercat laboral amb contractes formatius o categories professionals fetes per a joves (aprenents, ajudants, júniors…), autoconvenciment de l'etapa jove treballadora com una carrera d'obstacles per superar: temporalitat, parcialitat, rotació laboral i generació de conflictes intergeneracionals per les condicions salarials.

La joventut treballadora ocupa la perifèria laboral, en la qual es veu obligada a vendre la seva força de

treball pel fet de no poder tenir una posició central en la cadena de valor. Això és, davant la desindustrialització i terciarització de l'economia i l'arribada gradual de la digitalització i la *uberització* del món laboral, els i les joves són desplaçats i obligats en molts de casos a ocupar aquests llocs de feina més desregulats, menys organitzats i menys sindicalitzats, i, per tant, més precaritzats. Això se suma sobretot a la rotació entre empreses del model laboral espanyol, atès que, si els i les joves passen d'empresa a empresa, fins i tot de sector a sector, en el seu creixement laboral, és molt complicat que generin un vincle sindical intern en l'empresa.

D'altra banda, les estructures i les centrals sindicals tradicionals es perceben per diverses causes com una institució més del poder de l'Estat, en mans d'una classe que n'oprimeix una altra, i això, sobretot entre les persones més joves, és una altra font de desconfiança i desafecció cap als sindicats.

Tot el que s'ha exposat està estretament lligat amb la consideració pràctica dels sindicats com un servei i no com una eina organitzativa de la classe treballadora. Davant el sindicalisme organitzatiu clandestí de l'època franquista, i sociopolític i combatiu del postfranquisme, en les darreres dècades es dona una imatge de sindicalisme desafecte de l'empresa i de la base. Les centrals i els dirigents sindicals negocien i concerten acords i les seus passen a ser espais de consulta de drets, impartició de cursos i formacions homologades i resolució de conflictes concrets, moltes vegades de manera individualitzada. Això produeix una inestabilitat en l'afiliació i l'organització dels sindicats i en la base de les empreses a les quals arriba el sindicalisme. El fet d'entendre el sindicalisme com una gestoria que ofereix un servei provoca l'afiliació instrumental: «M'afilii perquè tenc un problema i em desafilii quan me'l resolen».

Finalment, un altre dels factors que incideixen en la repetida desafecció juvenil cap al sindicalisme és la dificultat que hi ha per arribar a les perifèries laborals, és a dir, als sectors de la producció en què es produeix més desigualtat i precarietat. Tothom té en ment el sindicalisme tradicional obrer de granota i casc, industrialitzat, integrat en grans empreses i altament organitzat i sindicalitzat. Però, amb l'arribada del nou sistema productiu imposat, la categorització de la classe obrera és més diversa i més fragmentada, cosa que provoca una dificultat afegida al sindicalisme: l'adaptació instantània a aquest nou món laboral. Això, alhora, fa que augmentin els interessos més individualitzats o sectorialitzats, les defenses d'aspectes concrets en detriment de la consciència de classe i col·lectiva. A més, tot plegat cristal·litza en el sorgiment i l'augment d'alternatives sindicals sectorials, d'empresa o fins i tot de categoria professional, per no parlar de sindicats grocs, reaccionaris o plataformes proempresa.

Per tant, en arribar a aquest punt, cal preguntar-se: És el sindicalisme de classe necessari? Què ha de fer el moviment obrer sindical per corregir aquesta desafecció juvenil?

És evident la reflexió i l'autocrítica generalitzada que ha de fer el sindicalisme de classe tradicional davant aquest escenari. Però també és evident que, davant de qui pensa i fa po-

lítica en contra d'aquest sindicalisme de classe, aquest és més necessari que mai, tal com s'ha exposat i s'ha demostrat anteriorment.

Per això, i assumint el sindicalisme de classe com a necessari, es pot acabar l'article amb una reflexió àmplia entorn de les tasques que cal fer per revertir la desafecció juvenil:

— Quant a l'aspecte més estructural, tenint en compte que es tracta d'un model de producció i empresarial desintegrat en què les pimes (empreses de menys de 250 treballadors i treballadores) suposen el 99,82 % del total de les empreses (tot i que el 0,18 % que suposen les empreses de més de 250 treballadors donen feina al 35,78 % de la població ocupada), el 38,3 % són microempreses (d'1 a 9 treballadors i treballadores) i el 55,12 % d'aquestes són pimes sense personal assalariat, té sentit una Llei orgànica de llibertat sindical de l'any 1985 i un Estatut dels treballadors que, tot i que s'ha modificat, continua mantenint el gruix de la redacció inicial basat en el model de producció espanyol del segle passat?

— Encara que la pregunta anterior pugui ser fàcilment resposta, els sindicats de classe tenen a l'abast l'adaptació del sindicalisme a aquest nou escenari. I és sobre aquest aspecte que s'ha de fer una profunda reflexió en relació amb l'adopció de noves fórmules tant organitzatives com d'acció sindical per arribar a tots els racons en què es produeix desigualtat:

  - Potenciar seccions sindicals com a espais d'autoorganització de l'afiliació en el si de les empreses.

  - Potenciar espais de participació i militància de les persones treballadores des de la base en les empreses cap a les estructures internes, i prioritzar la participació jove sobretot en els sectors de la producció que ocupa la població jove.

  - Fer assemblees de joves i intergeneracionals en què fer-los partícips sociopolíticament del camí que segueix el sindicalisme o un sindicat en concret.

  - Escoltar les crítiques i les necessitats de persones joves que ocupen posicions en la cadena de valor, atès que moltes vegades es desconeixen o es perceben com a llunyanes, i aprendre d'aquesta informació.

  - Fer dels sindicats espais d'autoorganització i d'unió de lluites desintegrades. La relació amb els moviments socials, els espais i les plataformes presindicals de lluita econòmica i política ha de ser propera i s'ha de produir d'una manera aglutinadora. El sindicalisme ha d'integrar el que l'empresa i el seu sistema productiu desintegra.

  - Davant les relacions de consum propiciades per la mercantilització de la societat, el sindicat ha de promoure les relacions associatives estables i de proximitat.

  - En un context de desmobilització, d'aposta per la concertació social i d'inclusió de reformes beneficioses per a la classe tre-

balladora, cal fer partícips els i les joves de cada decisió i acord i potenciar la mobilització i les eines de lluita perquè es produeixin canvis cada vegada més potents en situacions com les actuals o les que han viscut en les darreres dècades.

- Com comunica el sindicalisme el que fa? Adaptar-se a una realitat canviant implica també la comunicació de les victòries, el trasllat de l'autocrítica a la base i el sentiment de pertinença de cada pas que es fa. Les xarxes socials i la immediatesa de la comunicació digital va en augment, i amb això la capacitat d'arribar a les persones joves que hi socialitzen. Per tant, l'adaptació del missatge a aquest context alhora que fer partícip la classe treballadora de cada decisió és important per augmentar el vincle amb la joventut treballadora.

Aquestes són tan sols algunes de les reflexions sobre possibles elements de millora del moviment obrer sindical per recuperar el vincle associatiu amb la joventut treballadora, encara que no són les úniques. Recuperar la legitimitat d'unes estructures sindicals degradades en les darreres dècades a través de la participació, la militància, l'escolta i la transformació davant el discurs capitalista neoliberal ha de ser una de les tasques centrals, ja que els sindicats tenen la capacitat de posar en el centre la importància que té i ha de tenir el treball, d'integrar el que el sistema intenta desintegrar i de promoure econòmicament i políticament la lluita de classes contra els qui oprimeixen les i els treballadors.

A tall de conclusió final i de cara a la reflexió col·lectiva, es pot afirmar que hi ha exemples d'aquest tipus de pràctiques, d'acció sindical integradora. Però cal preguntar-se si falta alguna cosa en la consecució lògica d'un avanç per a la classe treballadora.

— Ratificació del Conveni 189 OIT (igualtat de tracte de les empleades domèstiques amb la resta de persones treballadores).

— Llei *rider*.

— Eleccions sindicals en empreses de plataforma digital.

— Conveni col·lectiu de Just Eat signat per CCOO, UGT i empresa que regula les condicions i els drets laborals de les persones que treballen en aquesta plataforma digital.

— Reforma laboral.

— Augment de l'SMI en els darrers anys, acordat en el context de la taula de diàleg social tripartida.

— Estatut les pràctiques no laborals.

Referències bibliogràfiques

- Butlletí Oficial de l'Estat. (1985). Llei orgànica 11/1985, de 2 d'agost, de llibertat sindical. https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-16660

- Centre d'Investigacions Sociològiques. (1994). Estudio 2088. Sindicatos. https://www.cis.es/cis/export/

sites/default/-Archivos/Marginales/2080_2099/2088/es2088mar.pdf

- Centre d'Investigacions Sociològiques. (2002). V Encuesta nacional de condiciones de trabajo. https://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2460_2479/2470/Es2470mar_trabajadores.pdf

- Centre d'Investigacions Sociològiques. (2010). Barómetro octubre 2010. https://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2840_2859/2847/es2847.pdf

- Shierholz, H. (2019). Labor Day 2019: Working people have been thwarted in their efforts to bargain for better wages by attacks on unions. *Economic Policy Institute, 27*. https://files.epi.org/pdf/173263.pdf

- Institut Nacional d'Estadística. Encuesta de población activa. https://www.ine.es/dynt3/inebase/index.htm?padre=979&capsel=979

- Gaibar, L. (2021). *Sindicalismo y juventud: el problema no es la conciencia, es la confianza*. El Salto. https://www.elsaltodiario.com/sindicatos/sindicalismo-juventud-problema-conciencia-confianza

- Ministeri d'Indústria, Comerç i Turisme. (2019). *Marco estratégico en política de PYME 2030*. https://industria.gob.es/es-es/Servicios/MarcoEstrategicoPYME/Marco %20Estrat %C3 %A9gico %20PYME.pdf

- Ministeri d'Indústria, Comerç i Turisme. (2022). *Cifras PYME. Datos septiembre 2022*. http://www.ipyme.org/es-ES/ApWeb/EstadisticasPYME/Documents/CifrasPYME-septiembre2022.pdf

- Plataforma de Medios Independientes. (2021). *Encuesta monarquía II*. 40dB. https://ctxt.es/es/20211001/Politica/37507/encuesta-monarquia-40db-informe-integro-descarga-ctxt.htm

- Shierholz, H. (2019). *Labor Day 2019. Working people have been thwarted in their efforts to bargain for better wages by attacks on unions.* Washington DC, Economic Policy Institute. https://www.epi.org/publication/labor-day-2019-collective-bargaining/

Principals factors de risc d'abandonament escolar prematur. El capital cultural i la desigualtat educativa

JOAN VICENÇ CLADERA SALVÀ

Joan Vicenç Cladera Salvà

Inca, 1997. És graduat en Estadística Aplicada i en Sociologia. Jove qualificat que treballa a l'Observatori de la Joventut de l'IBJOVE.

Resum

Els objectius d'aquest article són definir l'abandonament escolar prematur, descriure'n els principals factors de risc i conèixer-ne algunes classificacions. L'abandonament escolar prematur és un dels problemes més grans que hi ha per assolir la justícia intergeneracional. A les Illes Balears, la taxa d'abandonament l'any 2020 –data prèvia als efectes de la crisi de la COVID– fou del 21,3 %, i en el conjunt de l'Estat, del 16 %. Aquest fet suposa que Espanya sigui el segon estat de la Unió Europea dels 27 amb una taxa més elevada d'abandonament escolar prematur, i que les Illes Balears sigui la segona comunitat autònoma amb una taxa més alta d'abandonament escolar.

Per estudiar aquesta problemàtica, la metodologia emprada és l'anàlisi bibliogràfica dels articles científics més rellevants de la temàtica en l'àmbit espanyol, en què s'han prioritzat els més recents. Per començar, es fa una genealogia de l'abandonament escolar prematur, en què hi ha l'evolució dels conceptes *fracàs escolar*, *abandonament escolar prematur* i *desigualtat educativa*. A continuació, s'estudia la classificació dels factors de risc i el pes que tenen en la probabilitat d'abandonar. La conclusió és que el factor predictiu més rellevant és l'estatus socioeconòmic i el capital cultural familiar; a més, es resta importància a les sinergies del mercat de treball. Paral·lelament, és imprescindible reduir l'abandonament escolar prematur per garantir els principis de conservació de les opcions, de la qualitat i de l'accés, les bases de la justícia intergeneracional.

Paraules clau: Abandonament escolar prematur (AEP) / Factors de risc / Capital cultural / Desigualtat educativa / Justícia intergeneracional

Resumen

Los objetivos de este artículo son definir el abandono escolar prematuro, describir sus principales factores de riesgo y conocer algunas clasificaciones. El abandono escolar prematuro es uno de los mayores problemas para alcanzar la justicia intergeneracional. En las Illes Balears, la tasa de abandono en el año 2020 –fecha previa a los efectos de la crisis de la COVID– fue del 21,3 %, y en el conjunto del Estado, del 16 %. Esto supone que España sea el segundo estado de la Unión Europea de los 27 con una tasa más elevada de abandono escolar prematuro, y que las Illes Balears sea la segunda comunidad autónoma con una tasa más alta de abandono escolar.

Para estudiar esta problemática, la metodología utilizada es el análisis bibliográfico de los artículos científicos más relevantes de la temática a nivel español, en el que se han priorizado los más recientes. Para empezar, se hace una genealogía del abandono escolar prematuro, en la que consta la evolución de los conceptos *fracaso escolar*, *abandono escolar prematuro* y *desigualdad educativa*. A continuación, se estudia la clasificación de los factores de riesgo y su peso en la probabilidad de abandonar. La conclusión es que el factor predictivo más relevante es el estatus socioeconómico y el capital cultural familiar; además, se resta importancia a las sinergias del mercado de trabajo. Paralelamente, es imprescindible reducir el abandono escolar prematuro para garantizar los principios de conservación de las opciones, la calidad y el acceso, las bases de la justicia intergeneracional.

Palabras clave: Abandono escolar prematuro (AEP) / Factores de riesgo / Capital cultural / Desigualdad educativa / Justicia intergeneracional

1. Contextualització

La justícia intergeneracional consisteix a atendre els reptes que suposa el fet d'aconseguir un avantatge mutu per a totes les generacions i assumir la dificultat de la superposició generacional (Gragera, 2018). Es parteix dels quatre eixos de treball que es proposen en el *Pacto intergeneracional europeo. Marco español de consultas ciudadanas sobre el futuro de Europa* (Sanmartín *et al.*, 2021): economia i mercat de treball; valors i participació; educació i formació, i canvi demogràfic, salut i benestar. Aquest article se centrarà en el tercer, en l'educació i la formació, i més concretament en l'abandonament escolar prematur (d'ara endavant, AEP).

D'ençà de l'Estratègia de Lisboa de l'any 2000, els líders europeus han considerat imprescindible augmentar el percentatge de joves que continuen formant-se un cop que han acabat l'etapa obligatòria per aconseguir que l'economia europea sigui la més competitiva del món (Consell de la Unió Europea, 2003). Així doncs, s'han establert diferents fites per reduir el percentatge de joves que abandonen prematurament els estudis, com ara l'objectiu d'una taxa del 10 % d'AEP a escala Unió Europea, del 15 % pel que fa a Espanya per al 2020 (Consell de la UE, 2009) i del 9 % per al 2030 en el conjunt de la Unió Europea (Consell de la UE, 2021).

Els objectius prevists per al 2020 varen ser assolits en el conjunt de la UE-27, amb una taxa d'AEP del 9,9 %. Però la mitjana espanyola (16 %) fou lleugerament superior a l'objectiu, i la balear (21,3 %) estigué lluny de l'objectiu previst. Com es pot observar en el gràfic 1, el màxim històric en la sèrie va ser l'any 2008 amb una taxa d'AEP d'ambdós sexes del 44,7 % a les Balears i del 31,7 % en el conjunt de l'Estat. Com a conseqüència de la crisi provocada per la COVID-19, el 2021 es varen ob-

Gràfic 1: Evolució de la taxa d'AEP a les Illes Balears, a l'Estat i a la Unió Europea (2002-2022)

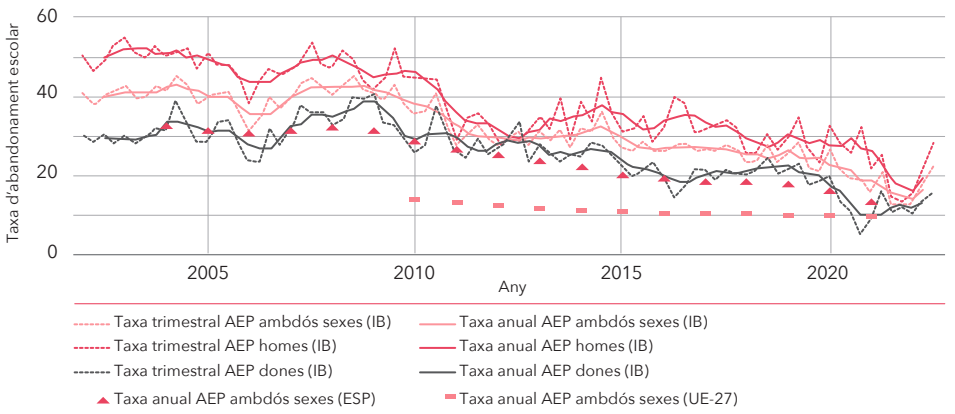

Font: Elaboració pròpia a patir de dades de l'IBESTAR i l'INE

tenir els mínims de la progressió, encara que les dades trimestrals de les Illes Balears de l'any 2022 pareixen confirmar que la taxa d'un 14 % d'abandonament a les Balears ha estat un miratge, ja que s'està produint un creixement de la taxa d'AEP que sembla que es tornarà a situar per sobre del 20 %. Així i tot, cal remarcar la significativa disminució de la taxa d'abandonament entre el 2008 i el 2019, perquè, en aquest període d'onze anys i sense influència de la crisi de la COVID-19, gairebé s'ha reduït a la meitat: amb un 17,3 % en el conjunt l'estat i del 24,1 % a les Illes. (Oficina Europea d'Estadística [Euroestat], 2022; Institut d'Estadística de les Illes Balears [IBESTAT], 2014; IBESTAT, 2022, i Instituto Nacional de Estadísitca [INE], 2021).

Malgrat que la taxa d'AEP s'ha reduït a la meitat, continua sent un greu problema social, econòmic i polític, ja que l'abandonament formatiu és la màxima expressió de les desigualtats socials. Suposa la reproducció de les desigualtats de classe, com s'evidenciarà al llarg del treball. Els fills de les famílies de classes socials amb menys capital cultural són els qui pateixen una major taxa d'AEP. Per tant, s'invalida el discurs meritocràtic en el qual se sustenta la legitimitat del sistema educatiu. Així doncs, per tal d'assolir un major grau de justícia intergeneracional, és necessari prioritàriament posar fi a l'AEP. Com s'assenyalen Sanmartín *et al*.: «Aquesta és una qüestió que va més enllà de l'educació dels i les joves, és un problema clarament intergeneracional perquè afecta tant joves que surten del sistema com majors que varen sortir del sistema i no hi tornen a accedir» (2021, p. 35).

2. Metodologia i objectius

En aquest article, es duu a terme una aproximació conceptual a l'abandonament escolar prematur des de les diferents perspectives amb què l'estudien a l'Estat espanyol per conèixer-ne les particularitats en el context estatal.

A continuació, es fa una revisió bibliogràfica de desset estudis rellevants que han analitzat els principals factors de risc relacionats amb l'AEP en el marc espanyol. Per dur-la a terme, primer s'estudiaran les principals classificacions dels factors. Tot seguit, s'analitzaran els factors més estudiats i s'exposarà la relació que tenen amb l'AEP. Per acabar, s'explicitarà la interrelació dels factors i s'evidenciarà que el factor més rellevant per preveure l'AEP és l'estatus socioeconòmic familiar.

Concretament, els objectius que es pretenen assolir són els següents:

1. Aproximació conceptual a l'AEP
   a) Definir l'AEP des de diferents perspectives
   b) Conceptualitzar l'AEP en el marc espanyol

2. Revisió bibliogràfica dels factors de risc relacionats amb l'AEP
   a) Estudiar com s'agrupen
   b) Conèixer els factors més estudiats
   c) Comparar els diferents factors i el pes que tenen en l'abandonament

3. Estat de la qüestió. Del fracàs escolar a l'AEP

El baix nivell formatiu dels joves –entès com a fracàs escolar– emergeix com a problemàtica social a final dels

anys seixanta, però no és fins a la transició quan és considerat un problema públic. Tal com indica Rujas (2017), a final de la dècada dels setanta i a l'inici dels vuitanta el fracàs escolar pren rellevància en el debat públic en un context de democratització de l'espai públic, de qüestionament de la *ideologia del do*, d'augment de l'escolarització, de les classes mitjanes i d'institucionalització d'un model educatiu, suposadament, *meritocràtic*. És en aquest context quan «la no titulació apareix com l'indicador privilegiat d'un *fracàs escolar* que no serà ja només dels alumnes (o de les seves famílies), sinó també d'un sistema escolar objecte de crítiques i de lluites creixents» (Rujas, 2017, p. 500). De llavors ençà, el fracàs escolar ha estat en el centre del debat educatiu i la seva reducció la justificació de les diferents reformes educatives.

El fracàs escolar s'ha operativitzat de diferents maneres. D'acord amb Riviere, Fernández i Mena, hi ha una definició més restrictiva que entén el fracàs escolar com: «La situació de l'alumne que intenta aconseguir els objectius mínims plantejats per la institució –els de l'educació obligatòria–, falla en això i es retira després de ser catalogat com a tal. [...] En el cas espanyol, l'alumne que no aconsegueix acabar l'ESO i en surt amb un certificat d'haver-la cursada però sense el títol de graduat, que acredita haver-la superat» (Riviere *et al.*, 2010, p. 18). I una altra definició menys restrictiva que inclou «els qui fracassen, havent-ho intentat, en qualsevol dels nivells obligatoris, la secundària obligatòria o la postobligatòria, això és, tant en l'ESO com en els cicles formatius de grau mitjà o el batxillerat» (Riviere *et al.*, 2010, p. 19). Per acabar, molts d'articles usen la definició amb un caràcter biogràfic: «El fracàs [escolar] no com un fenomen puntual o com un desenllaç final, sinó com un procés lent que acompanya l'alumne al llarg de la seva vida escolar o d'una part important d'aquesta» (Mena *et al.*, 2010, p. 121).

El problema del concepte *fracàs escolar* és simple, la càrrega moral que suposa. Qualcú pot estar en contra de reduir-lo? Per tant, tal com bé assenyala Rujas (2017), és un concepte emprat com a element recursiu en la pugna per definir les polítiques públiques.

A l'inici del segle XXI, els acadèmics introdueixen noves nocions per deslligar-se de la càrrega moral del fracàs escolar, com el *baix rendiment* en les proves PISA (Martínez, 2009, p. 59); però el concepte que es va imposar fou l'*abandonament escolar prematur*. En els darrers anys, l'AEP ha patit lleugeres modificacions com *abandonament escolar primerenc* (Romero i Hernández, 2019; Roldán *et al.*, 2019; Bayón-Calvo, 2019; García i Sánchez, 2020) o *abandonament primerenc de l'educació i la formació* (Carrasco *et al.*, 2018). En aquest article considerem homòlegs aquests tres conceptes i els agrupam sota la terminologia més habitual: *abandonament escolar prematur* (AEP).

Actualment, quan es parla d'abandonament escolar prematur hi ha una pugna entre dues definicions. D'una banda, la definició de l'Eurostat, comuna a tots els organismes estadístics de la Unió Europea: «Els joves que abandonen l'escola prematurament es defineixen com a persones d'entre 18 i 24 anys que compleixen dues condicions: (1) el nivell més alt d'educació

o de formació que han aconseguit és ISCED 0, 1, o 2; (2) no han rebut educació ni formació en les 4 setmanes anteriors a l'enquesta. El grup de referència per calcular la taxa d'abandonament escolar prematur és la població total d'entre 18 i 24 anys» (Comissió Europea, 2017, p. 2). Aquesta definició té un gran avantatge, atès que no es veu afectada per l'heterogeneïtat dels diferents sistemes educatius, les diferents edats d'acabament de l'educació obligatòria o les desigualtats en la presència de joves en els itineraris acadèmics o professional ni les característiques de l'estructura productiva i de qualificacions (Lamb, 2011; García i Sánchez, 2020). Així doncs, és fàcilment quantificable i comparable entre els diferents països membres de la Unió Europea.

D'altra banda, les ciències socials consideren que aquesta definició no s'ajusta prou bé a la realitat de l'AEP. Les principals crítiques a la definició de l'AEP són degudes a les limitacions metodològiques, ja que no s'ajusta a la realitat balear, en què bona part de l'abandonament es fa abans dels 18 anys (Mena *et al.*, 2010). A més, construir l'indicador basant-se en les categories *no estudii* i *no treball* de l'enquesta de població activa referida a les 4 setmanes anteriors «resulta del tot insuficient per comprendre què representa la situació d'abandonament en un itinerari longitudinal més ampli» (García i Sánchez, 2020, p. 237). Pel que fa a les limitacions epistemològiques, el concepte *abandonament* és problemàtic perquè: «Com es pot fracassar en el que no s'intenta? [...] Com es pot abandonar allò que no s'ha iniciat o d'allà on t'han expulsat?" (Riviere *et al.*, 2010, p. 24) Així doncs, la definició proposada per Mena, Fernández i Riviere de l'AEP és la següent: «El fet de no obtenir un títol escolar postobligatori, quan no s'aconsegueixen els objectius escolars establerts per la societat i que poden estimar-se com a mínims raonables en funció del mercat laboral» (Mena *et al.*, 2010, 121).

Tal com ja assenyalava Marchesi en un dels estudis més rellevants de l'AEP d'inici del mil·lenni, hi ha tres perspectives a l'hora d'abordar-lo: «Alguns estudis insisteixen en els factors estrictament vinculats als alumnes. [...] Altres perspectives, per contra, posen l'èmfasi principal en els factors socials i culturals. [...] També hi ha visions alternatives que situen en un segon pla els factors individuals i socials i atribueixen la responsabilitat més gran al sistema educatiu mateix, al funcionament dels centres i a l'estil d'ensenyament dels professors» (Marchesi, 2003, p. 13). Per tant, segons la perspectiva adoptada, sorgeixen diferents línies d'investigació. De la primera deriva la idea que el subjecte del fracàs és l'alumne, i aquest constitueix la unitat d'anàlisi adequada. De la segona, la necessitat de posar el focus en els mecanismes que porten al fracàs escolar i a l'AEP. De la tercera, la idea que el fracàs es defineix en relació amb el sistema educatiu (Mena *et al.*, 2010, p. 121).

Així doncs, els estudis sobre l'AEP adopten una definició lleugerament diferent depenent dels objectius d'aquesta i la població que s'analitza. En el metaestudi d'Hernández i Alcaraz (2018) —en què s'han analitzat els 40 articles més rellevants sobre la temàtica en qüestió entre el 2007 i el 2017— es considera que hi ha quatre definicions diferenciades.

Per tant, és complicat arribar a una definició unívoca, i encara més amb el gir epistemològic d'autors com Romero i Hernández (2019), que afirmen que s'ha iniciat un desplaçament del concepte *fracàs escolar* cap a l'*exclusió educativa* o *desigualtat educativa*, que consideren que comprèn millor les realitats extraescolars. Seguint aquesta nova lògica, Tarabini (2021) explica que: «Una mirada sistemàtica de la desigualtat educativa implica preveure tres nivells interrelacionats: l'accés al sistema educatiu, el procés d'aprenentatge i els resultats educatius. Així doncs, la igualtat d'accés posa l'accent en les oportunitats que tenen diferents grups socials per accedir al sistema educatiu; la desigualtat del procés es refereix a les condicions internes al sistema educatiu per garantir tant l'aprenentatge com el desenvolupament integral d'infants i joves; finalment, la igualtat de resultats al·ludeix a l'adquisició de competències, coneixements i credencials mínimes que el sistema educatiu hauria de garantir per a tot l'alumnat» (Tarabini, 2021, p. 17-18). Per completar el gir epistemològic, Carrasco *et al*. (2018) consideren que les polítiques públiques referides a l'AEP han d'invertir la perspectiva i parar esment als mecanismes indirectes que provoquen l'*expulsió* dels alumnes del sistema educatiu, transformar el paradigma i allunyar-se de la naturalització de l'AEP i la culpabilització inherent dels estudiants.

4. Factors de risc de l'AEP

l'abandonament escolar prematur és una problemàtica altament multifactorial (Alegre i Benito, 2010). Són molts els estudis que aprofundeixen la importància de les característiques dels joves que abandonen la formació. Depenent del posicionament ideològic dels autors, la classificació dels factors de risc d'AEP varia notablement. Per exemple, algunes variables són infravalorades a causa del discurs meritocràtic, la qual cosa provoca una sobreatribució dels pesos dels factors individuals. Tal com afirma Tarabini: «[a diferència dels] discursos creixentment individualistes que defensen la pèrdua d'importància de la variable classe social per entendre les dinàmiques educatives i socials contemporànies (Gillies, 2005), les dades posen de manifest que continua tractant-se d'una variable clau per entendre les dinàmiques d'equitat o d'inequitat educativa» (Tarabini, 2015, p. 350).

4.1. Les classificacions dels factors de risc de l'AEP

Per conèixer la classificació dels múltiples factors de risc de l'AEP, s'ha elaborat una anàlisi bibliogràfica qualitativa en què se n'ha estudiat l'agrupament. Inicialment, s'han examinat moltes publicacions de gran rellevància en l'àmbit espanyol. S'han triat els tres articles que es comenten a continuació, ja que tenen una pretensió holística a l'hora de classificar els factors relacionats amb l'AEP.

Per començar, en l'estudi «Factores incidentes en el abandono escolar prematuro», d'Hernández i Alcaraz (2018), es fa una revisió bibliogràfica de quaranta articles d'entre el 2007 i el 2017 sobre l'AEP. L'objectiu és conèixer les variables de risc més estudiades en aquest període. Per fer-ho revisen, el nombre d'articles publicats i analitzen cada variable. Després

classifiquen les diferents variables en quatre dimensions: personal, familiar, social i educativa, que es divideixen en altres categories i subcategories, concretament:

- Divideixen la dimensió educativa en aspectes associats a polítiques educatives, oferta educativa i itineraris educatius, aspectes pedagògics i curriculars, transició entre etapes, cultura escolar, vinculació escolar, participació familiar en el centre, professorat, impacte de l'educació infantil, existència de la figura de personal orientador i disponibilitat de transport escolar.

- Divideixen la dimensió familiar en edat, sexe, nacionalitat i nivell d'estudis dels pares, llenguatge parlat a casa, tipologia o estructura familiar, competències parentals educatives, situació de conflicte familiar, situació socioeconòmica familiar i variables culturals.

- Divideixen la dimensió personal en edat, sexe, nacionalitat, lloc de residència, malaltia, discapacitat o estat de salut, estat civil, embaràs, procés maduratiu, motivació, interès i expectatives i competències acadèmiques de l'alumnat.

- Per acabar, la dimensió social es divideix en atributs socials, imatge social de l'educació, fenòmens migratoris, grup d'amics o veïnat i taxa d'ocupació i situació del mercat laboral.

Tal com indiquen les autores: «L'AEP no s'origina per un únic factor, sinó que la decisió d'abandonar es veu influenciada per la combinació de diverses variables educatives, familiars, personals i socials; encara que aquestes dues últimes s'estudiïn en un nombre menor de textos que les anteriors» (Hernández i Alcaraz, 2018, p. 192). Aquesta classificació és útil, però metodològicament qüestionable, perquè no té una fomentació teòrica, o almenys no l'especifiquen. Per exemple, variables com el sentiment de pertinença al centre, la composició social i cultural del centre o les polítiques educatives formen part de la dimensió educativa segons aquesta classificació, però són tres variables diferenciades si posam l'alumnat al centre. El sentiment de pertinença al centre sorgeix de l'alumne en qüestió. La composició social i cultural del centre és pròxima a l'alumne, ja que ell en forma part. En canvi, les polítiques educatives són molt més llunyanes a l'alumne.

Per resoldre aquest problema, en el *paper* «Abandono escolar y desvinculación de la escuela: perspectiva del alumnado», Salvà-Mut *et al*. (2014) adopten una perspectiva ecosistèmica, que es basa en la teoria ecològica de Bronfenbrenner (1987). El marc teòric es fonamenta en la diferenciació entre el *microsistema*, el *mesosistema*, l'*exosistema* i el *macrosistema*, del sistema més proper al jove al més allunyat.

Així doncs, Salvà-Mut *et al*. (2014), prescindint de la categoria *exosistema*, categoritzen els factors relacionats amb l'AEP en tres nivells:

- El nivell *microsocial* es divideix en les característiques individuals dels alumnes i les relacions interpersonals. Al mateix temps, separen cada

categoria en dues més. D'una banda, les característiques individuals generals amb influència en l'escolarització i influenciades per aquesta –addiccions, embaràs adolescent, escasses aspiracions o problemes de salut física o mental– i les característiques individuals relacionades directament amb l'escolarització –absentisme, comportaments disruptius, falta de motivació o dificultats acadèmiques. D'altra banda, les relacions interpersonals amb els iguals –nombrosos canvis de centre o influències negatives per part dels iguals– i les relacions interpersonals amb els adults –mancança de relacions significatives amb adults que puguin constituir un referent positiu.

- El nivell mesosocial està format per la família, l'escola, el grup d'iguals i la comunitat. Cada subcategoria està dividida en altres variables: la família en dificultats familiars de tipus psicològic i socioeconòmic, cohesió familiar feble i dinàmiques familiars difícils o expectatives familiars d'assumpció primerenca de rols adults relacionats amb l'ocupació i/o amb les cures; l'escola en un clima de centre i/o de classe negatiu, polítiques d'admissió de l'escola o pedagogia inapropiada centrada en els continguts del currículum més que en l'alumnat; el grup d'iguals en amistats amb baix nivell acadèmic i amistats amb comportaments poc adaptats a les exigències escolars, i la comunitat en mercats de treball locals amb àmplia oferta d'ocupació amb baixos requeriments educatius, infravaloració dels títols acadèmics i afirmació del treball manual i representacions socials tradicionals en relació amb la participació de les dones en l'ocupació, que se subordina a les tasques de cures familiars.

- El nivell macrosocial està constituït per les categories: sistema d'educació i formació, relacions entre formació i treball i valors socials dominants. El sistema d'educació i formació està format per variables com la durada de l'escolaritat obligatòria i característiques, la despesa en educació i qualitat i eficiència de la despesa, o la normativa relativa a la repetició de curs, ràtios, sistemes d'avaluació, admissió d'alumnat, etc. Les relacions entre formació i treball estan determinades per la legislació laboral i les possibilitats de combinar formació i ocupació, les característiques de la transició educació-treball o les característiques del teixit productiu i de l'oferta d'ocupació. Els valors socials dominants estan determninats per la societat que vehicula l'atractiu de l'èxit immediat, la poca valoració social de l'educació o les cultures juvenils allunyades de la cultura escolar.

La simplicitat de l'obra de Bronfenbrenner (1987) ha suposat una gran contribució a l'estudi del desenvolupament psicològic dels joves, especialment en els anys de formació. Per aquest motiu, és molt emprada en la psicologia evolutiva o el treball social. Però, tal com indica Houston (2017), li manca la influència que exerceixen els rols de poder i les estructures socials en el desenvolupament dels joves. A més, l'obra de Bourdieu (1991) –amb conceptes com *habitus*

o *capital*, comparables als sistemes de Bronfenbrenner– té una major fonamentació teòrica. Així doncs, amb l'objectiu de superar aquestes crítiques, mitjançant la revisió d'estudis de l'AEP Romero i Hernández duen a terme una proposta de classificació de les causes de l'AEP basada en «el seu origen en la dicotomia intern/extern o [...] endogeneïtat i exogeneïtat des del punt de vista de l'estudiant» (Romero i Hernández, 2019, p. 267). Aquesta classificació manté la simplicitat del model ecològic, però incorpora el rigor de les *critical social theories*. Així doncs, per fer la classificació divideixen les causes en endògenes i exògenes. Aquestes causes les subdivideixen en les dimensions personal, relacional, estructural i institucional, i les dimensions estan dividides en àmbits, i els àmbits en factors.

Com indiquen Romero i Hernández (2019), les causes endògenes són les que neixen a l'interior de l'alumne. En la dimensió personal hi ha els aspectes estrictament atribuïbles a l'individu i que estan relacionats amb la capacitat –nivell cognitiu o estat de salut– i les aspiracions –motivació i interès o les expectatives sociolaborals. La dimensió relacional al·ludeix a la xarxa de suport sociofamiliar de l'individu i aglutina tant qüestions relacionades amb les característiques familiars –capital cultural, expectatives familiars o estructuració familiar–, com d'altres que tenen més a veure amb la influència que exerceix el seu grup d'iguals –addiccions, delinqüència o baix rendiment– o el context –entorn social. En canvi, les causes exògenes tenen l'origen en l'exterior. Per tant, són aspectes que escapen al control de l'individu i que no depenen d'ell. La dimensió institucional recull els factors vinculats al sistema educatiu vigent, inclosos el professorat –baixes expectatives per a alguns grups o baixa motivació/implicació–, el centre –clima escolar desmotivador o mesures directives contra fracàs– i les polítiques socioeducatives –baixa flexibilitat curricular, atenció deficient a la diversitat o dificultats en la transició entre etapes. En la dimensió estructural, s'inclouen els aspectes que s'originen en les estructures socioculturals –les característiques de la comunitat respecte al valor social dels estudis i la condició ètnica– i les estructures economicolaborals –situació econòmica i política i l'estat del mercat laboral.

4.2. Principals factors de risc de l'AEP

Continuant l'estudi bibliogràfic dels factors de risc de l'AEP, s'han analitzat desset articles rellevants de l'Estat espanyol de la temàtica en qüestió per recollir els principals factors de risc. S'han triat 15 factors i han estat ordenats dels més personals als més socials, seguint la classificació de Romero i Hernández (2019). Únicament s'han tingut en compte les quatre dimensions, sense considerar una major subdivisió, a causa de la manca d'estudis amb resultats significatius d'alguns àmbits, principalment el que està relacionat amb el grup d'iguals i el context. També és important recordar que l'objectiu no és conèixer el grau d'augment del risc d'AEP, sinó la tendència que provoca, conèixer si certa causa és un factor protector o de risc davant l'abandonament. Així doncs, els factors provocats per cau-

ses endògenes personals exposats són l'estat de salut; la motivació; l'absentisme; l'experiència escolar i els resultats acadèmics, i la repetició. Els factors que tenen l'origen en causes endògenes relacionals són les expectatives familiars i el capital cultural. Els factors amb l'arrel en causes exògenes institucionals són el clima escolar; la dificultat en la transició d'etapes; l'orientació i l'atenció a la diversitat, i la inversió en educació. Per acabar, els factors provocats per causes exògenes estructurals són el gènere; la migració i l'ètnia; la classe social, i el context socioeconòmic.

4.2.1. Causes endògenes personals

4.2.1.1. Estat de salut

A l'estudi de microdades duit a terme per Mora (2010), es confirma la relació entre l'estat de salut i anímic i l'AEP. A millor estat de salut menys possibilitats d'abandonament. En aquest estudi també s'afirma que els alumnes amb sobrepès tenen més tendència a l'AEP.

4.2.1.2. Motivació

Molts d'alumnes amb risc d'AEP consideren que abandonar els estudis és «deixar de perdre el temps» (Mena *et al.*, 2010, p. 132) i iniciar la transició cap a la vida adulta. A més, aquests alumnes consideren que l'esforç és massa gran i no val la pena titular-se; sensacions que s'accentuen amb l'acumulació d'assignatures suspeses i cursos repetits. Per tant, la motivació vers l'educació d'aquests joves és molt baixa, fins a tal punt que es considera l'AEP com un fet inevitable. Així doncs, tal com assenyalen els estudis al respecte: «La motivació de l'alumnat pot constituir un factor de protecció en combinació amb famílies i professorat implicats, a més d'entorns escolars flexibles i compromesos» (Carrasco *et al.*, 2018, p. 216).

4.2.1.3. Absentisme

L'absentisme escolar és un dels millors predictors de l'abandonament escolar, ja que és el pas previ a l'AEP. Segons Rizo i Hernández (2019), l'absentisme escolar pot ser un indicador individual molt bo per prevenir els possibles problemes futurs, perquè, tal com indica González (2020), els alumnes absentistes tenen més probabilitats de comportaments de risc, com delinqüència, alcoholisme, consum de drogues, pràctiques sexuals de risc o embarassos no desitjats, i els afectes de l'absentisme també es manifesten en les oportunitats vitals d'aquests joves.

Com indiquen Amer *et al.* (2020) en el seu estudi de la prevenció de l'absentisme a les Balears, les conductes absentistes a l'ESO s'associen amb el baix rendiment, la desmotivació i les conductes disruptives. L'absentisme no és simplement una causa, però és un molt bon factor predictor de l'AEP perquè és l'inici del procés d'abandonament. Segons Hernández i Alcaraz (2018), el 91 % dels absentistes acaben abandonant la formació.

4.2.1.4. Experiència escolar

L'experiència escolar és definida a partir de la implicació en les activitats escolars, els resultats acadèmics i la identificació escolar dels alumnes (Finn, 1989). Per a Bernard (2011), destaquen dos perfils segons la seva experiència escolar que suposen

el 80 % d'abandonaments. L'alumnat silenciós, caracteritzat per tenir un comportament ajustat a la norma i un baix rendiment escolar, és de classe baixa i les seves són famílies desafavorides tant socialment com culturalment. L'alumnat inadaptat es caracteritza pel mal comportament, el gran nombre de sancions, l'elevat grau d'absentisme, les dificultats acadèmiques i la baixa motivació.

L'estudi de García i Sánchez (2020) elaborat a Barcelona confirma els resultats de Bernard i assenyala que l'AEP «no es produeix majorment entre els joves amb problemes de conducta, sinó entre els joves amb baix rendiment escolar, a pesar que pot haver-hi una associació entre totes dues variables» (García i Sánchez, 2020, p. 253). També afirma que l'alumnat amb una experiència escolar marcada per problemes de comportament tendeix a continuar els estudis postobligatoris. A l'estudi de Mena *et al*. (2010) s'apunta que els joves amb problemes de disciplina tendeixen a l'AEP durant l'educació obligatòria i que els alumnes amb bona conducta abandonen durant l'educació postobligatòria.

4.2.1.5. Resultats acadèmics i repetició

El fet que un alumne hagi repetit és un «predictor de l'AEP i amb les dades d'Espanya es pot establir una relació lineal entre tots dos» (Mena *et al.*, 2010, p. 127). Tanmateix, repetir curs es considera ineficaç per reduir les taxes d'AEP (Organisation for Economic Co-operation and Development [OCDE], 2012). En canvi, no es pot establir una relació significativa entre els resultats acadèmics i l'AEP. Roldán *et al.* (2019) afirmen que els alumnes que han repetit a l'ESO tenen més possibilitats de deixar l'educació que els qui no ho han fet. Per contra, els qui han repetit en l'educació primària no tenen més probabilitats d'AEP. A diferència de l'estudi anterior, en el seu estudi demostren que «quan el rendiment és inferior a la mitjana del grup en el qual es troba l'alumne és més probable que aquest abandoni abans d'acabar l'ESO. D'aquesta manera, el fet de tenir un rendiment objectivament alt o baix no sembla que sigui tan important com la comparació amb el nivell del grup de referència» (Roldán *et al.*, 2019, p. 88)

4.2.2. Causes endògenes relacionals

4.2.2.1. Expectatives familiars

Les expectatives familiars tenen una notable influència en els resultats acadèmics segons Lozano (2003). L'estudi més recent de Carrasco *et al*. (2018) determina que com més expectatives familiars, menys taxa d'AEP. També indiquen que la percepció de suport té un efecte positiu en el fet que els estudiants mantinguin les expectatives educatives.

4.2.2.2. Capital cultural

El capital cultural és un concepte complex de quantificar, perquè està relacionat amb la classe social, l'estatus migratori, la religió i la ruralitat, entre altres factors (Rizo i Hernández, 2019). En la majoria dels estudis se simplifica al nivell educatiu màxim dels progenitors, al nivell d'estudis de la mare o del pare o, fins i tot, al nombre de llibres que hi ha a la llar. Malgrat la simplificació que es fa per poder quantificar-lo, és un fet que

com menys capital cultural més probabilitat d'AEP. Ser fill d'una mare universitària és un dels majors factors de protecció davant l'AEP (Lozano, 2003; Alegre i Benito, 2010; Bayón-Calvo, 2019). Ser fill d'un pare amb estudis universitaris també és un gran factor de protecció, però no tan significatiu (Lozano, 2003; Mora, 2010). En canvi, néixer en una família en què els pares únicament tenen estudis primaris o no en tenen augmenta dràsticament la probabilitat d'abandonar els estudis obligatoris (Mora, 2010).

4.2.3. Causes exògenes institucionals

4.2.3.1. Clima escolar

Mora (2010) assenyala que un nivell de satisfacció elevat amb el professorat, l'avaluació i el centre escolar està correlacionat amb una menor taxa d'AEP. Això és conseqüència d'un bon ambient de treball i la inexistència de discriminació dins l'aula. Martínez i Álvarez (2005) apunten en la mateixa direcció, per aquest motiu consideren adient una col·laboració més estreta amb el professorat, les famílies i altres entitats comunitàries, perquè afirmen que suposa una millora significativa del clima escolar.

4.2.3.2. Dificultats en la transició entre etapes

La transició de l'escola a l'institut, de l'educació primària a la secundària, és un punt clau en la biografia dels alumnes. Els infants acudeixen a l'escola amb una gran motivació, que disminueix a mesura que avança en l'educació. Aquesta pèrdua de motivació coincideix amb canvis biològics molt rellevants, l'inici de l'adolescència. Les creences, les valoracions i les metes de l'adolescent es van estabilitzant influïdes per molts de factors, com els èxits i els fracassos experimentats o la importància atribuïda als estudis. Així doncs, «el pas de l'escola a l'institut pot anar acompanyat moltes vegades d'una reducció important de l'interès, de la curiositat i del gaudi per aprendre, així com d'una disminució en les creences de competència, i pot arribar a derivar, en últim terme, en absentisme i abandó escolar primerenc» (Roldán *et al.*, 2019, p. 85). A part dels factors biològics, segons Mena *et al.* (2010), també és rellevant l'augment de professors i el seu canvi de rol. Els docents en l'educació secundària se centren més en l'ensenyança que no pas en el procés d'aprenentatge o l'orientació emocional i laboral dels alumnes. Això, segons aquests autors, provoca que els alumnes es *desconnectin* dels professors. Per tant, com afirmen García i Sánchez (2020), la transició de l'ensenyament secundari obligatori al postobligatori és un moment decisiu en l'estudi de la desigualtat educativa i, més concretament, de l'AEP.

4.2.3.3. Orientació i atenció a la diversitat

Les mesures de segregació de l'alumnat, com la diversificació curricular, tenen una valoració positiva entre el professorat. Però, per a Mena *et al.* (2010), els programes de diversificació suposen una mesura de protecció vers els *altres* alumnes i els força a ocupar una posició marginal. En el seu estudi, amb una mostra de 856 alumnes que han experimentat AEP, menys d'un 8 % dels alumnes amb diferents tipus d'adaptacions dins l'aula comuna no han continuat els estudis

postobligatoris. En canvi, dels alumnes que cursen la diversificació curricular, un 28 % continua fins als estudis postobligatoris, la qual cosa indica que la segregació és més *positiva* que la modificació del currículum dins la classe corrent. Això no implica que la diversificació curricular sigui la millor solució, sinó que falta orientació i suport a les aules generals.

Les dades de l'estudi de Carrasco *et al.* (2018) assenyalen en la mateixa direcció que les de l'estudi anterior. Consideren que molts d'aquests alumnes no continuen els estudis postobligatoris pel «predomini de models informatius no personalitzats d'orientació [i] una visió generalitzada entre el professorat i els responsables educatius, que consideren l'acreditació de l'ESO com un final acceptable de la formació i confonen la no acreditació amb l'AEP» (Carrasco *et al.*, 2018, p. 219).

4.2.3.4. Inversió en educació

La inversió en educació és un factor que genera un ampli debat. Segons Bayón-Calvo (2019), la diferència en la inversió explica part de la diferència entre taxes d'AEP a les diferents comunitats autònomes, amb una relació inversament proporcional. Alegre i Benito (2010) afirmen que no hi ha una correlació entre el PIB *per capita* i la taxa d'AEP, ni entre la proporció de la despesa en educació respecte al PIB, ni la despesa mitjana per estudiant. En canvi, sí que hi ha una relació entre les ajudes directes als estudiants en risc d'exclusió socioeducativa i la reducció de l'AEP. Aquest fet és degut a l'efecte dels rendiments decreixents, ja que superat un llindar de despesa no hi ha una correlació entre augment de la despesa i reducció de l'AEP. Passat aquest llindar, es tracta de millorar l'estratègia d'inversió i no pas el volum d'aquesta.

4.2.4. Causes exògenes estructurals

4.2.4.1. Gènere

Possiblement, la variable més estudiada és el gènere. És sabut que el fet de ser una dona és un factor protector davant l'AEP (Bayón-Calvo, 2019). Estadísticament, les alumnes presenten un major rendiment educatiu que els alumnes masculins.

Els efectes del gènere en l'AEP tenen diferents causes, com un major nombre d'oportunitats en el mercat laboral, tal com va quedar palès amb la crisi econòmica del 2008, quan la reducció de feines que exigien baixa qualificació va afectar especialment els homes, concretament el sector de la construcció. Aquest decreixement de la demanda de feines poc qualificades va produir un decreixement de la taxa d'AEP especialment entre els homes (Bayón-Calvo, 2019), o un pitjor rendiment educatiu previ per part dels homes. Tal com apunten García i Sánchez (2020), les vivències i la subjectivitat de l'experiència dels estudiants masculins estan més allunyades de la norma escolar, la qual cosa fa augmentar les possibilitats d'AEP, però segons aquests autors «no és un efecte net o exclusiu del gènere […] el que posa en relleu la importància l'experiència escolar» (García i Sánchez, 2020, p. 239).

4.2.4.2. Migració i ètnia

La relació entre el fet de ser migrat a l'Estat espanyol o ser descendent d'una família migrada és un factor de

risc per abandonar els estudis (Mora, 2010). Segons Bayón-Calvo (2019), l'evolució de la taxa d'AEP és molt similar entre alumnes de nacionalitat espanyola o estrangera, però hi ha una diferència de vint punts percentuals. Passa el mateix amb els joves d'ètnia gitana, amb unes taxes d'AEP molt superiors a la població general.

En l'estudi de l'AEP centrat en l'alumnat d'origen estranger afirmen que la titulació de l'ESO és un factor de protecció envers l'AEP, igual que el suport social, docent i la vinculació escolar. Però remarquen que «els factors de protecció de l'alumnat nadiu i de l'alumnat d'origen estranger escolaritzat en centres amb presència única o majoritària de famílies de rendes baixes pràcticament no difereixen» (Carrasco *et al.*, 2018, p. 232).

4.2.4.3. Classe social

Certs corrents ideològics resten importància al factor de classe a l'hora de preveure l'AEP. Però, tal com assenyala Wright: «La classe continua sent un element determinant, certament poderós, en molts d'aspectes de la vida social. […] la classe continua tenint un impacte real, encara que variable, en les subjectivitats individuals» (Wright, 2018, p. 185). Així doncs, l'indicador més habitual per estudiar els efectes de la classe social són els ingressos familiars, tal com es fa als estudis (Mora, 2010; Bayon-Calvo, 2019). Hi ha una clara relació inversament proporcional, a menor estatus socioeconòmic familiar major probabilitat d'AEP (García i Sánchez, 2020).

Segons Lozano, «els alumnes de classe alta presenten un millor ús d'estratègies metacognitives que els de classe social més baixa» (Lozano, 2003, p. 47). Aquest autor considera que això és causat per la interacció entre classe social i nivell cultural. Per tant, la probabilitat d'AEP depèn més del capital cultural dels progenitors que no de la classe social en si mateixa, encara que el capital cultural està fortament determinat per la classe social.

4.2.4.4. Context socioeconòmic

Arran de la crisi econòmica del 2008, es va produir una reducció significativa de la taxa d'AEP a les Illes Balears, a l'Estat i a la Unió Europea. L'atracció del mercat laboral és un desencadenant de la decisió d'abandonar la formació. Així doncs, segons Alegre i Benito (2010), hi ha una relació entre la taxa d'atur i la d'AEP en l'àmbit estatal que varia entre els països europeus.

García i Sánchez assenyalen que la crisi «ha augmentat els costs d'oportunitat de transitar cap al mercat laboral» (García i Sánchez, 2020, p. 236). Tot i això, Mena *et al.* (2010), mitjançant entrevistes, arriben a la conclusió que el mercat laboral és una excusa i no tant una causa de l'AEP. Encara que les dades no confirmen la seva hipòtesi, perquè «a partir de 2008, [la disminució de la taxa d'AEP, s'explica] per la recessió econòmica, que ha suposat la destrucció de nombrosos llocs de feina, especialment en sectors poc intensius en mà d'obra qualificada. Aquest fet ha pogut incidir en la motivació per continuar formant-se dels joves ocupats, que perceben que és necessària una formació més enllà de l'ESO» (Bayón-Calvo, 2019, p. 47).

La problemàtica social de l'elevat estímul del mercat laboral per a una inserció laboral prematura de joves poc qualificats i baixes expectatives

acadèmiques és comuna als països del sud d'Europa, especialment a les regions de l'arc mediterrani. S'anomena *model mediterrani d'ocupació*, basat en el sector de serveis, principalment el turisme, que combina alts nivells d'AEP i una demanda de treballadors joves poc qualificats (Alegre i Benito, 2010, p. 73).

5. Discussió

Tal com es desprèn de l'anàlisi anterior, els factors relacionats amb l'AEP no estan aïllats els uns dels altres, sinó el contrari. Es pot observar un alt nivell de correlació entre els diferents factors de risc. La gran majoria d'autors consideren que la condició de classe és el factor més rellevant, fins al punt que «gairebé tots els estudis empírics conclouen que aquestes diferències [en les taxes AEP] es deuen principalment, si no totalment, a les diferències d'estatus socioeconòmic» (García i Sànchez, 2020, p. 239). Així doncs, podem afirmar que el risc d'AEP no es distribueix aleatòriament entre la població, sinó que es concentra en determinats grups. Per tant, el perfil dels estudiants amb més possibilitats d'experimentar AEP és el de «joves de baix estatus socioeconòmic i cultural i d'origen migratori» (Tarabini, 2017, p. 104).

Hi ha alguns estudis –entre els quals destaca l'estudi clàssic de Mena *et al*. (2010)– que consideren que el factor de classe no és el més rellevant, sinó que és l'atracció que provoca el mercat laboral, que exigeix baixa formació. Segons Mena *et al*. (2010) i Bayón (2019), el mercat laboral dels països de l'arc mediterrani europeu, basat en el sector de serveis i la construcció, que exigeix treballadors poc qualificats, és un factor d'atracció per als joves amb intenció d'abandonar prematurament tota mena de formació reglada. Aquests autors posen com a exemple el cas de les Balears –amb una indústria turística basada en l'explotació de mà d'obra sense exigència de formació–, quan el 2008, amb la crisi econòmica i la disminució consegüent d'ofertes laborals, la taxa d'AEP es va reduir significativament. Si bé és certa aquesta disminució de l'AEP relacionada amb la reducció de demanda de treballadors poc formats, no és capaç d'explicar per què l'AEP afecta més certs estatus socioeconòmics que no d'altres. A més, d'acord amb Salvà-Mut *et al*. (2014) en el seu estudi biogràfic, la majoria d'adults que varen abandonar la formació consideren que més que una motivació va ser una excusa.

Així i tot, el factor del mercat laboral s'ha de tenir en consideració, atès que és cert que com és demanda de feines poc qualificades més percentatge d'AEP. Però no es pot caure en el discurs simplista que «el mercat laboral seria el factor determinant del nivell de l'abandonament escolar en una societat, i serien les circumstàncies individuals les que determinarien, dins aquell nivell, qui abandona i qui no» (Institut d'Avaluació i Qualitat del Sistema Educatiu [IAQSE], 2018, p. 14). Aquesta argumentació el que fa és culpabilitzar l'alumne d'haver abandonat els estudis i no pas comprendre les causes d'aquesta decisió. Tal com indica Tarabini (2015), aquests discursos manifesten la penetració de la ideologia meritocràtica i «ometen l'efecte de les relacions, identitats i subjectivitats de classe en les possibi-

litats d'èxit i fracàs escolar. Discursos, en definitiva, que responsabilitzen l'individu del seu propi destí» (Tarabini, 2015, p. 358).

A més, aquest discurs acaba amb l'errònia conclusió que «L'abandonament, per tant, seria un fenomen que no està fonamentat essencialment en dèficits a l'escola o a la família, sinó que es genera sobretot a conseqüència de l'atractiu del món laboral» (IAQSE, 2018, p. 14). Ja que, continuant l'argumentació de Tarabini, «Des d'aquesta perspectiva, doncs, la política educativa, els centres i el professorat poden fer poc per combatre l'AEP. Si l'abandonament escolar s'explica per l'atractiu d'un mercat laboral de baixa qualificació, aleshores el que cal fer és política laboral i econòmica, però no necessàriament cal modificar els fonaments del sistema educatiu» (Tarabini, 2017, p. 103).

Pel mateix motiu, és important no reduir l'anàlisi al fet que la classe social determina el risc d'AEP, sinó que el risc d'abandonament sorgeix de la interacció entre la classe social i la institució educativa en conjunt, en què la classe treballadora es veu perjudicada. Per exemple, mitjançant el concepte d'*alumne ideal*, Rist (1970) afirma que les característiques que ha de tenir un *bon* estudiant per tal d'aconseguir l'èxit acadèmic són les característiques vinculades a les noies de les classes socials autòctones benestants. Per aquest motiu, el professorat, inconscientment, penalitza més les conductes dels estudiants al·lots de classe obrera i migrants. Per no parlar de la importància dels *codis educatius* de Bernstein (1985) o el *currículum ocult* d'Apple (1985), que afavoreixen l'educació de les classes mitjanes en comparació amb la classe obrera.

6. Conclusió

A tall de conclusió, les característiques de l'AEP fan que sigui multifactorial, però amb una gran importància del factor de classe. El fet d'abandonar no és un fenomen natural, és un constructe social elaborat en les institucions educatives. Per tant, els centres educatius tenen un paper clau per combatre'l, ja que els instituts no són observadors del procés, sinó que reprodueixen les desigualtats que hi ha en la societat, són agents actius en l'estratificació social. Per aquest motiu, s'ha de fer un gir epistemològic, entendre l'AEP com un indicador de la desigualtat social i no únicament com un problema aïllat. S'ha de fer saber al professorat que és un agent clau per «combatre la seva invisibilitat i naturalització, i fer realment de l'escolarització una eina per a la integració social» (Carrasco *et al.*, 2018, p. 233) Així doncs, únicament «a través d'una reflexió conscient i crítica dels efectes de la desigualtat social sobre els processos d'ensenyament i aprenentatge, els impactes d'aquesta sobre les vides de professorat i alumnat es podran començar a combatre des de les aules» (Tarabini, 2021, p. 26).

Però, no tan sols la comunitat educativa ha de fer un esforç conscient per posar fi a l'AEP. És imprescindible impregnar el conjunt de societat de la lluita contra l'abandonament educatiu per tal de garantir l'equitat generacional basada en els principis de conservació de les opcions, de la qualitat i de l'accés (Weiss, 1999). Per assolir-ho i per afavorir les generacions que ja han patit l'AEP, s'han de millorar les vies de reincorporació a la formació de la població adulta (Sanmartín *et al.*, 2021, p. 37).

Nota: Aquest article és el resultat del treball fi de màster (Màster Universitari en Educació del Professorat de la Universitat de les Illes Balears), presentat el mes de setembre de 2022.

7. Referències bibliogràfiques

- Alegre, M., Benito, R. (2010). Los factores del abandono educativo temprano. España en el marco europeo. *Revista de Educación*, (número extraordinari 2010), 65-92.

- Amer, J., Vives, M., Pascual, B. (2020). Prevención del absentismo escolar en los centros educativos de secundaria: una aproximación al caso de las Baleares. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*,, *75*, 171-188.

- Apple, M. W. (1985). El marxismo y el estudio reciente de la educación. *Educación y Sociedad*, (4), 33-57.

- Bayón-Calvo, S. (2019). Una radiografía del abandono escolar temprano en España: Algunas claves para la política educativa en los inicios del siglo XXI. *Revista Complutense de Educación*, *30*(1), 35-53. http://dx.doi.org/10.5209/RCED.55465

- Bernard, P.-Y. (2011). *Le décrochage scolaire: « Que sais-je ?» núm. 211*. Presses Universitaires de France.

- Bernstein, B. (1985). Clasificación y enmarcación del conocimiento educativo. *Revista Colombiana de Educación*, (15). DOI: 10.17227/01203916.5118

- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power* (J. B. Thompson, Ed.; G. Raymond, Trans.). Harvard University Press.

- Bronfenbrenner, U. (1987). *La ecología del desarrollo humano: experimentos en entornos naturales y diseñados*. Paidós.

- Carrasco, S., Pàmies, J., Narciso, L. (2018). Abandono escolar prematuro y alumnado de origen extranjero en España ¿Un problema invisible? *Anuario CIDOB de la Inmigración*, *2018*, 211-236.

- Comissió Europea. (2017, 10 2). *Early school leavers*. European Commission. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/european-semester_thematic-factsheet_early-school-leavers_en_0.pdf

- Consell de la Unió Europea. (2003). *Diari Oficial*. Conclusiones del Consejo de 5 de mayo de 2003 sobre los niveles de referencia del rendimiento medio europeo en educación y formación (Puntos de referencia), C 134, 3-4. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52003XG0607(01)

- Consell de la Unió Europea. (2009). *Diari Oficial*. Conclusiones del Consejo, de 12 de mayo de 2009 , sobre un marco estratégico para la cooperación europea en el ámbito de la educación y la formación (ET 2020), C 119, 2-10. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52009XG0528(01)

- Consell de la Unió Europea. (2021). *Diari Oficial*. Resolución del Consejo relativa a un marco estratégico para la cooperación europea en el ámbito de la educación y la formación con miras al Espacio Europeo de Educación y más allá (2021-2030), 2021/C 66/01. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=-CELEX:32021G0226(01)&from=EN

- Oficina Europea de Estadística (Eurostat). (2017). *Early leavers from education and training by sex and labour status*. Statistics | Eurostat. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfse_14/default/table?lang=en

- Finn, J. D. (1989). Withdrawing From School. *Review of Educational Research*, *59*(2), 117-142. https://doi.org/10.3102/00346543059002117

- García, M.; Sánchez, A. (2020). La heterogeneidad del abandono educativo en las transiciones posobligatorias: Itinerarios y subjetividad de la experiencia escolar. *Papers: Revista de Sociologia*, *105*(2), 235-257.

- González, S. (2020). Són efectius els programes de lluita contra l'absentisme escolar? A: *Què funciona en educació? Evidències per a la millora educativa* (p. 1-20). Fundació Bofill & Ivàlua.

- Gragera, J. M. (2018). *Justificación de las obligaciones en la justicia intergeneracional.* Oxímora. Revista Internacional de Ética y Política. https://doi.org/10.1344/oxi.2018.i12.20396

- Hernández, A.; Alcaraz, M. (2018). Factores incidentes en el abandono escolar prematuro. *Revista de Investigación en Educación,*, *16*(2), 182-195. http://webs.uvigo.es/reined/

- Houston, S. (2017). Towards a critical ecology of child development in social work: aligning the theories of Bronfenbrenner and Bourdieu. *Bourdieu, Families, Relationships and Societies*, *6*(1), 53-69. DOI: 10.1332/204674315X14281321359847

- Institut d'Avaluació i Qualitat del Sistema Educatiu (IAQSE). (2018). *Documents d'avaluació 12: L'abandonament escolar prematur a les Illes Balears*.

- Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT). (2014). *Nombre i taxa d'abandonament escolar prematur entre joves de 18 i 24 anys per període i sexe*. IBESTAT. https://ibestat.caib.es/ibestat/estadistiques/1a-023ac3-f6cb-4dac-83d1-a162da-1a4f6f/95fd6c4d-fe76-4c30-8c66-11084804b91f/ca/I302033_0703.px

- Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT). (2022). *Nombre i taxa d'abandó escolar (CNED-2014) prematur entre joves de 18 i 24 anys per període i sexe*. https://ibestat.caib.es/ibestat/estadistiques/1a-023ac3-f6cb-4dac-83d1-a162da-1a4f6f/aa21d6a7-347c-43e8-91a6-13d468ff210e/ca/I302033_0708.px

- Instituto Nacional de Estadística (INE). (2021). *Abandono temprano de la educación-formación de personas de 18 a 24 años. España y UE-28*. https://www.ine.es/jaxiT3/Datos.htm?t=12543#!tabs-tabla

- Lamb, S. (2011). School Dropout and Inequality. A: Lamb, S.; Markussen, E.; Teese, R.; Polesel, J.; Sandberg, N. (Eds.). *School Dropout and Completion*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-90-481-9763-7_21

- Lozano, A. (2003). Factores personales, familiares y académicos que afectan al fracaso escolar en la Educación Secundaria. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, *1*(1), 43-66.

- Marchesi, A. (2003). El fracaso escolar en España. *Fundación Alternativas*, *Documento de Trabajo*(11), 3-46.

- Martínez, R. A.; Álvarez, L. (2005). Fracaso y abandono escolar en Educación Secundaria Obligatoria: implicación de la familia y los centros escolares. *Aula Abierta*, (85), 127-146.

- Martínez, J. S. (2009). Fracaso escolar, PISA y la difícil ESO. *Revista de la Asociación de Sociología de la Educación*, *2*(1), 56-85.

- Mena, L., Fernández, M., Riviere, J. (2010). Desenganchados de la educación: procesos, experiencias, motivaciones y estrategias del abandono y del fracaso escolar. *Revista de Educación*, (número extraordinari 2010), 119-145.

- Mora, A. J. (2010). Determinantes del abandono escolar en Cataluña: más allá del nivel socio-económico de las familias. *Revista de Educación*, (número extraordinari 2010), 171-190.

- Organisation for Economic Co-operation and Development (OCDE). (2012). *Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools*. OECD Publishing.

- Rist, R. (1970). Student Social Class and Teacher Expectations: The self-fullfilling prophecy in ghetto education. *Harvard Educational Review*, *70*(3), 257-301.

- Riviere Gómez, J., Fernández Enguita, M., Mena Martínez, L. (2010). *Fracaso y abandono: escolar en España*. Obra Social, Fundación La Caixa.

- Rizo, L. J., Hernández, C. (2019). El fracaso y el abandono escolar prematuro: el gran reto del sistema educativo español. *Papeles Salmantinos de Educación*, (23), 55-81.

- Roldán, L., Rodríguez, C., Vieites, T. (2019). El papel de la repetición y el rendimiento académico en el abandono escolar temprano. *International Journal of Developmental and Educational Psychology (INFAD) Revista de Psicología*, (2), 83-92.

- Romero, E., Hernández, M. (2019). Análisis de las causas endógenas y exógenas del abandono escolar temprano: una investigación cualitativa. *Educación XX1*, *22*(1), 263-293. 10.5944/educXX1.21351

- Rujas Martínez-Novillo, J. (2017). La construcción del «fracaso escolar» en España. Génesis y cristalización de un problema social. *Papers*, *102*(3), 477-507. http://dx.doi.org/10.5565/rev/papers.2297

- Salvà-Mut, F., Oliver-Trobat, M. F., Comas-Forgas, R. (2014). Abandono escolar y desvinculación de la escuela: perspectiva del alumnado. *Magis. Revista Internacional de Investigación en Educación, 6*(13), 129-142.

- Sanmartín, A., Kuric, S., López, C., Calderón, D. (2021). *Pacto Intergeneracional Europeo. Marco español de consultas ciudadanas sobre el futuro de Europa.* Fundación de Ayuda contra la Drogadicción. https://doi.org/10.5281/zenodo.5786653

- Tarabini, A. (2015). La meritocracia en la mente del profesorado: un análisis de los discursos docentes en relación al éxito, fracaso y abandono escolar. *Revista de la Asociación de Sociología de la Educación*, *8*(3), 349-360.

- Tarabini, A. (2017). *L'escola no és per a tu: el rol dels centres educatius en l'abandonament escolar*. Fundació Jaume Bofill.

- Tarabini, A. (2021). Abordant la desigualtat educativa: el rol de la pedagogia, el currículum i les creences docents. A: Amer, J. (Ed.). *Anuari de l'Educació de les Illes Balears* (vol. 2021, p. 16-31). Fundació Guillem Cifre de Colonya.

- Weiss, E. B. (1999). *Un mundo justo para las futuras generaciones: Derecho internacional, patrimonio común y equidad intergeneracional*. Madrid: Ediciones Mundi-Prensa.

- Wright, E. O. (2018). *Comprender las clases sociales*. Akal.

Els efectes adversos de l'ús abusiu d'internet per part dels adolescents

CATALINA COLL PEÑA

Catalina Coll Peña

Llucmajor, 1997. És pedagoga i té el Màster Universitari en Intervenció Socioeducativa amb Infància, Adolescència i Família (Universitat de les Illes Balears). És monitora de suport per a nins i nines amb discapacitat.

Resum

En la societat actual, l'ús d'internet i de les noves tecnologies s'ha convertit en una eina universal que proporciona nombrosos beneficis en diferents àmbits de la vida: laboral, social, acadèmic, etc. Els adolescents són un dels grups de població en què l'ús d'internet es troba en el seu dia a dia. Això no obstant, a causa dels diferents factors característics de l'etapa de l'adolescència, es considera que els més joves són els més vulnerables a l'hora de patir les conseqüències negatives que provoca l'ús d'internet. En els darrers anys s'ha incrementat la preocupació dels pares i mares i de la població en general per l'ús problemàtic que fan els més joves d'internet, ja que s'ha demostrat que limita el desenvolupament de la vida diària de l'infant, disminueix el rendiment acadèmic, els exposa a continguts inadequats (com és el cas de la pornografia) i disminueix el seu benestar. A més, al llarg de l'article s'explica quines variables influeixen en el tipus d'ús que fan d'internet; que el gènere influeix en la manera en la qual els adolescents utilitzen internet, i que, depenent del gènere, l'ús abusiu d'internet afecta de diferent forma la salut mental dels més joves. Finalment, s'argumenten diferents estratègies que es poden dissenyar i implantar amb la intenció de prevenir o tractar l'ús abusiu d'internet.

Paraules clau: Ús abusiu d'internet / Salut mental / Gènere / Prevenció / Tractament / Estratègies educatives

Resumen

En la sociedad actual, el uso de internet y las nuevas tecnologías se ha convertido en una herramienta universal que proporciona numerosos beneficios en diferentes ámbitos de la vida: laboral, social, académico, etc. Los adolescentes son uno de los grupos de población en los que el uso de internet se encuentra en su día a día. Sin embargo, debido a los distintos f actores característicos de la etapa de la adolescencia, se considera que los más jóvenes son los más vulnerables a la hora sufrir las consecuencias negativas que provoca el uso de internet. En los últimos años se ha incrementado la preocupación de los padres y las madres y de la población en general por el uso problemático que hacen los más jóvenes de internet, puesto que se ha demostrado que limita el desarrollo de la vida diaria de los niños, disminuye el rendimiento académico, los expone a contenidos inadecuados (como es el caso de la pornografía) y disminuye su bienestar. Además, a lo largo del artículo se explica qué variables influyen en el tipo de uso que hacen de internet; que el género influye en la forma en que los adolescentes utilizan internet, y que, dependiendo del género, el uso abusivo de internet afecta de distinta forma la salud mental de los más jóvenes. Finalmente, se argumentan diferentes estrategias que se pueden diseñar e implantar con la intención de prevenir o tratar el uso abusivo de internet.

Palabras clave: Uso abusivo de internet / Salud mental / Género / Prevención / Tratamiento / Estrategias educativas

1. Introducció

En els darrers anys s'ha produït un increment de l'ús d'internet arran del seu vertiginós avenç tecnològic. Internet s'ha convertit en l'eina més utilitzada per comunicar-se amb els altres i per intercanviar informació. L'aparició d'aquesta xarxa ha modificat la forma en la qual les persones es comuniquen, s'entretenen i intercanvien informació. Encara que en un principi internet i les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) varen ser considerades un gran avenç tecnològic que oferia nombrosos beneficis en la vida diària de les persones, a mesura que han anat passant els anys s'ha evidenciat que, no tan sols aporten beneficis, sinó que també se'n deriven problemàtiques si se'n fa un mal ús, especialment entre els més joves (Blachnio i Prezepiorka, 2016). La població adolescent representa la majoria d'usuaris d'internet i, per l'etapa vital en la qual es troben, són considerats com un dels grups de població més vulnerable davant els efectes negatius que implica l'ús abusiu d'internet.

A causa de la tendència creixent de l'ús d'internet i de les TIC, darrerament s'han elaborat múltiples estudis sobre els efectes negatius d'un ús abusiu o problemàtic d'aquestes eines. Per començar, cal comentar que la comunitat científica ha considerat que la terminologia adient per referir-se a la conducta problemàtica que tenen algunes persones respecte a l'ús d'internet és *ús abusiu*, *patològic* o *problemàtic d'internet*, perquè, segons l'Organització Mundial de la Salut (OMS, 1992, esmentat a Moral i Fernández, 2019), el *Manual diagnòstic i estadístic dels trastorns mentals* (DSM-5) i la Classificació Internacional de les Malalties Mentals, les addiccions conductuals encara no són considerades trastorns mentals. Per aquest motiu, la denominació *addicció a internet* és errònia. L'increment dels individus que presenten un patró desadaptatiu respecte a l'ús d'internet demostra la necessitat de desenvolupar criteris diagnòstics específics per tal de poder classificar el trastorn i poder així avançar cap a un model teòric consensuat per la comunitat científica.

Per tot això, en aquest article es tractarà de l'ús abusiu d'internet definit com el comportament basat en la pèrdua de control sobre el seu ús. D'aquest ús abusiu en deriven diverses problemàtiques, com l'augment de la probabilitat d'aïllar-se de la societat i el fet de descuidar àmbits imprescindibles de la vida de la persona: laboral, acadèmic, d'oci i de salut (Tsitsika *et al*., 2014). A més, també pot afectar la salut mental i física de la persona, els seus estats emocionals i les relacions socials. Per tant, es considera que es fa un ús abusiu d'internet quan la persona no és capaç de controlar l'ús que fa d'aquesta eina i quan aquest ús inadequat afecta el desenvolupament de la seva vida diària. Autors com Golpe *et al*. (2017) exposen xifres preocupants: un de cada quatre adolescents afirma passar més de cinc hores al dia utilitzant internet i un 18,2 % dels adolescents afirmen que en fan un ús inadequat.

Com ja s'ha comentat, en la societat actual preocupen especialment les conseqüències negatives de l'ús inadequat d'internet entre la població adolescent. Els adolescents del segle

XXI són considerats natius digitals i han trobat en internet una forma de comunicar-se amb els altres, de divertir-se i de satisfer la seva curiositat amb un sol clic. Els estudis coincideixen que els factors de risc i vulnerabilitat relacionats amb les TIC concorren en major mesura entre la població adolescent per les característiques psicofisiològiques del moment evolutiu en què es troben, així com per la tendència cap a la desvinculació del seu entorn familiar i la major sensibilitat a la influència que exerceix el seu entorn social. Són molts els pares i educadors preocupats per la tendència dels més joves a utilitzar internet de forma inadequada i abusiva. A més, tant als pares com a la societat en general els preocupa especialment que l'ús abusiu d'internet entre els adolescents impliqui en molts de casos un baix rendiment escolar, aïllament social, consum de contingut pornogràfic o violent, accés a pàgines d'apostes... Fins i tot s'ha demostrat que pot produir una alteració de les pautes d'alimentació i de son (Golpe *et al*., 2017). Estudis com el de Moral i Fernández (2019) exposen que l'ús problemàtic d'internet que fan els més joves pot arribar a originar conductes desadaptatives com la síndrome d'aïllament social juvenil, caracteritzada per un comportament evitatiu que rebutja tota comunicació que no es produeix a través de la pantalla. A més, hi ha estudis que han descobert que l'ús abusiu d'internet és el causant de molts dels conflictes familiars. Un 42,7 % dels adolescents que participaren en l'estudi de Golpe *et al*. (2017) varen informar que les discussions que tenien amb els seus pares eren causades en la majoria de casos per l'ús que feien del telèfon mòbil o d'internet. També s'ha detectat que l'ús inadequat d'internet ha comportat elevades taxes de sèxting, ciberassetjament, contacte amb estranys i visites a pàgines web d'apostes (Golpe *et al*., 2017). Actualment, un dels principals problemes que ha d'afrontar la comunitat educativa és l'assetjament escolar. Aquesta pràctica, amb l'increment de l'ús d'internet entre els adolescents, s'ha transformat, i ara és habitual que es dugui a terme des de darrere una pantalla (ciberassetjament) i que es viralitzin continguts sobre les víctimes a les xarxes socials.

2. Variables personals que afecten el fet d'usar internet inadequadament

Estudis recents han trobat relació entre la personalitat de l'individu i l'ús abusiu d'internet. Hi ha característiques comunes en la personalitat de les persones que fan augmentar la probabilitat d'utilitzar internet de forma abusiva o problemàtica, per exemple: dificultat per afrontar els problemes, impulsivitat, no tolerància a estímuls desagradables i recerca de sensacions fortes. El treball de Moral i Fernández (2019) demostra que les persones amb baixa autoestima i amb una elevada impulsivitat tenen més probabilitats de fer un ús problemàtic d'internet. Autors com Li *et al*. (2019) indiquen que la personalitat de l'individu influeix en el tipus d'ús que fan d'internet; expliquen que els infants amb una alta impulsivitat i un baix control cognitiu reforcen les conductes addictives o abusives, de la mateixa manera que una persona amb una personalitat inhibida tendeix a comportaments desadaptatius pel que fa a l'ús d'internet.

Cal comentar que la literatura científica comparteix que els joves que utilitzen de forma abusiva internet ho fan perquè presenten dificultats en les relacions socials i comunicatives, i prefereixen cercar suport social darrere la pantalla, per tal d'evadir-se del món que els envolta.

3. Ús problemàtic d'internet: salut mental i gènere

L'increment de l'ús d'internet ha implicat un augment de l'interès a estudiar amb profunditat les conseqüències d'un ús problemàtic. Encara que hi ha evidència que l'ús abusiu d'internet produeix conseqüències negatives en diversos àmbits de la vida de la persona, en aquest article es recollirà informació relacionada amb com afecta l'ús problemàtic d'internet en la salut mental dels adolescents des d'una perspectiva de gènere.

Segons ja s'ha avançat, nombrosos estudis han descobert que una de les conseqüències negatives que produeix l'ús inadequat d'internet és la disminució del benestar psicològic. Aquesta disminució preocupa encara més en l'etapa adolescent, ja que la salut mental que es té en aquesta etapa prediu la salut mental que es tindrà en l'edat adulta (Twenge i Farley, 2020). També han augmentat els estudis que afirmen que en els darrers anys han crescut exponencialment les taxes de depressió, autolesions i intents de suïcidis entre els més joves. Per aquest motiu, en els estudis hi ha una tendència a detectar els problemes en la salut mental dels adolescents. Entre aquests treballs hi ha els que tracten d'identificar la relació entre l'ús abusiu d'internet i la salut mental dels joves.

Autors com Lee *et al*. (2018) assenyalen que l'ús inadequat de les noves tecnologies està relacionat directament amb la disminució del benestar psicològic. L'estudi afirma que els joves que dediquen més hores a internet han presentat trastorns del son, depressió, ansietat, impulsivitat i tendències suïcides.

I com afecta, el gènere, l'ús abusiu d'internet? En aquest estudi s'ha considerat interessant estudiar la qüestió del gènere perquè està demostrat que aquest influeix en aspectes psicològics, socials i culturals. És més, en cada societat hi ha un patró de comportament al qual s'han d'ajustar les persones depenent de si són homes o dones; néixer home o dona implica una assignació de rols socials diferents i també suposa viure en contextos culturals amb posicions desiguals. Pel fet que homes i dones presenten unes determinades pautes de comportament segons la societat, hi ha autors que afirmen que en l'àmbit d'internet i les TIC també hi haurà diferències de gènere en la forma de relacionar-se a través de la xarxa (Golpe *et al*., 2017).

S'estan començant a fer estudis que tracten la relació entre el gènere i l'ús abusiu d'internet. Això no obstant, els estudis són insuficients i cal un coneixement més exhaustiu del fenomen, el qual també beneficiarà el desenvolupament de les estratègies que s'han d'implantar.

4. Preferència d'ús d'internet segons el gènere

Hi ha treballs que han analitzat les preferències pel tipus de dispositiu electrònic segons el gènere i quins

efectes tenen en la salut mental dels adolescents. Els autors indiquen que les nines tendeixen a utilitzar internet mitjançant els telèfons mòbils per accedir a les xarxes socials o per enviar missatges de text o fan un ús general de l'ordinador i d'internet; mentre que els nins utilitzen internet per jugar a jocs en línia o fan servir els dispositius electrònics en general (Twenge i Martín, 2020). L'estudi de López *et al*. (2021) exposa que, per que fa als videojocs, hi ha diferències segons el gènere, atès que els nins tenen preferència per jocs competitius, violents o agressius; mentre que les nines prefereixen jocs de simulació social, de lògica o d'habilitat. Aquesta tendència també produeix diferències en la personalitat i la salut mental dels joves.

A més dels estudis que afirmen que les nines tenen preferència per les xarxes socials, n'hi ha que exposen que les nines hi dediquen més temps que els nins. Als 13 anys, la meitat de les nines dediquen més d'una hora al dia a les xarxes socials; en canvi, la mateixa quantitat d'hores només es va trobar en un terç dels nins. Als 15 anys, un 59 % de les nines utilitzaven més d'una hora al dia les xarxes socials, mentre que en el cas dels nins era un 46 % (Booker *et al*., 2018). Twenge i Farley (2020) afirmen que les nines prefereixen les xarxes socials i hi dediquen més temps i que els nins prefereixen jugar en línia i hi dediquen més temps.

5. Com afecten, les preferències d'ús d'internet, la salut mental?

Com ja s'ha avançat, l'ús abusiu d'internet provoca una disminució del benestar psicològic de l'adolescent. Això no obstant, cal comentar les diferències que hi ha en la salut mental segons el gènere i l'ús abusiu d'internet, ja que estudis recents han demostrat que les nines són menys felices que els nins. Autors com Booker *et al*. (2018) indiquen que els adolescents són més feliços que les adolescents. Aquesta afirmació es deu al fet que les persones que fan un ús problemàtic o abusiu de les xarxes social tenen nivells més baixos de felicitat i més dificultats socioemocionals. Per aquest motiu, atès que són les nines les que tenen una tendència a l'ús abusiu de les xarxes socials, són el gènere en el qual s'han trobat més problemes psicològics i emocionals.

De la mateixa manera que el gènere influeix en l'elecció del videojoc, la preferència per un tipus de joc també afecta la personalitat de l'adolescent. Els nins que utilitzen internet de forma abusiva ho fan per jugar a jocs violents i competitius i tenen una personalitat més agressiva, a més de presentar afectació a la salut mental, la qual cosa produeix un augment de la probabilitat de patir trastorns ansiosos o depressius; les nines que fan un ús inadequat dels videojocs prefereixen jocs de simulació social o de lògica i tendeixen a una personalitat més introvertida (López *et al*., 2021).

Continuant amb les problemàtiques derivades de l'ús abusiu de les xarxes socials, s'ha trobat que en el cas del gènere femení s'associa amb més problemes de salut mental, mentre que no es troba aquesta associació tan forta en el cas de la televisió o dels videojocs (Twenge i Farley, 2020). Els autors afirmen que els problemes de salut mental apareixen abans en les dones que en els homes: al cap de les dues hores d'ús en el cas de les dones

i al cap de les cinc hores d'ús en el cas dels homes. Encara més, l'estudi demostra que el 88 % de les dones que utilitzaven les xarxes socials cinc hores al dia presentaven més baixa autoestima que les que les usaven menys d'una hora al dia, en comparació amb el 35 % dels homes; de la mateixa manera que més del doble de les nines que utilitzaven les xarxes socials més de cinc hores al dia presentaven poca satisfacció amb la vida, en comparació amb el 55 % dels homes que en presentaven.

Per aquest motiu, es pot afirmar que hi ha diferències significatives en el benestar psicològic i emocional de l'adolescent segons el gènere i les hores d'ús de les xarxes socials. En el cas de les dones, l'ús de les xarxes socials està relacionat amb menys benestar, la qual cosa no s'esdevé en el cas dels homes.

Una altra de les conseqüències negatives de l'ús abusiu de les xarxes socials en el cas de les dones és que aquest deriva en insatisfacció amb la imatge corporal, depressió i ansietat general i social (Yürdagul *et al*., 2019). L'estudi també afirma que, entre les dones, l'ús problemàtic de la xarxa social Instagram està relacionat directament amb símptomes psicopatològics com la depressió o l'ansietat i la insatisfacció amb la imatge corporal. L'associació entre l'ús abusiu d'Instagram per part de les dones i la insatisfacció amb la imatge corporal es deu als estàndards de bellesa poc realistes que es transmeten en aquesta xarxa social.

Per tot això, els estudis comparteixen que, encara que l'ús inadequat d'internet produeix diverses problemàtiques, les xarxes socials són especialment negatives perquè s'ha demostrat que són les que afecten més la disminució del benestar psicològic i emocional de l'adolescent. A més, s'observa que les dones són més vulnerables que els homes als efectes negatius que produeix l'ús abusiu de les xarxes socials. Es destaca que en ambdós gèneres l'ús abusiu d'internet provoca aïllament social i una disminució de les habilitats socials.

6. Estratègies educatives per implantar

La problemàtica de l'ús abusiu d'internet està subestimada, ja que les conseqüències negatives que se'n deriven són molt més silencioses que en altres tipus d'addiccions; per tant, és un problema ignorat per la societat. Tots els efectes negatius derivats d'aquest ús inadequat podrien ser evitats o tractats amb la implantació d'estratègies educatives des de les edats més primerenques. Tanmateix, malgrat l'augment de la gravetat de la problemàtica, avui dia hi ha molt pocs programes destinats a la prevenció de l'ús abusiu d'internet. El país on hi ha més estratègies destinades al tractament d'aquest problema és Corea, la qual cosa es deu al fet que l'ús abusiu d'internet és considerat un dels problemes de salut pública més greus (Busiol i Lee, 2015). La bretxa digital entre pares i fills o educadors i legisladors i les generacions més joves pot explicar la falta d'estudis i el retard en la investigació sobre aquest assumpte.

Segons s'ha argumentat, les persones que utilitzen internet de forma abusiva presenten una falta d'habilitats socials i es caracteritzen per tenir

relacions socials problemàtiques o inadequades (Neverkovick *et al*., 2018). Hi ha estudis recents afirmen que les estratègies per dissenyar i implantar s'han d'encaminar a treballar la millora de les habilitats socials i la forma en la qual l'individu es relaciona amb els altres, per tal de capacitar-lo per tenir relacions socials sanes i evitar així l'aparició de trastorns mentals derivats de l'ús abusiu d'internet (Khazaei *et al*., 2017). Altres estudis afegeixen la importància de treballar l'autoeficàcia i l'autoregulació com a eines per canviar conductes (Yang i Kim, 2018), així com la millora de l'autoestima i l'autocontrol (Subnikova *et al*., 2017). Es remarca la importància de millorar l'autoeficàcia de l'adolescent perquè li dona la confiança necessària per creure en la seva pròpia capacitat per obtenir els resultats que desitja, i també l'ajuda a confiar que pot arribar a les metes que li suposen un esforç. Pel que fa a l'autoregulació, possibilita un augment de la confiança de l'individu en si mateix i augmenta la capacitat de controlar el seu comportament (Yang i Kim, 2018). Aquests dos conceptes són imprescindibles per aconseguir el canvi de conductes desadaptatives cap a conductes desitjades.

En els darrers estudis sobre el tractament de l'ús problemàtic s'han proposat estratègies com la teràpia cognitivoconductual, la qual tracta d'ensenyar a identificar els pensaments distorsionats que produeixen el comportament abusiu d'internet i proporciona a les persones capacitat per dur a terme estratègies d'afrontament que els ajudin a fer front als problemes que es puguin trobar en la vida (Busiol i Lee, 2015). També es parla de la teràpia per millorar la motivació de la persona que fa un ús inadequat; aquesta teràpia consisteix que els usuaris i terapeutes col·laborin a dissenyar el tractament i estableixin objectius assolibles, la qual cosa proporciona a l'individu una sensació de control sobre el procés (Busiol i Lee, 2015). Entre altres estratègies hi ha la millora de l'organització, l'elaboració de nous horaris per usar internet i l'oferta de suport social i teràpia familiar.

D'altra banda, també s'han elaborat estratègies destinades a prevenir la conducta en els casos en els quals els joves encara no compleixen el patró de comportament. Com s'ha comentat, l'ús abusiu d'internet provoca efectes negatius en diversos àmbits (baix rendiment acadèmic, problemes de salut mental, males relacions familiars, etc.), motiu pel qual la prevenció ha d'abordar-los tots i no tan sols s'ha de centrar en el problema en si. Algunes de les estratègies per prevenir l'ús abusiu d'internet s'adrecen a la millora de les relacions familiars i de la comunicació entre els membres.

6.1. El programa PATHS

Un dels programes eficaços per prevenir l'ús abusiu d'internet és el PATHS (promoció d'estratègies de pensament alternatiu, en anglès Promoting Alternative Thinking Strategies; la sigla remet a *path*, 'camí'), que té l'objectiu de reduir el comportament antisocial dels adolescents i l'ús abusiu d'internet. El PATHS pretén ajudar els joves perquè prenguin consciència de fer un ús adequat d'internet i perquè comprenguin quins són els efectes negatius de dependre de la xarxa (Busiol i Lee, 2015). En el programa s'explica que es fa un bon ús

d'internet quan aquest s'empra per ampliar les relacions socials, comunicar-se amb persones que estan a distància i intercanviar informació i coneixements; mentre que es considera que es fa un ús inadequat quan internet es converteix en una eina per evadir-se de la vida real i de les dificultats o quan s'utilitza per infringir la llei o assetjar, entre d'altres (Busiol i Lee, 2015).

Aquest programa es duu a terme en els centres educatius i s'introdueix en les unitats didàctiques en què es tracta del tema d'internet. En el primer any s'introdueixen els coneixements bàsics sobre internet i s'ensenya als alumnes a ser responsables i reflexius. La intenció és que comprenguin, no tan sols els beneficis, sinó també els efectes negatius que pot tenir internet si se'n fa un ús inadequat. També se'ls ensenya a organitzar el temps perquè usin internet durant un temps determinat que permeti el desenvolupament de les altres activitats que formen part de la seva vida.

En el primer any del programa aprenen a ser responsables amb l'ús de la xarxa i treballen l'autodeterminació i l'autocontrol. El segon any del programa es dedica a desenvolupar el pensament crític dels alumnes, i es treballa l'autodeterminació perquè reconeguin les amenaces que es poden trobar a internet, com és el cas del ciberassetjament. És un any en el qual els alumnes han de reflexionar sobre si la informació és adequada o no i han de considerar si hi ha informació o contingut compartit a la xarxa que infringeix la llei (infracció dels drets d'autor o ciberassetjament). S'aprèn a tenir cura de l'ús que es fa de la xarxa i a valorar que no tota la informació o contingut és vàlid. A més, s'hi treballen qüestions ètiques sobre l'ús il·legal d'internet. El tercer any s'adreça a la formació de maneres proactives de pensar, és a dir, es tracta que els alumnes trobin alternatives saludables per passar el temps d'oci (com, per exemple, fer exercici); a més, els companys de la classe comparteixen les experiències i se'ls convida a reflexionar sobre les àrees de la vida de la persona que es poden veure afectades per l'ús abusiu d'internet (baix rendiment acadèmic, àmbit de la salut o ciberassetjament). D'aquesta forma, treballen la resiliència i l'autoeficàcia i milloren l'habilitat comunicativa i cognitiva.

El programa va demostrar que era eficaç. Es va fer un estudi longitudinal amb una metodologia quasi experimental. El grup experimental va demostrar més capacitat per controlar l'ús d'internet en comparació amb el grup control, a més va presentar un nivell més alt en les competències psicosocials i menys problemes conductuals.

7. Conclusions

D'una banda, es pot concloure que hi ha diferències en l'ús abusiu que fan d'internet homes i dones i en els efectes negatius en la seva salut mental, ja que s'ha demostrat que les xarxes socials són les més perjudicials per a la salut mental de les persones i que són les dones les que tenen preferència per aquest tipus d'interacció, motiu pel qual s'evidencia un menor benestar psicològic i emocional en dones que no en homes. Així, les dones desenvolupen una personalitat més introvertida i tenen més probabilitats de patir trastorns ansiosos o

depressius o d'arribar a presentar una dissociació de la seva imatge corporal; mentre que els homes, pel fet de preferir jugar en línia a jocs violents, desenvolupen una personalitat més agressiva, encara que també es relaciona amb trastorns depressius o ansiosos.

D'altra banda, després de conèixer les estratègies que proposen els diferents estudis, es pot afirmar que, per tal que el tractament o la prevenció del problema sigui eficaç, és imprescindible que no es focalitzi en l'eliminació de la conducta de l'ús abusiu d'internet, sinó que es treballin les distintes àrees de la persona, ja que la problemàtica sorgeix a partir de l'absència o la limitació de les capacitats socials i personals. Per tant, es tracta de centrar la intervenció en l'educació emocional, les habilitats socials i comunicatives, l'habilitat d'autoregulació i l'autocontrol d'impulsos, l'autoestima, l'assertivitat, etc. La millora de les diverses àrees personals produeix beneficis en la salut mental dels adolescents, atès que els capacita perquè puguin prendre decisions dirigides als resultats suggerits i a un pensament crític. A més, amb la implantació d'estratègies destinades a millorar les habilitats socials i personals, no tan sols es treballa per prevenir o tractar l'ús abusiu d'internet, sinó que també són eficaces per prevenir qualsevol tipus de conducta addictiva o abusiva.

Ateses totes les problemàtiques derivades de l'increment de l'ús abusiu d'internet, es destaca la necessitat d'emprendre accions polítiques per les conseqüències preocupants que suposa per a la població més jove. Després de conèixer que l'ús inadequat d'internet afecta negativament la salut mental dels adolescents, es considera la necessitat que sigui tractat com un problema de salut pública al qual s'ha de donar resposta mitjançant una adequada implantació d'estratègies educatives.

Nota: Aquest treball és el resultat del treball de fi de màster (Màster Universitari en Intervenció Socioeducativa amb Infància, Adolescència i Família de la UIB) presentat el mes de juliol de 2022.

8. Referències bibliogràfiques

- Blachnio, A., Przepiorka, A. (2016). Personality and positive orientation in internet and Facebook addiction. An empirical report from Poland. Computers in Human Behavior, 59, 230-236. https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.018

- Booker, C., Kelly, Y., Sacker, A. (2018). Gender differences in the associations between age trends of social media interaction and well-being among 10-15 years olds in the UK. BioMed Central Public Health, 18. https://doi.org/10.1186/s12889-018- 5220-4

- Golpe, S., Gómez, P., Kim, S.; Braña, T.; Rial, A. (2017). Diferencias de sexo en el uso de internet en adolescentes españoles. *Behavioral Psychology, 25*(1), 129-146.

- Khazaei, F.; Khazaei, O.; Ghanbari, B. (2017). Positive psychology interventions for internet addiction treatment. Computers in Human Behavior, 72, 304-311. https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.065

- Lee, S.; Lee, D.; Nam, C.; Kim, D.; Park, S.; Kwon, J.; Kweon, Y.; Lee, Y.; Kim, D.; Choi, J. (2018). Distinct patterns of internet and smartphone-related problems among adolescents by gender: Latent class analysis. Journal of Behavioral Addictions, 7(2), 454-465. https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.28

- Li, Q.; Dai, Q.; Zhong, Y.; Wang, L.; Dai, B.; Liu, X. (2019). The Mediating Role of Coping Styles on Impulsivity, Behavioral Inhibition/Approach System, and internet Addiction in Adolescents From a Gender Perspective. Frontiers in Psychology, 10, 1-14. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02402

- López, F.; Mezquita, L.; Griffiths, M.; Ortet, G.; Ibáñez, M. (2021). El papel de la personalidad en el juego problemático y en las preferencias de géneros de videojuegos en adolescentes. Adicciones, 33(3), 263-272. https://doi.org/10.20882/adicciones.1370

- Moral, M. de la V.; Fernández, S. (2019). Uso problemático de internet en adolescentes españoles y su relación con autoestima e impulsividad. Avances en Psicología Latinoamericana, 37(1), 103-119. https://doi.org/10.12804/revistas.urosario.edu.co/apl/a.5029

- Neverkovich, S.; Subnova, I.; Kosarenko, N.; Sakhieva, R.; Sizova, Z.; Zakharona, V.; Sergeeva, M. (2018). Students' internet Addiction: *Study and Prevention, 14*(4), 1483-1495. https://doi.org/10.29333/ejmste/83723

- Subnikova, E.; Khuziakhmetov, A.; Khanolainen, D. (2017). Internet-Addiction of Adolescents: Diagnostic Problems and Pedagogical Prevention in the Educational Environment. EURASIA Journal of Mathematics Science and Technology Education, 13(8), 5261-5271. https://doi.org/10.12973/eurasia.2017.01001a

- Tsitsika, A.; Janikian, M.; Schoenmakers, T.; Tzavela, E.; Ólafsson, K.; Wójcik, S.; Macarie, G. F.; Tzavara, C.; The EU NET ADB Consortium, Richardson, C. (2014). Internet Addictive Behavior in Adolescence: A Cross-Sectional Study in Seven European Countries. Cyberpsychology, Behavior and Social Networking, 17(20), 528-535. https://doi.org/10.1089/cyber.2013.0382

- Twenge, J.; Farley, E. (2020). Not all screen time is created equal: associations with mental health vary by activity and gender. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 56, 207-217. https://doi.org/10.1007/s00127-020-01906-9

- Twenge, J.; Martin, G. (2020). Gender differences in associations between digital media use and psychological well-being: Edicende from three large datasets. Journal of Adolescence, 79(1), 91-102. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2019.12.018

- Yang, S. Y.; Kim, H.S. (2018). Effects of a prevention program for internet addiction among middle school students in south Korea.

Public Health Nursing, 35(3), 246-255. https://doi.org/10.1111/phn.12394

- Yurdagül, C.; Kircaburun, K.; Emirtekin, E.; Wang, P.; Griffiths, M. (2019). Psychopathological Consequences Related to Problematic Instagram Use Among Adolescents: The Mediating Role of Body Image Dissatisfaction and Moderating Role of Gender. International Journal of Mental Health and Addiction, 19, 1385- 1397. https://doi.org/10.1007/s11469-019-00071-8

Ús del telèfon mòbil, estil de vida i benestar psicològic en estudiants universitaris de la Universitat de les Illes Balears (UIB). Influència de la pandèmia COVID-19

ANTONI AGUILÓ PONS
FÁTIMA SÁNCHEZ BRÍGIDO
ADRIÀ MUNTANER MAS
PATRICIA MOLINA GIL

Antoni Aguiló Pons

Palma, 1963. Llicenciat en Medicina i Cirurgia i Especialista en Medicina de l'Educació Física i l'Esport . Postgrau en Aptitud Pedagògica . Doctor per la Universitat de les Illes Balears en el programa de doctorat de la UIB en Ciències Mèdiques Bàsiques. President de la Xarxa Espanyola d'Universitats Promotores de Salut (REUPS). Catedràtic d'Universitat. Departament d'Infermeria i Fisioteràpia. Salut Pública. Imparteixo docència en la Facultat d'Infermeria i Fisioteràpia i en la Facultat de Medicina. Investigador responsable del grup de recerca Salut Global, Estils de Vida i Salut del IDISBA. Salut de Membre col·laborador del grup de recerca Salut Global i Desenvolupament Humà Sostenible.

Fátima Sánchez Brígido

Badajoz, 1994. Graduada en Psicologia per la Universitat de Sevilla. Màster Universitari en Psicologia de la Intervenció Social i Comunitària. Formació en mediació universitària, en igualtat de gènere i en promoció de la salut. Tècnica de suport en Promoció de la Salut a la Xarxa Espanyola d'Universitats Promotores de Salut (REUPS).

Adrià Muntaner Mas

Palma, 1988. Doctor per la Universitat de les Illes Balears (UIB). Diplomat en Magisteri d'Educació Física. Llicenciat en Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport. Màster en Nutrició Humana i Qualitat dels Aliments. Màster en Formació del Professorat. Professor titular del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la Universitat de les Illes Balears. Membre del grup d'investigació GICAFE (Grup d'Investigació en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport) de la UIB i membre del grup d'investigació PROFITH (Promocionant la Condició Física i la Salut a través de l'Activitat Física) de la Universitat de Granada. La seva línia de recerca es centre en l'estudi dels efectes de l'exercici físic/l'activitat física sobre la salut física i mental, majoritàriament en població d'edat escolar.

Patricia Molina Gil

Sevilla, 1988. Llicenciada en Psicologia, Màster Oficial en Psicologia General Sanitària. Expert Universitari en Promoció de la Salut a la Comunitat. Expert en Nutrició i Alimentació Infantil. Màster en Direcció i Gestió de Recursos Humans. Doctoranda al Programa de la Universitat de les Illes Balears, Investigació Translacional en Salut Pública i Malalties d'Alta Prevalença. Tècnica especialista en promoció de la salut de l'Oficina d'Universitat Saludable i Sostenible, Universitat de les Illes Balears (UIB). Durant tres cursos acadèmics consecutius, he estat professora associada de l'assignatura de Salut Pública del Grau de Fisioteràpia de la UIB.

Resum

Un ús abusiu del telèfon mòbil pot repercutir en el benestar físic, psicològic i social de les persones. L'auge ràpid de les noves tecnologies a escala global i la situació de pandèmia viscuda a conseqüència de la COVID-19, amb importants repercussions tant socials, sanitàries i econòmiques, fan que l'objectiu d'aquest estudi se centri a determinar la relació entre l'estil de vida, el benestar psicològic i l'ús del telèfon intel·ligent en la comunitat universitària des de la perspectiva de la situació que ha provocat la pandèmia del SARS-CoV-2.

La mostra d'aquest estudi està composta per estudiants de grau o postgrau de la Universitat de les Illes Balears (UIB). El qüestionari està format per diversos instruments validats, així com preguntes d'elaboració pròpia per obtenir informació específica de l'ús del telèfon mòbil, l'estil de vida i el benestar psicològic. S'han analitzat les respostes de 2.173 participants, el 66,2 % dels quals han estat dones, amb una edat mitjana de 22 anys (desviació estàndard de 5,5 anys).

Entre les conclusions destaquen que un 20,5 % té excés de pes o obesitat i un 61,9 % presenta baixa adherència a la dieta mediterrània. L'estat de salut i la qualitat de vida de l'alumnat ha empitjorat per la pandèmia. Un 1,5 % fuma de manera habitual i només un 23 % no beu alcohol. La majoria dels estudiants presenten un suport social adequat. Quant a l'ús del mòbil, les dones en fan un ús de més risc (11,2 %) i un ús més problemàtic (15,8 %) que els homes (7,7 % i 14,2 % respectivament).

Paraules clau: Comunitat universitària / Estil de vida / Nomofòbia / Pandèmia

Resumen

Un uso abusivo del teléfono móvil puede repercutir en el bienestar físico, psicológico y social de las personas. El rápido auge de las nuevas tecnologías a nivel global y la situación de pandemia vivida como consecuencia de la COVID-19, con importantes repercusiones tanto sociales, como sanitarias y económicas, hacen que el objetivo de este estudio se centre en determinar la relación entre el estilo de vida, el bienestar psicológico y el uso del teléfono inteligente en la comunidad universitaria desde la perspectiva situacional de la pandemia del SARS-CoV-2.

La muestra de este estudio está compuesta por estudiantes de grado o posgrado de la Universidad de las Illes Balears (UIB). El cuestionario está formado por diversos instrumentos validados, así como preguntas de elaboración propia para obtener información específica del teléfono móvil, el estilo de vida y el bienestar psicológico. Se han analizado las respuestas de 2.173 participantes, de los que el 66,2 % han sido mujeres, con una edad media de 22 años (desviación estándar de 5,5 años).

Entre las conclusiones destacan que un 20,5 % tiene sobrepeso u obesidad y un 61,9 % presenta baja adherencia a la dieta mediterránea. El estado de salud y calidad de vida del alumnado ha empeorado por la pandemia. Un 1,5 % fuma de forma habitual y tan solo un 23 % no bebe alcohol. La mayoría de los estudiantes presentan un apoyo social adecuado. En cuanto al uso del móvil, las mujeres hacen un uso de mayor riesgo (11,2 %) y un uso más problemático (15,8 %) que los hombres (7,7 % y 14,2 % respectivamente).

Palabras clave: Comunidad universitaria / Estilo de vida / Nomofobia / Pandemia

1. Introducció

Aquest estudi ha estat dissenyat tenint en compte dos fenòmens ocorreguts a escala global: l'auge ràpid de les noves tecnologies i la situació de pandèmia viscuda com a conseqüència de la COVID-19, amb importants repercussions tant socials, sanitàries i econòmiques a tots els nivells.

A causa del gran percentatge d'usuaris de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) que hi ha actualment i de l'alt impacte que implica aquest ús en totes les esferes i contextos, aquestes tecnologies han suposat una transformació en la societat. Per tant, es pot parlar de societat de la informació, que és aquella en què s'ha implantat i generalitzat l'ús de les TIC en diferents àmbits de la ciutadania, les empreses i les institucions (Ministeri de Ciència i Tecnologia d'Espanya, s. d.).

La globalització, el moment històric i l'accessibilitat, la interactivitat i la flexibilitat que ofereix la tecnologia han fet incrementar l'ús d'internet, les xarxes socials i els videojocs, i es preveu que aquest ús continuï augmentant en els propers anys (Rivero, 2017; Garrote *et al.*, 2018). De fet, el 2020, hi havia 105 subscripcions de telèfons mòbils per cada 100 habitants a tot el món. D'altra banda, el 93 % de la població mundial té accés a internet a través dels telèfons; xifra que varia en funció de la regió que s'estudiï (ITU, 2020a). En el cas d'Espanya, el 99 % de la població té un telèfon mòbil, que puja a un total de 119 subscripcions per cada 100 habitants el 2020. A més, el 2019 varen ser usuaris d'internet el 99 % de la població de 15 a 24 anys (ITU, 2020b). Aquest estudi se centra en l'ús dels telèfons mòbils per ser una de les TIC més utilitzades, especialment per la població jove, fet que demostren alguns estudis com el de Garrote *et al.* (2018), en què s'indica que el 47 % de la seva mostra l'utilitzava més de cinc hores diàries i el 50 % aproximadament presentava algun problema pel fet de dedicar-hi un temps excessiu.

L'ús excessiu del mòbil pot derivar en alteracions psicològiques, com ara una sensació de dependència i descontrol sobre el seu ús (De Sola, 2018). L'aparició d'aquests símptomes, juntament amb el temps d'ús abusiu, presenta característiques comunes amb les addiccions comportamentals, per la qual cosa cal esperar que es pugui catalogar també com a addicció al mòbil. No obstant això, a la darrera revisió del DSM-5 només es reconeix com a addicció no relacionada amb substàncies l'ús de les TIC vinculades al joc (Belmonte *et al.*, 2016; APA, 2013). Tenint en compte les funcionalitats dels mòbils, es podran donar una sèrie de trastorns relativament nous relacionats amb aquestes. Per exemple, la por irracional caracteritzada per una sensació d'ansietat, malestar i angoixa que experimenten algunes persones en sortir al carrer sense telèfon, quedar-se sense bateria o estar en un lloc amb poca cobertura o gens. Això es coneix com a *nomofòbia*, abreviatura de l'anglès *no mobile phone phobia* (Bragazzi i Del Puente, 2014).

Partint del concepte de salut holístic com benestar físic, psicològic i social, un ús abusiu del telèfon mòbil pot repercutir en aquestes tres esferes, per la qual cosa val la pena aprofundir aquest fenomen de ma-

nera detallada i examinar la influència que té en els estils de vida. L'estil de vida és un concepte que es pot definir com «una forma de vida que es basa en patrons de comportament identificables, determinats per la interacció entre les característiques personals individuals, les interaccions socials i les condicions de vida socioeconòmiques i ambientals» (OMS, 1998). La promoció de la salut està enfocada fonamentalment al conjunt de determinants potencialment modificables per part dels individus (OMS, 1998), òbviament marcats per l'entorn socioeconòmic i físic.

Un dels determinants és l'alimentació, que es considera fonamental per a la salut dels individus (AECOSAN, 2020). Una alimentació inadequada pot provocar malnutrició o una acumulació anormal o excessiva de greix que pot ser perjudicial per a la salut (OMS, 2018; 2021a; 2021b). Aquesta acumulació provoca una condició anomenada sobrepès i obesitat, o en cas contrari un pes per sota del normal. Per distingir entre totes dues condicions, segons especifica l'OMS, cal analitzar l'índex de massa corporal (IMC). Segons dades de l'OMS (2021b), les taxes d'obesitat s'han triplicat des del 1975 a tot el món. D'altra banda, cal analitzar la qualitat de la dieta, per exemple amb l'índex d'adherència a la dieta mediterrània (Estruch, *et al.*, 2013).

Altres conductes que poden redundar en estils de vida no saludables són el consum de tabac i altres substàncies. Pel que fa al consum de tabac, les estimacions actuals apunten que hi ha uns 1.300 milions de persones fumadores al món, cosa que constitueix el 22,3 % de la població mundial (OMS, 2022a). Segons l'Enquesta Europea de Salut a Espanya del 2020 (INE-MSCBS, 2020), un 19,8 % de la població major de 15 anys d'Espanya consumeix tabac de manera diària. Pel que fa al consum de substàncies (cànnabis i altres), l'Oficina de les Nacions Unides contra la Droga i el Delicte (2021) estima que al voltant de 299 milions de persones consumiran aquest tipus de substàncies el 2030, especialment en comunitats de baixos ingressos. També s'hi esmenta que l'adolescència i l'edat adulta constitueixen períodes crítics de risc per iniciar el consum de drogues. Una altra conducta molt estesa en la població que afecta directament la salut és el consum excessiu d'alcohol, que ocasiona el 5,3 % de les morts mundials. Concretament, el consum excessiu d'alcohol s'estima que causa la mort de 3,3 milions de persones, de les quals més de la meitat són degudes a una malaltia no transmissible (ENT), com, per exemple, el càncer (OMS, 2021c). De fet, en població jove de 20 a 39 anys, aproximadament el 13,5 % de morts són deguts a l'alcohol (OMS, 2022b). Actualment, l'OMS (2021a) notifica que al voltant de 155 milions de persones entre 15 i 19 anys són consumidores d'alcohol, fet que suposa una quarta part de les persones en aquesta franja d'edat.

Per acabar, un altre element destacable que forma part dels comportaments que configuren un estil de vida saludable és el son i el descans. A la revisió sistemàtica amb adolescents de Sampasa-Kanyinga *et al.* (2020) es mostra que dormir un nombre suficient d'hores cada dia està relacionat amb una salut mental positiva i menys simptomatologia depressiva. A més,

també està relacionat amb un menor ús de temps a la pantalla i amb majors nivells d'activitat física. Contràriament, dormir menys de 7 hores de forma regular s'associa a un augment de pes i a obesitat, diabetis, hipertensió, malalties cardíaques, accidents cerebrovasculars, depressió i més risc de mort primerenca (Watson *et al.*, 2015). D'altra banda, tenint en compte la introducció de tota mena de dispositius i tecnologies en les darreres dècades, cal veure com arribaran a afectar els patrons de son i descans de la població. Martínez-Martínez (2016) afirma que s'ha produït un enorme deute de son com a conseqüència de l'exposició a aquestes tecnologies i a l'ús prolongat d'aquestes.

Pel que fa a les interaccions socials, el suport social percebut és un factor molt important per a la salut i el benestar (Holt-Lunstad *et al.*, 2010). Com a exemple, el suport social percebut podria tenir un paper més important que el suport social rebut a l'hora d'esmorteir l'estrès (Szkodi i McKinney, 2019). Szkodi *et al*. (2021) assenyalen que el període de confinament i aïllament social va poder implicar que l'alumnat universitari se sentís sol o aïllat. El benestar psicològic és un concepte que engloba elements socials, psicològics i comportamentals que interfereixen en el funcionament de les persones (Rosales, 2018). Com a conseqüència directa de la pandèmia, hi ha hagut una repercussió en el benestar emocional, especialment relacionat amb els símptomes depressius, els símptomes ansiosos i la por.

La pandèmia per la COVID-19 ha suposat una interrupció abrupta de la vida de totes les persones, ha forçat un confinament col·lectiu i ha modificat en una gran proporció els hàbits de vida de totes les societats. En aquest estudi, s'intentarà analitzar com ha afectat la població universitària tant la situació de pandèmia com l'ús dels telèfons mòbils i els estils de vida.

2. Objectiu i metodologia

L'objectiu principal d'aquest estudi era determinar la relació entre l'estil de vida, el benestar psicològic i l'ús del telèfon mòbil en la comunitat universitària des de la perspectiva de la situació provocada per la pandèmia del SARS-CoV-2.

Com a objectius secundaris, aquest estudi plantejava els següents:

- Explorar les relacions entre l'estil de vida, el benestar psicològic i l'ús del telèfon intel·ligent.
- Explorar els canvis percebuts en l'estil de vida derivats de la situació de pandèmia.
- Explorar els canvis percebuts en el benestar psicològic derivats de la situació de pandèmia.
- Explorar els canvis percebuts en el temps i la tipologia d'ús del telèfon mòbil derivats de la situació de pandèmia.
- Explorar l'associació entre els canvis percebuts en l'estil de vida, el benestar psicològic i l'ús del telèfon mòbil derivats de la situació de pandèmia.

2.1. Material i mètode

El disseny de l'estudi és de tipus observacional, transversal i descriptivoanalític.

La mostra està composta per estudiants de grau o postgrau de titulacions oficials impartides en la modalitat presencial, en línia o semipresencial amb un nivell suficient de l'idioma espanyol que no li impedeix la compressió correcta del qüestionari i del consentiment. El qüestionari està estructurat en diverses dimensions que agrupen diferents variables. Està format per diversos instruments validats i àmpliament utilitzats en recerca, així com per preguntes d'elaboració pròpia per obtenir informació específica de cadascuna de les variables.

Variables sociodemogràfiques i indicadors generals de salut

S'hi han inclòs sexe, edat, pes, talla, persones convivents, situació laboral, ingressos per treball, nivell d'estudis dels pares/mares, estat de salut i qualitat de vida general percebuda.

Estil de vida

- Patró de son i descans. S'ha seleccionat el qüestionari MOS-SLEEP-6, eina psicomètrica validada i àmpliament utilitzada amb propietats psicomètriques adequades (Aliaga *et al.*, 2009).

- Consum de tabac, alcohol i altres substàncies. S'ha optat per l'ús del test de Fagerström respecte a l'addicció a la nicotina (FTND), adaptat per Becoña i Vázquez, 1998, i validat per Roa-Cubaque *et al.*, 2016, i AUDIT (Bador *et al.*, 2001) per valorar el consum d'alcohol. Les dues proves tenen bones propietats psicomètriques. Per explorar el consum d'altres substàncies, s'han fet servir ítems d'elaboració pròpia.

- Hàbits alimentaris. S'ha utlitzat el qüestionari d'adherència a la dieta mediterrània d'Estruch *et al.* (2013).

Suport social

- Interaccions socials. S'ha seleccionat el qüestionari de suport social funcional de DUKE (DUKE-UNC11), validat i adaptat al castellà per Bellón *et al.* (1996), amb bones propietats psicomètriques.

Ús del telèfon mòbil

- Ús problemàtic. S'ha utilitzat una adaptació reduïda del qüestionari d'ús problemàtic del telèfon mòbil (MPPUS-A) i altres ítems d'elaboració pròpia sobre el tipus d'ús i la durada. S'ha triat l'escala utilitzada internacionalment MPPUS-A (Mobile Phone Problem Use Scale) per a adolescents, validada i adaptada a l'espanyol (López-Fernández *et al.*, 2012; García-Umaña i Córdoba, 2020). S'han fet servir els punts de tall segons l'estudi de López-Fernández *et al.* (2012).

- Nomofòbia. S'ha administrat l'escala de nomofòbia (NMP-Q), adaptada a l'espanyol per González-Cabrera *et al.* (2017). S'han utilitzat els punts de tall dels percentils de l'estudi de León-Mejía *et al.* (2021).

Influència de la COVID-19, la pandèmia i les seves conseqüències en la resta de variables

- Símptomes de depressió ansiosa i por en relació amb la situació de pandèmia. S'han utilitzat les preguntes fetes pel CIS en l'enquesta sobre la salut mental dels espanyols durant la pandèmia de la COVID-19 (2021).

- A més, s'han fet preguntes sobre com la pandèmia havia influït en la resta de les variables descrites.

2.2. Grandària mostral i anàlisi estadística

Per determinar la mida mostral, s'ha considerat com a variable principal la prevalença d'ús problemàtic del telèfon mòbil en estudiants universitaris. Per això, s'ha considerat que el percentatge previsible d'estudiants en risc i amb un ús problemàtic del telèfon mòbil és del 17 %, segons la mitjana obtinguda dels estudis fets amb estudiants universitaris.

Per estimar els resultats amb un nivell de confiança del 95 %, una precisió de ± 2 unitats percentuals i prevenint un percentatge de pèrdua de la mostra del 15 %, cal una mostra aleatòria de 1.873 estudiants. Aquest càlcul s'ha duit a terme amb el programa GRANMO, versió 7.12. S'ha fet un mostreig aleatori estratificat per estudis i branques de coneixement, a excepció de l'alumnat de doctorat, els estudis del qual no es categoritzen per àrees.

Per reclutar els estudiants, es va contactar amb el professorat responsable d'assignatures seleccionades a l'atzar dins cada àrea de coneixement i titulació per obtenir-ne el consentiment i així anunciar a les classes la possibilitat de respondre voluntàriament el qüestionari a partir d'un enllaç web accessible des del campus virtual de la universitat o el qüestionari en paper (en funció de les necessitats de cada universitat).

Per fer les anàlisis, es va dur a terme un primer cribratge de les bases de dades obtingudes eliminant tots els qüestionaris buits i invàlids. S'ha fet servir el programa estadístic SPSS 26.0.

L'estudi té l'aprovació del comitè d'ètica de la Universitat de les Illes Balears. La recollida de dades es va fer a través d'un qüestionari en línia, i també en paper.

3. Resultats i discussió

3.1. Dades sociodemogràfiques i indicadors de salut

S'han analitzat 2.173 respostes de participants, dels quals el 66,2 % han estat dones, amb una edat mitjana de 22 anys (desviació estàndard de 5,5 anys); el 93,3 % té la nacionalitat espanyola. El 70,9 % viu amb els pares, i el 13,3 %, en pis compartit. El 28,3 % treballa i la majoria (un 57,7 %) ho fa menys de 20 hores. Un 24 % dels pares i un 29,5 % de les mares tenen estudis superiors.

A més, el 71,8 % de les persones enquestades presenten pes normal (segons el seu IMC) i un 20,5 % té sobrepès o obesitat. Analitzant aquesta variable segons el sexe, s'obté el gràfic següent, en què es pot comprovar que hi ha més homes amb sobrepès i obesitat i més dones amb pes baix:

Gràfic 1: Categories de l'IMC segons el sexe

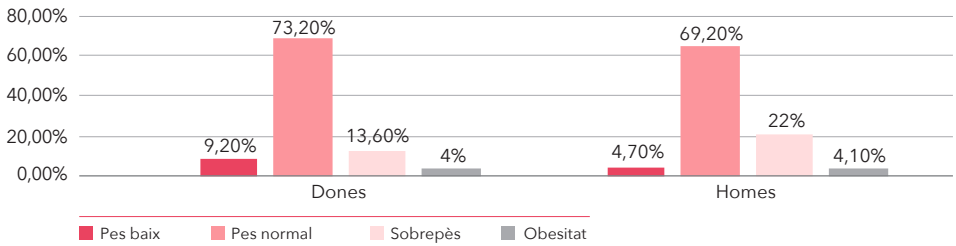

Font: Elaboració pròpia

En l'estudi de Bennassar (2014), la mostra (també composta per alumnat universitari) amb un IMC de sobrepès i obesitat va arribar a un 18,9 %; un percentatge inferior que la puntuació obtinguda en aquest estudi, que ha estat d'un 20,5 %. De la mateixa forma, en l'article de Bennassar (2014) i en aquesta recerca, el percentatge d'homes amb excés de pes era superior al de dones, i aquestes eren les que presentaven en major proporció un pes baix. Tot i això, en l'Informe anual del Sistema Nacional de Salut d'Espanya 2020-2021 –amb dades procedents de diversos organismes com l'INE o l'Enquesta Europea de Salut a Espanya (EESE 2020)– del Ministeri de Sanitat (2022), el percentatge de població amb obesitat i excés de pes està al voltant del 53,6 %. Aquesta gran diferència pot ser deguda a les distintes mitjanes d'edat de cada anàlisi, ja que aquesta darrera dada és a escala nacional.

L'estat general de salut referit com a bo i molt bo és del 74 %, i la pandèmia ha empitjorat el seu estat de salut en un 47 %. D'altra banda, la qualitat de vida referida és bona o molt bona en un 76,6 % i ha anat a pitjor un 45,5 % durant el període de pandèmia. Pel que fa al sexe, es pot comprovar l'anàlisi segmentat en el gràfic següent:

Gràfic 2: Estat de salut i qualitat de vida percebuts com a molt bons segons el sexe

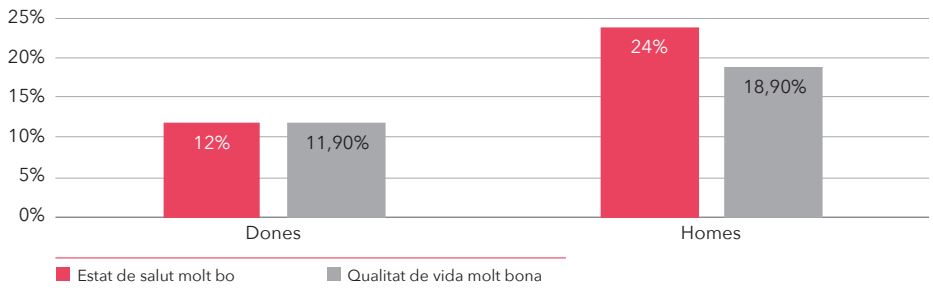

Font: Elaboració pròpia

En l'Informe anual del Sistema Nacional de Salut d'Espanya 2020-2021, amb dades recopilades de diferents organismes i enquestes, la proporció de ciutadania que afirmava tenir un estat de salut bo o molt bo va ser del 75,5 %, percentatge en consonància amb les nostres dades.

3.2. Patró de son i descans

Pel que fa al qüestionari utilitzat per analitzar el patró de son i descans (MOS-SLEEP-6), tenint en compte el valor de la mitjana (22), el 53,4 % de l'alumnat dorm per sota de la mitjana; per tant, té una qualitat del son dolenta. Un 60,4 % i un 29,5 % han empitjorat el patró de son per haver utilitzat el mòbil abans de dormir i per la pandèmia respectivament. El 44,5% refereix haver dormit prou sempre o gairebé sempre.

Pel que fa al sexe, les dones tenen pitjor qualitat del son sobre la base de la categorització de la mitjana en comparació amb l'home (un 57,1 % davant un 46,4 %).

En l'estudi de Puerto *et al*. (2015), encara que varen utilitzar qüestionaris diferents dels que s'han emprat en el nostre estudi, el 62,4 % dels estudiants universitaris enquestats varen descriure la seva qualitat del son com a regular, i el 37,6 % com a bona; percentatge inferior al que presenta aquesta recerca (46,6%) en la categoria de «millor qualitat del son».

3.3. Consum de tabac, alcohol i altres substàncies

Del total de la mostra, el 75,7 % no fuma ni ha fumat de manera habitual; el 12,8 % no fuma actualment, però sí que fumava abans, i l'11,5 % fuma de manera habitual.

Segons l'escala de valoració del consum de tabac (Fagërstrom), el 86,8 % de les persones fumadores presenta una dependència baixa, davant el 12,3 % que en té una dependència mitjana, o el 0,9 % que en té una dependència alta. No hi ha diferència entre homes i dones. Tot i això, el 6,7 % fuma més o ha començat a fumar des de la pandèmia, i només un 5,2 % ha deixat de fumar o fuma menys des d'aquest període. No hi ha diferències estadísticament significatives pel que fa al sexe.

Comparant els resultats de l'estudi de Bennassar (2014), un 19,5 % de les persones enquestades fumaven tabac de manera ocasional o regular, i un 12,4 % eren exfumadors. Aquestes xifres estan en consonància amb l'Informe anual del Sistema Nacional de Salut d'Espanya 2020-2021, en què el percentatge de fumadors diaris se situava en un 19,8 %, segons les dades extretes de l'EESE 2020.

Pel que fa al consum d'alcohol, un 22,8 % dels enquestats no beu; la majoria ho fa entre 2 i 4 cops al mes (34,8 %), i un 14,4 % dues o tres vegades a la setmana.

Pel que fa a l'escala de valoració del consum d'alcohol (AUDIT), el 80,6 % d'enquestats presenta un risc baix d'addicció a l'alcohol, i un 16,4 %, un risc mitjà. En el cas de les dones, el 82,8 % té un risc baix, davant el 76,3 % dels homes. El percentatge de dones amb un risc mitjà-alt és del 16,5 %, inferior al dels homes (21,0 %). Destaca el percentatge d'homes amb probable addicció perquè és superior al de dones (el 2,7 % davant el 0,8 %).

De les persones que convivien amb els pares, varen presentar un risc mitjà-alt el 16,6 % dels casos, davant el 27,9 % dels qui vivien amb companys de pis.

Pel que fa al consum de substàncies, el 84,8 % no ha consumit mai cap substància; el 6,1 % no en consumeix actualment, però ho ha fet abans; el 6,3 % en consumeix de manera ocasional, i el 0,7% de la mostra consumeix substàncies de manera freqüent. El 84,3 % de les substàncies consumides són cànnabis i derivats.

3.4. Patró alimentari i activitat física

La quantitat de menjades diàries de la mostra estudiada és majoritàriament de 4 (36,5 %) i 3 (34,7 %).

Pel que fa al qüestionari d'adherència a la dieta mediterrània, un 61,9 % hi presenta baixa adherència, i un 38,1 %, alta adherència. Gairebé un 28 % ha millorat la dieta durant la pandèmia. Pel que fa al sexe, es pot comprovar en el gràfic següent que hi ha un percentatge més gran de dones amb alta adherència a la dieta mediterrània que d'homes.

Gràfic 3: Adherència a la dieta mediterrània segons el sexe

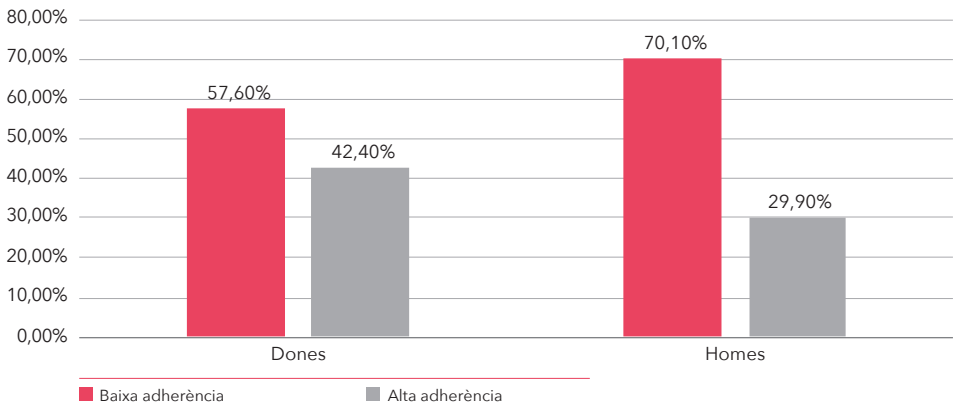

Font: Elaboració pròpia

Aquests resultats es poden comparar amb l'índex d'adhesió a la dieta mediterrània presentat a la investigació de Durán i Castroviejo (2011), en què el 9,5 % hi va presentar una adhesió baixa; el 62,1 %, intermèdia, i el 28,4 %, alta. Es va fer servir un test d'adherència a la dieta mediterrània per a infants i adolescents (*test kidmed*) amb població també universitària.

Pel que fa a l'activitat física durant el confinament, el 54,5 % de l'alumnat feu més de 3 sessions d'exercici físic a la setmana, i el 59,2% de l'alumnat que en feu va millorar el seu benestar emocional.

3.5. Interaccions i suport social

En el qüestionari que analitza les interaccions socials (DUKE), un 9,6 % refereix suport social baix, i la resta, la majoria, suport social normal. Per exemple, el 78,5 % refereix parlar amb algú quan té problemes, i el 83% afirma que compta amb persones que es preocupen per allò que els passa.

D'altra banda, varen obtenir un suport social normal el 91,5 % de les persones que vivien amb els pares; el 90 % de les que vivien en una residència universitària; el 89,2 % de les que vivien amb companys de pis; el 82,5 % de les qui vivien soles, i el 76,4 % de les que vivien amb altres familiars.

3.6. Ús del telèfon mòbil

El 41,7 % de l'alumnat de la UIB ha gastat més de 500 euros en la compra d'un telèfon mòbil. A més, la mitjana d'ús ascendia a 4,2 hores diàries (DT 2,1). En general, el 28,9 % el feia servir més de 5 hores diàries, i el 33,8 %, entre 3 i 4 hores. Els caps de setmana, el 28,6 % el feia servir entre 3 i 4 hores, i el 34,0%, més de 5 hores.

Es pot afirmar que la pandèmia ha afectat l'ús del telèfon mòbil per part de l'alumnat de la UIB, ja que n'ha augmentat l'ús en el 51,3 % dels participants analitzats.

Pel que fa a l'ús problemàtic del telèfon mòbil (MPPUS-A), la mitjana obtinguda a la mostra de la UIB és d'un 87,2 (mín. 25 i màx. 250) (DT de 34). Segons la categorització sobre la base dels percentils, es poden observar els resultats a continuació:

Gràfic 4: Percentatge de la puntuació total del qüestionari MPPUS-A segons els percentils de classificació

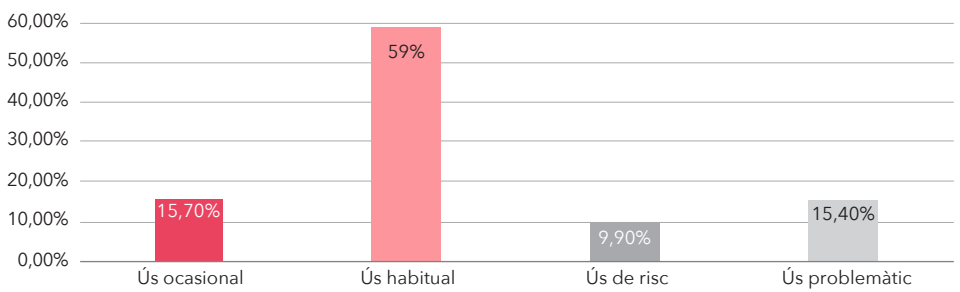

Font: Elaboració pròpia

Destaquen les dones per tenir més ús de risc (11,2 %) i més ús problemàtic (15,8 %) que els homes (7,7 % i 14,2 % respectivament), com es pot observar a continuació:

Gràfic 5: Categorització dels resultats del test MPPUS-A segons el sexe

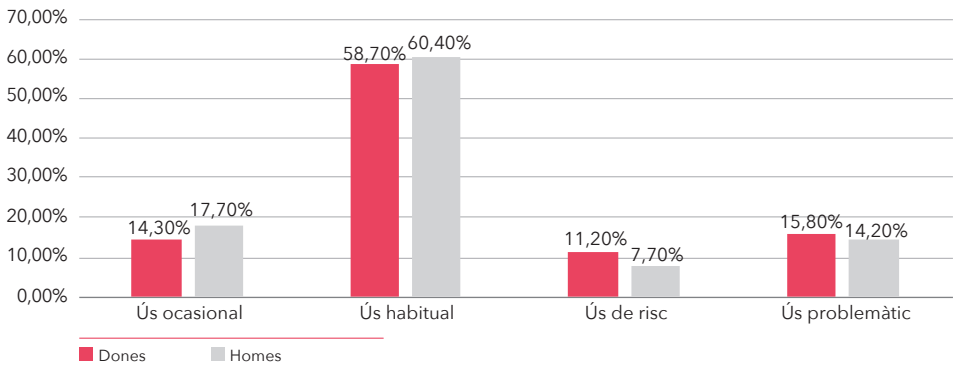

Font: Elaboració pròpia

A més, les persones que vivien amb companys de pis (16,4 %) i les que tenien una unitat familiar pròpia (18,2 %) varen obtenir percentatges superiors en ús problemàtic en comparació amb les persones que vivien amb els pares (15,4 %), les que vivien en residències universitàries (15,2 %) i les que vivien amb les parelles (12,6 %).

Aquests resultats es poden contrastar amb els que varen obtenir López-Fernández *et al.* (2012), que varen utilitzar la versió del test MPPUS adaptada a població adolescent. Aquest estudi va trobar una diferència significativa en l'ús problemàtic entre homes i dones, ja que era més alt en el cas de les dones.

A més, en l'anàlisi de l'escala de nomofòbia (NMP-Q), la mitjana és de 61,8 (mín. 20 i màx. 140), i la DT de 26,1. La categorització en funció dels percentils es pot apreciar en el gràfic següent.

Gràfic 6: Percentatge de la puntuació total del qüestionari NMP-Q segons els percentils de classificació

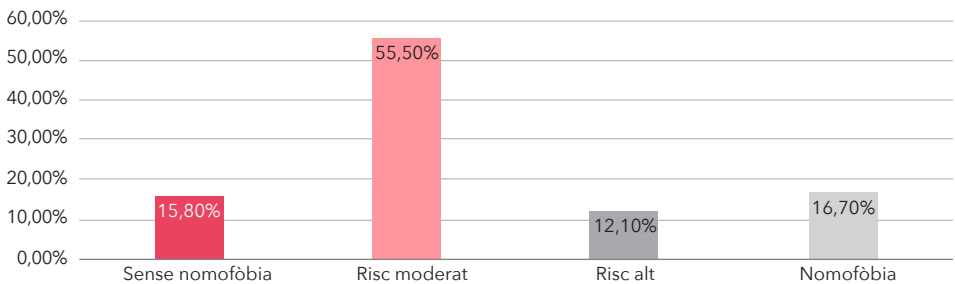

Font: Elaboració pròpia

A continuació, hi ha les diferències per sexe.

Gràfic 7: Categorització dels resultats del test NMP-Q segons el sexe

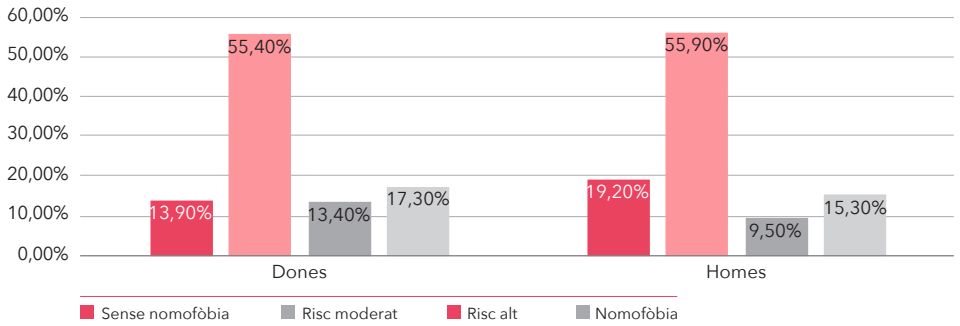

Font: Elaboració pròpia

D'altra banda, de les persones que vivien amb els pares, varen presentar nomofòbia el 17,1 %, davant el 8,8 % de les que viuen amb altres familiars, el 9,1 % de les que viuen amb la unitat familiar pròpia, el 12,1 % de les que viuen soles; el 16,7 % de les que viuen amb companys de pis i el 24,2 % de les que viuen en residències universitàries.

En el cas de la nomofòbia, la mitjana assolida en aquest estudi (61,8 %) és relativament inferior a la de l'estudi de González-Cabrera *et al.* (2017), en què va ser del 67,31 %.

3.7. Ansietat i por amb relació a la pandèmia

De la població estudiada, el 41,9 % s'ha contagiat de COVID-19, i el 80,3 % ha tingut algun familiar o ésser estimat contagiat. El 0,5 % de persones enquestades ha estat hospitalitzada per aquesta infecció, davant el 15,0 % de la mostra que ha tingut un familiar proper hospitalitzat per aquesta malaltia. Finalment, el 8,7 % de la mostra ha tingut un familiar o ésser estimat que ha mort a causa del coronavirus.

Pel que fa al qüestionari sobre salut mental durant la pandèmia, la mitjana obtinguda en les preguntes relatives a la simptomatologia de depressió ansiosa (ansietat, estrès, irritabilitat, tristesa, decaïment, pensaments desagradables, preocupacions, problemes de son, aïllament…) ha estat de 34,7%, amb una puntuació màxima del test de 68 i una mínima de 17 i amb una DT de 12. D'altra banda, la mitjana obtinguda en les preguntes relatives a la por respecte al coronavirus (contagiar-se, morir, fet que algun familiar es contagiï o mori, etc.) i la situació de pandèmia (pèrdua d'ingressos o de feina, transformació de la societat, etc.) és del 35,7 %, amb una puntuació màxima del test de 55 i una mínima d'11 i amb una DT de 9,2.

El 59,9 % d'alumnat de la UIB va presentar poca simptomatologia de depressió ansiosa, davant el 40,1 % que sí que tenia molta simptomatologia. Percentatges similars es varen obtenir quan s'avaluà la por: un 56,8 %

de la mostra tenia poca por o gens, davant el 43,2 %, que sí que tenia força o molta por.

Pel que fa al sexe, les dones varen ser les que varen experimentar més simptomatologia de depressió ansiosa que els homes (el 61,1 % davant el 44,9 %) i més por (el 52,4 % davant el 36,9 %), com es pot observar en el gràfic següent.

Gràfic 8: Experiència de simptomatologia de depressió ansiosa i de por segons el sexe

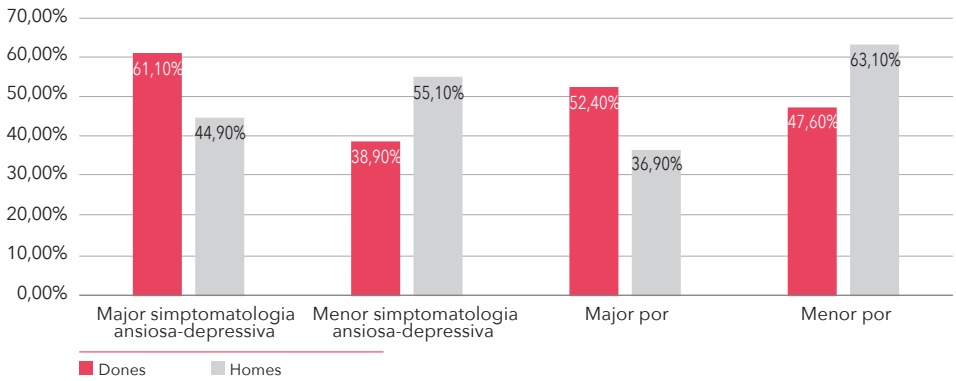

Font: Elaboració pròpia

Pel que fa als convivents, el grup amb més percentatge de simptomatologia va ser el que vivia amb altres familiars (59,6 %), amb els seus pares (57,1 %), en residències universitàries (57,6 %) i amb companys de pis (53,3 %), davant el grup que vivia amb la seva unitat familiar (22,7 %) o el grup dels qui vivien sols (45,5 %). En el cas de la por experimentada, les diferències no varen ser estadísticament significatives.

4. Conclusions

Un cop presentades les dades més rellevants de l'estudi per determinar la relació entre l'estil de vida, el benestar psicològic i l'ús del telèfon mòbil en l'alumnat de la Universitat de les Illes Balears i des de la perspectiva de la situació provocada per la pandèmia del SARS-CoV-2, a continuació es presenten les conclusions principals:

- Prop d'una tercera part dels estudiants fa feina.
- La majoria viu amb els pares (71 %).
- Un 20,5 % té sobrepès o obesitat enfront del 53,6 % de la població general.
- L'alumnat presenta un bon estat de salut i bona qualitat de vida, però ha empitjorat per la pandèmia.
- La qualitat del son és millorable, especialment en el cas de les dones.
- Un 1,5 % fuma de manera habitual i tan sols un 23 % no beu alcohol.

- Un 61,9% presenta baixa adherència a la dieta mediterrània.

- La majoria de l'alumnat presenta un suport social adequat.

- La mitjana d'ús del mòbil és de 4,2 hores diàries, però una tercera part l'utilitza més de 5 hores diàries. Destaquen les dones per tenir més ús de risc (11,2 %) i ús problemàtic (15,8 %) que els homes (7,7 % i 14,2 % respectivament); la nomofòbia segueix el mateix patró.

- Quant a simptomatologia ansiosa i la por, destaca una major puntuació en tots els ítems en el gènere femení (61,1 % i 52,4 % respectivament) enfront dels homes (44,9 % i 36,9 % respectivament)

5. Referències bibliogràfiques

- AECOSAN. (2020). *Plan de colaboración para la mejora de la composición de los alimentos y bebidas y otras medidas. 2020*. Ministeri de Sanitat, Consum i Benestar Social; Govern d'Espanya.

- Aliaga, L., Nebreda, C., Galván, J., Alirangues, M., García-García, M. (2009). Calidad del sueño en pacientes en tratamiento analgésico por dolor moderado producido por patologías reumáticas y traumatológicas: resultados del estudio SLEEP y validación del cuestionario MOS-SLEEP-6. *Dolor, Investigación Clínica & Terapéutica, 24*(3), 165-173.

- APA (2013). *Guía de consulta de los criterios diagnósticos del DSM-5*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.

- Bador, T. F., Higgins-Biddle, J. C., Saunders, J. B., Monteiro, M. G., Organización Mundial de la Salud. (2001). AUDIT: cuestionario de identificación de los trastornos debidos al consumo de alcohol: pautas para su utilización en atención primaria. Organización Mundial de la Salud. HYPERLINK "https://apps.who.int/iris/handle/10665/331321" https://apps.who.int/iris/handle/10665/331321

- Becoña, E., Vázquez, F. L. (1998). The Fagerström Test for Nicotine Dependence in a Spanish sample. *Psychoogical Reports, 83*(3 Pt 2), 1455-1458. doi: 10.2466/pr0.1998.83.3f.1455

- Bellón, J. A., Delgado, A., Luna, J., Lardelli, P. (1996). Validez y fiabilidad del cuestionario de apoyo social funcional Duke-UNC-11. *Aten Primaria, 18*, 153-63. https://www.elsevier.es/es-revista-atencion-primaria-27-articulo-validez-fiabilidad-del-cuestionario-apoyo-14325

- Belmonte, G., Ruiz-Olivares, R., Herruzo, J. (2016). Patrón de conducta tipo A y B, y su relación con las adicciones conductuales. *Acción Psicológica, 13*(1), 119.

- Bennassar, M. (2014). *Estilos de vida y salud en estudiantes universitarios: La universidad como entorno promotor de salud*. Universitat de les Illes Balears.

- Bragazzi, N. L., Del Puente, G. (2014). A proposal for including nomophobia in the new DSM-V. *Psychology research and behavior management, 7,* 155-160. doi: https://doi.org/10.2147/PRBM.S41386

- CIS. (2021). *Encuesta sobre Salud Mental de los Españoles durante la Pandemia de la Covid-19. Estudio CIS 3312*. Espanya.

- De Sola, J. (2018). *El uso problemático del teléfono móvil: desde el abuso a su consideración como adicción comportamental*. Tesi doctoral de la Universitat Complutense de Madrid, Facultad de Psicología. https://eprints.ucm.es/id/eprint/46732/1/T39651.pdf

- Durán, T., Castroviejo, A. (2011). Adherencia a la dieta mediterránea en la población universitaria. *Nutrición Hospitalaria, 26*(3), 602-608. DOI:10.3305/nh.2011.26.3.4891

- Estruch, R., Ros, E., Salas-Salvadó, J., Covas, M. I., Corella, D., Arós, F., Gómez-Gracia, E., Ruiz-Gutiérrez, V., Fiol, M., Lapetra, J., Lamuela-Raventos, R. M., Serra-Majem, L., Pintó, X., Basora, J., Muñoz, M. A., Sorlí, J. V., Martínez, J. A., Martínez-González, M. A., PREDIMED Study Investigators. (2013). Primary prevention of cardiovascular disease with a Mediterranean diet. *N Engl J Med*., *368*(14):1279-90. doi: *10.1056/NEJMoa1200303*. Epub 2013 Feb 25. Retraction in: N Engl J Med. 2018 Jun 21;378(25):2441-2442. Erratum in: N Engl J Med. 2014 Feb 27;370(9):886. Corrected and republished in: N Engl J Med. 2018 Jun 21;378(25):e34. PMID: 23432189.

- García-Umaña, A., Córdoba, E. (2020). Validación de la escala MM-PUS-A sobre el uso problemático del smartphone. *Píxel-BIT Revista de Medios y Educación, 57*, 173-189.

- Garrote, D., Jiménez-Fernández, S., Serna, R. (2018). Gestión del tiempo y uso de las TIC en estudiantes universitarios. *Pixel-bit. Revista de Medios y Educación*(53), 109-121. doi: http://dx.doi.org/10.12795/pixelbit.2018.i53.07

- González-Cabrera, J., León-Mejía, A., Pérez-Sancho, C., Calvete, E. (2017). Adaptación al español del cuestionario Nomophobia Questionnaire (NMP-Q) en una muestra de adolescentes. *Actas Españolas de Psiquiatría, 45*(4), 137-144.

- Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., Layton, B. (2010). Social Relationships and Mortality Risk: A Meta-analytic Review. *PLOS Medicine, 7*(7), e1000316. doi: HYPERLINK "https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000316" https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000316

- INE-MSCBS (2020). *Encuesta Europea de Salud en España 2020*. Ministeri de Sanitat, Govern d'Espanya. HYPERLINK "https://www.sanidad.gob.es/estadEstudios/estadisticas/EncuestaEuropea/EncuestaEuropea2020/EESE2020_inf_evol_princip_result.pdf" https://www.sanidad.gob.es/estadEstudios/estadisticas/EncuestaEuropea/EncuestaEuropea2020/

EESE2020_inf_evol_princip_result.pdf

- ITU. (2020a). *Measuring Digital Development. Facts and Figures. 2020*. Obtingut de: ITU Publications. https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/FactsFigures2020.pdf

- ITU. (2020b). *World Telecommunication/ ICT Indicators Database. Spain*. Obtingut de: Digital Development Dashboard, ITU. https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/DDD/ddd_ESP.pdf

- León-Mejía, A., Calvete, E., Patino-Alonso, C., Machimbarrena, J. M., González-Cabrera, J. (2021). Nomophobia Questionnaire (NMP-Q): Factorial structure and cut-off points for the Spanish version. *Adicciones, 3*(2), 137-148

- López-Fernández, O., Honrubia-Serrano, M. L., Freixa-Blanxart, M. (2012). Adaptación española del «Mobile Phone Problem Use Scale» para población adolescente. *Adicciones* (24), 2, 123-130. https://www.adicciones.es/index.php/adicciones/article/view/104/101

- Martínez-Martínez, M. (2016). ¿Cuánto hay que dormir para un sueño saludable? A: Merino-Andréu, M.; Álvarez-Ruiz de Larrinaga, A.; Madrid-Pérez, J.; Martínez-Martínez, M.; Puertas-Cuesta, F.; Asencio-Guerra, A. … Barriuso-Esteban, B. *Sueño saludable: evidencias y guías de actuación. Documento oficial de la Sociedad Española de Sueño*. Revista Neurológica, 63, vol. 63, supl. 2, octubre 2016.

- Ministeri de Ciència i Tecnologia d'Espanya (s. d.). Sociedad de la información en el siglo XXI: un requisito para el desarrollo. *Publicaciones*. https://www.itu.int/net/wsis/stocktaking/docs/activities/1103547250/sociedad-informacion-sigloxxi-es.pdf

- Ministeri de Sanitat. (2022). *Informe anual del Sistema Nacional de Salud 2020-2021*. Centro de Publicaciones, Madrid.

- Oficina de les Nacions Unides contra la Droga i el Delicte. (2021). *World Drug Report 2021*. Viena: Oficina de las Naciones Unidas contra la Droga y el Delito. Sales No. E.21.XI.8.

- OMS. (1998). *Promoción de la salud. Glosario*. Ginebra: World Health Organization.

- OMS. (2018). *Alimentación sana*. https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet

- OMS. (2021a). *Salud del adolescente y el joven adulto*. https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/adolescents-health-risks-and-solutions

- OMS. (2021b). *Obesidad y sobrepeso*. https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight

- OMS. (13 abril 2021c). *Enfermedades no transmisibles*. https://www.

who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases

- OMS (25 maig 2022a). *Tabaco*. https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/tobacco

- OMS. (9 maig 2022b). *Alcohol*. https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/alcohol

- Puerto, M., Rivero, D., Sansores, L., Gamboa, L., Sarabia, L. (2015). Somnolencia, hábitos de sueño y uso de redes sociales en estudiantes universitarios. *Enseñanza e Investigación en Psicología, 20*(2), 189-195.

- Rivero, F. (2017). Informe ditrendia 2017: Mobile en España y en el Mundo. *Digital Marketing Trends*.

- Roa-Cubaque, M., Parada-Sierra, Z., Albarracín-Guevara, Y., Alba-Castro, E., Aunta-Piracon, M., Ortiz-León, M. (2016). Validación del test de Fageström para adicción a nicotina (FTND). *Revista Investigación en Salud Universidad de Boyacá, 3*(2), 161-175.

- Rosales, N. (2018). Bienestar psicológico y calidad de vida [Tesi de grau]. Universidad Rafael Landívar. Facultad de Humanidades. Quetzaltenango.

- Sampasa-Kanyinga, H., Colman, I., Goldfield, G., Janssen, I., Wang, J., Podinic, I., Tremblay, M., Saunders, T., Sampson, M., Chaput, J. (2020). Combinations of physical activity, sedentary time, and sleep duration and their associations with depressive symptoms and other mental health problems in children and adolescents: a systematic review. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 17(1), 72. doi: 10.1186/s12966-020-00976-x

- Szkody, E., Stearns, M., Stanhope, L., McKinney, C. (2021). Stress-Buffering Role of Social Support during COVID-19. *Family process, 60*(3), 1002–1015. https://doi.org/10.1111/famp.12618

- Szkody, E., McKinney, C. (2019). Stress-Buffering Effects of Social Support on Depressive Problems: Perceived vs. Received Support and Moderation by Parental Depression. *J Child Fam Stud 28,* 2209–2219. https://doi.org/10.1007/s10826-019-01437-1

- Watson, N., Badr, M., Belenky, G., Bliwise, D., Buxton, O., Buysse, D., Dinges, D.; Gangwisch, J.; Grandner, M., Kushida, C., Malhotra, R., Martin, J., Patel, S., Quan, S., Tasali, E. (2015). Recommended Amount of Sleep for a Healthy Adult: A Joint Consensus Statement of the American Academy of Sleep Medicine and Sleep Research Society [Consensus Conference Panel]. *Sleep, 38*(6), 843-844. doi: 10.5665/sleep.4716

Estudi de l'estrès acadèmic en l'alumnat universitari

FRANCESCA M. REBASSA XAMENA

Francesca M. Rebassa Xamena

Llucmajor, 1997. És tècnica d'animació sociocultural i turística, i graduada en Pedagogia (UIB). Actualment, estudia Psicologia a la UNED i treballa com a dinamitzadora del Casal de Joves de Porreres, activitat que compagina amb la impartició d'accions formatives de direcció i dinamització d'activitats de temps lliure infantil i juvenil amb l'empresa Temps Lliure Projectes Socioeducatius i Esportius. És monitora de temps lliure i ha fet cursos de formació sobre violència de gènere i llengua de signes, entre d'altres. Ha treballat durant cinc anys com a directora de diferents escoles d'estiu a Mallorca.

Resum

Aquest article aborda la temàtica de les situacions d'estrès acadèmic en l'alumnat universitari amb la finalitat d'esbrinar quines són les circumstàncies i els esdeveniments que el provoquen, i les reaccions físiques, psicològiques i comportamentals que implica.

Al llarg de l'article es conceptualitza l'estrès i, en concret, l'estrès en l'àmbit acadèmic universitari. El marc teòric es complementa amb una anàlisi d'investigació qualitativa com a treball de camp amb l'objectiu d'estudiar com viu aquestes situacions l'alumnat universitari.

Paraules clau: Estrès / Estrès acadèmic / Estrès acadèmic universitari / Estrès com a estímul / Estrès com a resposta / Tècniques i estratègies per fer front a l'estrès

Resumen

El presente artículo aborda la temática de las situaciones de estrés académico en el alumnado universitario con el fin de averiguar cuáles son las circunstancias y los acontecimientos que lo provocan, y las reacciones físicas, psicológicas y comportamentales que implica.

A lo largo del artículo se conceptualiza el estrés y, en concreto, el estrés en el ámbito académico universitario. El marco teórico se complementa con un análisis de investigación cualitativa como trabajo de campo con el objetivo de estudiar cómo vive estas situaciones el alumnado universitario.

Palabras clave: Estrés / Estrés académico / Estrés académico universitario / Estrés como estímulo / Estrés como respuesta / Técnicas y estrategias para hacer frente al estrés

1. Introducció

Actualment, ens trobam en una societat globalitzada amb canvis ràpids i constants. Aquesta situació ens duu a adoptar estats d'alerta per adaptar-nos a les exigències que sorgeixen en el nostre dia a dia (Tabaruela, 2020). L'estrès és una mostra clara d'adaptació.

L'estrès és una qüestió de salut mental que afecta el 50 % de la població; és present en tots els àmbits i mitjans, fins i tot l'educatiu, i és considerat com un factor greu generador de diverses patologies (Caldera, Pulido i Martínez, 2007).

Un elevat nivell d'estrès altera el sistema de respostes de l'individu a escala cognitiva, motora i fisiològica. Les alteracions d'aquests nivells de resposta influeixen de manera negativa en el rendiment acadèmic, en alguns casos disminueix la qualificació de l'alumnat en els exàmens i, en altres casos, l'alumnat no arriba a presentar-se a l'examen o abandona l'aula abans de començar-lo (Maldonado, Hidalgo i Otero, 2000).

Per descomptat, el nostre sistema acadèmic no és una excepció, sinó que parteix d'una regla generalitzada a quasi tot el món globalitzat. La presència de l'estrès en estudiants de tots els nivells i edats és una realitat en les institucions acadèmiques (Rajita i Castillo, 2004). En la docència universitària les investigacions comprenen diferents carreres i estadis (Barraza, 2004). Les autores Carmel i Bernstein (1987) afirmen que la universitat és un ambient amb molts d'estressors.

Tot i algunes contradiccions, els estudis concorden a mostrar una elevada incidència d'estrès en estudiants universitaris, que arriba a assolir valors superiors al 67 % de la població estudiada en la categoria d'estrès moderat. La identificació d'esdeveniments estressors en el procés docent educatiu ha revelat que aquests poden ser nombrosos i que depenen del context. Entre els que s'ha identificat hi ha els següents: sobrecàrrega acadèmica, temps insuficient, exàmens i intervencions a l'aula (Polo, Hernández i Pozo, 1996).

Aquest estudi persegueix un objectiu general que consisteix a fer una anàlisi qualitativa per estudiar la realitat de l'alumnat universitari en relació amb les situacions d'estrès. Així, es pretén visibilitzar, a partir de la investigació feta, una realitat que un gran nombre dels i de les alumnes pateixen dia a dia. Per aquest motiu, la recerca s'ha centrat a analitzar i investigar els factors externs que provoquen aquestes situacions; les reaccions físiques, psicològiques i comportamentals que pateix l'alumnat, i les estratègies i les tècniques que ajuden a disminuir les situacions d'estrès, entre d'altres.

2. Contextualització i fonamentació teòrica

2.1. El concepte d'estrès

Trianes (1999) afirma que la presència d'estrès implica almenys quatre factors:

- Presència d'una situació o d'un esdeveniment identificable.

- Aquest esdeveniment és capaç d'alterar l'equilibri fisiològic i psicològic de l'organisme.

- Aquest desequilibri es reflecteix en un estat d'activació d'una sèrie de conseqüències per a la persona de tipus neurofisiològic, cognitiu i emocional.

- Aquests canvis pertorben l'adaptació de la persona.

A més, la teoria de l'estrès exposada per Selye (2013) el concep com una resposta no específica de l'organisme davant les demandes que se li fan. L'autor afirma que l'estrès és l'estat que es manifesta per una síndrome específica, que consisteix en tots els canvis inespecífics induïts dins un sistema biològic.

Per altres autors com Díaz (2010), l'estrès és qualsevol estímul, extern o intern (físic, químic, acústic, somàtic, sociocultural o acadèmic), que de manera directa o indirecta propicia la desestabilització de l'equilibri de l'organisme, transitòriament o permanentment.

Quan parlam d'estrès com a estímul ens referim a les circumstàncies o als esdeveniments que provoquen el malestar experimentat (per exemple, excés de feina, condicions laborals difícils, exigències i càrregues de responsabilitat, situacions conflictives que generen preocupació i malestar). En canvi, ens referim a l'estrès com a resposta a la reacció que s'experimenta davant aquestes situacions o esdeveniments, que, en definitiva, es tradueixen en alteracions del comportament, i sentiments o fins i tot sensacions desagradables que sovint adquireixen la forma de vertaders problemes mèdics o psicològics (Trianes, 1999).

D'altra banda, Caldera *et al*. (2007) defineixen l'estrès des de múltiples disciplines que aborden la temàtica i afirmen que han pogut sorgir alguns biaixos i algunes orientacions teòriques diferents que han proposat altres concepcions i definicions. Així, els enfocaments fisiològics i bioquímics han accentuat la importància de la resposta orgànica, interessant-se pels processos interns del subjecte, tant per les orientacions psicològiques com per les socials; han posat l'èmfasi en l'estímul i la situació generadora de l'estrès, i s'han focalitzat en l'agent extern. Altres tendències, per exemple, han apuntat a superar aquesta dicotomia intern-extern, i han posat l'accent en la interrelació i els processos mediacionals o transaccionals.

En general, la bibliografia destaca aquests models; no obstant això, la recerca ha continuat descobrint noves línies d'anàlisi que han permès agregar, almenys, dues perspectives més. La primera se centra en la qualitat o la naturalesa de l'estrès, distingint si és negatiu, anomenat *distrès*, o positiu, denominat *eustrès*. La segona, més recent, integra un conjunt complex de variables, i construeix models multimodals que presenten visions comprensives més àmplies i abraçadores del tema (Sandín, 1995).

L'augment dels problemes resultants de les situacions d'estrès s'han de tenir molt presents (Grases, 2011). Les conseqüències d'aquestes situacions d'estrès són greus perquè poden generar diferents patologies: estats depressius, ansietat, irritabilitat, descens de l'autoestima, insomni, asma,

hiperventilació, hipertensió, úlceres, etc. (Caldera *et al*., 2007).

2.2. L'estrès acadèmic universitari

Els tipus d'estrès solen ser classificats basant-se en la font de l'estrès (Orlandini, 1999). En aquest sentit, podem parlar d'estrès amorós i matrimonial, d'estrès sexual, d'estrès familiar, d'estrès per dol, d'estrès mèdic, d'estrès ocupacional, d'estrès acadèmic…

Segons aquesta tipologia i el criteri de classificació, es pot afirmar que l'estrès acadèmic és aquell que té les fonts en l'àmbit acadèmic; es pot presentar quan una persona està en l'etapa d'aprenentatge, sigui en l'estudi individual o a l'aula (Orlandini, 1999).

En algun moment tots els estudiants experimenten cert nivell d'estrès. A vegades, les conseqüències són mínimes, temporals, efímeres… (Deffenbacher i McKinley, 1983). Però quan les situacions d'estrès superen certs límits, apareix una deterioració de l'activitat quotidiana (Celis *et al*., 2001). En aquest cas, l'estrès pot afectar la salut física, la salut mental, el rendiment acadèmic, l'equilibri personal o, fins i tot, el desenvolupament vocacional (Deffenbacher i McKinley, 1983).

Caldera *et al*. (2007) presenten l'estrès acadèmic universitari com aquell que es produeix a partir de les demandes que exigeix l'àmbit educatiu. En termes estrictes, aquest podria afectar tant el professorat —problemes d'ansietat per parlar en públic, síndrome de Bournout o estrès informat pels professors en l'abordatge de les seves tasques docents—, com l'alumnat, inclús en qualsevol nivell educatiu. Això no obstant, aquest treball se centra en l'estrès acadèmic dels estudiants universitaris.

També cal esmentar que, tot i que Orlandini (1999) no estableix una diferència entre els nivells educatius que cursa l'alumnat en el moment de classificar l'estrès com a acadèmic, la literatura que hi ha sobre el tema sí que l'estableix, per la qual cosa se sol denominar *estrès escolar* (Witkin, 2000) aquell que manifesten els infants en l'educació bàsica. Per tant, en aquest treball s'entendrà per *estrès acadèmic* el que afecta l'alumnat universitari.

Amb un enfocament sistèmic, Barraza (2004, p. 143) sosté el següent:

L'estrès acadèmic és un procés sistemàtic de caràcter adaptatiu i essencialment psicològic que es presenta quan l'alumnat es veu sotmès, en contextos escolars, a una sèrie de demandes que, segons la valoració de l'alumnat mateix, es consideren estressores. Quan aquests estressors provoquen un desequilibri sistemàtic (situació estressant) que es manifesta amb una sèrie de símptomes (indicadors del desequilibri), aquest desequilibri obliga l'alumat a reaccionar i a afrontar situacions que li restauren el seu propi equilibri.[1]

2.3. Simptomatologia i repercussions de l'estrès acadèmic en el rendiment estudiantil

En analitzar la simptomatologia de les situacions d'estrès, els autors Sarason (1996) i Futai i Soon-Schuster (2001) varen observar que per comprendre millor l'estrès acadèmic s'han de tenir en compte les condicions so-

1 Traducció de l'autora.

cials, econòmiques, familiars, culturals i institucionals. Així mateix, la vulnerabilitat d'una persona a l'estrès està influenciada pel seu temperament, per la seva capacitat per afrontar les situacions i pel suport social.

A més, les autores Gutiérrez i Amador (2016) indiquen que l'estrès d'origen acadèmic, com altres tipus d'estrès, té repercussions físiques individuals, entre les quals hi ha increment del pols, palpitacions cardíaques, augment de la transpiració i de la tensió muscular de braços i cames, respiració entretallada, fregament de les dents, trastorns del son, fatiga crònica, cefalea i problemes de digestió.

Davant això, les respostes conductuals freqüents són deterioració de l'acompliment; tendència a polemitzar; aïllament; poques ganes de fer coses; tabaquisme; consum d'alcohol o altres substàncies; absentisme; propensió als accidents; nerviosisme; augment o reducció de la gana, i increment o disminució del son. A més a més, davant aquesta situació sorgeixen respostes psicològiques, entre les quals destaquen inquietud, depressió, ansietat, pertorbació, incapacitat per concentrar-se, irritabilitat, pèrdua de confiança en si mateix, preocupació, dificultat per prendre decisions, pensaments recurrents i fugida d'ideas (Gutiérrez i Amador, 2016).

Així mateix, d'acord amb Gorguet, Pérez, Ramos i Del Toro (2011), el procés d'aprenentatge es veu afectat per diversos factors que provoquen un desequilibri emocional i psíquic en els àmbits familiar, docent i laboral. En aquest cas, les exigències acadèmiques funcionen com a estressors curriculars o estímuls persistents de respostes davant situacions d'aclaparament, conegudes com a *estrès estudiantil*. Així, es pot afirmar que l'estrès acadèmic és un dels factors que atempten de manera marcada i negativa contra l'aprenentatge òptim de l'estudiant universitari, ja que disminueix el seu rendiment acadèmic, la qual cosa podria desembocar en una deserció estudiantil.

Cal argumentar que, si bé la definició de *deserció estudiantil* continua en discussió, hi ha consens a l'hora de considerar-la com un abandó que pot ser explicat per diferents categories de variables: socioeconòmiques, individuals, institucionals i acadèmiques. Les definicions de *deserció* plantejades per Tinto (2003) i Giovangnoli (2002) suggereixen interpretar-la com una situació a la qual s'enfronta un estudiant quan aspira a seguir el seu projecte educatiu i no aconsegueix concloure'l.

En els estudis educatius, el *rendiment acadèmic* s'ha definit de diverses maneres. No obstant això, no s'ha pogut precisar de manera unívoca la naturalesa del problema, la qual cosa ha originat diferents, i fins i tot ambigües, acceptacions del vocable *rendiment*. Els autors Caldera *et al*. (2007) defineixen el rendiment acadèmic com el nivell de coneixements, les habilitats i les destreses que l'alumne adquireix durant el procés d'ensenyament-aprenentatge. S'avalua amb la valoració que fa el docent de l'aprenentatge dels educands matriculats en un curs, grau, cicle o nivell educatiu, la qual cosa ha d'estar en relació amb els objectius i els continguts dels programes i l'acompliment de l'alumnat en tot el procés esmentat.

Un fet curiós són les contradiccions trobades en l'associació dels nivells

d'estrès i el rendiment acadèmic. Alguns autors destaquen el pes negatiu d'un elevat nivell d'estrès (*distrès*) en el rendiment acadèmic de l'estudiant. Maldono *et al*. (2000) plantegen que un elevat nivell d'estrès altera el sistema de respostes de l'individu en l'àmbit cognitiu, motor i fisiològic. L'alteració en aquests tres nivells de resposta influeix de manera negativa en el rendiment acadèmic, en alguns casos disminueix la qualificació dels alumnes en els exàmens i, en altres casos, els alumnes no arriben a presentar-se a l'examen o abandonen l'aula o el recinte minuts abans de començar a l'examen. No obstant això, Looker i Gresson (1998) assenyalen la importància d'uns certs nivells d'estrès com una necessitat per aconseguir l'estat d'alerta adequat per executar correctament les tasques i les exigències de la universitat (*eutrès*).

3. Treball de camp

A partir la investigació quantitativa i qualitativa, es pretén conèixer la realitat de l'alumnat universitari en relació amb les situacions d'estrès. Per dur a terme aquesta investigació, s'ha fet el treball de camp mitjançant una enquesta i un grup de discussió amb la finalitat de descobrir la realitat viscuda per les persones participants amb relació a les situacions d'estrès causades per la universitat**.**

3.1. L'enquesta

L'enquesta és un mètode que ens serveix per fer investigacions qualitatives o quantitatives. En aquest cas, utilitzam l'enquesta per recopilar dades; per tant, ens centram en la investigació quantitativa. Delenius (1988) defineix la tècnica de l'enquesta com la recollida sistemàtica de dades de poblacions o de mostres de poblacions per mitjà de qüestionaris personals o altres instruments de recollida, especialment quan es refereix a grups de persones amplis.

Per a aquest investigació, s'ha utilitzat el model d'enquesta descriptiva, ja que l'objectiu és descriure la realitat i obtenir una visió global de les persones participants amb relació a l'estrès acadèmic universitari. A més, la investigació també té una finalitat analítica, ja que s'intenten explicar els motius d'aquesta realitat.

En l'enquesta hi han participat un total de 179 persones. Les característiques d'aquestes són les següents: l'edat predominant dels participants ha estat d'entre 18 i 25 anys, amb un total de 129 persones, és a dir, un 72,5 % del total. A més, també hi han participat persones d'entre 25 i 35 anys (11,2 %), persones d'entre 35 i 45 anys (2,8 %), persones d'entre 45 i 55 anys (5,1 %), i, finalment, persones de més de 55 anys (8,4 %).

El segon aspecte que s'ha analitzat ha estat la identitat de gènere dels participants. La majoria de persones que han participat en l'enquesta s'identifiquen amb el gènere femení, amb un total de 127 persones, és a dir, un 70,9 % del total. Les persones participants que s'identifiquen amb el gènere masculí ha estat el 26,8 %. Finalment, les persones que s'identifiquen amb el gènere fluid representen un 2,2 % del total.

La característica següent ha estat la situació actual de les persones participants. La majoria de les persones (102) només estudien, el 57 %. En segon lloc, hi ha persones que només treballen, o bé perquè han aca-

bat els estudis o bé perquè els han abandonats; aquest grup representa un 23,5 %. El 18,4 % del total compatibilitza els estudis universitaris amb una jornada laboral. Finalment, l'1,7% en aquests moments ni estudia (o bé perquè han acabat la carrera o bé perquè l'han abandonada) ni treballa.

El darrer aspecte que s'ha analitzat és a quina universitat han cursat els estudis. La gran majoria de participants (145) han estudiat a la Universitat de les Illes Balears, institució pública, i representen un 83,3 % del total. El 16,7% restant ha cursat els estudis en diferents institucions, públiques i privades. Les persones que han cursat els estudis universitaris en una institució pública han estat el 93,85 %: Universitat de les Illes Balears, Universitat de Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat de Lleida, Universitat de València, Universitat Complutense de Madrid, Universitat de Girona i Universitat Politècnica de Madrid. En canvi, les persones que han contestat el qüestionari que han cursat en institucions privades només representen el 6,15 % del total. En aquest cas, hi ha persones que han cursat a les universitats següents: Universitat Internacional de La Rioja, Universitat de Vic, Universitat de Navarra, Escola Superior d'Art Dramàtic de les Illes Balears, Universitat CEU Cardenal Herrera i Universitat Oberta de Catalunya.

3.2. El grup de discussió

El grup de discussió va dur a terme la investigació qualitativa, és a dir, la investigació destinada a conèixer les opinions, els punts de vista i les impressions de les persones participants. El grup de discussió és un debat en un grup focalitzat i orientat per una persona facilitadora sobre un tema o una àrea d'especialitat en particular. L'objectiu és recollir dades de la vida real de les persones participants entorn de les situacions d'estrès amb relació a la vida acadèmica universitària. Mitjançant el grup de discussió, s'han recollit dades qualitatives (Vassallo, 1990).

El grup de discussió es va reunir el dia 6 de juny de 2022. Hi varen participar un total de set persones, entre les quals n'hi havia de diferents gèneres, edats, estudis i situacions particulars:

- Identitat de gènere: Hi varen participar tres persones amb identitat femenina i quatre amb identitat masculina. Per tant, hi havia més representació masculina.
- Edat: Hi havia persones de 19 anys a 26 anys.
- Carrera estudiada: Hi havia representació de diferents graus, com ara sociologia, geografia, pedagogia, psicologia, dret i humanitats.
- Situació laboral: Cinc de les persones participants combinaven estudis i feina, i dues persones només estudiaven. Les feines eren de monitor, auxiliar d'infermeria, cambrer i peó.

3.3. Anàlisi dels resultats

Com s'ha pogut observar mitjançant el treball de camp, la gran majoria de persones pateixen o han patit situacions d'estrès relacionat amb l'àmbit acadèmic universitari.

Hi ha diferents perspectives sobre l'estrès: persones que necessiten una quantitat equilibrada d'estrès (estrès positiu o *eustrès*) per poder a dur terme certes tasques, i d'altres, la majoria, que consideren sempre l'estrès com un factor negatiu (*distrès*), perquè implica efectes negatius físics o mentals.

Gràfic 1: Perspectiva sobre l'estrès

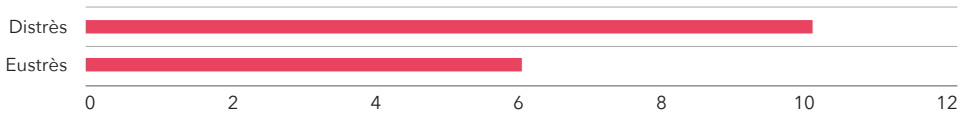

Font: Elaboració pròpia

Amb relació als estímuls externs, les circumstàncies o els esdeveniments que provoquen més malestar són la sobrecàrrega de tasques i treballs, les avaluacions de l'equip docent, el temps limitat per fer el treball, la combinació d'estudis amb la feina i la manca de feedback quant a la tasca duita a terme o l'avaluació. En canvi, les que causen menys situacions d'estrès són la competència amb els i les companyes de la classe, la personalitat i el caràcter del o de la professora.

Gràfic 2: Estrès com a estímul

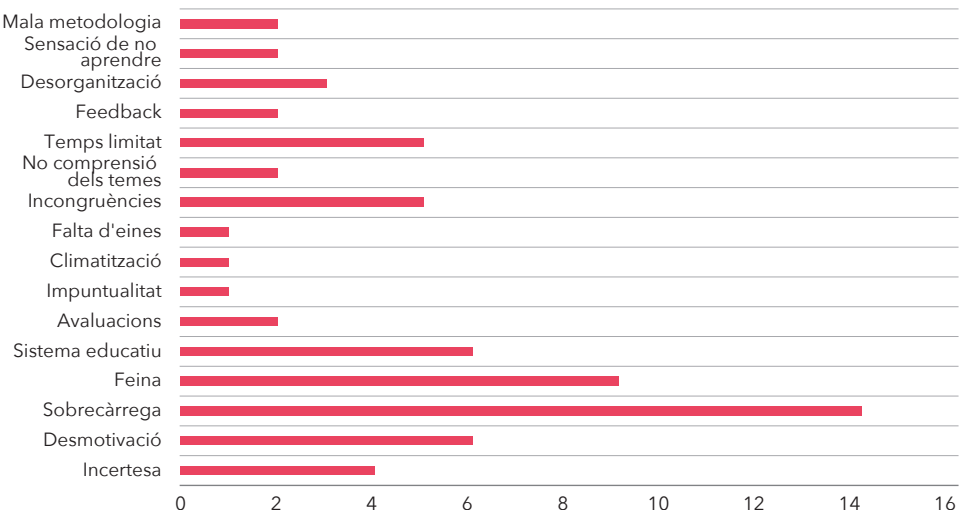

Font: Elaboració pròpia

Amb relació a les reaccions que les situacions d'estrès poden provocar, hi ha tres grans blocs: reaccions físiques, reaccions psicològiques i reaccions comportamentals.

Gràfic 3: Estrès com a resposta

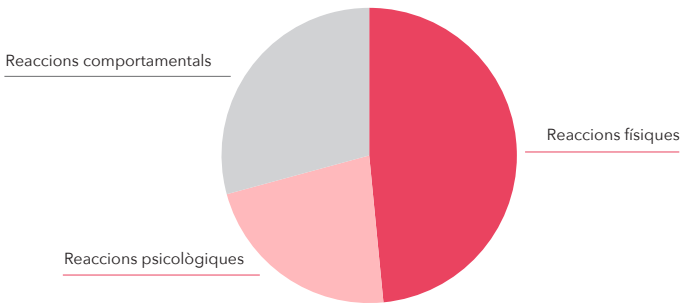

Font: Elaboració pròpia

A continuació, analitzam cada bloc de reacció.

1. Les reaccions físiques més habituals són somnolència, trastorns del son o l'insomni, rascar-se o mossegar-se les ungles, baixada de defenses, mal de cap o migranya, problemes de digestió i fatiga crònica.

2. Les reaccions psicològiques més usuals són autoexigència, autosabotatge i augment de les inseguretats; ansietat, angoixa o desesperació; inquietud; sentiments de depressió i tristesa, i sentiments d'agressivitat o augment de la irritabilitat.

Gràfic 4: Reaccions físiques

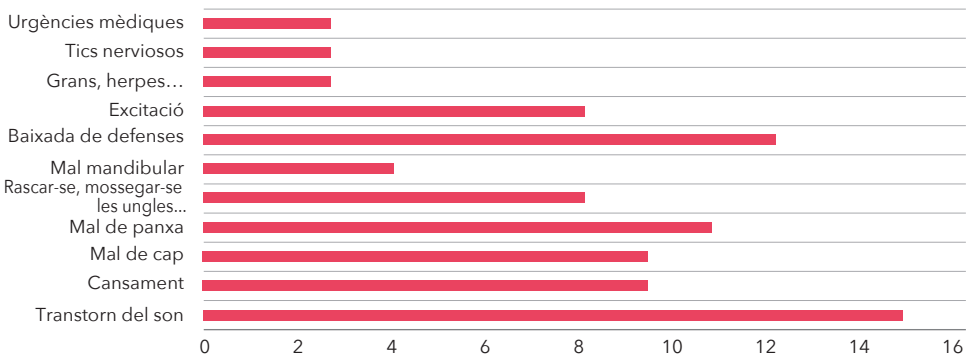

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 5: Reaccions psicològiques

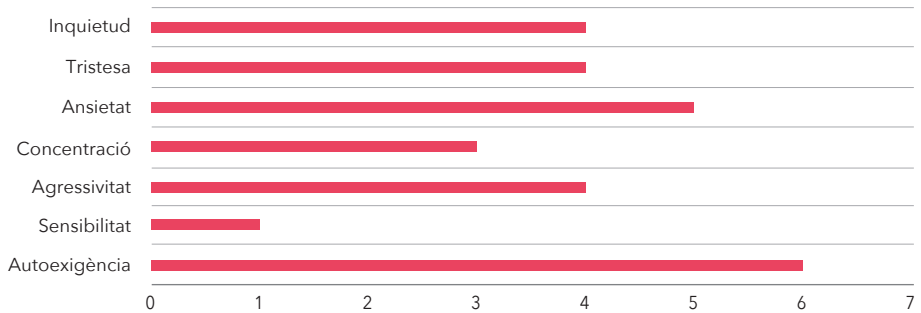

Font: Elaboració pròpia

3. Les reaccions comportamentals més comunes són augment del consum de tabac, alcohol o altres substàncies addictives; canvis en el consum d'aliments, i conflictes o tendència a polemitzar o discutir.

Quant a la influència del cicle menstrual en situacions d'estrès, s'ha comprovat que és totalment cert. Les persones que menstruen afirmen que el cicle menstrual té influència directa en la capacitat d'estudiar, de concentrar-se i de gestionar l'estrès.

Entre les tècniques o estratègies més usades per afrontar o disminuir les situacions d'estrès, destaquen les tècniques de relaxació i l'autoconeixement; l'elaboració d'un pla i execució de les tasques; la verbalització de la situació que preocupa amb amics o guies, companys i companyes o família; la consulta d'un professional de la salut mental o psicòleg, i la canalització de l'estrès cridant, ballant, corrent o masturbant-se. També cal remarcar que, tot i que moltes vegades coneixen aquestes tècniques i estratègies, la sobrecàrrega de feina n'impossibilita l'aplicació.

Gràfic 6: Reaccions comportamentals

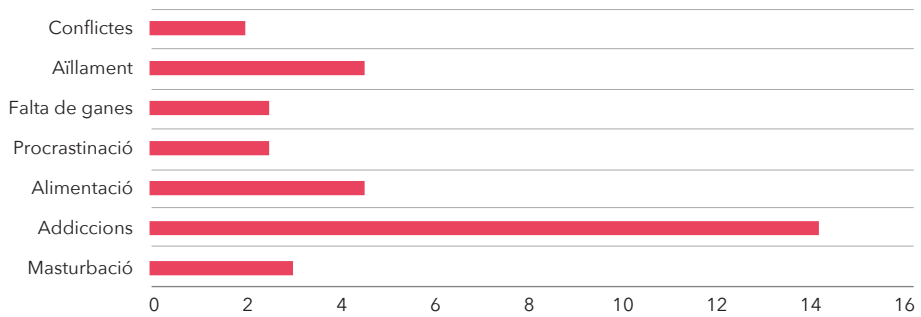

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 7: Influència del cicle menstrual

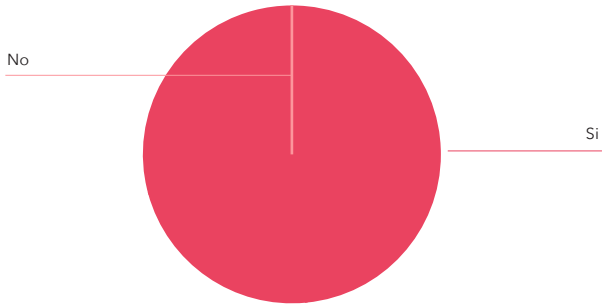

Font: Elaboració pròpia

Gràfic 8: Tècniques o estratègies

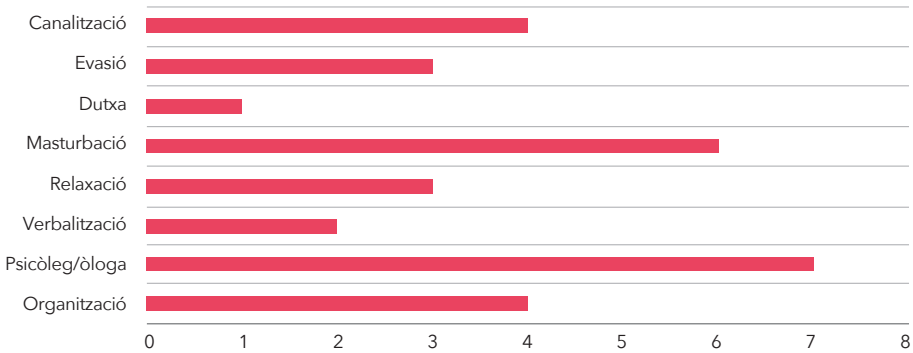

Font: Elaboració pròpia

Amb relació als canvis que ha de dur a terme el sistema universitari, la gran majoria destaca que el canvi ha de ser de tot el sistema educatiu i que cal posar al centre les necessitats de l'alumnat.

4. Conclusions

L'estrès és un problema de salut mental present en molts d'àmbits, entre els quals l'acadèmic. És un problema greu generador de diverses patologies. D'altra banda, l'estrès acadèmic és un fenomen d'elevada freqüència. Després d'analitzar els resultats de les enquestes i del grup de discussió, es considera necessari implantar mesures que modifiquin la situació. Un procés que provoca tantes reaccions físiques, psicològiques i comportamentals negatives en un nombre tan elevat de persones requereix un tractament específic i una

consideració que en aquests moments no és tinguda en compte.

D'acord amb els resultats de l'estudi, es pot afirmar que l'estrès sempre és negatiu. Si es té en compte la reacció-producció, es poden produir dues situacions:

– D'una banda, l'estrès pot ser productiu, però pot implicar reaccions físiques i psicològiques negatives. Per tant, hi ha un resultat positiu, però les reaccions són negatives.

– De l'altra, pot ser que les situacions d'estrès no ajudin a concentrar-se i, en conseqüència, tampoc no és productiu. Aquesta situació implica resultats i producció negatius.

Com hem pogut veure, hi ha una gran diversitat d'estressors externs, és a dir, de circumstàncies o d'esdeveniments que estimulen les situacions d'estrès. Cal començar a posar al capdavant de les polítiques universitàries les necessitats dels i de les estudiants amb l'objectiu de disminuir les situacions d'estrès acadèmic, inclús d'eliminar-les. Cada persona és diferent, i és necessari que la universitat s'hi adapti. No pot ser que una persona no pugui estudiar o ho faci en condicions d'estrès màxim per culpa de les males gestions universitàries. Per això, la universitat hauria de deixar de tenir interessos econòmics i començar a prioritzar la salut mental de l'alumnat. La salut mental té un paper cabdal en els resultats acadèmics, i ni l'administració universitària ni, en general, els equips docents la tenen en compte.

A més, aquestes circumstàncies o esdeveniments que estimulen les situacions d'estrès causen respostes en l'organisme, és el que denominam *estrès com a resposta*. Com hem pogut observar al llarg del treball, hi ha diferents tipus de reaccions: físiques, psicològiques o comportamentals. Com hem analitzat, aquestes reaccions són molt elevades i poden arribar a causar patologies preocupants. És aquí on entren en joc les tècniques o les estratègies per afrontar o disminuir les situacions d'estrès. Mitjançant les tècniques d'investigació, hem comprovat que l'alumnat moltes vegades no les aplica, o bé perquè no les coneix o per manca de temps. Les universitats han de promocionar aquestes tècniques i estratègies per millorar les reaccions de l'alumnat davant aquestes situacions.

Per acabar, cal destacar la relació del cicle menstrual amb les situacions d'estrès. En el marc conceptual, vam trobar que diferents estudis afirmaven que l'estrès acadèmic és un fenomen que afecta de manera més elevada les dones que no els homes. Aquesta relació –cicle menstrual i més situacions d'estrès– podria ser resposta a les afirmacions fetes en aquests estudis. Durant el cicle menstrual hi ha diferents fases en què les persones que menstruen poden ser més o menys productives. Normalment, durant les fases premenstrual i menstrual és més difícil generar productivitat; a més, com que es combina amb malestar físic i emocional, és una etapa difícil de gestionar. En canvi, durant les etapes d'ovulació i preovulació és molt més fàcil aconseguir productivitat; tot i que les situacions d'estrès poden ser-hi, són més fàcils de controlar i gestionar. Aquest fet té a veure amb el cicle de les hormones i el cicle menstrual, en què totes les fases són igual de vàlides i necessàries per al desenvo-

lupament personal de l'individu. Aquí consideram que hi ha un gran problema, ja que el sistema educatiu és lineal i la natura de les persones és cíclica. Per aquest motiu, la universitat ha de tenir en compte les necessitats de l'alumnat perquè es puguin desenvolupar plenament.

5. Recomanacions

A partir dels resultats obtinguts en aquest treball, es proposen una sèrie de recomanacions adreçades als diferents agents implicats.
A l'alumnat universitari:

– Abans de seleccionar les assignatures i matricular-s'hi, fer una anàlisi sobre la pròpia condició econòmica, laboral, familiar, amb la finalitat de prevenir la sobrecàrrega acadèmica causada per la situació personal.

– Organitzar i administrar el temps lliure de manera adequada per poder complir totes les exigències acadèmiques.

– Utilitzar tècniques i mètodes d'estudi idonis, que facilitin l'èxit acadèmic.

– Cercar suport acadèmic, com ara orientació psicopedagògica, assessories i tutories, per afrontar la situació de sobrecàrrega acadèmica.

– Implantar tècniques i estratègies que redueixin les situacions d'estrès universitari.

– Acudir a professionals de la salut mental o psicòlegs.

A l'equip docent dels diferents estudis de grau universitari:

– Oferir assessories sobre la càrrega acadèmica apropiada per a cada curs perquè els estudiants puguin prendre una decisió adequada.

– Cercar alternatives per crear un ambient d'harmonia a les aules i impartir les classes des d'una perspectiva més amena, amb la finalitat de minimitzar el risc d'experimentar estrès acadèmic.

– Conèixer el fenomen d'estrès acadèmic i la manera d'identificar-lo i d'evitar-lo, amb la finalitat de preservar la salut física i mental pròpia i de l'alumnat.

– Utilitzar noves metodologies.

– Rebaixar expectatives amb relació als continguts, que s'han d'impartir de manera clara i han de ser útils.

A les autoritats universitàries:

– Tenir en compte la salut mental i les necessitats personals de tot l'alumnat.

– Crear centres d'orientació i d'intervenció psicopedagògica per als estudiants de cada facultat.

– Fomentar programes que incentivin la recreació en les àrees esportives i culturals.

– Oferir aules i espais universitaris ben climatitzats.

– Posar a disposició de l'alumnat totes les eines necessàries perquè puguin treballar.

– Elaborar plans d'intervenció per disminuir l'estrès.

Així, s'ha de posar en valor la tasca dels i de les professionals de la pedagogia, que haurien de ser els encarregats de dur a terme les polítiques educatives (disseny, implantació i avaluació) i que s'haurien d'integrar en equips interdisciplinaris que permetin afrontar la situació de forma integral i àmplia, tenint en compte la complexitat del problema. Aquest és el camí que permetria elaborar un pla afectiu per disminuir les situacions d'estrès, o posar-hi fi, i, en conseqüència, disminuir les reaccions que comporta, les quals són negatives per la persona. La finalitat hauria de ser evitar l'estrès, tant el que produeix un resultat productiu òptim (resultat positiu, però reaccions negatives) com el que produeix un resultat totalment negatiu.

Nota

Aquest treball és el resultat del Treball Fi de Grau (Grau Universitari en Pedagogia a la UIB), presentat el mes de juny de 2022 i tutoritzat per Josep Lluis Oliver Torelló.

6. Referències Bibliogràfiques

- Barraza, A. (2004). El estrés académico en los alumnos de postgrado. *Revista Electrónica Psicología Científica*. http://www.psicologiacientifica.com/ publicaciones/biblioteca/articulos/ar-barraza02_3.htm

- Bennàsar, M. (2013). Estils de vida i estat de salut dels estudiants de la Universitat de les Illes Balears. *Anuari de l'educació 2013*, 382-403. http://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/anuariEducacio/index/assoc/anuariEd/ucacio_2/013pdf.dir/anuariEducacio_2013.pdf

- Bernard, C. (1878). *Leçons sur les phénomènes de la vie communs aux animaux et aux végétaux*. Vrin.

- Caldera, J. F, Pulido, B. E., Martínez, M. G. (2007). Niveles de estrés y rendimiento académico en estudiantes de la carrera de Psicología del Centro Universitario de Los Altos. *Revista de Educación y Desarrollo, 7*, 77-82.

- Cannon, W. (1922). New evidence for sympathetic control of some internal secretions. *Am J. Psych*.

- Carmel, S., Bernstein, J. (1987). Perceptions of Medical School Stressors: Their Relationship to Age, Year of Study and Trait Anxiety. *Journal Human Stress, 13,* 1, 39-44.

- Celis, J., Bustamante, M., Cabrera, D., Cabrera, M., Alarcón, W., Monge, E. (2001). Ansiedad y estrés académico en estudiantes de medicina humana del primer y sexto año. *Anales de la Facultad de Medicina*, 62, 1.

- Deffenbacher, J. L., McKinley, D. L. (1983). Stress management: issues in intervention design. A: E. M. Altaimer (Ed.). *Helping Students Manage Stress*. Jossey-Bass.

- Delenius, T. (1988). A first course in survey sampling. A: Krishnaiah, P. R; Cao, C. R. (Eds.). *Hansdookk of statistics*, vol. 6. North Holland.

- Futai, L., Soon-Schuster, F. (2001) Anxiety, stress and coping strategies among University of South Pacific students. *Pacific Health Dialog: A publication of the Pacific Basin Officers Training Program and The Fiji School of Medicine,* 8(1), 83-93.

- Giovagnoli, P. (2002). *Determinantes de la deserción y graduación universitaria: Una aplicación utilizando modelos de duración*. Documento de Trabajo núm. 37, Universidad Nacional de la Plata. http://sedici.unlp.edu.ar/handle/10915/3436

- Grases Colom, G. (2011). Estudi de l'ansietat i l'estrès en la població d'estudiants de Balears. *Anuari de l'educació 2011*, 266-283. https://dpde.uib.cat/digitalAssets/220/220387_anuari11.pdf

- Gómez Restrepo, C., Jordán Quintero, M. I., Hernández Bayona, G., Rojas Urrego, A., Santacruz Oleas, H., Uribe Restrepo, M. (2008). *Psiquiatría clínica.* Editorial Médica Panamericana.

- Gutiérrez Huby, A. M., Amador Murguia, M. E. (2016). Estudio del estrés en el ámbito académico para la mejora del rendimiento estudiantil. *Quipukamayoc*, *24*(45), 23-28. https://doi.org/10.15381/quipu.v24i45.12457

- Looker, T., Gregson, O. (1998). *Superar el estrés.* Pirámide.

- Maldonado, M. D., Hidalgo, M. J., Otero, M. D. (2000). Programa de intervención cognitivo-conductual y de técnicas de relajación como método para prevenir la ansiedad y el estrés en alumnos universitarios de enfermería y mejorar el rendimiento académico. *Cuadernos de Medicina Psicosomática, 53*, 43-57.

- Orlandini, A. (1999). *El estrés, qué es y cómo evitarlo.* Octaedro.

- Polo, A., Hernández, J., Pozo, C. (1996). Evaluación del estrés académico en estudiantes universitarios. *Ansiedad y Estrés, 2*(2-3), 159-172.

- Ramos Gorguet, D. A., Gorguet Pi, M., Pérez Infante, Y., Del Toro Añel, A. Y. (2011). Estrés académico en estudiantes de medicina de primer año con bajo rendimiento escolar. *Medisan, 15*(1),17-22. https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=368445226003

- Rajita, M., Castillo, L. (2004). Academic Stress Among College Students: Comparison of American and International Students. *International Journal of Stress Management, 11*(2), 132-148.

- Román Collazo, C. A., Ortiz Rodríguez, F., Hernández Rodríguez, Y. (2008). El estrés académico en estudiantes latinoamericanos de la carrera de Medicina. *Revista Iberoamericana de Educación*, *46*(7), 1-8. https://doi.org/10.35362/rie4671911

- Sandín, B. (1995). El estrés. A: Bellock, B.; Sandin B.; Ramos, F. (Coords.). *Manual de psicopatología* (p.3-42). McGraw-Hill.
- Saranson, B. (1996) *Psicología anormal*. Prentice Hall.
- Selye, H. (1960). *La tensión en la vida (el stress)*. Editorial Compañía General Fabril.
- Selye H. (1976). *Stress in health and disease Reading*. Butterworth's, Mass.
- Selye, H. (2013). *Stress in health and disease*. Butterworth-Heinemann.
- Sierra, J. C., Ortega, V., Zubeidat, I. (2003). Ansiedad, angustia y estrés: tres conceptos a diferenciar. *Revista Mal-estar e Subjetividade, 3*(1), 10-59.
- Tabaruela, N. (2020). Repensant l'educació que volem: visió teoricopràctica de la importància de l'educació emocional a l'escola. *Anuari de l'educació 2020,* 208-223.
- Tinto, V. (5-7 novembre 2003). Promoting Student Retention Through Classroom Practice. [Presentació]. Enhancing Student Retention: Using International Policy and Practice. https://www.researchgate.net/publication/255589128_Promoting_Student_Retention_ Through_ Classroom_Practice
- Trianes, M. V. (l999). *Estrés en la infancia. Su prevención y tratamiento*. Narcea.
- Vasallo, M. l. (1990). *Pesquisa em comunicaçao. Formulaçao de um modelo metodológico*. Ediciones Loyola.
- Witkin, G. (2000). *El estrés del niño*. Grijalbo-Mondaddori.
- Zulay, L. C. (2012). Estrés académico en estudiantes de la Facultad de Farmacia y Bioanálisis, Universidad de los Andes, Mérida-Venezuela [Tesi doctoral] Universitat d'Alcalà. http://hdl.handle.net/10017/16001

No m’agrada aquesta ciutat

JAUME VADELL REDONDO

Jaume Vadell Redondo

Palma, 1993. Va estudiar el grau en Belles Arts a la Universitat de Barcelona, i posteriorment es va especialitzar amb el postgrau en Il·lustració creativa i tècniques de comunicació visual a l'escola EINA. Recentment ha organitzat les fires d'autoedició Mallorzines I i II a Palma (2021, 2022) i les fires d'autoedició per a estudiants Impreses I i II a la Universitat de Barcelona. Recentment ha publicat el còmic Hormigón (2022, La Granja Editorial). A més, ha estat finalista del premi Art Jove en la modalitat de còmic els anys 2019 i 2022. Actualment treballa per a l'Ens Públic de Radiotelevisió de les Illes Balears, activitat que compagina amb les seves línies de treball artístic: autoedició, còmic i il·lustració.

No
m'agrada
aquesta
ciutat.

Cada vegada se'm fa més difícil tornar.
Tanta sort que només venc un cap de setmana.

Supòs que he de mantenir el contacte amb les antigues amistats.
Hola, Laura! Quant de temps!
Ei!

No t'imagines la quantitat de coses que han passat d'ençà que vares partir! Na Maria ja no surt amb en Joan, i ara ha tornat al poble. Jo ara faig feina a una escola! Recordes com em va costar de molt que em cridassin?
Vaja,sí que han passat coses, sí!

Bé, i tu què? Com va per la capital?
Jo...?

Viure allà és una bogeria; mai m'imaginava que hi estaria quatre anys i ja en fa set.
L'altre dia vàrem sortir de festa i vàrem acabar ballant a l'escenari! Ha, ha, ha!
I sempre s'organitza alguna cosa: exposicions, concerts o festes a qualsevol lloc.
Després torn aquí i tot és un avorriment. Allà mai estàs tota sola, sempre tens un grupet de gent.
Sona divertit.

Bla, bla, bla i els afters.
Bla, bla, bla i les festes.
Bla, bla, bla i les discoteques.
Bla, bla, bla...

Bé, idò això...
I com va anar el curs de teatre amb aquell actor francès?
Ah..., al final no hi vaig anar.
I quan acabaràs la carrera?
Eh..., m'ho prenc amb calma.

Bé, a poc a poc.
Sí, a poc a poc.
Has dit que feies feina a una tenda, no?
No..., acab de començar a una escola... Pensava que t'ho havia dit.
Ai, és tardíssim.

Bé, me'n vaig, que he quedat amb les amigues. Segur que tens molta gent amb qui t'has de posar al dia.
Ja?

Fins a una altra...

MAMÀ
Laura, cancel·la el vol i vine tot d'una cap a ca nostra!

ANUARI DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS 2022

Universitat de les Illes Balears
GOIB CONSELLERIA AFERS SOCIALS I ESPORTS
CONSELL INSULAR DE MENORCA
Consell d'Eivissa
Consell Insular de Formentera
IB jove Institut Balear de la Joventut
Direcció Insular de Participació i Joventut
Departament de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local
Consell de Mallorca
Colonya Fundació Guillem Cifre
Servei Insular de Joventut